

ספר זית רענן

ארבעה קונטרסים נפתחים

מאמר "בעקבות הזית"

דרך סלולה ללימוד עצמאי של עיקר סוגיית "שיעור כזית", מהגמרא הראשונים והשו"ע, שלב אחר שלב, בצורה ברורה וקלה מהשורש ועד הפרי...

מלווה בצילומים מקוריים של הגמרא והפוסקים

קיצור קונטרס "זית רענן"

שני מאמרים קצרים העוסקים בעניין שיעור כזית, ושיעור כביצה עם קליפתה ובלי קליפתה. ומשקל הדרהם המדויק.

קונטרס "זית רענן" השלם

בו נתבאר באורך: מאמר א' העוסק בשיעור כזית המתבאר מהגמרא עד אחרוני האחרונים עם כל המשא ומתן באורך רב. ומאמר ב' העוסק בשיעור "זית חצי ביצה" שבו נתבאר שיעור כביצה (ורביעית) ומשקל הדרהם המדויק

"אגרת הזית"

מאמר סיכום קטן הכמות ורב האיכות הבנוי בצורת "דו שיח" בין פרי הזית לרבי ישראל בו נתבארו בקיצור נמרץ כל הנקודות ודעות הפוסקים בעניין שיעור כזית.

חברתיו בחדש ה' עלי

הצב"י ינון בר כוכבא ס"ט

חודש שנאמרו בו שיעורים למשה בסיני שנת תשפ"א

ספר זית רענן

לכל מאן דבעי

הזכויות שמורות לבורא עולם בלבד שנתן לי
מתנת חינוך.

והרשות ביד כל מאן דבעי להזדפיסם ולהפיצם
בכל דרך שיבחר, להגדיל תורה ולהאדירה, גם
אם תהיה כוונתו למטרת רווח, ויבורך על כך
בכל טוב.

כמו כן בכל ענייני הספר, ומי שרוצה אותו
במהדורה אלקטרונית (שליחה למייל) חינוך אין
כסף. ובפרט לקבלת הערות והארות והוספות
לליבונה של הלכה לאמיתה של תורה

יצור עימי קשר

054-8478834 | 02-9978834

YBC8834@GMAIL.COM

עימוד, ועיצוב כריכה ושערים

משה לוי - ספרים: 052-7634834

מודעא רבה לאורייתא

כבר ביארתי בהקדמה באריכות, שכל דברי הקונטרס אשר לפניכם, מיוסד על פי פסק השלחן ערוך יו"ד (סי' רמב ס"ז) שאע"פ שאסור לתלמיד להורות הוראה בפני רבו, מ"מ לא מקרי הוראה אלא בשמורה על מעשה שבא לפניו, אבל אם שאלו לתלמיד הלכה כדברי מי, יכול לומר מה שבדעתו, כיון שאינו מורה על מעשה שבא לפניו, ע"כ.

ומבואר שיש רשות לכל תלמיד לפרסם את דעתו "להלכה", ורק לעניין "הוראה למעשה", בזה הרשות נתונה רק לרבותינו גדולי הדור המובהקים שליט"א, אשר מפיהם אנו חיים ולאורם אנו הולכים.

ולכן אע"פ שנראה לענ"ד, לעניין הלכה, שהדברים ברורים כשמש בלי ספק ששיעור כזית הוא כ 5-7 סמ"ק בלבד, כמו זית בינוני שלנו, ושכן היה גודלו מאז מתן תורה וחז"ל בלי שינוי, וגם לעניין ברכה אין לחוש ביותר מזה לסב"ל. ועוד ביארנו שאפילו אם נבוא לחוש לשיטת התוספות שבזמן חז"ל היה הזית הבינוני גדול כחצי ביצה, מ"מ שיעורו לכל היותר רק 23 סמ"ק בלבד, ולא יתכן יותר מזה. מכל מקום לעניין מעשה, הרשות נתונה רק לגדולי הדור בלבד לשנות את ההלכה והמנהג בזה.

וכל עיקר כוונתי בדברי, שהוא בעבור שני דברים:

האחד, כדי לעורר שחובה לענ"ד עכ"פ על כל אחד להחמיר כשיעור כזית הנ"ל. והדבר המצוי ביותר הוא - שצריך להקפיד שלא לאכול לכתחילה יותר מ 5 סמ"ק בלי ברכה אחרונה. אלא או שיאכל פחות מזה, או שיאכל כחצי ביצה, שהרי לחומרא הרשות נתונה לכל אחד להחמיר.

והשני, והוא העיקר, כדי לעורר את הנידון, ולהעלותו על שלחן מלכים. כדי שעוד ועוד ת"ח יעסקו בנושא זה, משרשי הדברים, ובנידונים האמיתיים שיש בזה, כדי שתצא האמת לאורה בדיבוק חברים. והלוואי שנזכה לבסוף שגם גדולי הדור שליט"א יכנסו לעובי הקורה בזה ויעלו דבריהם על הכתב, ויורו לנו המעשה אשר נעשה.

כאן גם המקום להודיע, את הסיבה שלא הלכתי בעת הזאת לקבל הסכמות מגדולי הדור שליט"א, אע"פ שרבים אשר שמעו את דברי וראו כי טובים הם דחקו בי על כך. מ"מ נמנעתי מכך, כי הרי זה ברור כשמש, שכל אחד מגדולי הדור או ממורי ההוראה, גם אם יסכים לראות את הדברים, ויהיה לו פנאי לדון בעניין מתחילה ועד סוף, הרי בוודאי לא יהיה "פתי יאמין לכל דבר" (משלי יד, טו). ולא יסכים מיד להורות כן, בפרט לא בנושא כעין שלנו (וזה גם הסיבה שכל הת"ח שדברתי עימם והראתי להם עיקרי הדברים, נתנו רק "מכתבי ברכה" ולא "הסכמה") ועד שלא יבדוק בעצמו את כל נושא זה זמן וזמנים טובא מכל הצדדים, לא יאמר עליו כי הוא זה. וא"כ מה יועיל לי לנסות ולהראות את הדברים לגדולי הדור אשר הם טרודים ומוקפים חבילי טרדין, ולדון בפניהם בנושא ארוך זה, במהירות כחותה על הגחלים? הרי אין בזה שום תועלת כלל. ודי בזה למבין.

והאמת אודיע, שביקשתי ללכת בדרך ארוכה שהיא קצרה, ובקשתי מכמה ת"ח אשר הם מקורבים לגדולי הדור שליט"א שיכנסו לעובי הקורה בסוגיא זו, ואם ייטב בעיניהם, יואילו הם להעלות את הדברים למעלה בקודש אל הגדולים, אשר דבריהם נשמעים אצלם. אולם לצערי הרב לא נענו לבקשתי. ואני את שלי עשיתי, ותורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבוא ויטול.

עוד ברצוני להודיע דבר חשוב, כי במשך השנתיים האחרונות שהנני עוסק בנושא זה, הוצאתי כבר כמה קונטרסים בכמה מהדורות ובכמה צורות ("זית רענן השלם" "קיצור זית רענן" מאמר "בעקבות הזית" מאמר "דו שיח בין הזית לר' ישראל"), וגם שלחתי את חלקם להרבה ת"ח, ובמשך הזמן, תוך כדי המשך ליבון הדברים הדק היטב, ובדיבוק חברים, נוספו הרבה דברים וחידושים וקושיות ותרוצים וכו', והשתנו הרבה מהדברים מהמהדורות הקודמות ונערכו כמה פעמים מחדש, ויותר מאשר כתבתי מחקתי, כדי שתצא סולת נקיה ומדוקדקת לאמיתה של תורה. ולכן אבקש שכל מי שיש לו קובץ ישן שלי או קונטרס מסויים, שיראה לגונזו, כי אין אחריות עליו, אלא רק על דברי כאן במהדורה זו, אשר נתבררו ב"ג נפה ובדיבוק חברים ובירור אחר בירור.

תוכן העניינים

הקדמה

בדידי הוה עובדא בגילוי חסרון ידיעתי בסוגית השיעורין • 1; כמה הקדמות הנצרכות בעניין צורת הכרעת ההלכה • 3; קבל את האמת ממי שאמרה בין קטן בין גדול ואפילו מגוי • 4; חילוק בין הוראה של תלמיד "להלכה" לבין הוראה "למעשה". והיתר לכל תלמיד לפרסם דעתו להלכה ולא למעשה • 6; תלמיד שיש לו פירכא על דברי רבו, כל עוד לא דן רבו בדבריו וביטלם, חייב התלמיד לעשות כסברתו לחומרא, אלא שצריך גם להחמיר כסברת רבו, לחוש שמא ישיב לו רבו תשובה • 7; מתי פוסקים כהתלמיד הקטן לגמרי וגם נגד המנהג • 9; גדר "מחלוקת" הוא רק בדברים התלויים "בשיקול הדעת" ולא בטועה בדבר משנה או בטעות במציאות שלא ידעו הראשונים • 12; לא כל תלמיד המקשה ותמיה נקרא "חולק". וצריך לבדוק את טענותיו אם הם נכונות • 14; פוסק גדול ככל שיהיה, שלא נחית לטענה מסוימת, ולא דן בה כלל, ומאידך כל מי שנחית לכך הסכים שהטענה נכונה, ממילא החולקים עליו לא נחשבים "חולקים", שהרי אותו פוסק לא גילה דעתו בנידון זה כלל • 14; "בנפול היסוד נפל הבניין" ולא רבותא למחשב גברי שסברו כהיסוד ובנו עליו מגדלים. ולכן יש לדון רק על היסוד בלבד אם נכון או לאו • 15; דברי הרמב"ן שביאר ג' סוגים בהכרעת ההלכה בדברים שיש בהם מחלוקת בין הקטנים לגדולים • 16; כוונת ומטרת הקונטרס אשר אני מגיש לפניכם • 18; מהלך דברי הקונטרס בקצרה, על מה אדניו הוטבעו • 19; דוגמאות שהגדלת שיעור כזית יותר מכפי עיקר הדין, גורמים לפעמים חומרא דאתי לידי קולא וגם לברכה לבטלה • 23; סוף דבר: כל הרוצה להמשיך להקל כשיעור כזית הנהוג כיום ולשער כחצי ביצה (27 גרם) או שליש ביצה (18 גרם) צריך להשיב על כל הטענות החזקות הנ"ל, ורק אז יוכל להמשיך להקל • 24; והנני נותן לפניכם היום ארבעה קונטרסים • 26

מאמר בעקבות הזית

דרך סלולה לימוד עצמאי בסוגיא, עם צילומים מקוריים של הגמ' והפוסקים

האם שיעור כזית תלוי בשיעור הביצה • ג; מהיכן יצא השיעור הגדול שכזית חצי ביצה ולא כפי הזית המציאותי • ד; חידוש התוספות בעירובין שהוכיחו שהזית חצי ביצה ושיעור העירוב יותר מט' ביצים • ה; מה יענו תוס' על המציאות שהזית קטן בהרבה מחצי ביצה • ז; האם שאר הראשונים מסכימים עם תוס' שהזית חצי ביצה ושיעור העירוב הוא יותר מט' ביצים? • ז; דעת הרמב"ם והרבה ראשונים "שהגורגרת" שליש ביצה וא"כ הזית בוודאי "קטן" משליש ביצה • ז; האם יתכן לפי הרמב"ם והראשונים שהזית הוא כמו הזית שלנו

היום? • ט; הפוסקים מודים שיש להם "חוסר ידיעה" בדעת הרמב"ם כמה הוא שיעור כזית, כי הוא פחות מגרוגרת שהיא שליש ביצה ולא ידוע כמה • י; ראייה מהגמ' שבת צא. שהזית רחוק מהגרוגרת ולא קרוב אליה • יא; עוד הוכחה מהרמב"ם שסובר שהזית לא התקטן וגודלו היום כמו בזמן חז"ל • יב; הוכחה מהרשב"א במשמרת הבית (בית ד ש"א דף ו.) שהזית קטן יותר מרבע ביצה • יג; הוכחה מהריטב"א שיש יותר משישה זיתים בביצה • יד; תשובות הגאונים שהשיעורים לא השתנו והשיעור כפי מה שרואים היום לפנינו • יז; דעת השולחן ערוך בשיעור כזית, והסתירה בדבריו • טז; דברי האחרונים ביישוב דעת השו"ע • יז; למה לא הביא השו"ע בס' תפן את שיטת הרמב"ם שהזית הוא כמו בימינו • יח; התירוץ על ראיית התוס' אליבא דהראשונים החולקים • יט; האם היתה התקטנות בשאר השיעורים • כג; תוספת חיזוק: האם תוס' הכירו זיתים של ארץ ישראל. והאם הייתה להם מסורת וקבלה מדור דור שהזית חצי ביצה • כד; הרבה ראיות מדברי חז"ל שהזית קטן מחצי או שליש ביצה • כו; עוד תוספת חיזוק מט"ו אחרונים שסוברים ששיעורי הלכה למשה מסיני הם כפי שיעורם שבכל דור ודור ולא אכפת לנו שפעם היו גדולים יותר • כז; עוד לתוספת חיזוק בעלמא - דברי חוקרי הטבע על גודל הזית בזמן חז"ל • כז; לסיכום: יש לנו ששה טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו הקטן ולא לחוש לסברת התוס' אלא לחומרא בעלמא. • כח; ומעתה בין תבין את אשר לפניך - שכל הרוצה להמשיך "להקל" ולאכול לכתחילה שיעור של יותר מ 5 גרם בלי ברכה אחרונה, צריך קודם כל לענות ולדחות את כל הטענות הנ"ל. ואחר כך להביא עוד ראיות שפעם הזית היה גדול. ואחר כך גם יצטרך לחלוק על הרבה מהאחרונים הנ"ל ולהכריע שהשיעור הוא רק כפי מה שהיה בזמן מתן תורה, ולא כפי הבינוני שבכל דור ודור. ואז יוכל להמשיך להקל... • כט

קיצור קונטרס זית רענן

קיצור מאמר א' - בירור שיעור "כזית"

האם הוא כחצי ביצה, שליש ביצה, או עשירית ביצה • ג; באמת "כזית" הוא שיעור עצמאי שאינו תלוי בשיעור הביצה כלל, ומפורש במשנה ובגמרא ששיעור "כזית" הוא כפשוטו "כגודל פרי הזית הצומח על העץ" • ג; בירור מי הוא הזית הבינוני האגורי ומה גודלו היום • ד; כיון שבמציאות הזית כשביעית / עשירית ביצה, מה יענו על כך הפוסקים שאמרו שהוא כשליש או חצי ביצה? • ה; בוודאי צריך הכרח גדול שבגללו נוכל להוציא את הזית מחזקתו, ולומר שפעם הוא היה גדול יותר? ובפרט שבשאר המינים שניתנו בהם שיעורי תורה לא חלו שינויים • ה; מהו ההכרח מחז"ל לומר שפעם הזית היה גדול יותר משלנו • ו; האם הייתה לבעלי התוס' מסורת בשיעור כזית מדורות קודמים. והאם ידעו שהזיתים של ארץ ישראל קטנים הם. • ז; האם ראיית התוס' מוכרחת ומוסכמת על שאר הראשונים. או שמא אפשר לדחותה ללא דוחק. • י; דעת הרמב"ם והרבה ראשונים בהלכות עירובין "שגרוגרת" היא שליש ביצה, וא"כ מוכח מדבריהם שכזית "פחות" משליש ביצה, אלא שכתבו הפוסקים "שאינו ידוע כמה פחות הזית מהגרוגרת" • יב; ראייה חזקה שהזית קטן מהגרוגרת לפחות במחצה • יד; דעת השולחן ערוך כמה הוא שיעור כזית • טו; דעת שאר הגאונים והראשונים בשיעור כזית • יח; יותר מעשר ראיות מהש"ס שהזית בזמנם היה קטן • כג; אם נכריח שהזית

בזמן חז"ל היה גדול - כתבו הרבה מהאחרונים שיש לשער כפי הבינוני שבכל דור ודור • כז; לתוספת חיזוק בעלמא - דברי חוקרי הטבע על גודל הזית בזמן חז"ל, שהיה כמו בזמנינו היום בלי שינוי • כח; לסיכום: יש לנו שש טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו הקטן ולא לחוש לסברת התוס'. • כח

קיצור מאמר ב' - כמה הוא שיעור כזית לפי התוס' שהזית "חצי ביצה"

הקדמה - נקודות הצריכות ברור כדי להגיע לשיעור המדויק של הזית אליבא דהתוס' • לא; הנידון הראשון: כמה הוא שיעור הביצה להרמב"ם שכתב שהוא 18 דרהם. ברור כמה היה משקל הדרהם שבו מדד הרמב"ם • לג; הנידון השני: האם תוס' דיברו על חצי ביצה "עם" הקליפה, או חצי ביצה כשהיא "בלי" הקליפה • לג; כמה אחוזים מורידים מהביצה בעבור הקליפה • לד; האם לפי תוס' יש בדיוק ב' זיתים בביצה, או שמא מודים התוס' שיש יותר מב' זיתים בביצה, ורק סוברים שאין ג' זיתים • לה; האם משערים "חצי ביצה" בנפח או במשקל • לז

קונטרס זית רענן השלם

מאמר א' - ברור שיעור כזית להלכה

ענף א - "כזית" פשוטו כמשמעו - "כמו זית"

בו יבואר בס"ד שיעור כזית שנמסר למשה בסיני לשער בו. והשיעור שמסרו לנו חז"ל בגמרא. ומי הוא הזית הבינוני בימינו וכמה גודלו. והאם התקטן הזית או שאר המינים מזמן מתן תורה וחז"ל לזמנינו

שיעור כזית המפורסם כיום - חצי או שליש ביצה • ה; האם הלכה למשה מסיני היא ששיעור הזית תלוי בביצה? • ו; "שיעור כזית" הוא הלכה למשה מסיני. ומפורש במשנה (כלים פ"ז מ"ח) ובגמ' ברכות (לח): שמדובר על "זית בינוני הנקרא 'אגורי' שעושים ממנו שמן". וכפשוטו - כגודל זית בינוני הגדל על העץ. וכ"כ הגאונים שאין צריך ללמוד מאחר 'שיעור' כזית כלל. • ו; מי הוא הזית הבינוני האגורי שהוזכר במשנה ובגמ'. והאם ניתן לזהותו היום. ומהו שיעורו של זית בינוני אגורי בימינו. ויתבאר שנראה שהוא הזן הנקרא "סורי" שגודלו הבינוני כ 5 סמ"ק בלבד, ולכל היותר 7 סמ"ק • ח; יש טוענים שהזית הבינוני האגורי הוא מין הנקרא ג'לט שהוא לדבריהם כ 13 סמ"ק • יב; תשובה על דבריהם למה לא מסתבר שהג'לט הוא הבינוני האגורי • יד; כמה טענות על הזן הסורי שאין זה האגורי, ותשובתם בצידם. • יח; אחר שנתבאר שזית בינוני שבזמננו הוא 5-7 סמ"ק, א"כ המציאות סותרת את המנהג ששיעור כזית כחצי או כשליש ביצה (18-27 סמ"ק). וכתבו האחרונים שנתקטן הזית מזמן חז"ל לזמנינו • כ; יבאר באורך ובראיות שלא מצאנו התקטנות בשאר שיעורי התורה שגילה הרמב"ם את שיעורם, וא"כ תמוה מאוד לומר שרק הזית נתקטן • כא; ביאור מה שמצינו בתורה במרגלים

וכן בדברי חז"ל שהפירות בזמנם היו גדולים הרבה יותר משלנו, וא"כ בוודאי שנתקטנו. ושובתו בצידו. ועוד אריכות דברים שרחוק מהדעת לומר שנתקטן הזית - כד; דברי הגר"ח נאה זצ"ל שבאמת גם הזית לא התקטן, אלא שנאבדו הגרעינים שהיו מגדלים זיתים גדולים - כח; תמיהה רבתי על השערה זו של הגר"ח - כט; בכל התורה הולכים אחר "חזקה דהשתא" אלא א"כ יש הכרח גמור לומר שנשתנה. ולכן גם כאן יש לטעון כן - שלא נשתנה הזית כלל בלי שיהיה הכרח גמור לכך. וכל מה שצריך לבדוק הוא - אם אכן ישנו הכרח כזה. - ל; לסיכום: יש לנו שש טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו הקטן: - לג

ענף ב - חידוש התוספות שהזית "חצי ביצה"

בו יבואר שיטת התוספות "שחידשו" מכח ראייה מהגמרא, ששיעור כזית הוא כחצי ביצה. ולכן גם הגדילו את שיעור העירוב ליותר מט' ביצים.

ההכרח מהגמרא שהביאו התוס' לשיעור הגדול של הזית שסותר את המציאות היום, שמכריח אותנו לומר שהזית התקטן - לה; אם הזית כחצי ביצה, אזי יוצא ששיעור העירוב לתוס' הוא יותר מט' ביצים - לו; תמיהה על שיטת הב"ח שכתב אליבא דהתוס' ששיעור עירוב הוא ח' ביצים - לז

ענף ג - שיטת הרמב"ם - כזית כשליש או עשירית ביצה

בו יבואר שכל הפוסקים מודים שאין שום מקום ברמב"ם שגילה לנו כמה הוא שיעור כזית, רק כתב בכל מקום מילה אחת: "כזית". וכולם מודים שמוכח מהרמב"ם שהזית "פחות" משליש ביצה, כי כתב שהגרוגרת (תאנה מיובשת) היא שליש ביצה, וידוע שגרוגרת גדולה מזית. אלא שכתבו הפוסקים שאין ידוע לנו בכמה קטן הזית מהגרוגרת ולכן "החמירו" "מחוסר ידיעה" עד שליש ולא הקלו. ונוכיח בס"ד שיש הפרש גדול בין הזית לגרוגרת, ושיטת הרמב"ם היא ששיעור כזית הוא כמו גודל הזית שלנו 5-7 סמ"ק בלבד

יתבאר שכולם מודים שהרמב"ם לא כתב בשום מקום כמה הוא שיעור כזית. אך בוודאי סובר שהוא "פחות" משליש ביצה, אלא שכתבו הפוסקים "שלא ידוע להם" כמה פחות. - לט; הראיה מהרמב"ם שסובר שהזית "פחות" משליש ביצה - מ; הפוסקים מודים שיש להם חוסר ידיעה בכמה הזית קטן מהגרוגרת, ולכן הורו "להחמיר" כשליש ביצה. אבל לא להקל עד שליש - מא; כיצד יתכן שהיה לאחרונים "חוסר ידיעה" וכי לא ראו זיתים מימיהם? - מג; ראיה חזקה מהגמ' שבת צא. שהזית קטן מהגרוגרת לפחות במחצה, ולא קרוב אליה. - מד; דחיה לראיה מהגמ' שבת צא. שהזית רחוק מהגרוגרת - ותשובתה בצידה. - מז; עוד ראיה חזקה מדברי הירושלמי שהזית רחוק מהגרוגרת בשיעור הניכר - מט; הגר"א בשם הזהר הק' שהגרוגרת גדולה מהזית בעשירית בלבד. ודיון בדברי הגר"א היכן הוא הזהר הזה והאם יש הכרח משם - נ; נראה יותר לומר שהרמב"ם (והשו"ע שפסק כהרמב"ם הנ"ל) סובר ששיעור כזית הוא כמו הזית שהיה מצוי לפניו ולפניהם, ושהיה קטן כמו שלנו היום - נא

ענף ד - שיטת השלחן ערוך, האם כתוספות או כהרמב"ם

בו יבואר שהשו"ע פוסק מעיקר הדין כהרמב"ם ששיעור כזית הוא כפשוטו "כמו זית". ורק לחומרא בעלמא הביא שיטת התוס' בשם יש אומרים

הסתירה בדברי השו"ע, האם פסק כתוס' או כהרמב"ם. נד; מדוע לא הובאה שיטת הרמב"ם בשו"ע ס' תפו במפורש. נה; האם לדעת השו"ע מי שאכל כזית של זמנינו יכול לברך ברכה אחרונה. נו; במצוות דרבנן כגון אכילת מרור בוודאי סובר השו"ע שאפשר לברך על שיעור כזית של זמנינו ולא חושש לסב"ל. נז; האם אפשר להקל לברך בדיעבד על שיעור כזית של זמנינו (7-5 סמ"ק) גם אם נאמר שהשו"ע סובר שיש לחוש לתוס'. נח; עוד בירור עמוק ושורשי בדעת השו"ע בהכרעתו בנידון שיעור כזית. ס; אחרוני זמנינו המורים לברך ברכה אחרונה על פחות משיעור חצי ביצה. סא

ענף ה - יישוב שיטת הרמב"ם מקושיית התוספות

יתבאר תירוץ לקושיית התוס' שהוכיחו שהזית חצי ביצה, מה יענו על זה הרמב"ם ורוב הראשונים והשו"ע בהלכות עירובין, שסוברים שהזית "פחות" משליש ביצה. ויתבאר תירוץ מרווח על פי ארבעה חילוקים שחילקו הראשונים ז"ל בין הסוגיות. באופן שאפשר לומר ללא שום דוחק שגם בזמן חז"ל היה הזית הבינוני כגודלו היום 5-7 סמ"ק בלבד ולא יותר.

האופן הראשון: יישוב אמיתי ופשוט מתוך ענין הסוגיא, ע"פ דברי התוס' ישנים. • סד; האופן השני ביישוב שיטת הרמב"ם: עוד שלשה חילוקים בין הסוגיות, ע"פ דברי המדכי ותוס' רי"ד. ויסוד הדברים כבר אמרם ר"ת בעצמו (שהוא הראשון שהשווה את הסוגיות שמהן משמע שכזית חצי ביצה, ולבסוף חזר בו וסובר שהזית פחות משליש ביצה). • סו; האופן השלישי ביישוב שיטת הרמב"ם: ששיעור גרוגרת הוא שליש ביצה שלימה עם קליפתה. אבל שיעור כזית הוא כלפי ביצה בלי קליפתה שהיא פחות רביע מהביצה, ובביצה בלי קליפתה יש יותר מב' זיתים אלא שאין ג' זיתים, ולכן הזית מעט פחות מהגרוגרת. וממילא אין גם סתירה בדברי השו"ע. • עא; דיון על ג' ההנחות הנ"ל (א. שהתוס' מייירי בביצה בלי קליפתה. ב. שיש להוריד בעבור הקליפה רבע מהביצה. ג. שיש בביצה יותר מב' זיתים אלא שאין ג') - האם הם מוסכמים. • עד; האופן הרביעי ליישוב את הרמב"ם: שיש ב' פירושים ל"בית הבליעה". האחד, מקום הבליעה בוושט. והשני, חלל הפה. ויש לו יסוד מדברי רש"י ותוס' בסוכה (כו.). • עה; האופן החמישי ליישוב את הרמב"ם: שדברי הגמ' שאמרה ב' זיתים הוא שלא בדקדוק והכונה "ב' שיעורים". • עז; האופן השישי ליישוב את הרמב"ם: שבאמת גם הרמב"ם יסבור שזית הוא חצי ביצה, אלא שסובר שזית גדול יותר מהגרוגרת. והגמ' בשבת מייירי בזית קטן ולא בינוני. • עח; סיכום התירוץ המרווח לשיטת הרמב"ם והשו"ע מקושיית התוס', ובו יבואר היטב, היאך על ידי קיבוץ כל חילוקי הראשונים הנ"ל שחילקו בין הסוגיות (כריתות ויומא) מתיישר היטב מציאות הזית הקטן שלנו עם הביצה. • עח

ענף ו - דעת שאר הגאונים והראשונים

יובא משא ומתן בדעת הגאונים והראשונים בעניין שיעור כזית. ויתבאר שהורו הגאונים להדיא שיש לשער כפי הזית הבינוני שיש לפנינו ולא לחוש שנשתנה הזית. עוד יתבאר שמוכח מרוב הראשונים שסוברים דלא כתוס' כי מוכח מדבריהם שהזית אינו חצי ביצה אלא פחות משליש ביצה. ומהרשב"א מוכח שהזית פחות מרבע ביצה ומהריטב"א משמע שהוא פחות משישית ביצה וכ"כ תלמיד מהר"ם מרוטנבורג. ולא נתבאר בדברי הראשונים בכמה פחות, כי לא נתנו מעולם "שיעור" לשיעור כזית, רק כתבו בסתם מילה אחת: "כזית" שפירושו לכל מי שיקרא את דבריהם: "כמו זית" ותו לא. וממילא אפשר לומר בדעתם שהוא כעשירית ביצה כמו בימינו. וכן נראה האמת בדעתם, שהרי אם סברו שנשתנה היה להם להודיענו ששיעורו אינו כמו שהוא לפנינו כדי שלא נטעה בדבריהם

דעת הגאונים • פד; תשובת הגאונים הרכבי • פה; תשובת רב שרירא גאון שהובאה באשכול • פו; עוד תשובת הגאונים שהובאה באשכול • פז; דעת הרי"ף והרא"ש ועוד ראשונים שסוברים כהרמב"ם בהלכות עירובין שגרורת היא שליש ביצה וא"כ כזית הוא בוודאי פחות משליש • פט; דעת רבינו תם • צ; דעת המרדכי ותרומת הדשן • צא; תלמיד מהר"ם מרוטנבורג. וכאן נוכיח שהתוס' לא ידעו שהזית האגורי של ארץ ישראל קטן הוא, גם אם ראו זיתים שהביאו לארצם ממקומות אחרים. • צג; דעת ר' שמשון שהובא במהרי"ל ומזה נלמד גם דעת מהרי"ל עצמו • צד; דעת רבינו ישראל מטוליטולה חבר בית דינו של הרא"ש • צה; דעת רש"י • צו; רבינו גרשום ופירוש המיוחס לרש"י • צח; דעת הרא"ה • צח; דעת הרשב"א • צט; דעת הריטב"א • קא; דעת החינוך • קב; דעת המאירי • קד; סיכום שיטות הראשונים שהובאו בענף ח • קו

ענף ז - ראיות מדברי חז"ל לשיעור כזית

יותר מעשר ראיות שהזית בזמן חז"ל היה קטן יותר משליש ביצה ויותר מסתבר שהיה כמו גודל הזית שלנו

ראיה ברורה מברייתא ביבמות קג: משיעור עובי המטלית (לגבי טומאת נגעי בגדים) ששיעור כזית הוא קטן מאוד. אלא שהראיה רק לפירש"י אבל לפי המאירי אין ראיה כל כך ואפשר לדחות בדוחק. • קט; ראיה חזקה מברייתא במכות יט: (ובפרט מדברי הראב"ד) בכהן שאכל תאנה אחת שהיו בה 11 כזייתות. • קיב; ראיה חזקה מקמיצת המנחה מגמרא מנחות (כו:) ומהתוספתא מנחות (סוף פרק יב). • קיג; ראיה משירי פת פחות מכזית שהחשיבוה "כמאכל בהמה" ואין בהם "בל תשחית". • קטו; ראיה חזקה מגמ' שבת (עז). מקרישת דם ויין • קטז; ראיה מגמ' זבחים קז סוף ע"ב לגבי מעלה בחוץ ראש בן יונה שאין בו כזית והמלח משלימו. • קיז; ראיה מגמ' מכות טז: שבעשר נמלים קטנות ובב' גדולות יש כזית • קיח; ראיה מהירושלמי (מע"ש פ"ב ה"ג) מדין בלילה במעות מעשר שני • קיט; קצת ראיה מעירוב תבשילין ע"י שמנונית שע"ג הסכין • קכא; ראיה יפה מ"קריצית" לענין פסול מי חטאת • קכב; ראיה מתערובת כזית תבלין בתבשיל בשיעור פרס בפסחים מד. • קכג; ראיה מחולין ג: מקוטע ראש ציפור ונותן לכותי • קכג; ראיה שהזית קטן הוא, מזה שקורא לזית בודד בלשון "גרגיר". וכן לענב וקטנית בודדים קורא גרגיר, ואילו "לתמר ותאנה" לא קראו גרגיר • קכד;

ראיה משיעור האגוז, שמוכח בגמ' שבת (פא.) שהוא גדול יותר מזית בשיעור הניכר. ושיעור האגוז הוא כ 16 סמ"ק בלבד. • קכה; ראיה מחולין צו: שמבואר שיתכן בגיד הנשה שעל כף הירך בלבד - ד' וה' זיתים • קכז; קצת ראיה מבצק שבסדקי העריבה • קכח; ראיה מתחילת יצירתו של אדם "בכזית" ודחייתה בצידה שאין משם שום ראיה כלל. • קכט

כמה ראיות מדברי חז"ל, שלכאורה משמע שבזמנם היה הזית גדול יותר מאשר בזמנינו. ודחייתם ללא דוחק

ראיה מהסוגיא בכריתות (יד.) שהזית קרוב לחצי ביצה. ודחיה פשוטה בצידה. • קל; ראיה מגוף הסוגיא בכריתות יד. שהזית גדול משליש ביצה. ודחיה פשוטה בצידה. • קל; ראיה מוטעת מהגמ' תענית כג. כאילו שהזית בזמן חז"ל היה גדול מאשר בזמנינו. • קלג; דיון על דברי הירושלמי ברכות (פ"ו ה"א) לעניין אוכל בריה כגון פרידה של ענב. דמשמע קצת שהענב קטן יותר מזית • קלד; ראיית הרב שיעורן של תורה (הסטיילר זצ"ל) מהירושלמי יומא (פ"ה ה"א) שהזית בזמן חז"ל היה לפחות כמו גודל ביצה שלנו (50 סמ"ק). ודחיית הראיה ע"פ ביאור הר"ש והרב בית אפרים בדברי הירושלמי. • קלו

ענף ח

אם נוכיח בבירור שהתקטנו הזיתים מזמן חז"ל, האם משערים כמו גודל ונפח הזית שהיה בזמן מתן תורה וחז"ל, או שבכל דור יש לשער כפי גודל ונפח הזית הבינוני שבאותו הדור

הבאנו בס"ד ט"ו מגדולי האחרונים שדברו בחקירה זו וכולם כתבו שההלכה שנמסרה בסיני היא ללכת כפי השיעור שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיו גדולים בעבר • קמ; יבואר שאין ראיה משתיקת השו"ע ומגדולי ספרד שראו זיתים ואעפ"כ כתבו שהשיעור כחצי ביצה • קנב; קושיות הגר"ח נאה זצ"ל על דברי האחרונים הנ"ל שהוכיח שיש ללכת אחר השיעור שהיה בזמן מתן תורה. ויישבנו בס"ד את קושיותיו • קנג; סיכום הדברים • קנז

מאמר ב'

בירור שיעור כזית לשיטת התוס' הסוברים שהוא כחצי ביצה

מטרת המאמר לברר מהו שיעור נפח שיעור כזית הגדול ביותר שיכול להיות, לפי שיטת התוס' שכזית הוא כחצי ביצה. ומי שאוכל שיעור כזה בוודאי אכל שיעור כזית לברכה אחרונה. ויוצא בו ידי חובה גם במצוות דאורייתא בלי פקפוק. ואין שום צורך להדר יותר מכך כלל. ויתבאר שלכל היותר הוא רק 23 סמ"ק, ולא יתכן יותר מזה. ובו יבואר גם שיעור הביצה עם קליפתה לפי מה שהורנו הרמב"ם שהיא ח"י דרהם, ויתבאר ששיעורה 51 סמ"ק. עוד יתבאר שיעור משקל הדרהם המדויק שבו מדד הרמב"ם שהוא 2.833 גרם בלבד. ושיעור רביעית שהוא כביצה מחצה הוא 76.5 מ"ל. ויתבאר שהתוס' דברו על ביצה "בלי" קליפתה ולא על הביצה של הרמב"ם שהיא "עם" קליפתה. ויבואר כמה שיעור ביצה "בלי" קליפתה, כמה מורידים בעבור הקליפה

ענף א - נקודות הצריכות בירור כדי להגיע לשיעור "כזית חצי ביצה"

הקדמה קצרה • קסא; אלו חמשת הדברים שצריכים בירור כדי להגיע לשיעור האמיתי של חצי ביצה אליבא דהתוס' • קסב;

ענף ב - שיעור ביצה עם קליפתה

הבירור הראשון: כמה הוא שיעור נפח הביצה עם קליפתה שכתב הרמב"ם שהוא כ 18 דרהם, ובו יבואר משקלו המדויק של מטבע הדרהם שבו מדד הרמב"ם שהוא 2.8333 גרם. ולפי זה שיעור כביצה עם קליפתה הוא 51 סמ"ק. וכמו כן יבואר שיעור רביעית שהוא כביצה ומחצה עם הקליפה, ושיעורו 76.5 סמ"ק • קסד;

ענף ג - "כזית חצי ביצה" הכוונה לביצה בלי קליפתה

הבירור השני: האם הביצה שעליה אמרו התוס' שהכזית חצי ביצה, מייירי בביצה עם קליפתה או בלי קליפתה. ויבואר דפשיטא שמדובר בביצה בלי קליפתה, שהרי התוס' דיברו על ביצה של "טומאת אוכלין" שהיא בלי קליפתה. ושאינן ראייה מסתימות השו"ע בזה שכן דרכו בכמה מקומות לכתוב כביצה סתם, ולכו"ע הכוונה לביצה בלי קליפתה. • קעג; תמיה רבתי על דעת המשנה ברורה בזה שכתב שכזית חצי ביצה עם קליפתה. • קעד; תמיה על גדולי ספרד שכתבו שחצי ביצה הוא 9 דרהם, וחישבו את הכזית לפי הביצה של הרמב"ם שהיא ביצה עם קליפתה, ולא נחתו לכך שהביצה של תוס' היא בלי קליפתה. ועוד קשה עליהם שהרי אמרו בגמ' כריתות יד. שיש בככותבת ב' זיתים. והרי ככותבת פחותה מביצה, וא"כ לא יתכן כלל שכזית 9 דרהם • קעו

ענף ד - שיעור ביצה בלי קליפתה

הבירור השלישי: מה ההבדל בשיעור, בין ביצה עם הקליפה לבין ביצה בלי הקליפה • קעח; דברי מהרי"ל שמתבאר מהם שמורידים רבע מהביצה בעבור הקליפה, וכן כתבו יותר מעשרים אחרונים בלי חולק • קעח; המקור לשיטת מהרי"ל שהקליפה רביע מהביצה היא מגמרא סוטה ד ע"א • קפ; נסיון ליישב דברי מהרי"ל מהמציאות הנראית לעינינו שקליפת הביצה קטנה מאוד • קפ; החולקים על שיטת מהרי"ל וסוברים ששיעור הקליפה מועט כמו בימינו • קפא; מה יענו החולקים על מהרי"ל, על הראיה מהגמ' סוטה (ד.) דמוכח שקליפת הביצה היא רבע מהביצה. • קפד; לפי המציאות של קליפת הביצה בזמנינו, כמה יש להוריד מהביצה בעבור הקליפה. יביא דברי הגר"ח נאה כתב שהוא אחד חלקי 15 מהביצה. אולם באמת יבואר שצריך להוריד עשר אחוז בעבורה, כי צריך להוריד גם את בועת האויר שבצד הרחב של הביצה, חוץ מנפח הקליפה. • קפז; נמצאנו למדים ששיעור כזית חצי ביצה הגדול ביותר שיכול להיות הוא 23 סמ"ק; כי שיעור ביצה עם קליפתה הוא 51 סמ"ק שהם 18 דרהם לפי הדרהם המדויק שהוא 2.8333 גרם. ושיעור ביצה בלי קליפתה הוא 46 סמ"ק, כי צריך להוריד עשירית מהביצה בעבור הקליפה ובועת האויר שיש בה. וחצי מזה הוא 23 בלבד. ושאר הדעות הם טעות במציאות וטעות בדבר משנה ובטלה מחלוקת • קפח; האם יש להוסיף כמה סמ"ק בשביל האוכל שנשאר בין השיניים • קפט

ענף ה - כזית "חצי" ביצה, האם דוקא חצי ממש. או לאו דוקא ובאמת הוא פחות מחצי אלא שאינו קטן משליש ביצה

הבירור הרביעי: האם לשיטת התוס' כזית חצי ביצה בדיוק, ויש בביצה "רק" ב' זיתים ולא יותר. או שכוונתם רק להוכיח מהגמרא שאין ג' זיתים בביצה, וזית גדול משליש ביצה וקטן מחצי, ויתכן שיש כמעט ג' זיתים בביצה אחת. • קצ; הקושיא העצומה של מגן אברהם שהרי אמרו בגמרא שבככותבת יש ב' זיתים והרי ככותבת פחותה מביצה, וא"כ כיצד יתכן שביצה יש בה רק ב' זיתים בלבד • קצ; יישוב א' לקושיא המגן אברהם - שיש מחלוקת סוגיות כמה שיעור ככותבת, ובאמת ככותבת היא כשיעור כביצה בדיוק. ולפי זה כזית הוא חצי ביצה בדיוק. • קצ; יישוב ב' לקושיא המגן אברהם - שגם התוס' מודים שיש בביצה יותר מב' זיתים, והזית קטן מחצי ביצה, וכוונתם רק לומר שאין ג' זיתים בביצה אחת. וכ"כ הרבה ראשונים ואחרונים • קצא; התירוץ השלישי לקושיא המג"א - שהתוס' דברו כלפי ביצה "בלי" קליפתה ששם יש ב' זיתים. ואילו ככותבת שאמרו שהיא קטנה יותר מביצה הכוונה לביצה "עם" קליפתה. ולפי זה יתכן שכזית הוא חצי ביצה שבלי קליפתה בדיוק. אלא שאין זה מוסכם לומר שככותבת פחותה מביצה שעם קליפתה ויש אחרונים שסוברים שפחותה מביצה שבלי קליפתה • קצג; סיכום ענף ה: • קצד

ענף ו - השיעורים הם בנפח וכיצד נחשב את הנפח לעומת המשקל

הבירור החמישי: ברור לכו"ע שכל המידות הם בנפח ולא במשקל ואין ביסוד זה מחלוקת כלל • קצה; האם הגאונים והרמב"ם והאחרונים שנתנו שיעורים במשקל כוונתם לתת שיעור אחיד של משקל לכל סוגי מיני האוכלין. • קצו; ובעניין גדר שיעור "כפי דעתו של רואה", שאין הכוונה לשער "בערך, משהו ממוצע". • קצו; יישוב שיטת הרב בן איש חי בעניין שיעור חלה ושיעור עיסה לאפיית מצה, ושגם הוא זצ"ל סובר שיש ללכת רק ע"פ הנפח בלבד. • קצז; האם החללים שבמאכלים מצטרפים לשיעור או שצריך להורידם • רא; סיכום ההבדלים בין היחס למשקל בסוגי המאכלים • רי

ענף ז - האם יש להימנע מלפרסם את השינויים בין הנפח למשקל

יבאר שאין להימנע מלהורות ולפרסם לציבור את ההבדל בין הנפח למשקל מפני חשש מכשול, כי ברוב ככל המקרים המכשול הוא להיפך, כאשר לא יודעים דבר זה ועוברים על הלכות שהם מעיקר הדין. ואילו לחשש למכשול אם יבואו לטעות בשיעור הנפח והורדת החללים הוא חשש רחוק, וברוב המקרים לא יעברו על עיקר ההלכה ואין למו מכשול •

ריב

נספחים

נספח א - חקר גודלם של הזיתים בארץ ישראל בזמן חז"ל

מאמר של פרופ' מרדכי כסלו בעניין חקר הזית בארץ ישראל בזמן חז"ל, מתוך קובץ הליכות שדה 149 • רכא

נספח ב - שיעור תערובת כזית בכדי אכילת פרס

יביא דברי האחרונים שכזית בפרס היינו שישית מהתערובת, כי כזית חצי ביצה כדברי התוס' ופרס הוא ג' ביצים כדברי הרמב"ם • רכו; תמיהה גדולה על דבריהם שעירבו את שיעור הכזית של תוס' עם שיעור הפרס של הרמב"ם וזה לא יתכן, כי זה תרתי דסתרי מיניה וביה. ויבאר שבין לשיטת התוס' ובין להרמב"ם אם יש תשיעית מהתערובת הוא בוודאי לכו"ע כבר כזית בפרס ואין צריך שיהיה שישית. • רכז; ולפי שיעור כזית האמיתי שביררנו במאמר א' שהוא 5-7 סמ"ק פשוט שבכל תערובת אפילו של אחד מעשרים ויותר יש כזית בפרס • רכח;

נספח ג - דברי הגאון ר' מאיר מזוז שליט"א על שיעור כזית

דברי הגאון הנאמ"ן שליט"א בשיעורו השבועי הנדפס בעלון בית נאמן פרשת בשלח תשע"ט מספר 145, שהורה שאפשר לברך ברכה אחרונה על 13 סמ"ק (בתוספת הערות בשולי הגליון כדרכה של תורה) • רכט;

נספח ד - משא ומתן עם הרה"ג ר' יעקב ששון שליט"א

משא ומתן עם ידי"ן הרה"ג ר' יעקב ששון שליט"א על דבריו בעניין שיעור כזית שכתב בספרו אביר הרועים • רלה;

אגרת הזית - מאמר סיכום

והוא מאמר הלכתי קצר, קטן הכמות ורב האיכות, המוגש בצורת "דו שיח" בין פרי הזית לבין ר' ישראל (דהיינו כל אחד אשר בשם ישראל יכונה יש לו שיח בזה) ובו מתבארים כל הטענות העיקריות בקצרה ובקלות, למה שיעור כזית הוא כמו הזית הבינוני שלנו 5-7 סמ"ק בלבד. • רנד;

מכתבי ברכה

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion
Cheif Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר
הראשון לציון
הרב הראשי לירושלים

בעה"ת"ש, בשני בשבת שלשה עשר יום בסיון התשפ"א.

אגרת ברכה

כב' האברך היקר הרב ינן בר כוכבא שליט"א מע"ת תל ציון יע"א ומבוגרי הכולל "יחזה דעת" בעיה"ק ירושלים תובב"א, שלח אלי קונטרס הסובב בענייני שיעורי תורה, שיעור כזית ושיעור כביצה, שבהם נושא ונותן באמונה כיד ה' הטובה עליו, וקרא שמו הטוב "זית רענן", ומן המעט שיכולתי לראות אחת הנה, ואחת הנה, ראיתי שהשקיע בחכמה ובינה, בדעת ובתבונה, מאשר קרא ואשר שנה, וכל אחד יעיין ויראה במקורות, והיו לו למאורות. ושיעורין אלו יש בהם השלכות רבות לעניין אכילה דאורייתא וברכות דרבנן וכו', וע"כ הלכה למעשה יש לכל אחד לשאול לרבותיו כדת מה לעשות.

וראיתי המלצותיהם של רבנים חשובים שליט"א, ובהם כבוד ידידי חריף ובקיא הרב הגאון אהרון ירחי שליט"א אשר משבח את העמל והיגיעה שהשקיע המחבר בחיבורו, וגם אני מצטרף לשבח ולברכו על עבודתו בקדש ועמלו בחיבור זה, ויהי רצון שיזכה שתורתו תהיה לשם שמים, ויפוצו מעינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, וכל אשר יעשה יצליח.

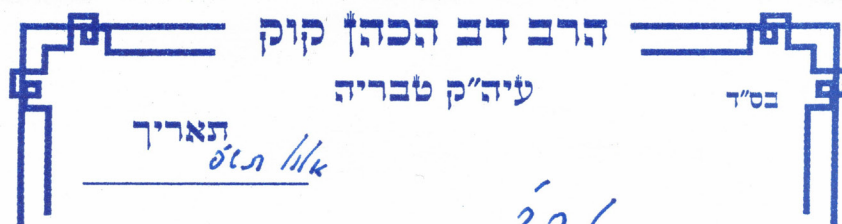

המצפה לישועת ה' ברחמים,

שלמה משה עמאר

שלמה משה עמאר
הראשון לציון
הרב הראשי לירושלים

מכתבי ברכה

הרב ינון בר כוכבא הי"ו
בקהלת יא כתיב חתוק האור ואש לעינים לראות את השמש".
ופירש"י אשריהם תלמידים שרואים הלכה מלובנת ומחוורת על
בוריה - כמשפט הספר הזה.
בברכת שנה פוריה בתורה
ד.ק.ה.

לכבוד

הרב ינון בר כוכבא הי"ו

בקהלת (פרק יא) כתוב "ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש".

ופירש"י אשריהם תלמידים שרואים הלכה מלובנת ומחוורת על
בוריה - כמשפט הספר הזה.

בברכת שנה פוריה בתורה

ד.ק.ה.

מכתבי ברכה

נהוראי יוסף אוחנה

רב ואב"ד "שערי יוסף" תל ציון

ומח"ס "משפט הנג"ז", ח"ג, ש"ע המסר ב"ח, וע"ס

כסלו התשפ"א

מכתב ברכה

הנה הגאון הגדול מוכה הרבים, סיני ועוקר הרים, הרה"ג רבי יונן בר כוכבא שליט"א, בעמח"ס "שבילי הספיקות" וע"ס, הביא בפנינו סוגיא ערוכה בכל ושמורה, בחמורות שבתורה, בערכין וחמורה, ויכרות לנו למאכל אילן חמורה, כי בהם עבר ביום ובאשמורה, בדני "שעור כזית" החמורה, ועמד ובירר הסוגיא מפי רבותני הראשונים כמלאכים והש"ע והאחרונים, כי הכית בכל מקום נאמד לפי ראות עיני המורה והמודד, וכפי הכית אשר יהיה אף בדורינו. ומלבד שלא מוצאנו בדברי הקדמונים אמירה כל שהיא על שינוי היותם ושיעורן מומן התלמוד, שדבר זה לכשעצמו אומר דורשני וכמ"ש הר"י מינאש בתשובה (סימן קכד), וז"ל: "שאלו היה נכון זה החילוק לא לישתמשו חד תנא או חד אמורא או חד מרבנותא שיוכרוהו". עכ"ל. וכן כתבו עוד ראשונים רבים (ראה בהערותיי לשו"ת הג"ל, מהדורת סמ"ק ירושלים). וגם ידועים דברי הבית מאיר להגאון בעל חכמת אדם (במשנת אדם כלל ג ס"ג), שעדיף ללמוד מסתימתן של ראשונים יותר מפירושן של אחרונים. ע"ש. וכ"כ מרן היב"א זצוקלה"ה בחו"ע (פסוק עמוד ג). והבא נמי, אלא שלא זו בלבד אלא סקר בענין עין הבדולח דברי רבותני הראשונים אשר העידו בנו שהיוטו אינו חצי ביצה, ואף ר"ת עצמו (בתוספות יומא פ): הדר תבירה לגזירה. וכן מוכח מדברי הרמב"ם (פ"א מעירובין ה"ט) שהכית הינה פחות ממגורגרת, שגורגרת עצמה היא שליש ביצה. ע"ש. וכן משמע מדברי הר"ף, והרשב"א (וראה עוד בתה"ב ב"ד ש"א), והרא"ש, והר"ט"א (וכ"כ להדיא בשבת עו: שגורגרת זו "כמה" וזיתים בה), והא"י, ורבינו ירוחם, ור"ת, ועוד ועוד, שהכית היא פחות משליש ביצה. ע"ש. ועוד הביא לפנינו מש"כ בתשובות הגאונים (הובאה בהאשכול דף קכ"ה ע"ב). שכתבו: "ואין לומר שנשתנו", וכ"כ בשערי תשובה (סימן מז). וגם הביא והוכיחו רבות לוח מהש"ס והפוסקים ראשונים ואחרונים שלא נשתנו היותם, והאף החוקרים מודים בזה פה אחד. ומעתה מש"כ מרן בהלכות פסח (סימן תפ"א), היינו לחומרא כ"י בתוספות, אבל מעיקר הדין ס"ל כדרימב"ם, וכמ"ש להדיא בהלכות עירובין (סימן תט"ז), והתם היו מעיקר הדין שאל"כ אך יברך על העירוב כשיעור הרמב"ם ולא יחשוש לסב"ל. וכמ"ש מכבר רבים מן האחרונים בדעת מרן, ומרן, בשבח פסח למורה"י הכהן בעל ידע אמת (מוציא מצה, אות ח), ועוד, וכמ"ש הדר"ג באורך וברוחב. וכ"כ גם מהר"א ישראל בכסא אליהו (סימן תפ"ו). ועוד.

ועכ"פ ליבי אומר לי שבלי ספק כל מבקשי האמת יהללו וישבחו את הרב המחבר על פעולתו הגדולה בספרו זה, וכל בעלי הוראה ויראה ימצאו בדבריו אורה גדולה, להבין חומר הדין ועומקו, ויבינו מתוך הדברים שעכ"פ למיחש מיהא בעי, "מדינא" ולא רק מחומרא. שאין להבס לספיקות בענין אכילה, ולא ישערו השיעור של חצי ביצה רק להחמיר להשלים אכילתו עד שיעור זה. אבל החל משיעור זית פשוט של זמנינו לא ינכסו לספק. וכבר ידוע שכדברים הללו כתב הגר"י קנייבסקי בשיעורין של תורה (פרק י אות כד). ובלי ספק בזכות כך יזכו עם ישראל לשפע בריאות בכל רמ"ח אבריהם וש"ה גידיהם, כי האוכל נכנס למעי האדם וגורם לגדילת האברים, ואם יאכל בקדושה וע"פ ההלכה לכתיולתו, יועיל יותר לגוף, לבריאותו וקדושתו, ברוחני ובגשמי, וכמ"ש רבינו הראי"ה בשערי המצוות (פרשת עקב). ובדאי תועיל הקפדה זו לסלק מעליו כל המחלות הידועות והאינן ידועות, ונזכה לגאולה שלימה.

ומכיר אני את הרה"ג הג"ל שהוא תלמיד חכם מופלג וירא ה' מרבים, בבחינת כל שהוא ירא שמים דבריו נשמעים כמ"ש בברכות (ו). ומחפש דורש את האמת בכל כוחו, ודבק בה דיבוק מוחלט, אשריו ואשריו חלקו. ואשרי דורינו שכן עלתה לנו להכיר ת"ח וצורב כוונות. ובפרט שנטר חיפוש מחפוש ולן בעומקן של סוגיות, שהוא דבר נדיר שבגדירים בזה"ו. ומסיק ומתון, ומתייען ושוטח דבריו תדיר ללא לאות קמי רבנן ותלמידיהון בענה גדולה. והוא רעוא שיתקבלו דבריו בבי מדרשא, ויזכה להמשיך בהגדלת התורה והיראה, ובחיבור ספרים יקרים ומועילים כהנה וכהנה, גם עדי וקנה וגם שיבה. אכ"ר.

בברכת התורה

נהוראי יוסף אוחנה

רב ואב"ד

ביהכ"ג וביהמ"ד "שערי יוסף" תל ציון

בית מדרש גדול
לתורה ולתפילה
"שערי יוסף"

כולל יום שלם
"שערי הלכה –
תורת אליהו"

כולל יום שישי
"שערי הלכה"

בית דין לדיני
ממונות וגישור
אישות "בית שלום"

עזרה למשפחות
נזקקות וקשיי יום

קירוב רחוקים

מכתבי ברכה

יום א' כ"ג תשרי התשפ"א

מכתב ברכה

ידיד נפשי הרה"ג יגון בר כוכבא שליט"א מחשובי מורי הוראה בשכונתנו תל ציון המעמירה, הינו בעל סברא ישרה ולב מבין לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. וכעת נכנס בעובי הקורה בסוגיא זו של שיעור כזית, והאריך להוכיח שהעיקר הוא לשער כזית כמו זית בינוני של זמננו, ודבריו נכתבו בצורה קולחת ובכושר הסברה מיוחד.

ואף אני הקמץ דעתי נוטה מזה זמן רב לשיטה זו, כי כמה זר ומוזר לומר שהזיתים נתקמנו פי ארבע וחמש. ובפרט שיש כמה ראיות תלמודיות, ולהבדיל ראיות מחקריות שמורות על כך שהזיתים לא נשתנו. אלא שהוראה כללית כזו מסורה לגדולי הדור, לכן קשה שלא לחוש לפשטות השו"ע שהכזית כחצי ביצה, אבל בוודאי שמי שילמד בספר זית רענן יתחיל לחוש לחומרא עכ"פ לשיעור כזית 6 או 4 סמ"ק. ונפקא מינה שמי שאכל 6 סמ"ק פת, ולא רוצה לאכול עוד פת, לא יברך על התבשילים האחרים שבסעודה. וכן פירורים של 6 סמ"ק שהתבשלו ישתדל לאוכלן בתוך הסעודה וכן על זה הדרך, תן לחכם ויחכם עוד.

ועוד באר ידידי הרב, שגם לשיטת התוספות הכזית אינו 30 גרם אלא הרבה פחות מזה, ובאמת מאחר ששיטת התוספות אינה מוסכמת כלל, לא צריך לחפש להעמים חומרא על חומרא ולהגדיל עוד את שיעור כזית. והבו דלא לוסיף עלה.

ואברך את ידידי הרב המחבר שיזכה להמשיך לברר וללבן את ההלכה בכל מקצועות התורה מתוך נחת והרחבת הדעת.

כעתירת

אמיתי אילני

7"03

דיין ומו"צ בבי"ד "אהבת שלום"
ומחבר שו"ת "משפטי חיים"

תאריך: אפריל 2019

למסך היקר והנאמן מוכרתי בלשמה טובה, זהים באור"גא צבירא וכן
באומקא לל רבקה, בקי בחברי רבניה ויבין רב על דלפולא באור"גא

ה'תש"ז י' אלול ז' כ"א

כלל של יציאת אל מים המסופות חסיד וישר לקהל פנים רבים
המתיימרים להיות חסידים ר"ל אשר כל באבא חסידא.

[illegible][illegible][illegible]

ה' אדר א' תש"ז
בית דין תל אביב

דיין ומורה צדק ירושלים

שדרות גבעת משה 2/9 ירושלים 9531138 • 050-4181088 • פקס 02-5382544

מכתבי ברכה

בס"ד

בית הוראה יורו משפטיך

בראשות הרב הגאון גדעון בן משה שליט"א

תאריך כ"א אלול

יקר סהדותא

באתי בשורות אלה בשבח המגיע לכתב'ים הוא ספר קונטרס "זית רענן" העוסק בעניין שיעור הכזית, אשר ערך איזון וחקיקר היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה מר ניהו הרב הגאון רבי ינון בר כוכבא שליט"א מעי"ת תל ציון יע"א. וניכר מתוך הכתבים כי עמל ויגע בהם רבות ולמד חיפוש מחיפוש על מנת להגיע לחקר האמת, ומצא ב"ה כדי מדתו. עברתי בין בתרי אמרותיו וראיתי כי את הכל עשה יפה, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף. וכבר ידעתי מקדמת דנא כי יראתו קודמת לחכמתו, וכל מגמתו לבקש האמת, ביראה ובאהבה וענוות חן. וראיתי כי כביר מצאה ידו.

וזאת אגיד כי סוגיא זו היא מן החמורות שבתורה ויש בה נ"מ רבות מאד ולפעמים נוגעת באיסורי תורה או לחילופין בקיום מצוות דאורייתא, והיא פרשה ארוכה מארץ ומידה, ואנכי הקטן לא הגעתי לכדי מידה זו להכריע בסוגיא חמורה זו, והדבר מסור לגדולי ומאורי הדור להכריע בדבר. ואולי יש לחוש לשיעורין שנאמרו כאן עכ"פ לחומרא. ומ"מ יפה עשה הרב המחבר שקיבץ הדברים כעמיר גונה ולהניחם על שלחנם של מלכים, מאן מלכי רבנן, שיהיה כשולחן ערוך לפניהם, להכריע בזה לכאן או לכאן.

לא נצרכה אלא לברכה שיפוצו מעיינותיו חוצה וימשיך להנהיג את קהל עדתו ושומעי לקחו ביד רמה, ויזכה להוציא לאור עולם עוד חיבורים טובים ומועילים. אשריו ואשרי חלקו, תרב גדולתו, ואשרי יולדתו.

בברכת התורה
ובידידות

יע"ה גדעון בן משה ס"ט
ראש כולל ובית הוראה "יורו משפטיך"
ואב"ד לממונות ברכנות ירושלים ת"ו

רח' הקבלן 7 ירושלים | טלפקס: 02-6540222 | דוא"ל: yorumish@gmail.com

מכתבי ברכה

מכתב ברכה מחרה"ג ר' אריה גלינסקי שליט"א

נכד המגיד הגר"י גלינסקי זצ"ל ומח"ס בירורי השיעורים ועוד

ז' טבת תשפ"א

לכבוד הגאון הגדול הר"ר ינון בר כוכבא שליט"א

שמחתי לראות את הספר היקר והנפלא זית רענן, שנושא ונותן במוב טעם ודעת ובבהירות נפלאה ועמוקה בכל הסברות ונידונים שבעניין זה, וניכר מתוכו שהדבר היחיד שעומד מול עיני הכתוב הוא החתירה לבידור האמת ולא שום דבר אחר, ואין ספק שהספר יכול להביא תועלת רבה לכל מי שרוצה לעיין בסוגיא זו כראוי.

והמסקנא הברורה העולה מתוך הדברים, שמעיקר הדין בוודאי יש לשער בזית הבינוני של זמננו שהוא כ-5-7 סמ"ק, וגם הרוצה לחוש לחומרא ליותר מזה, הרי השיעור הוא לכל היותר 23 סמ"ק, וכל זה לחומרא ובאופן שלא אתי לידי קולא, ובאמת כבר הורה כן מרן החזו"א ומרן הקה"י בספרו שיעורין של תורה [סי' יא ובשיעורי המצוות], וכן הורו כמה וכמה בעלי הוראה בזמננו כמובא בספר הידורי המידות.

ולמסקנא זו הגעתי גם אני הקטן בספרי הק' בירורי השיעורים, ושם הוכחתי שזה ג"כ דעת רבינו המשנה ברורה (לחומרא, כמבואר בדבריו בס' תפוז שיש להחמיר לחוש להרמב"ם ולכן יאכל "הרבה פחות" משליש ביצה) ועוד הרבה אחרונים, וכן הגיעו למסקנא זו הגר"ח פ"ב בייניש בעל מח"ס מידות ושיעורי תורה שכבר פקיע שמיא בענייני השיעורים, וכן ידידי הגר"י מרגולין שליט"א בעל מח"ס בירורי המידות שידיו רב לו בהכנסת המודעות לנושא זה, וכן הגאון ר' זמיר כהן בספר הכוית בזמננו (ושוב נדפס בשו"ת שלו הנקרא נור כהן ח"ב סימן יג - יד), והגאון ר' שמואל טל בספרו טל חיים על פסחים, ועוד, וכמדומני שכן הגיעו למסקנא זו כמעט כל מי שעסק בסוגיא זו במטרה לברר את הדברים לאמיתתם.

ובאמת יש כאן כמה וכמה טענות וראיות, שכל אחת לעצמה היא גדולה מאוד, וק"ו בהצטרף כולם יחד, והיינו שעצם הדבר שהזית היה פעם גדול אינו ברור כלל, ויש כמה וכמה ראשונים שמפורש בדבריהם שהזית היה קטן מאוד וכמו שאנו רואים בעינינו, וכמו כן לדעת הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים שכתבו הפוסקים שלדעתם השיעור הוא שליש ביצה, היינו שהוא לא יותר משליש ביצה, אבל אין שום ראיה לומר שהוא שליש [וכ"כ השו"ע הרב והמשנ"ב שכדי לאכול פחות מכזית צריך לאכול פחות הרבה משליש ביצה, והיינו כי אין ידוע לנו כמה הוא השיעור, ופלא מה שנשתרש כ"כ אצל הרבה כאילו יש איזה שיעור של "שליש ביצה" שאין לפחות ממנו, וזה פשוט לכל מעיין בסוגיא שאין צד כזה], ומתווסף לזה הראיות העצומות שיש מהגמ' שהזית הוא קטן מאוד שכל אחת מהם לבדה היא ראיה עצומה.

ובאמת כל הראשונים שכתבו השיעור של חצי ביצה היו במקומות שאין זיתים, וכמו שכבר העיר בזה היד יהודה [ביו"ד סי' מא סק"ב], ואדרבא רואים בהדיא בדברי בעלי התוס' שעלו לאר"י וראו זיתים שחזרו בהם, ואף מדברי המהרי"ל מבואר דפשיט"ל שהמציאות מכרעת בזה [אלא שסבר שהיה לרואה טעות בהבנת המציאות], ותימה על אותם שקשה בעיניהם לומר שהתוס' היו חוזרים בהם אם היו רואים המציאות, שהרי חזינו בהדיא שבעלי התוס' שראו זיתים באמת חזרו בהם, וא"כ בוודאי מסתבר שכן הוא ג"כ דעת שאר בעלי התוס' [ובלא"ה הרי אין הדבר מוסכם אצל בעלי

מכתבי ברכה

התוס' עצמם לומר שהזית כחצי ביצה, שהרי ר"ת ותוס' רי"ד כתבו להדיא שאינם סוברים כן. וכן משמע בתוס' ישנים ע"פ ביאור האחרונים]

וברור ופשוט שזה ג"כ דעת השו"ע שלא הביא דברי התוס' אלא כיש אומרים ולהחמיר במצוה דאורייתא של מצה, שהרי בהלכות עירובין סתם בהדיא שלא כדעה זו, ופשוט שהצד השני של השו"ע אינו "שליש ביצה" שא"כ היה צריך לכתוב זאת בב"י, אלא הצד השני הוא הזית כפשוטו, שע"כ לא הזכיר הב"י דבר זה עד הלכות פסח למרות שהזכיר הרבה הלכות בעניין כזית.

וכל זה לכד כדאי להכריע לדון שיעור הכזית כפי שהוא לפנינו, שלפי כל זה אין שום טעם לחשוב שהזית היה גדול אי פעם, וכפי שכתב כת"ר לנכון שרחוק מאוד לחשוב שדווקא הזית נתקטן כ"כ בלי שום יחס לפירות ודברים אחרים.

ומלבד כל זה אפילו אם ננקוט כדברי התוס' שהזית בזמנם היה חצי ביצה, כיון שבזמננו אינו כן, עיקר השיעור נמסר לפי מה שהוא בכל דור, כפי שמתבאר בדברי הגאונים שדבריהם דברי קבלה, וכן כתבו כמעט כל האחרונים שדנו בעניין זה, וכן מתבאר בהוראת הראב"ן שמוכח ב"ש"ך [ביו"ד סי' מד סק"ב] וסתמו כן כל הפוסקים שם [כך שגם כלפי הטענה על סתימת הרבה פוסקים שכתבו שיעור חצי ביצה או שלישי ביצה, הרי לעומת זאת יש לנו סתימת הפוסקים בהלכות טריפות הנ"ל שהשיעור הוא לפי כל דור, ובאמת על סתימת הפוסקים האשכנזים אין קושיא כי לא ראו זיתים, אבל על הפוסקים הספרדים קשה, אבל נראה שבהכרח כוונתם לחומרא בלבד שאל"כ איך נתעלמו משיטת הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים שלדבריו הכזית הוא בוודאי פחות משליש ביצה וגם השו"ע סתם כן בהלכות עירובין, וע"כ מסתבר שכוונתם רק לחומרא, וכן נקט האור לציון].

ובכל זה יש אריכות גדולה, והחפץ לברר ההלכה לאמיתתה בזה יוכל למצוא דברי חפץ בספר היקר הזה ובשאר הספרים הנ"ל, ואם יתבונן בזה בעין אמת בלי החלטה ידועה מראש, יראה כמה כל הדברים הנ"ל הם ברורים ומפורשים בדברי הפוסקים, ורק משום מה נעשה בזה בלבול מסויים, עד שהרבה פעמים גם כשאדם אוכל כמה כזיתים לכל הדעות והשיטות, הוא עוד שואל אם אבל כזית.

ודבר גדול עשה כת"ר בספר הזה שליקט הראיות שכתבו קודמיו, והוסיף עליהם עוד כהנה וכהנה הרבה ראיות חדשות עצומות ונפלאות, וסידר הדברים בבחירות נפלאה והוסיף הרבה מאוד בבירור וליבון כל הסברות והראיות והדחיות שיש בעניין זה, כך שהסוגיא פרושה לפני הת"ח שירצו להשים עין עיונם בסוגיא, ובוודאי מן הראוי שת"ח בעלי הוראה דבכל אתר ואתר ישתדלו להשים עיונם בסוגיא זו כדי לברר ההלכה החמורה הזו שנוגעת למעשה בכל יום, ועי"ז יתברר ההלכה לאמיתתה, ויורונו את המעשה אשר נעשה.

הכו"ח בברכת התורה

אריה ב"ר בצלאל ב"ר יעקב גלינסקי

מכתבי ברכה

מכתב ברכה

מיד"נ ר' דורון רונן שליט"א
מפרש הסידורים היקרים "כוונת הלב"

כ"ח תשרי תשפ"א

למע"כ ידידי היקר האברך הנעלה והמצוין הרה"ג ר' ינון בר כוכבא אשר יראתו קודמת לחכמתו.
שלום רב וכט"ס

שמחתי מאד לשמוע שכב' מתכון להוציא לאור בקרוב קונטרס הנוגע לעניין שיעור הכוזה הנכון, ומביא בו ראיות רבות שהמנהג שרווח היום לשער שיעור כוזה בנפח של כחצי ביצה איננו מדויק. וכבר עמדו על כך אחרונים חשובים, ביניהם הרב זמיר כהן שליט"א בשו"ת נור הכהן ח"ב ס' יג-יד, וכן הרה"ג הדר יהודה מרגולין שליט"א בקונטרס שיעור כוזה, ועוד.

ואמנם יהיו שיאמרו שאין לשנות מן המנהג, וכל המשנה ידו על התחתונה, ועוד אמרו מסוג זה, אולם טענות אלו היו נכונות אם היה מדובר במנהג שאינו נוגע לאיסור והיתר, אבל במקרה של שיעורי תורה יש נפק"מ גדולה לעניין איסורים, ולשיעור הכוזה חשיבות גדולה לא רק לענייני אכילה לברכת הנהנין, אלא גם לעניינים שאינם קשורים לאכילה, כגון ביעור חמץ וטומאת מת באהל ועבודה זרה ותקרובתה ששיעורם בכוזה.

ועוד, שכבר היה לפני מספר שנים פולמוס מאד דומה לעניין שיעור הדרה, כאשר הרה"ג הדר יהודה מרגולין כתב מאמר מקיף בנושא זה, שבו בירר ששיעורו קטן יותר ממה שחשבו עד אותו זמן, ובעקבות מאמר זה, מרן הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל שינה את דעתו בעניין השיעור המקובל, וכתב לסמוך על שיעור קטן יותר אפילו לענין אמירת ברכה אחרונה (ראה הליכות עולם עמוד רפח - רצא וכן מאור ישראל ח"ב עמוד צה - צו). על כן אין לומר על מנהג מסוג זה: כבר פשטה ההוראה ואין להרהר אחריה, כי תיתכן מציאות של טעות, ומצוה היא לנסות לתקן מצב זה ולעורר על כך.

אך למרות כל זאת, קשה לבוא ולהקל לכתחילה, על סמך האמור, באיסורים דא' בשיעור הקטן של הכוזה, היות ועלינו בכל זאת לחשוש לדעתם של הגדולים שלא סברו כך, כמו שמעידים תלמידי החזו"א שאף שסבר ששיעור הכוזה הוא כגודל זית המצוי בזמנינו, כי תמיד משערים לפי המקום והזמן, מ"מ בשיעורים דא' פסק לחומרא מפני שחשש לדעתם של הפוסקים שאמרו לשער ביחס לביצה.

על כן הנני לחזק ידיו בבואו לעורר הציבור בעניין חשוב זה, אשר יש לו השלכות רבות בנושאים הלכתיים שכיחים ומצויים בחיי כל אחד. ויודע אני שכב' לא בא להתנצח בהלכה ולגדל את שמו ח"ו, אלא כל מטרתו לשם שמים בלבד, ואך אם היה משהו אחר מעורר על כך - כבר היה רצונו נעשה ולא היה מבקש לפרסם קונטרס זה.

והנני לברכו שיוסיף להגדיל תורה ולהאדירה ולברר נושאים נוספים המעונים בירור, בתורה בכלל ובהלכה בפרט, בעומק העיון ובכישרון גדול, ובבקיאות עצומה, ובשפה ברורה, כמו שהראה כבודו בקונטרס זה.

הנני הקטן דורון רונן

מכתבי ברכה

דוד טהרני

מו"צ דק"ק ספרדים

מח"ס שו"ת דברי דוד ועוד

רבי עקיבא 10 ביתר עילית

בע"ה כ כסלו תשפ"א

דברי ברכה

הובאו לפני **קונטרס זית רענן** סובב הולך בשיעור הכזית בזמנינו, אשר כוננו ידי האברך היקר והנעלה, שוקד על דלתות התורה, לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה, יראת ה' היא אוצרו, כש"ת הרב **ינון בר כוכבא** שליט"א. עברתי בין בתרי אמרותיו כמסת הפנאי, וראיתי כי הקיף נושא זה מכל עבריו, ולא הניח זית ופינה, ובראיות ברורות מדברי התלמוד והראשונים והאחרונים בירר והוכיח שאכן הכזית בזמנינו הוא כגודל זית ממש (ועדיין יש לדון מאיזה זן של זית, ואיך משערין את הבינוני), ולפעלא טבא אמינא איישר חיליה לאורייתא.

כידוע יש לנידון זה השלכות רבות למעשה בחיי היום יום, הן בשיעור לברכה אחרונה ולשאר מצוות התלויות באכילה, והן לגבי הפרשת חלה לשער כזית בכדי אכילת פרס לשיעור חיוב חלה בעיסה שמעורב בה מינים אחרים כאשר נתבאר בשו"ת דברי דוד (ח"ה יו"ד סי' נו). ואף שההכרעה למעשה היא בידי חכמי הדור, מכל מקום אין ספק שיש לחוש לדברי האומרים שהכזית הוא כגודל זית של ימינו ולפחות כרבע ביצה, הן לגבי חיוב ברכות שלא להכניס את עצמו לספק ברכות, והן לגבי הפרשת חלה כמשנ"ת בתשובותי (שם, ובח"א או"ח סי' כה).

לא נצרכה אלא לברכה שחפץ ה' בידו יצלח להמשיך לשקוד על דלתות התורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ועוד יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, והיה שמו כשם הגדולים אשר בארץ לגאון ולתפארת, וכל אשר יעשה יצליח.

בברכת התורה

דוד טהרני

מכתבי ברכה

הרב עובדיה יוסף שליט"א

ראש כולל תפארת משה, ורב בית הכנסת נצח יעקב,
בבית שמש תובכ"א

בן הרה"ג הרב יעקב יוסף זצוק"ל

ט שבט ה'תשפ"א

בס"ד

הסכמה

לידידי היקר והנעלה הרה"ג ינון בר כוכבא שליט"א יישר כחך מאוד בחיבור הספר החשוב זית רענן לעניין חישוב הזית לפרטיו, שהדברים ברורים כשמש שהמציאות בשטח הוא שהזית הוא לא חצי ביצה ולא שלישי ביצה ולא קרוב לזה כלל ועיקר, וגם הזתים לא השתנו, וזכורני שבעיתון משפחה לפני כעשרים שנה התראיין חתנו של הרב אליעזרוב זצ"ל רבה של קטמון, שהיה מומחה לענייני זתים ואף גידל בחצרו זית מגרעין בן אלפיים שנה, והוא אמר שם שאין שום שינוי בגודל הזתים שלנו מזמן הבית, אמנם הזית הנפוץ שהוא גודל ששה גרם, הנה ראיתי בס"ד ב"מצדה" ששם גרעיני הזתים יותר מאורכים, זאת אומרת שמדובר על זן שהוא תשע גרם ולא ששה גרם.

אבל ודאי ובודאי שהשיעור של הגר"ח נאה שהוא כעשרים ותשעה גרם הוא לא נכון, וגם המנהג לא היה כדבריו וכמו שהביא בספר אורו של עולם חלק ב שכשיצא הספר של הגר"ח נאה שיעורי תורה אמרו בזמנו בעיר העתיקה החכמים שהוא "מחמיר" מדי.

לכן אין כאן מדת חסידות, אלא חובה גמורה לענ"ד שאם אכל כשיעור ששה עד תשעה גרם מחוייב לברך ברכה אחרונה, ולא יכול לפטור עצמו בלא ברכה אחרונה. רק עדיף מאוד שאם חושש למנהג וכו' שיאכל עוד בכדי להתחייב ולצאת מידי צל צלו של ספק. אבל עיקר הדין הוא ממש כן לכל דבר וענין.

בהערכה ובכבוד רב

י. יוסף

מכתבי ברכה

Kolel "BEIT ABBA" "כולל אברכים" בית אבא

133 Rabi Akiva St.

ע"ש הר"ר אבא יהודה יזדי זלה"ה

Beni Brak, ISRAEL

03-6163684 ב"ב 133 קצ"ב

מס עמותה 5801850-15

בנשיאות מרן הגאון רבי שמעון בעדני שליט"א

.....בס"ד 13/12

1000

תשובה ידועה וגדולה מאד
היה ידוע כי בעת שאלה (הם) של ידועה מאד
היה הצורך כי אלה (הם) של ידועה מאד
שאלה וגדולה מאד.

[illegible]

12/13/21

מכתבי ברכה

Charon Yarchi

Sare Israel 11\2

02/5885487

Jerusalem

אהרן ירחי

רח' שרי ישראל 11/2

02/5885487

ירושלים

בס"ד יום רביעי בשבת שמונה ימים לחדש העשירי הוא חודש סבת יה"ל התשפ"א ליצירה לפ"ג

ברכה והערכה

הובא לפני קונטרס חשוב דבר בעתו דבר הנצרך לדורינו ולדורות הבאים דבר שהתחבטו בו גדולי הדורות ובפרט בדורות האחרונים והוא בשיעור גדול הזית ומסקלו ונפחו והוא פתח ומפתח לכל שיעורי תורה

הכי קרא שמו **קונטרס זית רענן ומאמר בעקבות הזית**

שחיבר ידידי וחביבי אוצר כל כלי חמדה

הרה"ג ר' ינן בר כוכבא שליט"א

דבר זה של שיעורי תורה הוא בכלל הלכה למשה מסיני שקבלנו מרבנותינו הראשונים והאחרונים אך רבו כמו רבו המחלוקות בשיעור הכזית האמור בתורה שבכתב ותורה שבע"פ הללו מקטינים והללו מרבים והכל עדיין לוט בערפל יש הנוטים מחמת הספק להחמיר אולם יש בו גם קולא גדולה לענין ברכה אחרונה ושיעור יציאת ידי חובה בכזית של מצוה כגון אכילת כזית מצה ומרור בליל פסח וכזית פת בלילה הראשונה של סוכות וכן לענין ברכת המזון וברכה אחרונה וכדו' ונכתבו בזה ספרים רבים וכל הכם הגיע למסקנא שונה מחבירו כיון שעדיין לא ירדו כו"כ לחקר הדבר מבחינה מציאותית לשעבר עד דורינו אנו אלא מתוך קושיות וראיות מהגמ' ומחפוסקים ראשונים ואחרונים כל אחד לפי רוחב דעתו וראיותיו אולם עדיין לא הובא לפנינו דבר ברור ופשוט מרבנותינו גדולי הדורות מנהגם ושיטתם

ועתה הביא לנו הרב המחבר מן החדש מעט המחזיק את המרובה בקונטרס זה הוכחות וראיות הן מדברי גדולי הדורות הראשונים והאחרונים והן מתוך המציאות וההוכחות מתגליות ארכיאולוגיות ואעפ"י שאין מביאים ראיה מהם כהוכחה מוחלטת להלכה אבל ודאי לתוספת על דברי רבותינו ביהודה ועוד לקרא ודאי שיש להתחשב בממצאיהם והוכחותיהם לדעת איך היה השיעור במזמנם של רבותינו התנאים והאמוראים ובכל דבר שמוסרים עליו נפש הדבר מתקיים וחפץ ה' מצליח בידם

עברתי על חלק מקונטרסים הנ"ל ומצאתי כרי מדתי נהנתי מאוד מדבריו הברורים והנאמנים וקבץ וריבץ כמעט מכל הספרים שדנו בדבר זה מתחילה ועד סוף וכתב מה שעלתה מצודתו כידי ה' הטובה עליו מעט המחזיק את המרובה ובכלל דבריו דבריהם

ואין לי אלא לברכו ברכת הדיוט יח"ד שיפרצו מעינותיו חוצה ברחובות תתן קולו וימשיך להרבות תורה וחכמה בישראל בחיבורים וספרים חשובים ומועילים בדברים שרבים אינם עוסקים בהם יתבדרון מיליו בבי מדרשא להגדיל תורה ולהאדירה כן יתן ה' וכן יפרוץ בן פורת יוסף ויזכהו הקב"ה להוציא לאור שאר כתביו ותורתו שקבלה נשמתו בהר סיני ותרבה התורה בעולמו של הקב"ה כמים לים מכסים אמן ואמן

הכותב וחותם לכבוד התורה ולומדיה

ולכבוד המחבר שליט"א

פה קרית מלך רב ירושלים ודהבא

שכונת מקור ברוך תכב"ץ

אהרן ירחי

מכתבי ברכה

מכתב ברכה

מיד"ג הר"ה ג' ר' אסי הלוי שליט"א

מחבר הספרים החשובים שו"ע המידות ושו"ת נחלת לוי

ראה ראיתי גליונות הספר הנותן אמרי שפר זה שמו יקובנו "זית רענן" כשמו כן הוא, אשר בו ארץ זית שמן ודבש, אשר טיפח וריבה איש חיל רב פעלים לתורה ולתעודה הר"ה ג' ינון בר כוכבא שליט"א, יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל הגוים יאשרוהו.

כל הקורא את ספרו רואה שכתבם בעיון ישר וקולע, מתוך עיון בכל הספרים המדברים בפתגמא דנא, יליף חיפוש מחיפוש וחיפוש מנר, בבקאות רבה ובעמקות נפלאה, ואף מחכמות העולם לקח לרקחות ולטבחות לתורה. והוא קולע אל השערה ולא יחטיא, והכל מתוך בהירות ונהירות בשפה ברורה ונעימה וענוות חן. וכבר פקע שמו של המחבר בספרו הבהיר "שבילי הספיקות" וכמעשהו בראשון כך מעשהו בשני, וביתר שאת ויתר עוז, יה"ר שעוד יזכה להוסיף כהנה וכהנה להגדיל תורה ולהאדירה.

אליכם אישים אקרא, ת"ח די בכל אתר ואתר, להשית לב אל הכתוב בספר זה, לרוב חשיבות הנושא והשלכותיו עדי עד, ישתו הרבים ותרבה הדעת, כדי להעמיד את האמת על תילה, וכחפצו המהור של הר"ה מ"ח שכתב שאינו אומר קבלו דעתי למעשה, אלא שיעיינו בסוגיא זו ותצא האמת לאמיתה, ולכל הפחות למיחש לחומרא, וההכרעה נתונה לגדולי הדור.

כה דברי הצב"י

ע"ה אסי הלוי נ' יולי ס"ט

מכתבי ברכה

מכתב ברכה

מהרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב שליט"א
מחבר ספר "תורת הקדמונים"

לכבוד הרב ינון בר כוכבא שליט"א

קיבלתי מידידי הרב דורון רונן שליט"א את הקונטרס 'זית רענן' ושמחתי כמוצא שלל רב על תוכן הדברים, על סידור הדברים ועל האומץ לברר סוגיא סבוכה זו של שיעור הכזית עם מסקנות ברורות ונכונות אף הם מחודשות למי שלא לומד את הענין כדבעי.

האמת שגם אני הקמץ למדתי ענין זה לפני כמה שנים וכך גם היתה מסקנתי שהרוצה לסמוך ולברך לאחר אכילה של כ-7.5 סמ"ק יכול לעשות כן כיון שזה שיעור הכזית האמיתי לכל היותר [ויש המוענים שגם ב-5 סמ"ק יש שיעור כזית]. אולם גם מי שעדיין חושש לסב"ל - בודאי שיש לו להחמיר שלא לאכול שיעור זה ולא לברך אלא לאכול כ-22 סמ"ק ולברך לכל הדעות, או לאכול פחות משיעור 5 סמ"ק ולא לברך לכל הדעות.

ואנו צריכים להודות לקב"ה שזיכנו בדור זה לגילויים של כתבי הראשונים שלא היו לפני רבותינו האחרונים, וכמו כן לגילויים מציאותיים שמסייעים לנו להגיע לחקר האמת בהרבה סוגיות, ובין היתר גם בסוגיית הכזית הנזכרת, וישר כח לך שזכית להוציא לאור ולברר ענין זה, ויהי רצון שדברריך יתקבלו בלב לומדי ותופסי התורה באהבה ובחיבה אמן.

בהערכה רבה

עמנואל מולקנדוב.

מכתבי ברכה

ITAMAR MAKHPOUD HALEVI

RABBI AND MOZ

ROSH KOLLEL AND BEIT MIDRASH "TEFILLAH LE'MOSHE"
AUTHOR OF TOEFOT REEM AND KDUSHAH ISRAEL

איתמר מחפוד הלוי

אב"ד ומו"צ

ראש כולל ובית מדרש "תפילה למשה"
מח"ס שו"ת ברית הלוי ב"ה, תועפות רעם
ב"ה קדושת ישראל ועוד

בס"ד יום ט"ו טבת תשפ"א

דברי ברכה

הובא לפני קונטרס "זית רענן" שחיבר האברך היקר והנעלה, חיכו ממתקים וכולו מחמדים הרה"ג המצויין ינון בר כוכבא שליט"א, עברתי בין בתריו וראיתי שיגע ומצא כדי מידתו, נסב זיתא ועטרה של זית בראשו, בענין שיעור כזית, אר"ש שכל שיעוריה כזיתים וכאשר גם אני הקטן הארכתי בזה בספרי שו"ת ברית הלוי (ח"ב בקונטרס השיעורים סי' ט) מוגש מוקטר שיעורא דכזית, דרך כוכב קשת"ו, הקיף וסיכם את הבריור השלימו לכזית, כתבו על עליה של זית, האי כוכב היורה כחץ ממקום למקום מכל פינה וזוית, גמר חיפוש מחיפוש בבדיקת חורין וסדקים ואסף איש טהור לא השאיר בו עוללות כנוקף זית, הרואה זית שם טוב יצא לו, איישר חיליה לאורייתא, לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל ויאשרוהו.

ואמנם לא אחד כי הדברים נראים חידוש בניגוד למנהג העולם למעשה, אך כד מעיינינו ודייקנו שפיר, הרואה אומר ברקאי, חזינא דנפיק חד כוכבא דנחית וסליק כוכבא דאזיל ואתי, האי כוכבא דשביט אומר שכוחו וגבורתו, יהי כזית הודו ויקבל שכר טוב על עמלו ויראה בה ברכה, וראוי לכל צורב ות"ח להתחשב ולעיין בדבריו החשובים ולהביאם בכור מבחן השכל וההגיון לראות אם יש לחוש להם, כי המחבר שליט"א השתדל בכל מאודו לחתור לנקודת האמת, "הלא אוזן מילין תבחן" ר"ת האמת, יתנו עידהם ויצדקו.

ואברכו בכל לב שחפץ השי"ת בידו יצלח להגדיל תורה ולהאדירה להוסיף כהנה וכהנה ויזכה לחבר חיבורים טובים ומועילים לזיכוי הרבים מתוך נחת, בריאות איתנה נהורא מעליא אכ"ר.

בכבוד ויקר

תורת משה

ישיבה לצעירים מצוינים

בס"ד

מכתב ברכה

לכבוד ידידי היקר הרה"ג ינון בר כוכבא שליט"א מחבר הספר היקר זית רענן

ראיתי את קונטרסיו הנפלאים בענין שיעור הכזית ואף שמעולם לא נתתי הסכמה לספרים כי ודאי לא באתי לידי מידה זו לתת הסכמה לחיבורים אך לפועל טבא אמינא יישר שאכן הדברים מדברים בעד עצמם בעיון נפלא ובסברא ישרה ובבקיאות מקיפה בכל הסוגיות והראשונים הדנים בנושא זה כי כן ראוי לכל תלמיד חכם וירא ה' לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא וכך היא הצורה וזו הדרך שקבלנו מרבותינו מעתיקי השמועה ופוסקי ההלכה ללמוד מהגמ' והראשונים ולדייק בדבריהם הדק היטב ואכן זוהי צורת הקונטרס שכתבתם בצורה נפלאה ומוכיחה באופן ברור ביותר שכן הדברים מראים שזהו השיעור האמיתי של הכזית. עד שכמעט אי אפשר לנטות ולהגייד אחרת כי אם בדוחק רק מאד שלא מסתבר כלל.

משנה שמחה יש לשמוח על תלמידי חכמים צעירים הכותבים ומחדשים את חידושיהם אליבא דהלכתא בלא פחד ומורא אף שאין אלו הדברים המקובלים אצל כולם כי תורת אמת כתיב בה ויש לחפש את האמת אף אם העולם חושבים אחרת. וכמה טרחות ויגיעות טרח ויגע רבינו הגדול רשכבה"ג מרן הגרע"י זצוק"ל ללמדנו צורת פסיקת ההלכה כפי האמת אף שאין העולם נוהג וחושב כך. וכמה יש להצטער על טובי האברכים שאף בדברים פשוטים וברורים לכל בר בי רב לא מוכנים לנטות ממנהג העולם אף שהאמת צפה ועולה מן הגמ' שלא כדבריהם. כגון באיסור הנורא של חבישת פאה נכרית שכל בר דעת מבין שאין שום היתר בפאות שבימינו וגרועות הם יותר מגילוי ראש ממש. ובלבשת רגבים כצבע הרגל אף שכל המשניות והגמ' מראות באופן ברור ששוק באשה ערוה היינו החלק התחתון של הרגל. וכשרואים תלמידי חכמים נפלאים כהדרת כבודו אשר אינם חתים "ממה שיאמרו" וטורחים ומבררים את האמת כפי שהיא אמת ללא כחל ושרק אכן משנה שמחה יש לשמוח כי לא אלמן ישראל ולא השבית לנו גואל שלא תשכח התורה מפנינו ומפי זרענו חס ושלוס כפי שקבלנו מאבותינו ואבות אבותינו עד משה רבינו בהר סיני

לא נצרכה אלא לברכה שחפץ ה' בידו יצליח להגדיל תורה ולהאדירה לאמיתה של תורה וכסא כתי"ך ירום ונשא וגבה מאד להמשיך וללבל הלכות באופן נפלא כפי שעשה בקונטרס נפלא זה מתוך ישוב והרחבת הדעת לעבודתו יתברך אמן ואמן.

החותם לכבוד עמלי תורה לאמיתתה

יורם בר"מ מימון ראש ישיבת תורת משה

מכתבי ברכה

בית דין צדק חשן משפט בראשות הרה"ג ינון מלאכי שליט"א

ח' מרחשון תשפ"א

בס"ד

הסכמה

הן חמותי ראיתי אור קונטרס נפלא ומאיר עינים סליק לעילא ונחית לעומקא

קונטרס זית רענן

חקרו גם דרשו סיני ועוקר הרים נודע בשערים החכם השלם

הגאון הרב ינון בר כוכבא שליט"א

אשר פוקח כל עיניים לבאר כל סתום

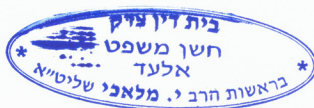
בשיעור כזית

ממנו יסוד ממנו פינה להבין סוגיה זו על בוריה, הנצרכת לנגר ובר נגר דיפרקיניה. ובואו
ונחזיק טובה להאי גברא רבא שצלל במים אדירים ונחית בר אמוראי ואפיק הדין קרטילתא
טבא, כל מן דין הבו לנא ומן דין סמוכו לנא ברוך פוקח עיורים, וכל הרוצה לעמוד באמיתות
על שיעור כזית ימהר לרכוש קונטרס זה, מקח טוב יש בעולם והוא נתון לכם.

ולא נשאר אלא לברך את המחבר כשם שזיכה בספר זה את עם ישראל, כך יזכה הבורא
יתברך לזכות ולזכות ויפוצו מעיינותיו חוצה וירבה גבולו בתלמידים אנס"ו.

הכו"ח כבוד התורה

ינון מלאכי

מכתבי ברכה

מכתב ברכה

מהרה"ג ר' הדר יהודה מרגולין שליט"א
מחבר הספר החשוב "הידורי המידות" בעניין שיעורי תורה

שיעור הכזית – "זהו סוגיא"!

טעות גדולה רווחת בקרב הלומדים, ביחס לשיעור הכזית. מתקבל הרשם כאילו כל ענינו הוא מספר כזה וכזה, מספר המבטא גודל מסויים. וכל היודע את המספר הנכון – כבר סיים בזה את כל מה שיש לדון בענין.

וטעות היא זו, כי מדובר בסוגיא עמוקה, בשיטות שונות, בבירור מציאויות שונות עליהן דברו רבותינו. ואוסיף אף: בסוגיא מרתקת, אשר נושאים רבים ומגוונים כלולים בה, כידוע לכל הבא לברר אותה.

המספר הסופי המפורסם – פעמים רבות בנוי על חומרות, על חשש לשיטת יחיד, על ספקות מחמת אי-ידיעת המציאות עליה דברו חז"ל, על 'עיגול' המספר, על שינוי שיטת המדידה עבור נוחות השימוש (נ.ב. משם הגיע שיעור כזית של כך וכך 'גרס', שהוא כמובן טעות גמורה שאינה משקפת את השיעור האמיתי בשום צורה).

המעין ומברר את הסוגיא רואה בבירור שהשיעור האמיתי הוא קטן; קטן **בהרבה** מן השיעור הרווח, מחמת כל הסיבות המנויות לעיל.

עלינו להחזיק טובה לכב' מחבר הספר, הג"ר ינון בר כוכבא שליט"א, על טירחתי להבהיר את הטעון הבהרה.

תחילת כניסתו לסוגיא היה מחמת שראה את המבואר בספר הידורי המידות אודות כך שהשיעור קטן. ולא התקבל על דעתו שהדברים הם אכן כה ברורים, שמא מדובר בכתיבה מגמתית. ולא נתקרה דעתו עד שהחליט לברר את הדברים מן השורש, מן היסוד. וראה ונוכח שאכן הדברים מדויקים, אכן השיעור הקטן (בכזית וברביעית) הוא הנכון לפי חז"ל והראשונים.

ולא החזיק טיבותא לנפשיה, אלא ערך את הדברים בטוב טעם ודעת, באופן שכל אחד יכול לראות שאכן דברים ברורים הם, מיוסדים על אדני פז ועל אדני האמת וההגיון.

הבירורים בנושא זה משפיעים על קיומה של כמעט כל מצוה, כי המצוות ניתנות עם שיעור. הבהירות הנכללת בספר זה, כה נצרכת היא לקיום הנכון בכל הנוגע למדות ושיעורי תורה!

ברכתי למחבר שליט"א, שיתקבלו דבריו בבי מדרשא, ויזכה להורות משנה ברורה והלכה ברורה בסוגיא נפלאה זו.

כברכת,

הדר יהודה מרגולין

מחבר"ס הידורי המידות בענין שיעור הכזית, הרביעית והאמה

מכתבי ברכה

בס"ד

HARAV SHMUEL PINCHASI

Rav of Shechunat Machane Yehuda

26 Hakablan St., Jerusalem

Tel. 02-6524244

הרב שמואל פנחסי

רב שכונת "מחנה יהודה"

רח' הקבלן 26, ירושלים

טל' 02-6524244

בס"ד, ער"ה שנת תשפ"א

מכתב ברכה

הנה יד שלוחה אלי ובו קונטרס חידושים וביאורים על שיעור הכזית וכו', הנקרא בשם "זית רענן" מאת האברך היקר כמדרשו, יציץ ויפרח נזרו, יראתו קודמת לחכמתו, עדיו בחתומיו זכין לו, הרה"ג ינון בר כוכבא שליט"א, ועברתי בין בתרי אמרותיו וניכר בו עמלו, ממקורות התלמוד ראשונים ועד גדולי האחרונים, והכל עשוי בשפה בהירה ונהירה, והנני מצטרף בשבח המגיע לכתבים.

ויהי רצון שעוד יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ויחבר עוד חיבורים מאירים ומזהירים, בפרד"ס תורתנו הקדושה ולעסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, מתוך נחת ושלוחה, ויצא שמו כשם הגדולים אשר בארץ, אמן.

בברכת התורה
שמואל פנחסי

מכתבי ברכה

בס"ד עמ"י עש"ו

Rabbi Yaakov Peretz

Moreh Hora'ah in Neve Yaakov, Jerusalem

Rosh Hayeshiva "Midrash Sfaradi" and "Heichal Pinchas"

הרב יעקב בהר"י פרץ

רב ומו"צ בנוה יעקב

ראש ישיבת "מדרש ספרדי" ו"היכל פנחס"

מחבר סדרת הספרים "אמת ליעקב": נתיבות חכמה, נתיבות הפשט | נתיבות בינה, הלכות יום הכיפורים | הגדה של פסח | הלכות חופה וקידושין | הלכות מקואות | על האמת יושר וצדק | ארחות הרב וקהילתו | הלכות גרות

ירושלים תובכ"א ט' כסלו ה'תשפ"א Jerusalem

בס"ד עמ"י עש"ו
הריני בזה הח"מ להוקיר את החכם הגדול מעוז ומגדול
כמוה"ר יגון בר כוכבא שליט"א
הראני את ספרו על שיעור הצית, ספר ערוך בחכמה ודעת, ואמנם גם אני כענ"ד מזה זמן רב,
החזקתי שהשיעור על הצית הוא כמו זית שנמצא אצלנו, והריני בזה, אפריון נמטייה.
ויהי רצון שיזכה להגדיל תורה בהרבעת תורה
ובחבור ספרים כהנה.
"עץ חיים היא למחזיקים בה"
בברכה בכל אשר תפנה ותשכיל ותצליח
מאת ע"ה יעקב בהר"י פרץ
ירושלים תובכ"א

בס"ד עמ"י עש"ו

הריני בזה הח"מ להוקיר את החכם הגדול מעוז ומגדול
כמוה"ר יגון בר כוכבא שליט"א

הראני את ספרו על שיעור הוית, ספר ערוך בחכמה ודעת. ואמנם גם אני כענ"ד מזה זמן רב,
החזקתי שהשיעור של הוית הוא כמו זית שנמצא אצלנו בדורנו כפי הוית הגדול. והריני בזה,
אפריון נמטייה.

ויהי רצון שיזכה להגדיל תורה בהרבעת תורה ובחבור ספרים כהנה.

"עץ חיים היא למחזיקים בה"

בברכה בכל אשר תפנה ותשכיל ותצליח

מאת ע"ה יעקב בהר"י פרץ

ירושלים תובכ"א

הארה: קיצרתי במקום שצריך להאריך בשבחו של המחבר וספרו המעולה.

מכתבי ברכה

Rav Elhanan Perets
Rabbi of Ramat Beit Chemech B'
and Chief justice of "Chukat Mishpat" beit din

הרב אלחנן פרץ
רב קהילות הספרדים רמת בית שמש ב'
אב"ד "חקת משפט"

בס"ד

יום ה' לסדר חזק ואמץ

אלול תש"פ

מכתב ברכה

לידידי הרה"ג ר' ינון בר כוכבא שליט"א, אשר הכרתיך מקדם בשיבת "רינת התורה" לחכם נבון וירא שמים. ומאז יצא מוניטין שלך בהגדת שיעורים מצויינים ובאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

התענגתי על הקובץ המצויין "זית רענן", אשר פריו מתוק ונכתב בשום שכל, דבר דבור על אפניו, חכמה וכישרון יש בו, ובעיקר כאשר כתבת – "חומרא דאתי לידי קולא", שלפעמים אדם מפסיד ברכת המזון בגלל אי ידיעת השיעורים.

משום כך, אף שמקובלני מבית אבי אאמו"ר הגאון שליט"א כדבריך, [והיה ראוי לעיין בכל דבריך בכל פרט ופרט] נמנע אני לתקוע עצמי בדבר הלכה, אבל איני נמנע מלומר, כי ביד אומן כתבת דברים של טעם, בצורה יסודית ובעומק עיון ותבונה, וראויים הדברים לעלות על שלחן מלכים.

בברכת יגדיל תורה
אלחנן פרץ.

מכתבי ברכה

הרב יואל שוורץ שליט"א

ראש המכון למניעת איסור אכילת תולעים

מחבר סדרת הספרים – כשרות המזון

77 סלנט 12 - 70.247121-02

ירושלים

054 8416169 1/2 121 203 1/2

בס"ד, תאריך: י"ג אלול ה'תש"פ

(Faint handwritten notes at the bottom of the page)

לכבוד הרה"ג ינון בר כוכבא שליט"א

קבלתי את מאמריך על גודל כזית להלכה. וכולו ראוי להדפסה לעורר על דבר אמת.

וגם אני נהגתי כמו כת"ר להלכה בברכת הנהנין, ורק מצה וכוס קידוש בליל שבת אני נוהג כשיעור חזו"א.

תודה על המאמר המאלף

יואל שורץ

מכתבי ברכה

מכתב ברכה

(בין כסה לעשור, תשפ"א)

לידידי הרב ינון בר כוכבא שליט"א

שמחתי לעבור בין בתרי קונטרס 'זית רענן', שכשמו כן הוא - משב רוח רענן בסוגיא עמומה זו של שיעור הכזית.

יסוד סוגיית שיעור הכזית הוא בהנהגתו של רבי יוחנן שאכל זית ובירך ברכה אחרונה, וממילא פשוט ששיעור הזית הוא 'מציאות' ולא 'דינא'. הגם שנחלקו הבבלי והירושלמי כיצד יתכן שהיה שיעור כזית באותו זית שהכיל גם גרעין - אבל בודאי שהשיעור הוא מציאות.

ר"ת הוצרך ללמוד מה הוא שיעור כזית מחיבור שתי סוגיות וגם הוא יישב את הסוגיות באופן אחר, ואילו הראשונים שחיו במקומות שמצויים היו זיתים - לא הוצרכו ללמוד את שיעור הזית מהסוגיות אלא יכלו ללמודו ישירות מהמציאות, ולא עלה על דעתם לתלות את שיעור הזית בביצים, ובודאי שלא בביצים מוגדלות שמעולם לא ראו בעיניהם.

עוד יש להוסיף את הממצא שהוזכר בקונטרס, שבן דודי א' יורמן, הוציא מהספינה הטבועה 'מעגן מיכאל ב' קנקן המלא זיתים ראויים למאכל, שהשתמר במי הים קרוב ל-1500 שנה, וגודל הזיתים כזיתים קטנות שבימינו.

עבודה יפה עשה ידידי הרב ינון ללקט את המקורות העוסקים בזה, ואת הסוגיות שניתן ללמוד מהן שגם בזמן חז"ל הזיתים היו די קטנים, וממילא פשוט ששיעור זה יש לנקוט כעיקר הדין.

והרוצה לחוש ל'כזית' מוגדל - ראוי שיעשה זאת רק לחומרא, כגון לאכול שיעור מוגדל כדי לצאת ידי חובת מצה בליל פסח, כפי שמצאנו שמרן הב"י הביא את הכזית כחלק יחסי לביצה רק לגבי אכילת מצה בליל פסח.

כמו כן, בודאי שיש מקום לירא לחוש לכזית המוגדל כדי לברך ברכה אחרונה לכל הדעות, אבל לא יעלה על הדעת להסתמך על כך לקולא לאכול מעט פחות מכזית מוגדל ולא לברך ברכה אחרונה, אלא או שיוסיף לאכול או שיברך על אכילת כזית בן ימינו.

ואברך את ידידי שדבריו יפוצו בין יושבי בית המדרש, ויעלה ויצליח בכל מעשיו.

בברכה, יואל שילה, רכסים, מח"ס 'שתילי זיתים', ועוד חיבורים

מכתבי ברכה

כס"ז

Rabbi Baruch Shraga
Rav Of Givat Shapira
Head Rabbinical Courts
Of The Jerusalem Rabbinate

הרב ברוך שרגא
רב זגבעת שפירא
וראש אבות בתי הדין
רבנות ירושלים

סדר בחוקתי תלכו

אם תהיו עמלים בתורה תשפ"א

בס"ד

מכתב ברכה

היה למראה עיני גיליונות הספר הנותן אמרי שפר העוסק בהלכה העומדת ברומו של עולם שיעורי הכזית שהוא יסוד גדול למצוות דאורייתא באכילת מצה וכו' ולאיסורי לאוין ולחייב מלקיות ושיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני מעשה ידי אומן נטע נאמן **הרה"ג ינון בר כוכבא שליט"א** עברתי בין בתרי אמרותיו וראיתי את עמלו ויגיעו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולדעתו שיעור כזית הוא כ 5-7 סמ"ק בלבד ולא מצא אפילו ראייה אחת שהזית פעם היה יותר גדול מאשר בזמננו אומנם מאחר שמזמן מרן ועד היום בודאי לא נשתנו הזיתים והביצים ופסק מרן בסימן תפ"ו שיעורי כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה ומרן ראה הזיתים וראה הביצים וכתב דהוא כחצי ביצה אע"פ שהזיתים קטנים, וגם בספר שיעורין של תורה בקונטרס שיעורי המצוות אות כד. שציטט המחבר שכתב ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו כזית שבזמנינו אסור שלא יהיה בלא ברכת המזון, וצריך להוסיף ולאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברכהמ"ז הרי אף בברכהמ"ז דאורייתא חשש לומר שיברך אלא שיוסיף ויאכל ואם אין לו להוסיף ודאי שלא יברך ולא כמו שכתבו בהסכמה לספר שהדברים ברורים כשמש וחובה גמורה שאם אכל כשיעור ששה גרם עד תשעה גרם מחוייב לברך ברכה אחרונה ולא יכול לפטור עצמו בלא ברכה ומדשתיק מר שמע מינה דמודה לו בזה וזה לא יעלה על הדעת נגד מנהגן של כל ישראל מאחר והמנהג והקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה הרי שאין אחרי המנהג כלום ועיין באור לציון חלק ב' במבוא ענף ג' אות ב' שתמה למה מרן לא פסק נגד המנהג כשהמנהג בא להקל אם אין דעתו כן הרי לא יהא אלא ספק והיה לו למרן לחוש בספיקא דאורייתא לחומרא כמו בכל מקום ולמה לא חשש לזה במקום מנהג שמכאן יש לנו לראות כוחו של מנהג שיכולים להקל כמותו אפילו במקום ספק דאורייתא ומאחר ולא נהגו לברך על שיעור כזית של זמננו שהוא נפח של 5-7 סמ"ק בלבד, אין לשנות המנהג ומי שאכל שיעור של 7 גרם ורוצה להחמיר על עצמו לאכול שיעור של חצי ביצה תבוא עליו ברכה.

ולא נצרכה אלא לברכה כי חפץ ה' בידו יצלח ויזכה לברך על המוגמר ויקיים בנו הפסוק הנה אנוכי שולח את אליה הנביא ויאמר השיעור הנכון, אמן.

ת.ג. 41251 ירושלים 91411 טלפון: 02:5825430 02:5823430 MAIL BOX 41251 JERUSALEM,

(* עי' בעמודים הבאים מה שכתבתי על דברי הרב שליט"א

משא ומתן ותשובה ע"ד הרה"ג ר' ברוך שרגא שליט"א

הנה הרה"ג שליט"א דר' קסת'ו בכמה תמיהות, על הנאמר בהסכמה של הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א שחובה לברך על שיעור 9-6 סמ"ק. ויצא קצפו עלי על זה ששתקתי לו, שסימן שמודה אני לזה. וכתב על זה שלא יעלה על הדעת לברך בשיעור כזה נגד מנהגן של כל ישראל. ונגד פסק השו"ע שפסק שכזית חצי ביצה אע"פ שראה וידע שהזיתים קטנים הם. ועוד האריך בכח המנהג שיש להקל כמותו גם בספק דאורייתא, וסיים ומאחר ולא נהגו לברך על שיעור כזית של זמנינו שהוא בנפח 7-5 סמ"ק בלבד, אין לשנות המנהג. ומי שאכל שיעור של 7 גרם ורוצה להחמיר על עצמו לאכול שיעור של חצי ביצה תבוא עליו ברכה, עכ"ל.

והנה גם אני הקטן ביארתי דעתי הענייה באר היטב, שלענ"ד ברור כשמש שהמברך על שיעור 7 סמ"ק יש לו על מה שיסמוך ואין לחוש לסב"ל, וכמבואר בספרי זה באורך, ואין צריך כאן להוכחות של "שתיקה כהודאה". אלא מאחר שנתבאר שכן דעת הגאונים ורוב הראשונים וכן דעת השו"ע בהל' עירובין אף לקולא, אפילו במקום שיש בו ברכה לבטלה לדעת התוס', כמו שכתבנו בענף ד' באורך. (וכל כוונת השו"ע בהל' פסח שהביא סברת התוס' בלשון "יש אומרים" שכזית חצי ביצה הוא רק "לחומרא בעלמא לכתחילה" כלשונו הזהב של הרב זרע אמת ועוד). ולשיטתם בוודאי ששיעור כזית הוא כמו הזית שלנו, כי אין שום סיבה לומר שנשתנה ונתקטן (שהרי הם בוודאי אינם סוברים את הראיה שהביאו התוס' שהוכיחו ממנה שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר. ובלי ריאה שנתקטן אין שום טעם וסיבה להוציא את הזית מחזקתו לומר בו שנשתנו בו סדרי בראשית. ועוד שאם סברו הגאונים וכל הראשונים הנ"ל ששיעור כזית אינו כמו הזית שלפנינו, היאך לא גילו לנו דבר חשוב זה? ולמה כתבו רק מילה אחת בלבד "כזית". ועוד שכל השיעורים האחרים שיש לנו גילו מהרמב"ם מה שיעורם, הינם לפנינו בדיוק כשיעור שהיה בזמנם, וא"כ מה לנו לומר שאך רק הזית יוצא דופן לומר עליו שנתקטן ונשתנה? היש דבר מוזר מזה? ועוד שיש לנו יותר מעשר ראיות מחז"ל להוכיח שהזית בזמנם היה קטן מחצי ושליש ביצה. ועוד שכל חוקרי הטבע אומרים שלא היה שום שינוי בגודל פרי הזית מזמן חז"ל לזמנינו).

וגם אם נאמר שעדיין יש לנו ספק מה היה גודל הזית בזמן מתן תורה וחז"ל, מ"מ עדיין יש לנו ס"ס מרווח לומר שיברך כמו הזית הקטן שבזמנינו, חדא שמא מאז ומעולם היה גודל הזית כמו שהוא בימינו (וכן נראה האמת לאמיתה וכן"ל) והספק השני הוא, שגם אם תמצוי לומר שהזית בזמן מתן תורה וחז"ל היה הזית גדול יותר מזה שלפנינו, מ"מ הרי כט"ו אחרונים סוברים שבכל שיעורי הלכה למשה מסיני יש לשער כפי הגודל הבינוני שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיו גדולים פעם. וכן כתבו גם גדולי ספרד הרב זרע אמת והרב פתח הדביר, וכתבו בחריפות שכל מי שיש לו מח בקדקדו יודה לזה. ולדבריהם פשיטא שגם שיעור כזית צריך לשער כפי גודלו הבינוני היום אע"פ שנתקטן. וידוע שכאשר יש ס"ס לברך, כבר ליתא לאיסור החמור של 'לא תישא' ורק לכתחילה מורים שלא לברך בס"ס. ובנידון דידן, הצד לומר שהזית נתקטן כמעט אין לו שום קיום, והוא חשש רחוק במאוד מאוד, ולכן בצירוף כל גדולי הפוסקים שסוברים שגם אם נתקטן מ"מ השיעור הוא כפי הבינוני שבזמנינו, שפיר דמי לסמוך ולברך בפא מלא

לא לוקינו שאכלנו שיעור כזית משלו, וזוה נזכה לברכת "ישא ה' פניו אליך" שהי"ת נושא פנים לישראל לפני משורת הדין, בזכות שהחמירו על עצמם לברך כבר משיעור כזית כמבואר בברכות (כ):

אלא שאני ביארתי שכל דברי הם "להלכה" ולא "למעשה", כי לענין מעשה הרשות נתונה לגדולי הדור בלבד לשנות המנהג לקולא. אלא שברור הדבר שעד שיבואו דברי גדולי הדור במשא ומתן של תורה בחלקי הסותר והמתיר, בינתיים "חובה" עלינו להחמיר כשיעור כזית שלנו וכנ"ל, וכמו שהארכנו הרבה בהקדמה לבאר דבר זה.

ולכן לענ"ד "חובה גמורה להחמיר" כשיעור זית של זמנינו, ולא רק "תבוא עליו ברכה" בלבד. כי כן האמת הברורה לכל מי שעסק ושיעסוק בסוגיא זו אליבא דאמת. וכמו שענינו הרואות שכל התלמידי חכמים שעסקו עד כה בסוגיא זו, אפילו כאלו שראו והרגישו רק בחלק קטן מהטענות המובאות בקונטרס זה, כולם הודו שאין לחוש לסב"ל כסברת התוס' של חצי ביצה וכמו שהבאנו בסוף ענף ד' עמו' סא. ורק מי שלא עסק בזה בשקלא וטריא של אמת, עדיין נתלה בקרנות המזבח של המנהג, וגם טועה בטעויות ברורות ופשוטות, שהן בבחינת "טעות בדבר משנה". כגון, שעדיין חושב שהרמב"ם סובר שהזית שליש ביצה (וזה טעות בדבר משנה לכו"ע. כי הרמב"ם כתב "שהגרוגרת" שליש ביצה, ועל הזית לא דיבר הרמב"ם מעולם בשום מקום) וגם עדיין טועה לחשוב שהשו"ע פוסק לעיקר הדין שזית חצי ביצה גם להקל (וגם זו טעות בדבר משנה, כי השו"ע פסק בהל' עירובין "להקל" להניח שיעור עירוב כהרמב"ם אפילו שיש שם ברכה 'על מצות עירוב', ואילו לתוס' הרי היא ברכה לבטלה, כי לא הניח שיעור עירוב, שלשיטתם הוא יותר מט' ביצים) ולכן לענ"ד צריך לומר להיפך "שהרוצה להחמיר כמו המנהג תבוא עליו ברכה". אבל להקל כחצי ביצה, אין לזה שום מקום אליבא דאמת של תורה, לא מראיות בסוגיות הש"ס ולא מהגאונים והראשונים ולא מהשו"ע ולא מהמציאות.

והנה הרה"ג שליט"א העלה בדבריו כמה תמיהות:

(א) הרי מרן השו"ע ראה זיתים שהם קטנים ואעפ"כ פסק כי"א שהזית חצי ביצה.
(ב) גם מה שהבאתי בשם הסטייפלר זצ"ל שכתב שמי שאכל פת כגודל זית שבזמנינו אסור שיהא בלא ברכת המזון, מ"מ לא התיר לברך **אפילו שנתחייב בברכת המזון מן התורה**. רק אמר שיאכל עוד **עד שיהא השיעור הנ"ל של חצי ביצה**.

(ג) לא יעלה על הדעת לברך על שיעור כזית שבזמנינו שהרי הזה נגד מנהגן של ישראל והמנהג והקבלה והמעשה הם עמודים גדולים בהוראה ואין אחר המנהג כלום, ואפשר להקל כמותו בספק דאורייתא ורק המחמיר לעצמו תבוא עליו ברכה.

ואענה בס"ד על ראשון ראשון:

(א) בדעת השו"ע: כבר הארכנו במאמר א' ענף ד'. והראנו בעליל שבדאי הגמור שהשו"ע (בס' שסח ס"ג וסימן תט ס"ז) סובר לעיקר הדין כהגאונים והרי"ף הרמב"ם והרא"ש והרשב"א

והריטב"א והרב המגיד ועוד, שסוברים ששיעור כזית אינו כסברת התוס' שחידשו שהוא כחצי ביצה. ושם הקיל להניח שיעור עירוב 'ולברך עליו' אע"פ שלפי התוס' הוא ברכה לבטלה, ואפילו לא הטריח את האדם להניח עוד כמה פרוסות לחם לעירוב כדי לצאת ידי חובת שיעור התוס'. ורק בהלכות פסח הביא את סברת התוס' בשם יש אומרים להורות כמותם "לחומרא בעלמא לכתחילה" (כלשון הרב זרע אמת). אבל להקל כמותם פשיטא ופשיטא שלא עלה על דעתו של השו"ע כלל. ועיי"ש עוד באורך בירור עמוק ונוקב בדעת השו"ע בזה.

(ב) בדברי הסטייפלר זצ"ל: במחילה לא עיין בדבריו היטב (קונט' שיעורי המצוות אות כד) כי זה לשונו: הכזית לענין אכילת מצה וברכת המזון, צריך שיהא בו כשני שלישי ביצה בינונית של זמנינו עם קליפתה [וליי"א צריך כביצה שלמה בלא קליפתה] ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו כזית הרגיל שבזמנינו אסור שיהא בלא ברכת המזון, וצריך להוסיף לאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברכת המזון, עכ"ל. **הרי לך שמתיר לברך כשיעור "שליש ביצה"** (אלא שלפי שיטתו, הביצה בזמן חז"ל הייתה כפול מזו שבזמנינו כשיטת החזו"א ולכן הצריך שני שלישי ביצה כדי שיהיה שלישי ביצה של זמן חז"ל) ולא חשש לסב"ל לסברת התוס' רק הזכיר שיטתם בסוגריים בתור י"א למי שירצה להחמיר. וגם זאת כתב רק "לחומרא" להחמיר כשליש ביצה, אבל להקל לא התיר יותר מכזית שבזמנינו. ושיטתו וטעמו מבוארים באורך בספרו שש"ת סי' יא ובספרו קהילות יעקב פסים סי' מג, עיי"ש. ומה שטען הרה"ג בדבריו שהרי הסטייפלר לא הקל לברך כמו זית שבזמנינו אפילו בברכת המזון שחיובה מהתורה, ע"כ. תמהני טובא, שהרי האוכל כזית והוא פחות מכדי שביעה אינו חייב בברכת המזון מהתורה אלא רק מדרבנן בלבד.

(ג) ועל הטענה האחרונה שנשמעת מפי רבים וטובים, "שהמנהג והקבלה והמעשה הם עמודים גדולים בהוראה, ואין אחר המנהג כלום" וכו' וכו'. ונתלים באילן גדול הלוא הוא רבינו הרמב"ם בהלכות שמיטה (פ"ה ה"ו) לענין חשבון שנות השמיטה שכתב "שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להיתלות", עכ"ל. וטוענים כנגדו שגם בנידון דידן נאמר כן, ושאפשר לסמוך להקל כשיטת האומרים שהזית חצי ביצה, ורק "המחמיר כשיטת הרמב"ם ודעימיה שסוברים שהזית הוא כפשוטו כמו זית שלנו, תבוא עליו ברכה".

הנה ראוי כאן להעמיד דברים על דיוקם, ולהראות על מה דיבר הרמב"ם באומרו "הקבלה והמעשה" עמודים גדולים בהוראה. ואז נראה האם זה דומה לנידון דידן. כי הנה המעיין שם יראה שהרמב"ם עשה חשבון של שנת השמיטה, לפי מה שסבר הוא בדעתו הרחבה וגם היה לו ראייה לשיטתו ממסכת ערכין (כמו שהביא בכס"מ מתשובת הרמב"ם). ויסוד הנידון הוא: שסבר הרמב"ם שגם לאחר החורבן מנו את שנת היובל, ולא החשיבוה במנין שנות השמיטה, וכיון ששנת היובל אינה ממנין שנות השמיטה ממילא משתנים שנות השמיטה כל נ' שנה. ועל זה כתב הרמב"ם (בהלכה ה) אבל כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש, שלא מנו באותן השבעים שנה של חורבן ראשון את היובל, וכן משחבר

באחרונה לא מנו שנת החמישים, אלא שבע שבע בלבד מתחילת שנת החרבן. וכן עולה בגמרא [מסכת] ע"ז חשבון זה שהוא קבלה, עכ"ל. דהיינו שהייתה שם מסורת ברורה "מכל הגאונים איש מפי איש בלי חולק" שלא מנו יובלות "וגם יש לקבלה זו ראייה מגמ' בעבודה זרה" ועל זה כתב הרמב"ם שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, וביטל דעתו האישית מפני דעתם וראייתם (ובתשובה דחה את הראייה שהביא הוא ממסכת ערכין נגד שיטת הגאונים, והובאה בכס"מ).

ועתה נחזה אנן בנידון דידן, האם יש קבלה ומסורת איש מפי איש מכל הגאונים והראשונים עד חז"ל ומתן תורה שנהגו שהזית חצי ביצה? הלוא כולם מודים שישנה מחלוקת בין התוס' להרמב"ם בשיעור הכזית. שהתוס' סוברים שהוא כחצי ביצה ואילו הרמב"ם סובר שהזית פחות משליש ביצה (כי הרמב"ם כתב "שגרורת היא שליש ביצה". וידוע שהזית קטן מגרורת. אלא שכתבו האחרונים "שאינם יודעים" בכמה הזית פחות משליש, ולכן "החמירו" להחשיבו כשליש. וממילא ברור 'שאי ידיעה' אינה נחשבת 'מסורת וקבלה' כמובן לכל בר דעת)

וגם בשו"ע יש סתירה בזה, שבעירובין פסק כהרמב"ם ובפסח פסק כתוס'. וגם בפוסקים האחרונים, אלו מהם שהרגישו ממחלוקת התוס' והרמב"ם יש שהכריעו כהרמב"ם לגמרי (כמו הפר"ח ועוד עי' בדברינו עמו' נה בהערה) ויש שהחשיבוהו ספק והכריעו להחמיר בדאורייתא ולהקל בדרבנן (הגר"ז ומשנ"ב וכף החיים בסי' תפו) ולא מצאנו הכרעה גמורה בזה ומסורת ברורה איש מפי איש עד שנאמר עליה "הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה". וא"כ אינו דומה כלל וכלל לנידון הרמב"ם בשנות השמיטה ששם הייתה "מסורת של כל הגאונים" ולא היה מחלוקת כלל בזה, ועוד הוסיף הרמב"ם שהסוגיא במסכת ע"ז מוכיחה כמו הקבלה, (ואילו כאן בנידון הכזית, "כל הסוגיות" מוכיחות כהרמב"ם ולא כתוס' כמו שהבאנו בענף ז'). ועל זה וכיוצ"ב אמר הרמב"ם "שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה" לכוף דעתינו האישית לקבלת הראשונים, ולא לסמוך על דעתנו ועל קושיא שיש לנו מהגמ'.

אבל בנידון שלנו, שאנו רק באים להכריע להלכה בין מחלוקת הראשונים הברורה, והנידון הוא האם הלכה כהתוס' או כהרמב"ם, ומוכיחים מכל הצדדים ששיטת התוס' היא כשיטה יחידאה כנגד שיטת הרמב"ם, כי כמותו סוברים הגאונים והרי"ף והרא"ש והרשב"א והריטב"א והרב המגיד ורי"ז ועוד, שכולם סוברים ששיעור כזית הוא כפשוטו "כמו זית בינוני שצומח על העץ". וכמו שהשיבו הגאונים (הבאנו דבריהם בתחילת ענף ו) לשואלים ששאלו "כמה שיעור כזית?" ובאה התשובה "הרי זה השיעור עצמו, כמו זית בינוני שצומח על העץ, "ואיך יהי שיעור לשיעור?" וכל אחד ואחד העושה כפי דעתו, עושה. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר. ואין לומר שנשתנו. ואנו באים עוד ומחזקים את שיטתם של הגאונים ורוב הראשונים בראיות מהגמ' וגם מהמציאות של שאר המינים שלא השתנו. בנוסף לחוקרי הטבע והארכיאולוגיה שאומרים כן על פי ממצאים ברורים, שלא היה שום שינוי בפרי הזית. א"כ מה שייך כאן לטעון "קבלה ומנהג" להכריע "להקל" כשיטת התוס' שהיא הייתה המצאה חדשה בהלכה שנתחדשה בזמנם בלבד.

עוד תראה ותתבונן, שהמקור הראשון לחידוש שיטה זו "שכזית חצי ביצה" שממנה יצא "המנהג והקבלה" המוכרים לנו היום, הוא רבינו תם שהובא בתוס' עירובין (פ:) ויומא (פ.) שהוא הראשון שהביא את הראיה מהגמ' שהזית היה כחצי ביצה. אבל ראה זה פלא, שהוא עצמו בתירוצו (שהביאו בתוס' ביומא שם) דוחה את דבריו הראשונים וסובר שהזית פחות משליש ביצה (ורק ר"י החזיק בדברי ר"ת הראשונים לומר שהזית חצי ביצה). גם בתוס' רי"ד (שהבאנו בעמוד סז) דחה קושיית התוס' ופשיטא ליה שהזית אינו חצי ביצה. וכן בתוס' ישנים (שהבאנו בעמוד סד) מוכח דלא כראיית ר"ת. וא"כ בבעלי התוס' עצמם הייתה מחלוקת על החידוש הגדול שנולד מכח הראיה מהגמרא (ולא ממסורת וקבלה כלל) שהזית הוא לא כמו זית שצומח לפנינו בעץ אלא חצי ביצה.

זאת ועוד מצינו גם בראבי"ה שאע"פ שגם הוא הביא (פסחים תקכה) את הראיה מהגמ' שהזית חצי ביצה, מ"מ במקום אחר (ברכות קז) כתב "אין אנו בקיאים בשיעור כזית" הרי להדיא שלא הייתה להם "קבלה ומנהג" אלא "חוסר בקיאות", ונתווכחו בשיעורו בראיות תלמודיות בלבד.

זאת ועוד מצינו לשני תלמידי בעלי התוס' (תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ורבינו שמשון, הבאנו בדבריהם בענף ו' עמו' צג) שכאשר עלו לארץ ישראל וראו שהזיתים קטנים הם "פחות משישית ביצה" ולא כחצי ביצה, מיד חזרו בהם לומר ששיעור כזית קטן הוא. הרי להדיא שכל דברי התוס' הם מחוסר ידיעת המציאות מגודל הזיתים, וכדמוכח גם בדבריהם להדיא בכמה מקומות שלא הכירו זיתים, כמו שהבאנו בדברינו שם.

וא"כ הרי ברור מכל זה שאין כאן קבלה ומסורת כלל. אלא רק דיון הלכתי טהור: האם יש ראייה מחז"ל שהזית חצי ביצה או לא. וא"כ כיצד יתכן לקרוא לזה "קבלה ומעשה" עד כדי שנוכל לבוא ולהקל נגד רוב הראשונים שסוברים כהרמב"ם ונגד השו"ע המפורש שפסק כהרמב"ם (ושם פסק כן גם להקל במקום שיש ברכה על העירוב), ונגד כל הטענות מברור המציאות של הזית ושאר המינים שלא חלו בהם שום שינוי, ונגד כל הראיות מהגמ' שהזית גם בזמנם היה קטן כמו שלנו היום. וא"כ מי הוא החכם שאחרי שילמד כל הדברים הללו, יוכל עדיין לבוא ולהקל מכח טענה זו שהמנהג והקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה? פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה. וכל האומר כן הוא בוודאי רק מחמת שעדיין לא עסק בסוגיא זו כדבעי.

עוד אשאל מכם רבותי שאלה אחת: האם נמצא כדבר הזה באיזה פוסק מהפוסקים, שאחר שיוכיח איזו הלכה נגד מה שנוהגים העולם להקל, ויוכיח זאת מרוב הראשונים ומהגאונים שדבריהם דברי קבלה, ומראיות תלמודיות רבות, ויוכיח כן מהמציאות, כל זה יוכיח נגד אותו מנהג שהסתמך על קצת ראשונים שהביאו "ראיה אחת בלבד" לדבריהם, והוא הביא ראשונים אחרים שדחו ראייתם בלא דוחק. ויביא הוכחות שאותם ראשונים לא ידעו את המציאות, ומקצתם שגילו אותה אחר כך באמת חזרו בהם. ואחרי ככלות כל דבריו אמור יאמר "אמנם לעניין הלכה אנו אין לנו אלא כהמנהג ואפשר להמשיך להקל".

היש כדבר הזה באחד מהפוסקים?

ואני הקטן רואה בפוסקים להיפך. שכאשר ראו מנהג שנוגד את ההלכה, אם הייתה יכולת בידם לשנות, קמו וביטלוהו. פוק חזי מה שכותב הרמב"ם בתשובה שהובאה בכסף משנה (תפילין פ"ג ה"ה) "שהוא עצמו וכל אנשי המערב" היו מניחים תפילין כשיטת ר"ת שהויות באמצע, ושכך כתב גם רבו הרי"ף ועוד חכמים. ושוב באמצע ימיו חזר בו ושינה המנהג אחר שנתברר לו האמת, ואמר "שחיבור אחד של ר' משה מקורדובה" הוא שהטעה את כולם. והחליפו כולם את התפילין שלהם לעשות כשיטת רש"י שהויות כסדרן. וכן מצינו שהרמב"ן והרשב"א ואחריהם השו"ע (סי' תרה) ביטלו את מנהג הכפרות כי סברו שיש בו ממנהג האמורי. וכן מצינו שהראשונים החזירו בחו"ל את חיוב עשיית הפרוזבול בשמיטה אע"פ שלא היו נוהגים לעשותו פרוזבול בימיהם, כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' סז ס"א). ולא מצינו שאמרו "אין אחר המנהג כלום" אלא אדרבא "המנהג של גדולי הדור לשנות מנהגים כפי האמת" כאשר יראה הרואה. ורק כאשר הדין אינו ברור לגמרי אז השתמשו בכח המנהג. וכדברי הירושלמי פאה (פ"ז ה"ה) כל הלכה שהיא **"רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה"** צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג, עכ"ל. הרי שרק בהלכה שהיא רופפת ביד ב"ד אזלינן בתר המנהג, אבל לא ציוו על ב"ד לכבוש דעתם מבירור האמת מחמת המנהג וכל שכן שלא ציוו עליהם להתעלם מבירור ההלכה אליבא דאמת מחמת המנהג.

וגם בענייני השיעורים, מצינו בכמה מקומות ששינו הגדולים מנהגים, ע"פ האמת שנתבררה להם. שהרי "כל הגאונים" סוברים שיש לשנות בכוס של ברכה רביעית שלימה, כמו שהביא בס' חזון עובדיה (שבת ב' עמ' נו) שכך סוברים הגאונים ר' נטרונאי ורב עמרם ורב כהן צדק ורב צמח ורב האי, וכתבו שאם לא שנה רביעית לא יצא י"ח קידוש. ואילו הראשונים דחו דבריהם מכח גמ' מפורשת ביומא ופסקו לקולא שמספיק רוב רביעית וכן פסק בשו"ע. הרי שחלקו על כל הגאונים אפילו לקולא מכח ראייה מהגמ' אע"פ שבוודאי בזמן הגאונים היה המנהג להקפיד על שתית רביעית. ואעפ"כ שינו את המנהג וחלקו על הגאונים ופסקו לקולא דסגי ברוב רביעית, ולא טענו "וכי הגאונים לא ראו את הגמ' ביומא?" "ואין אחר המנהג כלום" ובפרט להקל וכו' וכו'.

גם הרמב"ן שינה את שיעור משקל חמש סלעים של פדיון הבן שהיה נוהג בספרד על פי הגאונים, אע"פ שהרמב"ן עצמו כשהיה בחו"ל סבר כהגאונים, וכמו שכתב בפירושו לתורה. ואעפ"כ אחרי שעלה לארץ ישראל, וראה בעיר עכו "מטבע בודד אחד" של שקל, ומטבע בודד אחר של חצי שקל, ואחרי ששקל אותו במשקל, ראה שצדקו דברי רש"י בשיעור משקל השקל ולא כהגאונים, ולכן חזר בו ושלח מכתב מארץ ישראל להודיעם דבר זה. וכמו שהבאנו זאת בהקדמה עמוד 10, עיי"ש. ולא אמר הרמב"ן שקבלת הגאונים והמעשה שנהגו על פיהם הם עמודים גדולים בהוראה ואין לדחותם ע"פ מטבע בודד שמצא. אלא גילה האמת שצדקו דברי רש"י בזה, והורה על השינוי.

עוד צא וראה בעניין השיעורים, איך שהפוסקים שינו את המנהג והקבלה והמעשה שהיה נוהג עד זמנם, שהרי שיטת החזו"א הידועה ששיעור הביצה הוא כפליים מביצה

בינונית שלנו, הלוא היא המצאה חדשה שנולדה בבית מדרשו של הגאון נודע ביהודה בספרו צל"ח (פסחים קט) שמדד שיעור חלה ע"פ מדידת אצבעות וראה שהמידה היא כפליים ממה שנוהגים כולם, ועל פי זה אמר שכנראה הביצה שלנו קטנה במחצית מהביצה בזמן חז"ל. ועל פיו שינו הרבה מגדולי אשכנז שבאו אחריו (החת"ס והגר"א והגר"ז ועוד) את המנהג, והכפילו שיעור חלה ורביעית. ולא אמרו "אין אחר המנהג כלום". אלא שינו את המנהג מכח קושיא זו של המציאות במדידת האצבעות. וגם היה קשה להם דברי הרמב"ם במדידת השעורות. ומכח ב' תמיהות אלו בלבד שינו את המנהג.

וגם אצל גאוני ספרד היה כדבר הזה, שיום אחד קם ר' משה הכהן (שהיה נשוי לנכדתו של הגאון ר' חיים פלאגי צ"ל) וגם הוא עורר את הדבר שעורר הצל"ח, שע"פ מדידת האצבעות והשעורות יוצא שיעור ביצה ורביעית כפליים ממה שנהוג. ושלח הדברים להגר"ח פלאגי, והגר"ח פ' שהיה טרוד בצרכי ציבור, שלח הדברים לעיונו של הגאון ר' חיים פונטרימולי בעל הפתח הדביר, שיעיין ויבדוק האם נכונים דבריו. והרב פתח הדביר עם חכמי בית המדרש ישבו הדק היטב על סוגיא זו וזכינו שכתב בזה קונטרס ארוך הנקרא "כסא דחיי" (שנדפס בספרו פתח הדביר סוף סי' קץ) ויש שם 46 עמודים עמוסים בכתב צפוף, מה שכתב כדי להשיב בראיות וטענות ומדידות, נגד שיעור זה הגדול של הצל"ח ור' משה הכהן הנ"ל.

הינך רואה שלא דחו דבריו באמת הבניין לומר לו "שאין אחר המנהג כלום" אלא כותב הרב פתח הדביר שם (בדף ריד עמודה ב') שדנו בזה רבים ונכבדים מרבני וחכמי עירו אחר שראו דבריו ונשאו ונתנו עימו בהלכה בחלקי הסותר כראוי כדי לברר האמת, עכ"ל עיי"ש. ואף אנו בנידון דינן יש לנו לנהוג כמותם ולשאת ולתת בשיעור הכזית בחלקי הסותר והמתיר כדי לברר האמת, ולא להתעלם מהטענות מחמת המנהג בלבד.

צא וראה עוד בעניין השיעורים, שכל האחרונים אשכנזים וספרדים, כולם כמעט פה אחד (עי' במאמר ב' ענף ד' שהבאנו כעשרים אחרונים שכתבו כן וכ"ה במשנה ברורה וכף החיים) כתבו כדברי המהרי"ל ששיעור ביצה בלי קליפתה לעניין נטילת ידיים ואכילה בסוכה ועוד, הוא פחות רבע מהביצה (דהיינו 13.5 דרהם במקום 18). עד שבא הגר"ח נאה צ"ל והקשה עליהם מהמציאות שמדד ומצא שהקליפה היא רק אחד מחמש עשרה מהביצה ולא אחד מארבע ושכן מוכח בתוס' ובבב"י. ובשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' יט) כתב שאין השיטה שמורידה רבע מהביצה מצטרפת אפילו לס"ס כי היא סותרת את המציאות, עיי"ש. ולמה לא נאמר אנו שהקבלה והמעשה של כל האחרונים ומהרי"ל היא עמוד גדול בהוראה, ונדחוק עצמנו לומר שאולי בזמן חז"ל הייתה הקליפה עבה כרבע מהביצה ונשתנו הביצים כמו שאומרים שנשתנו הזיתים וכו' וכו'. אלא שאין אחר האמת כלום ודלא ככל האחרונים.

הוראת לדעת "שמנהג הפוסקים" ראשונים ואחרונים מגדולי הדורות לשנות את מנהג הקדמונים להם על פי האמת, לפי שאין אחר האמת כלום, והמנהג של גדולי הדורות הוא שהמנהג יהיה כפוף לאמת ולא להיפך.

ומזה נלמד לנידון דידן, שאם יואילו חכמי הדור, הקטנים עם הגדולים, לעסוק בסוגיא זו כדבעי, משורשה ומקורה, בחלקי הסותר והמתיר ובשקלא וטריא של אמת, ויעלו דבריהם על הכתב לדורות, כמו בכל הלכות התורה, אזי אם אחרי ככלות הכל יאמרו שאין לשנות את המנהג ויכולים להמשיך להקל כשיעור כזית חצי ביצה, אז נכוף ראשנו תחת כנפיהם הגדולות, והייתה דעתנו כאילו לא נאמרה. אבל בלי ללמוד הסוגיא ובלי להשיב על הטענות, לבוא ולהיתלות במנהג בלבד, ברור לענ"ד שאין רשות לומר "שאין אחר המנהג כלום" שהרי "המנהג" בכל הדורות הייתה לשנות את המנהג כפי האמת וככל הדוגמאות הנ"ל. ודיינו לראות "שכל" מי שעסק בסוגיא זו של שיעור כזית וראה והרגיש אפילו רק בחלק מהטענות, כבר הודה שאין המנהג של חצי ביצה נכון להלכה כמו שציינו לדבריהם בענף ד עמוד סא, עיי"ש. ובטוחני שכך יהיה לשאר החכמים שיעסקו בזה כראוי, כי הדברים ברורים כשמש.

הקדמה

בדידי הוה עובדא, לפני חג הפסח שנת תשע"ט, שרכשתי את הספר הנפלא והמחכים "הידורי המידות" של הרה"ג ר' הדר יהודה מרגולין שליט"א בעניין שיעורי התורה, כזית רביעית אמה וכו'. והנה מתחילה חשבתי שאני יודע לפחות את עיקרי הדברים, המחלוקות והנידונים, שיש בעניין זה של שיעורי המצוות. אבל תוך כדי קריאתי שם נבהלתי הרבה מאוד מאוד, כי גיליתי, שאם נכונים דבריו, אזי אינני רק בבחינת "עם הארץ" בזה, אלא ממש בגדר "בור" גמור, וגם טועה בדבר משנה בכמה דברים פשוטים בפוסקים. ותמהתי על עצמי, הכיצד יתכן שדברים כל כך גלויים ומפורסמים בפוסקים, בנושא כה חשוב וכללי השייך להרבה מגופי תורה יום יום, לא ידעתי, ולא ראיתי, ולא שמעתי עליהם מרבתי או חברי מאומה ממש עד כאן.

ולכן קבלתי עלי, שהריני שם עצמי כתלמיד קטן הבא לבית הספר, שלא שמע ולא ראה ולא שנה בעניין זה כלום, ופשוט להתחיל ללמוד את הסוגיא עם הראשונים והאחרונים ואחרוני האחרונים, מתחילתה ממש. וגם קיבלתי על עצמי בלי נדר להשתדל להוציא קונטרס בעניין שיעור כזית, שיהיה בנוי בצורה מסודרת מדברי הגמרא והלאה לדברי הראשונים והשו"ע והאחרונים, ושיהיה בשפה ברורה וקלה מאוד, כדי שכל אחד יוכל ללמוד ולדעת שורש הדברים, גם אם לא עסק בסוגיא זו מעולם, וכך יהיה יותר ויותר פרסום לסוגיא זו בקרב הלומדים.

והשתדלתי בס"ד ככל יכולתי, לעבור על כל דברי הסוגיות והגאונים והראשונים והאחרונים ואחרוני האחרונים שכתבו בעניינים אלו, וחיפשתי הרבה מאוד בתשובות שבספרי השו"ת אחרונים ואחרוני אחרונים, ולרבות גם מאמרים תורניים רבים וטובים שנדפסו בכמה קבצים תורניים חשובים. ולרבות מחקרים מחכמי וחוקרי הטבע והארכיאולוגיה וכדו'

וכאן המקום להודות להי"ת ולברך ברכת "ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים" (ע"ז מ:) כי ראה וידע הי"ת במיעוט ערכנו, שאין אנחנו כדורות הראשונים שהיה ליבם פתוח כאולם לדעת ולחפש בדברי הפוסקים והיו קלי המרוץ לסקור כל התורה בסקירה אחת, אבל אנו כמשל הנכים הצריכים כסא גלגלים כדי ללכת. וברוך ה' שריחם עלינו וזימן לנו תוכנות עזר כדמות מטוסים (במקום כסא גלגלים בלבד...) הנקראים "אוצר החכמה" ו"פרוייקט בר אילן" ו"אוצרות התורה" ודומיהן, ולרבות מכונים חשובים

של הוצאות ספרי רבותינו שהיו גנוזים וטמונים עד כה, והכל בצורה נאה ומפוארת. ואת הכל עשה הי"ת למענינו כדי שנוכל לחפש ולראות את "כל" דברי הפוסקים והמחברים שדיברו בעניין, מגדולי הפוסקים ועד הקטן שבתלמידים. ועוד שעל ידי התוכנות הנ"ל והמפתחות שיש בספרי המהדירים, יוכל כל אחד לעיין בדברי הפוסקים ככתבם ולשונם בדיק, לבל תיפול שום טעות מהעתקות שאינן נכונות או מחצאי העתקות המוציאים דברי המחבר מהקשרם. וכבר ידוע הפתגם "המקור הוא המאור". ולכן השתדלתי לפתוח כל מקום ומקום שצינו הפוסקים בדבריהם, ולראות אך ורק "במקור הספר עצמו" כדי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכל הספר המקורי מה כתוב בו, ורק אז לחקוק הדברים עלי ספר עם הציון של "המקור המדויק" כדי שכל אחד ואחד יוכל לברר בעצמו את האמת, ולא יצטרך לסמוך עלי, וגם לא יוכל לטעון שדברי טעות הם, אלא ילך הוא לבי"ת הספרי וימצא אם אמת נכון הדבר, או שיעמידני על הטעות ותבוא עליו הברכה, כי זה דרכי מעודי להודות בקלות ובמהירות על האמת ולא להתעקש על הראשונות, אלא לשמוח באחרונות האמיתיות יותר.

ובזמנינו זה, כאשר ירצה האדם להשיג אורחות חכמה, ולהגיע לאמיתה של תורה, יוכל לתור ולחפש את האמת ולהגיע אליה בשלמות, וזאת ע"י שרואה סברות וראיות של כל מי שדיבר בסוגיא שעוסק בה. ומשלתי משל נאה על ההבדל בין דורות הראשונים גאוני עולם ומצוקי ארץ ובין קטני הערך אשר כמוני. משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם שהיו צריכים לבנות ולהרכיב פזל של 3000 חלקים. והנה הראשון חכם גדול מאוד ובתוך יום אחד הרכיב 2500 חלקים. אבל אחר כך נסתרו ממנו ה 500 חלקים האחרים ולא זכה לראותם עד יום מותו, ונשאר לו תמונה מורכבת ברובה, אבל איננה תמונה שלימה. ואחר כך בא אחריו איש פשוט שאינו חכם כלל כחוכמתו של הראשון, והביאו לו את החלקים הנותרים והשלימם בכמה ימים, והיה נקל עליו אע"פ שאינו חכם, היות שכבר היתה רוב ככל המלאכה מושלמת לפניו ממה שעשה הראשון. ואמנם עתה יש יתרון לאחרון על הראשון, שהראשון אע"פ שהיה חכם גדול ונורא כלפי האחרון, מ"מ לא זכה לראות את התמונה השלימה ממש. אבל האחרון אע"פ שאינו שווה בחוכמתו כלפי הראשון כלום, מ"מ הוא זכה לראות תמונה שלימה יותר, ונכונה יותר. והנמשל כמו כן הדבר בחכמת התורה, שאע"פ שיש יתרון לרבותינו הפוסקים גאוני עולם, אשר אנו נבהלים מעיונם ובקיאותם וחכמתם, ואילו היינו אנו במקומם, עם אותם כלים שהיו להם, לא היינו משיגים אפילו כטיפה מן הים ממש ממה שהשיגו, מ"מ עדיין יש לנו יתרון קטן עליהם בראותינו את התמונה השלימה. אבל זאת דוקא, בתנאי קודם למעשה, שנלמד ונחכים בכל מה שהשיגו הקדמונים, ואז נוכל להוסיף אנו עליהם לבנות את שאר חלקי התמונה להיות שלימה.

וטרם שאכתוב בקצרה מטרת הקונטרס, מהלכו ומסקנותיו, ועל מה אדניו הוטבעו, ראיתי להקדים בס"ד כמה הקדמות נצרכות, באשר ראיתי לכמה ת"ח שליט"א שנרתעו לאחוריהם כששמעו את מסקנת דבריו, ומיאנו להיכנס ולהתחיל ללמוד ולשמוע על נושא זה, באומרם: וכי יתכן שכולם טועים ורק אתה צודק? ואיך יתכן לחלוק על השו"ע (סי' תפו) וכל הפוסקים גדולי חקרי לב, ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו שכזית חצי ביצה והוא 9 דרהם (כ 27 גרם). ולכל היותר יש להחמיר כהרמב"ם שסובר שכזית שליש ביצה (כ 18 גרם), אבל לומר כדבריו ששיעור כזית להלכה מעיקר הדין אליבא דהשו"ע (סי' שסח ס"ג וסי' תט ס"ז) ולהרמב"ם ולרוב הראשונים והגאונים, הוא כמו זית בינוני שלנו 5-7 גרם, שהוא כעשירית / שביעית ביצה, זה לא יתכן כלל ולא אמרו שום פוסק מעולם. ויש המוסיפים עוד בדברי מוסר וקיטונות של בוז, על מיעוט ערכנו כנגד גודל מעלת הפוסקים ז"ל, ומתלוננים על הת"ח צעירים בדורינו שהם בבחינת אפרוחים קטנים שלא נפקחו עיניהם ואומרים אני אמלוך. ובפרט שכך המנהג בכל תפוצות ישראל ואין אחר המנהג כלום. וגם אם נמצא שיש משהו מן הצדק בדבריו וטענותיו, מ"מ מי יש לו כח בימינו לשנות ההלכה המסורה וכו' וכו'. והיות וברור ומסתבר שהינך טועה, א"כ למה זה נבזבז זמנינו היקר לריק, רק כדי לגלות לבסוף שטעה זה בדמיונו. ועוד כיוצ"ב טענות נכונות. ואת חטאי אני מזכיר היום, שגם אני הקטן חשבתי וטענתי כך, כששמעתי שיש האומרים וסוברים כך, וחשבתי שהם יהירים שאין בדבריהם ממש וכו'.

לכן ראיתי מן הצורך להקדים מעט מדברי רבותינו בדבר החובה לקבל האמת ממי שאמרה, אפילו מפחות שבפחותים ואפילו מגוי, וכיצד הנהגת הכרעת הלכה במחלוקות שבין הקטנים לגדולים ובין האחרונים לראשונים ז"ל, ובין המעטים למרובים. מתי חייב הקטן והמועט לבטל דעתו לגמרי כלפי מי שגדול ורב ממנו אפילו לקולא, ומתי חייב הוא להחמיר כדעתו עכ"פ, והאם יש לו רשות לגלות ולפרסם דעתו להלכה, או להורות כן הלכה למעשה, ולא יחשב מורה הוראה בפני רבו. וגם דיברנו על נושא חשוב ועיקרי שנשתכח בדורינו אצל הרבה ת"ח, והוא: מתי ב' דעות נחשבים בגדר "מחלוקת" ומתי אמרינן "בטלה מחלוקת" כי נתברר שהצד השני טעה בדבר משנה או במציאות, ואם היו יודעים ורואים זאת היו חוזרים בהם. וכן דברנו בהיתר שינוי המנהגים ע"י גדולי הדור שליט"א.

ואע"פ שעל כל דבר ודבר אפשר להאריך הרבה מאוד, מ"מ הבאתי כאן רק מעט על קצה המזלג את השורשים מדברי חז"ל וקצת מהראשונים בלבד ודי בכך.

קבל את האמת ממי שאמרה בין קטן בין גדול ואפילו מגוי

כאשר אדם באשר הוא, אפילו פחות שבפחותים, ואפילו גוי שאינו בר ישראל, טוען טענה המצריכה עיון, לא שייך לדחות דבריו רק בטענה של: "אתה לא ראוי לחלוק על הגדולים ממך" או בטענה של: "בטח יש להם תשובה ולכן אין צורך לבדוק מה היא". כי כלל לימדונו רבותינו: קבל את האמת ממי שאמרו, ואין להתבונן כלל אל "האומר" אלא על "המאמר" בלבד¹.

1. כן מבואר במשנה עדויות (פ"א משנה ג-ד) הלל אומר וכו' ושמאי אומר וכו' וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עד שבאו **שני גרדיים משער האשפות** שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלשת לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. (משנה ד) ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה? ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו, שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם, ע"כ. והובא בגמ' שבת (טו.) והוסיפו ע"ז בתוספתא (פ"א ה"ב וע"י רש"י שבת שם ד"ה שני) **ולמה הוזכרו שם מקומותיהן ושם אומנותן, והלא אין לך אומנות ירודה אלא גרדי ואין לך מקום בווי בירושלם כשער האשפות? אלא מה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה, על אחת כמה וכמה שלא יעמיד אדם על דברו במקום שמועה, ע"כ.**

וכבר אמרו בבבא בתרא (קמב:) אמר ליה רבי אבהו לרבי ירמיה: הלכתא כוותן או הלכתא כותייכו? אמר ליה: פשיטא דהלכתא כוותן, דקשישנא מינייכו, ולא הילכתא כוותייכו, דדרדקי אתון. אמר ליה: **מידי בקשישותא תליא מילתא? בטעמא תליא מילתא.** וטעמא מאי? זיל לגביה דרבי אבין דאסברתה ניהיליה וכו'.

וכ"כ הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה וז"ל וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריי שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא, **אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו בין ראשון בין אחרון, עכ"ל.** עוד מצינו לרבינו הרמב"ם ז"ל שלא היה נותן ליבו אל "האומר" אלא אל "המאמר" כמו שכתב בהלכות קידוש החודש (פרק יז הלכה כד) וז"ל וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין, והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים, אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו, **ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם, שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע, עכ"ל** הזהב.

והא לך לשון הזהב של רבי אברהם החסיד בן הרמב"ם ז"ל במאמר שנדפס בתחילת גמרת "עין יעקב", ובו מדבר ביסוד חשוב זה, על דבר הצורך להודאה על האמת ממי שאמרו, בין קטן בין גדול בן ישראל בין גוי. וז"ל וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז"ל **ואבאר לך כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך אהבתם האמת והודאתם עלי, אמרו מי שאמרו.** אמרו ז"ל בגמרא דפסחים (עד:) תנו רבנן חכמי ישראל אומרים לגלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו' עד אמר רבי נראים דבריהם שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים. ועתה שמע פי' המימרא וכו' (כאן האריך בביאור המחלוקת בין חכמי ישראל לחכמי האומות) **וכאשר שמע רבי הדברים האלה, הכריע כדעת חכמי אומות העולם בראיה זו שאמר "נראים דבריהם שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים" והנה זה, עם היות ראייה זו רפה וחלושה כאשר אתה רואה. ועתה התבונן, מה שהורונו בברייתא זו, ומה יקר ענינה שלימד, כי רבי לא הביט בדעת אלו, אלא מדרך הראיות, בלי להשים על לב לא לחכמי ישראל ולא**

לחכמי או"ה, והכריע כדעת חכמי אומות העולם, מפני ראייה זו שחשב כי היא ראייה מתקבלת, שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים. ובאמת נקרא אדון זה "רבינו הקדוש" כי האדם כשישליך מעל פניו השקר, ויקיים האמת, ויכריענו לאמיתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה, אין ספק כי קדוש הוא. והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטין אותם, אלא מצד אמיתתם ומצד ראיותיהם, לא מפני האומר אותו יהיה מי שיהיה, עכ"ל הזהב.

ועיין עוד בכתובות (ק.) איך היה רבי הקדוש מודה על האמת וחוזר בו אע"פ שעשה מעשה כדבריו, ואע"פ שגם חכמים סברו כמותו, בגלל תלמיד שטען בפניו טענה נכונה על דבריהם, כי אין להעקש על האמת, ועיי"ש כי לא רציתי להאריך.

וכמה נאה לרבינו הקדוש דוקא לומר (חולין ז.) מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה, שאין מזיחין אותו, ואמרי לה: אין מזיחין אותו, ואמרי לה: אין מזיחין אותו. ומכאן זה התיר רבי את בית שאן כולה ופטרה מתרומות ומעשרות. וחברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר? דרש להן מקרא זה וכו' מקום הניחו לי להתגדר בו, ע"כ. ובביאור ג' לשונות הנ"ל ביאר המאירי בהקדמה לספרו בית הבחירה ז"ל רצונו לומר שאין גוערים בו מצד אמרו דבר מחודש, הן דרך למוד **הן דרך הוראה** עד שיבייש לגערתו ויצניע דבריו לפחדו ממנו. ורצה באמרו אין מזיחין אותו שאין ראוי לגנות דבריו לפני אחרים ושלא בפניו כדי להרחיקם מהם עד שישתכחו דבריו. ורצה באמרו אין מזיחין אותו שאין מחזיקין אותו כגאה וגבה לבב. **אבל יש לנו לדונו לכך זכות ולקבל דבריו או להתיישב בהן, אם הן כדי להאמין אם לאו, ולא נחלוק עליו מצד הקנתור והקנאה או מדרך הגאווה והנצות, אבל נקבל דבריו או נחלוק עליו בדרך ישרה על צד הוצאת האמת לאור, עכ"ל.** ובמאירי על דברי הגמ' חולין שם כתב ז"ל תלמיד חכם שאמר דבר הלכה מחדשת, **הן דרך הוראה**, הן דרך גדר, הן להחמיר הן להקל, **אף על פי שהוא מבטל בזה מנהג קדמונים**, אין ראוי להחזיקו בכך במדת יוהרא ונטילת שם במה שאין ראוי לו, **לסרב בדבריו מצד שלא נהגו הקדמונים כן, אחר שהוא מראה פנים לדבריו, ושהוא כדאי לסמוך עליו, שכל תלמיד ותלמיד מקום הונח לו להתגדר בו**, וזהו שאמרו ברבינו הקדוש כשהתיר את בית שאן חברו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהג בו היתר? דרש להם מה שנאמר בחזקיה וכתת את נחש הנחשת וכו' אפשר בא אסא ולא ביערו וכו' אלא מקום הניחו לו וכו' מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו ר"ל שאין מסירין אותו מדעתו מצד המנהג הקדום ואמרי לה אין מזיחין אותו כלומר שאין מעמידין אותו בחזקת שכחן ומורה בדרך שלא נתקבל בה כן, עכ"ל הזהב.

ומי לנו גדול בחכמה כרבינו הרמב"ם, ואעפ"כ הייתה דרכו להודות על האמת הרבה, כמבואר בתשובותיו (מהדו' קוק ח"א סי' קיד עמ' קמג. ובבלאו סי' שי) שכתב על דברי ר' שמואל הלוי שהשיג עליו, והרבה להתנצל על זאת ולהרבות שבחים על הרמב"ם. והרמב"ם כתב לו על זה ז"ל ואין ספק אצלי שנדמה לו ישמרהו צורו ויחיהו, שאנחנו כרוב בני אדם שיקשה להם כשיסתור אדם דבריהם, או ישיב עליהם דבר. וכבר הצילנו השם מזה. **ובורא עולם יודע כי אפי' השיב עלינו הקטן שבתלמידיו או חבר או מתקומם היינו שמחים בזה אם השיב תשובה אמיתית ונשמח במה שיעוררנו עליו במה שנתעלם ממנו**, עכ"ל. וראה עוד כיצ"ב בלשונו הזהב באגרות הרמב"ם (מהדו' שילת עמ' תקג) בו הוא מחלה פני החכמים לבדוק אחריו אם נכונים דבריו ז"ל ושגיאות מי יבין, והשכחה מצויה בכל, וכל שכן בזקנים. ומפני כל אלו הסיבות ראוי לחפש בדברי ולבדוק אחרי. ואל יאמר הקורא בחיבורי: כי מה האדם שיבוא אחרי המלך, אלא הרי הרשיתי, ויאמר המלך יבוא, וטובה גדולה עשיתם עמי אתם החכמים. וכל מי שימצא דבר ויודיעני - טובה יגמלני. עד אשר לא יאשר

חילוק בין הוראה "להלכה" לבין הוראה "למעשה" והיתר לכל תלמיד לפרסם דעתו להלכה ולא למעשה

והנה עד שלא יתבררו טענות הקטן בין החכמים במשא ומתן של אמת, בחלקי הסותר והמתיר, אזי יש חילוק בין "הלכה" לבין "הוראה למעשה" **כמבואר בשו"ע יו"ד (סי' רמב ס"ז) שאע"פ שאסור לתלמיד להורות הוראה בפני רבו, מ"מ לא מקרי הוראה אלא בשמורה על מעשה שבא לפניו, אבל אם שאלו לתלמיד הלכה כדברי מי, יכול לומר מה שבדעתו, כיון שאינו מורה על מעשה שבא לפניו, עכ"ל**. וממילא מזה יש ללמוד, שיש רשות לכל תלמיד, קטן כמות שהוא, לכתוב את דעתו להלכה עלי ספר, ולהרצות את דבריו וטענותיו לפי מה שהשיגה ידו. כי אין זה נחשב "הוראה למעשה" אלא "הוראה להלכה" וזה יש ויש לו רשות. ורק להורות על מעשה

שם חס ושלום מכשול, עכ"ל. וע"ע דברים נפלאים בעניין זה במה שכתב ידי"נ הרה"ג ר' אסי הלוי שליט"א בספרו היקר שו"ע המדות (ח"א עמ' רכט)

וכן העיד ר' אברהם על אביו רבינו הרמב"ם ז"ל שהייתה דרכו להודות על האמת אפילו מסברא של קטן שבתלמידיו. וכמו שהביא לנו מרן מלכא זצ"ל בחזון עובדיה ימים נוראים (דיני ה' עינויים ס"ק כה) וז"ל ואף רבינו אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (בחלק ההלכה עמוד ע), הביא דברי מר אביו הרמב"ם הנ"ל (בהל' תפלה פ"ז ה"ח, שכתב שאין ליטול ידיו בט"ב וביום הכיפורים לק"ש ותפילה) וכתב, אולם אני סבור שרחיצת ידיים לקריאת שמע ולתפילה מחוייבת היא אף ביוהכ"פ ובט"ב באב, כחיובה בשאר הימים, שלא אסרו חכמים רחיצה בימים אלו אלא רחיצה של תענוג, אבל רחיצה של מצוה שפיר דמי. **ואילו שמע אבא מארי סברא זו היה מודה על האמת, שהרי ראינוהו תמיד שמסכים אף אל הקטן שבתלמידיו, למען האמת. למרות עושר כבוד תלמודו**. ע"ש. הרי לך שאפילו על סברא פשוטה כזו, שכל בר בי רב יודעה היום, טען ר' אברהם שהרמב"ם לא נחית לה, ואילו היה שומעה היה חוזר בו. ולא ראה בזה חוסר כבוד לומר זאת ולכתוב זאת לדורות.

ובאמת כבר מצינו להדיא שכן היה מנהגו של הרמב"ם שהיה חוזר בו מדעתו ודעת רבותיו ומשנה מנהג אנשי מקומו כאשר נתברר לו הטעות, ולא חש לשום דבר שבעולם, לא לדעתו ומנהגו הקדום, ולא לדעת רבותיו ולא למנהג מקומו. צא וראה מה שכתב הרמב"ם בתשובתו לחכמי לונל שהובאה בכסף משנה (תפילין פ"ג ה"ה) וזה לשון השאלה: יורנו רבינו מה שכתב בפ"ג כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע בבית ראשון שהוא על ימין המניח וכו' **ונחנו תלמידך קבלנו מרבותינו שקבלו הגאונים ורבינו האי בראשם** דבעינן הויות באמצע וכן פירשו בסנהדרין וכו' על כן משכנו ידינו מהם עד שיבא דברך יורנו כדת מה לעשות. תשובה: **זה שעלה בדעתכם בסדור הפרשיות, כך היה דעתי מקודם ככם, ותפילין שהיו לי במערב כך היו, וכך כתב אותו שכתב חיבור בתפילין שמו רבי משה בר מיימון מקורטובא, ואותו חיבור הוא שהטעני והטעה כל אנשי מערב מלפני. וגם ה"ר יצחק (הרי"ף) ז"ל כותיה ס"ל בתשובה, וגם חכם אחד יש שמו רבי יעקב קלעי ככה עשה. והרבה גאונים חלקו על דבר זה וכל אנשי מזרח וכל אנשי ארץ הצבי הקדמונים חולקים על דבר זה. ואמרו כי החכמים הנאמנים פתחו התפילין של רבינו האי והיא כתובה על הסדר שכתבתי בחבורי. ורבי משה דרעי כשבא מן המערב לארץ ישראל היתה תפלה שלו כמו אנשי מקומכם, וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהם השליך תפיליו ועשה על הסדר, עכ"ל הזהב.**

כשנשאל עליו מאחרים, בזה אין לו רשות להורות כדעתו כנגד רבותיו הגדולים ממנו.

תלמיד שיש לו פירכא על דברי רבו, כל עוד לא דן רבו בדבריו וביטלם, חייב התלמיד לעשות כסברתו לחומרא, אלא שצריך להחמיר כסברת רבו, לחוש שמא רבו צודק²

כמו כן, כל עוד החכמים הגדולים, לא נשאו ונתנו בטענות וראיות התלמיד הקטן, ולא דחו דבריו לומר לו שאינם מסכימים לדעתו, חייבים להחמיר כדברי התלמיד ואינם רשאים להקל בלי שיהיה להם תשובות לדחות דברי התלמיד, אע"פ שהוא קטן ורבו גדול, כי אין לדיין אלא מה שעניו ראות, כמבואר להדיא בב"ב (קל: וברמב"ן³). ולא

2. ואפילו אם אחר כך דן עם רבו והשיב לו תשובה על טענותיו, מ"מ אם עדיין חושב התלמיד שהצדק עימו ורבו טועה, ואינו מקבל דעת רבו, פשיטא שחייב התלמיד להחמיר לעצמו, שהרי אין כח סברת רבו גדולה כסברת הסנהדרין, ורק אם הכרעת הסנהדרין הייתה נגד התלמיד אז אסור לו להחמיר והוי כזקן ממרא, כמו שיתבאר להלן. אבל בתלמיד החולק על רבו, חייב התלמיד לעשות כסברתו לחומרא, ורק לאחרים אינו יכול להורות למעשה כדבריו נגד רבו, כי הרשות ביד אחרים להקל כהרב נגד התלמיד. אולם זאת רק באופן שיש "מחלוקת אמיתית" בין הרב והתלמיד דהיינו באופן שכל אחד שמע טענות השני וביטלם. אבל אם עדיין לא השיבו על טענות התלמיד, אזי גם אחרים אינם רשאים להקל, דחיישינן שמא יחזור בו הרב, וכמו שרואים בגמ' ב"ב שבסמוך שהתלמידים דנים דין לאחרים כפי סברתם לחומרא כל עוד לא השיב להם רבם תשובה לטענתם.

3. כן מבואר בבבא בתרא (קל: - קלא.) לגבי הכלל שאין הלכה כתלמיד במקום הרב: אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע: כי אתי פסקא דדינא ידידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא, לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו, ואי לא - הדרנא בי. לאחר מיתה, לא מיקרע תקרעוהו ומגמר נמי לא תגמרו מיניה, לא מיקרע תקרעיניה - דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא, **מגמר נמי לא תגמרו מיניה - דאין לדיין אלא מה שעניו ראות**, ע"כ. וכן מפורש בדברי הרמב"ן בהקדמתו לספר מלחמות ה' שכתב שיש מקומות שלימד זכות על פסקי הרי"ף, אע"פ שהאמת בפשט הסוגיות לא נראה כמותו, אלא שבמקומות אלו צריכים רק להחמיר כמותו ולא להקל, ומקורו מהג' ב"ב הנ"ל. (ובמקומות שאין לימוד זכות אז האמת אהובה על הכל ופוסקים דלא כהרי"ף, עיי"ש בתחילת דבריו) וז"ל הזהב השייך אלינו: ויש אשר אנחנו מלמדים זכות על דברי רבינו (הרי"ף) עם היותם עדיין רחוקים בפשטי הסוגיא או הסוגיות. אבל כוונתנו בזה לגלות אוזן התלמידים במה שיש בהם מן הזכות. ואין אנו מעלימים מהגיד לכל מסתכל בספרנו מה שנשאר עליה מן הספק. וזה מותר לנו אנחנו מפני שאנו באים ללמד זכות על הרב הגדול ודברי הראשונים. וכן חובותינו עמו כמו שהורו חכמי ישראל ז"ל לתלמידיהם, אמרו (ב"ב קל:) כי אתי פסקא דדינא ידידי לקמייכו, לאחר מיתה - לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמורין מיניה. מקרע לא תקרעוניה דלמא אי הואי אנא אית לי טעמא, מגמר לא תגמרון מיניה שאין לדיין אלא מה שעניו ראות. **ויצא לנו מזה לחוש לדברי רבינו להחמיר ולא להקל**, עכ"ל. ועיי"ש עוד שכתב שכאשר הדבר שקול האם

עוד אלא, אפילו שהוא יחיד והם רבים, לא נתבטלו דבריו, וחייב להחמיר כדעתו. וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל לגבי תלמיד שחולק על פסק רוב הסנהדרין, שאם לא נשא ונתן עימם ולא שמעו דבריו, חייב להחמיר כדעתו ואם עשה מעשה לקולא על פיהם, חייב חטאת⁴. כמו כן ידוע מה שכתבו הפוסקים⁵, שאין תוקף גמור של "רוב" לומר בו "אחרי רבים להטות" כאשר לא נשאו ונתנו החכמים פנים מול פנים, כי יתכן שאם היו שומעים הרבים סברת היחיד היו חוזרים בהם. ולכן סברת היחיד מצטרפת לספק ספיקא. ואפשר לסמוך על היחיד בשעת הדחק (י"א אפילו בדאורייתא) ועוד כמה נפק"מ המבוארות בפוסקים.

כדעת הרי"ף או לא, אז יש חובה ללכת אחריו כי הוא הגדול בחכמה ומנין וגם כי הוא קדמון יותר וכבר הורה זקן והמחלוקת מנועה מבעליה, עיי"ש.

גם הרמב"ם בתשובתו (מהדו' שילת סי' שי עמ' 576) והובא בשו"ת יביע אומר (ח"ח חאה"ע סי' יב אות יג) כתב כעין דברי הרמב"ן וז"ל ובכלל אומר, כי כל מאמר אשר ימצא לאחד מן הגאונים המפורסמים בהוראה, ולא נמצא עליהם ראייה ברורה, לא נדחה אותם ולא נטעה אומרים, כי נאמר אפשר שיש לו ראייה, ומ"מ אין לנו לסמוך על אותו מאמר, ולא נעשה בו מעשה, עד שתתבאר לנו סיבתו וטעמו. והעיקר הזה ביארוהו לנו חז"ל, באומרים (ב"ב קל): לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמרו מניה, עכ"ל. וע"ע בזה בשו"ת אגרות משה (ח"ו א"ח ד סי' ט ד"ה ולא שייך)

4. כן כתב הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש א עמ' כו במהדורת פרנקל) לגבי זקן הממרא את פי ב"ד הגדול שחייב מיתה, שהוא אפילו אם הוא מחמיר והם מקילים, וכתב הרמב"ן שזהו דוקא אם היה עימם ושמעו דעתו וסברתו ולא הסכימו עימו, שבזה אמרו חז"ל בספרי "אפילו על שמאל שהוא ימין", ואינו רשאי להמרות את פיהם אפילו לחומרא. אבל אם לא נתווכח עימם ולא שמעו טענותיו, רק הם הורו היתר והוא יודע שטעו בזה, אזי אסור לו לעשות כהוראתם וחייב להחמיר. ואם נהג היתר ונתברר לבסוף שטעו, חייב חטאת כיון שהוא ידע שטעו ולא הלך להתווכח עימם ולכן אין דעתו מבטלת. וזה המבואר בריש הוריות (ב:) שהיודע בב"ד הגדול שטעו ועשה כהוראתם ונתברר שטעו שחייב חטאת. וזאת מפני שלא עמד לפנייהם לסדר טענותיו ולא ביטלו את דעתו. אבל אם היו שומעים אותו ומבטלים דעתו, אז הדבר להיפך שאסור לו להחמיר, ואם החמיר חייב מיתה אפילו שטעו. ובס' יד הלוי שעל דברי ההשגות (שם אות לב) האריך והוסיף על דברי הרמב"ן הנ"ל עוד כמה פרטים בזה ואלו הן: שגם אם עמד לפני ב"ד הגדול והציע את טענותיו וביטלו את דעתו והם התירו והוא אסר, אינו חשוב זקן ממרא אם מחמיר שלא לאכול כיון שאינו ניכר מכך שממרא את פיהם שהרי הרבה סיבות יש לו לומר למה אינו רוצה לאכול, וכמו שמצינו דוגמא לזה בפסחים (נא): במי שמחמיר במקום שנוהגים היתר דשרי אם אינו ניכר שחולק עליהם. ורק אם מורה לאחרים לאיסור אז הוא זקן ממרא. וכן אם ציוו עליו במפורש לאכול, ומיאן, שבזה מראה שמחת מחלוקתו ממאן, בזה חייב מיתה, וכמו שאמרו בירושלמי (שבת פ"א ה"ד) שאמר שמואל לרב לאכול שמן של עכו"ם ואם לאו כתבינן עליו זקן ממרא וכ"פ הרמב"ם (מאכלות אסורות יז, כב). וכן אם הם הורו להחמיר והוא עשה מעשה לעצמו להתיר הרי זה זקן ממרא, כי כשעושה להיתר בוודאי מראה שחולק עליהם וחייב מיתה.

5. עי' מה שהאריך מרן מלכא בשו"ת יביע אומר מכמה מקומות בזה. למשל עי' בחלק ב או"ח סי' יב אות ג ובמילואים. ובחלק ז או"ח סי' מד אות ט. ובחלק י יו"ד סי' מג אותיות א, ד, עיי"ש ותירוה נחת.

מתי פוסקים כהתלמיד הקטן לגמרי וגם נגד המנהג

ופעמים שיתקבלו דברי הקטן בחכמה והאחרון בזמן, להלכה ולמעשה. וזאת אחרי החקירה ודרישת האמת משאר חכמי הדור שידונו בראיותיו וטענותיו, ואם יהיו מקובלים עליהם, יש להם רשות לשנות את ההלכה דלא כהראשונים כמבואר בהערה⁶.

6. מתי הלכה כהקדמונים הגדולים בחכמה ומתי הלכה כבתראי הקטנים בחכמה

הנה ידוע מה שכתב הרא"ש סנהדרין (פ"ד סימן ו) והובא בטור וב"י חו"מ (סי' כה) בנידון האם יש רשות לראשונים ז"ל לחלוק על הגאונים. וז"ל בקצרה: הראב"ד כתב שאפילו אם היה [הדיין] מחולק על פסק הגאון, מטעם שנראה לו לפי דעתו שלא כדעת הגאון ולא כפירושו, גם זה טועה בדבר משנה. שאין לנו עתה לחלוק על דברי גאון מראיית דעתנו לפרש הענין בדרך אחר כדי שישתנה הדין מדברי הגאון אם לא בקושיא מפורסמת. וזהו דבר שאין נמצא, עכ"ל הראב"ד. וכתב ע"ז הרא"ש ואני אומר, אם לא ישרו בעיני דבריהם, ומביא ראיות לדבריו המקובלים לאנשי דורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו. אין לך אלא שופט אשר יהיה בימים ההם ויכול לסתור דבריהם. והדיין ההוא פשיטא שיש לחלוק על דבריהם, דאמוראים האחרונים פעמים חולקין על הראשונים. ואדרבה אנו תופסין דברי האחרונים עיקר כיון שידעו סברת הראשונים וסברתם והכריעו בין אלו הסברות ועמדו על עיקרו של דבר, אף על פי שהתנאים היו גדולים יותר מהאמוראים, עכ"ל.

צא וראה כמה דוגמאות לכך. ואביא כאן שתי דוגמאות שהם "דבר הלמד מעינינו" לענין שלנו המדבר מענין שיעורי המצוות:

הנה תראה דבר פלא לענין שיעור "מלא לוגמיו" שחייב לשנות בקידוש, כמבואר בפסחים (קז). שמצינו שנחלקו הראשונים על הגאונים מכח קושיא מגמרא מפורשת ולא ביטלו דעתם כנגד כל הגאונים. הנה ז"ל מרן מלכא זצ"ל בחזון עובדיה שבת (ח"ב הלכות קידוש הלכה יז ס"ק יח) בפסחים (קז). איתא, תני רב גידל המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא, ואם לאו לא יצא. וכתב רבינו יצחק אבן ג'אית (הל' קידוש עמוד ז), ושיעור מלא לוגמיו, אמר רב נטרונאי גאון, שטועם כדי רביעית היינו מלא לוגמיו, ורב עמרם נמי כתב, דהיינו רביעית יין. ואמר נמי רב כהן צדק אם שתה פחות מרביעית לא יצא, דפחות מרביעית במשקין לאו כלום הוא, [וכ"כ בסידור רש"י סי' תפה], ורב צמח גאון אמר נמי אם קידש ולא שתה רביעית לא יצא. והכי אמר רב האי. וכתב ע"ז הרי"צ ג'אית, ולא היא דשיעור מלא לוגמיו הוא פחות מרביעית, כדאמרינן ביומא (פ). אמר שמואל, לא מלא לוגמיו ממש, אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. ע"כ. וכ"כ התוס' שבת (עו): ד"ה ויעמוד, וכ"כ התוס' פסחים (קז). ד"ה אם, דהיינו כמלא לוגמיו שהוא פחות מרביעית. (וכ"ה בתוס' יומא פ). וכ"כ ר"ת בספר הישר (סי' שכג). וכ"כ הרא"ש (פסחים פ"י סי' יח), והטור (סי' רעא). וכתב, ודלא כרב עמרם שכתב, שצריך שישתה רביעית. ודברי רב עמרם בתשובת הגאונים ליק (סי' נו), ובסדר רב עמרם השלם (דף יד ע"ב), ובשבולי הלקט (סי' עד). וראה עוד בספר העתים (סי' קמא עמוד קפז והלאה). ע"ש. ופסק מרן בש"ע (סי' רעא ס"ג), שצריך לשנות כמלוא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו, ויראה כמלא לוגמיו, והיינו רוב רביעית. עכ"ל הרב חזו"ע.

הנך רואה שחלקו הראשונים על חמשה מהגאונים (ר' נטרונאי ורב עמרם ורב כהן צדק רב צמח ורב האי זכר צדיקים לברכה) בקושיא פשוטה מגמ' מפורשת ושינו את הפסק לקולא ולא אמרו "מה נדע אנו ולא ידעו הם" וכשנוכחו לדעת שהראיה נכונה חלקו על כל הגאונים גם לקולא.

ואפילו אם נהגו כך ע"פ הראשנים, מ"מ גדולי הדור יש להם רשות לשנות המנהג כפי הנראה בעיניהם אמת, וכן עשו גדולי הדורות איש איש במקומו. (רק הזהירו שתחילה יש להתבונן הרבה האם יש למנהג על מה לסמוך, ואם יש בו סרך וחשש איסור דאו' או דרבנן, ואם יבוא לידי מחלוקת או תקלה ממקום אחר וכו' אבל לא נעלו הדלת בפני שינוי המנהגים כלל, אדרבא היה דרכם בכך לשנות) ואמר לי חכם אחד: מי שיטען "שאינן אחר המנהג כלום" תשיב כנגדו "שהמנהג לשנות מנהגים" וכמבואר לכל הלומד דברי הראשונים והפוסקים⁷. (אלא שכמובן רק לגדולי הדור ניתנה הרשות לשנות "למעשה". ולתלמידים ניתנה הרשות לשאת ולתת בפני

עוד דוגמא בעניין השיעורים, מזקנים נתבונן ונלמד ממדותיהם הטובים ודרכיהם המתוקנים, בהיותם מבקשי אמת. שהרי הרמב"ן בפירושו על התורה (שמות ל, יג) הסכים בתחילה לשיטת הגאונים והרי"ף נגד רש"י בעניין שיעור השקל של התורה. אבל בהיותו בארץ ישראל ראה "מטבע אחד של שקל ומטבע אחר של חצי שקל" ושאל את "הכותיים" שם מה כתוב בו, ואמרו לו שהוא שקל של ישראל. והלך ושקלו וראה שהוא כדעת רש"י ולא כדעת הגאונים. ולכן מיד חזר בו ושלח זאת באגרת לאנשי מקומו שידעו זאת. אגרת זו הובאה גם בחזו"א חו"מ סוף סי' טז.

וז"ל האגרת ששלח הרמב"ן מארץ ישראל: ברכני השם עד כה שזכיתי ובאתי לעכה (עכו) **ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף** מפותח פתוחי חותם, מצדו האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית, ובשני הצדדים סביב כתב מפותח באר היטב. **והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד**, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שמוזכר במסכת סנהדרין, וקראו מן הצד האחד שקל השקלים (היעב"ץ הגיה "שקל ישראל" ע"י בעמוד הבא צילום מספרו), ומן הצד השני ירושלים הקדושה. ואומרים כי הצורות מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה, והצורה השני צנצנת המן. ושקלנו אותה בשלחנות ומשקלה עשרה כסף אסטרילינש, והם חצי האוקיא שהזכירה רבינו שלמה (רש"י). וכן ראיתי מן המטבע ההוא בצורות ההן ובכתביה ההיא חצי משקלה, והוא חצי השקל שהיו שוקלים לקרבנות. **והנה נסתייעו דברי רבינו שלמה סיוע גדול**, כי כפי דברי רבינו הגדול (הרי"ף) והגאונים הפרוטה חצי חכ"ה והדינר חכ"ה, והם אמרו שהם צ"ו שעורות, והרי הוא הדינר שקורין בעכו ביזאנד שארדינט שכך הוא שיעורו בכיוון, והוא הוא הששדינג שהזכירו הגאונים שהלעוזות בלעגי שפתם אומרים כן, וכך קורין לבזאנד דינר צורי, וכך כותבין בכתובות שלהן דינרי צורי, כי בצור הקרובה לעכו היו מטביעין אותן. ומשקל הדינר הזה שלושה איסטטלינש, נמצא הסלע י"ב איסטטלינש לפי דבריהם, ואינן אלא עשרה כדברי רש"י. ולמדנו שהגוים הללו הוסיפו עליהן שתות, אולי החתיכות הקטנות הנשקלות בבזאנד הם תוספת, וגופו בעצמו עשרים גרעיני חרוב, תושלב"ע. עכ"ל הרמב"ן. ממנו נלמד וכך נעשה. וע"ע כיוצ"ב מה שכתב הרמב"ן (בראשית לה, טז) וז"ל, זה כתבתי תחילה, ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם, שבח לאל הטוב והמטיב, ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל. והנה הוכחש הפירוש הזה, וגם דברי מנחם. אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י וכו', עכ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח.

צילום מספר מגדל עז - בית מדות להגאון יעב"ץ שהביא האגרת הזאת עם ציור של המטבעות והכתב שעליהם. (גם היום מצאו מטבעות כאלו לרוב עם הכיתוב "שקל ישראל" כפי שהגיה היעב"ץ). ע"י בס' מדות ומשקלות של התורה לר' יעקב גרשון וייס שליט"א במבוא בתחילת ספרו מעניין השקל.

7. וכל הרוצה לראות דוגמאות כאלו באורך יראה בשו"ת דברות יעקב (דהאן, ח"א קונ' דרכי ההוראה מאמר ה' בהערה).

רבותיהם בקרקע, ואף הרשות בידם לפרסם דעתם ברבים בתור "הלכה" ולא "למעשה" כמבואר בשו"ע יו"ד רמב ס"ז, וכמו שביארנו לעיל).

בית פדות

ולמען תדע וחכיר ג"כ מטבע השקל המפותח בכתב הפוא

הנה תראה להרמז"ן ז"ל בס"פ התורה לשון זה צרכני ה' עד כה שצאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ · מטבע כסף מפותח פתוחי מותם מזדו אחד כעין מקל שקד · ומזדו השני כעין כלומית · ובשני הצדדין סביב כתב מפותח צאר היטב · והראו הכתב לכותיים · וקראוהו מיד כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמ"ס צמ"ס · וקראו מן הצד האחד **שקל ישראל** [כל"ל] ומן הצד האחר ירושלים הקדושה · ואומרים כי הצורות הם מקלו של אהרן שקדיה ופרמיה · והצורה השנייה לנצנת המן · ושקלנו אותו בשולחנות משקלו עשרה הכסף · והם חצי אונקיה שזכר רש"י [עיין ברכת דורי פ"ו] וכן ראיתי מן המטבע ההוא בצורה ובכתיבה · חצי השקל ע"כ · **וזאת** היא צורת מטבע השקל · לפי מ"ס צמ"ע · שצמציבותיה כתוב באותיות העבריות הכל · **שקל ישראל** ובאמצעו לנצנת עם **שד** עליה [אשר לדעתי הוא ר"ת שקל דרכון · והוא ששקלוהו בתחלה כשעלו מן הגולה · כמו ששנינו פ"ב דשקלים בתחלה היו שוקלים דרכונות] ומזד אחד **ירושלים הקדושה** ובאמצעו מטה בעל שלשה פרמים · כפי אלו הצורות משני עבריהו :

גדר "מחלוקת" הוא רק בדברים התלויים "בשיקול הדעת" ולא בטועה בדבר משנה או בטעות במציאות שלא ידעו

עוד רגע אדבר וירווח לי, בדבר אחד שלענ"ד יש לתת לו הגדרה מדויקת ונכונה. והוא חשוב מאוד לכל מעיין בקונטרס הזה שלפניו. והוא: "מה ראוי להיכנס בגדר מחלוקת" שאמרין ביה "אלו ואלו דברי אלקים חיים". ומתי יש לומר "בטלה מחלוקת". כי כפי הנהוג היום, נוהגים לכנות כל נידון שיש בו כמה דעות בשם "מחלוקת", ולכן גם אם נתברר בלי ספק שצד אחד טעה בדבר משנה, והיו חסרים לו נתונים, מ"מ ממשיכים לומר "פלוגי סובר כך ופלוגי סובר כך", אע"פ שברור הדבר שאילו היה הצד הטועה רואה האמת שגילה חברו, בוודאי היה חוזר בו, ומ"מ ממשיכים להתעקש ולהעמיד כאילו עדיין יש מחלוקת, ומתעלמים מגילוי הטעות, אע"פ שאין להם שום תשובה על כך. ויש עוד אחרים מתלמידיהם של הגדולים, שממציאים תירוצים ויישובים דחוקים ופילפולי פילפולים יותר מכניסת הפיל בחור המחט והעיקר להעמיד המחלוקת. וכאן הבן שואל: "האם באמת חושבים אתם שזה מה שהיה משיב אותו החכם אם היה עומד כאן לפנינו?"

אולם האמת שגדר "מחלוקת" היא רק "בדבר התלוי בשיקול הדעת" אבל "טועה בדבר משנה או מחוסר ידיעה מדברי הגאונים והראשונים" שנסתרה דעתם ממנו, הרי נדחו דבריו ואין זה ראוי להיכנס בגדר "מחלוקת", וכמבואר בגמ' סנהדרין (לג.) ובשו"ע חו"מ (סי' כה). כמו כן במחלוקת במציאות, כגון שחולקים "מה אמר פלוני", ולבסוף נתברר מה אמר, לא שייך בזה הכלל אלו ואלו דא"ח, כמבואר ברש"י כתובות (נז. ד"ה הא קמ"ל) כי על עובדות ונתונים ברורים המראים שצד אחד טעה, שוב אין לקרוא לזה "מחלוקת". וממילא תבין שגם אם יבוא היום תלמיד קטן שבקטנים ויגלה נתונים חדשים שהיו בהעלם מהפוסקים הקדמונים, שוב לא שייך לטעון עליו "שאין בכוחו לחלוק על הפוסקים, כי קטן הוא מהם" דאטו הוא הוא החולק עליהם בשיקול הדעת? הלוא רק מראה מקום הוא להתבונן במה שנסתר מהם, ואין זה כלל בגדר "מחלוקת".

ויתרה מזו מבואר בגמ' כתובות (ק.) שאפילו בחסרון ידיעה של טענה מסברא, אם נכונה ומתקבלת על הדעת היא, נחשב מי שאינו יודעה כטועה בדבר משנה ובטלה מחלוקת. שאמרו שם (צט:) במשנה שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות, מכרן בטל. רשב"ג אומר מכרן קיים, אם כן, מה כח בית דין יפה. ובגמ' (ק.) כי אתא רב דימי אמר: מעשה ועשה רבי כדברי חכמים, אמר לפניו פרטא א"כ מה כח ב"ד יפה? והחזיר רבי את המעשה. רב ספרא מתני הכי: מעשה וביקש רבי לעשות כדברי חכמים, אמר לפניו פרטא א"כ מה כח ב"ד יפה? לא עשה רבי את המעשה. לימא בהא קמיפלגי, מר

סבר: טעה בדבר משנה חוזר, ומר סבר: אינו חוזר! לא, דכולי עלמא טעה בדבר משנה חוזר, ומר סבר הכי הוה מעשה, ומר סבר הכי הוה מעשה, ע"כ. ופירש"י והאי נמי דבר משנה הוא שאע"פ שנחלקו חכמים על רבן שמעון הרי נתן טעם לדבריו, ע"כ. והדבר פלאי פלאות, היאך החשיב רבי טענה נכונה שלא ידעו אותה, לבטל המחלוקת לגמרי, עד כדי כך שהמורה כנגדה נחשב טועה בדבר משנה. אע"פ שבסנהדרין (ו) מבואר שמי שהורה כיחיד נגד רבים חשיב רק טועה בשיקול הדעת, עיי"ש. ואילו כאן הורה רבי בתחילה כמו הרבים, ואעפ"כ חזר בו רבי מכח הטענה הנכונה החדשה ששמע, עד שהחשיב מי שאינו יודע אותה לטועה בדבר משנה. (ונראה ברור לענ"ד, שרבי הבין שחכמים "לא ידעו ולא שמעו" את הטענה של רשב"ג שטען "אם כן מה כח ב"ד יפה" ולא שחלקו עליו חכמים על גוף הסברא. וסבר רבי שאילו היו שומעים חכמים דברי רשב"ג היו חוזרים בהם כמו שחזר הוא עצמו. שהרי אם איתא שידעו סברת רשב"ג וחלקו עליה, א"כ היאך יקרא לזה "טועה בדבר משנה", א"ו כאמור.

ועיין בדבריו הברורים של מרן מלכא בשו"ת יביע אומר (ח"י חחור"מ סי' א) על דבר הכלל הברור דאמרינן בפה מלא "אילו היה רואה הפוסק דברי פלוני הוה הדר ביה", וצרף לכאן כי הן הם הדברים.

ואתן כמה דוגמאות בס"ד לחידוד העניין: אם למשל מקור ההלכה מהרשב"א, ונחלקו הפוסקים בביאור דבריו, ואח"כ מצאנו רשב"א במקום אחר שמאריך ומבאר דבריו כמו צד אחד מהם. הרי שבטלה מחלוקת והשני טועה בדבר משנה, ולא שייך להמשיך ולומר "בדבר פלוני נחלקו הפוסקים" אלא מצוה לשרש הטעות ולבטל המחלוקת. וכן אם למשל פוסק אחד כותב שכך ההלכה, והיה טעמו כי כן דעת רוב הראשונים, ואנו בודקים היום ורואים להדיא שרוב הראשונים סוברים להיפך, אזי בטלה מחלוקת. וגם לא שייך לטעון "אולי אחר כך נמצא עוד ראשונים אחרים כוותיה" כי בוודאי אין לדיין אלא מה שענינו רואות במקומו ושעתו, ולא פוסקים הלכה מכח השערות של אולי ימצאון שם וכו'. כמו כן אם פוסק כותב שיש להחמיר מחמת שיש לו חוסר ידיעה בדבר מסויים ולכן אי אפשר להקל, ואנו הגענו אל הברור ואין לנו חוסר ידיעה, ממילא אם אנו מקילים אין זה בגדר "מחלוקת" עליו, אלא בירור מילתא בעלמא, ולא שייך לטעון כאן "שאין לנו רשות לחלוק" כי אין זה בגדר מחלוקת כלל. וכן הוא בטעויות בהלכה הנובעים מחוסר ידיעה במציאות, כמו הרבה פוסקים שכתבו וחשבו שיש אש בחוטי החשמל, ברור הדבר שאין זה נכנס בגדר דיעה, כי היא טעות במציאות. וכן כל כיוצ"ב תן לחכם ויחכם עוד, כי בלתי אל האמת עינינו.

לא כל המקשה ותמיה נקרא "חולק"

כמו כן, לא כל תלמיד המקשה קושיא, או תמה תמיהה על אחד מהגדולים, נקרא "חולק", עד שאין צורך לשמוע את קושיתו, כמו שעושים רבים כששומעים קושיא על רבותיהם, שמתעלמים מהקושיא או משיבים בביטול ובפיטומי מילי בעלמא, ובזה חושבים שהשיבו לשואל תשובה ניצחת, והעיקר שיצאו ידי חובת מחאה... ותימה עליהם, דאטו מי שמקשה קושיא נכונה על הגמרא או רש"י ותוס' לא ראוי שישמעו את דבריו? וכי אינו ראוי לתשובה? וכי תשובתו תהיה: איך אתה מעיז לחלוק עליהם? הרי אין לך שטות גדולה מזו. אלא פשיטא שעל כל קושיא צריך להיות יישוב המניח את הדעת, ואין להתעלם. ורק לעניין הלכה למעשה יש להתבונן ולחקור היטב האם ראוי קושיא זו להיות פירכא לדברי הפוסק או לא. בדיוק כמו שאמר רבא לתלמידיו (ב"ב קל:): כיצד להתנהג באופן שמוצאים פירכא על דבריו. וע"ע בדברי המאירי (בהקדמתו לבית הבחירה ובחולין ז.) שהעתקנו לעיל בהערה 1 ד"ה וכמה נאה, עיי"ש וצרף לכאן.

ומאידך פשיטא ופשיטא, שהמקשה על הגדולים ממנו, צריך לעשות זאת ביראה ובהתבוננות מרובה, כי מסתמא הוא הוא הטועה ולא הם, ולהשים בעל השמועה לנגד עיניו, ולחזור על כל צדדין וצידי צדדין לנסות להבין עומק מחשבותם ודעתם, ולבדוק אם כבר עמדו על קושיתו ותירצוה. ובוודאי לכתוב בדרך כבוד והכנעה. אבל לכבוש תמיהתו מלאומרה, זאת לא אמרה אדם מעולם.

**פוסק גדול ככל שיהיה, שלא נחית לטענה מסויימת, ולא דן
בה כלל, וכל מי שנחית לכך הסכים שהטענה נכונה, ממילא
החולקים עליו לא נחשבים "חולקים" שהרי אותו פוסק לא
גילה דעתו בנידון זה כלל**

כמו כן יש להעיר, שאם אנו רואים איזה פוסק גדול ככל שיהיה, (או אפילו פוסקים רבים), שכתב הלכה אחת, אבל חזינו להדיא שלא נחית לנידון מסוים צדדי שיש בהלכה זו, או שרואים שלא נחית לטענה או חשבון מסוים שיכולה לשנות את ההלכה, וחזינו שכל הפוסקים האחרים שכן נחתו לנידון זה מסכימים לטענה או לחשבון הזה, בזה אין החולק על הגדולים נחשב "חולק", שהרי לא היה כלל וכלל משא ומתן על נידון וטענה וחשבון זה ביניהם, וא"כ, האם לזה אפשר לקרוא מחלוקת?! אלא כל מה שנשאר לבדוק, הוא, האם צדקו הטוענים החדשים בטענתם, ולא לסתום פיהם בסיסמא "שאין רשות לחלוק".

וידוע מה שכתב בזה בשו"ת שמחת יו"ט (סי' ג דף ט ע"ג. ובמהדורת משנת ר"א עמו' כו ד"ה הן) שכתב וז"ל דמה שאנו תופסים עיקר דברי מרן השו"ע לענין הלכה, הוא בדבר שנודע לנו בבירור שעמד מרן בעיקר הדין, ודעתו דעת עליון הכריח לפסוק כן, אבל בדבר שלא הוברר לנו אם עמד מרן בעיקר הדין, [כגון] בענין דין זה דפסק כדעת הרמב"ם, ואפשר דלא יהיב אדעתיה לומר דזה תלוי בעיקר דין טעם כעיקר לאו דאורייתא או לא, והרמב"ם לשיטתיה אזיל לס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא דאורייתא, אבל לדין דקימא לן דטעם כעיקר דאורייתא, צריך לעשר על הכל, ומפני זה העתיק דברי הרמב"ם כמנהגו. וכל כהאי גוונא אינו מן הראוי לפסוק בפשיטות כדעת מרן, מאחר שלא נודע לנו שעמד בעיקר סברא זאת, וצריך לחוש לענין מעשה להפריש מן הכל כדעת הרא"ש, עכ"ל. הרי לנו דוגמא שעל פי חשבון מסויים לומר שלא נחית הפוסק לחשב הפסק לשיטתיהו, אפשר לדחות דבריו ואפילו פסק בשו"ע.

ועי' בדברי מרן מלכא זצ"ל שהביא דברי הרב שמחת יו"ט הנ"ל וחזיקם מכמה פוסקים שכתבו כן. עי' בעיקר ביביע אומר ח"ח חיו"ד סי' כג סוף אות ח. ובח"ז או"ח סי' נג אות ז. ובמפתחות ותוכן הענינים לחלק י סי' נח בהערות לשו"ת רב פעלים חיו"ד ח"ב סי' ז.

וז"ל הגר"י קנייבסקי זצ"ל (הסטייפלר) במכתב שנדפס בס' חג האסיף (ויספים, סי' סה עמו' שלט) אנו אין לנו אלא מה שמתברר מש"ס ופוסקים הראשונים ז"ל או הכרעת גדולי האחרונים ז"ל, **שבא אחר משא ומתן עם דעות החולקים. אבל מה שנמצא באחרונים ז"ל הוראות בלא ראיות ובלא משא ומתן אין סומכין ע"ז בזמן שזהו נגד המבואר בש"ס ופוסקים, עכ"ל.** והדברים פשוטים וברורים.

ועיין עוד מה שהבאנו לעיל (ד"ה ויתרה מזו) מהגמ' כתובות (ק.) איך שרבי הקדוש חזר מהוראתו אחרי ששמע טענה חדשה מפי תלמידו, אע"פ שחכמים סברו ג"כ כרבי, מ"מ החשיב רבי את הטענה החדשה וביטל דברי חכמים ודברי עצמו, והחשיב מי שאינו מודה לטענה זו כטועה בדבר משנה.

"בנפול היסוד נפל הבניין" ולא רבותא למחשב גברי שסברו כהיסוד ובנו עליו מגדלים. ולכן יש לדון רק על היסוד בלבד אם נכון או לאו

עוד יש להעיר, שבאופן שהרבה פוסקים פסקו הלכה על פי דעה מסויימת, ובמקור אותה דעה מבואר טעמה ונימוקה, ולא הוסיפו הפוסקים שפסקו כמו אותה דעה להביא עוד סברות וראיות וחזוקים לדבריה. ואח"כ בא חכם אחד וסתר את הטעם

ואת הראיה שנסמך עליה הפוסק הראשון שסמכו עליו, והביא ראיה וטענה כנגד. בזה אין לטעון עליו "איך אתה חולק על כל הפוסקים הרבים הללו" כי באמת הנידון צריך להיות רק על מקור הדברים בלבד. ולא ראיתי להביא לזה מקור כי הפוסקים מלאים מזה באומרם "בנפול היסוד נפל הבניין"

רק ראיתי להעתיק לשון הזהב של רבינו הרמב"ם ז"ל השייך לכאן (שו"ת הרמב"ם בלאו סי' רס ובאגרות הרמב"ם שילת ח"ב עמו' תרמז) תשובה: מה שכתבנו בחיבור הוא הנכון שאין בו ספק, וכן כתבנו בפירוש המשנה. ומה שהגיע לידכם פירוש המשנה, ומצאתם בו היפך מדברי שכתבתי בחבור, **זה שהגיע אליכם הוא המהדורא קמא שיצאה מתחת ידינו קודם שעיינו ודקדקנו היטב ונמשכנו באותו פירוש על מה שכתב בעל ספר הדינים רב חפץ נ"ע והטעות הוא מעל הספר הזה ונמשכנו אחרי דבריו מפני שלא עיינו בדבר היטב.** אבל אחר שדקדקנו בדברינו ועיינו בהן נתבאר לנו מה שכתבנו בחיבור. ודעו כי כן גם כן יש במהדורא קמא זו של פירוש המשנה שהגיע לידכם **מקומות רבים כיוצא בזה בעניינים שנמשכנו מהם בכל דבר מאותם הדברים לדעת גאון מהגאונים, ואחר כך נתבאר לנו הענין וראינו הדחיות שיש לאותם הדעות, והסברות של אותם הגאונים באותם הדברים ודחינו אותם. והנה אני מודיע לכם דבר זה.** וכתב משה. ואתה בינה שמעה זאת שאם בארז הגדול הרמב"ם היה כן, שנמשך אחרי גאונים מסויימים בלי עיון מספיק, ואח"כ כשעייין חזר בו, א"כ מה יגידו שאר החכמים, ודי בזה למבין.

דברי הרמב"ן שביאר ג' סוגים בהכרעת ההלכה בדברים שיש בהם מחלוקת

הנה ראיתי להעתיק כאן דבריו הנפלאים והיסודיים של הרמב"ן בהקדמתו לספר מלחמות ה', שכידוע כולו בא להגן על פיסקי הרי"ף מהשגות הרז"ה, כי הרמב"ן כותב שהרי"ף הוא הרב הגדול בחכמה ומניין ולכן צריך לפסוק כמותו להלכה ועוד "שהמחלוקת מנועה מבעליה שכבר הורה זקן". ואף על פי כן הוא מלמדנו להועיל כיצד סדר הכרעת ההלכה בדברים שיש בהם ראיות ודחיות לכאן ולכאן, וגם לימדנו כיצד יש להתייחס לפסקי ההלכות שנאמרו כבר מפי הקדמונים הגדולים בחכמה, ומתי הראיות מכריעות ומתי הגדלות בחכמה מכריעה ומתי המחלוקת מנועה מהאחרונים ומתי לא.

וז"ל הזהב [ההוספות במוסגר ממני הקטן להבנת דב"ק] ואתה המסתכל בספרי אל תאמר בלבבך כי כל תשובתי על הרב רבי זרחיה ז"ל כולן בעיני תשובות נצחות ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך. ותתפאר בהיותך מספק אחת מהן על

לומדיה, או תטריח על דעתך להכנס בנקב המחט לדחות מעליך הכרח ראיותי, אין הדבר כן.

[חלוקה ראשונה: הכרעה ע"י טענות וראיות:] כי יודע כל לומד תלמודנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב [פי' על פי רוב אין-] קושיות חלוטות. שאין בחכמה הזאת מופת ברור כגון חשבוני התשבורות ונסיוני התכונה [חכמת החשבון והכוכבים]. אבל נשים כל מאדנו, ודיינו מכל מחלוקת [פי' די לנו להשיג ולהכריע כל מחלוקת ע"י] בהרחיק אחת מן הדעות, בסברות מכריעות, ונדחוק עליה השמועות [פי' נוכיח שהחולק עלינו צריך להידחק הרבה בשמועות כדי לתרץ את דעתו] ונשים יתרון הכשר לבעל דינה: מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות עם הסכמת השכל הנכון. וזאת תכלית יכלתנו, וכוונת כל חכם וירא האלהים בחכמת הגמרא:

[חלוקה שנייה: כשיש טענות וראיות נגד הראשונים הגדולים בחכמה, ופשטות הסוגיות שלא כדבריהם אלא שעדיין אפשר ללמד עליהם זכות בדוחק. אז יש לנהוג לחומרא לשני הצדדים:] ויש אשר אנחנו מלמדים זכות על דברי רבינו [הרי"ף] עם היותם עדיין רחוקים בפשטי הסוגיא או הסוגיות. אבל כוונתנו בזה לגלות אופן התלמידים במה שיש בהם מן הזכות. ואין אנו מעלימים מהגיד לכל מסתכל בספרנו מה שנשאר עליה מן הספק. וזה מותר לנו אנחנו מפני שאנו באים ללמד זכות על הרב הגדול ודברי הראשונים. וכן חובותינו עמו כמו שהורו חכמי ישראל ז"ל לתלמידיהם. אמרו [ב"ב קל:]: כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו, לאחר מיתה, לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמורין מיניה. מקרע לא תקרעוניה, דלמא אי הואי אנא אית לי טעמא. מגמר לא תגמרון מיניה, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות. ויצא לנו מזה לחוש לדברי רבינו להחמיר ולא להקל.

[חלוקה שלישית: ברוב המקומות נמצא אחר החקירה שהאמת כהראשונים הגדולים בחכמה. אולם גם אם הטענות והראיות שקולים לכאן ולכאן, ההלכה כהראשון הגדול בחכמה ומנין, ובזה המחלוקת מנועה מבעליה:] וזה במיעוט המקומות אבל ברובם מחשבתנו נכרת מתוך ספרנו שעיקרי הדברים מוכרעין כדברי רבינו. ואפי' בשקולין הרי הדין פסוק עלינו בלי להטות מדבריו ימין ושמאל. כמו ששנו חכמים [ע"ז ז.]: היו שנים א' מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין הלך אחריו. וכל שכן בהיותו קודם, שהמחלוקת מנועה מבעליה, שהיה לו לומר כבר הורה זקן. וזאת אות הברית אשר הקימותי בכל מחלוקותינו בענין ההלכות הדרכתך במעגלי צדק, עכ"ל.

כוונת ומטרת הקונטרס אשר אני מגיש לפניכם

ואחרי כל הדברים הנ"ל, הנני מוסר מודעה לפניכם רבותי חקרי לב, שכל דברי בקונטרס הזה הינם בבחינת "תלמיד הדן לפני רבותיו בקרקע" כדי לישא וליתן לפניכם את אשר השיגה ידי, אחרי חקירה ודרישה וחיפוש מחיפוש בכל הסוגיות ובכל דברי הגאונים וראשונים ואחרונים עד אחרוני האחרונים ממש, בעבודה רבה מאוד במשך כשנתיים תמימות, ואין אני אלא, כמראה מקום מדברי הגמ' והפוסקים לפניכם. והנני מתחייב, שאין בדברי שום פרשנות חדשה שפירשתי מדעתי לבד. אלא לכל דבר ודבר שדברתי, הראתי מקור מגדולי הפוסקים שאמרו זאת להדיא ממש (ולא שאני מפרש כן בדבריהם וחולק על מי שפירש אחרת). וא"כ לא אני הוא בעל הדין העומד לפניכם, אלא הם. אך זאת החידוש שיש בדברי, מה שאין במי שקדמני בכתיבה על נושא זה, שאני הקטן קיבצתי לפניכם את כל חלקי הפזל של סוגיא זו מתחילתה לסופה, כולל כל מה שדברו בה הפוסקים במשא ומתן של הלכה. וזה יתרון שיש לי הקטן כמשל "ננס על גבי ענק", ואומר לו לענק מה שרואה מעל החומה. והבחירה בידו אם לנושא עליו או להשליכו ע"ג הקרקע.

ולכן אחלה פני החכמים ממני, שאע"פ שנראה בתחילה כאילו אני "חולק" על כל הפוסקים, והמצאתי לי "שיטה חדשה" שלא שערם החכמים שלפני. מ"מ מובטחני שכל מי שיקח לו זמן לעיין בדברי מתחילתם לסופם ולא כחותה על הגחלים זעיר פה וזעיר שם בדילוג מפרק לפרק, ימצא בהם הרבה מטמונים שלא ידע ולא חשב עליהם כלל מתחילה, וגם ראה יראה שלא המצאתי שום דבר, אפילו לא קטן שבקטנים. רק ערכתי שלחן מכל מה שקדמנו גדולים וטובים בזה. וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול.

ואז, ורק אז, יוכל לשקול בעין שכלו האם צדקו דברי באמרם שמעיקר הדין שיעור כזית הוא 5-7 סמ"ק בלבד. וחובה גמורה להחמיר כשיטה זו, כי היא האמת לאמיתה בלי ספק והיא סברת רוב ככל רבותינו הראשונים (כי אין שום סיבה וראיה להכריחנו לומר שהזית נתקטן מזמן חז"ל לזמנינו, והראיה האחת והיחידה שהביאו הראשונים לומר שהזית חצי ביצה, מצאנו לכמה ראשונים שדחו אותה בלי דוחק. ומאידך יש יותר מעשר ראיות לומר שהיה קטן בזמנם ג"כ כמו היום. ועוד שכל השיעורים שנתנו חז"ל והרמב"ם, הינם לפנינו היום בדיוק כמו שאמרו ולא נתקטן שום דבר, וא"כ למה נאמר שאך רק את הזית קילל ה"ת להקטינו? וכך גם סוברים הגאונים והרמב"ם רוב ככל הראשונים (ולא כהטעות שחושבים שיש רמב"ם שכותב "שכזית שליש ביצה". כי הרמב"ם כתב "שתאנה מיובשת היא שליש ביצה" ולא זית. והזית באמת רחוק מהגרגרת כמו שהוכחנו בפנים) ואילו מקצת מבעלי התוס' שעלו לארץ ישראל וראו זיתים "של ארץ ישראל" כמה הם קטנים, חזרו בהם לומר ששיעור כזית הוא כמו הזית שלנו, ומסתבר שאם ראו זיתים שהביאו אליהם לחו"ל, חשבו שבארץ ישראל

יש בטח זיתים גדולים יותר. ועוד שהרבה אחרונים (כ' במנין) סוברים שהשיעור הוא רק כפי גודלו שבכל דור ודור ולא מתחשבים כלל במה שהיה גודלו פעם אפילו אם נתקטן) **ובמצוות דרבנן כגון אכילת מרור יש להקל אף לכתחילה בשיעור זה בברכה** (כפסק השו"ע בסי' שסח ס"ג שהתיר לברך על העירוב, אע"פ שלפי התוס' הסוברים שכזית חצי ביצה צריך להניח שיעור גדול יותר לעירוב, ולא חשש השו"ע לדבריהם לומר סב"ל) **ומאידך גיסא ביארנו ששיעור כזית הגדול ביותר שהוא כחצי ביצה, אינו עולה על 23 סמ"ק בשום אופן, ויותר מזה אין שום עניין להחמיר כלל** (כי הרמב"ם כתב שביצה עם קליפתה היא 18 דרהם, אבל ה"ביצה" של תוס' שחידשו שכזית חצי ביצה, היא ביצה בלי קליפתה שמורידה עשירית. ולפי זה הביצה של תוס' היא 16.2 דרהם. ונתברר בלי ספק שהדרהם הוא 2.833 גרם וממילא הכזית חצי ביצה הוא רק 23 ולא יותר. ושאר השיעורים שנאמרו בדעת התוס' הם טעות בדבר משנה ובמציאות שאי"צ לחוש להם) **ועוד יבדקו החכמים האם יש מקום לדברי: להורות להתיר לברך ברכה אחרונה בדיעבד ובשעת הדחק למי שאכל שיעור 7 סמ"ק ולא יכול לאכול יותר כגון לזקן וחולה וכדו'.**

מהלך דברי הקונטרס בקצרה, על מה אדניו הוטבעו

ועתה אכתוב בקצרה את מהלך הדברים שהובילו למסקנה הנ"ל: רק אקדים ואומר שבוודאי הקורא את הדברים כאן לא יאמין שהם אמת. ובאמת כך נאה לכל חכם שלא להאמין להם, שהרי אמר החכם מכל אדם (משלי יד, טו) "פתי יאמין לכל דבר". אבל לפחות יגרום לו התעוררות ללכת ולבדוק בתוך הקונטרס את המקורות לכל טענה ולכל מאמר, ואז יראה אם יש לו להשיב עליהם תשובה. כי כאן באו הדברים בקיצור נמרץ מאוד בלי מקורות ומשא ומתן כלל.

הנה כולם מודים ששיעור כזית הוא הלכה למשה מסיני. שהי"ת אמר למשה "ארץ זית שמן" "ארץ שרוב שיעוריה זיתים" ופירשו חז"ל במשנה ובגמ' שהכוונה "כמו גודלו של זית בינוני". וא"כ לכו"ע השיעור הוא "כמו זית בינוני שצומח על העץ". ולכו"ע במעמד סיני לא היה לשיעור כזית שום קשר עם שיעור כביצה או עם שאר השיעורים. ודלא כמו שחושבים היום בטעות שהי"ת אמר למשה בסיני כמה שיעור הביצה, ואח"כ אמר לו שהזית הוא חצי / שלישי ביצה...

הגמרא גם מספרת על ר' יוחנן (שחי כשלש מאות שנה לאחר החורבן) שאכל "זית מליח אחד" ובירך עליו ברכת מעין שלש "על העץ ועל פרי העץ" כי בזה אכל שיעור "כזית". דרך אגב זהו "המקור" שברכה אחרונה נאמרת רק משיעור כזית. ועכ"פ חזינן שפשיטא ופשיטא ששיעור כזית הכוונה כפשוטו ממש "כגודל זית בינוני שצומח לפנינו על

העץ, ולא תלוי בביצה כלל. עוד למדנו שלא היה שום שינוי בגודל הזית מזמן מתן תורה לזמן ר' יוחנן כשלוש מאות שנה אחר החורבן.

וכמה שיעור גודלו של זית בינוני? הנה, במציאות שלנו היום, גודל הזית הבינוני הוא 5-7 סמ"ק בלבד. וזאת על פי נתונים מדויקים ממשרד החקלאות בארץ ובעולם, ולא מהתבוננות שטחית של אנשים בשוק, שאומרים ראינו זיתים גדולים כעוג מלך הבשן...

וממילא כל חכם לב יש לו לשאול את עצמו: אם כן מנין לנו השיעורים הגדולים הידועים כיום. שהם כזית כחצי ביצה (27 גרם) או שליש ביצה (18 גרם). הרי הם סותרים את המציאות, שענינו הרואות שהזית הבינוני אינו עולה על שביעית ביצה (7 גרם)?

והתשובה השגורה בפי כל, (ומקורה בדברי המהרש"ל שהובאו דבריו גם בב"ח ובט"ז ועוד), שנשתנו הזיתים ונתקטנו ממה שהיו בזמן מתן תורה ובזמן חז"ל. ולפי זה, הזית שאכלו ר' יוחנן 300 שנה אחר החורבן עדיין לא התקטן והיה גדול כמו הזית שבזמן מתן תורה, שהיה שיעורו כחצי ביצה או שליש ביצה, אבל ודאי לא כמו שהוא לפנינו היום קטן כמות שהוא כשביעית ביצה. ורק אחר כך מזמן חז"ל לזמנינו הלך ונתקטן פי שלש או חמש מגודלו.

אלא שעתה ראוי לכל חכם לב לשאול ולחקור: הלוא בכל התורה כולה הולכים בתר "חזקא דהשתא". דהיינו שאם רואים מציאות לפנינו, אומרים שמסתמא כן היה מאז ומעולם בלי שינוי במעשה בראשית. אלא א"כ יש הכרח גמור ומוחלט להוציא אותנו מהחזקה. וא"כ מה הוא אותו הכרח חזק שמכריח אותנו לומר שנשתנה הזית ונתקטן? ובכן יש לכך ראיה אחת ויחידה שהביאו התוס' להוכיח שהזית בזמן חז"ל היה "חצי ביצה". ולא מצאתי עוד ראיה אחרת המוכיחה שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר.

והנה לראיה הנ"ל שהביאו התוס', מצאנו דחיה מדברי ארבעה ראשונים: רבינו תם, תוס' ישנים, המרדכי ותוס' רי"ד. ועל פי חילוקיהם ניתן לדחות את הראיה ללא דוחק, ואפשר לחזור ולומר שלא היה שום שינוי מזמן חז"ל לזמנינו בגודל הזיתים, ולחזור לדין הפשוט ללכת אחר החזקה שלא היה שינוי.

לעומת זאת יש יותר מעשר ראיות מחז"ל שהזית היה קטן בזמנם בוודאי לא כחצי ביצה ומסתבר מאוד שהיה כמו גודלו היום. ודבר פלא הוא שכל החכמים הממששים למצוא ראיות לכאן ולכאן, לא מוצאים אלא ראיות שהזית פעם היה קטן, ולא מוצאים ראיות להיפך...

כמו כן, כאשר בודקים את כל שאר השיעורים שנאמרו בחז"ל וברמב"ם (כביצה ככותבת כגורגרת כפול כענבה כשעורה כעדשה כרימון כג' גרעיני תמר כגרעין חרוב) רואים בבירור "שכולם" היום לפנינו בדיוק אותו הדבר כמו שהיה לפני הרמב"ם, בלי שום שינוי. ולא חלה התקטנות בשום דבר אחר. וממילא תמוה ביותר לומר שרק בפרי הזית הייתה התקטנות פי חמש או שלש. וכי מה ראה הי"ת לקלל אך רק את פרי הזית יותר משאר המינים שעל פני האדמה?

ובדעת שאר הראשונים: הנה דעת הרמב"ם ורוב הראשונים שגורגרת (תאנה מיובשת) היא שליש ביצה (17 סמ"ק. וכמו בימינו ממש כגודל פקק של בקבוק ספרינג ותפוזינה) וממילא מוכח מכאן שהזית "קטן ופחות משליש ביצה" (כי כולם מודים שהזית קטן מהגורגרת כמבואר בשבת צא.). והראשונים הללו בוודאי אינם סוברים את ההוכחה של תוס' שהזית חצי ביצה. וכיון שאין לנו שום הכרח או ראייה לקרב את גודל הזית לגודלה של הגורגרת, ממילא פשוט שמסתבר לומר שלשיטתם גודל הזית לא השתנה וכגודלו היום כן גודלו אז, וכ"כ הסטייפלר זצ"ל. (ולא כמו שמפורסם שלדעת הרמב"ם "כזית שליש ביצה" שהוא טעות גמורה, ובאמת לכו"ע לרמב"ם הזית פחות משליש ביצה. אלא "שכתבו הפוסקים" שלא ידוע בכמה קטן הזית מהגורגרת, ולכן "כתבו הפוסקים" שרק לחומרא יש להחמיר כשליש ביצה, אבל לא להקל. ולכן "כתבו מפורש" שכדי לצאת ידי חובת שיעור הרמב"ם יש לאכול "הרבה פחות" משליש ביצה. (שים ליבך שלא אני המצאתי שיש להם חוסר ידיעה בכך, אלא הם כתבו זאת להדיא, ולכן אם אנו "כן יודעים" אין אנו נחשבים "חולקים") אמור מעתה, לנו היום, ב"ה, אין שום חוסר ידיעה, ויודעים כמה שיעור זית בינוני, ושהוא רחוק מהגורגרת, א"כ בואו נחזור לאמת הפשוטה והברורה בדעת הרמב"ם שהזית הוא כמו שהוא לפנינו היום. והנה לא רק שאין שום הכרח לקרב את גודל הזית לגודל הגורגרת, אלא יתרה מכך, שבאמת כן מוכח בגמ' שבת (צא.) שהזית רחוק וקטן הרבה מהגורגרת ולא קרוב אליה, כי הגמ' קוראת לזית "כל שהוא" ביחס לגורגרת, עיי"ש ותבין (ובפנים הבאנו עוד חיזוקים לכך, שלא שייך לקרוא "כל שהוא" לכזית אלא כלפי דבר גדול ממנו הרבה ולא לדבר קרוב אליו). ועוד תדע, שמזה שהרמב"ם וכל הראשונים סתמו בכל מקום בשיעור כזית, וכתבו רק מילה אחת: "כזית" הרי שבוודאי יש כאן הוראה ברורה לשער כפי הזית המציאותי הצומח לפנינו על העץ. שהרי אם היו סוברים שנתקטן הזית מזמן מתן תורה ושיעורו גדול יותר מהזית המצוי, היה עליהם חובה להודיענו זאת באיזה מקום. ואם סבר הרמב"ם שהשיעור יותר גדול מהזית שצומח על העץ א"כ איך חשב הרמב"ם שיבינו דבר זה מתוך דבריו שכתב בכל מקום רק: כזית - פשוטו כמשמעו?)

מלבד זאת ישנם ג' תשובות מהגאונים, שמורים מפורש לשואלים "כיצד לשער את שיעור ביצה וכזית" ועונים הגאונים שהשיעור הוא כפשוטו כמו הביצה הבינונית

שרואים והזית הבינוני הצומח על העץ, וכל אחד ואחד כפי ראות עיניו מהו הבינוני ישער על פי זה, ואין צריך ללמוד שיעור מאחר, ושאין לומר שנשתנו. כל זה כתוב מפורש בדבריהם ולא פרשנות שלי.

עוד הוכחנו, שגם התוס' שחידשו שהזית חצי ביצה, לא כתבו כן על פי מסורת שהייתה בידם מזמן קדמון וגם לא על פי בדיקת הזית הבינוני האגורי של ארץ ישראל שהיה בזמנם. שהרי הממציא של הראיה "שהזית חצי ביצה" הוא רבינו תם, והנה הוא עצמו במסקנת דבריו חזר בו וסובר שהזית "פחות משליש ביצה", עי' תוס' יומא פ: ורק ר"י הוא זה שהמשיך להחזיק בסברתו הראשונה של ר"ת שהזית חצי ביצה. וגם ראבי"ה אע"פ שהביא את הראיה של תוס' מ"מ במקום אחר כתב "אין אנו בקיאים בשיעור כזית". וכמו כן מצאנו לשנים מבעלי התוס' שכאשר עלו לארץ ישראל וראו את הזיתים הקטנים, חזרו בהם לומר שהזית קטן ואינו חצי ביצה. וא"כ מסתבר, שגם שאר בעלי התוס' היו חוזרים בהם אם היו יודעים שהזיתים "של ארץ ישראל" קטנים כמו בימינו. (ולכן גם אם נאמר שראו זיתים קטנים שהביאו מכל מיני מקומות, מ"מ תמיד חששו שמא "הזית האגורי" שנשתבחה בו ארץ ישראל - גדול הוא, ולכן לא חזרו בהם. ואילו האחרונים שכן ראו זיתים, כבר נשתרש אצלם ששיעור כזית חצי ביצה, ולכן אמרו "שנתקטנו", וכלשון מהרש"ל שכתב: שהרי "קבלה בידינו מבעלי התוספות" שזית הוא שיעור חצי ביצת תרנגולת, אף על פי שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא, אלא שנשתנו, עכ"ל. הרי שכל היסוד לכך לומר שנתקטן הזית, הוא "הקבלה מבעלי התוספות", ולא שיש ראיות לכך שנשתנה הזית. וכמו שראינו לעיל התוס' אמרו כן אך ורק מכח הראיה מהגמ' בלבד, ואפילו הם אינם תמימי דעים בזה האם הראיה נכונה או לא, וכנ"ל. ועכ"פ לתוס' עצמם בוודאי שלא הייתה שום קבלה ומסורת בזה, וזה ברור ומוכרח)

כמובן שדיברנו גם על דעת השו"ע. שיש סתירה בדבריו מהל' פסח להלכות עירובין. והבאנו תירוץ האחרונים שמעיקר הדין פוסק השו"ע כהרמב"ם הרי"ף והרא"ש ורוב הראשונים ששיעור כזית קטן משליש ביצה (אלא שהם כתבו שלא ידוע בכמה קטן משליש וכנ"ל, ולכן החמירו עד שליש, ולא להקל. אבל האמת שהוא כגודל הזית הבינוני שלנו, כי לנו אין חסרון ידיעה וכנ"ל) ורק לחומרא בעלמא הביא שיטת התוס' בשם י"א שהזית חצי ביצה. וע"ע בפנים מה שהארכנו בזה על הכרעת השו"ע במחלוקת זו.

כל חוקרי הטבע והארכיאולוגיה אומרים שלפי כל הממצאים שבידם עולה שלא היה שום שינוי בגודלם של הזיתים. וכל הממצאים מראים שכגודלם היום כן היה גודלם אז בלי שינוי. ואין אפילו תיעוד אחד או השערה אחת של חקירה המראה להיפך.

עוד הבאנו כט"ו אחרונים, וביניהם מגדולי ספרד, הרב זרע אמת ופתח הדביר, שכתבו שגם אם השיעורים שנמסרו בסיני נשתנו ונתקטנו, מ"מ ההלכה למשה מסיני היא,

ללכת אחרי השיעור הבינוני שנמצא באותו דור ולא אכפת לנו כלל מה היה גודלו בזמן מתן תורה. ולפי זה גם אם התוס' צדקו בראייתם שבזמן חז"ל הזית היה כחצי ביצה, מ"מ שיעור כזית הוא 5-7 סמ"ק בלבד. (וממילא יש לנו ס"ס מרווח לשער כגודל הזית שלנו: חדא, שמא לא נתקטן כלל וכגודלו היום כן היה גודלו בזמן חז"ל ומתן תורה (וכן נראה האמת וכנ"ל). וגם אם תמצא לומר שנשתנה ונתקטן, שמא הלכה כהרבה מהאחרונים שהשיעור הוא תמיד כפי הבינוני שבכל דור ודור ולא כפי גודלו שהיה במתן תורה)

חומרא דאתי לידי קולא

ואם יטען הטוען, כי מה אכפת לך אם ימשיך להיות המנהג ששיעור כזית גדול כחצי ביצה, וישראל קדושים יחמירו על עצמם לאכול שיעורי המצוות כחצי ביצה וגם יברכו ברכה אחרונה לכו"ע גם לשיטת התוס'.

תשובתך, שהנה אמת נכון הדבר, שכל עוד הוא לחומרא בלבד החרשנו. אבל הרי לא כן הדבר, שהרי אם צודקים דברינו ששיעור כזית הוא 5-7 סמ"ק, אזי אסור לאכול שיעור כזה לכתחילה על דעת לא לברך ברכה אחרונה, שהרי מעיקר הדין מחוייב הוא בברכה. וחביבים עלי דברי הרה"ג ר' אריה גלינסקי שליט"א שעורר בזה מדברי הגמ' ברכות (כ:) אמר הקב"ה וכי לא אשא פנים לישראל? שכתבתי להם בתורה: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. הרי שנשיאות פנים לישראל כאשר מברכים בשיעור כזית, וא"כ כשאוכל שיעור כזית הנ"ל ולא מברך, מאבד טובה זו של נשיאות פנים מה' יתברך. והנה עינינו הרואות שאנשים אוכלים כהנה וכהנה ועדיין שואלים "האם אכלנו כזית?" ונמנעים לברך ברכה אחרונה "מספק". ולכן חובה להודיע שאסור לכתחילה לאכול יותר מ 5 סמ"ק על דעת לא לברך ברכה אחרונה, אלא או שיאכל פחות מ 5 סמ"ק או שיאכל יותר מ 23 סמ"ק שזהו הכזית הגדול ביותר לשיטת התוס' כמו שביארנו במאמר ב', ואז יוכל לברך.

ואתן עוד כמה דוגמאות ששיעור כזית הגדול הוא חומרא דאתי לידי קולא: הנה מי ששמע קידוש בליל שבת ואכל 5 גרם לחם ולא יכל להמשיך יותר, כי לא חש בטוב. ושואל אותנו בשבת בבוקר האם חייב לחזור לקדש בברכת מקדש השבת. הרי שכפי המנהג כולם יורו לו לחזור ולקדש, כי לא יצא י"ח קידוש במקום סעודה כיון שלא אכל כזית. אולם לפי המבואר לעיל, אדם זה אכן אכל כזית ויצא י"ח קידוש, ואם יחזור לקדש בבוקר בברכה, הרי היא ברכה לבטלה. עוד דוגמא: אדם שהתחיל את סעודתו בפת ואכל רק 5 גרם לחם ואח"כ נמלך שאינו רוצה לאכול יותר. ושואל אותנו האם חייב לברך עתה על כל שאר המאכלים, האורז הירקות והבשר. הנה כפי המנהג יורו

לו לברך על כולם כיון שאכל פחות מכזית ואין זה נחשב סעודה. אולם לפי האמת אכל כזית וכל הברכות שיברך הם ברכות לבטלה. ויש עוד כמה דוגמאות שאין מנוס מלהחמיר כשיעור כזית הקטן, ועי' בפנים מאמר א' ענף ט שהבאנו כמה דוגמאות לזה דהוי חומרא דאתי לידי קולא.

סוף דבר: כל הרוצה להמשיך להקל כשיעור כזית ולשערו כחצי ביצה או שליש ביצה, צריך להשיב על כל הטענות החזקות הנ"ל:

(א) יצטרך להביא ראיה חזקה שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר מאשר בימינו (7-5 סמ"ק) ואז נוכל להוציא את הזית "מחזקה דהשתא" שלו. כי בלי ראיה לכך כיצד יוכל להקל ולומר שנשתנו סדרי בראשית? (וכאמור לעיל הראיה היחידה שהביאו התוס' כבר נדחת ע"י הראשונים ז"ל)

(ב) לענות לנו על השאלה: מדוע אחרי הבדיקה של כל שאר השיעורים שנתנו חז"ל והרמב"ם, ראינו שלא התקטן שום דבר. וא"כ מה ראה הי"ת לקלל דוקא את הזית להקטינו ולהמעיטו יותר משאר המינים?

(ג) יצטרך לדחות את הראיות (יותר מעשר) מהסוגיות שמוכח מהם שהזית היה קטן גם בזמן חז"ל.

(ד) יצטרך לדחות את הראיות מהגאונים ומרוב הראשונים שמוכח מהם שאינם סוברים כתוס'. ואם רוצה להגדיל את השיעור לשיטתם לומר שהוא קרוב לשליש ביצה, יצטרך לבאר לנו מנין לומר בדעתם שהזית גדול יותר מזה שלפנינו, ומה מכריחנו לומר כך. וגם יצטרך לדחות את הראיה מהגמ' שבת צא. ששם מוכח שהזית רחוק מהגרוגרת ולא קרוב אליה. ורק הגרוגרת בלבד "היא" שליש ביצה לרוב הראשונים.

(ה) יצטרך להסביר לנו כיצד יתכן שהשו"ע בהלכות עירובין הקל להניח שיעור עירוב קטן כמו הרמב"ם (ו' ביצים) ולא הביא כלל את שיטת התוס' שצריך להניח יותר מט' ביצים, שכן יוצא לפי שיטתם שהזית חצי ביצה, "והלוא יש שם ברכה על העירוב" ולפי התוס' המניח כשיעור הכתוב בשו"ע מברך ברכה לבטלה, והשו"ע לא חשש לזה כלל ואפילו לא הביא דבריהם בשם י"א.

(ו) יצטרך להתעלם מדברי החוקרים והארכיאולוגיים שאומרים שלא היה שום שינוי בפרי הזית. וכגודלו היום כן היה גם בזמן חז"ל.

ז) יצטרך לדחות, ולא לחשוש לכל האחרונים (ט"ו במנין, מגדולי האחרונים אשכנזים וספרדים) שכתבו ששיעורי הלכה למשה מסיני הם כפי הבינוני שבכל דור ודור ולא אכפת לנו שפעם הם היו גדולים יותר.

ורק אחרי ששייב על כל הטענות הנ"ל, אז יוכל להמשיך להקל לשער כזית כחצי או שליש ביצה כהמנהג כיום.

אבל מובטחני שאחרי שיחקור חקירה של אמת בכל הנ"ל, ויסכים בדעתו שלא להכניס כמה פילים בחור מחט אחד רק כדי להעמיד מושכלות ראשונים שאצלו, או רק כדי לצאת ידי חובת מחאה לכבוד רבותיו וכדו', ראה יראה בעיניו ולבבו יבין, שאין ספק ששיעור כזית - היה הווה ויהיה 5-7 סמ"ק בלבד, ושיש מקום להקל לשנות את המנהג אף להקל ולברך על זה ברכה אחרונה ולצאת בו ידי חובה בכל המצוות (ובלאו הכי המברך על זה בוודאי לא נושא ש"ש לבטלה, מאחר שיש לו ס"ס מרווח לברך וכו"ל) אלא שכבר כתבתי ששינוי המנהג לקולא נתון ומסור ביד גדולי הדור בלבד, ולנו הקטנים החובה להחמיר לכל הכיוונים עד שתצא הוראה מהם, אחר משא ומתן של אמת בחלקי הסותר והמתיר בראיות והטענות, וכמו שנתבאר לעיל באורך.

והנה אנכי נותן לפניכם היום לברכה, ארבעה חיבורים:

ראשון בקודש: הוא **מאמר "בעקבות הזית"** שהוא חיבור קצר וקולע, הנוגע רק בשורשי הסוגיות והראשונים והשו"ע ועיקרי הנידונים והטענות. ויש בו חידוש נפלא, שהעתקנו את הצילום המקורי של הגמ' והפוסקים כדי שכולם יוכלו לראות הדברים בשרשם ממש, ויוכלו ללמוד את הסוגיא בצורה עצמאית.

שני בקודש: הוא **קיצור הקונטרס השלם**, בדרך קצרה בלי משא ומתן ארוך וקושיות ותירוצים ופלפולים.

שלישי והוא העיקר: **קונטרס "זית רענן" השלם**, בו הובאו באורך דברי כל הפוסקים עם משא ומתן וקושיות ותירוצים לצידי צדדין, מבלי להניח שום ראייה וסברא טענה ודחיה מכל פינה וזוית.

והמאמר הרביעי אחרון בזמן וראשון במעלה: הוא **"מאמר סיכום"** קטן הכמות ורב האיכות, השווה לכל נפש, כי הוא בצורת "דו שיח בין פרי הזית לר' ישראל" הממקד את כל עיקר הסוגיא והטענות בצורה המתיישבת על הלב.

וממילא כל אחד ואחד ימצא את שליבו חפץ, אם לילך בדרך ארוכה או קצרה, או מזה ומזה אל תנח ידך, שהשלחן ערוך לפניך מכל טוב, רק פשוט ידך ואכול כאוות נפשך ואל כליך תיתן.

וכצאתי את העיר, אחתום בברכת ההודאה להי"ת שהנחני בדרך אמת מעודי עד היום הזה, ועזרני ונשאני כאשר ישא האומן את היונק. וסיבבני במשפחה תומכת וברבותי וחברי מבקשי האמת, אשר נשאו איתי בעול בירור אחר בירור בסוגיא עמומה זו. ולמנותם ולפרטם אחד אחד אי אפשר כי יכלה הזמן. אבל לפטור בלא כלום אי אפשר, בפרט להני תרי צנתרי דדהבא, האחד ידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א אשר עיונו הישר וחוכמתו הגדולה עמדו לי בליבון הרבה מקומות עמומים בנושא זה, והזכרתיו הרבה פעמים בקונטרסי הקטן אשר לפניכם, ויותר ממה שכתבתי בשמו למדתי ממנו. ועל ידו השני ידי"נ הרה"ג החריף ר' ישראל מאיר מנשה שליט"א אשר ממנו למדתי את יסודות כללי הכרעת ההלכה, בדרך נכונה וברורה, על פי דרכו של מרן מלכא גאון הדור והדורות רבינו עובדיה יוסף זצ"ל אשר אנו הולכים בדרכו ולאורו בדרך פסיקת ההלכה, (אלא שדרכו נעלמה ממי שלא מעמיק בה ועוסק בה כדבעי), ורוב דברי כאן בהקדמה למדתי ממנו, וכן היא דרכו בקודש של מרן זצ"ל לכל המתבונן בה בהרבה מקומות,

ואכמ"ל ועוד חזון למועד בעזרת הי"ת. יישר חילם לאורייתא ויזכו להמשיך ללמוד וללמד מתוך נחת ושלוה אושר ועושר וכל טוב אמן.

ובהזדמנות זאת, הנה זכות הוא לי, להודות ולברך את הורי היקרים מזהב ומפז, אבי מורי ר' משה ציון שליט"א ואימי היקרה מזל שתחי', אשר השקיעו וטרחו ועמלו רבות, בעבר ובהווה, מזמנם ומהונם, מרוחם ונשמתם, ברוחניות ובגשמיות, וגדלוני עם יתר אחי ואחיותי, בין ברכי ת"ח, באהבת תורה שאין לה שיעור, ובביטול גמור לגדולי ישראל מכל העדות והחוגים, וחינוכני על אדני השכל הישר והאמת הפשוטה, וכדרכו של מרן הגר"ע יוסף זצ"ל אשר לאורו אנו זוכים להלוך. יהי רצון שימשיך עליהם הי"ת חסד ורחמים, וישלם להם יותר מגמולם הטוב בכפלי כפליים ובלי סוף, באושר ועושר וכל טוב, ויזכו לראות בשמחת כל צאצאיהם בראותם הולכים בדרך התורה והיראה, אמן.

עוד ברך לקחתי, לחמי היקר ר' אהרן שליט"א וחמותי מרת נינה שתחי', על כל העזרה והתמיכה, העידוד והאהבה, אשר הם משפיעים עלינו בכל עת וזמן במאור פנים ובשמחה. יהי רצון שימשיך עליהם הי"ת חסד ורחמים, וישלם להם יותר מגמולם הטוב בכפלי כפליים ובלי סוף, באושר ועושר וכל טוב, ויזכו לראות בשמחת כל צאצאיהם בראותם הולכים בדרך התורה והיראה, אמן.

ומנשים באהל תבורך, אשתי היקרה לי מכל, מיכל שתחי', אשר מנצחת בגאון על בניית ביתנו וגידול ילדינו היקרים, ברוח של תורה באהבה ונעימות, עם נשיאה בעול הפרנסה ודאגה לכל צרכי הבית, ישלם ה' שכרה מושלם, בבריאות עושר ואושר ונחת יהודית אמיתית מכל יוצאי חלצינו, אמן.

החותם בברכת אשר בחר בנו...

ונתן לנו תורת אמת

הצב"י ינון בר כוכבא ס"ט

מאמר

"בעקבות הזית"

דרך סלולה

ללימוד עצמאי של עיקר סוגיית "שיעור כזית"
מהגמרא הראשונים והשו"ע, שלב אחר שלב,
בצורה ברורה וקלה מהשורש ועד הפרי...
מלווה בצילומים מקוריים של הגמרא והפוסקים

לימוד עצמאי בסוגיא

עם צילומים מקוריים של הגמרא והפוסקים

שאלה: האם שיעור כזית תלוי בשיעור הביצה?

תשובה: לא! שהרי מבואר במשנה ובגמרא שהי"ת אמר למשה בסיני שיש לשער "כמו זית" והכוונה "כמו גודל פרי הזית הבינוני הצומח בעץ". והינו שיעור עצמאי שאינו תלוי בביצה או בשיעור אחר.

הנה לנו דברי הגמ' ברכות (לח:) והמשנה כלים (פי"ז מ"ח) ששיעור כזית הכוונה כפשוטו כמו זית בינוני שגדל על העץ. והגמ' מספרת שר' יוחנן אכל "זית אחד" ובירך ברכה אחרונה. כי "בזית אחד" יש "שיעור כזית" וביארו בגמ' שהוא הזית הבינוני האגורי שעושים ממנו שמן.

לח:		כיצד מברכין פרק ששי ברכות	
אמר ליה רבי ירמיה לרבי זורא רבי יוחנן הוי' מברך על זית מליח יבין דשקליא לגרעניה			
<p>בצר ליה שיעורא. וגבי ברכת פירות האילן כמילה ואמילה כמילה: ביות שאמרו. לענין שיעור כל אכילתו¹: אמר בתוכו. מוזמן ללכת ממנו שאני נצטע בפרי כמסקה תפוחים ותומים אלא אגור כמסקה ענבים: דורבסקין. אף הן שלקות מעט שקורין אקדלש² יט בלע"ז. כך ראיתי בפירוש בנא קמא</p> <p>של רבינו יצחק דברי יהודה אצל כלן פירש פרוג"ש וכן שמעתי אצל כלן ובנא קמא (פי"ד דף קנח:) פרוג"ש ואי אפשר להעמידה דל"כ * הכי נצרכו ד"פ העץ³ והלאה קדם ונכך על הפרגיות שנצרכו שהכל ואינם כדברי תשובתם כדמפרש ואזיל:</p> <p>¹ ש"א טעם טעם בשר. ונעשה הכשר חצי עליו: פרגיות. בשר טוף שקורין פרגיות⁴: אף אין באן.</p>	<p>בצר ליה שיעורא. אמר ליה מי סברת ביות גדול בענין ביות בינוני בענין (והא איכא⁵) וההוא דאיתו לקמיה דרבי יוחנן זית גדול הזה דאע"ג דשקליה לגרענותיה פש ליה שיעורא * דתנן * זית שאמרו לא קבץ ולא גדול אלא בינוני והוא אגורי ואמור רבי אבהו לא אגורי שמו אלא אברוטי שמו ואמרי לה סמרוטי שמו ולמה נקרא שמו אגורי ששמו אגור בתוכו נימא כתנאי⁶ דהנהו תרי תלמידי</p>	<p>(א) כלס פי"ז משנה מ. (ב) עין חסד לקמן מה. (ג) שיעורין דף טו. (ד) פסחים דף ע"ג. (ה) עוקלין פי"ג נדה נ"א: (ו) לקמן דף מ"א: (ז) עין לקמן דף מא. (ח) שבת קיד: (ט) נבאשית מ"א. (י) עין עיר תוס' יומא עט. ד"ה ולא. (יא) עין לקמן בא. ותוס' שם ד"ה אבל, (ב) לח. (ג) ונע"ע חו"ק מנחות ט: ד"ה אפילו.</p>	<p>לעיו רש"י אבדלש"י. פירוש</p>

להמחשת דבר זה, ששיעור כזית הכוונה כפשוטו "כמו זית הגדל על העץ" בוא וראה תשובת הגאונים בעניין זה (ולקמן נביא בס"ד עוד שתי תשובות גאונים נוספות שכתבו כן והוסיפו וכתבו גם ש"אין לומר שנשתנו").

ז"ל תשובת הגאונים (הרכבי סי' רסח)

סימן רסח. עז. ושש'. כמה שיעור נרנרת הגסה ונרנרת בינונית וכן זית גדול
 חית קטן וזית בינוני. הרי אילו שיעורין ואין זה שיעור לשיעור.
 ואם תאמר במשקל לא סירשו רבותינו משקל ולא דיקק הקב"ה עמנו במשקל
 וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד
 שיעור מאחר דתנן ר' יהודה (א"י מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן
 לתוך המים וחולק את המים א"י ר' יוסי סי' מדיעני אי זו היא גדולה שבגדולות
 ואי זו היא קטנה שבקטנות אלא הכל לפי דעתו שלרואה:

גם ר' ישראל מטוליטולה שהיה חבר בית דינו של הרא"ש שחי לפני כ 700 שנה, הורה
 לשער כזית מצה לפי הזית המציאותי שגדל בזמנו על העץ, ולא תלה זאת בביצה או
 בשיעור אחר.

וז"ל בספר מצות זמניות (סדר פסח שער רביעי)

וחייב עוד לאכול ממצה של מצוה לא פחות מכזית וכן מרור. וכשנרצה לשער
 שיעור הזית ר"ל כזית אגורי, והוא מן זיתי ארץ ישראל, והוא כגדול שבזיתים
 אשר בארצנו זאת: והנשים חייבות לאכול מצה ומרור ולשתות ארבעה כוסות.

שאלה: א"כ מהיכן יצא השיעור הגדול שכתב השו"ע בהלכות פסח (סי'
 תפז) בשם יש אומרים שכזית חצי ביצה (9 דרהם = 27 גרם)? הרי היום אנו
 יודעים ע"פ משרד החקלאות בארץ ובעולם שהזית הבינוני הוא 5-7
 גרם בלבד? וא"כ השיעור הגדול סותר את המציאות! ובודאי צריך להיות
 הכרח גדול לומר זאת.

תשובה: יסוד זה שהתחילו לתלות את הזית בביצה, ולומר שזית כחצי ביצה, נובע
 מדברי התוס', שהביאו ראיה עצומה מהגמרא שהזית כחצי ביצה, והוכיחו זאת
 מהשוואת הסוגיות של הגמ' כריתות (יד.) ויומא (פ.). שבכריתות אמרו שיערו חכמים
 שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים. וביומא אמרו שיערו חכמים שאין בית
 הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת. הרי לנו ששני זיתים שווים לביצה. ואילו אם
 נאמר שהזית קטן יותר, אזי תהיה סתירה בסוגיות. וככל שנקטין אותו יותר, כן תהיה
 הסתירה גדולה יותר: האם אדם יכול לבלוע בבליעה אחת רק ב' זיתים או כביצה?

לפני שאעתיק את לשון התוספות אקדים כמה נתונים כדי להקל על הלומדים להבין דבריהם:

(א) הגמ' אומרת ששיעור עירוב הוא 18 גרוגרות שהוא שיעור ב' סעודות.

(ב) שיעור ב' סעודות לר' שמעון (שהתוס' סוברים כמותו להלכה): בכל התורה הם 8 ביצים. כי מכל "קב" שהוא 24 ביצים עושים 3 ככרות וכל כיכר של 8 ביצים הוא שיעור ב' סעודות. ובעירוב הקל ר"ש להוריד שליש ומספיק רק שני שליש (שתי ידות מכיכר), שהם חמש ביצים ושלש ביצה. וא"כ לפי שיטתו 18 גרוגרות הם חמש ביצים ושלש ביצה, היוצא שכל גרוגרת היא מעט פחות משליש ביצה.

(ג) בגמ' שבת (צא.) מבואר שגרוגרת יותר גדולה מזית.

(ד) הוכיח ר"ת ששיעור כזית הוא חצי ביצה מהשוואת הסוגיות של יומא וכריתות כמו שנתבאר לעיל.

(ה) וע"ז הקשה ר"ת שכיצד יתכן שגרוגרת היא פחות משליש ביצה ואילו זית הוא חצי ביצה, הרי גרוגרת יותר גדולה מזית?

(ו) ר"י תירץ קושיית ר"ת שבאמת אין הלכה כר' שמעון בשיעור עירוב אלא כשיטת ר' יהודה ור"מ הסוברים שצריך להניח עירוב גדול יותר מ 9 ביצים (כ"כ תוס' הרא"ש עירובין פג. כשהביא את תירוץ ר"י) כי 18 זיתים הם 9 ביצים וממילא 18 גרוגרות הם יותר מ 9 ביצים.

אגב אורחא קמ"י דב' סעודות היין י"ח גרוגרות. הקשה ר"ת דבפרק כ"ד משתתפין (לקמן דף פג.) תנן רבי שמעון אומר ב' ידות לככר משלש לקב דהיינו שיעור שתי סעודות ה' ביצים ושלש ביצה שהככר הוא ה' ביצים כשהתנן י"ח גרוגרות לחמש ביצים ושלש ביצה דזה וזה הוא שיעור שתי סעודות תמנא לכל ביצה שלש גרוגרות ונ' שמעית של גרוגרות דחמש ביצים ושלש ביצה יש י"ז שליש ביצה וגרוגרת גדולה מכית דמוכח בריש המלניע (שם דף פג.) ונחזור כהנים קתני ובפרק בתרא דיומא (דף פג.) דשיעור חמשים דלין בית הבליעה מחזקת יותר מכפילת מרגלות ובכריתות פרק אמרו לו (דף ה.) אמרין גבי י"ש אוכל אכילה אחת כי דלין בית הבליעה מחזקת יותר מב' זיתים ואע"ג דפליגי תנאי לקמן אדר' שמעון כר"ש ק"ל דבכל דוכתי אמר' כביצה לטמא טומאת אוכלין דהיינו כר"ש דקתני לקמן בגמ' (דף פג.) וחלי [תנאי] חליה לטמא טומאת אוכלין ולר"ש עולה השיעור כביצה אבל לשאר תנאי אינו כן ואכולהו תנאי קאי דמוכח הסוגיא לקמן ואומר ר"י דלכולהו תנאי הוי כביצה לטמא אוכלים והא דקתני לקמן בצבייתא וחלי חלי חליה כי לא קאי אר"מ ואר' יהודה אלא ארבי שמעון ור' יוחנן בן ברוקה שהזכירו שיעור ככר תדע דהא קתני בצבייתא בגמ' כמה שיעור חלי פרס שתי ביצים חסר קימנא דברי ר' יהודה משמע דקאי בשיטתיה דר"ש דחשיב חלי חליה לפסול את הגוייה בשתי ביצים והשתא לא קשה מידי דבשמי סעודות של עירוב לא ק"ל כר"ש אלא כר"מ או כרבי יהודה דמוכח לקמן דרב יוסף ורבי כר"מ בריש כ"ד משתתפין (לקמן דף פג.) ותרבי ריפתא נמי דקאמר רב יהודה ורב אלא בר אבבה¹ היינו כר"מ או כר' יהודה:

ר' יהודה² דתנן אמר רבי יהודה כמה דברים אמורים בעירובי תחומין אבל בעירובי חצירות מערבין בין לדעת ובין שלא לדעת פשיטא דחלוקין מהו דתימא הני מילי בחצר שבין שני מבואות אבל חצר של מבוי אחד אימא לא קמושמוע לן: כמה הוא שיעורו וכו': כמה הוא מרובין אמר רב יהודה אמר שמואל שמונה עשרה בני אדם שמונה עשרה ותו לא אימא משמונה עשרה ואילך ומאי (א) שמונה עשרה דנקט אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לדידי מיפרשא לי מיניה דאבא כל שאילו מוחלקו למזון שתי סעודות ביניהן ואין מגעת גרוגרת לכל אחד ואחד הן הן מרובין וסגי במזון שתי סעודות ואי לא (הן הן) מועטין נינהו ואגב אורחיה קא משמע לן דשתי סעודות היין שמונה עשרה גרוגרות: **מתני'** בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח דברי ר"א רבי יהושע אומר ככר הוא עירוב 'אפילו מאפה סאה והוא פרוסה אין מערבין בה ככר כאיסור' והוא שלם מערבין בו: גמ'

שם בהן בני אדם יותר ממני ותנן צמתי' דלא בעי נגרוז סעודות קני: ואי לא. שאין נ לא בעי שתי סעודות אלא כ ורב יהודה דנקט שמונה עשר לפרושי מתני' נקט חושבנא שמונה עשרה גרוגרות: מו סאה בככר אחד ונטל ממנו וטעמא מפרש בגמלא: כ מערבין בו. ונלמד שישו שם

וז"ל תוס' עירובין (פ:) בקצרה: ב' סעודות הויין י"ח גרוגרות - הקשה ר"ת [הרי לר"ש בדף פב: שהלכה כמותו] שיעור שתי סעודות ה' ביצים ושליש ביצה. וכשתחלק י"ח גרוגרות לחמש ביצים ושליש ביצה דזה וזה הוי שיעור שתי סעודות, תמצא לכל ביצה שלש גרוגרות וג' שמינית של גרוגרות. וגרוגרת גדולה מכזית כדמוכח בריש המצניע (שבת דף צא.). ובפרק בתרא דיומא (דף פ.) קתני דשיעור חכמים דאין בית הבליעה מחזקת יותר מכביצת תרנגולת. ובכריתות פרק אמרו לו (דף יד.) אמרינן דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים. [ע"כ הקושיא] ואומר ר"י דלא קשה מידי דבשתי סעודות של עירוב לא קי"ל כר"ש אלא כר"מ או כרבי יהודה כדמוכח לקמן דרב יוסף ורבה כר"מ בריש כיצד משתתפין (לקמן דף פב.) ותרתי ריפתא נמי דקאמר רב יהודה ורב אדא בר אהבה היינו כר"מ או כר' יהודה, עכ"ל התוס'.

שאלה: לשיטת ר"י שבתוס' כמה שיעור עירוב? דהיינו כמה ביצים צריך להניח? שהרי ר"י לא מגלה לנו כמה שיעור עירוב לפי ר' יהודה ור' מאיר שפסק כמותם.

ז"ל תוס' הרא"ש עירובין פג.

מב' זיתים. ונראה דלא קשה מידי דנהי דקיימא לן כר' שמעון בהא דכביצה מטמא טומאת אוכלין [בשתי סעודות דעירוב לא קיימא לן כוותיה אלא או כרבי מאיר או כר"י ואינהו נמי מודו דכביצה מטמא טומאת אוכלין] כר' שמעון דחציה וחצי חציה לא קאי עליהו אלא אר' שמעון ור' יוחנן בן ברוקה דהזכירו שיעור הככר, תדע (דילמא) [דהא] קתני ברייתא דשמעתין כמה שיעור חצי פרס שתי ביצים חסר קימצא [דברי ר' יהודה] אלמא סבירא ליה דשתי ביצים הוא שיעור פסול גויה כר' שמעון, ואפשר שככר הוא גדול יותר מט' ביצים ושתי גרוגרות הוי יותר מכביצה.

תשובה: בתוס' רא"ש עירובין פג. מצאנו שתירץ כר"י, הוסיף בסוף דבריו שכיכר של עירוב גדול יותר מט' ביצים. והסברא פשוטה, שהרי אפילו 18 זיתים שווים 9 ביצים, כי כל ביצה היא 2 זיתים. וא"כ 18 גרוגרות הם בוודאי יותר מ 9 ביצים, כי גרוגרת גדולה מזית. (וע"ע בקונט' הארוך מאמר א' ענף ב)

א"כ למדנו שההוכחה שזית הוא חצי ביצה היא מסתירת הסוגיות. שבכריתות אמרו שאין אדם יכול לבלוע יותר מב' זיתים ואילו ביומא אמרו שיכול לבלוע כביצת תרנגולת. ואם הזית אינו חצי ביצה אזי יהיו דברי הגמ' סותרים זה את זה. אלא ודאי שכזית בזמן חז"ל (ומתן תורה) היה בגודל חצי ביצה. זו ראיית התוס'.

עוד למדנו ששיעור עירוב לפי חשבון זה הוא יותר מט' ביצים. ועי' בקונט' השלם מאמר א' ענף ב' באורך.

שאלה: הבנו מה הכריח את ר"י לומר שהזית חצי ביצה, אבל עדיין צ"ע שהרי זה סותר את המציאות, כי הזית באמת עשירית / שביעית ביצה, ולא חצי?

תשובה: התירוץ המקובל בעולם הוא דברי מהרש"ל בספרו ים של שלמה חולין (פ"ג סס"י פח. והביאו דבריו בב"ח ובט"ז יו"ד מד ס"ק יב) שאחר שכתב שהענבים בזמן חז"ל היו יותר גדולים מאשר בימינו היום, כתב שזה לא תמוה לומר כן, שהרי ע"כ גם הזיתים התקטנו. וז"ל ואין זו תימא, שפירות של שבעת מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל שהיו משונים בגדלותם לפי הטבע של עתה, שהרי קבלה בידינו מבעלי התוס' שזית הוא שיעור חצי ביצה תרנגולת, אף על פי שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא, אלא שנשתנו:

**פי' כי כלל ואין זו תימא כפי' ש'ל' כפי' הי'ם כנשתנא' נהם
א"י שהיו חסוכי' גדולת' לפי הטבע של עתה שהרי קבלה צידו
מבעלי התוס' שהם כולל שיעור חצי ביצה תרנגולת אע"פ שאין עתה
בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא אלא ש'נשתנו' :**

שאלה: מה היא דעת שאר הראשונים: האם סוברים כר"י: א) שכזית הוא חצי ביצה וגרוגרת גדולה יותר מחצי ביצה. ב) ששיעור עירוב יותר מט' ביצים.

תשובה: ידוע שהאחרונים (עי' משנ"ב וכף החיים בס' תפוז ועוד) כתבו שלפי הרמב"ם שיעור כזית הוא כשליש ביצה. ולמדו כן ממה שפסק כשיטת ר' יוחנן בן ברוקא ששיעור ב' סעודות הם 6 ביצים שהם 18 גרוגרות. וא"כ יוצא שגרוגרת "היא" שליש ביצה. ומזה מוכח שהזית "קטן" משליש ביצה, כי בוודאי הוא קטן מהגרוגרת.

זה לשון הרמב"ם עירובין פ"א ה"ט (ושו"ע סי' שסח ס"ג וסי' תט ס"ז)

ט וכמה שיעור האוכל שמשותפין בו כגרוגרת לכל אחד ואחד מבני המבוי או מבני המדינה. והוא שיהיו שמונה עשרה או פחות. אבל אם היו מרובים על זה שיעורו שתי סעודות שהן כשמונה עשרה גרוגרות שהן כשש ביצים בינוניות. אפילו היו המשותפין אלפים ורבעות שתי סעודות לכולן:

ועתה בואו חשבון: אם 18 גרוגרות הם 6 ביצים, הרי ש 3 גרוגרות שווים ביצה אחת. וגרוגרת אחת היא שליש ביצה, ומוכח שזית קטן משליש ביצה, כי מבואר בגמ' שבת (צא.) שהזית קטן מהגרוגרת, כמו שהוכיחו תוס' משם.

שאלה: איזה עוד ראשונים סוברים כהרמב"ם שהגרוגרת שליש ביצה והזית "קטן" משליש ביצה?

תשובה: כדעת הרמב"ם והשו"ע בהלכות עירובין, כן דעת עוד כמה מהראשונים וכמו שסיכם הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה פרק יא ובספרו קהילות יעקב פסחים סי' מג וז"ל

הכלל דלהרי"ף ז"ל ורמב"ם ז"ל והמ"מ
ורשב"א ז"ל והר"ם ז"ל וריטב"א ז"ל והא"י
ור"י ז"ל וכ"כ דעת ר"ת ז"ל והתו"י כריתות
כדלקמן ¹²³⁴⁵⁶⁷צ"ח ז"ל כולם סוברים דהכזית הוא
פחות משליש ביצה כמשנ"ת.

ויש להוסיף שהמאירי בעירובין פ: כתב שכך כתבו הגאונים ששיעור עירוב 18 גרוגרות **שהן ו' ביצים**, עיי"ש. (אלא שהמאירי חלק עליהם מכח הטענה של התוס' הנ"ל, והגדיל את שיעור הביצים כמו שהגדיל ר"י)

שאלה: אחרי שלמדנו שלכל הראשונים הנ"ל הזית קטן יותר משליש ביצה, כי הוא קטן מגרוגרת. עדיין צריך בירור מהיכן נדע בכמה הזית קטן יותר מהגרוגרת? האם יש הכרח שהזית קרוב בגודלו לגרוגרת, דהיינו קרוב לשליש ביצה. או שמא שאפשר לומר שסברו כל הראשונים הנ"ל שהזית קטן כמו בימינו? והגרוגרת היא שליש ביצה אבל הזית הוא עשירית ביצה!

תשובה: על שאלה זו משיב הסטייפלר זצ"ל שם וז"ל:

והנה לשיטת הרמב"ם ז"ל ודעמי [דמחא דאין ציה"צ מחזיק יותר מצי זיתים אין ראיה שהכזית כחצי ציה וכנ"ל] אין לנו שום הוכחה מן הגמרא על שיעור הכזית, רק שזה מוכח דכשליש ציה פחות משהו ודאי איכא כזית, מכיון דכשליש ציה הוא בגרוגרת שהוא יותר מכזית וכנ"ל. אלא דצדי שיא הספק מלבד לריכים לקחת כשליש ציה [דהיינו שני שלישי ציה של זמנינו] ולפי"ז יש מקום לדון דאחרי שאין לנו שום ראיה על שיעור הכזית יכולים לשער כזית ציוני של זמנינו מכיון שאין לנו ראיה שנתקטנו הכזיתים מצמן חז"ל כדרך שמשערים באגודל של זמנינו ולא חיישינן שנתקטנו. דרק לענין הציאה מכיון שנתברר ע"פ מדידת אגודלין שנתקטנו הציאים חשבינן להציאה כפלים משל זמנינו.

ועכ"פ בוודאי שהיה לפוסקים "חוסר ידיעה" בדעת הרמב"ם כמה הוא שיעורו המדויק של הזית. האם הוא קרוב לשליש ביצה או רחוק משליש.

וכ"כ הרב זרע אמת בספרו שבת פסח (הל' מוציא מצה אות ח) וז"ל מ"מ "החילוק שבין שיעור גרוגרת לשיעור כזית לא ידעין כמה הוי"

ואם כן נפקא מינה לע"ד דבמקום לער כגון מי שהולך קצת או לחליש לבית ים לסמוך על דברי כל הפוסקים הנ"ל דסגי בשליש ביצה. אבל לפחות מהאי שיעורא אי אפשר דאע"ג דלפי שיטה זו הזית הוא פחות מעט משליש ביצה דהא י"ח גרוגרות הוו ו' ביצים וגרוגרות הוא גדול מכזית מכל מקום החילוק שבין שיעור גרוגרת לשיעור כזית לא ידעין כמה הוי על כן אי אפשר לפחות משיעור שליש ביצה. אבל בשליש ביצה מיהא נלע"ד דסגי בשעת הדחק ובפרט במרוז-ידוע דמרוז בזמן הזה דרבנן. וכל שכן בכורך דלא הוי אלא משום זכר למקדש כהלל וק"ל:

וכ"כ הגאון ר' חיים נאה בספרו שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמו' קט) וז"ל:

כביצה סתם וכ' הפוסקים דהוא בלא קליפתה כנו' בס"ב: – ב) דעת הרמב"ם דזית פחות משליש ביצה. וכמה שיעורו בצמצום בלתי ידוע. ואין זה מפורש ברמב"ם, אלא שהוכיחו כן לשטתו, דבמשנה (עירובין סב.) בשיעור עירוב דהוא

וכן מוכח מלשון הגר"ז בשו"ע שלו שהביאוהו להלכה במשנ"ב ובכף החיים (כולם בס"י תפז) שאין לנו שום ראיה או הכרח לומר שהזית קרוב לשליש ביצה. וזה לשון משנה ברורה שהעתיק את הגר"ז: ודעת הרמב"ם דכזית הוא כשליש ביצה וכו' ולכתחילה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה.

וז"ל כף החיים

שיאכל כחצי ביצה, ולכתחלה יש ליזהר שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה ויאכל כחצי ביצה או הרבה פחות משליש ביצה בדבר שאין צריך כזית, וכן צריך ליזהר לדקדק בשאר דבר ששיעור גדול הוא קולא ושיעור קטן הוא חומרא כגון ביעור חמץ עכ"ל אמנם

**שאלה: האם "הרבה פחות" יכול להתפרש שצריך להחמיר שלא לאכול
"כמו הזית הבינוני שלנו היום" בלי ברכה אחרונה?**

תשובה: כך באמת כתב הסטייפלר בספרו שיעורין של תורה (בסוף הספר קונ' שיעורי המצוות אות כד) שאע"פ שהלכה כהרמב"ם שאפשר לברך על שליש ביצה שבזמן חז"ל, מכל מקום אסור לאכול כשיעור זית של זמנינו בלי ברכה, כי יש להחמיר לכאן ולכאן.

כד) הכזית
 הכזית לענין אכילת מלוח וזרכת המזון,
 צריך שיכא בו כשני שלישי ביצה זינומית של
 זמנינו עם קליפתה [ול"א צריך כביצה שלמה
 בלא קליפתה] עיין סימן תפ"ו וצמג"א שם
 וצחז"א עירובין סימן ל"ו.
 ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו
 כזית הרגיל שבזמנינו אסור שיכא בלא צמג"ז,
 ולצורך להוסיף לאכול עד שיכא כשיעור הנ"ל
 ולצורך זרכת המזון.

**שאלה: האם אין ראיה מדברי חז"ל לפשוט את הספק הנ"ל: האם הזית
קרוב בגודלו לגרוגרת או רחוק ממנה?**

תשובה: הפוסקים לא הביאו שום ראיה לפשוט ספק זה. אולם באמת יש להביא ראיה חזקה מאוד מהגמ' שבת (צא.) שהזית רחוק מהגרוגרת לפחות במחצה. כי הגמ' אומרת שאע"פ שלשון "כל שהוא" מורה בפשיטות אפילו על חיטה אחת, מ"מ יתכן לטעות ולפרש לשון "כל שהוא" שהכוונה לשיעור כזית, כי כלפי השיעור הגדול של הגרוגרת אפשר לקרוא לזית "כל שהוא". והרי פשוט מסברא שלא יתכן לומר לשון "כל שהוא" על מי שהוא רוב השיעור השלם, ורק אם הוא קטן לפחות בחצי אז שייך הו"א לקרוא לו "כל שהוא". וכמו שכתב בכיוצ"ב בביאור הלכה בתחילת סי' יב, עיי"ש.

ז"ל המשנה שבת צ:

המצניע ילזרע ולדוגמא ולרפואה
 והוציאו בשבת חייב בכל
 שהוא וכל אדם אין חייב עליו אלא כשיעורו

ועל זה אמרו בגמ' שם (צא).

העושה על דעת ראשונה הוא עושה אמר
 רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי
 מאיר אף במוציא חטה אחת לזריעה פשיטא
 כל שהוא תנן מהו דתימא כל שהוא לאפוקי
 מגרורת ולעולם ° עד דאיכא כזית קמ"ל

הרי לנו שהיה הו"א לטעות ולבאר במשנה שמה שאמרה "כל שהוא" הכוונה לכזית, ונקט לשון כל שהוא בגלל שבא לאפוקי מהשיעור הגדול של גרוגרת. וזה לא יתכן שמישהו יטעה לפרש כן אם הזית קרוב לגרוגרת. אלא פשוט שהזית קטן מהגרוגרת לפחות במחצה ואז יש מקום לטעות ולפרש כן.

שאלה: האם ישנם עוד הוכחות מהרמב"ם כמה הוא שיעור כזית?

תשובה: כן! הרי הרמב"ם כתב בהקדמתו שאחרי שיקרא האדם תורה שבכתב, מיד יוכל לקרוא את ספרו ולדעת את ההלכה למעשה, ולא יצטרך שום ספר אחר זולתו. והנה כאן לגבי שיעור כזית כתב הרמב"ם בכל מקום רק מילה אחת, והיא: "כזית". ובהלכות מאכלות אסורות (פי"ד ה"א) הוסיף עוד מילה אחת, שבכל האיסורים שבתורה שיעורו כגודל "כזית בינוני". ולא ביאר כמה שיערו כלפי הביצה או במשקל. וא"כ אמור לי ידידי, כיצד חשב הרמב"ם שיבין הקורא את דבריו למעשה? הרי אם נאמר שהרמב"ם סבר שהזית נתקטן, ופעם הוא היה קרוב לשליש ביצה והיום הוא עשירית ביצה, היה לו להודיענו דבר חשוב כזה וללמד כמה הוא שיעור כזית האמיתי. שהרי כל מי שיקרא בספרו יבין שהוא כמו גודל הזית הבינוני הגדל בגינה על העץ, ומנין ידע ברוח קודשו שפעם היה הזית גדול? ומלבד זאת נרוויח שלא תהיה סתירה בין השיעור והמציאות, ונלך אחר "חזקה דהשתא" כמו בכל התורה שלא חוששים להשתנות הטבע בלי הכרח. ובפרט לפי מה שנכתוב בהמשך המאמר, שבשום מין אחר שכתב הרמב"ם לא הייתה התקטנות (כביצה, כגרוגרת, ככותבת, גרעיני שעורים וחרובים ותמרים, ואמה ואצבע, עדשה ורימון) וא"כ מדוע רק בזית נאמר כן? וכל זה מוכיח שהרמב"ם סבר ששיעור כזית הוא כמו הזית הבינוני שלנו שהוא 5-7 סמ"ק בלבד.

להשלמת שיטות הראשונים יש להוסיף: שיטת הרשב"א והריטב"א ותשובות הגאונים

הוכחה מהרשב"א במשמרת הבית (בית ד ש"א דף ו.) שהזית קטן יותר מרבע ביצה.

דברי הרשב"א נסובים על דברי הרא"ה (שם דף ה: ובחידושו לחולין דף צו) שכתב שאם נפלה חתיכת חלב בתבשיל, צריך שיהיה ברוטב תשעים ביצים לבטל כזית אחד, כי רוטב רביעית (שהוא ביצה וחצי) שווה רק לכזית אחד. ולכן כדי שיהיה שישים כנגד הכזית חלב צריך שיהיה רוטב צ' ביצים (שים לב שאין שום ראייה שהזית הוא חצי ביצה. שהרי גם אם זית הוא עשירית ביצה, עדיין צריך רביעית, שהיא ביצה וחצי, לבטלו. וזה אחר המחי"ר, דלא כהחזו"ע פסח (הל' כרפס ס"ק ה עמו' מג) שכ' שהרא"ה סובר שכזית הוא חצי ביצה).

ז"ל הרא"ה

והוי יודע^ו דכי משערינן ברוטב רואין צינה ומחצה שלו שהוא רביעית לוג לכזית, והילכך נריך תשעים צינים^א רוטב לבטל כזית חלב שנפל צו וכן לפי שיעור זה, והכי מוכח^ב צריש פרק המוניא (שבת עז. א.) וזה לא נתבאר בדברי המחבר.

דברי הרשב"א בדחייתו את הרא"ה

ועוד תדע, דמאי דאמר חומרא דאמי לדי קולא, כינא, חתיכת בשר שחוטא שיעורה כעשר זיתים שנפל עליה כזית רוטב של נצלה לא אסרה, שהרי יש בחתיכה עשר רביעיות שהן חמש עשר צינים שהן הרבה מששים זיתים^א, ורביעית רוטב אינו נחשב בלחוחות אלא לכזית בלבד, ונמצא בטל ביתר מששים, אלא

שבתוך הדברים כתב שבט"ו ביצים יש "הרבה" משישים זיתים. הרי להדיא שסובר שכזית "פחות" מרבע ביצה. [ומה שכתב בחזו"ע פסח (הל' כרפס ס"ק ה עמו' מג) שיש ט"ס ברשב"א. אחר המחי"ר, זאת משום שסבר בדברי הרא"ה שכזית חצי ביצה, אולם לפי האמור לעיל, אי"ז נכון בדעת הרא"ה, וממילא אין שום ט"ס ברשב"א כלל].

הוכחה מהריטב"א שיש יותר משישה זיתים בביצה

עוד יש להביא דברי הריטב"א בחידושו שבת עו: שכתב וז"ל "כגורגרת שיש בו כמה זיתים". והרי הריטב"א בעירובין פב: סובר להלכה שב 18 גרורות יש ו' ביצים וא"כ כל גרורת היא שליש ביצה ואם כל גרורת יש בה "כמה" זיתים הרי שלפחות יש בביצה ו' זיתים.

עוד יש להוסיף, שתי תשובות הגאונים (מלבד תשובת הגאונים הרכבי שהבאנו לעיל) שסוברים שיש לשער שיעור כזית וכביצה לפי מה שנמצא לפנינו "ושאין לומר שנשתנו"

תשובת רב שרירא גאון שהובאה בספר האשכול הל' חלה (אלבק, דף קכה ע"ב), והובאה תשובה זו בקצרה באורחות חיים (הל' מאכלות אסורות סי' כה אות ו' ד"ה הארבעה עשר)

ובשאלה א) רב שרירא כהאי ד'י שנא. וששאלתם לפרש לכם אם יש משקל לגרורת ולזית ולכותכת ושאר שיעורים ב) במשקל כספים של ערביים. ופירשם ש מ ר ר ב ה י ל א י ג א ו נ ז י ל ג פירש לכם משקל ביצה ששה עשר כסף ושני שלישי כסף, ואם אין ד) לשאר משקל מאי טעמא ביצה יש לה משקל. הו יודעים שאין לאלו שיעורים משקל כסף לא במשנה ולא בתלמוד שלנו כל עקר, ואלו בקשו [דף קכז ע"א] לתת שיעור משקל ה) מן חדיגרים היו עושין מעקרא, אלא שנחנו השיעור מקטנית ופירות שמצויין חסיד ואין לומר שנשתנו, וכך שנינו ו) כביצה [שאמרנו] ז) לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, ר' יהודה אומר מכא הגדולה שבגדולות והקטנה שבקטנות [ונותן לתוך המים] וחולק את המים, אמר ר' יוסי מ"ה מוריעני איזה גדולה ט) ואיזה קטנה, אלא הכל לפי דעתו של רואה. ומפורש בתוספתא י) משים כוס מלא מים ומביא אוכלין שאינן בולעין ונותן לתוכן עד שיחזרו המים לכמות שהיו וחוזר וחולקן. הא למדנו משנה שלימה < שאין לביצה > משקל ידוע שלא להוסיף ושלא לגרוע, ומלקא דעתין ר' יהודה ור' יוסי דקאמרי האיך משערים כביצה לא היו יודעין לקוץ לה משקל ידוע, וכי מ ר ר ב ה י ל א י ג ד ו ל י א ו ח כ מ מ ר' יהודה ור' יוסי היה, אלא כמתני' עבדינן הכל לפי דעתו של רואה. ו מ ר ר ב ה י ל א י ה כ י נ ה ו ת ד ע ת י ה ש ה מ ש נ ה ח י י ב ה כ ל א ד מ ל פ י ד ע ת ו , ו ה ר י פ י ר ש ל כ מ מ ש ר א ה ה ו א ל פ י ד ע ת ו א ו מ ה ש ר א ו מ ש ל פ נ י ו ל מ ד ו ה ו , א מ ח פ צ י מ א ח מ ד ע ש ו ת כ מ ו ה ו ו ל מ ס מ וך ע ל י ו א ו ע ל ח כ מ י מ ש ל פ נ י ו ש ש ע ר ו כ נ ל פ י ד ע ת' ע ש ו , ו א מ ל א ו ש ע ר ו א ח מ , ו ל פ י ד ע ת ו ש ל ר ו א ה י ע ש ה א מ ח ס ר א מ י ו ת ר . ו כ נ ל ע נ י נ כ ז י ת ו כ ג ר ו ג ר ת ה ר י פ ו ר ש ל כ ל א ח ד מ ת נ כ ז ו מ ש נ ח י נ ו ל א ג ד ו ל ו ל א ק מן א ל א כ י נ ו נ י , ו ג מ ה ו א ל פ י ד ע ת ו ש ל ר ו א ה . ו ה א י ד ק צ ת ר ב נ י נ) ש ע ר ו ל פ י ד ע ת מ כ י צ ה ו ל א ש ע ר ו כ ז י ת ו כ כ ו ת כ ת ו כ ג ר ו ג ר ת , מ ש ו מ ד כ י צ ה ת ל ו י י נ כ ה מ י ל י נ פ י ש י ק ב ו ס א ה ו א י פ ה ו ע ו מ ר כ ו ל ה ו נ מ ש ח ע ר י נ כ ב י צ ה י ג) ל פ י כך ש ע ר ו ה ל פ י ד ע ת מ , א ב ל ה נ י ש י ע ו ר י מ ש כ י נ ו נ ל פ י ד ע ת ו ש ל ר ו א ה :

עוד תשובת הגאונים שהובאה בספר האשכול הל' חלה דף קכח ע"א ונמצאת גם בשערי תשובה (סי' מו) ובת' הגאונים (מוספיא, ליק סי' צה) בשם רב האי גאון.

ולכן נחנה תורה שעור בכיצים ובפירות^{טז}), שדברי סופרים נחנו על הר סיני
כדכתיב (ז) ועליהם ככל הדברים, לפי שהכיצים והפירות נמצאות בכל מקום,
כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שישראל עתידין להתפזר בין האומות,
ומשקליהם ומדותיהם יהיו כימי משה ושהוסיפו עליהם בארץ ישראל (ח) אין
נשמרין להם, והמדות משתנות כדורות ובמדינות, שכל דור ודור היו מחדשין
חכמים מדותיהן, כדספורש בכמה מקומות (ט). וגם בחלה מצינו שהיו מחדשין
ונשתנו כל חסרות הללו שחם מומן קרוב ואינן ידועות כלל (ג), וכל שכן מדורות
הראשונים שאינם ידועי מדותיהן כלל, הלכך תלו חכמים ז"ל חסדות בפירות
ובכיצים שחם קיימות ואינן משתנות. מיהו שיעור הכיצים (ד) תלו אותן לפי
דעתו של רואה. >ויש מי ששיער משקל ידוע בה' רבעים קמח ועוד <ה)
עיב אוקיאות, כך עלה בדעתו וכך ראה שיעור הכיצים. והרבה מרבואתא
ששערו נמי כשעור הזה. וחכמי אספסא ששערו נמי מיד אוקיאות כך
עלה בדעתם וכך ראו כשעור הכיצים (ו) והחמירו בדבר, וחייבין לעשות כפי
שיעורן כי הכל לפי דעתו של רואה. ויש נמי מי ששיער משקל ידוע
בה' רבעים קמח ועוד ואמר שהמשקל תשי"ב (ז) וזוים: וסנהגא דעלמא (ח)

הרי לך שהגאונים סוברים ומורים הלכה למעשה לשואלים, שיש לשער לפי הביצה והזית הבינוני שנמצא לפנינו "ואין לומר שנשתנו" וכל אחד לפי דעתו שבודק ורואה מי הוא הבינוני שאצלו, יכול לשער על פי זה שיעורי התורה.

לסיכום: הגאונים ורוב הראשונים סוברים דלא כתוס'. וממילא כיון שלשיטתם אין שום הכרח לומר שגודל הזית נשתנה ונתקטן, ראוי לנו לילך אחר "חזקה דהשתא" ולומר שלא היה שום שינוי בגודל הזית וגם בזמן חז"ל היה קטן כמו היום. ובפרט שבכל שאר השיעורים שגילה הרמב"ם את שיעורם, לא היה בהם שום התקטנות, כמו שנראה להלן, וממילא אין שום סיבה שהזית יהיה יוצא דופן מכולם.

דעת השולחן ערוך בשיעור כזית

הסתירה שבשולחן ערוך בשיעור כזית: בין הלכות פסח להלכות עירובין

ידוע שהשו"ע בהלכות פסח סי' תפו כתב שיש אומרים ששיעור כזית כחצי ביצה. ובב"י הביא שכן משמע בתוס' חולין קג: (ובאמת יש לתמוה למה לא הביא דברי התוס' המפורשים יותר בעירובין וביומא שהבאנו לעיל, וצ"ע)

תפו וכו' סעיף אחד:

שיעור כזית, יש אומרים (א) דהוי (ב) כחצי ^{מנה} ביצה

אולם השו"ע סותר עצמו בהלכות עירובין סי' שסח ס"ג שכ' ששיעור עירוב ו' ביצים וי"א ח' ביצים. וביותר בסי' תט ס"ז שהביא רק את הדיעה של ו' ביצים בלבד (אלא שיש ט"ס בשו"ע וצ"ל כפי מזונו אם הוא חולה. ורעבתן שיעורו שתי סעודות וכו'. דהיינו שחולה מספיק לו פחות מב' סעודות ואילו כל אדם או אפילו רעבתן מספיק לו בב' סעודות שהן ו' ביצים)

ז"ל שו"ע שסח ס"ג

פתוח לשתי חצרות צריך להודיעם, מפני שאולי אינם רוצים לערב עם אלו: ג' כמה הוא שיעור העירוב בתחלתו, בזמן שהם שמונה-עשר או פחות, שיעורו כגרוגרת לכל אחד; (י) ואם הם יותר משמונה-עשר, אפילו הם אלף או יותר, שיעורו מזון שתי סעודות, שהם שמונה-עשרה גרוגרות, (יא) ושהם כששה ביצים, (יב) ויש אומרים שהם כשמונה ביצים:

ז"ל שו"ע תט ס"ז

ילך מבעוד יום ויניח שם ^סמזון שתי סעודות, (ו) כל אחד ואחד (ל) *כפי מזונו (ו) אם ^{הוא} חולה, (לא) או רעבתן, שיעורו שתי סעודות ^סכינוניות שהם (לב) ^{כששה} ביצים (ועיין לעיל (לג) סימן שסח סעיף ג) (לד) מפת ^{או} מכל דבר (לה) שמשותפין בו שיתופי-מבואות, (לו) ו'אם

בל נשכח שמברכים על העירוב כמו שכ' בשו"ע שסו סי"ד

יד *מברך (עט) *על מצות (טו) עירוב:

וא"כ בואו חשבון: האם יתכן שהשו"ע פוסק שכזית הוא 9 דרהם שהוא חצי ביצה? שהרי כתב ש 18 גרוגרות שווים רק 6 ביצים. וא"כ גרוגרת היא שליש ביצה. ולפי השו"ע אפשר גם לברך על מצוות עירוב על זה. והנה אפילו לשיטת היש אומרים שהביא בסי' שסח (ולא הזכירם בסי' תט כלל) ששיעור 18 גרוגרות הם 8 ביצים, עדיין זה לא מתאים עם שיעור כזית חצי ביצה, שהרי כולם מודים שהגרוגרת יותר גדולה מהזית. ואם זית חצי ביצה, לפי זה 18 זיתים הם 9 ביצים, וא"כ כיצד יתכן ש 18 גרוגרות הם רק 8 ביצים? הרי היה צריך להניח יותר מ 9 ביצים, ויוצא שאפילו מי שיניח 8 ביצים כדעת הי"א מברך "ברכה לבטלה" שהרי לא מניח את השיעור הנצרך.

הננו רואים שהשו"ע סובר כהרמב"ם להקל במצווה דרבנן כשיעור הרמב"ם אפילו במקום שיש ברכה, וסובר שכזית הוא "פחות" משליש ביצה. ולא חושש לשיטת התוס' כלל. וזה סותר את דבריו שבסי' תפו שהביא רק את הדעה (בשם י"א) שכזית חצי ביצה. ואם סובר השו"ע מעיקר הדין כתוס', א"כ כיצד יתכן שלא יחוש לשיטתם כלל לכתוב שצריך להניח שיעור עירוב יותר מט' ביצים?

אולם התירוץ הוא כמו שכתב הרב זרע אמת בספרו שבה פסח (מוציא מצה אות ח) והובאו דבריו בהסכמה בשו"ת ויאמר יצחק (ואליד, או"ח סי' ח). ובקונט' הנקרא "מקום זרע" להגאון ר' שאול הכהן מג'רבא (שנדפס בתוך ספר קרני רמים ח"ב פרשת שלח עמוד קיג). וכ"כ בס' כסא אליהו (ישראל, סי' תפו) ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד, דדעת מרן הוא רק דטוב לחוש לחומרא לשיטת התוס'. וכ"כ בשו"ת יד אליהו (לובלין סי' כו ד"ה היוצא לנו)

**ואב"ש דהיינו מעמל דכתב מרן דין זה
בסי' ספ"ו בשם יש אומרים לפי
שלבו ראש שאינו מוסכם מרוב הפוסקים כנ"ל
ולא כתב דעת זה אלא להודיע דעובד לחוש גם
לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה :**

זאת אומרת שמעיקר הדין אפילו לעניין ברכה, כאשר עושים מצוה מדרבנן, כגון אכילת מרור, ולוקחים שיעור כזית של הרמב"ם, סובר השו"ע שאפשר לברך, ולא לחוש כלל לשיטת התוס'. ורק במצוות אכילת מצה דאורייתא הזכיר שי"א שכזית חצי ביצה להודיע "שטוב לחוש לתוס' ולאכול כחצי ביצה".

אולם אין ראיה מכאן שבמצווה מדאורייתא יסבור השו"ע שאפשר לברך. וכן אין ראיה מכאן שמי שאכל שיעור כזית של הרמב"ם יכול לברך ברכה אחרונה. כי יתכן

שהשו"ע ספוקי מספקא ליה ספק שקול האם הלכה כהתוס' או כהרמב"ם.

אבל יותר נראה שהשו"ע יתפוס לעיקר הדין כג' עמודי ההוראה ורוב הראשונים ודלא כתוס', וכדרכו בכל מקום, בפרט שדעת התוס' נסתרת מהמציאות.

ובזה נבין עוד דבר תמוה, כיצד יתכן שהשו"ע המתין עד ס' תפו בהלכות פסח כדי להודיע לנו כמה הוא שיעור כזית? הרי היה הרבה יותר חשוב להודיענו זאת כבר בהלכות ברכות כגון בס' קפד ס"ו שכתב "שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון בכזית", עכ"ל. וכן בס' קצו ס"ד אין מזמנין על מי שלא אכל כזית, ע"כ. (ומדובר גם על זימון בעשרה שיש שם אזכרת ה') ועוד כהנה וכהנה מקומות שהזכיר כזית ולא הואיל לבאר לנו מהו שיעורו עד ס' תפו. וגם שם כתב כן רק בשם יש אומרים ולא גילה לנו מי הם החולקים.

שאלה: לפי הנ"ל יש לשאול א"כ למה לא כתב השו"ע את סברת הרמב"ם בסימן תפו ולמה כתב רק שיש אומרים שכזית חצי ביצה?

אולם התשובה פשוטה: שהשו"ע "לא היה לו דיון וספק כמה הוא שיעור כזית לשאר הראשונים שחולקים על התוספות". כי היה ברור ופשוט לו שלדבריהם שיעור כזית הוא כפשוטו "כגודל זית בינוני שגדל לפנייהם על העץ" וזהו עצם השיעור כמו שכתבו הגאונים בתמיה "שזהו השיעור ואיך יהי שיעור לשיעור?" ולא צריך לדמות את שיעור כזית לשום שיעור אחר כלל.

וממילא בואו נחשוב כיצד היה יכול השו"ע לכתוב את שני הדעות הללו בהלכה? האם יכל לכתוב כך: "שיעור כזית - הוא כגודל זית שצומח על העץ וי"א שהוא כחצי ביצה". הרי בוודאי זה חוכא ואטלולא לכתוב כך. כי היה פשוט לשו"ע שכשכותבים "כזית" הכוונה כפשוטו "כמו זית", וזו כוונתו בכל ההלכות בשו"ע שכתב "כזית" היינו "כמו זית". ורק בהלכות פסח כתב את היש אומרים שהם החידוש הגדול שסותר את המציאות וכל סתימת הראשונים, שחידשו שכזית הוא "לא כמו זית" אלא חצי ביצה. ולכן הביא רק את דבריהם בלשון י"א, היות ודעת "הסתם" מבוארת מעצמה ואינה צריכה להיכתב.

התירוץ על ראיית התוס' אליבא דהראשונים החולקים

שאלה: הרי התוס' הביאו ראיה חזקה מאוד מהגמרא שהזית היה כחצי ביצה, וא"כ צ"ע מה יענו על כך הרמב"ם והראשונים. שהרי לדבריהם קשה הסתירה שהקשו תוס': שמצד אחד מבואר בגמ' כריתות שאין בית הבליעה יכול להחזיק יותר מב' זיתים ומצד שני בגמ' יומא אמרו שמחזיק כביצה שהיא יותר מג' זיתים?

תשובה: כדי להבין את התשובה נלמד את הסוגיות ביומא ובכריתות.

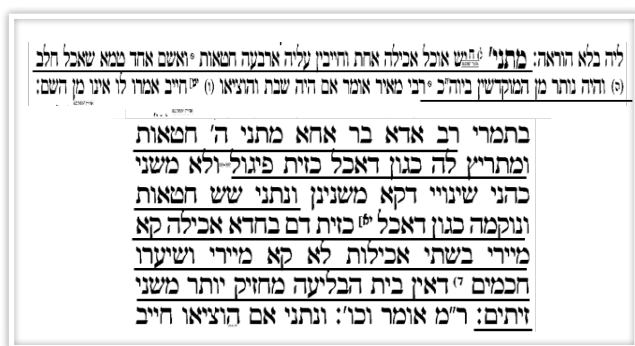
ביאור הסוגיא ביומא פ.

"כל השיעורין כולן בכזית חוץ מטומאת אוכלין ששינה הכתוב במשמעו ושינו חכמים בשיעורין וראיה לדבר יוה"כ מאי שינה הכתוב במשמעו" (א) מלא תעונה ומאי שינו חכמים בשיעורין ככותבת ומאי ראיה לדבר יוה"כ דאי מהתם הוה אמינא אורחא דקרא הוא מטומאת אוכלין כביצה מנלן א"ר אבהו א"ר אלעזר דאמר קרא (ב) מכל האוכל אשר יאכל אוכל הבא מחמת אוכל ואיזה זה ביצת תרנגולת ואימא גדי מחוסר שחיטה ואימא בן פקועה טעון קריעה ואימא ביצת בר יוכני (ג) תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת ואימא ביעתא דציפורתא דזוטר טובא רבי אבהו דידיה אמר מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה אוכלו בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת א"ר

כל השיעורין של אוכלין - כולן בכזית. חוץ מטומאת אוכלין ששיעורה בכביצה. ומדוע? לפי **שינה הכתוב במשמעו, ושינו חכמים בשיעורין** דהיינו בלשון הדין של טומאות אוכלין, שינה הכתוב ואמר "מכל האוכל אשר יאכל" ולא כתב סתם "מכל האוכל", ולכן שינו חכמים בשיעורין של הטומאות הללו. (כאן ממשיכה הגמ' לדון בדברי הברייתא ואינו נוגע אלינו)

טומאת אוכלין שהיא בשיעור כביצה - מנלן? ומסקנת הסוגיא רבי אבהו דידיה, בעצמו - אמר, "מכל האכל אשר יאכל" - אוכל שאתה אוכלו בבת אחת! ושיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת.

ביאור הסוגיא בכריתות יג: - יד.

מתניתין (יג:) יש אדם שאוכל אכילה אחת, וחייבין עליה ארבעה חטאות, ואשם אחד. כיצד? טמא שאכל חלב. והיה אותו החלב נותר מן המוקדשין - מקרבן שעבר זמנו, ואכלו ביום הכפורים. הרי יש כאן ארבע חטאות: משום אכילת קדש בטומאת הגוף, ומשום אכילת חלב,

ומשום אכילת נותר, ומשום אכילה ביום הכפורים, ואשם אחד שהוא אשם מעילות על שנהנה מן ההקדש.

גמ' (יד.) רב אדא בר אחא מתני במתניתין גורס במשנה - **חמש חטאות. ומתריץ לה** שהחטאת החמישית היא **כגון דאכל כזית פיגול** בנוסף לכזית חלב. **ולא משני כהני שינויי דקא משנינן לעיל.** דהיינו מה שהקשתה הגמ' לעיל "למה לא תני ה' חטאות" ודחתה בכל מיני דחיות. ר' אבהו באמת שונה כך במשנה לא סובר כהדחיות שאמרו. ומקשה הגמ' **אם כן, ונתני שש חטאות? ונוקמה כגון דאכל נמי כזית דם? ומתריך: בחדא אכילה קא מיירי, בשתי אכילות לא קא מיירי. ושיערו חכמים דאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים.** ולכן אי אפשר לומר שבלע ג' זיתים יחד בבת אחת, גם בשר פיגול וגם חלב וגם דם.

עד כאן ביאור הסוגיות, ועכשיו נתבונן על מה דנות הסוגיות:

בגמ' יומא חז"ל מחפשים את פירוש הפסוק "האוכל אשר יאכל" אוכל שאתה יכול לאוכלו בבת אחת. דהיינו מחפשים מהו כמות האוכל הגדולה ביותר שאדם מסוגל לבלוע בבליעה אחת.

ואילו בסוגיא בכריתות מדובר על חיוב חטאת באכילת איסור. ומדובר שאוכל כזית בשר פיגול וכזית חלב שמתחייב עליהם ה' חטאות. ורצו להוסיף לו כזית דם (קרוש). שהרי מדובר במשנה על "אוכל" ולא על שותה. ועוד עי' בספר הליכות עולם ח"ו עמוד מח, שעל דם צלול מתחייבים רק ברביעית ולא בכזית לרוב הפוסקים) שיתחייב ו' חטאות. ועל זה תירצו שאינו יכול לבלוע ג' כזיתות בבת אחת, ולכן לא יתכן שבלע גם כזית דם.

ואחר שלמדנו את הסוגיות היטב, נראה ארבעה חילוקים שחילקו הראשונים בין שתי הסוגיות:

החילוק הראשון: חילוקו של ר"ת בתוס'

יומא פ: שמחלק בין סוג אוכל שקשה יותר לבליעה (זיתים עגולים עם גרעין קשה) לבין סוג אוכל שקל יותר לבליעה (גרוגרת בלי גרעין רכה ונדרסת). [שים לב שר"ת שהוא "המחדש" של שיעור כזית חצי ביצה בקושיא שלו. בסופו של דבר למסקנה אינו סובר כן. אלא סובר שגרוגרת קטנה מעט משליש ביצה וזית יותר קטן מגרוגרת. ורק ר"י נשאר למסקנה, עם הראייה שהביא ר"ת בקושייתו].

ציאים ור"ת תירץ צע"א וזה לשונו
דגרוגרות בלא גרעינן קאמר הכא
ונמעכות ונדרקות טפי ונוחים
להשימן צבית הצליעה וזיתים יש צהם
גרעינן וקשין הן ועגולין ואינן
נדקקין צבית הצליעה ולכך הוי
שיעור צ' זיתים קשין כשיעור ג'
גרוגרות ועוד דרכין ונוחין לאכול
וכותבת הגסה עדפיא מכזית וגרוגרי'
וצלירא מכצילה (וכי') ולא נהירא

וא"כ על פי דרכו אפשר לומר שבגמ' יומא מדובר שבולע ביצה רכה שנוח יותר לבלוע כמות גדולה, מאשר בשר, חלב, ודם שבגמ' בכריתות.

קליפתה עוד אפשר לתרץ דמה דבית
הצליעה מחזיק כבילה היינו בילה
חיה שביא לחם ומה דאמרינן דאינה
מחזיק ג' זיתים היינו אוכלים ג' זיתים

וכ"כ בספר בית שאול (פלדמאן, בקונטרס מידות
השיעורים אות ה סק"א)

חילוק השני: תוס' ישנים בכריתות יד. חילוק בין אדם שדוחק את עצמו לבלוע כמה שיותר, לבין מי שבולע כדרך אכילה רגילה שאינו בולע הרבה.

אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים. פירוש כדרך אכילה:

ופירשו האחרונים (הנוב"י סי' לח ערך השלחן סי' תפו ועוד) שכוונתו שבכריתות שאמרו שאינו יכול לבלוע יותר מב' זיתים מדובר באדם שאוכל כדרך אכילה נורמלית שאינו דוחק את עצמו לבלוע הרבה אלא בולע מעט. אבל בגמ' יומא שאנו מחפשים את כמות האוכל הגדולה ביותר שאדם "מסוגל" לבלוע, שם מדובר כמה הכמות המירבית שאדם מסוגל לדחוק את עצמו ולבלוע, ולכן בולע הרבה יותר מב' זיתים.

החילוק שלישי: תוס' רי"ד יומא פ. שבגמ' כריתות מדובר על ג' זיתים מופרדים זה מזה ואינן מאוחדים לאוכל אחד וקשה לבלוע אוכלים פרודים. ואי אפשר לחברן לאוכל

אחד, שהרי באופן שיחברם לא יתחייב שום חטאת, כי איסורין מבטלין זה את זה כמבואר בזבחים (עח). משא"כ בגמ' יומא מדובר באוכל מאוחד, שבזה קל יותר לבלוע כמות גדולה יותר. (חסר כמה תיבות בדבריו. וכך צ"ל אבל אוכלין פרודין "אינו מחזיק ג' זיתים" שאם חיבר וכו'. (שים לב, שתוס' רי"ד הקשה סתירה בסוגיות, כי היה פשוט לו שכזית פחות מחצי ביצה. ולא אמר שמוכח מכאן שזית הוא חצי ביצה)

ר"פ ע"א ושיעור חכמים שאין צית הצליעה מחזיק יותר מצילת תרכובלי קשיא לי דזכריתות צפ' אחרו לו אמרינן ושיעור חכמים שאין צית הצליעה מחזיק יותר משני זתים וי"ל דאוכל אחד מחזיק כצילת תרכובלת אבל אוכלין פרודין שאם חיבר השלשה וכללן ציחד ועשאן אוכל אחד הא אמרינן צפ' התערובת - אחר ריש לקיש הציבול והסותר והעמא שכללן זה בזה ואכלן פעור' ולא תמלא שיתחייב על כל אחד ואחד אלף זתים ופרודין - ומש"ה קאמר שאין צית הצליעה מחזיק שלשה זתים ופרודין כ"א שנים :

החילוק הרביעי: המרדכי סוף פסחים שחילק בין מאכל מרוסק על ידי לעיסה, שאפשר לבלוע יותר מאשר אוכל שלם שבולע בלי לעיסה. ולכן בגמ' כריתות מדובר באוכל שלם ולא מרוסק ע"י לעיסה, וכמו שכתב בתוס' רי"ד הנ"ל, שהרי אם ילעס את ג' כזייתות האיסור לא יתחייב שום חטאת, כי האיסור יתבטל ולא יתחייב חטאת, כמו שפירש רש"י בזבחים (עח. ד"ה אי אפשר) וז"ל כשהוא לועס אותה בפיו נבלל מין לתוך חבריו, מיעוטו של זה ברובו של זה ובטל המיעוט ברוב, עכ"ל. ולכן בכריתות כדי להתחייב צריך להכניס ג' כזייתות שלמים ולא ללעוס ולכן שיערו חכמים שאי אפשר לבלוע בצורה כזאת ג' זיתים. אבל ביומא מדובר באוכל מרוסק שאפשר לבלוע ממנו כמות גדולה יותר.

[שם] **כורבן בב"א ואוב"ל**. פי' היה נוטל כזית מנה צ' וכזית מרור (ט) וכזית (*חרוסת) [*פסת] ואוכלן וא"ת הא אין מחזיק צית הצליעה כל כך דהא אמרינן [כריתות יד.] [דשיעור] [דשיעור חכמים דאין] צית הצליעה מחזיק [יותר מ' זיתים] היינו כצילת י"ל הני מילי כשהאוכל שלם אבל כשהוא מרוסק מחזיק טפי וכשמגיע לצית הצליעה מרוסק הוא ולכך מחזיק כולי האי :

לסיכום ישנם ארבעה חילוקים "של הראשונים" בין הסוגיות:

שבגמ' כריתות שמבואר שאינו יכול לבלוע ג' זיתים. מדובר - א) במאכל הקשה לבליעה בשר, חלב ודם. (לעומת ביצה רכה, לדוגמא, שהיא קלה יותר לבליעה) ב) בבולע מעט כדרך האוכלים שאינן דוחקים את עצמם לבלוע הרבה (לעומת אדם שדוחק את עצמו לבלוע כמה שמסוגל יותר) ג) מדובר באוכל נפרד זה מה ולא מאוחד לאוכל שלם (לעומת אוכל שלם מאוחד שאפשר לבלוע יותר) ד) מדובר בבולע אוכל שלם בלי לעיסה (לעומת מי שבולע אחר לעיסה שיכול לבלוע יותר) ולכן אמרו חכמים שבאופן זה אי אפשר לבלוע ג' כזייתות של בשר חלב ודם יחד.

ואילו בגמ' יומא מדובר במאכל רך וקל לבליעה שאדם דוחק את עצמו לבלוע כמה שמסוגל יותר ומדובר בלועס את האוכל והוא מאוחד יחד ולא חלקים נפרדים זה מזה ולכן יותר קל לבלוע עד כביצה.

וא"כ אין לנו שום ראיה מהגמ' שהזית פעם היה יותר גדול מזה שלנו היום. וכך סברו כל הראשונים שחולקים על תוס', כי אין שום סיבה לסתור את המציאות שנמצאת לפנינו היום כמו בכל התורה דאזלינן בתר "חזקה דהשתא" כאשר אין שום הכרח שסותר זאת.

האם היתה התקטנות בשאר השיעורים

ועכשיו נכתוב עוד טענה חזקה שיש לטעון כנגד הסברא הרווחת בעולם שהזית נתקטן ונשתנה ממה שהיה בזמן מתן תורה וחז"ל:

והיא, שאם אכן נכון הדבר שנתקטן הזית פי חמש מגודלו שבזמן חז"ל, הרי שיש לתמוה, מה נשתנה פרי הזית מכל הפירות והמאכלים שבעולם, שידוע לנו היום בבירור שלא השתנו שינוי מהותי כלל. שהרי כל השיעורים שנתן הרמב"ם שאנו הולכים בעקבותיו, הכל מתאים עם המציאות היום, כאשר אנו יודעים בבירור ששיעור הדרהם של הרמב"ם הוא 2.833 גרם:

ולא ראיתי צורך לחזור כאן על כל המינים שהראנו בעליל והוכחנו שלא חל בהם שום שינוי. כי כבר נדפס בקונט' השלם מאמר א' ענף א', קחנו משם. ושם הבאנו שלא חלה התקטנות בביצה ובגרוגרת ובתמר ובככותבת ובגרעיני השעורה וגרעיני החורב והרימון והענבה והפול והעדשה והאצבע והאמה והטפח.

תוספת חיזוק

שאלה: האם התוס' הכירו זיתים "של ארץ ישראל" וידעו שהם קטנים אלא שסברו שנתקטנו כמו שכתב מהרש"ל. והאם הייתה להם "מסורת" שהזית היה גדול בזמן קדמון?

תשובה: יש לנו שתי עדויות מהראשונים מבעלי התוס', שכאשר עלו לארץ ישראל וראו שהזיתים של ארץ ישראל באמת קטנים, חזרו בהם. ומהרי"ל חשב שגם בזמנו הזית האגורי שעושים ממנו שמן, גדול כחצי ביצה והזיתים הקטנים הולכים לכבישה ולא לשמן. אבל לא חשבו כלל לומר כדברי האחרונים שהתקטנו הזיתים. כמו כן יש לנו ב' ראיות מדברי התוס' עצמם שלא הכירו זיתים. ובאמת שבמקומם בצפון צרפת לא יכולים לגדל זיתים מחמת האקלים שם ורק בדרום צרפת בעיר פרובנס גדלים זיתים. ולכן גם אם נאמר שראו בעלי התוס' אי אלו זיתים שהביאו להם משאר מקומות, מכל מקום בוודאי לא היה סיפק בידם לדעת מה הם גודל הזיתים בארץ ישראל ולא היו יכולים לברר מה הוא גודל הזית הבינוני והאגורי שנשתבחה בו א"י ותמיד חששו שמא הוא גדול יותר ממה שראו (אם ראו)

צא וראה כהיום הזה, שאע"פ שיכולים לברר ולדעת מה הם גודלם של הזיתים בארץ ובעולם, מכל מקום הרבה מהתלמידי חכמים שדיברתי עימם סברו לתומם שגם היום ישנם זיתים גדולים כחצי ביצה, וטענו לי "שכנראה לא ביקרתי בשוק ולא ראיתי זיתים גדולים מימי". ולא נחה דעתם עד שאמרתי להם שמועצת הזיתים האמריקאית אומרת שהזית הבינוני בעולם הוא 6 סמ"ק.

ולכן מסתבר מאוד שאם היו בעלי התוס' יכולים לחקור ולהכיר את כל סוגי הזיתים של ארץ ישראל ושל כל העולם, והיו יודעים שהבינוני האגורי הוא 5-7 סמ"ק בלבד, לא היו נשארים במסקנה שזית חצי ביצה אלא היו חוזרים בהם, כמו שקרה לכמה מבעלי התוס' כדלהלן:

קובץ המועדים פסח בהוצאת מוריה עמו' סה הגהות על המרדכי מתלמידי מהר"ם מרוטנבורג מלפני 700 שנה.

פסקי רבותינו שבאשכנז בדור הסמוך לגזירות ק"ט

ח. כורכן בבת אחת ואוכלן (קטו, א) פי' כזית מצה חרוסת ומרור ושיעור כזית חצי ביצה¹. וקשיא היאך מחזיק בית הבליעה כל כך, הא אמרינן שיעור בית הבליעה כביצה (כריתות יד, א) וי"ל כשהאוכל מרוסק מחזיק יותר מכביצה. ולי הכותב אינו קשה כי ראיתי זיתים בא"י ובירושלים אפילו ששה אינם גדולים כביצה. נכ"י ה"ש דף 57ב (פסחים שם).

ספר מהרי"ל מנהגים סדר ההגדה אות לג הוצאת מכון ירושלים

וַיֹּאכֵל כֹּזֵית מֵרֹדֶף שִׁיעוֹר חֲצִי בִיצָה תִּרְנֹגְלִית^ה.

שכט. הוספה: ואמרו לפניו שכתב הר' שמשון^ז שראה זימים בירושלים קטן מאוד. ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן כי הוא ראה צעיניו זית גדולה כמעט כשיעור צינת תרנגולת צנונית משלנו, מסתמא הר' שמשון איירי באותן שרגילין לכונשן שהם קטנים מאוד (1. זי.). ח. אמר מהר"י סג"ל – שיבוש צד – המון העם דטועין וסבורין ללחם

ודע, שבוודאי צדק רבינו שמשון, ודלא כהשערת מהרי"ל שאמר שהר"ש ראה זיתים העומדים לכבישה שהם קטנים. כי באמת ההיפך הוא במציאות, כי ידוע שהמין של הזיתים הגדולים אינן זיתי שמן כלל אלא ראויים לכבישה בלבד, ורק מיני הזיתים הקטנים יש בהם שמן, ובוודאי ר"ש הוא ראה את הזית האגורי, זית שמן, ולא מהרי"ל. ואדרבא מהרי"ל ראה זית גדול שכנראה בא מחו"ל ולא זית של א"י כלל. גם בודאי ראה זאת באקראי, כי לא היו מצויים זיתים אצלם, כמו שרואים מתוך דברי התלמידים שאמרו לו בתמיה שר' שמשון שביקר בא"י ראו ראה זיתים שהם קטנים. גם משמע עוד, שאילו מהרי"ל היה עומד על האמת שזיתי השמן קטנים בימיו, היה מודה להר"ש ולא תירץ "שהתקטן הזית" כי לא סברו שהיה שינוי כמו שסוברים היום.

גם לא נאמרו דברי התוס' במסורת מדור דור שהזית היה גדול פעם כדמוכח מהראב"ה, שאע"פ שהביא את הראיה של תוס' שכזית הוא חצי ביצה מ"מ כתב שאין אנו בקיאים בשיעור כזית. (מלבד מה שמוכח כן מר"ת עצמו שהוא זה שחידש את הראיה שכזית חצי ביצה ואעפ"כ במסקנתו בתירוצו ביומא פ: חזר בו שזית פחות משליש ביצה. וכן מוכח ברא"ש שאע"פ שבתוס' הרא"ש כתב כדברי ר"י, ולכן הגדיל את שיעור העירוב ליותר מט' ביצים. מ"מ להלכה פסק בעירובין כהרי"ף שמספיק להניח ו' ביצים ודלא כר"י. וכנראה כשהגיע לספרד וידע מהו הזית חזר בו)

בהע"ט. ותו דהא אכיל כשני זתים אחד של המוציא ואחד של אכילת מצה^ה וכביצה הוא שיעור שני זיתים כדמשמע בפרק שלישי דמסכת כריתות. ואם לא אינו יכול להכניס

אף על פי שראב"ה (פסחים סי' תקכה אות כה מהדורת דבלצקי) כתב כמו ראיית התוס' שכזית חצי ביצה.

וכל היכא שצריך כזית יאכל בהרויחא לפי שאין אנו בקיאים בשיעור זית כדי שלא תהא ברכה לבטלה^{פד}.

מ"מ כ' הראב"ה (ברכות לט. סוף סי' קז מהדו' דבלצקי) שאין בקיאים בשיעור כזית.

כמו כן מוכח משני מקומות שהתנוס' לא הכירו זיתים. ובאמת במציאות האקלים של צפון צרפת לא יכולים לגדול עצי זית. וגם אם ראו זיתים כבושים שהביאו מחוץ לצרפת, מ"מ לעולם יש להם לחשוש שמא לא ראו את "הזית האגורי" שנשתבחה בו ארץ ישראל, וחששו שמא הוא גדול יותר.

תוספות פסחים לו.

תוס' מנחות פו.

שלשה זיתים. פירש בקונט' ג' פעמים בשנה מלקטין את הזיתים לפי שאין מתבשלים צבת אחת וקשיא דבמס' פאה (פ"א מ"ה) משמע דחייצין בפאה וכל דבר שאין לקטתו כאחד לא מחייבא בפאה כדאי' בריש כלל גדול (שם דף סח.) וממעט תאניה דלא נלקטין כולן כאחת אלא כיון שזה מתבשל יותר מזה

תלמוד בבלי - שו"ת ודור - עמוד ס"ט 181 לע. פטות תלמוד בבלי ודורס ע"י תכנת אוצר החכמה

לכל המנחות^(כ): **מה** מרור שאין ביכורים. וליכא למימר מרור היינו זית שהוא מר כדדרשין^(כז) סנהדרין דף קט:) והנה עלה זית טרף בפיה אמרה יונה יהא מזונתי מרורים כזית וכו' דלקמן (דף לט.) אמר מרור דומיא דמנחה מה מנחה מין זרעים אף מרור כן ועוד שזית האילן מר ולא הפרי כדמשמע עלה זית ואמרין נמי (מכילתא פ' בשלח) ויורהו ה' עץ זהו זית שאין מר באילנות כזית^(כח):

תלמוד בבלי - שו"ת ודור - עמוד ס"ט 181 לע. פטות תלמוד בבלי ודורס ע"י תכנת אוצר החכמה

הרי לנו שתנוס' חשבו שהזית מתוק ורק העץ מר. גם חשבו שמוסקים את הזיתים ג' פעמים בשנה. ואילו אנחנו יודעים שהזית מר ושמוסקים אותו פעם אחת בשנתיים.

תוספת חיזוק

הרבה ראיות מדברי חז"ל שהזית קטן מחצי או שליש ביצה

עי' בקונטרס השלם מאמר א' ענף ז' יותר מעשר ראיות מדברי חז"ל שהזית היה קטן בזמנם הרבה יותר מחצי או שליש ביצה. והובא בקצרה גם בקיצור הקונטרס, קחנו משם.

עוד תוספת חיזוק

דעת יותר מט"ו אחרונים הסוברים שיש לשער את כל שיעורי הלכה למשה מסיני כמו הגודל הבינוני שבכל דור ודור מבלי להתחשב מה היה גודלם בזמן מתן תורה וחז"ל. ולכן גם אם נאמר שהזית נתקטן, מ"מ להלכה שיעורו כמו הבינוני שבימינו.

הנה, מצינו להרבה מגדולי האחרונים שכתבו שנראה שיש לשער כמו הגודל שבכל דור ולא להתחשב במה שהיה פעם, וגם הביאו ראיות לכך. ולא מצאתי מישוהו שחולק עליהם מפורש **בטענות וראיות**, חוץ מהגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (ח"א שער ה עמו' מה והלאה) שהביא כמה ראיות כנגד - שאפשר לדחותם. וכן מסתימת ושתיקת האחרונים וכן מדברי השולחן ערוך שהביא דעה זו ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, לכאן' משמע דלא ס"ל כן, שהרי הם מסתמא ראו שהזיתים קטנים יותר, וא"כ זה סימן שהם סוברים שצריך ללכת לפי מה שהיה פעם.

אמנם, רובם של האחרונים שאציין לא דיברו על שיעור כזית, אלא על שיעורים אחרים כגון אצבע וכביצה וכדו', אבל היסוד הוא אחד כמובן - האם הלכה למשה נמסרה לפי אותו הגודל שהיה אז או שמא כך נאמרה הלכה לשער לפי הגודל של אותו דור. ואין הבדל בין שיעור כזית לשיעורים אחרים כמובן

ואלו שמותם: יד יהודה (מא בקצר סק"ב), חתם סופר (או"ח סי' קכז ד"ה לכן נ"ל ועוד שם בסי' קפא) בית שלמה (דרימר, מסקאלא, ח"ב או"ח סי' קז). יד אליהו מלובלין (סי' כו ד"ה אך דס"ל), חסד לאברהם (תאומים קמא סי' יח ד"ה ולפענ"ד והלאה). משנת אברהם (פרייס. על הסמ"ג ל"ת קפב אות ד) מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה אמנם אפילו והלאה). הגהות אמרי ברוך (תאומים, על הש"ך יו"ד סי' מד ס"ק יב), בית יצחק (שמעלקיס, ח"ב חיו"ד סי' קלג), זרע אמת (יו"ד סי' צ) וכתב שם בחריפות רבה שכל מי שיש לו מוח בקדקדו יודה לזה, פתח הדביר (סס"י קצ קונט' כסא דחיי, ששנה ושילש וריבע יסוד זה בדף קצה ע"ג ובדף קצט ע"א ובדף רג ריש ע"א ובדף רז ע"ג וכן בתחילת דף רט ד"ה ומכאן תשובה - בשם ר' משה הכהן). וכן נראה בדעת כנסת הגדולה (יו"ד סי' מד ס"ק כט הגה"ט שיטה נו), מהרש"ם בדעת תורה (יו"ד מד סוף ס"ק יח), הגר"ח מוולוז'ין כפי שכתב בשמו בספר שערי רחמים (אות קסה בהגה) ובס' מנהגי הגר"ח (אות נא), אגרות משה (יו"ד חלק ג סימן סו), חזון איש (או"ח סי' לט סק"ו) ובאיגרות החזו"א (ח"א מכתב קצד), הסטייפלר בס' שיעורין של תורה בסי' ט שכולו עוסק בחקירה זו. הגרש"ז אויירבך, כפי שכתב בס' הידורי המדות (מרגולין בהסכמות עמו' 48 ובסוף פ"א עמו' 91), דברות יעקב (דהאן, ח"ב קונ' השיעורים פ"ו).

עוד לתוספת חיזוק בעלמא - דברי חוקרי הטבע על גודל הזית בזמן חז"ל

גם מצד חקירת הארכיאולוגים בימינו לא נמצא שום תיעוד שהזית בארץ ישראל בזמנם, היה יותר גדול משלנו. ואדרבא מצאו בחפירות בעיר מצדה ובמערות מפלט במדבר יהודה מימי מרד בר כוכבא "כאלפיים גרעיני זיתים" וכולם כמו הגודל של

הגרעינים בימינו. כמו כן ישנם עצי זית ישנים מאוד וגדולים מאוד עם נוף ענק ושהיקף הגזע שלהם הוא בין 5 ל-10 מטר ויותר, שהחוקרים אומרים שלפי הטבע הם בני 1500 שנה לכל הפחות, ומניבים פירות בגודל שווה לזית שלנו. ואומרים שעץ הזית בטבעו הוא אחד העצים הכי חזקים בעולם. כמו כן חוקרים ממכון "מעגן מיכאל" אומרים שבממצאים מספיקות שטבעו בחופי הים התיכון המתאימים לספינות שלפני כ-1300 נמצאו כדים מלאים בזיתים שנשארו ראויים לאכילה בזכות המים המלוחים שבים, וגודלם ממש כגודל הזיתים שלנו. וכמו כן נתגלו בערים הרומיות "פומפיי והרקולנאום" שבאיטליה שנחרבו כליל תחת לבה של הר געש בשנת 79 למניינם קרוב לחורבן בית שני, ונשתמרו שם אפילו פירות כבושים שלמים תודות לשכבת האפר שכיסתה את ההרים. ומצאו שם ביצים וזיתים ממש בגודל הביצים והזיתים שלנו ומוצגים במוזיאון בנאפולי. ומאידך, אין שום תיעוד היסטורי אחר שמראה להיפך.

לסיכום: יש לנו ששה טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו הקטן ולא לחוש לסברת התוס' אלא לחומרא בעלמא.

- א. מצד החזקה ומצד הסברא הפשוטה - שאין לומר שנשתנו סדרי בראשית בלי הכרח גמור. וכיוון שההכרח "היחיד" הוא ראית התוס' מהגמ', והראשונים כבר כתבו לדחותה בלי שום דוחק, ממילא חוזרים לסברא הפשוטה, ולטענה ההלכתית הברורה לילך אחר החזקה שלא היה שום שינוי.
- ב. בכל המינים האחרים לא חלו שום שינויים ובוודאי לא הייתה התקטנות כלל. וא"כ תמוה מאוד לומר שאך רק את פרי הזית קילל הי"ת (כביכול) להמעיתו ולהקטין.
- ג. מרוב הראשונים, וכן מהגאונים, מוכח שלא סוברים כהתוס'. אלא מסתבר מאוד שסוברים שיש לשער כמו הזית הבינוני שיש לפנינו וכמו שכתבו הגאונים להדיא. ולכן גם לא טרחו לבאר לנו כמה הוא שיעור כזית, כי זהו עצם השיעור "כפשוטו כמו זית"
- ד. ישנם הרבה ראיות מהש"ס שהזית היה קטן בזמנם, וולא היה כחצי או שליש ביצה. ולעומת זאת לא מצאנו אפילו ראיה אחת נוספת שהזית בזמנם היה גדול יותר מאשר שלנו.
- ה. הרבה אחרונים כתבו שגם אם התקטנו השיעורים, מ"מ כך נמסר מסיני לשער כפי גודל הבינוני שבכל דור ודור ולא לחוש למה שהיה פעם. ולא מצאתי מאן דהו

מהפוסקים "שדן וחקר" בזה וחלק עליהם בפירוש, מלבד הגר"ח נאה שדחינו את הראיות שהביא נגדם.

1. לתוספת חיזוק גם ממצאים ארכיאולוגים מעידים שבזמן חז"ל היו הזיתים קטנים כמו גודלם היום, ומאידך אין ממצאים היסטוריים או ארכיאולוגים שמראים שהיה איזה שינוי בטבע.

ומעתה בין תבין את אשר לפניך - שכל הרוצה להמשיך "להקל" ולאכול לכתחילה שיעור של יותר מ 5 גרם בלי ברכה אחרונה, צריך קודם כל לענות ולדחות את כל הטענות הנ"ל. ואחר כך להביא עוד ראיות שפעם הזית היה גדול. ואחר כך גם יצטרך לחלוק על הרבה מהאחרונים הנ"ל ולהכריע שהשיעור הוא רק כפי מה שהיה בזמן מתן תורה, ולא כפי הבינוני שבכל דור ודור. ואז יוכל להמשיך להקל...

קיצור קונטרס זית רענן

העוסק בעניין שיעור כזית
ושיעור כביצה עם קליפתה ובלי קליפתה
ומשקל הדרהם המדויק

חברתיו בחדש ה' עלי
ינון בר כוכבא

ובו יתבאר בס"ד, שמעיקר הדין, שיעור כזית הוא כמו גודל הזית הבינוני האגורי שבימינו, שהוא כ 5-7 סמ"ק בלבד, שהוא כעשירית או שביעית ביצה. ושיעור ביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק, שהם 18 דרהם שכתב הרמב"ם כי הדרהם המדויק הוא 2.833 גרם בלבד.

ומוכיח שכן היה גודל הזית בזמן חז"ל בלי שינוי, ושכן סוברים הגאונים ורוב הראשונים ומרן השו"ע מעיקר הדין, ולכן חובה גמורה להחמיר כשיטה זו. ואילו סברת התוס' ודעימיה שהזית בזמן חז"ל ומתן תורה היה גדול כחצי ביצה, יש לחוש לה רק לחומרא בעלמא.

עוד נראה לענ"ד, (אם יסכימו גדולי הדור לכך) שהמברך ברכה אחרונה על שיעור זית שלנו יש לו על מה שיסמוך, ואין כאן חשש ברכה לבטלה, כי סברת התוס' הרי היא כסברא יחידאה, שנסתרת מהמציאות של פרי הזית, וגם נסתרת משאר שיעורי התורה שלא חלו בהם שום שינויים. והראיה היחידה לומר שהזית היה גדול בזמן חז"ל, נדחית ללא דוחק ע"פ חילקי הראשונים. ועוד, שגם אם נאמר שסברתם שקולה כנגד הראשונים, ויש ספק שקול שמא הזית היה גדול בזמן חז"ל, מ"מ עדיין שיש ס"ס להקל, שמא הזית היה קטן גם בזמן חז"ל ואת"ל כתוס' שהיה גדול ונתקטן, שמא הלכה כרבים מהאחרונים הסוברים שהשיעור הוא כפי גודל הזית הבינוני שבכל דור ודור

לתגובות, הערות והארות, לבירור ההלכה לאמיתה של תורה

02-9978834

054-8478834

YBC8834@GMAIL.COM

קיצור מאמר א

שיעור "כזית",

האם הוא כחצי ביצה, שליש ביצה, או עשירית ביצה

השו"ע סי' תפו כ' וז"ל שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה, עכ"ל. והאחרונים (עי' משנה ברורה וכף החיים שם ושו"ת חזון עובדיה סוף סי' כח בהערה) כתבו שזו שיטת התוס'. והביאו שלשיטת הרמב"ם שיעור כזית הוא כשליש ביצה. ומכאן השיטות הידועות היום, שכזית זה 27 גרם ולהרמב"ם 18. ולמדו זאת מפני שהרמב"ם גילה לנו ששיעור כביצה היא כמשקל 18 מטבעות דרהם. ודרהם הוא מטבע השוקל כ- 3 גרם, א"כ שיעור כביצה היא כ 54 גרם וממילא חצי ביצה היא 27 גרם ושלש ביצה הוא 18 גרם. (ולפי הצל"ח שהובאו במשנה ברורה שם (והיא שיטת החזו"א הידועה), שהביצה היא כ 100 סמ"ק אזי שיעור כזית חצי ביצה הוא 50 סמ"ק)

באמת "כזית" הוא שיעור עצמאי שאינו תלוי בשיעור הביצה כלל, ומפורש במשנה ובגמרא ששיעור "כזית" הוא כפשוטו "כגודל פרי הזית"

והנה הרבה חושבים מחמת דברי השו"ע והאחרונים הנ"ל ששיעור כזית תלוי בשיעור הביצה. ודומה בדבר בעיניהם כאילו ה' יתברך אמר למשה בסיני: שיעור ביצה הוא כך וכך ושיעור כזית הוא חצי / שליש ביצה. וזאת מפני שהפוסקים דברו בלשון זו.

אבל באמת צריך לדעת, דלית מאן דפליג, ששיעור כזית הוא הלכה למשה מסיני, שנמסר כשיעור עצמאי שאינו תלוי בשום שיעור אחר, אלא שיעורו "כגודל פרי הזית הבינוני המציאותי הגדל על העץ בגינה", כמבואר בעירובין (ד.) וביומא (פ.) שהי"ת אמר למשה בסיני: שיש לשער רוב שיעורי תורה כמו גודלו של פרי הזית שגדל על העץ". ואינו תלוי כלל בשיעור כביצה או בשיעור אחר.

וכן מבואר במפורש בגמ' ברכות (לח סוף ע"ב) ששיעור זית הוא כפשוטו "כגודל זית בינוני" ומספרת הגמ' שר' יוחנן אכל "זית מליח אחד" ובירך עליו ברכה אחרונה. והביאו שם את המשנה בכלים (פי"ז משנה ח) **כזית שאמרו "לא קטן ולא גדול אלא בינוני"** וזהו "אגורי". ולא אגורי שמו אלא סמרוסי שמו ולמה נקרא שמו אגורי - ששמנו אגור

בתוכו, ע"כ. וכן מבואר גם בתוספתא בנזיר (פ"ד ה"א) שהנזיר מטיל זית איגורי לתוך כוס יין מלא על גדותיו, ושופע, וידע עפ"ז אם שמה שיעור יין כזית.

וכבר כתבו הגאונים (הרכבי סי' רסח) וז"ל ושאלתם, כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית וכן זית גדול וזית קטן וזית בינוני. הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל, לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל. וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר, עכ"ל.

בירור מי הוא הזית הבינוני האגורי ומה גודלו היום

אם נבוא לבדוק במציאות שלנו היום, על פי נתונים מדויקים של משרד החקלאות בארץ ובעולם (ולא על פי השערות בעלמא של ראיית אנשים בשוק) כמה גודלו של הזית הבינוני האגורי, נראה בבירור שגודלו הוא בין 5-7 סמ"ק בלבד, ולא 18 וכל שכן לא 27. וכן הוא לפי דירוג מועצת הזיתים האמריקאית שאומרים שהזית הבינוני בעולם הוא 6 סמ"ק.

והנה ארבעה סימנים נתנו לנו חז"ל: א) בינוני, במשנה כלים (יז, ח). ב) שמו האמיתי הוא "סמרוסי", כמבואר בגמ' ברכות (לט. ג) מכונה בשם "זית אגורי" על שם ששמנו אגור בתוכו. ופי' הירושלמי ביכורים (פ"א ה"ג) שכל הזיתים שיורדים עליהם גשמים מאבדים את שמנם ואילו הזית הזה לא מאבד את שמנו. ד) הוא ה' זית שמן' המובחר ורק ממנו מביאים ביכורים. עי' במשנה מסכת ביכורים (פ"א מ"ג) ע"פ המפרשים שם בשם הירושלמי.

והנה, ע"פ נתוני משרד החקלאות בארץ ובעולם¹ יודעים אנו בבירור שכל הסימנים הנ"ל מתאימים בדיוק לזית מזן הסורי שמצוי מאוד בארץ ישראל מאז ומעולם. א) הוא באמת הזית הבינוני מכלל הזנים. "בשדה בעל", בלי השקיית אדם, גודלו 3-5 סמ"ק ובשדה השלחין, המטופלת בהשקיה, מגיע גודלו עד ל 7.5 סמ"ק. אם נתייחס רק לזנים הגדלים בארץ ישראל אזי הבינוני יהיה 5 סמ"ק, שהוא גם הבינוני בזן הסורי עצמו. ואם נתייחס לזיתים שבכל העולם יהיה הבינוני 7 סמ"ק. ב) שמו בחז"ל "סמרוסי" או בירושלמי "אוורוסי" דומה מאוד לשמו היום "סורי". ג) הסימן המובהק

1. עי' ספר הידורי המידות (מרגולין, מהדורת תשע"ו נספח ג עמ' 143). ובשו"ת נזר כהן להרה"ג ר' זמיר כהן (ח"ב סי' יג סוף אות ז) מה שכ' שהוא כ 6 סמ"ק ע"פ דירוג הזית הבינוני של מועצת הזיתים האמריקאית, עיי"ש. וע"ע במאמר מד"ר מרדכי כסלו (קובץ הליכות שדה 149) ששם כ' שגודלו 3 סמ"ק אבל זה מתייחס לזית הסורי שגדל ללא טיפול השקיה וזיבול, וכמו שביארנו בקונט' הארוך עיי"ש.

שנתן לנו הירושלמי תואם במדויק רק לזית הסורי. כי כל הזנים האחרים צריכים למסוק אותם בזמן מסוים כדי להוציא מהם שמן, ואם משהים אותם על העץ הם מאבדים את שמנם, כי השמן נהפך להיות בשר הפרי, אבל הזן הסורי חביב על מייצרי השמן כי הוא "לא מאבד את שמנו" ומתי שנוח להם לעסוק במסיק עוסקים בו. ד) הזית הסורי מכיל את כמות השמן הגדולה ביותר משאר הזנים האחרים, ויש בו 40% שמן מבשר הפרי, משא"כ בזני השמן האחרים, שיש בהם לכל היותר 33% שמן. וא"כ הוא הזית שנשתבחה בו א"י וקראתו "ארץ זית שמן".

כיון שבמציאות הזית כשביעית / עשירית ביצה, מה יענו על כך הפוסקים שאמרו שהוא כשליש או חצי ביצה?

אולם על תמיהה זו כבר כתב מהרש"ל בספרו ים של שלמה (חולין פ"ג סוף סי' פח) שע"כ לומר שהתקטנו הזיתים, שהרי קבלה בידינו מבעלי התוספות שכזית הוא חצי ביצה והיום אין בנמצא זית כזה כלל וכלל, אלא שנשתנה. והביאו דבריו בב"ח ובט"ז (יו"ד מד ס"ק יב) וכ"כ ר' יוסף שוארץ בספרו תבואות הארץ (עמ' שפ"ב) וכן מקובל לתרץ בעולם.

זאת אומרת שאע"פ שהיום הזית קטן וכנ"ל, מכל מקום בזמן מתן תורה וכן אחר כך בזמן חז"ל הוא היה יותר גדול, והזית מליח שאכל ר' יוחנן שדנו עליו בגמ' ברכות לח: שבירך על זית מליח אחד ברכה אחרונה היה גדול כמו בזמן מתן תורה (אע"פ שר' יוחנן היה כ 300 שנה אחר החורבן והגמרא שדנה בדבריו הייתה כמאה שנה אחר כך, כמו שכ' הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה. ועדיין בזמן הגמ' לא נתקטן הזית), אלא שמזמן חתימת התלמוד הלך והתקטן עד שהגיע לעשירית ביצה במקום חצי / שליש ביצה.

בוודאי צריך הכרח גדול שבגללו נוכל להוציא את הזית מחזקתו, ולומר שפעם הוא היה גדול יותר? ובפרט שבשאר המינים שניתנו בהם שיעורי תורה לא חלו שינויים.

והנה בכל התורה הולכים אחרי "חזקה דהשתא" ואם רואים מציאות מסוימת לעינינו, אומרים שמסתמא כך היה מאז ומעולם, ולא בקלות אומרים שהשתנה הטבע כידוע. וא"כ צריך בדיקה האם ישנה ראייה שמכריחה אותנו לומר שהשתנה הטבע ונתקטן הזית?

ועוד, שאם נבדוק את כל שאר השיעורים שמסר לנו הרמב"ם שאנו הולכים לאורו, נמצא שכולם מתאימים למציאות שבימינו, ולא נתקטן שום דבר אחר, כמו שהארכנו

במאמר א' ענף א' וכאן אביא הדברים בקצרה. לדוגמא: "ביצה" בינונית גם היום היא כ 50-54 סמ"ק (בפרט בביצים האורגניות) וכמבואר ברמב"ם שהיא 18 דרהם (ששווה 51 סמ"ק לפי הדרהם המדויק שהינו 2.8333). "גרוגרת" בינונית שהיא תאנה מיובשת היא שליש ביצה (17 סמ"ק שהוא מעט יותר מנפח פקק של בקבוק ספרינג שנפחו כ 14 סמ"ק) כמבואר ברמב"ם (עירובין א, ט). ככותבת הגסה שהיא התמר הגדול ביותר הרי הוא גם היום כ 40 סמ"ק כמבואר ברמב"ם שהוא מעט פחות מביצה. פול (בינוני) הוא פחות 2.5 סמ"ק כמבואר בגמ' חולין קיח: שהוא פחות מחצי זית. וענבה בינונית שלנו גדולה מפול (ולא כמו שראו הפוסקים בחז"ל שהענב קטן מפול ולכן נתקשו בזה, עי' יו"ד סי' מד). כמו כן הרימון שלנו הוא כגודלו שהיה בזמן חז"ל כמו שהוכחנו בקונט' הארוך מהמשנה בכלים ע"פ פי' הרמב"ם. גם 64 גרעיני שעורה בינונית שוקלים דרהם אחד (2.8333 גרם שהוא הדרהם המדויק באמת) כמבואר ברמב"ם (שקלים פ"א ה"ב ביכורים פ"ו ה"ו). שלשה גרעיני תמר העומדים בשורה זה לצד זה הינם בקוטר מטבע "סלע נירונית" שנמצאת לאלפים במוזאונים היום (והיא מעט יותר קטנה ממטבע חצי שקל שלנו) וכמבואר ברמב"ם (שחיטה פ"ט ה"ו). הרי לנו שלא חלו שנויים בביצה, בגרוגרת, בתמרים בענבים ברימונים ובפול ובגרעיני השעורה. **וא"כ יש לתמוה מאוד, אם באמת רק הזית נתקטן, מה ראה הי"ת לקלל (כניכול) רק את פרי הזית יותר מכל המינים שעל פני האדמה ולהקטינו פי שלש / חמש מגודלו.**²

מהו ההכרח מחז"ל לומר שפעם הזית היה גדול יותר משלנו

ובכן, בכל פוסקים, ראשונים ואחרונים, לא מצאנו, אלא רק ראייה אחת ויחידה בלבד לומר שפעם הזית היה גדול יותר משלנו. והיא הראייה שהביאו התוס' בג' מקומות (עירובין פ: ד"ה אגב וביומא פ. ד"ה ושיערו חולין קג: ד"ה חלקו), שאם נאמר שהזית קטן יותר מחצי ביצה א"כ תהיה סתירה בין הסוגיא בכריתות לסוגיא ביומא. שבכריתות (יד.) אמרו חז"ל **"אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים"**, ואילו ביומא (פ:) אמרו **"שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה"**. וא"כ אם שיעור כביצה 50 סמ"ק ושיעור

2. ואם תתמה מהפירות שהביאו המרגלים ומהגמ' בסוף כתובות (קיא: והלאה) ומגמ' תענית (כג.) המעידים על פירות גדולים מאוד שהיו פעם. תשובתך בצידה, שהרי אם באמת אלו היו גודל הפירות הכללים והנורמלים בזמן מתן תורה, ובהם שיערו את שיעורי המצוות, הרי שיצא לפי זה ששיעור גרוגרת ושעורה וככותבת (התמרה הגסה ביותר) הם הרבה יותר גדולים ממה שמבואר ברמב"ם. וכמו כן מסתבר שהזית בזמן המרגלים לא היה רק בגודל חצי ביצה, אלא הרבה יותר גדול. אולם כבר כתב הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב עמ' טו) שבבואי רוב ככל הפירות בזמן מתן תורה ובזמן חז"ל היו באותו גודל כמו בימינו ולא התקטנו, וכל הסיפורים על פירות גדולים, היה זה רק במקצת מן הפירות ובמקומות מסויימים ולכן גם עוררו התפעלות, כי באמת רוב היבול היה גודלו קטן כגודל פירות בזמנינו ולא היה שום שינוי.

ב' זיתים 10 סמ"ק (כמו בימינו) הרי שיש סתירה עצומה בין הגמ' כריתות שאמרה שאדם מסוגל לבלוע רק 10 סמ"ק ואילו לפי הגמ' יומא יכול לבלוע פי חמש כ 50 סמ"ק (עי' בהערה כאן³ שאלבא דאמת הסתירה היא לכל היותר הבדל של פי 3.3 ולא פי 5 כמו שנראה בתחילת העיון) ומזה הסיקו התוס' שאין כאן סתירה אלא אדרבא גודל הזית בזמן חז"ל היה כחצי ביצה.

האם היתה לבעלי התוס' מסורת בשיעור כזית מדורות קודמים. והאם ידעו שהזיתים של ארץ ישראל קטנים הם.

עוד חשוב לדעת, שהתוס' לא כתבו דבריהם על פי מסורת דור דור שהיתה בידם שכזית הוא חצי ביצה. שהרי המחדש של הראיה הנ"ל מהגמ' שהזית היה כחצי ביצה הוא ר"ת, והוא עצמו (בתוס' יומא פ:) במסקנה מתרץ את קושייתו וסובר שזית קטן משליש ביצה. וכן תראה בראבי"ה שאע"פ שהביא (פסחים ס' תקכה) את הראיה של תוס' לומר שכזית חצי ביצה, מ"מ כתב (ברכות סימן קז) שאין אנו בקיאים כמה הוא שיעור כזית, עיי"ש. הרי לנו שבוודאי לא על פי מסורת וקבלה אמרו כן, אלא רק מחמת אותה ראיה בלבד.

3. צריך לדעת שלפי האמת הסתירה הגדולה ביותר היא רק פי 3.3 ולא פי 5.

וזאת מחמת שני דברים חשובים: א) ביארנו באורך במאמר ב' ענף ג-ד שהביצה המוזכרת בגמ' יומא פ. היא ביצה "בלי קליפתה" כמבואר להדיא בעירובין (פג.) וברמב"ם (פ"ד ה"א מטומאת אוכלין) ולפי המציאות בימינו יש להוירד עשירית מהביצה (כי מורידים את נפח הקליפה וגם את האויר בצד הרחב של הביצה). וא"כ ביצה בלי קליפתה היא לכל היותר 46 סמ"ק בלבד (היות וביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק לפי הדעה המדויקת שהוא 2.8333 כמבואר במאמר ב' ענף ב' באורך)

ב) צריך לדעת מה שהבאנו במאמר ב' ענף ה' שהרבה ראשונים ואחרונים ביארו והכריחו בראיה מתוך הסוגיא עצמה שגמ' בכריתות שאמרה "שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים" שאין הכוונה לב' זיתים דוקא ולא יותר, אלא הכוונה רק לומר שאין יכול להחזיק ג' זיתים, אבל באמת יכול להחזיק קרוב לג' זיתים ולא רק ב' זיתים מצומצמים.

ולפי"ז גם אם כזית הוא 5 סמ"ק בלבד, הרי שלפי הגמ' בכריתות בית הבליעה יכול להחזיק כ 14 סמ"ק (קרוב לג' זיתים). ואילו בגמ' יומא מבואר שיכול להחזיק ביצה בלי קליפתה שהיא 46 סמ"ק. וא"כ ההבדל הוא פי 3.3 בערך. וזו הסתירה האמיתית שעומדת כנגדנו מלומר שהזית בזמן חז"ל היה קטן כמו שלנו 5 סמ"ק. (כמובן שאם נאמר שהזית הוא 7 סמ"ק הסתירה מצטמצמת עוד יותר, כי לפי"ז בית הבליעה מחזיק 20 סמ"ק והסתירה היא רק מעט יותר מפי שתיים בלבד. וכל שכן אם נסבור כמו שכתבו רוב ככל הפוסקים (אני ראיתי כעשרים במנין, וכמעט בלי חולק, עי' במאמר ב' ענף ד') שסוברים שביצה בלי קליפתה היא פחות רבע מהביצה (ולא נתרששו שהמציאות סותרת את דבריהם) ולפי"ז הביצה שביומא היא רק 38 סמ"ק ולא 46. ולפי"ז הסתירה מצטמצמת עוד יותר. אבל גם אם ניקח את כל הקצוות להחמיר את הסתירה יהיה זה רק פי שלש ולא פי חמש.

ועוד חשוב לדעת, שהתוס' לא ידעו במציאות שהזיתים של ארץ ישראל קטנים בזמנם, **כי גם אם ראו זיתים שהביאו להם ממקומות אחרים**, (כגון מדרום צרפת מהעיר פרובנס, או משאר מקומות, למקום מושבם בצפון צרפת שלא יכולים לגדל שם זיתים) **מ"מ בוודאי שלא ראו זיתים של ארץ ישראל, וכל שכן שלא ראו הרבה מינים של זיתים כדי לדעת מי הוא הבינוני ומי הוא האגורי**, ולכן תמיד היה להם לחשוש שמא הזית האגורי שנשתבחה בו א"י גדול יותר ממה שראו. צא וראה בימינו אנו עכשיו, שכאשר דברתי עם כמה ת"ח ואמרתי להם שהזית הבינוני היום הוא 5-7 סמ"ק, היו מיד עונים לעומתי שיש זיתים גדולים בשוק ומי אמר לי מי הוא הזית הבינוני בדיוק. ועתה תלמד ק", ומה היום שאפשר לדעת את כל סוגי הזיתים למיניהם ואת גודלם ותכונתם וכו' עדיין חושבים אנשים שיש זיתים גדולים כחצי ביצה, א"כ כ"ש וק"ו בעלי התוס', שאפילו אם נאמר שראו איזה זיתים שהביאו לפניהם, מ"מ בוודאי עדיין חששו שמא עדיין לא ראו את כל המינים, ושמא הזית האגורי שנשתבחה בו א"י גדול הוא.

והדבר מוכח הן מתוס' בכמה מקומות והן מעדיות הראשונים. דהנה התוס' בעירובין (יח: ד"ה מרורין) ובפסחים (לו. ד"ה מה) כתבו עדויות שפרי הזית אינו מר ורק העץ שלו מר. וגם זה כתבו מחמת דיוק בלשון הפסוק ולא מהמציאות. ואם היו רואים זיתים היו יודעים שהוא עצמו מר. וכן בתוס' מנחות (פז.) כתבו לבאר בגמ' שמוסקים את הזיתים ג' פעמים בשנה, והתקשו שא"כ איך חייב בפיהא, עיי"ש. וזה דבר שאינו נכון במציאות, כי באמת מוסקים את היבול רק פעם אחת בשנה בלבד בסוף הקיץ. וגם בדרך כלל, בפרט בזמנם, היו מוסקים רק פעם אחת בשנתיים, היות וטבע הזית שהוא "עץ סירוגין" שבשנה אחת מוציא הרבה זיתים ובשנה שאחריה מוציא מעט מאוד שלא שווה לעסוק במסיק.

מלבד זה יש לנו עדויות מפורשות על כך בראשונים מתלמידי התוס' שלא ראו זיתים של ארץ ישראל. הנה היום מצאו כתב יד מתלמיד מהר"ם מרוטנבורג שכתב הגהות על המרדכי ונדפס בספר "קובץ המועדים" (הוצאת מוריה ירושלים תשס"ה פסח ח"א עמו' סה) ששם מיישב קושיית המרדכי (סוף פסחים) איך הצליח הלל לבלוע ג' זיתים בבת אחת, שכ' וז"ל ולי הכותב אינו קשה, **כי ראיתי זיתים בארץ ישראל ובירושלים, אפילו שישה אינם גדולים כביצה**, עכ"ל. הרי שהבין שכל דברי התוס' הם מחמת שלא ראו זיתים של ארץ ישראל, ובאמת שיעור כזית קטן מאוד.

וכן מצינו במהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות לג בהוספה שבשינויי נוסחאות בהוצאת מכון ירושלים) שאחר שכתב ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, ישנה הוספה בזה הלשון: **ואמרו לפניו שכתב הרב שמשון שראה זיתים בירושלים קטן מאוד**. ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן,

כי הוא ראה בעיניו זית גדולה כמעט כשיעור ביצת תרנגולת בינונית משלנו. ומסתמא הר' שמשון איירי באותן שרגילין לכובשן שהם קטנים מאוד, עכ"ל. והובא בס' שבות יצחק (דרזי, ח"ד, פסח, פכ"ג אות א עמו' רמח). הנה למדנו מכאן כמה דברים: האחד, שלא היו זיתים מצויים שם כלל, ולכן העירו התלמידים על גודל הזיתים מחמת ר' שמשון שהיה בירושלים והעיר להם. השני, שמהרי"ל לא טען שנתקטנו הזיתים מזמן חז"ל, כמו שכתבו מהרש"ל והט"ז, אלא רק היה בטוח שזית אגורי שעושים ממנו שמן הוא גדול גם בזמנו ממש, ולכן טען בהשערה שר' שמשון שראה זיתים קטנים, הם אינן זית אגורי, אלא אלו הנוהגים לכובשן בלבד. וא"כ האידנא שאנו יודעים את האמת שר' שמשון צודק הוא, והשערתו של מהרי"ל ששיער שהזיתים הקטנים הולכים לכבישה והגדולים לשמן, במציאות הדבר נהפוך הוא, ורק מהזיתים הקטנים עושים שמן, וא"כ גם מהרי"ל היה חוזר בו ומודה ששיעור כזית הוא כגודל זית הקטן שבארץ ישראל. עוד למדנו שבזמן מהרי"ל כבר היו הזיתים בא"י קטנים מאוד, וא"כ מסתמא כן היה בזמן הרמב"ם (שהיה כ 250 שנה לפניו) ומסתבר שכן היה מאז ומעולם.

עוד תראה דבר מעניין מאוד, דהנה הרא"ש בתוספותיו עירובין (פג.) וביומא (פ.) הביא ככל דברי התוס' שכזית הוא חצי ביצה ולכן כתב שלפי זה שיעור העירוב הוא יותר מט' ביצים, עיי"ש. ואילו בפסקיו בהלכות עירובין (עירובין פ"ח סוף סי' ג) נראה שסובר כהרי"ף והרמב"ם ששיעור עירוב הוא ו' ביצים בלבד (עיי"ש בקיצור פסקי הרא"ש שחיבר בנו בעל הטורים שכ"כ) וא"כ למה השמיט הרא"ש בהלכותיו את כל קושיית התוס' משיעור כזית וכל החשבון שמגדיל את שיעור העירוב?

אולם נראה למר שכאשר עלה הרא"ש מאשכנז ובא לספרד וראה צורת זית כמה קטן הוא, גם ראה שחבר בית דינו הלוא הוא ר' ישראל מטוליטולה (שיובא להלן) הורה לשער כפשוטו כגודל הזית המציאותי ולא כחצי ביצה, כבר לא היה קשה לו קושיית ר"ת על שיעור העירוב, וראה שהגרוגרת היא שליש ביצה והזית עשירית ביצה ותו לא מדי, ולכן פסק כהרי"ף והרמב"ם ששיעור עירוב הוא ו' ביצים ולא ט' ביצים.

וע"ע בס' יד יהודה (יו"ד סי' מא סק"ב בקצר) שתמה מאוד על הצל"ח והרב דעת קדושים מדוע שיערו את שיעור הכזית ביחס לגודל ביצה (שלפי דעתם שהביצים נתקטנו במחצה ולכן חישובו כזית כגודל ביצה שלנו), הלא אין זכר בגמ' לייחס זה לזה, אלא רק לפי הבנת התוס' בגמ' אבל להרמב"ם אין הכרח מהגמ' כלל לייחס את הזית לביצה. והוסיף וז"ל א"כ מוטב היה לו לחקור אצל אנשים הבאים מארץ הקדושה ומשאר מקומות אשר שכיחים שם זיתים והיה יודע היטב היאך לשער שיעור כזית, עכ"ל. הרי להדיא שיש מקומות שלא ראו צורת זית ובפרט לא של ארץ ישראל.

ועתה ראיתי בספר שבח פסח (פולגר, פט"ז אות ז' עמו' תרכו) שכתב וז"ל ושמענו מכ"ק מרן אדמו"ר [מבאבוב] שליט"א בשם אביו כ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל שבדזיקוב נהגו לברך ברכה אחרונה אחר שיעור קטן מאוד. אמנם לא שמע שיעור קבוע ומכוון לזה. ובצאנו לא היה המנהג להקל כל כך. ובקאמינקא החמירו שלא לברך ברכה אחרונה אלא על שיעורים גדולים. וסיפר כ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל שבגאליציע לא היו זיתים מצויים, ועל כן מעולם היה מסופק אם שיעור הזית דזמנינו הוא כפי השיעור שנהגו בדזיקוב, אלא שבקאמינקא החמירו, או ששיעור הזית הוא כמו שהחזיקו בקאמינקא אלא שבדזיקוב הקילו בשיעור קטן. **ורק לאחר המלחמה כאשר נתגלגל עד ארץ איטליא נזדמן לו פעם הראשון לראות פרי הזית** ונתברר לו שאמנם הפרי שבזמנינו קטן כמו שנהגו בדזיקוב אלא שבקאמינקא החמירו, עכ"ל. והדברים מדברים בעד עצמם.

האם ראיית התוס' מוכרחת ומוסכמת על שאר הראשונים. או שמא אפשר לדחותה ללא דוחק.

בדבר זה הארכנו בס"ד בקונט' השלם מאמר א' ענף ה', לתרץ את קושיית התוס' אליבא דהרמב"ם ושאר הראשונים שסוברים שהזית פחות משליש ביצה. והבאנו שם עוד כמה מתירוצי האחרונים על קושיית התוס'. וכאן נביא רק את התירוץ המרווח ביותר שנלמד על פי ד' חילוקים שכתבו הראשונים לחלק בין הסוגיות, ובזה נדחית ראיית התוס' ללא דוחק, ואפשר לומר בבירור שהזית בזמן חז"ל היה גודלו כמו בימינו ממש.

ואמנם אע"פ שנכון הדבר שהתוס' לא ראו זיתים של ארץ ישראל, ולא כתבו דבריהם ע"פ מסורת דור דור. מ"מ באמת עיקר הנידון הוא האם הראיה שהביאו התוס' מהסוגיות מכריחה אותנו לומר שהזית נתקטן וכמו שכ' מהרש"ל ודעימיה שהבאנו לעיל, שאע"פ שמהרש"ל ראה זיתים וידע שהם קטנים מאוד, מ"מ כתב: "שכיון שקבלה בידינו מבעלי התוס' שהזית חצי ביצה ע"כ שהשתנה הזית ונתקטן", ע"כ. וא"כ אין לנו עסק אלא עם ההכרח והראיה של התוס' שהזית בזמן מתן תורה וחז"ל היה גדול כחצי ביצה, ולראות אם היא ראיה מוסכמת על שאר הראשונים ז"ל.

אלא שאם נבדוק בשאר הראשונים, האם הסכימו להשוות בין הסוגיות כהתוס', והאם יש בכוח השוואה זו להכריח אותנו לומר שהשתנה הטבע ונתקטן הזית. נגלה שאינו כן, ועל פי קיבוץ כמה חילוקים שכתבו הראשונים בין הסוגיות (ושכולם אמת בפשט הסוגיא ללא דוחק), אפשר לדחות את ראיית התוס' ולומר שהזית הקטן שלנו הוא הזית שהיה גם בזמן חז"ל. דהנה לפי ר"ת בתוס' ביומא פ: ותוס' רי"ד שם וכן לפי תוס' ישנים בכריתות יד. והמרדכי בסוף פסחים, שחילקו כמה חילוקים בין הסוגיות, נגלה

שאינ שום ראייה מהגמ' שפעם הזית גדול. אלא אפשר בהחלט לומר שגם פעם הוא היה קטן. ויש חילוק גדול בין הסוגיות של כריתות ויומא, ואין ביניהם סתירה.

שהרי הגמ' בכריתות שאמרה שבית הבליעה לא מחזיק ג' זיתים אלא רק ב' זיתים, מדברת לגבי חיוב חטאת, באדם שבולע בבת אחת - כזית בשר וכזית חלב (בניקוד ציריה) וכזית דם (קרוש)⁴ ובולעם שלמים ומפורדים זה מזה, ולא מרוסקים ומאוחדים זה עם זה לאוכל אחד (שאם הם מרוסקים, הרי שבתוך פיו יתערבו זה בזה לפני הבליעה, ואיסורין מבטלים זה את זה, ולא יתחייב חטאת כלל כמש"כ תוס' רי"ד שם) ומדובר גם באדם שאוכל נורמלי כדרך האוכלים, שבולע מעט כפי המזדמן ולא דוחק עצמו לבלוע הרבה בבליעה אחת (כמו שכ' בתוס' ישנים שם). ועל זה שיערו חכמים שבאכילת בשר וחלב ודם שאוכל בדרך אכילה רגילה שאינו מרוסק אלא גושיים נפרדים, ואינו מקובץ לאוכל אחד, וממילא אינו נוח כ"כ לבליעה, וגם אינו דוחק עצמו לבלוע הרבה, לכן אינו יכול לבלוע ג' זיתים אלא רק קרוב לג' זיתים. אבל הגמ' יומא שאמרה שבית הבליעה יכול להחזיק אפילו כביצה, שם הסוגיא מדברת על המקסימום שאדם יכול לדחוק את עצמו לבלוע סוג אוכל מסויים שהינו קל לבליעה - בבת אחת. שהרי דיברו שם על הפסוק "מכל האוכל אשר יאכל" וביארו "אוכל שאתה יכול לאוכלו בבת אחת" ושיערו חכמים שהוא כביצה. וא"כ הסוגיא מדברת גם על סוג אוכל רך ביותר כגון ביצה רכה, והאוכל מרוסק ומקובץ יחד ולא חלקים נפרדים, וגם דוחק את עצמו לבלוע כמה שיותר, ולכן יכול לבלוע נפח של כביצה (בלי קליפתה).

אמור מעתה, מאחר שעל פי דברי הראשונים כבר אין לנו שום ראייה כלל מדברי חז"ל שהזית פעם היה גדול, ממילא יש לחזור לדין הפשוט של "חזקה דהשתא" לומר שלא היה שום שינוי כלל בגודלו של הזית, וגם בזמן חז"ל הזית היה קטן כמו היום. ובפרט שכן אנו רואים לגבי שאר השיעורים שכ' הרמב"ם שלא נתקטנו כלל, "ויגיד עליו ריעו".

4. מדובר בדם קרוש, שהרי המשנה בדברת על "האוכל אכילה אחת" וא"כ אפשר לומר שהמשנה שם מדברת רק באוכל דם ולא בשותה. ומלבד זאת עי' בס' הליכות עולם (ח"ו עמ' מח והלאה) ובספרו טבעת המלך (ח"ג עמ' שלד) שהביא הרבה אחרונים שכתבו שהשותה דם צלול שיעורו ברביעית ורק דם קרוש שיעורו בכזית. ושכ"כ הרמב"ן ע"ז (סו). להדיא, וכן העלה שם שנראה כן להלכה (ונפק"מ בחולה שצריך לשנות דם, שמאכילין אותו הקל הקל תחילה, שאפשר לתת לו יותר מכזית ופחות מרביעית, עיי"ש). וכן מצאתי שכ"כ בס' הבתים (מהדורת בלוי, שער התערובות שער יא הלכה יא), שחילק להדיא בין דם צלול לקרוש, עיי"ש. ולפי"ז מוכרחים לומר שהסוגיא בכריתות מדברת רק בדם קרוש. וגם אם נסבור ששותה דם צלול שיעורו בכזית (כמו שנראה הפשטות בדעת הרמב"ם), מ"מ בסוגיא דכריתות שפיר יש לומר שמדובר רק על "אוכל" ולא שותה, כמפורש במשנה דבאוכל איירי, ועל זה דווקא דברו בגמ', וזה פשוט.

זאת ועוד, לקמן נביא בס"ד יותר מעשר ראיות מדברי חז"ל שהזית בזמנם היה קטן, בוודאי לא כחצי ביצה וגם לא כשליש ביצה, ויותר מסתבר שהיה קטן כמו שלנו היום. וצריך להידחק הרבה בשביל לדחות כמה מהם ולומר שפעם הזית היה חצי ביצה. ומאידך אין אפילו עוד שום ראיה שפעם הזית היה גדול.

דעת הרמב"ם והרבה ראשונים בהלכות עירובין שמוכח מדבריהם שכזית "פחות" משליש ביצה, אלא "שאינו ידוע כמה פחות"

בדעת הרמב"ם הארכנו בקונט' השלם במאמר א' ענף ג' עיי"ש. וכאן נכתוב בס"ד בקצרה.

ועתה נעבור לשיטת הרמב"ם שכתבו האחרונים (עי' משנה ברורה וכף החיים בס' תפוז ובשו"ת חזון עובדיה סס"י כח בהערה) שהוא סובר שכזית הוא כשליש ביצה. והנה גם זה לא כפי המציאות היום שכזית הוא כשביעית / עשירית ביצה ולא קרוב לשליש. ולכן רבים חושבים שעל כורחך לכולי עלמא התקטנו הזיתים, וחושבים שכל המחלוקת היא האם התקטנו הרבה או מעט.

אלא שכאשר שנלמד את דברי האחרונים בפנים, נראה שלא הביאו שום "ראיה והכרח" מהרמב"ם ששיעור כזית הוא יותר גדול מאשר הזית שלנו. וכולם מודים שלא מצינו בשום מקום בדברי הרמב"ם שנתן שיעור מסויים לכזית, לא כלפי ביצה ולא בשיעור משקל הדרהם ולא בשיעור רוחב האצבע ולא כנגד גרעיני שעורה כמו שעשה בשיעורים אחרים. אלא הרמב"ם בכל ספריו כתב רק מילה אחת: "כזית". וא"כ כנראה כוונתו כמו הזית הבינוני שצומח בגינה, שהרי אם היה הרמב"ם סובר שנתקטן הזית היה לו להשמיענו זאת כדי שלא נטעה לשער כפי הזית הבינוני שלפנינו.

וכל הראיה שהביאו האחרונים מהרמב"ם (בהל' עירובין פ"א ה"ט), הוא ממקום שדיבר על "גרוגרת" שהיא תאנה מיובשת, ולא דיבר שם על זית כלל וכלל, אלא ששם כתב "שגרוגרת היא שליש ביצה". ומזה הוכיחו האחרונים שזית "קטן" משליש ביצה, כיון שאנו יודעים שגרוגרת גדולה מזית (ע"פ הגמ' שבת צא.), וא"כ ע"כ שזית קטן משליש ביצה, ע"כ הראיה מהרמב"ם. אבל עדיין חסר לנו הנתון החשוב ביותר והוא: בכמה הזית יותר קטן מהגרוגרת וזאת לא נדע מדברי הרמב"ם בשום מקום. והפוסקים לא הביאו שום ראיה או הכרח לפשוט את הספק הזה: האם הזית קרוב או רחוק מהגרוגרת, כי אין לכך שום רמז ברמב"ם כלל. וחוסר ידיעה זו ברמב"ם כתובה להדיא

בדברי הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) וז"ל מכל מקום החילוק שבין שיעור גרוגרת לשיעור כזית **לא ידעין** כמה הוי, על כן אי אפשר לפחות משיעור שליש ביצה, עכ"ל. גם הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמו' קכט) כ' וז"ל דעת הרמב"ם דזית "פחות" משליש ביצה, וכמה שיעורו בצמצום **בלתי ידוע**, ואין זה מפורש ברמב"ם וכו', עכ"ל. (ועיין לקמן שהבאנו ראייה חזקה מהגמ' שבת צא. שהזית רחוק מהגרוגרת ולא יתכן שקרוב אליה כלל)

ומחמת חוסר ידיעה זו כתבו הפוסקים (כנ"ל מהרב זרע אמת ועי' עוד היטב בלשון הגר"ז והמשנ"ב וכף החיים בסי' תפו ותמצא נכון) שמי שבא לסמוך על שיטת הרמב"ם (כגון חולה או במרור דרבנן) צריך להחמיר לאכול כשליש ביצה, כדי שבטוח יאכל כזית לשיטתו. ומצד שני כתבו להדיא שמי שרוצה לאכול פחות מכזית של הרמב"ם כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה, צריך להקפיד לאכול "**הרבה פחות**" משליש ביצה, וזאת משום חוסר הידיעה ברמב"ם כמה סבר באמת שהוא שיעור כזית האם רבע ביצה או חמישית או שביעית או עשירית.

ולפי זה מדוע שלא נאמר אנחנו את הדבר הפשוט והמתבקש ביותר לומר, שהזית של הרמב"ם הוא הוא כהזית שלנו, ולא היה בו שום שינוי ושיעורו הוא כשביעית / עשירית ביצה (7-5 סמ"ק) ומי אמר שהזית שצמח אצל הרמב"ם בגינה היה גדול יותר? והרי הרמב"ם הורה בכל ספריו שיש לשער שיעור כזית כמו הזית שהיה אצלם בגינה, שהרי אם סבר שבזמן חז"ל היה זית גדול יותר היה לו להשמיע דבר זה ולתת שיעורו במשקל או כלפי הביצה וכדו'. אלא ודאי שהרמב"ם סובר ששיעור כזית הוא 5-7 סמ"ק כמו הזית שלנו.

וכבר כתב כן הגר"י קנייבסקי זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' יא ד"ה והנה לשיטת ונדפס גם בקהילות יעקב פסחים סי' מג) וז"ל והנה לשיטת הרמב"ם ז"ל ודעימיה, דמהא דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים אין ראייה שהכזית כחצי ביצה וכו"ל, אין לנו שום הוכחה מן הגמרא על שיעור הכזית, רק שזה מוכח דבכשליש ביצה פחות משהו ודאי איכא כזית, מכיון דכשליש ביצה הוא כגרוגרת שהוא יותר מכזית וכו"ל. אלא דבכדי שיצא הספק מלב צריכים לקחת כשליש ביצה וכו'. ולפ"ז יש מקום לדון דאחרי שאין לנו שום ראייה על שיעור הכזית, יכולים לשער בכזית בינוני של זמנינו, מכיון שאין לנו ראייה שנתקטנו הזיתים מבזמן חז"ל, כדרך שמשערים באגודל של זמנינו ולא חיישינן שנתקטנו, עכ"ל. והרי זה כמבואר.

עוד כתב הסטיפלר זצ"ל בסוף ספרו שיעורין של תורה בקונ' שיעורי המצוות (אות כד) וז"ל ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו כזית שבזמנינו, "אסור שיהא בלא ברכת המזון" וצריך להוסיף ולאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברהמ"ז.

ונראה שהאחרונים שקרבו את הזית לשליש ביצה "לחומרא" גם לשיטת הרמב"ם, ולא אמרו שהוא קטן כמו זית בינוני שלנו, נראה לענ"ד שהוא מב' סיבות: (א) היות ולא היה סיפק בידם לבדוק מהו הזית הבינוני האגורי, (וכמו ששמעו אזני כמה ת"ח שדברתי עימם על גודל הזית בזמנינו, והשיבו על אתר בתמיהה וכי לא ראית זיתים גדולים בשוק? ומי אמר לך מיהו הזית האגורי שאליו כיוונו חז"ל וכו' וכו') ולכן החמירו עד הקצה האחרון (ומאידך אמרו גם להחמיר לקצה השני כמו שנתבאר לעיל). ולא היה המצב כמו היום שיש לנו נתונים מדויקים ממשרד החקלאות בארץ ובעולם ויודעים בבירור מהו הזית הבינוני האגורי ומהו גודלו, וכמו שנתבאר לעיל. (ב) לרוב ככל האחרונים לא היתה דחיה מושלמת לראיה שהביאו התוס' מסתירת הסוגיות מכריתות ליומא, ולכן רצו בכל מאודם לקרב כמה שיותר את הזית לביצה כדי לצמצם את הסתירה שבסוגיות (האם בית הבליעה מחזיק ב' זיתים או שמחזיק כביצה). אבל אנו שזכינו וראינו את דברי הראשונים הנ"ל, ושעל פי קיבוץ כל חילוקיהם אנו יכולים לתרץ בלי דוחק את הסתירה שבסוגיות, ממילא אין לנו שום הכרח לקרב את הזית לביצה, אלא להיפך יש לנו הכרח גדול יותר לקרב את הזית למציאות שלנו היום ולומר שלא השתנו סדרי בראשית כמו בכל התורה דאזלינן בתר חזקא דהשתא בפרט שבכל שאר השיעורים חזינן שלא הייתה שום התקטנות ומה שונה הזית מכולם?

ודע שכשיטת הרמב"ם הנ"ל שגרוגרת שליש ביצה, סוברים עוד כמה ראשונים, וכמו שהביא הסטיפלר זצ"ל בס' שיעורין של תורה (סי' יא) ונדפס גם בספרו קהלות יעקב פסחים (סי' מג) שאחר שהביא את הראשונים סוברים ששיעור גרוגרת שליש ביצה, סיכם וכתב וז"ל הכלל דלהרי"ף ז"ל ורמב"ם ז"ל והמ"מ ורשב"א ז"ל והרא"ש ז"ל וריטב"א ז"ל והאו"ז ורבינו ירוחם ז"ל, כולם סוברים דהכזית הוא פחות משליש ביצה כמשנ"ת, עכ"ל. וכן סוברים הגאונים כהרמב"ם. כמו שכתב המאירי בשמם בעירובין (פ).

ראיה חזקה שהזית קטן מהגרוגרת לפחות במחצה

ולסיום אביא לך ראיה חזקה מהגמ' שבת (צא.) שמוכח משם שהזית רחוק מהגרוגרת ולא קרובה אליה. ומשמיא קא זכו ליה להרה"ג ר' אריה גלינסקי שליט"א לחדשה בספרו הנפלא ביאורים ביו"ד (גלינסקי, קונט' בירורי השיעורים עמו' שסב) ופלא גדול שלא הרגישו בה האחרונים. וז"ל ובאמת פשטות הגמ' משמע שהזית פחות מכגורגרת בשיעור הניכר מאוד, שהרי ז"ל הגמ' שם (שבת צא.) אמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי מאיר אף במוציא חטה אחת לזריעה. ומקשה, פשיטא "כל שהוא" תנן. ומיישב, מהו דתימא כל שהוא לאפוקי מגרוגרת ולעולם עד דאיכא כזית, קא

משמע לן, ע"כ. הרי מבואר מלשון הגמ' שכזית כלפי כגרוגרת יש אפשרות לקרוא לו "כל שהוא". ואם איתא שהזית הוא מעט פחות מגרוגרת, תמוה מאוד לקרוא לו כל שהוא כלפי הגרוגרת הקרובה אליו. וע"כ בוודאי פשטות הלשון הוא שהכזית פחות הרבה מכגרוגרת, עכ"ל ודפח"ח. ומקום הניחו לו להתגדר בראיה פשוטה ונפלאה זו, אשר היא ממש מאירת עיניים ונכונה. ורוב ככל הת"ח שאמרתי בפניהם את הראיה הנ"ל התפעלו מאוד והודו שהיא ראייה נכונה לכל ישר הולך. ובקונטרס הארוך חיזקנו ראייה זו מכמה מקומות בש"ס וראשונים (ועי' בביאור הלכה ריש סי' יב שג"כ כתב יסוד זה לגבי שיעור כדי עניבה), שרואים שם שלא שייך לקרוא לשון "כל שהוא" על דבר שיש לו שיעור מסויים, אלא רק כאשר מדברים כלפי שיעור גדול מהם הרבה, עיי"ש. ולכן אם נאמר שגרוגרת שליש ביצה (כ 17 סמ"ק) והזית שביעית או עשירית ביצה (כ 5-7 סמ"ק) הדבר מובן, למה חשש שמואל שיהא מי שיטעה להסביר במשנה ש"כל שהוא" אינו חיטה אחת אלא כזית ובא רק לאפוקי משיעור הגדול של גרוגרת, כי כזית שליש ביצה.

וישנה עוד ראייה שהזית רחוק מהגרוגרת בשיעור הניכר מדברי הירושלמי שביעית (פ"א ה"ג) שאמרו שם שתאנה פירותיה גסין (גם אחרי שמתייבשת ועושים ממנה ככר דבילה), לעומת זית שפירותיו אינן גסין. ולכן הקילו לשער בעץ של תאנה במוציא ככר דבילה במשקל ששים מנה ולא בעץ של זית שיוציא זיתים של ששים מנה, כי יצטרכו עץ גדול יותר כדי שיגדלו בו הרבה יותר זיתים בשביל להגיע לתנובה של ששים מנה. ואם הגרוגרת (שממנה עושים את כיכר הדבילה) קרובה לשיעור הזית, א"כ מה הוא שאמרו שהתאנה גסה והזית לא הרי הם קרובים זה לזה ושניהם גסין. אלא ע"כ ששיעור הניכר יש ביניהם והזית אינו קרוב לגודל הגרוגרת. וכפי המציאות היום הכל בא על מקומו בשלום שהגרוגרת 17 סמ"ק והזית 5-7 סמ"ק, זה גס וזה דק.

דעת השולחן ערוך כמה הוא שיעור כזית

הנה בדעת השו"ע הארכנו בקונט' השלם במאמר א' ענף ד', עיי"ש. וכאן אכתוב בקצרה בס"ד:

רבים חושבים שמרן השו"ע פוסק מעיקר הדין כדעת התוס' שכזית הוא כחצי ביצה שהרי כן פסק להדיא בהלכות פסח בס' תפוז"ל שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה, עכ"ל. הרי שהביא רק דעת התוס' בלי חולקים. ורק לחומרא יש להחמיר כשיטת הרמב"ם שחולק על התוס' (ושזה מה שרמז השו"ע באומרו "יש אומרים")

אולם האמת נראה שהדבר נהפוך הוא. שהרי מרן השו"ע פסק להדיא בהלכות עירובין (בסימן שסח ס"ג ובסימן תט ס"ז) כלשון הרמב"ם דלא כהתוס', ולא חשש לשיטתם אפילו שיש שם ברכה שמברכים "על מצוות עירוב". ואבאר דברי: הנה הגמ' בעירובין פ': אמרה ששיעור עירוב שצריך להניח הוא 18 גרוגרות, שהן מזון ב' סעודות, ועל זה אין חולק. אלא שתוס' הקשו שם (וכן הקשו בימא פ.) שזה לא מובן, כי לשיטת ר' שמעון שהלכה כמותו יוצא ש 18 גרוגרות שוים ל 5 ביצים ושליש. וא"כ כל גרוגרת היא קרוב לשליש ביצה, וזה לא יתכן כלל שהרי כזית הוא חצי ביצה (וכאן הביאו את הראיה מהסוגיות כריתות ויומא שהבאנו לעיל מבית הבליעה) וא"כ בחמש ביצים ושליש יש רק כ 11 זיתים בלבד, והרי מוכח מהגמ' בשבת (צא.) שגרוגרת יותר גדולה מזית. וא"כ כיצד מסתדר ש 18 גרוגרות שווים בגודלם ל 11 זיתים הרי הזית צריך להיות יותר קטן. ועל זה תירץ ר"י בתוס' שבאמת לגבי שיעור עירוב הלכה לא כמו ר' שמעון (שסובר שהוא ה' ביצים ושליש) אלא הלכה כר"מ ור' יהודה שסוברים שהשיעור גדול יותר (שתי כיכרות של האכירים) ולא רק ה' ביצים ושליש, ע"כ דברי ר"י בתוס'. ולא פירשו כמה ביצים הוא שיעור 18 גרוגרות לעירוב. אבל תוס' ראש (עירובין פג. ד"ה וחצי) ובאחרונים⁵ כתבו שע"כ לשיטת ר"י שיעור עירוב הוא יותר מ 9 ביצים. והדבר מוכרח ממקומו, שהרי 18 זיתים הם 9 ביצים לשיטת ר"י שכל כזית הוא חצי ביצה. וגרוגרת גדולה מזית וא"כ שיעור עירוב הוא יותר מ 9 ביצים אם נסבור שכזית הוא חצי ביצה. ועי' באורך מה שכתבנו במאמר א' ענף ב' בזה.

ולפי זה מרן השו"ע שפסק בהל' עירובין (שסח ס"ג) בסתם שיש להניח ו' ביצים ובשם י"א ח' ביצים ובסימן תט ס"ז הביא רק את השיטה של ו' ביצים בלבד. הרי להדיא שפוסק דלא כהתוס' שלשיטתם צריך להניח יותר מט' ביצים. וא"כ רואים שהשו"ע לא חשש לסברת התוס' כלל, אפילו שלפי שיטתם מי שניח עירוב כזה מברך ברכה לבטלה⁶. וא"כ יוצא שפשוט הדבר שמעיקר הדין השו"ע פוסק כהרמב"ם שכזית הוא

5. וכן כתבו הפר"ח (סי' תפו) והגר"א (שם) ובס' עולת תמיד (שסח סק"ב) והגאון זרע אמת בס' שבח פסח (מוציא מצה אות ח ד"ה והן דף ו עמודה ד'). וכל זה דלא כהב"ח (בסי' תט), שכתב ששיטה זו שהובאה בשו"ע בשם י"א היא שיטת התוס', וכבר דחו האחרונים הנ"ל את דבריו. ועי' בב"י בסי' תט ס"ז ותראה שבוודאי אינו סובר כהב"ח, ולא עלה על דעתו לומר שהיא סברת התוס'. ולכן פשוט שאין כוונתו בשו"ע לדעת התוס', ולא הביאם כלל אפי' לא בתור י"א.

6. אמנם, אין להוכיח מכאן שלדעת השו"ע מי שאכל שיעור כזית של הרמב"ם יוכל גם לברך ברכה אחרונה. דזה אינו, משום שיש חילוק גדול בין מי שיש לו ספק בעיקר החיוב "האם חייב לברך", שבוזה אמרינן ספק דרבנן לקולא ופטור מלברך, וממילא אסור לו לברך, לבין מי שחייב בעירוב או בכל מצוה מדרבנן כגון מרור, וכל הספק הוא "האם יוצא ידי חובה" כשהוא מניח כשיעור הקטן של הרמב"ם, או כשאוכל מרור בשיעור כזית של הרמב"ם, שבוזה אמרינן ספק דרבנן לקולא ויוצא י"ח המצוה וממילא יכול גם לברך. ויסוד זה נלמד

קטן יותר משליש ביצה, כי כתב כהרמב"ם שגרוגרת היא שליש ביצה, ובכמה זית יותר קטן מגרוגרת? בזה כבר הארכנו לעיל בשיטת הרמב"ם שהיא ממש שיטת השו"ע שהעתיק את הרמב"ם הזה.

ומלבד זאת, הרי בוודאי שדרך השו"ע לפסוק מעיקר הדין כהרמב"ם נגד התוס' כידוע בכל מקום. ובפרט שכדברי הרמב"ם הללו כן פסקו גם הרי"ף והרא"ש והרשב"א והריטב"א והמ"מ ורי"ו כמו שכתבנו לעיל, וא"כ פשיטא שהשו"ע יפסוק כמותם מעיקר הדין כדרכו, ולא יניח אותם ויפסוק מעיקר הדין כתוס'.

וכבר עמד על סתירת דברי השו"ע, ר' ישמעאל הכהן, בעל שו"ת זרע אמת, בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) שאחר שכתב להוכיח מהרי"ף הרא"ש והרמב"ם דלא ס"ל כהתוס', ואחר שהביא גם את הסתירה בדברי השו"ע, העלה וכתב וז"ל: ואפשר דהיינו טעמא דכתב מרן (בס' תפוז לענין אכילת כזית מצה) דין זה בשם י"א לפי שליבו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים כנ"ל. **ולא כתב דעת זה אלא להודיע דטוב לחוש גם לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה**, עכ"ל. והובאו דבריו בהסכמה בשו"ת ויאמר יצחק (ואליד, או"ח סי' ח) וכ"כ בס' כסא אליהו (ישראל, סי' תפז) וז"ל: ומ"ש מרן בשם יש אומרים הטעם נראה לע"ד לפי שעינו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים ולהכי כתב בשם יש אומרים **לאשמועינן דטוב לחוש לדעה זו** וכמ"ש והארכתי בזה אל מקום אחר בס"ד, עכ"ל. הרי ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד, דדעת מרן הוא רק דטוב לחוש לחומרא לשיטת התוס'. וכ"כ בשו"ת יד אליהו (לובלין סי' כו ד"ה היוצא לנו) שלא כתב השו"ע שכזית הוא חצי ביצה **אלא רק על צד החומרא** כגון לענין אכילת מצה ומרור ולזימון ולברך ברכת המזון, עכ"ל.

ובזה יבואר לנו מדוע המתין מרן השו"ע עד סי' תפז בהל' פסח, כדי לגלות לנו כמה הוא שיעור כזית. והיה יותר ראוי לומר לנו זאת כבר בהלכות ברכות שהדבר מצוי שם ביותר ובפרט לענין שיעור ברכה אחרונה, ומדוע שם כתב רק "כזית" בסתם כאילו

מדין ספירת העומר בין השמשות, שיכול לברך אע"פ שהוא ספק יום, וכמבואר בתוס' מנחות סו ובשו"ע סי' תפט ס"ב ונתבאר בשו"ת יחזה דעת ח"ו סי' לא כמה דוגמאות לכך, קחנו משם. (ועכ"פ למדנו מכאן שמה שכ' בס' כף החיים סי' תפז שחולה האוכל מרור כשיעור שליש ביצה לא יברך על אכילת מרור דסב"ל, עיי"ש. דבר זה נסתר להדיא מדברי השו"ע בעירובין הנ"ל שפסק שיכול לכתחילה להניח עירוב בהרמב"ם ולברך, הגם שלא מניח שיעור עירוב כשיעור התוס')

ואעפ"כ לענ"ד להלכה, שאין לומר סב"ל במי שאכל שיעור כזית של ימינו, שהוא שיעור כזית של הרמב"ם והשו"ע מעיקר הדין. וזאת, משום שלפי כל הטענות שיש בידינו שכתבנו ושנכתוב בהמשך, נראה בעליל ששיטת התוס' היא כעין שיטה יחידאה, שאין לחוש לה בדיעבד אם אינו יכול לאכול יותר, וחייב לברך ברכה אחרונה. וגם בשו"ע אפשר לבאר כן, שכל כוונתו הייתה רק להחמיר לכתחילה למי שיכול לאכול מצה בשיעור גדול כתוס', אבל מי שאינו יכול שפיר יוכל לאכול כזית קטן כמו שלנו ולברך.

שיעורו ידוע ומפורסם לכל, ולמה רק בהלכות אכילת מצה הביא שיטה זו בשם יש אומרים בלבד ולא גילה לנו מי החולקים וכמה שיעורם? אבל לאור הנ"ל הדבר פשוט מאוד, כי באמת סובר השו"ע ששיעור כזית הוא: "כזית" פשוטו כמשמעו דהיינו כמו הזית הבינוני שמצוי אצל כל אחד, ולא צריך לתת "שיעור לשיעור" וכן הוא השיעור לדעתו גם לגבי ברכה אחרונה. ורק בהלכות פסח גילה אוזנינו שיש דעה הסוברת שהזית פעם היה גדול כחצי ביצה, ולכן יש להחמיר לכתחילה לאכול כשיעור הזה, כי מה הפסד יש בדבר אם נאכל מצה ומרור כחצי ביצה. ולעולם לא נתכוון שזהו גם השיעור לעניין ברכה אחרונה למי שאכל שיעור זית בינוני של זמנינו, כי באמת זהו עיקר השיעור כמבואר בהלכות ברכות בשו"ע שהשיעור הוא "כזית" כמו זית ותו לא.

שמה תאמר, א"כ מדוע הביא השו"ע בסי' תפו רק את סברת התוס' בשם י"א, ולא הביא בסתם את החולקים הסוברים שכזית הוא כגודל זית בינוני שלנו? התשובה פשוטה. הגע עצמך איך יכל השו"ע לכתוב זאת? האם יכול לכתוב כך: "שיעור כזית הוא כמו זית וי"א שהוא כחצי ביצה" הרי זה חוכא ואטלולא לכתוב כך "שיעור כזית הוא כמו זית" שהרי זה מובן מאיליו. והשו"ע לא העלה על דעתו את כל הפילפולים שיש היום אם כזית חצי או שליש ביצה, רק הבין שפשוט הדבר שכאשר כתב בכל השו"ע מילה אחת בלבד: "כזית" ולא פירש כמה שיעורו כלפי דברים אחרים, הכוונה היא כפשוטו לפרי הזית הצומח על העץ, ולא ראה צורך לתת שיעור לשיעור.

ולכן נראה ברור שמעיקר הדין חייבים להחמיר כדעת השו"ע שפוסק כהרמב"ם ששיעור כזית הוא כגודל פרי הזית הבינוני שלנו וכמו שנתבאר לעיל. (ולעניין להקל ולברך ברכה אחרונה על שיעור זית בינוני שלנו, אין לנו הכרעה מה היא דעת השו"ע, האם החמיר כשיטת התוס' רק לכתחילה בלבד אבל בדיעבד יסבור לברך בדיעבד מי שאכל כשיעור הזה ולא חפץ לאכול יותר. אולם אחרי כל הראיות והטענות והפוסקים שהבאנו נראה שאין כאן סב"ל ויכול לברך ואין צריך לחשוש לסברת התוס' בדיעבד).

דעת שאר הגאונים והראשונים בשיעור כזית

בדעת שאר הגאונים והראשונים הארכנו בקונט' השלם מאמר א' ענף ו', עיי"ש.

ועתה נדון האם יש ראיות מה דעת שאר הגאונים והראשונים בעניין שיעור כזית. האם גם שאר הראשונים מסכימים להשוואת הסוגיות של כריתות ויומא המכריחות אותנו לומר שכזית הוא יותר גדול משליש ביצה. והאם המחלוקת שקולה.

הנה, כבר הבאנו לעיל בתחילת המאמר את לשון תשובת הגאונים הרכבי המשיב לשואלים ששאלו כמה הוא שיעור כזית? ומורה להם למעשה שיש לשער כפי פרי הזית הבינוני המצוי ביד כל אדם ואין צריך ללמוד שיעור לאחר, כי הזית הבינוני שכל אחד רואה בעצמו הוא הוא השיעור. וכן מבואר בתשובות הגאונים שהובאה בספר האשכול (אלבק, הלכות חלה דף קכה עמוד ב) בשאלה לרב שרירא והובאה תשובה זו בקצרה גם באורחות חיים (הל' מאכלות אסורות סי' כה אות ו' ד"ה הארבעה עשר) ובעוד תשובה אחרת שהובאה בס' האשכול (אלבק הלכות חלה דף קכח עמוד א) ונמצאת גם בתשובות הגאונים (מוסאפיה ליק) סימן צה) וכן בתשובות הגאונים שערי תשובה (סימן מו) בתשובה מרב האי גאון. כולם פה אחד מורים שיש לשער את כל השיעורים לפי הביצים והפירות המצויים ביד כל אדם ואדם וישער בהם לפי דעתו מי היא הבינונית וכתבו להדיא שאין לומר שנסתנו.⁷ וכן עינינו הרואות היום שלא נשתנו וכו"ל. ודבריהם דברי קבלה כידוע.

7. בביאור דברי הגאונים שכתבו "אין לומר שנסתנו הפירות" ובתשובת הגאונים שבס' האשכול שכתבו "הלכך תלו חכמים ז"ל המדות בפירות ובביצים שהם קיימות ואינן משתנות". נחלקו האחרונים בביאורם: שהגאון ר' אלחנן ווסרמן זצ"ל בקובץ שיעורים (ח"ב סי' מו אות ג) הבין דבריהם כפשוטו שאינן משתנים, וכתב שמכאן מוכח דלא כהאחרונים (הצל"ח ודעימיה) שאמרו שנתקטנו הביצים, עיי"ש. גם בשו"ת בית יצחק (שמעלקיס ח"ב יו"ד קלג) כתב כעין זה, רק ביאר שכונתם "שבדרך כלל אינם משתנים" ואין צריך לחוש לכך שמא נשתנו בלי שיהיה הכרח לכך, אבל גם הם מודים שיתכן שינוי בטבע כמו שמצינו בכמה טבעים, עיי"ש. ואילו החזו"א (או"ח לט אות ו) כתב לבאר דבריהם לא כפשוטו לשונם אלא כתב: רצונם לומר מציאותם קיימת, ואין הטבע מחליף את הביצים על מין אחר כמו חילוף המדות שהן רק בהסכמת בני אדם, אבל שינוי הביצים בקטנותן וגדלותן אינו מפסיד, שזהו עיקר השיעור, עכ"ל עיי"ש. וכונתו דבוודאי גם הגאונים ידעו שיתכן שינוי בגודל הביצים והפירות במשך הדורות, וכמו כן ים שינויים בגודל הפירות בין המקומות אשר על פני תבל אפילו באותו דור עצמו. אלא כוונת הגאונים היא שהן קיימים לעולם בעצמותם ואינן משתנים למין אחר. ולכן גם אם נשתנו בגודלם אין זה מעכב כלל, כי הולכים אחר כל דור ודור וכל מקום ומקום לפי הבינוני שבאותו דור ובאותו המקום.

והנה, בין אם נבאר דבריהם כפשוטו, וכדעת הרב בית יצחק "שאינן לומר שנסתנו בלי שיהיה הכרח לכך", ובין אם נאמר כהחזו"א שכונתם "שהמין לא משתנה אלא שיש ללכת אחרי הבינוני שבאותו הדור", למדנו מכאן שיש לשער שיעור כזית כמו הזית בימינו "היות ואין שום דבר המכריחנו לומר שנסתנו הזיתים" מלבד הראיה של תוס', וראיה זו נדחית היא מפי הראשונים והאחרונים ואינה מוכרחת כלל. ומאידך, כל הראיות האחרות, וכן עדויות הראשונים שראו זיתים, מראות שהזית גם בזמנם היה קטן כמו שלנו, וא"כ ברור ופשוט שלפי הגאונים "שיעור כזית בימינו הוא כגודל זית בינוני שלנו כז-5 סמ"ק בלבד", לפי כל הביאורים בדברי הגאונים.

ולא אכחד מהקורא הנעים, שהגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב' אות ט ורמז לזה בהקדמתו בעמוד השני) הרבה להקשות על דברי הגאונים וכ' דצריך נגר דיפרקינה, ולכן הסיק דלאו מר בריה דרבנא חתים עלה ואין לסמוך עליהם, עיי"ש בדבריו. אבל אחר המחילה דבריו תמוהים לדחות שלש תשובות הגאונים, שהובאו גם בדברי הראשונים האשכול ואורחות חיים בלי פקפוק בנאמנותם. והגאון חזו"א (או"ח לט סק"ו) שהביא תשובת הגאון כתב שאע"פ שבדרך כלל אין לסמוך על כתבי יד שנדפסים בימינו שלא עברו במסורת הדורות, מ"מ

ובדעת שאר הראשונים, הנה רובם ככולם, מלבד בעלי התוס' ותלמידיהם, כלל לא הביעו דעתם כמה הוא שיעור כזית, רק כתבו תמיד - "כזית" כפשוטו - כמו זית. ואם איתא דסבירא להו שנתקטנו הזיתים מזמן חז"ל, איך לא הודיעונו דבר כזה חשוב, ואיך לא העבירו לנו בקבלה מדור דור כמה הוא שיעור כזית. אלא ודאי דס"ל דשיעור כזית לא נשתנה ושיעורו הוא כמו הזית הבינוני שהיה לפנייהם.

וכן הורה למעשה ר' ישראל מטוליטולה שבספרד לפני כ-700 שנה, שהיה תלמיד הרא"ש וחבר בית דינו⁸, שיש לשער ע"פ גודל הזית הצומח בגינה, שכ' בספרו מצות זמניות (הל' פסח שער רביעי) וז"ל: וחייב עוד לאכול ממצה של מצוה לא פחות מכזית וכן מרור. וכשנרצה לשער שיעור הזית, רצונו לומר כזית אגורי, והוא מן זיתי ארץ ישראל והוא כגדול שבזיתים אשר בארצינו זאת, עכ"ל. והובא בס' מדות ושעורי תורה (מאמר "שיעור כזית" סוף אות ד' עמו' תקכד). הרי ששיער לפי הזית המציאותי שגדל בזמנו בארץ ישראל. ולא חשש שנשתנה.

וכבר הבאנו לעיל ששניים מתלמידי בעלי התוס' (תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ורבינו שמשון) שעלו לארץ ישראל וראו שהזית קטן מאוד חזרו בהם והודו שהזית אינו חצי ביצה. וא"כ יתכן שגם שאר בעלי התוס' אילו היו מגלים מה הוא הזית של ארץ ישראל היו ג"כ חוזרים בהם.

והכותבים שכזית הוא חצי ביצה, ורק מכח הראיה של תוס' הנ"ל הם: הראב"ה (פסחים סי' תקכה) אבל הוא עצמו כותב במקום אחר (ברכות סימן קז) "שאינו אנו בקיאים בשיעור כזית". האגודה (סי' פו) בשם ר"י⁹. ומהר"י וויל (סי' קצג) בשם האגודה בשם ר"י. ומהרי"ל¹⁰ (מנהגים, סדר ההגדה אות לג) ומהר"ח או"ז (בסדר ההגדה). וקרוב לזה כתבו בתוס' וכתבו בתוס'.

כאן נראה שהיא באמת לשון תשובת גאון, ע"כ. וכל שכן אנו שיודעים שתשובות אלו כן עברו במסורת דורות והוזכרו בראשונים.

8. והיה חשוב מאוד בעיני רבו הרא"ש, וחתום כשר המסכים על פסק הלכה של הרא"ש בעניין הגשמים עי' בתשובות הרא"ש כלל ד' סוף סי' ד. ועי' כסף משנה כלאים פ"ו ה"ב שהרא"ש שאל את ה"ר ישראל שהיה חכם בחכמות על דברי מי יש לסמוך וכו'.

9. כי באמת רק לפי תירוץ ר"י שבתוס' בעירובין פ. וביומא פ: יוצא שכזית חצי ביצה אבל לפי תי' ר"ת ביומא שם בוודאי כזית פחות משליש ביצה. ולכן דקדקו לכתוב כן בשם ר"י בלבד.

10. ודע שמהרי"ל סבר שהזית האגורי הוא גדול גם בימיו, ולא סבר שנתקטן. וכמו שהביאו בהוספות מכ"י מהדורות מכון ירושלים, שאמרו לו תלמידיו שר' שמשון היה בירושלים וכתב להם משם שהזית קטן מאוד ולא כחצי ביצה. והשיב להם וז"ל ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן כי הוא ראה בעיניו זית גדולה כמעט כשיעור ביצת תרנגולת בינונית משלנו. ומסתמא הר' שמשון איירי באותן שרגילין לכובשן שהם קטנים מאוד, עכ"ל.

ישנים ביומא (פ. ד"ה שאין בית) בשם ריב"א ובתוס' רבינו פרץ בעירובין (פ. ד"ה דשתי) והמאירי בעירובין (פ. ד"ה פירשו הגאונים) שהם כתבו להוכיח רק שאין ג' זיתים בביצה (דהיינו שזית עכ"פ גדול משליש ביצה). אבל כולם הביאו "רק ראייה אחת בלבד לכך" והיא אותה הראייה ממש שהביאו התוס'.

ומה שמביאים האחרונים בשם המרדכי (סוף ערבי פסחים בסדר של פסח) ותרומת הדשן (ח"א סי' קלט) שהביא את דברי המרדכי, שסוברים כתוס' שכזית חצי ביצה. הנה הדבר תמוה, וכמו שכבר העיר הרב קרבן נתנאל (על הרא"ש עירובין פרק ח סי' ג סק"צ) שהרי המרדכי כתב כן רק בקושיתו, אבל לפי תירוץ המרדכי לחלק בין אוכל מרוסק לאוכל שלם, ובאוכל מרוסק מחזיק בית הבליעה ג' זיתים, ממילא כבר אין שום ראייה מהגמ' שכזית הוא חצי ביצה. וא"כ בוודאי שהמרדכי במסקנתו אינו סובר כר"י וכזית קטן יותר משליש ביצה. ותדע, שהרי כמה אחרונים הביאו את המרדכי כדי לתרץ את קושיית התוס' אליבא דהרמב"ם הסובר שכזית פחות משליש ביצה.

גם מה שכ' בחזו"ע פסח (הל' כרפס ס"ק ה עמו' מג) שהרא"ה (בחדושי חולין דף צו: ובבדק הבית ב"ד ש"א דף ה:) סובר כהתוס', כי כתב שכנגד כזית איסור שנפל לקדירה, כגון כזית חלב (בניקוד ציריה), צריך שישם רביעיות רוטב כי כל רביעית רוטב, שהיא כביצה וחצי - שווה לכזית אחת בלבד, כיון שכשיקרוש הרוטב יעמוד על כזית, כמבואר בגמ' שבת (עז.). גם זה במחילה אינו מובן ולכאור' אין שום ראייה מדבריו כלל, כי הוא רק כתב שכל רביעית רוטב שווה רק ככזית, אבל לא מבואר "כמה הוא כזית אם גדול או קטן" וגם אם סובר שכזית הוא קטן כ 5 סמ"ק מ"מ צריך לבטלו ברוטב של רביעית שהיא ביצה ומחצה, כי רוטב של ביצה וחצי כשיקרוש יעמוד על 5 סמ"ק.

ובדעת שאר הראשונים: הנה, מהראשונים בהלכות עירובין ששם חידשו התוס' (עירובין פ: ד"ה אגב) בשם ר"י שכזית הוא חצי ביצה ולכן כתבו ששיעור ח"י גרוגרות של עירוב אינו ו' ביצים כר' יוחנן בן ברוקה וגם אינו ח' ביצים כר' שמעון אלא כר' יהודה ור' מאיר שהוא שיעור תרתי ריפתא איכרייתא, שהוא שיעור גדול יותר מט' ביצים לשיטת התוס', וכמו שכ' תוס' הרא"ש (עירובין פג. ד"ה וחצי) והאחרונים שהבאנו לעיל שלשיטה זו שיעור עירוב הוא יותר מט' ביצים, וכמו שביארנו הקונט' השלם מאמר א' ענף ב', עיי"ש.

ולפי זה הוכיח הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (דיני מוציא מצה אות ח) **שדעת הרמב"ם והרי"ף והרא"ש דלא כתוס'**, שהרי הם פסקו לגבי שיעור עירוב כר' יוחנן דסגי בו'

אולם היום יעדין שבוודאי שצדק ר' שמשון ודלא כהשערת מהרי"ל שהרי במציאות הדבר להיפך שהזיתים הגדולים אין בהם שמן אלא מעט ומיועדים לכבישה ואילו הקטנים בלבד הם זיתי שמן.

ביצים ולא הצריכו יותר מט' ביצים כשיטת התוס'. ומזה מוכח שהם סוברים להלכה דלא כר"י לענין שיעור כזית, אלא כהרמב"ם שהוא פחות משליש ביצה.

גם הסטייפלר זצ"ל בס' שיעורין של תורה (סי' יא) ונדפס גם בספרו קהלות יעקב פסחים (סי' מג) שאחר שהביא את הראשונים שסוברים ששיעור עירוב של ח"י גרוגרות הוא ו' ביצים, סיכם וכתב **וז"ל הכלל דלהרי"ף ז"ל ורמב"ם ז"ל והמ"מ ורשב"א ז"ל והרא"ש ז"ל וריטב"א ז"ל והאו"ז ורבינו ירוחם ז"ל וכן נראה דעת ר"ת ז"ל והתו"י כריתות כדלקמן בעה"י, כולם סוברים דהכזית הוא פחות משליש ביצה כמשנ"ת, עכ"ל.**

ומלבד זאת יש עוד ראיות מכמה ראשונים דלא ס"ל כתוס'. הנה, **הרשב"א** במשמרת הבית (ב"ד ש"א דף ו) כאשר חלק על הרא"ה הנ"ל שהבאנו בסמוך, כתב "שבט"ו ביצים יש יותר משישים זיתים" ומוכח שיש יותר מארבעה זיתים בביצה (שישים חלקי ט"ו שווה ארבע)¹¹. **והריטב"א** (שבת עו:) כתב בתוך דבריו שבגרוגרת שיש כמה זיתים, ע"כ. והרי גרוגרת היא שליש ביצה וא"כ לפחות יש ו' זיתים בביצה. וגם אם הוא סובר שגרוגרת היא כחצי ביצה כהתוס' מ"מ מוכח שיש לפחות ד' זיתים בביצה (אלא שיש לדחות שכוונתו רק שגרוגרת גדולה מזית. אבל פשטות הלשון אינה מורה כך). **ומפי' המיוחס לרבינו גרשום** מנחות (עה:) לגבי פתיתת המנחות לט"ז חלקים, יוצא שכזית פחות משליש ביצה. והרוצה לראות ראייה זו באורך רב עם חשבוניות שונים יראה בירחון אור תורה אדר תשס"א סי' סג, במאמר מהרב יוסף מלמד שליט"א, עיי"ש. גם מדברי **הראב"ד** שהובא בשיטה מקובצת (ב"מ נג. ד"ה דאורייתא. ובמיוחסים לריטב"א שם ד"ה הדר) מוכח שכזית הוא קטן מאוד [שהרי הקשה היאך מתחייב מלקות מי שאכל עשירית תאנה שהיא מעשר שני הרי "אין בזה שווה פרוטה". ואם כזית הוא חצי ביצה וע"כ שעשירית התאנה הייתה כזית שהרי על פחות מכזית לא שייך מלקות, א"כ בוודאי יתכן שתאנה בגודל חצי ביצה שווה פרוטה ומאי קשיא ליה. אדרבא, היה לו להקשות היאך בעשירית תאנה יש כזית?]. **וכן מוכח גם מרש"י** פסחים לב: (ד"ה דאית בה שוה פרוטה) [שהעמיד אוקימתא שמדובר "בשנת בצורת" ולכן פחות מכזית נמכר ביוקר - בפרוטה. ואילו אם כזית חצי ביצה, הרי שע"פ חשבון השער הרגיל המתבאר מעירובין פב: במשנה, יוצא שגם בשנה רגילה מוכרים כשליש ביצה בפרוטה, ולמה לו להעמיד בשנת בצורת?].

¹¹ ומה שכתב בחזו"ע פסח (הל' כרפס ס"ק ה עמו' מג) שיש ט"ס ברשב"א וכו'. כל זה לפי מה שהבין הרב חזו"ע שהרא"ה סובר שכזית הוא חצי ביצה. אבל למה שכתבנו בפנים, שאין שום ראייה מהרא"ה כלל כמה הוא כזית, ממילא אין שום ט"ס ברשב"א, ודו"ק. וכבר העיר עליו בזה בשו"ת דברי דוד (טהרני, ח"א סי' כה) וציין לדברי הגר"מ מזוז שליט"א שכ' בכמה מגליונות אור תורה (שנה ט' סי' קכו ושנה יט עמו' שה ושנה כה סי' צו) שאין כאן שום ט"ס ברשב"א. וכ"כ גם בס' מידות שיעורי תורה (בניש, פט"ו הערה *118).

הרי לנו דמוכח מרוב הראשונים¹² שהם חולקים על ההנחה של תוס' שלמדו מהשוואת הסוגיות "בכריתות ויומא" שכזית הוא חצי ביצה (-) או עכ"פ גדול משליש ביצה (-) ומרובם מוכח שכזית הוא "פחות" משליש ביצה, וזה אומר שהם לא סברו את השוואת הסוגיות שעשו התוס' בין כריתות ליומא. וגם אין שום ראיה מדבריהם שהזית היה יותר גדול מהזית שלנו. וממילא אין לנו שום מניעה לומר בשיטתם שהכזית הוא כגודל הזית שלנו היום, וכן גם מסתבר לומר בדעתם, שלא היה שינוי במציאות בלי שום סיבה מוצדקת, וכמו שכתב הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' יא ד"ה והנה לשיטת ונדפס גם בקהילות יעקב פסחים סי' מג) והעתקנו לשונו לעיל בדעת הרמב"ם.

יותר מעשר ראיות מהש"ס שהזית בזמנם היה קטן

ועתה נביא ראיות אחרות מחז"ל מה היה גודלו של הזית בזמנם. והארכנו בזה בקונט' השלם מאמר א' ענף ז, עיי"ש וכאן נביא בקצרה.

ובכן, מצינו יותר מעשר ראיות מחז"ל שהזית לא היה גדול כחצי ביצה ואף לא שליש ביצה ויותר מסתבר שהיה כגודל זית בינוני שלנו כ-5-7 סמ"ק בלבד. לעומת זאת, לא מצינו אפילו ראיה אחת נוספת שהזית פעם היה יותר גדול מאשר בזמנינו.

א. ראיה מגמ' יבמות (קג): שם מדובר בברייתא על מטלית קטנה של בגד, שהיא 6 ס"מ על 3 ס"מ וכתוב שיש בה כזית. ודבר זה לא יתכן, אלא אם נאמר שהעובי שלה הוא 1.3 ס"מ. ומלבד שאין כזה בגד בעולם שהוא כל כך עבה, יתרה מזו על פי המשנה בכלים (כח, ה) פשוט אי אפשר לומר שמדובר במטלית עבה כל כך, כי מבואר שם שמטלית כזו אינה מטמאה כלל. וא"כ בברייתא ביבמות מדובר במטלית עבה כמו עובי סוודר שלנו או מעיל, ושבשיעור 6 ס"מ על 3 ס"מ יש כזית. דבר זה מוכיח בעליל ששיעור כזית הוא 5 סמ"ק ולכל היותר 10 סמ"ק (אולם ראיה זו היא רק לפי פירוש רש"י, ולא לפי המאירי, שלשיטתו אפשר לדחות בדוחק).

ב. ראיה מהברייתא במס' מכות יט: לגבי כהן שאכל תאנה שלא הפרישו ממנה מעשר מן המעשר ולוקה על זה (כיון שאכל כזית מעשר ראשון שהוא טבל. והמעשר הוא רק אחד חלקי 11 מהתאנה. כי כזית הראשון הפריש לתרומה) וא"כ ע"כ שבתאנה אחת היה 11 כזיתות. ואין

¹² הלא הם: כמה מתשובות הגאונים מרב האי ורב שרירא. ר"ת עצמו, המרדכי ותוס' רי"ד, תוס' ישנים, הרי"ף הרא"ש והרמב"ם מגיד משנה ואו"ז ורבינו ירוחם הרשב"א והריטב"א הראב"ד רש"י ורבינו גרשום ר' ישראל מטוליטולה רבינו שמשון ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג. כל אלו בוודאי אינם סוברים את הראיה של תוס' מהסוגיות לומר שכזית הוא חצי ביצה.

במציאות תאנה גדולה כל כך. אך אם כזית הוא 5 סמ"ק אזי מדובר על תאנה קצת גדולה, כגודל ביצת לרג'.

ג. ראייה ממנחות (יא.) ממצוות "הקמיצה" שהיה עושה הכהן מקרבן המנחה. שם מבואר שהיה הכהן לוקח (-קומץ) סולת מהמנחה בין ג' אצבעותיו האמצעיות (אצבע אמה וקמיצה) שהיו מקופלות על פס ידו. ותמיד היה ב' כזייתות בסולת ההיא שבין אצבעותיו. ואם כזית הוא גדול זה לא יתכן בשום אדם בעולם שיכנס אפילו 40 סמ"ק במקום קטן כזה. אבל אם כזית הוא קטן יותר הדבר מובן ללא דוחק.

ד. ראייה מהמשנה שבת קמג. והגמ' שם, שמבואר (לפי רוב הראשונים וכך נפסק בשו"ע) שפרורי פת פחות מכזית שנשארו אחרי הסעודה אינם נחשבים כראויים למאכל אדם אלא חשובים כמאכל בהמה שיש עליהם תורת מוקצה (אלא א"כ מצויים שם בעלי חיים) וכן אין בהם איסור "בל תשחית" ומותר לאבדם ביד. ואם שיעור כזית הוא גדול, כחצי או אפילו כשליש ביצה, הדבר תמוה, וכי חתיכות לחם כחצי פרוסה נחשבים כבר "מאכל בהמה" ואין בהם בל תשחית במי שיאבדם ביד? אבל אם כזית הוא 5 סמ"ק כגודל זית שלנו הדבר מובן מאוד.

ה. ראייה מהגמ' שבת (עז.) שם כתוב שרביעית יין ודם שקורשים ומתייבשים יכולים לעמוד על שיעור כזית. ורביעית היא ביצה וחצי. ומהנסויים שעשו היום יוצא שיין יקרוש לכ 4 סמ"ק ודם יקרוש לכ 14 סמ"ק (ובקרישה טבעית יש טוענים שיקרוש ל 7 סמ"ק). ושניהם רחוקים משיעור חצי ביצה. ועי' בקונט' השלם מה שכתבו בזה.

ו. ראייה מהגמ' ביצה טז. "שמנונית שעל גבי הסכין (שחתך בה בשר מבושל) גוררה ועושה עליה ערובי תבשילין אם יש בה כזית". ואם כזית גדול אפילו כשליש ביצה, לא יתכן שיהיה כל כך הרבה שמנונית של בשר מבושל בסכין שיהיה בה כזית.

ז. ראייה מגמ' זבחים קז סוף ע"ב שם מדובר לגבי איסור מעלה קרבן חוץ למקומו שחייב אם העלה כזית, ובעי רבא המעלה בחוץ **ראש בן יונה** (של עולת העוף, רש"י) שאין בו כזית ומלח משלימו לכזית האם חייב או לא, תיקו, ע"כ. והנה, מזה שהסתפק רבא על "בן יונה" ולא על **ראש "תור"** מוכח שהזית היה קטן כמו בימינו, שהרי בחולין (כב.) מבואר לגבי עולת העוף שמביאים מתורים או מבני יונה, שתורים כשרים רק כשהם גדולים ולא קטנים. ואילו בבני יונה הדבר להיפך, שקטנים כשרים ולא גדולים, ואם התחילו נוצותיהם להצהיב כבר פסולים הם. ואם כזית שלהם היה גדול כחצי או שליש ביצה הרי היה ראוי יותר שרבא יסתפק על המעלה ראש של "תור", שאין בו כזית והמלח משלימו. שהרי ענינו הרואות שראש של יונה גדולה הוא קרוב לשליש או לחצי ביצה (וגם זה רק עם הנוצות) ועל זה היה ראוי רבא להסתפק איך הדין אם לא היה

בו כזית, אלא קרוב לכזית, והמלח המועט שפיזר עליו משלימו לכזית. אבל בן יונה, שראשו קטן מאוד, שהרי הוא כשר רק בקטנותו קודם שהתחיל בו הציהוב, הרי הוא קטן מאוד כמו זית שלנו היום, ואיך מלח מועט ישלים אותו לכזית גדול של שליש או חצי ביצה?

ח. ראייה מגמ' מכות טז: שם מבואר שבעשר נמלים קטנות או בשתיים גדולות יש שיעור כזית. שאמרו שם אמר רבא בר רב הונא: ריסק תשעה נמלים והביא אחד חי והשלימן לכזית - לוקה ו' - ה' משום בריה, ואחד משום כזית נבילה. רבא א"ר יוחנן: אפילו שנים והוא. רב יוסף אמר: אפילו אחד והוא. ולא פליגי: הא ברברבי, והא בזוטרי. והנה היכן מצינו נמלים גדולות כל כך. הלא אפילו אם כזית הוא 15 סמ"ק אזי כל נמלה קטנה תהיה 1.5 סמ"ק והגדולה תהיה 7.5 סמ"ק (לשם המחשה קובית משחק "חמש אבנים" היא 1 סמ"ק) וזה לא בנמצא כלל.

ט. ראייה מגמ' פסחים מד. שם מדובר על אדם שנתן תבלין (פלפלין או זנגביל - רש"י) מתוך המדוכה שלפניו לתוך תבשילו, ויש לו ספק אם התבלין היה חולין או תרומה, ואמרה הברייטא שהתבשיל מותר לזר כי ספק דרבנן לקולא. ועל זה הקשתה הגמ' שלכאור' הוא ספק דאורייתא, כי תערובת כזית בכדי אכילת פרס איסורה מהתורה, ע"כ. והנה, שיעור פרס הגדול ביותר הוא שיעורו של ר' שמעון בעירובין פב: שהוא ד' ביצים. ואם כזית הוא חצי ביצה, א"כ אינו מובן מה מקשה אביי לרב דימי שם "שיש כזית בתבלין בתוך שיעור פרס מהתבשיל", הרי לא יתכן אדם שיתן תבלין שמינית מתבשילו, כזית בשמונה כזייתות, דאטו בשופטני עסקינן, שמקדיחים תבשילן בכל כך תבלין? ורק אם כזית בפרס הוא אחד מארבעים שייך להקשות כן.

י. ראייה מגיטין (פו): שם מדובר על חרק הנקרא "קרצית" ופירשו בגמ' שמדובר בזבוב גדול (כגודל חגב - רש"י) המצוי בין עומרי התבואה. ואמרו שם שאם הוא קטן מכזית אזי הוא פוסל את מי החטאת אם שתה מהם, ואם הוא גדול מכזית אז אינו פוסל. והנה, למיטב ידיעתינו סתם זבוב גדול כגודל חגב אינו עולה על 10 סמ"ק וגם זה נדיר מאוד מאוד. אבל איה איפה זבוב (או דבור, עכביש, קרציה, חפושית, או כל חרק אחר) בנפח של ציפור דרור קטנה שהיא כחצי ביצה? אבל אם כזית הוא 5 סמ"ק מובן מאוד, שגודל זבוב כזה הוא זבוב גדול ודומה לדבור שבימינו שהוא בסביבות גודל זה (ואולי אליו התכוונו חז"ל)

יא. ראייה שהזית קטן מזה שקראוהו "גרגיר" ואילו "תמר ותאנה" לא נקראו גרגיר: הנה נאמר בישיעה (יז, ו) "ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר". שפירושו שנשאר בעץ עוללות כמו מוסק הזיתים שמשאיר בראש העץ שנים שלשה

גרגרים. והנה קורא הפסוק את הזית הבודד בלשון "גרגר". וכן במשנה טהרות (ג, ג) קורא לענב זזית יחידי "גרגר". וכן שם (פ"י מ"ה) עוד לגבי זית. ולשון זה לא מצינו אלא בדברים קטנים בלבד, כגון גרגר מלח גרגר חיטה וכו'.

והנה תראה במשנה עוקצין (א, ה) כל ידות האוכלין שבססן בגורן טהורים ר' יוסי מטמא. פסיגה (פי' ענף קטן) של אשכול שריקנה טהורה. שייר בה "גרגיר" אחד טמא. שרביט של תמרה שריקנו טהור. שייר בו "תמרה" אחת טמא. וכן בקטניות שרביט שריקנו טהור שייר בו "גרגיר" אחד טמא, ע"כ. **הרי שלגבי ענב וקטנית נוקט לשון גרגיר אחד ולא אמר ענב אחד או קטנית אחת ואילו בתמרה נקט לשון תמרה ולא גרגיר.**

אמור מעתה, פרי הזית הרי הוא בגדר "גרגיר" ודומה לענב וקטנית ולא לתמר, ואם איתא שהזית הבינוני הוא כחצי ביצה או אפילו כשליש ביצה (כמו רוב ככל התמר המצויין) והזית הגדול הוא כביצה היאך יהיה שמו "גרגיר"? ואם גם גודל זה שמו גרגיר, א"כ למה לא קרא לתמר ג"כ בלשון גרגיר? ולעומת זאת אם הזית היה גודלו כמו שלנו היום 5-7 סמ"ק (וכמו כן הענב) שפיר יש לו שם "גרגיר".

כמו כן תאנה אינה נקראת בשם גרגר, כמו שתראה במשנה מעשרות (פ"ב מ"ו) האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי "בורר" ואוכל. באשכול שאבור לי "מגרגר" ואוכל ברמון שאבור לי "פורט" ואוכל, ע"כ. הרי שבתאנה אמר בורר ובענבים אמר מגרגר, כי בענב שייך לשון גרגיר ובתאנה לשון "בורר תאנה ואוכל".

יב. ראייה משיעור האגוז (שהוא כ 16 סמ"ק) שמוכח בגמ' שבת (פא.) שהוא גדול יותר מזית בשיעור הניכר. בגמ' שבת (פא.) איתא, זונין על לבי מדרשא, אמר להו: רבותי, אבנים של בית הכסא שיעורן בכמה? אמרו לו: כזית, כאגוז, וכביצה. ופי' רש"י כזית כאגוז כביצה - שלש מכניסין לקינוח, ומקנח זו אחר זו, אחת כזית ואחת כאגוז ואחת כביצה, בתחלה מקנח פי הרעי בקטנה להסיר רעי הנדבק שם, שהגדולה פוחסת (פי' מועכת, רש"י ע"ז נג. ד"ה פחסה) ומלכלך סביבותיו.

הרי לנו ששיעור כזית קטן מאגוז (וכן מתבאר להדיא במפרשי המשנה כלים (פ"ג משנה א-ב) שכולם מודים ששיעור זית קטן מאגוז כמו שנביא להלן בסמוך) ועל כורחך שהוא קטן מאגוז בשיעור הניכר, שהרי אם הוא קרוב אליה מה הועיל זה שלקח לקינוחו ב' אבנים בגודל דומה?

וכמה הוא שיעור האגוז? הנה החכימנו בזה פרופ' זהר עמר הי"ו במאמר מקיף ויסודי בקובץ "המעין" (גליון 234 תמוז תש"פ עמ' 52) ושם הסיק שהאגוז מלך הבינוני שהיה מצוי בארץ ישראל בזמן חז"ל היה כ 16 סמ"ק. אמור מעתה הזית קטן מ 16 סמ"ק בשיעור

הניכר. (עוד תתבונן בסברא, במה שפירש רש"י שלוקח אבן קטנה בתחילה לנקות פי הרעי בלבד כדי שלא ימעך וילכלך סביבותיו, שהדבר מתאים אם הזית הוא 5-7 סמ"ק כמו שלנו. אולם כמובן שאינו מוכרח ויתכן שהיה 10 סמ"ק אבל לא יותר מזה).

אם נכריח שהזית בזמן חז"ל היה גדול - כתבו הרבה מהאחרונים שיש לשער כפי הבינוני שבכל דור ודור

בנידון זה הארכנו במאמר א' ענף ח' עיי"ש. והבאנו לשונות הפוסקים ומשא ומתן בדבריהם, עיי"ש.

עוד צריך לדעת, שכל מה שדברנו לעיל, האם הזית בזמן חז"ל היה גדול יותר משלנו או לא, ונקטנו כדבר פשוט שאם נוכיח שהיה פעם גדול אזי יש לשער על פי מה שהיה פעם (וכן הוא סתמות השו"ע והרבה אחרונים שראו זיתים ואעפ"כ פסקו כתוס'). אולם צריך לדעת שאין הדבר פשוט כלל וכלל וגם אם נאמר שנשתנה הזית ונתקטן מזמן חז"ל לזמנינו, מ"מ חקרו האחרונים לגבי השיעורים שנמסרו למשה מסיני, כגון אצבע, כזית וכביצה, כעדשה וכשעורה וכדו', האם הם שיעורים קבועים לפי האצבעות והפירות שהיו בזמן מתן תורה בסיני, ואם נודע לנו שנשתנו מ"מ השיעור לא נשתנה, אלא שאנו צריכים לחקור ולדעת מה היה בימי קדם גודל הפירות והביצים. או שמא נמסר בסיני שעצם השיעור הוא גודל הפרי שבכל דור ודור וכך נמסר מעיקרא בסיני, ואין צריך לחקור מה היה בימי קדם.

והנה, מצינו להרבה מגדולי האחרונים¹³ שכתבו שנראה שיש לשער כמו הגודל שבכל דור ולא להתחשב במה שהיה פעם, וגם הביאו ראיות לכך. ולא מצאתי מישהו שחולק

13. אמנם, רובם לא דיברו על שיעור כזית, אלא על שיעורים אחרים כגון אצבע וכביצה וכדו', אבל היסוד הוא אחד כמובן. ואלו שמותם: יד יהודה (מא בקצר סק"ב), חתם סופר (או"ח סי' קכז ד"ה לכן נ"ל ועוד שם בסי' קפא) בית שלמה (דרימר, מסקאלא, ח"ב או"ח סי' קז), יד אליהו מלובלין (סי' כו ד"ה אך דס"ל), חסד לאברהם (תאומים קמא סי' יח ד"ה ולפענ"ד והלאה). משנת אברהם (פרייס. על הסמ"ג ל"ת קפב אות ד) מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נו ד"ה אמנם אפילו והלאה). הגהות אמרי ברוך (תאומים, על הש"ך יו"ד סי' מד ס"ק יב), בית יצחק (שמעלקים, ח"ב חיו"ד סי' קלג), זרע אמת (יו"ד סי' צ) וכתב שם בחריפות רבה שכל מי שיש לו מוח בקדקדו יודה לזה, פתח הדביר (סס"י קצ קונט' כסא דחיי, ששנה ושילש וריבע יסוד זה בדף קצה ע"ג ובדף קצט ע"א ובדף רג ריש ע"א ובדף רז ע"ג וכן בתחילת דף רט ד"ה ומכאן תשובה - בשם ר' משה הכהן). וכן נראה בדעת כנסת הגדולה (יו"ד סי' מד ס"ק כט הגה"ט שיטה נו), מהרש"ם בדעת תורה (יו"ד מד סוף ס"ק יח), הגר"ח מוולוז'ין כפי שכתב בשמו בספר שערי רחמים (אות קסה בהגה) ובס' מנהגי הגר"ח (אות נא), אגרות משה (יו"ד חלק ג סימן סו), חזון איש (או"ח סי' לט סק"ו) ובאגרות החזו"א (ח"א מכתב קצד), הסטייפלר בס' שיעורין של תורה בסי' ט שכולו עוסק בחקירה זו. הגרש"ז אויירבך, כפי שכתב בס' הידורי המדות (מרגולין בהסכמות עמו' 48 ובסוף פ"א עמו' 91), דברות יעקב (דהאן, ח"ב קונ' השיעורים פ"ו).

עליהם מפורש **בטענות וראיות**, חוץ מהגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (ח"א שער ה עמו' מה והלאה) שהביא כמה ראיות כנגד - שאפשר לדחותם. וכן מסתימת ושתיקת האחרונים וכן מדברי השולחן ערוך שהביא דעה זו ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, לכאו' משמע דלא ס"ל כן, שהרי הם מסתמא ראו שהזיתים קטנים יותר, וא"כ זה סימן שהם סוברים שצריך ללכת לפי מה שהיה פעם.

לתוספת חיזוק בעלמא -

דברי חוקרי הטבע על גודל הזית בזמן חז"ל

גם מצד חקירת הארכיאולוגים בימינו לא נמצא שום תיעוד שהזית בארץ ישראל בזמנם, היה יותר גדול משלנו. ואדרבא מצאו בחפירות בעיר מצדה ובמערות מפלט במדבר יהודה מימי מרד בר כוכבא "כאלפיים גרעיני זיתים" וכולם כמו הגודל של הגרעינים בימינו. כמו כן ישנם עצי זית ישנים מאוד וגדולים מאוד עם נוף ענק ושהיקף הגזע שלהם הוא בין 5 ל 10 מטר ויותר, שהחוקרים אומרים שלפי הטבע הם בני 1500 שנה לכל הפחות, ומניבים פירות בגודל שווה לזית שלנו. ואומרים שעץ הזית בטבעו הוא אחד העצים הכי חזקים בעולם, שיכול להתקיים ימים רבים ושנים בלי שום טיפול של השקיה וזיבול וכדו'. עוד אומרים שאפילו אחרי שריפה יוצאים אחר כך עצים חדשים מהשורשים. כמו כן חוקרים ממכון "מעגן מיכאל" אומרים שבממצאים מספינות שטבעו בחופי הים התיכון המתאימים לספינות שלפני 1300 נמצאו כדים מלאים בזיתים שנשארו ראויים לאכילה בזכות המים המלוחים שבים, וגודלם ממש כגודל הזיתים שלנו. וכמו כן נתגלו בערים הרומיות "פומפיי והרקולנאום" שבאיטליה שנחרבו כליל תחת לבה של הר געש בשנת 79 למנינם קרוב לחורבן בית שני, ונשתמרו שם ביצים ופירות כבושים שלמים תודות לשכבת האפר שכיסתה את ההרים. ומצאו שם ביצים וזיתים ממש בגודל הביצים והזיתים שלנו ומוצגים במוזיאון בנאפולי. ומאידך, אין שום תיעוד היסטורי אחר או חקירה אחרת שמראה להיפך.

לסיכום: יש לנו שש טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו

הקטן ולא לחוש לסברת התוס'.

מצד החזקה ומצד הסברא הפשוטה - שאין לומר שנשתנו סדרי בראשית בלי הכרח גמור. וכיוון שההכרח "היחיד" הוא ראית התוס' מהגמ', והתוס' לא כתבו כן ע"פ מסורת דור דור או ע"פ ראיית המציאות, וגם לא ראו מעולם זית אגורי של ארץ ישראל (וכמה מתלמידיהם שעלו לא"י וראו זיתים באמת חזרו בהם) ואת הראיה היחידה מהגמ' אפשר לדחותה

בלי שום דוחק ע"פ הראשונים, כמבואר לעיל. ממילא חוזרים לסברא הפשוטה, ולטענה ההלכתית הברורה לילך אחר החזקה שלא היה שום שינוי.

בפרט שאנו רואים שבשאר המינים לא נשתנו סדרי בראשית והינם עומדים לפנינו היום כמו שעמדו לפני הרמב"ם שנתן לנו את שיעורם. וא"כ מדוע נאמר שרק פרי הזית לא מצא חן בעיני הי"ת והמעטו והקטינו?

מרב הראשונים, וכן מפורש בגאונים, מוכח שהם לא סוברים כהתוס'. (מלבד מקצת בעלי התוס' ותלמידיהם) וכן מוכח בשו"ע הלכות עירובין, שלא חשש לשיעור עירוב של התוס' כלל, אפילו שמברכים על העירוב. ונראה שסובר מעיקר הדין דלא כתוס' אלא ששיעור כזית הוא כפשוטו "כגודל זית בינוני שלפנינו", ולכן בשום מקום לא נתן שיעור אחר, כיון שהשיעור כבר מבואר בעצמותו וכפשוטו "כגודל הזית הבינוני המצוי". ורק בהלכות פסח הביא את דברי התוס' בלשון "יש אומרים" להורות לחומרא בעלמא שמי שיכול לאכול כחצי ביצה - יאכל. אבל לעולם מי שלא יכול להדר, או בדיעבד מי שלא אכל כחצי ביצה אלא כגודל זית שלנו כז-5 סמ"ק יתכן ויכול לברך ברכה אחרונה גם לדעת השו"ע. ועכ"פ לחומרא בוודאי חייבים להחמיר כשיעור זית שלנו לדעת השו"ע.

יש כעשר ראיות מהש"ס שהזית היה קטן בזמנם יותר מחצי ומשליש ביצה. ולעומת זאת לא מצאנו אפילו ראיה אחת נוספת שהזית בזמנם היה גדול יותר מאשר בזמנינו.

הרבה אחרונים מגאוני אשכנז וספרד (ט"ו במנין) כתבו שגם אם התקטנו השיעורים, מ"מ כך נמסר מסיני - לשער כפי גודל הבינוני שבכל דור ודור ולא לחוש למה שהיה פעם. ולא מצאתי משהו מהפוסקים "שדן וחקר" בזה וחלק עליהם בפירוש, מלבד הגר"ח נאה, שאפשר לדחות את הראיות שהביא נגדם. אולם מסתימת השו"ע והאחרונים שראו זיתים, ואעפ"כ כתבו שיעור חצי ביצה, משמע שיש לשער כפי הגודל שהיה פעם, וצ"ע עדיין בהכרעת דבר זה, כי יתכן שהשו"ע והאחרונים חששו שמא אחר החקירה יתברר שישנם זיתים גדולים שלא ראו ושלא באמת הבינוני הוא כחצי ביצה ולכן החמירו מחוסר ידיעה, וצ"ע.

לתוספת חיזוק גם ממצאים ארכיאולוגים מעידים שבזמן חז"ל היו הזיתים קטנים כמו גודלם היום, ומאידך אין ממצאים היסטוריים או ארכיאולוגים שמראים שהיה איזה שינוי בטבע.

מסקנה לענ"ד

שיטת ר"י שבתוס' שסובר שכזית הוא כחצי ביצה, הרי היא "כשיטה יחידאה", כי הגאונים בוודאי סוברים שיש לשער לפי גודל הזית היום וכתבו מפורש שאין לומר שנשתנה. וידוע דדבריהם דברי קבלה ומכריעים מאוד בהלכה. והראשונים חולקים על ראיית התוס' בפירוש ודוחים אותה. והתוס' עצמם כנראה שכלל לא ידעו את המציאות שהזית האגורי שבארץ ישראל הוא קטן, ור' שמשון ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג כשעלו לארץ ישראל וראו זאת חזרו בהם מיד לומר ששיעור כזית הוא קטן, כהמציאות. וקצת מהראשונים תלמידיהם שהלכו בעקבותיהם רק סמכו על הראיה האחת והיחידה שלהם מהגמ'. וראיה זו נידחת כבר מפי הראשונים בדחיה בלי דוחק. ומאידך, יש כעשר ראיות מהש"ס שהזית היה קטן גם בזמנם כמו היום. וגם ראוי לחול כאן הכלל ההלכתי הפשוט "שהולכים בתר החזקה לומר שלא השתנה הטבע בלי הכרח גמור לכך". וגם ההסתברות אומרת שאם לא חל שינוי בפירות ודברים אחרים שנתן לנו הרמב"ם בהם שיעור והם לפנינו כגודל שכתב הרמב"ם, א"כ למה לומר שדווקא את הזית קילל כביכול הי"ת להקטינו ולהמעיטו פי חמש מגודלו שהיה פעם? וגם החוקרים אומרים שמאז ומעולם היה הזית קטן כמו היום. וגם אם נאמר שהזית התקטן מזמן מתן תורה לזמנינו, הרי שהרבה מגדולי האחרונים (כחמשה עשר) סוברים להלכה שיש לשער רק לפי הגודל הבינוני שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה פעם.

קיצור מאמר ב

סיכום קצר של מאמר ב' העוסק בעניין שיעור כזית הגדול ביותר

בו יבואר בס"ד

שיטת הסוברים שהוא כחצי ביצה

כמה הוא שיעור כביצה בדיוק. והאם כוונתם לביצה עם קליפתה או בלי קליפתה, וכמה הוא שיעור הקליפה. והאם כוונתם חצי ביצה בדיוק או שמא כוונתם לאו דוקא חצי בדיוק ובאו רק לאפוקי שאינו קטן כשליש ביצה, אלא בין שליש לחצי.

ולפי זה נדע ששיעור כזית "הגדול ביותר שיכול להיות", אחרי אסיפת כל החומרות האפשריות, הוא רק 23 סמ"ק לכל היותר, ולא יתכן יותר מזה.

וזאת רק לחומרא, לפי שיטת היש אומרים שהביא השו"ע (סי' תפז) בשם י"א שכזית הוא חצי ביצה. אבל מעיקר הדין כבר נתבאר במאמר א' שדעת השו"ע מעיקר הדין הוא כהרמב"ם ששיעור כזית הוא כמו בימינו כ 5-7 סמ"ק בלבד.

הקדמה

במאמר הקודם נתבאר באורך, שמעיקר הדין ראוי היה לפסוק למעשה כדעת הרמב"ם (והגאונים ורוב הראשונים), שפסק כמותו בשו"ע (סי' שסח ס"ג וסי' תט ס"ז), ששם מוכח שכזית הוא **קטן יותר** משליש ביצה. אלא שלא ידוע בדיוק בכמה הוא קטן משליש ביצה, האם מעט או הרבה. אלא שין שום סיבה כלל לומר שלשיטתם הזית התקטן מזמן חז"ל לזמנינו וא"כ יש ללכת אחרי החזקה שהזית שלנו הוא היה גם הזית שלהם בלי שינוי כלל. ועוד שמוכח בגמ' שבת צא. שהזית רחוק מהגרוגרת ולא קרוב ליה כלל. ולפי מה שנתבאר לעיל באורך הוא, שמעיקר הדין שיעור כזית הוא כ 5 סמ"ק ולכל היותר 7 סמ"ק. אלא שהשו"ע (סי' תפז) סובר שטוב להחמיר לכתחילה לחוש לשיטת התוס' שכזית הוא כחצי ביצה. וכן המנהג היום לחוש לשיטתם לעניין ברכות ובמצוות דאורייתא. ולכן יש להקפיד שלא לאכול יותר משיעור מועט זה של 5 סמ"ק, כי אז מעיקר הדין נראה שחייב לברך, ומצד שני הרי הוא מנוע מלברך מחמת המנהג. (וזאת כל עוד לא יסכימו גדולי הדור לשנות את המנהג. כי לענ"ד אין כאן שום חשש של ברכה לבטלה כלל וכלל ושיטת התוס' היא כשיטה יחידה שאין לחוש לה בברכות כמו שנתבאר לעיל באורך. וגם השו"ע יתכן

מאוד שסבר כן, ואין ממנו שום ראייה שכוונתו להחמיר בברכות, להורות שלא לברך למי שאכל בדיעבד רק כהשיעור הקטן, ורק כוונתו שלכתחילה יהדר ויאכל כשיעור חצי ביצה, עיי"ש באורך)

במאמר זה נדון על השיעור הנהוג לשער לחומרא "כזית כחצי ביצה" כדעת התוס' שהביא השו"ע שיטתם בשם י"א בהל' פסח בסי' תפז. וזאת ע"פ הראייה שהביאו התוס' מסוגיית הגמ' בכריתות וביומא. ולכן נהגו להחמיר לכתחילה במצוות של תורה לאכול כמו השיעור הגדול של חצי ביצה. כמו כן נהגו שלא לברך ברכה אחרונה אלא אם כן אכלו שיעור כחצי ביצה משום הכלל הידוע "ספק ברכות להקל".

ובכן מטרת המאמר השני שלפנינו עוסק בבירור שיטת התוס' בלבד. מהו שיעור כזית של חצי ביצה. שהוא השיעור הגדול ביותר שיש לחוש לו.

וכדי לברר זאת היטב, צריכים אנו לברר חמישה דברים שנידונו בפוסקים:

הנידון הראשון: כמה שיעור הביצה עצמה. שהרי ידוע מה שמבואר ברמב"ם ששיעור כביצה הוא ח"י דרהם. וא"כ זה תלוי במשקל מטבע הדרהם שבו שקל הרמב"ם. וצריך בירור כמה בדיוק שקל הדרהם של הרמב"ם. ולפי זה נדע כמה הוא כזית שהוא חצי ביצה.

הנידון השני: האם התוס' דברו על ביצה שלימה עם קליפתה או ביצה בלי הקליפה.

הנידון השלישי: מה ההבדל היחסי בנפח, בין ביצה עם קליפתה לבין ביצה בלי הקליפה.

הנידון הרביעי: האם "כזית חצי ביצה" שכתב בשו"ע הוא דוקא חצי ממש, או לאו דוקא. דהיינו, האם מי שסובר כתוס' מוכרח לומר שהכזית הוא חצי ביצה בדיוק. או שמא כל ראיית התוס' מהגמרא רק מכריחה לומר שהזית יותר גדול משליש ביצה. אבל לעולם י"ל שהוא קטן מחצי ביצה, וגודלו בין שליש לחצי ביצה, כגון 2 וחצי זיתים או 2 ושלושת רבעי זיתים יש בביצה וכדו' אלא שאין 3 זיתים בביצה.

הנידון החמישי: והוא נידון צדדי שאינו קשור לעצם השיעור ממש: כיון שאין שום ספק, ואין שום מחלוקת כלל, שכל שיעורים האלו הם שיעורי נפח וגודל המאכל בסמ"ק¹⁴, ויש דברים שהיחס בין המשקל והנפח שונים מאוד, א"כ כיצד הדרך לתרגם

14. סמ"ק הוא ר"ת "סנטימטר מעוקב". ופירושו דבר שאורכו ס"מ 1 ורוחבו ס"מ 1 וגובהו ס"מ 1, הרי הוא נפח סמ"ק אחד. והנוסחה לחישוב היא אורך כפול רוחב, והתוצאה כפול הגובה. לשם המחשה: נפח של אבן אחת ממשחק "חמש אבנים" (באבנים הקטנות) היא 1 סמ"ק כי אורכה ורוחבה וגובהה הם ס"מ אחד. עוד

את הנפח של הביצה או הכזית למשקל. והאם ניתן לתת שיעור משקל אחיד וכולל לכל סוגי המאכלים. והאם היה מנהג אצל גדולי הספרדים לשער הכל במשקל אחיד בלי להתייחס לשינוי שבין הנפח והמשקל.

בעניין הנידון הראשון: כמה שיעור הביצה.

נתברר ע"פ מחקר המטבעות שמשקל הדרהם המצרי המדויק הוא 2.8333 ולא כמשקל הדרהם הטורקי שהיה בידו של הגר"ח נאה ששקל 3.2 גרם. ולפי זה נפח הביצה שהוא ח"י דרהם הרי הוא 51 סמ"ק בלבד.

ויש לזה עוד ראיות בספרי האחרונים שחקרו את העניין של שיעורי הגאונים וסוגי המטבעות שלהם שידועים היום, שמראים בעליל שזה מתאים עם הדרהם הנ"ל הקטן דוקא. ואני הבאתי רק ראיה אחת מהם הקשורה ישירות להבדל בין הדרהם הטורקי לדרהם המצרי, והוא מדברי הגר"ח פלאג'י זצ"ל (חיים לראש השמטה מבית הכנסת אות ט דף קט ע"ב) שכתב שהוא מדד כמה פעמים דרהם לעומת גרעיני שעורות ויצא לו 72 שעורות ולא 64 כמו שכ' הרמב"ם. כמו כן כותב שמדד ביצה בינונית ויצא לו 15.5 דרהם במקום 18 שיוצא ע"פ הרמב"ם, עיי"ש. גם הגר"ח נאה בעצמו מדד לפי השעורות הבינוניות לעומת הדרהם שהיה בידו, ולא הספיק לו 64 גרעינים ולכן כתב בס' שיעורי תורה מהדו"ק עמו' 7 ובקצרה במהדו"ב עמו' פב) שבחר "שעורים מלאות ושמןות" ושכנראה אלו היו בנוניות בזמן הרמב"ם ועכשיו נתקטנו מעט, עיי"ש.

אבל היום אנו יודעים את האמת, שהדרהם שלהם שהיה טורקי (גם הגר"ח פלאג'י היה באיזמיר שבטורקיה), פשוט היה כבד יותר מאשר מה שהיה לרמב"ם, ולכן לא פלא שהגר"ח פלאג'י יצא לו שינוי גם בשעורות וגם בביצים. ואילו היה לו את הדרהם הקטן של הרמב"ם לא הייתה לו שום תמיה ולא צריך לומר שהתקטנו השעורות כלל.

בעניין הנידון השני: האם תוס' דברו על ביצה "עם" הקליפה, או "בלי הקליפה".

ברור שהתוס' דיברו על ביצה בלי הקליפה. שהרי כל הראיה (היחידה) שלהם לומר

דוגמא: מאכל בגודל "פקק של בקבוק קולה" הנפח שלו 9.4 סמ"ק הנוסחה של חישוב נפח העיגול שלו היא "רדיוס" כפול עצמו, דהיינו רדיוס כפול רדיוס (רדיוס הוא האורך מקצה העיגול לנקודת האמצע שלו, והוא חצי מה"קוטר" שהוא האורך מצד העיגול לצידו השני) כפול 3.14 (תמיד הרדיוס כפול עצמו ושוב כפול 3.14 יתן לנו את שטח העיגול) ואח"כ עושים את התוצאה כפול הגובה ומקבלים את תוצאת הסמ"ק. ולכן פקק בקבוק הקולה שקוטרו 3 ס"מ והרדיוס הוא 1.5 - עושים 1.5 כפול 1.5 ואח"כ כפול 3.14 ואח"כ כפול הגובה 1.33 ויוצא קרוב מאוד ל 9.4 זאת אומרת שמי שאכל פרי בגודל 3 פקקים כאלו, הרי שאכל יותר מ 28 סמ"ק שהוא ודאי יותר מכזית.

שכזית הוא חצי ביצה היא מביצה של "טומאת אוכלין" (יומא פ.) ושיעור הביצה שם היא בלי קליפתה (כמבואר להדיא בעירובין פג. אליבא דחכמים. וכ"פ הרמב"ם פ"ד ה"א מטומאת אוכלין). ולכן גם אם הראיה של התוס' נכונה, אי אפשר להביא ראיה לשיעור כזית אלא רק כחצי ביצה בלי קליפתה. וכ"כ כל האחרונים וזה פשוט וברור. (ופלא על גדולי ספרד שכתבו שכזית הוא 9 דרהם, ולא נחתו לדבר זה שכל זה נכון רק כלפי חצי ביצה שעם הקליפה (שעליה דיבר הרמב"ם וכ' שהיא ח"י דרהם) ואילו התוס' דברו על ביצה בלי הקליפה. וא"כ "אין באמת שום מאן דאמר שסובר שכזית הוא ט' דרהם").

בעניין הנידון השלישי: כמה צריך להוריד מהביצה עבור הקליפה.

אחרי שאנו יודעים שמדובר על ביצה בלי הקליפה. צריך לברר כמה מורידים מהביצה שהיא 51 סמ"ק בעבור הקליפה. ובעניין זה רוב ככל גדולי האחרונים (כעשרים במספר¹⁵) כתבו שיש להוריד רבע מהביצה בעבור הקליפה (25% מהביצה). חוץ מכמה אחרונים¹⁶

15. שיעור זה של קליפת הביצה שמוריד רבע מהביצה מקורו במהרי"ל (סדר ההגדה אות ט בהוצאת מ"י) שכ' ששיעור רביעית יין הוא ביצה ומחצה עם קליפתה ושווה לאדם שימלא יין בתוך ב' קליפות של ביצים כמעט מלאים. ויוצא לפי"ז שקליפת הביצה (בתוספת בועת האויר - ולכן דקדק לומר "כמעט מלא") היא רבע מהביצה. והובא גם במג"א סי' רי סק"ב בשם השל"ה (שער האותיות כללי הברכות כלל ו' בהגה, דף סט) ומקור השל"ה ממהרי"ל הנ"ל. וכ"כ בחק יעקב תעב ס"ק יח משם מהרי"ל (והעתיק שם את לשונו) והובא שם בפמ"ג (א"א ס"ק יא) ובא"ר (תעב ס"ק יג) ובחיי אדם (כלל נ סעי' יב) והמשנה ברורה (רעא ס"ק סח) וכף החיים (קנח סק"ח) וכן הסכים בס' אור לציון (ח"ג במבוא קונ' שיעורי המצוות אות ה) והוכיח כן גם מדברי הרש"ש בס' נהר שלום (דף מ ע"ג) לגבי כוונות נר חנוכה שכ' שביצה היא י"ג דרהם, הרי שהוריד רבע מח"י שכ' הרמב"ם. ובתפארת ישראל (פסחים פ"י מ"ב אות י) ובס' הון עשיר (לר' רפאל עמנואל חי ריקי על המשנה כלים פ"ז מ"ז) ובס' שושנת העמקים (עמק השידים דרוש ז ו-ז) בשם בנו החריף ר' אפרים. ובחי' חת"ס יומא (עט. ד"ה כותבת) ובשו"ת נוב"י (קמא א"ח סי' לח ד"ה ועוד נ"ל דלדינא) ובשו"ת ראש אפרים (מרגליות, ח"ג סי' טז ד"ה ומצאתי להגאון. דף לב) והגר"א (תפז סק"א) ובס' שיח יצחק (נונים יומא פ. ד"ה ודע, בתי' השני) וכ"כ גם בס' מרכבת המשנה (שבת) ובס' דרכי הוראה (אליאשברג, סי' לא) וכ"כ הגר"ח פלאגי בס' חיים לרא"ש (השמטה מבית הכסות סוף אות ח דף קט ע"ב) ובס' בית שאול (פלדמאן. בחלק מידת השיעורים הלכה ו סק"א) כ' שגם מהש"ך יו"ד (סי' פו ס"ק טו) משמע שביצה בקליפתה יתרא רביע על ביצה בלי קליפתה וככל האחרונים הנ"ל. ועיינתי שם וראיתי שכ' לבאר בסוגיא חולין (צח). שהיו מ"ז ביצים של היתר ואחת איסור ובצירוף הקליפות של כולם היה שישים ואחת כנגד האיסור וא"כ יוצא שע"י מ"ח קליפות הביצים נוצר עוד 13 ביצים. וכשנחשב 13 חלקי 48 יצא 0.27 שהוא יותר מרבע של ביצה. והגאון הרגוצ'ובר בצפנת פענח (כללי התורה והמצוות מערכת ת אות מג) הביא לכך ראיה מפורשת מגמ' סוטה ד. וראיה זו כתבה גם הגר"ח נאה (שיעורי תורה סי' א אות ג עמ' קכו) ונראה באמת לומר שזה הוא מקורו של מהרי"ל לומר שמלא ב' קליפות ביצה שווים לרביעית, וכמבואר בקונטרס הארוך.

16. בס' צמח צדק (לובביץ ביומא ב אות ב) ובשו"ת יד אליהו (מלובלין סי' כו ד"ה וצ"ל דס"ל) העירו שהמציאות שהקליפה קטנה. גם הגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (סי' ב סוף אות ג) כ' שהחוש מכחיש דבר זה שתהא הקליפה כל כך גדולה כרבע מהביצה. ועל פי בדיקה שעשה היא רק 1 חלקי 15 מהביצה ולא אחד חלקי

שכתבו להקשות מהמציאות הנראית לעין, (ועוד קצת ראיות מהתוס' והב"י ור' ירוחם) ששיעור בקליפה הוא קטן מאוד מרבע ביצה. ולכן כ' הגר"ח נאה שעל פי בדיקה יצא לו שהקליפה היא רק חלק אחד מחמש עשרה מהביצה (6.666% בלבד). וכן הסכימו להלכה מרן הגר"ע יוסף זצ"ל והגר"מ לוי זצ"ל.

אלא שיש להעיר, שגם לפי המציאות הנראית לעינינו היום, מ"מ הרי אין להתעלם מבועת האויר שיש בכל ביצה בצד הרחב. וביצה בלי קליפתה הכוונה לתכולת הביצה הנאכלת כמו שכ' המאירי (עירובין פג.) להדיא, וא"כ יש להוריד גם את נפח בועת האויר הזו. ומבדיקה שערכו כמה אחרונים ומדענים (ובתוכם אני הקטן) יוצא שבעבור הקליפה והאויר הזה צריך להוריד לפחות 10% מהביצה.

וא"כ מאחר שנתברר שהביצה השלימה היא 51 סמ"ק הרי שביצה בלי קליפתה היא 46 סמ"ק גם אם לא נסכים עם רוב האחרונים שכתבו להוריד רבע מהביצה. וא"כ חצי ביצה היא לכל היותר רק 23 סמ"ק בלבד. ולא כפי הנהוג 27-30 סמ"ק. וזהו הזית הגדול ביותר שיכול להיות אחרי כל החומרות שנחמיר להגדיל את השיעור.

בעניין הנידון הרביעי: האם כזית "חצי" ביצה דוקא או לאו דוקא רק יותר גדול משליש.

צריך לדעת שמבואר בהרבה אחרונים, וכן מפורש בכמה מהראשונים (תוס' ישנים תוס' ר"פ תוס' ר"ד מאירי), שכל הראיה של תוס' מהגמ' היא רק לומר "שאין ג' זיתים בביצה". אבל באמת "יש יותר מב' זיתים בביצה" ושכן משמע מפשטות הסוגיא בכריתות יד. שאמרה שכבר בככותבת יש ב' זיתים אע"פ שככותבת קטנה מביצה, וא"כ ע"כ שבביצה יש יותר מב' זיתים. וכתבו המגן אברהם והפ"ח ועוד, שמה שכ' השו"ע שכזית הוא כחצי ביצה, הוא "לאו דוקא" ולא דקדק בזה כיון שהיה כוונתו

ארבע (דהיינו 6.66 אחוז מהביצה ולא 25 אחוז כהפוסקים) וגם כ' שם שכן נראה לומר בדעת התוס' (יומא פ. ד"ה ושיעורו) והב"י (תט ס"ז) והסכימו איתו מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בחזו"ע סוכות (דיני הישיבה בסוכה הערה כו עמו' קלב) ובהליכות עולם (ריש פר' שמיני ח"א עמו' שטז) שכ' שהעיקר כדברי גר"ח נאה הללו להוריד בעבור הקליפה רק אחד חלקי חמש עשרה מהביצה, עיי"ש. **והגדיל לעשות בשו"ת יביע אומר (ח"ט סי' יט) שכ' שאין לצרף את סברת הנוב"י אפילו לס"ס כי המציאות מכחישה סברא זו.** אך לא האריך בזה כלל מדברי הפוסקים כדרכו, אלא רק סמך על הגר"ח נאה סמיכה בכל כוחו. גם לא הביא עם החולקים אלא דברי הנודדע ביהודה כאילו רק הוא העומד מנגד, ולא זכר שר התורה שכל הפוסקים הנ"ל עומדים כנגדו. (ויותר נראה שמרן זצ"ל ידע גם ידע מכל הפוסקים, אלא שבכוונה מכוונת לא הביאם, מפני כבודם, כי סבר שאין להם מקום כלל בהלכה כיון שסותרים את המציאות וכנראה רק לא שמו לב לכך ולא הבחינו שהקליפה קטנה) וכן הרה"ג ר' משה לוי זצ"ל בס' ברכת ה' (ח"ב פ"א הערה 21 עמו' כו) הביא בשתיקה ובקצרה את מסקנת הגר"ח נאה ששיעור ביצה בלא קליפתה הוא אחד חלקי חמש עשרה בלבד, עיי"ש.

רק "לחומרא" שיאכל אדם שיעור גדול במצוות אכילת מצה, אבל מעיקר הדין גם לפי תוס' כזית הוא פחות מחצי ביצה (שבלי קליפתה) ופלא גדול שגדולי ספרד שנקטו שכזית הוא ט' דרהם לא הרגישו בזה ולא דנו בזה כלל.

נמצא לפי זה שהשיעור הגדול של 23 סמ"ק שהוא חצי ביצה, הוא אחרי חמשה חומרות שרובם אינם מעיקר הדין. ואלו הן:

(א) להחמיר ולומר שהתקטנו הזיתים מזמן חז"ל לזמנינו. דבר שאינו ברור ואין לו שום הכרח כלל. שהרי את ראיית התוס' (שהיא "הראיה היחידה" שאומרת שהזית בזמנם היה גדול) אפשר לדחות ע"י דברי ר"ת ותוס' ישנים והמרדכי ותוס' רי"ד, באופן שיתכן שהזית בזמן חז"ל היה כמו הגודל שבימינו. ומלבד זאת הרי ישנן ראיות מהגמ' בכמה מקומות שמשמע כן, שהזית היה קטן הרבה מחצי ביצה. וכמבואר לעיל במאמר א' באורך.

(ב) להחמיר ולומר שיש ללכת אחר גודל הזית שהיה בזמן מתן תורה, ולא מתחשבים בזית הבינוני שבכל דור ודור. דבר שכל האחרונים שדברו בחקירה זו, כתבו ופסקו הלכה למעשה בנידונם להיפך, שיש ללכת רק אחר הבינוני שבאותו הדור (והם כחמשה עשר גדולי האחרונים. ולא מצינו מי שחולק עליהם להדיא בטענות וראיות מלבד הגר"ח נאה שיש להשיב על ראיותיו)

(ג) להחמיר ולפסוק כמו התוס' שכזית הוא חצי ביצה. דלא כהגאונים כהרמב"ם ורוב הראשונים שחולקים להדיא על התוס'.

(ד) להחמיר ולומר שהתוס' כוונתם חצי ביצה ממש. דלא כהרבה אחרונים וראשונים שמוכח מהם שגם אם ראית התוס' צודקת, מ"מ באמת יש יותר מב' זיתים בביצה אחת, והראיה רק מוכיחה שאין ג' זיתים בביצה.

(ה) להחמיר ולומר שביצה בלא קליפתה, שעליה דברו תוס', היא רק 10% פחות מביצה בקליפתה, כמו המציאות הנראית לעינינו היום וכדעת הגר"ח נאה (בתוספת בועת האויר בצד הרחב של הביצה). אבל זה דלא ככל האחרונים שכתבו שביצה בלי קליפתה היא 25% פחות מביצה בקליפתה (כעשרים גדולי האחרונים שכתבו כן, אשכנזים וספרדים) ולפי דבריהם אם ביצה היא 51 סמ"ק הרי שביצה בלי קליפתה היא רק 38 סמ"ק וא"כ חצי ביצה היא רק 19 סמ"ק בלבד.

ורק אם נחמיר את כל החומרות האלו, רק אז יצא שיעור כזית 23 סמ"ק.

האם משערים בנפח או במשקל

ראיתי להקדים ולומר, שלצערי הרב, רוב ת"ח שהתחלתי לדבר עימם בנושא "שיעור כזית", תיכף ומיד תוך כדי דיבור שאלוני לאמר "נו, לפי הנפח או המשקל" ודמה בעיניהם שזהו הנידון היחיד שנשאר לדון על נושא זה ועליו יש לתת את כובד העיון.

אולם כאמור כל מי שיקרא את כל הנזכר לעיל ראה יראה שלגבי שיעור כזית נושא זה שולי לחלוטין. שהרי קודם כל עלינו לדעת את שיעור גודל פרי הזית שהוא שיעור נפח, ורק אח"כ להתווכח האם ניתן לתרגם את כל המינים למשקל אחד או לבדוק כל מין ומין בפני עצמו. ומאחר שנתבאר שהזית מעיקר הדין הוא כ 5-7 סמ"ק כבר אין כל כך נפק"מ אם לשער בנפח או במשקל.

אולם כדי שלא יהיה הקונטרס חסר, הוספתי מה שהעלתה ידי יד כהה בנידון זה. (וכן הדבר חשוב לגבי שיעור ביצה שהיא 51 סמ"ק עם קליפתה 46 סמ"ק בלי קליפתה) וגם מי שאינו מודה לי בנידון זה, וסובר לשער תמיד לפי המשקל, מ"מ אינו חייב לכפור בכל מה שכתבתי לעיל, כי הם ב' נידונים שונים לחלוטין.

ובכן, בעניין הנידון החמישי: האם יש ללכת אחר הנפח של כל מאכל ומאכל ולבדוק אם הוא שווה למשקל. או שאפשר לתת שיעור כללי במשקל ולומר בכלליות שכל 23 גרם, מכל מין שהוא, הרי הוא כזית, בלי להתחשב בהבדל שיש בין הנפח והמשקל.

אני הקטן לא מצאתי אפילו מאן דאמר אחד, בגאונים הראשונים ובאחרונים, שאומר שיש לתת שיעור כללי במשקל. גם לא מצאתי פוסק אחד שהעיד שהיה מנהג כזה. ובאמת מעולם לא היה שום מנהג אצל גדולי ספרד לשער "שיעור כללי" במשקל. אלא אדרבא כולם פה אחד הזהירו והנהיגו שאין לשער במשקל אלא רק בנפח בלבד. ורק הסכימו לדבר אחד, והוא: שאחרי שנבדוק מין מאכל מסוים ונדע שהנפח והמשקל שווים או קרובים מאוד, אז יש להורות לעם את שיעור המשקל, כיון שהוא יותר בנקל לבדיקה מאשר הנפח ואז לא יטעו בשיעור. אבל בדברים שהנפח והמשקל שונים הזהירו שיש ללכת רק אחר הנפח בלבד ולא להתחשב במשקל. והעתקנו באורך את כל לשונותיהם של הרב בית דוד משלוניקי (י"ד סי' מג) והרב פתח הדביר בהרבה מקומות (בקונט' כסא דחיי בס"י קצ דף קצו. ד"ה ועפ"י דברינו. ובעוד מקומות) והרב חסד לאלפים (סי' קסח ה"ו) ועוד מגדולי האחרונים שהובאו בשו"ת חזו"ע סוף סי' כח בהערה בלי חולק אחד. ולא יתכן בשום פנים לומר שבדור האחרון באו הרב כף החיים ומרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל "והמציאו" שיטה חדשה ומנהג חדש. אלא כונתם על דרך כלל שהנפח קרוב למשקל. אבל בדברים שאנו יודעים בבירור לעיל כל שהנפח שונה מהמשקל אין

להתעקש על האמת בחינם בפרט שברוב הפעמים הוא לקולא ולא לחומרא. (והרי ידוע המלחמה הגדולה שערך מרן הגר"ע יוסף זצ"ל על דבר שיעור הפרשת חלה, ושיש להפריש כבר מ-תק"כ דרהם ולא מתשע"ז, וכל הויכוח שם הוא רק מפני ששיעור נפח הקמח גדול יותר ממשקלו בשליש, כי הוא דבר יבש, וצריך ללכת אחר הנפח ולא אחר המשקל. וממילא נבין שבכל דבר יבש הרי הוא לפחות כמו קמח שבפחות שליש במשקל יש כבר שיעור מלא).

ולפי זה בלחם שלנו שהוא תפוח הרבה כספוג (ונקרא בלשון חז"ל "פת סופגנית") וכל שכן בעוגות טורט למיניהם, שהנפח שלהם גדול והמשקל שלהם קל, גם אם נוויד את כל החללים הגדולים והקטנים הנראים לעין, מ"מ עדיין הנפח של "גוף הפת עצמה" יותר גדול מהמשקל ביותר משליש מלגיו¹⁷. וכל 15 גרם שווה ליותר מ 20 סמ"ק. ולכן האוכל חצי פרוסה מהפרוסות הגדולות "מלחם אחיד פרוס" שלנו שהיא כי 17 גרם בוודאי אכל את הכזית הגדול ביותר שיכול להיות כי זה שווה ל 23 סמ"ק. והאוכל 38 גרם מזה הוא בוודאי שיעור כביצה עם קליפתה שהיא 51 סמ"ק.

17. והארכנו בקונטרס הארוך שהדבר פשוט שגם הרב בית דוד והרב נר מצוה שהביא הפתח הדביר, שכתבו שמשקל הפת כמשקל המים, ומשם יצא מנהג ספרד לשער את הפת כמשקל המים תשעה דרהם לכזית, לא דברו כלל בפת "סופגנית" כמו שלנו, אלא בפת שלהם שהיה כעין לחם ביתי כבד ודחוס או כעין פיתה ומצה שלנו הספרדים או רוגלך ושאר עוגות שמרים ביתיות, שאין תפיחתם כספוג. ואין אני צריך להשערות ודיוקים בעלמא כדי להוכיח דבר זה, אלא הדבר מפורש ממש בדברי הרב פתח הדביר (שם דף ריג ע"א) שהביא דברי הרב זרע יעקב שטען כנגד המשערים כזית במשקל ט' דרה"ם שטעות הוא, כי יש מצה כבדה כאבן שצריך לשקול יותר מט' דרהם כדי לצאת י"ח אכילת מצה, ויש פת סופגנית שצריך פחות מט' דרהם כדי לברך אחריה ברכת המזון, ולכן אין לשער כלל במשקל. וע"ז כ' בפתח הדביר וז"ל ואחר המחילה רבה אשטמיט מיניה דמר דברי הרב המגיד ז"ל הנזכר, דמוכח מינהו לשער במשקל שהוא נקל יותר כיון שאינו סותר המידה. "ואין הכי נמי דגבי סופגני ופת שלא נאפה יפה וכבד כאבן, שאין הכמות והמשקל שוין, יש לשער בכמות, ברם בפת אפוי יפה האיכא מעשה רב ואסהדתיה דהרב נר מצוה ז"ל דמדד בפרורי פת אפוי ומצא המשקל מכוון אליה, עכ"ל. נמצא הכל מבואר באר היטב שבפת סופגנית מודה שאין לשער בט' דרהם אלא בפחות מכך ולא היה ולא נברא שום "פוסק או מנהג" על כל סוגי הפת לשער תמיד בט' דרהם כלל, אלא סמכו על בדיקת המידה שעשה הרב נר מצוה "בפת שלהם" אבל בפת שלנו שהיא סופגנית מאוד ולא הייתה מצויה פת כזו בזמנם הרבה, בזה מודה שיש לשער לפי המידה ולא במשקל.

גם הארכנו שם על שיטת הרב זרע אמת (סי' כט) שהיה נראה שאינו סובר כן, אלא סובר שיש לשער את הפת סופגנית כמו בתחילה כשהייתה בצק. והראנו שיש שביארו בדבריו ביאור אחר, שכוונתו על פת סופגנית "שנבלע בה מים" וזה גרם שנתפחה עד שהאזורים לא היו ניכרים. באופן שגם הוא מודה לזה שיש לשער את גוף תפיחת הלחם כמות שהוא (אחר ניקוי החללים הנראים לעין) ולא למעוך אותו לכמות שהיה בתחילה כשהיה בצק. ועוד הראנו שגם אם הרב ז"ל סובר שיש לשער פת כמו בתחילה כשהייתה בצק, מ"מ רוב האחרונים חולקים על זה והיא שיטה יחידאה שאין לחוש לה, וגם האחרונים שהעתיקו דברי הרחיד"א שהביא דבריו בקצרה, לא העלו על דעתם שכוונתו לשער פת כמו שהייתה בצק בתחילה אלא הבינו ביאור אחר בדבריו, כי לא ראו כלל את דבריו במקורם, והוכחנו זאת בראיות ברורות, ולכן אין לחוש לסב"ל לשיטה זו כלל, עיי"ש באורך.

ובדברים יבשים כמו מצה קרקר בסקוויט וכל שכן במבה או פופקורן וכדו' יש להוסיף "תמיד" "לכל הפחות" כפול על המשקל. וכל 10 גרם שווים ל 20 סמ"ק לפחות. ולכן האוכל 12 גרם מהם בוודאי אכל שיעור כזית בלי ספק. והאוכל 26 גרם בוודאי אוכל שיעור כביצה עם קליפתה.

אבל ברוב ככל המאכלים האחרים כגון פירות וירקות (כולל חסה למצוות אכילת מרור) ומיני מאפה שאינם ספוגיים (כגון פיתה או מצה ספרדית עבה ועוגת רוג'לך, בורקס מלווח וכדו' שרובו פת דחוסה וכבדה ולא ספוגית) בזה יש לשער לחומרא 23 סמ"ק. לפי שבהם הנפח והמשקל קרובים מאוד, ובהם "ורק בהם" דברו גדולי ספרד שיש לתת שיעור במשקל.

עוד ביארנו בס"ד שאין לחוש למה שחששו קצת מהאחרונים, שאין לפרסם את ההבדלים שבין הנפח למשקל במאכלים מסויימים כנ"ל, כיוון שכבר התרגלו העם לשער במשקל אחיד כולל לכל המאכלים, ויש לחוש שעל ידי פרסום הדברים ברבים, יבואו לידי מכשול ח"ו, כגון שלפעמים ישערו פחות מנפח 23 סמ"ק ויש חשש ברכה לבטלה ח"ו. והראנו בס"ד שנהפוך הוא, שאם לא נפרסם את העניין הזה יש חשש שיכשלו בדברים שהם מעיקר ההלכה ולא רק בדברים שהם חומרות. משא"כ אם יקרה שמישהו יברך על פחות מכזית של 23 סמ"ק או יברך ברכת נטילת ידיים על פחות מ 46 מס"ק פת (שהיא ביצה בלי קליפתה) הרי שאינם עוברים על עיקר ההלכה אלא רק על חומרא בלבד. והבאנו בס"ד הרבה דוגמאות לזה. ולכן נראה שמצוה לפרסם עניין זה כדי שידעו להיזהר.

קונטרס זית רענן

העוסק באורך בעניין שיעור כזית
ושיעור הביצה עם קליפתה ובלי קליפתה
ומשקל הדרהם המדויק שהיה להרמב"ם ז"ל

חברתיו בחדש ה' עלי
ינון בר כוכבא

קוטנרס
"זית רענן"

השלם

העוסק בעניין שיעור כזית
ושיעור כביצה עם קליפתה ובלי קליפתה
ומשקל הדרהם המדויק

ובו יתבאר בס"ד, שמעיקר הדין, שיעור כזית הוא כמו גודל הזית הבינוני האגורי שבימינו, שהוא כ 5-7 סמ"ק בלבד, שהוא כעשירית או שביעית ביצה. ושיעור ביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק, שהם 18 דרהם שכתב הרמב"ם כי הדרהם המדויק הוא 2.833 גרם בלבד.

ומוכיח שכן היה גודל הזית בזמן חז"ל בלי שינוי, ושכן סוברים הגאונים ורוב הראשונים ומרן השו"ע מעיקר הדין, ולכן חובה גמורה להחמיר כשיטה זו. ואילו סברת התוס' ודעימיה שהזית בזמן חז"ל ומתן תורה היה גדול כחצי ביצה, יש לחוש לה רק לחומרא בעלמא.

עוד נראה לענ"ד, (אם יסכימו גדולי הדור לכך) שהמברך ברכה אחרונה על שיעור זית שלנו יש לו על מה שיסמוך, ואין כאן חשש ברכה לבטלה, כי סברת התוס' הרי היא כסברא יחידאה, שנסתרת מהמציאות של פרי הזית, וגם נסתרת משאר שיעורי התורה שלא חלו בהם שום שינויים. והראיה היחידה לומר שהזית היה גדול בזמן חז"ל, נדחית ללא דוחק ע"פ חילקי הראשונים. ועוד, שגם אם נאמר שסברתם שקולה כנגד הראשונים, ויש ספק שקול שמא הזית היה גדול בזמן חז"ל, מ"מ עדיין שיש ס"ס להקל, שמא הזית היה קטן גם בזמן חז"ל ואת"ל כתוס' שהיה גדול ונתקטן, שמא הלכה כרבים מהאחרונים הסוברים שהשיעור הוא כפי גודל הזית הבינוני שבכל דור ודור

לתגובות, הערות והארות, לבירור ההלכה לאמיתה של תורה

YBC8834@GMAIL.COM | 054-8478834 | 02-9978834

ענף א

"כזית" פשוטו כמשמעו "כמו זית"

בו יבואר בס"ד שיעור כזית שנמסר למשה בסיני לשער בו. והשיעור שמסרו לנו חז"ל בגמרא. ומי הוא הזית הבינוני בימינו וכמה גודלו. והאם נתקטן הזית או שאר המינים מזמן מתן תורה וחז"ל לזמנינו.

שיעור כזית המפורסם כיום

הנה מפורסם לכל בר בי רב, המנהג הנפוץ היום, ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, לפי שכך נפסק בשו"ע (סי' תפו בשם יש אומרים) וידוע עוד, שיש אומרים שהוא כשליש ביצה, וזו שיטת הרמב"ם, ושראו להחמיר כמותה. וכמו שהובא במשנה ברורה ובכף החיים שם.

ומכאן יצאו החכמים ובדקו כמה הוא שיעור הביצה, ולפי זה שיערו לנו את שיעור הכזית. כי הרמב"ם גילה לנו ששיעור הביצה הוא ח"י דרהם (דרהם היא מטבע כסף מיצרית שהיו נוהגים לשקול עימה במאזניים). ושוקלת בערך 3 גרם ולכן מפורסם שחצי ביצה הוא ט' דרהם שהם 27 גרם. ולשיטת הסוברים שליש ביצה הוא 18 גרם.

עוד ידועה בזה מחלוקת החזו"א זצ"ל עם הגר"ח נאה זצ"ל כמה הוא שיעור הביצה, שהגאון חזו"א החזיק בעוז בשיטת הצ"ח ועוד, שנתקטנו הביצים במחצה מזמן חז"ל לזמנינו, ושיעור הביצה בזמן חז"ל היה כ 100 גרם, וממילא שיעור כזית כחצי ביצה הוא כ 50 גרם. שיטה זו כבר מבוארת במשנה ברורה (סי' תפו סק"א. ובביאור הלכה סי' רעא סי"ג ד"ה של רביעית) שפסק להחמיר כמותה בדברים דאורייתא. ואילו הגר"ח נאה זצ"ל החזיק בשיעור הביצה כמו שהיא היום וטען שלא נתקטנה, וכשיעור כביצה של הרמב"ם שהוא 18 דרהם, וכל דרהם שוקל כ 3 גרם ולכן שיעור הכזית יהיה 9 דרהם שהם 27 גרם בלבד.

האם הלכה למשה מסיני היא ששיעור הזית תלוי בביצה?

וממילא התרגלו כולם לחשב תמיד את הזית לפי שיעור הביצה, כל אחד כפי שיטתו, עד שדומה הדבר בעיני כולם, שכאשר אמר ה' יתברך למשה בהר סיני "שיעור כזית", לא גילה לו כמה שיעורו, גודלו ומשקלו, אלא תחילה אמר לו כמה הוא שיעור הביצה, ואח"כ אמר לו שהכזית הוא חצי / שליש ביצה.

אבל כמובן שדבר זה הוא טעות ברורה, שהרי אין מי שחולק, שהי"ת אמר למשה לשער כ-זית, כפשוטו, שביאורו "כמו גודל פרי הזית שצומח על העץ" ולא תלה זאת בשום שיעור אחר, ואין שום קשר באמת בין הזית לביצה כלל. וא"כ יש לכל חכם לשאול למה ומדוע וכיצד יצא דבר זה המבואר בשו"ע בשם י"א שהזית "חצי ביצה". ולמה לא נצא היום אל העץ בגינה ונראה כמה גודלו של הזית ונשער על פיו, כמו שהורה הי"ת למשה בסיני? ומהיכן יצאו לפוסקים ז"ל אותם השיעורים הגדולים שאנו מכירים היום?

אשר על כן, כל החפץ לדעת סוד הדבר ואמיתות העניין, צריך ללמוד את הנידון "מתחילתו לסופו" ולא להיפך. דהיינו להתחיל לדון ממתן תורה והגמרא והגאונים והראשונים וכו' וכו'. וכבר אמרו בירושלמי (שבת פרק יט ה"א) כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. ולכן נשתדל לברר נידון זה, מתחילתו לסופו, ממתן תורה ומדברי חז"ל והגאונים והראשונים וכו' דבר דבור על אופניו בס"ד. וכך נדע לשער לנכון כמה הוא שיעור כזית, ומהיכן יצאו השיעורים למיניהם.

"שיעור כזית" הוא הלכה למשה מסיני. ומפורש במשנה (כלים

פי"ז מ"ח) ובגמ' ברכות (לח:) שמדובר על "זית בינוני הנקרא

'אגורי' שעושים ממנו שמן". וכפשוטו - כגודל זית אגורי.

וכ"כ הגאונים שאין צריך ללמוד מאחר 'שיעור' כזית כלל.

"שיעור כזית" הוא בכלל השיעורים שנמסרו למשה בסיני. כמבואר בגמ' ברכות (מא:) ויומא (פ.) ועירובין (ד.). ואמרו שם "ארץ זית שמן" א"ר יוסי ברבי חנינא ארץ שרוב שיעוריה כזיתים. וא"כ הדבר ברור ששיעור כזית, שנמסר למשה מסיני, הוא כפשוטו - כגודל פרי הזית שגדל לפנינו על העץ.

ודבר זה מפורש במשנה במסכת כלים (פי"ז משנה ח) **כזית שאמרו "לא קטן ולא גדול אלא בינוני וזהו אגורי". ולמה נקרא שמו אגורי - ששמנו אגור בתוכו.** וכן הוא בתוספתא

נזיר (פ"ד ה"א) שהובאה בתוס' סוכה (ו. ד"ה גפן) וז"ל כיצד הוא עושה (פי' הנזיר שרוצה למדוד אם שתה יין כגודל נפח פרי הזית) מביא כוס מלא יין, מביא זית איגורי, נותן לתוכו ושופע, אם שתה כיוצא בו חייב אם לאו פטור, עכ"ל.

וכן מתבאר להדיא בגמ' ברכות (לח סוף ע"ב) שהיו משערים בזמן חז"ל שיעור כזית כפשוטו כמו "פרי הזית", שהגמרא מספרת שר' יוחנן (שחי שלש מאות שנה אחר החורבן) אכל "זית מליח אחד" ובירך עליו ברכה אחרונה. והביאו על זה את המשנה בכלים הנ"ל שהשיעור כזית בינוני אגורי.

למדנו ששיעור כזית שנמסר למשה בסיני לשער בו, הוא שיעור עצמאי, ואינו תלוי בשום שיעור אחר (לא בשיעור הביצה, ולא במשקל מטבע הדרהם וכדו') אלא כפשוטו: כגודל זית בנוני, ונתנו סימן שהוא הזית האגורי שעושים ממנו שמן, ויש לו תכונה יחודית, שהוא בלבד אוגר את שמנו בתוכו, מה שאין בשאר מיני הזיתים.

דבר זה מקבל משנה תוקף בתשובת הגאונים (זכרון לראשונים בהוצאת הרכבי סי' רסח. ונקרא בקיצור "תשובות הגאונים הרכבי") ששיעור כזית וכגורגרת הוא כפשוטו כגודל הפירות הללו המצויים. וז"ל התשובה: [ותוספת הסוגריים ממני] **וששאלתם, כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית וכן זית גדול וזית קטן וזית בינוני. [תשובה:] הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל, לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל. וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר.** דתנן (כלים פי"ז מ"ו) [כיצד משער ביצה בינונית] ר' יהודה אומר מביא [ביצה] גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים [שנמצאים בכלי המלא על גדותיו], וחולק את המים [שנשפכו מחמת הכנסת הביצה הגדולה והקטנה לשני חלקים. וזה נפח ביצה בינונית]. אמר ר' יוסי מי מודיעני אי זו היא גדולה שבגדולות ואי זו היא קטנה שבקטנות [הרי עדיין יש לחשוש שיש ביצה יותר קטנה או גדולה ממה שהביא], אלא הכל לפי דעתו של רואה, עכ"ל. הרי שכתבו שכל אדם ישער לפי מה שיודע ונמצא לפניו, כמה הוא ביצה או זית בינוני שמכיר, וינהג על פיו בענייני השיעורין, "ואין שיעור לשיעור"¹.

1. וכן מתבאר מתשובות הגאונים שבספר האשכול (אלבק, הלכות חלה דף קכה עמוד ב) בשאלה לרב שרירא והובאה תשובה זו בקצרה גם באורחות חיים (הל' מאכלות אסורות סי' כה אות ו' ד"ה הארבעה עשר) ובעוד תשובה אחרת שהובאה בס' האשכול (אלבק הלכות חלה דף קכח עמוד א) ונמצאת גם בתשובות הגאונים (מוסאפיה (ליק) סימן צה) וכן בתשובות הגאונים "שערי תשובה" (סימן מז) בתשובה מרב האי גאון. כולם פה אחד מורים שיש לשער את כל השיעורים לפי הביצים והפירות המצויים ביד כל אדם ואדם וישער בהם לפי ראות עיניו ודעתו מי היא הבינונית וכתבו מפורש שם שאין לומר שנשתנו. והעתקנו לשונות כל תשובות הגאונים לקמן בענף ו, לך נא ראה.

גם ר' ישראל מטוליטולה שבספרד שהיה תלמיד הרא"ש וחבר בית דינו², שחי לפני כשבע מאות שנה, כותב בספרו מצות זמניות (הל' פסח שער רביעי) וז"ל וחייב עוד לאכול ממצה של מצוה לא פחות מכזית וכן מרור. וכשנרצה לשער שיעור הזית, רצונו לומר כזית אגורי, והוא מן זיתי ארץ ישראל והוא כגדול שבזיתים אשר בארצינו זאת, עכ"ל. והובא בס' מדות ושעורי תורה (מאמר "שיעור כזית" סוף אות ד' עמו' תקכד). הרי שהשיעור שהורה עליו, הוא לפי הזית המציאותי שגדל בזמנו בארץ ישראל. ולא נתן להם שיעור כלפי הביצה, וגם לא במשקל.

מי הוא הזית הבינוני האגורי שהוזכר במשנה ובגמ'. והאם ניתן לזהותו היום. ומהו שיעורו של זית בינוני אגורי בימינו.

והנה מאחר שנתבאר ששיעור כזית, שנמסר למשה מסיני לשער בו את רוב שיעורי התורה, הוא כפשוטו 'כגודל זית', **ולא נמסר למשה מסיני שהזית הוא חצי או שליש ביצה, כי באמת אין שום קשר אמיתי בין הזית לביצה.** ממילא שומא עלינו לברר מיהו הזית הבינוני האגורי שאליו כיוונו חז"ל, וכמה גודלו בזמנינו.

והנה ארבעה סימנים נתנו לנו חז"ל כדי שנדע מיהו הזית שיש לשער בו: א) בינוני. במשנה כלים (יז, ח. ב) שמו האמיתי הוא "סמרוסי". כמבואר בגמ' ברכות (לט. ג) מכונה בשם "זית אגורי" על שם ששמנו אגור בתוכו. ופי' הירושלמי ביכורים (פ"א ה"ג) שכל הזיתים שיורדים עליהם גשמים מאבדים שמנם ואילו הזית הזה לא מאבד את שמנו. ורש"י בברכות פירש: אגור בתוכו - מזומן לצאת ממנו, שאינו נבלע בפרי כמשקה תפוחים ותותים, אלא אגור כמשקה ענבים. ד) הוא הזית שמן המובחר ורק ממנו מביאים ביכורים עי' במשנה מסכת ביכורים (פ"א מ"ג) ע"פ המפרשים שם בשם הירושלמי.

וביתר ביאור, הנה מפורש הדבר בגמ' ברכות (לט.) שהביאה את המשנה במסכת כלים (יז מ"ח) כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני - "זה אגורי". ושם אמרו שנקרא אגורי לא על שם המקום בו גדל (ודלא כמו שהוזכר במשנה שם: שעורה 'מדברית' ועדשה 'מצרית') כי באמת נקרא שמו 'אברוטי' או 'סמרוסי'. ולמה נקרא שמו במשנה 'אגורי' - ששמנו אגור בתוכו. ופירש"י שהשמן שבו מזומן לצאת כמשקה הענבים, ולא מחובר עם

2. והיה חשוב מאוד בעיני רבו הרא"ש, וחתום כש'ר המסכים על פסק הלכה של הרא"ש בעניין הגשמים עי' בתשובות הרא"ש (כלל ד' סוף סי' ד). ועי' כסף משנה (כלאים פ"ו ה"ב) שהרא"ש שאל את ה"ר ישראל שהיה חכם בחכמות על דברי מי יש לסמוך וכו'.

גוף הפרי כמו תפוחים, ע"כ. ובתלמוד ירושלמי ביכורים (פ"א ה"ג) אמרו "זית שמן" זה אגורי. רבי אמי בשם רבי יוחנן זה אוורסי ולמה נקרא שמו אגורי שהוא אוגר שמנו לתוכו. וכל הזיתים מאבדין שמנן? א"ר חנינה כל הזתים הגשמים יורדין עליהן והן פולטין את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו לתוכו.

ודע דדברי רש"י והירושלמי אינם סותרים זה את זה אלא הם אחד ממש. וזה על פי מה שנתבאר בס' תוספתא כפשוטה (תרומות פ"ג עמ' 332) בשם ספר תולדות הטבע שכ' שכל הזיתים כאשר יורדים עליהם גשמים והפרי גדל יותר מכח הגשמים, אזי השמן שלהם נהפך לגוף הפרי ונבלע בו כמשקה התפוחים וממילא נאבד שמנו. אבל זית אגורי אינו כן, אלא גם כאשר נשאר על העץ וגדל מכח הגשמים הנוספים, עדיין שמנו אגור בפני עצמו בתוכו ויש בו הרבה שמן כי אינו נהפך ללחם הפרי, ע"כ.

וכ' בתפארת ישראל (כלים יז, ח. יכין אות נז) שכוונת התנא בזה לתת סימן מי הוא ה"בינוני", כדי שלא נשאל כר' יוסי לעיל (מ"ו) וכי מי מודיעני איזה קטן שבקטנים וגדול שבגדולים כדי שנדע מי הוא הבינוני? להכי קאמר דבינוני שאמרתי זהו אגורי, דכשהוא גדול ביותר או קטן ביותר אין בו לא מדת הירושלמי ולא מדת רש"י, ע"כ.

וראה עוד במשנה מסכת ביכורים (פ"א מ"ג) שלא מביאים בכורים "מזיתי שמן שאינם מן המובחר" ופי' הרע"ב - דכתיב (שם ט) זית שמן, זית אגורי, שבאים עליו גשמים והוא אוגר שמנו לתוכו, והוא מובחר ומשובח, עכ"ל. גם בתפארת ישראל כ' וז"ל ג' מיני זיתים יש, 'זיתי כבש' גרועין ביותר (כספ"ק דתרומות) [צ"ל כמבואר במשנה תרומות פ"ב מ"ו], וזיתי שמן הן רוב הזיתים שעוצרין שמנן, אבל צריך להביא זית אגורי שהוא המובחר שאוגר שמנו ואינו פולטו כשירדו עליו גשמים. ומקור דבריהם מפירוש הר"ש והרא"ש שהביאו דברי הירושלמי על משנה זו, שיש להביא בכורים רק מזית האגורי שאינו מאבד את שמנו כשיורד עליו גשם.

ובבואנו לחקור מי הוא הזית הבינוני האגורי בימינו, ראשית כל יש להודיע, שזה פשוט שמי שאינו יכול לברר מיהו בדיוק אותו "בינוני" ממש, עליו כבר אמר ר' יוסי במשנה (כלים פ"ז מ"ו) מי מודיעני אי זו היא גדולה שבגדולות ואי זו היא קטנה שבקטנות, אלא הכל לפי דעתו של רואה, ע"כ. וכבר הבאנו לעיל דברי הגאונים, שכתבו שאין צריך לתלמוד שיעור מאחר, אלא כל אחד לפי ראות עיניו רואה ועושה.

ועכ"פ כיוון שהיום ב"ה אפשר לברר בדיוק מי הוא ומה גודלו, למה נעצום עינינו? הרי היום יודעים ומכירים את כל הזנים שהיו מצויים כאן בארץ ישראל כבר רבות בשנים, ויודעים להבדיל בין הזנים החדשים שהורכבו ע"י אגרונומיים למיניהם, וכמו שתראה

בספר הידורי המידות (מרגולין, נספח ג' עמ' 143) שהביא נתונים של משרד החקלאות, שיש ג' מיני זיתים שהיו מצויים וידועים בא"י, והם: הנבאלי והוא הזית הגדול ונקרא על שם מקומו "בית נבאלא" בלוד. כמות השמן שבו היא עד 33% מהפרי, וגודלו הממוצע הוא 5-6 סמ"ק. הבינוני הוא הזית הסורי. כמות השמן שבו עד 40% מהפרי, וגודלו הממוצע 2.5-3.5 סמ"ק. והקטן הוא הזית המליסי (מליס' פירוש 'קטן' בערבית) כמות השמן שבו היא עד 22% וגודלו הממוצע הוא 1.5-2 סמ"ק.

והחוקרים אומרים שמייצרי השמן מעדיפים לגדל את הזן הסורי כמו שכ' מרדכי כסלו במאמרו שהבאנו לקמן נספח א' וז"ל: **"סורי" משמש בעיקר לשמן, כי כמותו רבה בציפה, והפרי משתמר זמן רב על העץ מבלי לאבד את איכותו, כך אפשר להאריך את תקופת המסיק לפי צרכי בעלי המטע** ויחד עם זאת פירותיו טובים להכנת כבש ירוק או שחור (גור, תש"ז; גור וחבריו, תש"ך עמ' 41 ואילך), עכ"ל.

גם הסימן שכתב רש"י לזית אגורי, נמצא בזן הסורי ביותר משאר המינים, כאשר בלחיצה קטנה כבר יוצא השמן החוצה בקלות, וכמו שכ' בשו"ת יוסף לקח (ח"א סי' מא אות א עמו' קמט) וכן מעיד הנסיון.

נמצא לפי זה שהזן הסורי יש לו את כל הסימנים לזית אגורי: גם שהוא המין הבינוני מבין המינים שבארץ ישראל. וגם שיש בו את הכמות המירבית של השמן (40%) יותר משאר המינים. וגם שאינו מאבד את שמנו כל זמן שהותו על העץ בדיוק כמו שאמרו בירושלמי. וגם שמנו מזומן לצאת ממנו בלחיצה קטנה. (רק הסימן הרביעי ששמו סמרוסי לא נודע מי הוא. והיום הזן ששמו 'סורי' מקורו בעיר 'צור' שבלבנון. ובאמת שמו המקורי 'צורי' רק שהפך בפי ההמון ל'סורי' היות וההגיה של האות צ' אצל הספרדים והערבים דומה לאות ס' כידוע)

וא"כ לכאורה הזית האגורי, שהוא הזן הסורי, שהממוצע שלו הוא 3 סמ"ק, והוא שיעור כזית בינוני בימינו.

אלא שזה לא יתכן כלל ששיעור כזית הוא רק 3 סמ"ק. וזאת משום שהרי ידוע בדיני תערובות (עי' לדוגמא בטור וב"י ביו"ד תחילת סימן צח) שיש תערובת בנותן טעם "אחד משישים" ויש תערובת גדולה מזו שאינה בטלה בשישים, והיא תערובת "כזית בכדי אכילת פרס". והנה שיעור "פרס" היינו "חצי" כיכר של ב' סעודות, והוא שיעור סעודה אחת. ונחלקו במשנה עירובין (פב:) כמה שיעור פרס. שר' יוחנן בן ברוקה סובר שהוא ג' ביצים. ור' שמעון סובר שהוא ד' ביצים (והראשונים נחלקו כמו מי הלכה, והם ב' השיטות שהביא השו"ע באו"ח סי' תרי"ב ס"ד) והנה לשיטת ר' שמעון ששיעור פרס הוא ד' ביצים, הרי שאם כל ביצה היא 51 סמ"ק (כמו שנבאר לקמן במאמר ב' ענף ב' בס"ד) הרי ששיעור פרס

הוא 204 סמ"ק. ואם שיעור כזית הוא רק 3 סמ"ק, א"כ הוא פחות מאחד משישים, כי אחד משישים מ 204 הוא 3.4 סמ"ק ובזה יש כבר ביטל בשישים, וכל שכן אם יתערב רק 3 סמ"ק שהוא מתבטל ביותר משישים. וא"כ בוודאי ששיעור כזית אינו 3 סמ"ק. ודלא כמו שכתב בשו"ת יוסף לקח סי' מא ששיעורו 3-4 סמ"ק.

אולם הפתרון פשוט הוא, כי מפורש בס' הידורי המידות (מרגולין, נספח ג' עמ' 143) שהנתונים הנ"ל לגבי גודל הזיתים שבמיני ארץ ישראל, ושאומרים שהזית הסורי הוא 3 סמ"ק, מתייחסים רק לעצי זית הגדלים בשדה 'הבעל' שאינם מטופלים בהשקיה כלל אלא רק ע"י הגשם בלבד (ובאמת 70% מהעצי הזית הם שדה הבעל). אבל העצים של שדה 'השלחין' המקבלים גם השקיה ידנית ודישון, שם הזיתים מגיעים לגודל 7.5 סמ"ק. וממילא אדרבא, יש לומר שכוונת חז"ל לגודל הזית הסורי הבינוני הגדל בעץ שמטופל בהשקיה וזיבול, והוא 5 סמ"ק בהתייחס לגודלו מהקטן ביותר 2.5 לגדול ביותר שהוא 7.5 וזהו שיעור כזית הבינוני האגורי האמיתי. וממילא הכל מיושב היטב, ששיעור כזית בכדי אכילת פרס אליבא דר' שמעון הסובר שפרס הוא ד' ביצים, הוא אחד מארבעים (5 סמ"ק בתוך 199 ד' ביצים ששיעורם 204 סמ"ק) ואין כאן ביטול בשישים. ולפי ר' יוחנן בן ברוקה (שפוסק כמותו השו"ע לדינא) ששיעור פרס הוא 3 ביצים, ממילא תערובת כזית בכדי אכילת פרס היא קרוב לאחד משלושים (5 סמ"ק בתוך 148 שהם ג' ביצים ששיעורן 153)

והזית הגדול ביותר בימינו, הגדל על פי רוב בחו"ל (זית יווני), הוא בדרך כלל כ 15 סמ"ק ויש זיתים שמגיעים גם ל 20 סמ"ק, אבל יותר מזה, בל יראה ובל ימצא בימינו. והזנים הגדולים הללו אין בהם שמן כמעט בכלל (אלא רק כ 8%) ובוודאי אינם הזית האגורי.

שמה תאמר כיון שהזית הגדול ביותר הוא כ 20 סמ"ק א"כ הבינוני הוא 10 סמ"ק ולא 5? כמה תשובות בדבר. חדא, שאם נחשב לפי הבינוני של זיתי ארץ ישראל בלבד, יהיה שיעורו 5 סמ"ק כי כאן לא מצוי כלל הזנים הגדולים הנ"ל אלא רק הזן תופחי שהוא כ 10 סמ"ק. ודבר זה אי משערין בבינוני שבכל העולם או בבינוני שבא"י הוא מחלוקת הפוסקים. ועי' להגר"ח נאה בשיעורי תורה שער ד שכתב שמשערים רק במה שגדל בארץ ישראל, עיי"ש. אולם גם אם לא נקבל דברי הגר"ח ונשער בבינוני שבכל העולם, מ"מ נראה שאין להתחשב כלל בזיתים הגדולים של 20 סמ"ק כי הם לא מצויים כלל ונדירים מאוד ורוב ככל הזיתים מאותו הזן הגדול הם לכל היותר 15 סמ"ק בלבד, ויהיה הזית הבינוני 7 סמ"ק וזה עדיין מתאים עם הזית האגורי שמגיע גם לגודל זה. ולכן כתבנו בכל דברינו לקמן שהשיעור הוא בין 5 סמ"ק ל 7 סמ"ק ולא יותר.

וע"ע בשו"ת נזר כהן (ח"ב סי' יג סוף אות ז) מה שכ' בגודל הזית הבינוני בימינו, וכ' שהוא כ 6 סמ"ק ע"פ דירוג הזית הבינוני של מועצת הזיתים האמריקאית, עיי"ש. וכבר העיר הרב נזר כהן לנכון, שאין לדקדק בזה כל כך שהרי אמרו במשנה הנ"ל (כלים פ"ז מ"ו) "שהכל לפי דעתו של רואה, כי מי מידיעני מי הוא הגדול שבגדולים או הקטן שבקטנים" והרי עינינו הרואות במה שמצוי לפנינו שאין זית בינוני יותר מ 6 סמ"ק וממילא איננו מצווים לחקור ולחשוש ליותר מזה.

יש טוענים שהזית הבינוני האגורי הוא כ 13 סמ"ק

והנה בעת הזאת בחודש אדר תשפ"א, כאשר אני נמצא ממש לפני הדפסת הקונטרס אשר לפניכם, שלח לי הרב עידוא אלבה שליט"א מאמר שכתב בעניין שיעור כזית (ונדפס בירחון "האוצר" ניסן תשפ"א גליון 51) ושם אחר שכתב שיש לשער ע"פ הזית הבינוני שהיה מצוי בארץ ישראל בזמן חז"ל (ולא בכל העולם אלא בא"י דוקא), שוב כתב שלדעתו הזית הבינוני הוא כ 13 סמ"ק ואינו הזן הסורי, אלא זן אחר הקרוי ג'לט. וז"ל שם³ יש ספר בערבית⁴ של מומחה שחי בסוריה לפני מאה שנה, ושם יש תיאור בפירוט רב מעל עשרים סוגי זיתים מזנים מקומיים (אחר כך מנה מינים אחרים מיובאים מצרפת) המצויים באיזור דמשק, לבנון, ארם צובה והרי אמנוס. והמשובח שבכל הזיתים הללו הוא זן הג'לט שמצוי באיזור אלכסנדרטה⁵ (גבול נחלת אשר, והיום שייך לטורקיה, ובו נמצאים הרי אמנוס) וכתב שם "אורכו 35 מ"מ והקוטר 25 מ"מ. הג'לט הזה יקר מכולם". הוא מציין שהפרי נקטף בשיא בשלותו שהיא מאוחרת, ולא כבזתים אחרים שכאשר הם מבשילים מאוחר הם נקטפים מוקדם יותר כדי שהגשם לא יזיק להם, והוא 5 אחוז מהזיתים הנזרעים באיזור זה. (כאן הביא צילום העתק של תיאור מין הג'לט בערבית)

הירושלמי אומר ש'האגורי' אוגר את שמנו בצורה מיוחדת, ואינו נפגע מהגשם כשאר הזיתים, וזה מתאים עם מה שהוא כתב שזית זה שונה מזיתים אחרים שנקטפים לפני

3. קצת בקיצור ובמעט שינוי עריכת לשון. גם ההערות שוליים כאן הם מדברי הרב עידוא.

4. הספר נקרא 'כתאב אלאשג'ר באלשאם' (ספר העצים בסוריה רבתי) ונכתב על ידי שהאבי בשנת 1924. שם כתב בראש עמ' 153 על זן הג'לט ושם בראש עמ' 156 על זן 'ביצי היונים'. קיבלתי את הספר מפרופ' זהר עמר, וידידי ר' חי סעדיה תרגם לי את הדברים שאביא לקמן.

5. בספר של שהאבי כתוב ב'אלכסנדרנה', אך בויקפדיה כתוב ששמו של חבל הארץ שגובל עם הרי אמנוס והיה בזמנו חלק מסוריה הוא אלכסנדרטה, והיום הוא קרוי איסקנדרון (iskenerun) בנפת האטיי. לענ"ד על זה מוסבים דבר המשנה שביעית (פ"ו מ"א) "מן האמנה ולפנים א"י", דהכוונה מהרי אמנוס כלפי הים.

שמגיעים לשיא בשלותם כדי שלא יפגמו מהגשם⁶. יש שכתבו ש'אברוטי' (שהוא שמו המקורי של "האגורי" כמו שאמרו בברכות לט.) בלשון פרס פירושו 'בשל', ואפשר שנקרא כך על שם יחודו שאפשר לקוטפו בשל כי אינו נפגם מהגשם.

לפי הגדלים שמסר החוקר הערבי הנ"ל, זית זה הוא הממוצע בין הזיתים, כי הזית הכי קטן המובא שם הוא הסווראני שאורכו 15 מ"מ, והגדול ביותר הוא זן הנמצא באיזור חלב הנקרא 'ביד אלחאמם' - "ביצי היונים". אורכו של זית זה הוא 50 מ"מ (פרי בצבע אדום נוטה לשחור). (כאן הביא העתק מהספר בערבית ובו תיאור זן ביצי היונים) אף שהוא לא כתב שם את מידת הנפח, אפשר לדעת מהו הנפח של פרי הג'לט שאורכו 35 מ"מ ורחבו 25 מ"מ, לפי מה שכתבנו לעיל מפרופ' כסלו שפרי של שאמי בגודל כזה הוא 13 סמ"ק. ואילו לגבי המין הגדול של 'ביצי יונים' כתב בספר של שאהבי שהממוצע שלו בשנים רגילות הוא 50 מ"מ, וא"כ יתכן שהגדול שבאותו מין יכול להגיע ל 54 מ"מ והוא כ 24 סמ"ק, והוא ממש כחצי ביצה. ואכן הרב יהוסף שוארץ מציין בספרו (תבואות הארץ עמ' שעב. יצא לאור בשנת תר"ה) שבמחוז חאספייא שבלבנון (סמוך למטולה) ראה בעיניו זיתים שהם כחצי ביצה, ומסתבר שהוא אותו זן של 'ביצי יונים', ושם הוא לכו"ע ארץ ישראל.

ד"ר בנימין אבידן (ממכון וולקני) כתב לי שזן הביצי יונים הוא הזית שמוצאו מאיטליה ונקרא "אובו דה פצ'יונה" (uovo de picone). ומכונה בארץ 'נובו', ויכול להגיע לאורך 50 מ"מ, ויש גם גדולים יותר. פרופ' עמר בירחון אמונת עתיך (גליון 114 עמ' 47) מביא בשמו שגם זן סנטה קטרינה (שגם הוא מוצאו מאיטליה) יכול להגיע לגדלים כאלו בשנים שבהן אין הרבה גשם. נראה שהזיתים האלו הם המוזכרים אצל המהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות לג בהוספה שבשינויי נוסחאות בהוצאת מכון ירושלים) שאחר שכתב ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, יש הוספה בזה הלשון: "ואמרו לפניו שכתב הרב שמשון שראה זיתים בירושלים קטן מאוד. ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן, כי הוא ראה בעיניו זית גדול כמעט כשיעור ביצת תרנגולת בינונית משלנו. ומסתמא הר' שמשון איירי באותן שרגילין לכובשן שהם קטנים מאוד, עכ"ל. מסתבר שמה שראה זה 'ביצי יונים', המכונה 'נובו' שגדול שבאורכו הוא כביצה. המהרי"ל חי במדינה שצפון איטליה היה חלק ממנה⁷.

6. "הגשם מריע את איכות השמן את טעמו וחמיצותו" (זניגר 1985, 107), מובא בפורטל הדף היומי.

7. על פי ויקיפדיה. אמנם מה ששיער מהרי"ל שהזיתים הגדולים מיועדים לשמן, אינו נכון, כי אין נפק"מ בגודל בענין זה. כבר כתב פליניוס שחי בזמן חורבן הבית (מובא בסוגיות חקלאיות. ע' לונדון - פורטל הדף היומי, עמ' 84) "אין כל זיקה בין גודל הזית ותנובת השמן". (אמר המחבר: כפי כל המאמרים שקראתי, ראיתי שכולם כותבים שרק זני הזית הקטנים הם זיתי שמן ואילו כל הזנים שהממוצע שלהם מעל 7 סמ"ק כבר אינם זיתי שמן אלא זיתי כבש. ועיינתי במאמר של ע' לונדון (במאמר שאצלי היה בעמוד 78) וגם ממנו עולה כך והביא שם את לשונו של פליניוס וז"ל המלא: יש דעה נוספת המשערת כי התנפחות הזית מגדילה את כמות השמן, למרות שאין כל זיקה בין גודל הזית וכמות השמן, עכ"ל. וא"כ ברור שכוונתו היא שמתוך זן

מהעדויות של שהאבי, ולפניו של הרב יהוסף שווארץ, רואים שזיתים כאלו היו קיימים בגבולות הארץ בצורה טבעית גם לפני 180 שנה, וגודלם כחצי ביצה. אף שהחוקרים אמרו שהזנים הגדולים מוצאם מאיטליה, החוקרים גם כתבו שבאופן כללי מקור כלל עצי הזית הוא מאזורינו, שכן מצאו עדות לקיום זיתים בארץ עוד לפני המבול, בעוד שהזיתים הראשונים הגיעו לאיטליה רק אלפיים שנה לאחר מכן.⁸

השיעור 13 סמ"ק נכון גם אם הבינוני הוא הממוצע שבזיתי ארץ ישראל, וגם אם הבינוני הוא הממוצע בין הזיתים שבכל העולם, כיון שנראה שהזן הגדול של הנובו הוא גם הזן הגדול ביותר הידוע בעולם. גם אם מדובר בגודל של 20 סמ"ק כיון שלא מצוי זיתים אחרים בין הנובו לבין הג'לט, נראה שהג'לט שהוא הגדול בזיתים האחרים יחשב לבינוני. עד כאן לשון הרב עידוא אלבה שליט"א.

תשובה לדברי הרב עידוא - למה לא מסתבר שהג'לט הוא האגורי

ראשית אכתוב טענה צודקת שטען ע"ז ידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א, דמעיכרא דדינא פירכא, דהנה אין כל אזכור בדברי החוקר הערבי "שאהבי" (שהוא המקור היחיד לזן הג'לט) שמין זה הוא "זית שמן". ויותר מסתבר שהוא ככל מיני הזיתים הגדולים המוכרים לנו היום, שאינם זיתי שמן כלל אלא זיתי כבש בלבד, משום שאחוזי השמן בהם נמוכים ביותר. וממילא לא יתכן שזה האגורי שעליו אמרה תורה ארץ "זית שמן". ומה שכתב שאהבי 'שהוא יקר מכולם' היינו בטעמו של הזית לאכילה ולא בשמן שלו. והרי גם הזן הנבלי הוא משובח בטעמו לכבישה יותר מהזן הסורי, אבל לא משובח בשמנו (כמו שכתב ד"ר כסלו במאמרו שהבאנו בנספחים נספח א). וממילא אין לנו עניין במה שכתב שהפרי הג'לט נקטף בשיא בשלותו כי אין הגשם מזיק לו. כי יתכן שזה נאמר על הפרי עצמו ולא כלפי השמן שבו, ע"כ דבריו.

אחד אין הבדל בין הזית המנופח לקטן. לדוגמא אין הבדל בזן הסורי בין זית קטן כ 3 סמ"ק לזית גדול כ 7 סמ"ק. אבל מתוך מכלול זני הזית, ברור במציאות שהזיתים מהמינים הגדולים אינם זיתי שמן ורק הזנים של הזיתים הקטנים הם זיתי שמן. ולכן מה ששיער מהר"ל הוא להיפך ממש מהמציאות. כי ר' שמשון ראה זיתי שמן ומהר"ל ראה זיתי כבש).

8. באתר מועצת הזיתים הבינלאומית (עולם הזית - עץ הזית) כתוב שחוקרים רואים את "האזור המשתרע מדרום הקווקז לרמה האיראנית ולחופי הים התיכון של סוריה ופלסטיין (אסרבו) כביתו המקורי של עץ הזית... עץ הזית הראשון הובא לאיטליה בתקופת שלטונו של לוציוס טרקיניוס פריסקוס הזקן (במאה השישית לפנה"ס הנוצרים)". פרופ' כסלו כתב לי שבארץ ליד עתלית מצאו גרעיני זיתים מלפני 5000 שנה. וכן כתב ע' לונדון במאמר 'סוגיות חקלאיות' - הזית שבפורטל הדף היומי שיש הרבה ממצאים של זיתים קדומים בארץ, וממנה התפשטו הזיתים לארצות אחרות. לכן נראה לענ"ד שגם הנובו וסנטה קתרניה מקורם מהארץ.

ועוד שכפי מה שבדקתי, אין לזן זה של הג'לט שום אזכור בשום מקום ואיננו יודעים מי הוא זה כיום, ולא נזכר בדברי החוקרים ומגדלי הזיתים ועושה השמן זן זה כלל, אלא רק בדברי 'שהאבי' הנ"ל בלבד, וגם לפי דברי שאהבי הוא גדל רק באזור סוריה וגם זה רק 5% מהזנים הגדלים שם, שזה מעט מאוד לעומת הזנים האחרים. ואם הוא הזית האגורי ששמנו משובח יותר והוא משתמר באיכותו יותר מכולם כיצד יתכן שלא גידלוהו לאלפים ולרבבות ונכחד מן הארץ בלי זכר, אתממה. והרי מסתבר מאוד שאת הזית האגורי שנשתבחה בו ארץ ישראל, ובעיקר ממנו היו מביאים ישראל ביכורים (ולא משאר זיתי השמן שאינם מובחרים. כמבואר במשנה ביכורים א, ג. ובראשונים שם הר"ש והרא"ש ביארו ע"פ הירושלמי שהכוונה לזית האגורי) ומן השמן המובחר שלו היו מביאים למנורה ולמנחות (כמבואר במנחות פה:) הרי שמסתבר שהיו מגדלים אותו הרבה מאוד, ולא באחוזים נמוכים כל כך עד שנכחד כהיום הזה לגמרי מהארץ ומהעולם. וכן מסתבר שהיו מגדלים אותו בכל חלקי הארץ, אלא שבחלקו של אשר היה איכותי ומשובח יותר, ולא שרק שם בלבד היה גדל זן זה. וכיצד יתכן שאין בכל גבול ישראל כהיום הזה עץ אחד ממנו לפליטה, ורק קרוב לגבול סוריה ולבנון בלבד גדלוהו לפני 100 שנה, וגם זה רק 5% מהמינים הגדלים שם כפי שהביא מספרו של אותו שאהבי, אתממה⁹.

גם רחוק לומר שהג'לט הוא היה "הבינוני" של ארץ ישראל בזמן חז"ל, כי צריך לומר לפי זה שכל הזני זיתים הגדולים יותר ממנו, היו בארץ ישראל בזמן חז"ל, ונצטרך לומר שגם הם נכחדו לגמרי בלי להשאיר שריד וזכר, וצריך לשער שמינים גדולים אלו שנמצאים היום באיטליה ורודוס מקורם מארץ ישראל, ואילו בארץ ישראל לא

9. תגובת הרב עידוא בירחון האוצר הנ"ל על טענתי מנדירות זן הג'לט: הבאתי במאמר שלדעת הרמב"ם לא מביאים ביכורים רק מהזית האגורי אלא מכל הזיתים שאינם כחושים, וכן מסתבר (תגובתי: בוודאי גם לפי הרמב"ם היו מביאים ביכורים בעיקר מהזית האגורי שנשתבחה בו א"י. ואין יתכן שדווקא הוא היה נדיר ונעלם) וגם לפי המבואר לעיל באות א, כבר בזמן הגמרא הזית הזה היה נדיר, ור' ירמיה שחי בארץ ישראל לא הכירו (תגובתי: אין זה מוכרח כלל כמבואר לכל מעיין בדבריו שם) מכל מקום 5 אחוז מזיתים הנזרעים בחבל ארץ גדול של 100 קמ"ר אינו זית כ"כ נדיר (תגובתי: כמובן לכל ישר הולך שזהו נדיר מאוד לעומת כל שאר המינים ולעומת כל הארץ והעולם). אם דין המשנה "תקוע אלפא לשמן" מכוון אל הזית האגורי, הרי שבזמן הבית הזית הזה היה מצוי בקרבת המקדש בעיקר רק בעיר אחת. (תגובתי: לא מובן כלל מה הקשר בין תקוע לקרבת המקדש? הרי תקוע היא בגליל כמו שהוכחתי לעיל) ואין להתפלא שלא מוצאים לו היום שרידים בגליל, לאחר שאמרו בירושלמי מסכת פאה ז, א: "שלא היו הזיתים מצויין שבא אדריינוס הרשע והחריב את כל הארץ". אך נראה שאנדיירינוס לא החריב את הזיתים המרוחקים שהיו באזור הרי אמנה, אך מבית המקדש לא היו שולחים להביא ממרחק גדול כזה, ע"כ. (תגובתי: בירושלמי שם כתוב בהמשך "שעשיו הזיתים מצויים" זאת אומרת שהחזירו הדבר לקדמותו ושוב היו הזיתים מצויים כמו מקודם. ומלבד זאת הרי בוודאי גם בתחילה "לא היו זיתים מצויים" אבל לא הכוונה שנכחדו לגמרי. ומדובר שם שאין דין שיכחה בזיתים כי כולם היו חשובים בזמן שלא היו הזיתים מצויים. ואח"כ חזר הדבר לקדמותו ואין דין שיכחה אלא בזנים המשובחים).

נותר מהם זכר כל שהוא... וכל זה השערות תמוהות ובוודאי שאינן מוכרחות, ומראים באצבע שלא זהו הזית הבינוני של ארץ ישראל בזמן חז"ל.

גם מה שכותב הרב עידוא וז"ל התורה משבחת במיוחד בענין הזיתים את נחלת אשר שהיא ארץ הלבנון, עד הרי אמנה וארם צובה, ולכן נראה שיש לחפש שם, האם יש זיתים משובחים וגדולים יותר, עכ"ל.

הנה, ידידי הרב עמנואל מולקנדוב שליט"א כתב לי דאדרבה הרי המשנה (מנחות ח, ג) מציינת את היישוב 'תקוע' שהוא 'אלפא לשמן' וממנו מביאים שמן למנחות. ובגמ' מנחות (פה:) על המשנה שם משמע שבתקוע מצוי שמן זית לרוב ושהיא בחלקו של אשר, עיי"ש. וא"כ הרי ששם היה המקום שבו היה הזית האגורי המשובח, ותקוע הוא ישוב בגליל ליד הר מירון (כמו שנוכח בהמשך), ואין שם זכר לאותו הזן הנ"ל אלא לזיתים קטנים בלבד, ע"כ. כמו כן אמרו בפסחים (נג.) ת"ר אוכלים בזיתים [בשביעית] עד שיכלה אחרון שבתקוע, רבי אליעזר אומר עד שיכלה אחרון של גוש חלב, ע"כ. הרי שבערים אלו שבגליל שהן בחלקו של אשר, היו זיתים מצויים לרוב. ונראה שהעיר תקוע הייתה סמוכה להר מירון, וכמו שמצינו בירושלמי (שביעית ט, ג): "אוכלין על הזיתים עד שיכלו 'ממירון' ומגוש חלב", שזה במקום בגירסא שבבבלי הנ"ל 'מתקוע' ומגוש חלב. וכמו כן מצינו שרשב"י, שמקום מושבו בגליל העליון כידוע, היה מלמד תלמידים ביישוב תקוע הסמוך, וכמו שאמרו בעירובין (צא.) אמר רבי כשהיינו לומדים תורה אצל רבי שמעון בתקוע היינו מעלין שמן ואלונטית מגג לגג, ומגג לחצר וכו', ע"כ. וא"כ מה לנו לחפש אחר זיתים נעלמים ונדירים הגדלים בהרי הלבנון וסוריא (שמסתבר שאינן זיתי שמן כלל וכו"ל) אדרבא, יש לנו לחפש בהרי מירון וגוש חלב, ושם לא יראה ולא ימצא אצלם זיתים מהסוג הגדול כלל, רק זיתים קטנים (בעיקר מזן הסורי) המצויים אצלנו שאחד מהם הוא הזית הבינוני.

עוד יש להעיר, שגם אם נודה לכל דבריו, שהזן הג'לט (הנעלם) הוא האגורי, מ"מ נראה לענ"ד שאין שום הכרח למה שחישב הרב עידוא שגודלו 13 סמ"ק. כי טעות הוא לחשב את הנפח של הזיתים על פי אורכם ורוחבם בלבד. והרב הנ"ל שיעור שהנפח של הג'לט הוא 13 סמ"ק היות וגודלו 25 מ"מ על 35 מ"מ, וזאת ע"פ מה שכתב משמו של פרופ' כסלו שפרי של שאמי בגודל כזה הוא 13 סמ"ק, עכ"ד. וכן שיער שהזן הגדול "ביצי יונים" (הנקרא בארץ "נובו") נפחו "יכול להגיע" ל 24 סמ"ק ולא כתב כן בידיעה שיש היום זית כזה שמגיע ל 24 סמ"ק, (כי באמת אין זית כזה היום כלל) אלא גם זה למד רק מדברי ה'שאהבי' ע"פ אורך הזית שכתב שהממוצע של ה'ביצי יונים' הוא 50 מ"מ, וא"כ יתכן שהגדול שבאותו מין יכול להגיע ל 54 מ"מ והוא כ 24 סמ"ק, וא"כ לפי

זה הבינוני יהיה אותו זן ג'לט בשיעור 13 סמ"ק בגדר בינוני אע"פ שאינו בינוני ממש, עד כאן תוכן דבריו.

אולם האמת היא שאין כאן שום הכרח כלל לחשב את הנפח ע"פ האורך והרוחב. כי זה לשון ד"ר כסלו (נדפס להלן נספח א): "שאמי" גדולו 35 על 25, צורתו כשקד ירוק, משקלו הממוצע¹⁰ 10 גרם. הזן "תופאחי", צורתו כתפוח קטן וגודלו 26 על 30 מ"מ, משקלו הממוצע 12 גרם, עכ"ל. הרי לך שאין נוסחא מדוייקת לדעת את נפח הפרי ע"י הרוחב והאורך כי הדבר תלוי גם בצורה, שהרי לולי תיאור הצורה היינו אומרים שה"שאמי" גדול יותר מה"תופאחי" כי הוא 35 על 25, והתופאחי קטן יותר כי הוא רק 30 על 26. ואין הדבר כן, אלא להיפך בגלל שזה כשקד וזה כתפוח. וא"כ מנין נדע כמה נפח פרי הג'לט אם לא נוגע צורתו ומראיתו? וא"כ א"א להחליט כלל שהוא כ 13 סמ"ק ויתכן שהוא רק 10 סמ"ק כמו זן השאמי. וכן ממילא נבין שמה שכתב על הזן ביצי יונים שהוא 20 סמ"ק ויכול להגיע ל 24 סמ"ק אין שום הכרח שהיה כן אי פעם, וכיון שהיום אנו יודעים שבממוצע אין זית גדול יותר מ 15 סמ"ק, אין שום סיבה לומר שלפני מאה שנה בלבד היו זיתים יותר גדולים מאלו. ולכל היותר יתכן שהזית הגדול ביותר בעולם (שאינו מצוי כל כך) הוא 20 סמ"ק בלבד.

כמו כן, אני הקטן טרחתי לחפש מידע בתקשורת האלקטרונית הכתובה על זני הזיתים בארץ ובעולם. וכן הלכתי לשווקים ולחנויות לחפש לי זיתים גדולים ביותר, ולא עלתה בידי אלא הזית היווני אורכו 40 מ"מ ורוחבו 24 ושיעורו היה 15 סמ"ק ולא ראיתי בשום מקום זית גדול יותר מזה. (וכמובן 'שלא ראיתי אינה ראיה', ובוודאי יש לפעמים זית שמגיע גם ל 20 סמ"ק, וכן העידו לי שיש שראו כזאת. אבל לענ"ד זיתים כאלו לא נכנסים למנין הבינוני, כמו שלא נכנס למנין את התאנה והרימון (ומסתמא גם הזית) שהיו בזמן המרגלים, ולא משנים את שיעור השעורה הבינונית (לענין עצם שמטמא בכשעורה) בגלל השעורים שהיו בזמן שמעון בן שטח שנעשו כגרעיני זיתים (בתענית כג.), כי לא מכניסים דבר משונה שקורה פעמים בודדות ובמקום מסוים וזמן מסוים, אלא מסתכלים על גודלו בדרך כלל).

גם פרופ' זהר עמר בקובץ אמונת עתיך (גליון 114 עמ' 47) כתב שהזית הגדול ביותר שראה הוא זן המאמוט שמצא בעיר רודוס, וכתב שמתוך 50 זיתים שלקח מהם, הגדול באלו שהוא ראה ומדד היה זית באורך 51 מ"מ ורוחב 27 מ"מ ונפחו 20 סמ"ק, והקטן זית באורך 38 מ"מ ורוחב 23 מ"מ הוא בנפח 14 סמ"ק, והממוצע שלהם היה 17 סמ"ק, ע"כ.

10. ומשקלו ונפחו של הזית קרוב מאוד.

וא"כ לא יתכן כלל שהבינוני הוא 13 סמ"ק. וגם אם נבוא להחמיר לפי הזית הגדול ביותר שמצא פרופ' עמר שהוא כ 20 סמ"ק (אע"פ שהוא נדיר במציאות) לכל היותר יהיה הבינוני 10 סמ"ק. וגם זה נדיר ואינו מצוי כלל בארץ ישראל ולא מסתבר כלל לשער על פיו את "הבינוני" של ארץ ישראל, וכנ"ל.

ועוד דע, והוא העיקר לענ"ד במשקל ההלכה, שגם אם יהיה לנו צד ספק שמא הזית האגורי הבינוני יותר גדול ממה שענינו רואות, מ"מ השיעור להלכה הוא כפי שאמר ר' יוסי במשנה (כלים יז, ו) לגבי שיעור כביצה בינונית "וכי מי מודיעני איזוהי גדולה ואיזוהי קטנה, אלא הכל לפי דעתו של רואה". וכתבו הגאונים (שהעיתקנו לשונם בענף ו) שכן הוא בכל השיעורים כגורגרת וכזית וכדו'. וא"כ היות וברור הדבר שכפי דעתו של רואה כהיום הזה, הבינוני הוא 5-7 סמ"ק בלבד, ממילא כן יש לתפוס להלכה, ואין לתפוס שיעורים אחרים על פי השערות וספיקי ספיקות, ולא ע"פ זן נעלם שאין לו שום זכר מלבד חוקר ערבי אחד.

טענות של הרב עידוא על הזן הסורי שאין זה האגורי, ותשובתם בצידם.

עוד הוסיף הרב עידוא שם לטעון שתי טענות על הזן הסורי שאינו האגורי (חיברתי כאן גם מה שכתב בירחון האוצר גליון 51 בכמה מקומות בהתכתבות שלי עימו)

טענה א - יש קושי על זיהוי זה, שכיון זיתי הזן הסורי המצויים לרוב הם רק כ 3 סמ"ק, שזה בוודאי איננו שיעור כזית, וכמו שהוכחנו לעיל מדין תערובת בכדי אכילת פרס, ולכן כתבנו לעיל לתרץ שמדובר בזיתים מבית השלחין עם השקיה וזיבול שגודלם מגיע עד ל 7 סמ"ק, שהם יותר גדולים מהזית הסורי המצוי שגדל בשדה הבעל. וע"ז כתב לטעון שהרי המשנה במנחות (פה:) אומרת שההשקיה והזיבול של הזית המשובח גורמת לירידת הטיב שלו, שהרי באותה משנה שאומרת "תקועה אלפא לשמן" מבואר שאין מביאין שמן למקדש זיתים שגדלו בבית השלחין, ע"כ.

ויש להשיב לענ"ד, שאין שום קשר בין טיב השמן (הנצרך בעיקר למקדש בלבד שהיו לוקחים את השמן המשובח ביותר) לבין חישוב "גודל הזית הבינוני" שיש לחשב בו שיעור כזית. וכיון שבפועל הזית הסורי הבינוני הוא 5 סמ"ק מתוך מכלול גידול הזיתים של בית הבעל והשלחין, ממילא הוא הבינוני בפועל, ומה אכפת לנו אם הוא קצת פחות משובח מזיתי בית הבעל, וכי אמרו שיש לשער בזית אגורי המשובח ביותר? הלוא לא אמרו אלא "בינוני" ותו לא.

טענה ב - גם הזיהוי שלו כזית שאינו נפגם מהגשם אינו ברור. פרופ' כסלו במאמרו (תחומין ח"י עמ' 428) מביא את דברי החוקר גור שב'סורי' "הפרי מתקיים זמן רב על העץ", אך גור לא כתב שאיכותו אינה נפגמת מהגשם. פרופ' כסלו מציין שהוא שואב את ידיעותיו מדברי גור ופרופ' שמעון לביא, ובאתר 'מועצת הצמחים - זנים והשבחת זנים' כתב פרופ' שמעון לביא לגבי הסורי "כושר השתמרותו נמוך. קשה לקבל שמן מהזן הזה מפני שהוא בעל חמיצות גבוהה". הקושי אינו בעצם הוצאת השמן, אלא בכך שהשמן הוא בעל חמיצות גבוהה. גם החוקר שאהבי מזכיר את הסורי ומתייחס אליו כזן פחות שאינו כ"כ משובח.

ויש להשיב, שהנה זה לשון ד"ר כסלו שם: "סורי" משמש בעיקר לשמן, כי כמותו רבה בצפיפה, והפרי משתמר זמן רב על העץ "מבלי לאבד את איכותו", כך אפשר להאריך את תקופת המסיק לפי צרכי בעלי המטע (גור, תש"ז. גור וחביריו, תש"ך עמ' 41 ואילך), עכ"ל. וא"כ כתוב כאן "משתמר" "מבלי לאבד את איכותו" ולא סתם "מתקיים" על העץ ולא נופל. (לא מצאתי את המקור של מה שכתב גור עצמו)

ומה שהביא בשם פרופ' שמעון לביא שכתב על הזית הסורי "כושר השתמרותו נמוך". הסתכלתי שם, ולא מדובר כלל על הזית עצמו או על השמן שבתוך פרי הזית שעל העץ, אלא מדובר על השמן עצמו לאחר הסחיטה וז"ל שם: סורי - הזן העיקרי בישראל. העיקר אצל ערביי הגליל. העמיד בתנאי יובש וקרקע שטחית. פוריותו נמוכה. רגיש למחלת עין הטווס. **השמן עשיר בארומה וטעם. כושר השתמרותו נמוך. קשה לקבל שמן מהזן הזה מפני שהוא בעל חמיצות גבוהה,** עכ"ל בשלמות. א"כ כתוב כאן שהשמן שלו הוא משובח, עשיר בארומה וטעם, אלא שהשמן אינו נשמר זמן ארוך בטיבו. ואין כאן שום קשר למה שאמר הירושלמי "שהזית אינו מאבד את שמנו כשיורדים עליו גשמים" כי זה נכון לגבי הזית הסורי שבאמת כמות השמן שבו נשמר בפרי לאורך זמן, ורק לאחר הסחיטה השמן מתקלקל מהר.

ומה שכתב פרופ' לביא שקשה להוציא ממנו שמן מפני חמיצותו. אין כאן שום טענה לומר שבגלל זה נחשב שהשמן אינו משובח, אלא רק "שקשה להגיע אל המטרה של הוצאת שמן משובח" כי צריך לדעת את סודות המקצוע וההתנהגות הטבעית של הפרי, כדי להפיק ממנו שמן בלי חמיצות וקשה הדבר בפועל למי שלא יודע, אבל אחרי שיוודעים כיצד להתנהג בהוצאת השמן אזי מקבלים "שמן עשיר בארומה וטעם". ומעולם לא אמרו חז"ל שקל להוציא ממנו שמן משובח.

וגם אם נאמר שאין שמנו משובח בטבעו, אין כאן טענה לסתור מין זה ולומר שאינו האגורי. שהרי אמרו במשנה סוטה (מח.) מיום שחרב בהמ"ק ניטל טעם הפירות ואף

ניטל שומן הפירות. וא"כ יתכן שאחרי החורבן ניטל טעמו והחמיץ. אבל א"צ להגיע לזה וכאמור לעיל.

ולכן לענ"ד יותר מסתבר כמו שכתבתי ששיעור זית הבינוני האגורי הוא מהזן הסורי הגדל בבית הבעל והוא 5-7 סמ"ק. ולא מליבי אמרתי כן, אלא כן הוא ע"פ הנתונים שאספתי מכל מיני חכמים וחוקרים שעוסקים בזיני הזיתים ובגודלם ותכונתם, ולא ראיתי שהביאו זן אחד שהוא יותר גדול במוצע מ 15 סמ"ק. וממה שמסרו לנו החוקרים בדבר, הלא הם ד"ר כסלו, שאסף לנו נתונים מכל הספרות הכתובה, וגם הוא כתב שהגדול ביותר הוא במוצע 15 סמ"ק. וכן הביא מהממצאים הארכיאולוגיים מאלפי הגלעיני זיתים שמצאו, ולא היה בהם מהזנים הגדולים שיש היום בעולם אלא מהזנים סורי ונבלי הבינוניים. וכן משו"ת נזר כהן וספר כזית השלם ממה שהביאו ממועצת הזיתים האמריקאית שמשערת את הבינוני שבכל העולם ב 6 סמ"ק בלבד (ולפי דבריו הם טועים במציאות במחצה ויותר, וזה תמוה מאוד כמובן), וכן מהרב ביניש שליט"א שמשערו כ 7 סמ"ק ע"פ הנבלי. וכן כתבו עוד ממחברי זמנינו שהבינוני הוא כנ"ל (כגון ספר ברית הלוי וספר לקח טוב והידורי המידות ועוד). הרי שמכולם יוצא השיעור הבינוני האגורי הוא בין 5-7 סמ"ק ולא יותר מזה.

ובפרט ששיעור השיעור להלכה (כאשר אין לנו ברור וודאי) הוא "כפי דעתו של רואה" כמבואר במשנה ובגאונים. ואין ספק שענינו הרואות שהבינוני הוא 5-7 סמ"ק ולא 13, ממילא כן יש לנו לתפוס להלכה ולמעשה.

אחר שנתבאר שזית בינוני שבזמנו הוא 5 סמ"ק ולכל היותר

7 סמ"ק. א"כ צריך עיון מה שידוע בפוסקים וכן הוא המנהג

ששיעור כזית כחצי או כשליש ביצה 18-27 סמ"ק (ולחזו"א כ

33-50 סמ"ק). כיצד זה מסתדר עם המציאות?

אם נשווה זית בינוני שבימינו ביחס לביצה בינונית שהיא כ 51 סמ"ק (כמו שביארנו לקמן באורך במאמר ב ענף ב, שזה שיעור הביצה של הרמב"ם) נמצא שיש 7-10 זיתים בביצה אחת. הרבה יותר קטן ממה שאנו נוהגים היום לשער, בחצי או שליש ביצה. **ונצטרך לומר שהזיתים שלנו התקטנו מאוד במאות אחוזים, פי ארבע וחמש ממה שהיו בזמן חז"ל. ובאמת כבר מצינו שכתב כן מהרש"ל בס' ים של שלמה** (חולין פ"ג סוף סי' פח) **וז"ל** [פירות] **של שבעת מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, היו משונים בגדולתם לפי הטבע של עתה, שהרי קבלה בידינו מבעלי התוס' שזית הוא שיעור חצי ביצת**

תרנגולת, אף על פי שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא, אלא שנשתנו, עכ"ל. והובא בב"ח (יו"ד מד סוף סק"ג) ובט"ז (שם ס"ק יב).

והראוני שכ"כ גם ר' יוסף שוארץ בספרו תבואות הארץ (עמ' שפ"ב) וז"ל במחוז חאספייא בהר הלבנון נמצאים זיתים שהם כביצה קטנה, ואמיתים דברי הפוסקים כזית הוא כחצי ביצה, ובאמת לא ראינו בכל הזתים גם אשר מובאים ממרחקים שהם כחצי ביצה, אכן הלא עינינו רואות שנמצאים עד היום במחוז הנזכר זיתים כחצי ביצה גדולה, ואין ספק שבימים ההם כל זיתי הארץ היו בערך זה, ע"כ.

האם מצאנו התקטנות בשאר שיעורי התורה

ואם אכן נכון הדבר שנתקטן הזית הבינוני פי חמש מגודלו שבזמן חז"ל, הרי שיש לתמוה, מה נשתנה פרי הזית מכל הפירות והמאכלים שבעולם, שידוע לנו היום בבירור שלא השתנו שינוי מהותי כלל, ולא התקטנו. שהרי כל השיעורים שנתן הרמב"ם, שאנו הולכים בעקבותיו, (על פי מטבעות דרהם רבים שמצויים היום בכל רחבי העולם, עי' באורך במאמר ב' בזה), הכל מתאים עם המציאות היום, כמו שיבואר לפנינו בס"ד:

הביצה: הרמב"ם כתב שהביצה היא 18 דרהם כידוע. והיום ברור שהדרהם היה 2.8333 גרם (עי' מאמר ב' ענף ב באורך) וא"כ הביצה היא 51 סמ"ק. והנה בימינו בביצים האורגניות (בלי התערבות אדם להגדלת משקל הביצים כמו בימינו) השיעור הבינוני הוא כ 51 סמ"ק. צא וראה. ותדע עוד שהרי הגר"ח פאלאג'י כתב (חיים לראש השמטה מבית הכסות אות ט דף קט ע"ב) שמדד ומצא הביצה הבינונית 15.5 דרהם והרב כף החיים (תנו ס"ק טז) כ' שיצא לו 15 דרהם וזה מתאים עם הדרהם הגדול שהיה להם "הדרהם הטורקי" ששקל 3.2 כמו שהיה לגר"ח נאה זצ"ל שיוצא 49.6 סמ"ק. והוא קרוב מאוד ל 51. גם הגר"י קנייסבקי (הסטייפלר זצ"ל) בספרו שיעורין של תורה כותב בכמה מקומות שהביצה הבינונית כיום היא 50 סמ"ק. וא"כ לא חל שום שינוי של התקטנות בביצה, אלא אולי רק שינוי של "התגדלות". ועכ"פ שום שינוי מהותי לא היה ולא נברא.

הגרונרת (תאנה מיובשת): הנה הרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט) כ' שהיא שליש ביצה. וביצה היא 51 סמ"ק (כמו שיבואר במאמר ב' באורך) וא"כ שליש ביצה הוא 17 סמ"ק. והיא קצת יותר גדולה מפקק של בקבוק ספרינג ותפוזינה שגודלם כ 14 סמ"ק. ועינינו הרואות תאנה מיובשת שהוא שליש ביצה, בדיוק כמו של הרמב"ם.

תמר בינוני: הנה שלשה גרעיני תמר העומדים זה בצד זה שווים לקוטר מטבע "סלע נירונית" שמצוי בידינו לרוב בהרבה מוזאונים בארץ ובעולם, וגודלו מעט פחות ממטבע

חצי שקל שלנו. לך נא ושים ג' גרעיני תמר בשורה על גבי מטבע חצי שקל ותראה שהוא כמו שכתב הרמב"ם (שחיטה פ"ט ה"ו) ועי' לקמן הערה 15 באורך בעניין זה.

נכותבת הגסה: שהיא מעט פחות מכביצה כמבואר ברמב"ם (שביתת העשור פ"ב ה"א) מתאים עם התמר הגדול בארץ שהוא כעשר ס"מ כארבעים סמ"ק¹¹.

גרעיני שעורה: הינם לפנינו היום כמו שמוכח מהרמב"ם (שקלים פ"א ה"ב ביכורים פ"ו הט"ו) ש 64 גרגרי שעורה שוקלים דרהם אחד. אבל כמו הדרהם האמיתי שהוא 2.8333 ולא כמו הדרהם הטורקי של הגר"ח פאלאג'י (חיים לראש השמטה מבית הכוסות אות ט דף קט ע"ב) שכתב שהוא מדד כמה פעמים דרהם לעומת גרעיני שעורות ויצא לו 72 שעורות ולא 64. וגם הגר"ח נאה (בס' שיעורי תורה מהדו"ק עמ' 7 ובקצרה במהדו"ב עמ' פב) שקל את הדרהם שלו לעומת שעורים ולא הספיק לו כדי להגיע למשקל הדרהם ע"י 64 שעורים בנוניות בלבד, ולכן כ' שבחר "שעורים מלאות ושמונות" ושכנראה אלו היו בנוניות בזמן הרמב"ם ועכשיו נתקטנו מעט, עיי"ש. אולם האמת היא שהשעורים לא השתנו ולא התקטנו אלא הדרהם של הגר"ח הוא היה כבד יותר. וראה עוד בספר הידורי המידות פרק ס' באורך בעניין תעלומת השעורים שהייתה לאחרונים כנגד מידת השעורים שכתב הרמב"ם, וכבר קדמו בזה הגאון ר' שאול הכהן מג'רבא בקונטרס "מקום זרע" (נדפס בתוך ספר קרני רמים ח"ב פרשת שלח לך עמ' קיח), עיי"ש ותראה נחת. ושם תראה ותבין כמה בלבול גרמה הגלות הארוכה לישראל, שנפוצו בכל תבל ולא ידעו זה משיעורו של זה, והקשו קושיות ותירצו תירוצים ונחלקו הרבה, וכל זה מחמת חוסר ידיעה פשוטה במציאות. וכמה יש להודות להשי"ת שחזרנו לארצנו ויש לנו מידע מדויק על כל המינים והסוגים שבכל העולם, והיה העקוב למישור.

גרעיני חרוב: הגר"ח נאה בשיעורי תורה (פ"א עמוד עט) הביא מה שכתבו הראשונים (הרמב"ן והר"ן ועוד) שכל גרעין חרוב שוקל כמו 4 גרעיני שעורה. ובעמוד פ' כתב שגם היום צורפי זהב בוחרים להם גרעיני חרוב בינוני לשקול בו וקוראים לו קירט ו 16 גרעיני חרוב שווים ל 64 גרעיני שעורה שהם דרהם אחד, עיי"ש. הרי שגם גרעיני החרוב בימינו כמו בזמן הראשונים ששיעורו בו.

הרימון: הנה אין שום שינוי בין רימון בזמן חז"ל לרימון שלנו? שהרי במשנה כלים (פי"ז מ"ד) לגבי נקב "כמוציא רימון" שמטהר את הכלי, שפירשה המשנה (ע"פ פי' הרמב"ם) שהכוונה שיתן ג' רימונים בכלי, ואם יפול אחד מהם בתוך החור שבכלי

11. ועיין לקמן הערה 15 באורך לעניין גודל התמר והנכותבת.

הרי זה טהור. והמשיכה המשנה שם ואמרה "ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רימונים (דהיינו ג' רימונים) כגון רובע הקב וחצי הרובע, הקנונים הקטנים שיעורן ברובן (שנשבר רוב הכלי), ע"כ. והנה "רובע הקב" שאינו יכול לקבל ג' רימונים הוא שיעור ה"לוג" שהוא 6 ביצים (כידוע שהלוג ו' ביצים והקב ד' לוגין) וא"כ 6 ביצים כפול 51 (שהוא שיעור הביצה האמיתי לרמב"ם כמבואר לקמן מאמר ב') יוצא 306 סמ"ק (והוא כלי המכיל כ 2 כוסות חד פעמי שלנו כמעט מלאות) ובשקית כזו שיש בחללה 306 סמ"ק אי אפשר להניח ג' רימונים בינוניים גם בימינו.

העדשה: גם היום קטנה כמות שהיא כמו שהיה בזמן חז"ל. שהיא שיעור קטן מאוד דשרץ מטמא בכעדשה כידוע.

האצבע והטפח שנמדד בד' אצבעות האגודל: הנה שיעור האצבע לכו"ע לא התקטן שהרי לפי הרמב"ם יוצא שהוא 1.92 ס"מ ולפי מדידת הצל"ח והחזו"א היום רואים שהוא לכאורה יותר גדול. אבל התקטנות מאן דכר שמיה. מאידך הרב פתח הדביר בקונטרס כסא דחיי (הנדפס סוף סי' קץ כתב בעמוד קצה עמודה ג ד"ה הדרן למלתי) כתב שעשה מחקר בעירו ובדק באצבעותיהם, מהקטן עד הגדול, ויצא לו הבינוני כשיעור הרמב"ם, עיי"ש. איך שיהיה כנראה הבעיה היא שלנו, שאיננו יודעים כיצד והיכן למדוד, אבל באמת לא היה שום שינוי מהותי, ועכ"פ לכו"ע לא התקטנות, דלא כמו שטוענים לגבי הזית.

האמה: היום נעה בין 45-48 והממוצע הוא 46 והיא שיעור האמה האמיתית של 24 אצבעות שהן שיעור האמה (6 טפחים כפול 4 אצבעות) לפי חשבון האצבע האמיתית שבה מדד הרמב"ם שהיא 1.92 ס"מ וכמבואר בהידורי המידות פרק מ"ד עמו' 331. ועכ"פ לכו"ע לא הייתה "התקטנות".

הפול והענב: הנה בגמ' חולין (ק"ח:) מבואר שהפול קטן מחצי זית (כמבואר ברש"י שם ובמאירי) ובגמ' חולין (נה:) מבואר שהענבה גדולה מפול, שאמרו שם: הכוליא שהקטינה, בדקה - עד כפול, בגסה - עד כענבה בינונית, ע"כ. הרי שהענב הבינוני גדול מפול שהוא פחות מחצי זית. והנה כן עינינו רואות היום שהפול קטן מ 2.5 סמ"ק (ודע, שאין הכוונה לגריס הקלקי שהוא גס ביותר ומשערים בו כתמים אלא בפול בינוני) ואילו הענב הבינוני גדול בערך כמו זיתים בינוניים שלנו. וכן העיד היעב"ץ במור וקציעה (סי' רב) (וצריך בדיקה מדוקדקת מה היא הענבה הבינונית אם פחותה מזית בינוני או יתרה עליו. וגם קשה מאוד לברר על פי הענבים שלנו כי הם תרכובות חדשות והתערבות אנושית ועברו הרבה שינויים ואינם ענבים אורגניים כמו שהיו בזמן חז"ל. ועי' מה שכתבתי באריכות על גודל הענבים בזמן חז"ל בענף ז' ד"ה דיון על דברי הירושלמי ברכות. ובענף ח' הערה 5 ותראה שלא היה שום שינוי בין זמנם לזמנינו בגודל הענב הבינוני

של ארץ ישראל. (רק היו כמה פוסקים שאצלים בחז"ל גדלו רק ענבים קטנות ולכן טעו לחשוב שהתקטנו הענבים, כאשר העיר עליהם במור וקציעה שם ששינוי ארצות שנו כאן. וגם מכאן תראה כמה חוסר ידיעה גרמה הגלות לישראל)

הראת לדעת שכל השיעורים האחרים, הנה הינם לפנינו כמו שהיו לפני הרמב"ם (וחז"ל) בלי שום התקטנות, וסבר הרמב"ם שכן היה גם מזמן חז"ל ומזמן מתן תורה. וכדברי הגאונים שכתבו שאינן משתנים, ותו לא מידי. (ומה שרבים חושבים שהרמב"ם כתב שזית הוא שליש ביצה. זו טעות בדבר משנה. כי הרמב"ם רק כתב שגורגרת (תאנה מיובשת) "היא" שליש ביצה. אבל על גודל הזית אין שום גילוי ברמב"ם, אפילו ברמז, לומר שהיה יותר גדול משלנו. עי' באורך לקמן בענף ג' בשיטת הרמב"ם).

ומעתה תמ'ה תמ'ה אקרא, למה לנו לומר שדוקא הזית יוצא דופן מכל המינים שהיה לרמב"ם, ולומר שהיה יותר גדול ממה שיש לנו? הרי כל המינים שהרמב"ם מזכיר תואמים למידות שלנו בדיוק. וכי מה ראה הי"ת לקלל (כביכול) רק את פרי הזית להקטינו ולהמעיטו? ההיתכן כדבר הזה?

ביאור מה שמצינו בתורה במרגלים וכן בדברי חז"ל שהפירות בזמנם היו גדולים הרבה יותר משלנו, וא"כ בוודאי שנתקטנו. ותשובתו בצידו.

ואם ישאלך אדם חכם לאמר: שהרי בוודאי השתנו גודלם של הפירות וגודלם של האנשים מזמן מתן תורה ומזמן חז"ל לזמנינו היום. שהרי התורה מעידה (במדבר יג כג) על פירות המרגלים שהיו גדולים ביותר וכן מהגמ' בסוף כתובות (קיא: וק"ב). מהחרדל והכרוב והאפרסק והענבים שהיו גדולים מאוד. ומגמ' תענית (כג.) שבזמן שמעון בן שטח נעשו חטין ככליות ושעורים כגרעיני זיתים (ובר"ח גרס: כזיתים) ועדשים כדינרי זהב. ומירושלמי (פאה פ"ז ה"ג) שמסופר שם על פירות גדולים ביותר. וכן מגודל האנשים שמוזכר בחז"ל שהיו פעם גדולים מאוד כמבואר בב"ב (עג:) גבי מתי מדבר וכן בשבת (צב.) לגבי גובהם של משה והלויים. וכן בבכורות (מד.). וא"כ מוכח להדיא שנתקטנו האנשים והפירות, וא"כ מה תמיהתנו על הזית?

אף אתה אמור לו, שאם נמסר למשה מסיני לדון על פי גודלם של הפירות והאנשים הגדולים הנ"ל, ויש לשער את שיעורי התורה כמו הפירות והאנשים המוזכרים במרגלים ובדברי חז"ל הנ"ל, הרי שא"כ גם גודל זית כחצי ביצה אינו נכון, וצריך להיות כמו הזית שבזמן המרגלים שהיה בוודאי יותר גדול. וכן מה שאמרו בעירובין

ד. ובסוכה מא: על הפסוק ארץ חיטה וכו' תאנה - כגורגרת להוצאת שבת, היה צריך לשער כפי התאנה הגדולה שמוזכרת בתורה אצל המרגלים, וכן גודל השעורה שבה מדדו כל הגאונים והרמב"ם אינו נכון וכו' וכו', שהרי מתבאר בדברי חז"ל הנ"ל שהיו גדולים הרבה יותר.

וביותר יש לתמוה על הגמ' בברכות (לח:) במעשה של ר' יוחנן שאכל זית מליח אחד ובירך עליו ברכה אחרונה ודנו בזה ר' ירמיה ור' זירא, הרי בזמנם בוודאי כבר התקטנו הזיתים שהיה הרבה אחרי חורבן הבית (400 שנה). וכן שיעור עצם כשעורה ושרץ כעדשה שנכתב בש"ס וברמב"ם בסתם, אם היה ידוע להם שהיה בו שינוי, א"כ חז"ל והגאונים והרמב"ם היו צריכים לתת לנו בקבלה את שיעורם המדויק של כל המינים שהיו בזמן מתן תורה כדי שנדע לשער שיעורי תורה בכל הדורות. והיאך יתכן שחז"ל והראשונים שידעו על התקטנות המינים שמוזכרת בחז"ל במפורש, ואעפ"כ לא רמזו לנו בשום מקום שיש שינוי בשיעורים אלא המשיכו וכתבו בסתמא: כזית כביצה כשעורה וכעדשה וכגורגרת וכו' הרי היו צריכים למסור לנו בקבלה את המידה המדויקת שהיתה בזמן מתן תורה?

וכבר כתבו האחרונים שהרגישו בתמיהות הנ"ל, שחייבים לומר אחד משני אופנים:

א) הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב עמו' טו) כתב שרוב הפירות היו באותו גודל כמו בימינו ולא התקטנו, וכל הסיפורים על פירות ואנשים גדולים היה זה רק במקצת מן הפירות והאנשים ובמקומות מסויימים ולכן גם עוררו התפעלות, כי רוב היבול היה גודלו קטן כגודל פירות בזמנינו ולא היה שום שינוי כמו שכתבו הגאונים להדיא, וכמו שכתבנו לעיל שכל שיעורי הרמב"ם מתאימים לשיעורים שלנו בדיוק.

ב) הרבה מגדולי האחרונים, (כמבואר לקמן בענף ח) כתבו שאע"פ שיש התקטנות בכל דור ודור, מ"מ י"ל שכך נמסר מסיני: שיש לשער בכל דור ודור לפי הגודל הבינוני של הזית המצוי והגורגרת המצויה והאגודל המצוי והשעורה והעדשה שלנו בלי להתחשב כלל מה היה גודלם פעם.

וא"כ לפי ב' המהלכים הללו, לעניין הלכה היה לנו לנקוט שמשערים לפי הזית הבינוני שלנו. שמא גם בזמן חז"ל היה הוא כאותו גודל שלנו (כמו כל שאר המינים וכו') ושמא גם אם נתקטן מזמן מתן תורה לזמנינו, מ"מ משערים לפי הבינוני שבכל דור ודור.

מלבד זאת, יש לנו כמה עדויות מהראשונים, שהזיתים שהיו בימיהם בארץ ישראל היו קטנים כמו שלנו היום. האחד הוא כ"י מתלמיד מהר"ם מרוטנבורג שהובא בספר "קובץ המועדים" (הוצאת מוריה ירושלים תשס"ה פסח ח"א עמו' סה) שמיישב קושיית המרדכי

(סוף פסחים) איך הצליח הלל לבלוע ג' זיתים בבת אחת, שכ' וז"ל ולי הכותב אינו קשה, **כי ראיתי זיתים בארץ ישראל ובירושלים, אפילו שישה אינם גדולים כביצה, עכ"ל.**

והשני הוא ממנהיגי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות לג בהוספה שבשינויי נוסחאות בהוצאת מכון ירושלים) שכתב **ואמרו לפניו שכתב הרב שמשון שראה זיתים בירושלים קטן מאוד.** ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן כי הוא ראה בעיניו זית גדולה כמעט כשיעור ביצת תרנגולת בינונית משלנו. ומסתמא הר' שמשון איירי באותן שרגילין לכובשן שהם קטנים מאוד, עכ"ל. והובא בס' שבות יצחק (דרזי, ח"ד (פסח) פכ"ג אות א עמו' רמח). והנה הדבר ברור שצדק ר' שמשון, שזיתי השמן קטנים מאוד, ולא כהשערת מהרי"ל שאמר שהיו אלה זיתי כבש, שהרי ידוע דאדרבא רק הזיתים הקטנים הם יותר אוגרים שמנן בתוכן ורק מהן עושין שמן. ואילו הזיתים הגדולים לא עושים מהם שמן כלל, ואינן זית אגורי כי אין בהם כמעט שמן, ויש בהם רק כ 8% בלבד לעומת הזיתים הקטנים שיש בהם 30% עד 40% שמן שהן הזית האגורי. וכמבואר בס' הידורי המידות (סוף פ"ט נספח ג' עמו' 144). וקרוב הדבר שהטעו את מהרי"ל והביאו לפניו פרי אחר ואמרו לו שזהו פרי הזית. או שהביאו לפניו זית גדול. (אולם גם בימינו הוא כגודל 15 סמ"ק ולא קרוב לביצה, ואולי הביצה שאצלו הייתה קטנה, וצ"ע)

וממילא דעת לנבון נקל, שכיון שהדבר ברור שמזמן חורבן בית המקדש, שאז היה ראוי להתרחש שינוי בגודל הפירות והתקטנות הזיתים, עד תקופת חיבור התלמוד בבלי כ-400 שנה אחרי החורבן¹², לא היה שינוי בגודל הזיתים. שהרי הגמ' בברכות לח: הנ"ל הביאה את הסיפור על ר' יוחנן שאכל "זית מליח אחד" ובירך עליו ברכה אחרונה כי היה בו "שיעור כזית" ור' זירא ור' ירמיה, שהיו בדור מאוחר יותר, דנו במעשה זה של ר' יוחנן ולא מצינו בגמ' שאמרה אפילו ברמז שהיתה התקטנות בזיתים. ואם התקטנו הזיתים בזמן ר' יוחנן או ר' זירא ור' ירמיה איך לא הזכירוהו בגמ' שם, אלא ודאי שלא נתקטנו. ולפי התוס' הזית שאכל ר' יוחנן היה גדול כחצי ביצה, וא"כ תמוה הדבר לומר שמזמן האמוראים עד זמן התוס' והרמב"ם (כ-700 שנה אחרי חתימת התלמוד¹³) פתאום נתקטנו הזיתים בעשרות אחוזים. ואם נאמר שגם בזמן התוס' היו הזיתים גדולים כחצי ביצה, גם זה אינו נכון כמו שהעידו תלמיד מהר"ם הנ"ל ור' שמשון שהובא במהרי"ל שכתבו שהזית קטן מאוד. גם מהרש"ל מעיד שנתקטנו הזיתים. וברשב"א מוכח להדיא שהזית קטן מרבע ביצה (כמו שנבאר בענף ו' באורך). וא"כ צריך

¹². כמו שכ' הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, שר' יוחנן חיבר תלמוד ירושלמי כ-300 שנה אחר החורבן ורב אשי חיבר תלמוד בבלי 100 שנה אחריו.

¹³. שהרי החורבן היה בשנת ג' אלפים תתכ"ח והרמב"ם חי כאלף ומאה שנה אחרי החורבן שנולד בשנת ד' אלפים תתצ"ח

לומר שבתוך זמן קצר שמזמן ר' יוחנן עד זמן הראשונים נתקטנו. וכמובן שזה דבר תמוה מאוד לומר כן. שהרי ההסתברות להתרחשות שינוי גודל הזיתים בטבע, הייתה צריכה להיעשות אחר חורבן בית המקדש, ולא דוקא בין האמוראים לראשונים או בין הראשונים לאחרונים. ואם באמת נתקטנו, אזי נצטרך לומר שאע"פ שידעו שהתקטנו הזיתים מ"מ לא אכפת לנו מזה, כי יש ללכת אחרי גודל הבינוני שבכל דור ודור וכמו שכתבו הרבה אחרונים שהבאנו לקמן ענף ח' באורך.

וטרחתי הרבה ולא מצאתי יישוב לתמיהה זו בפוסקים ראשונים ואחרונים ולא העירו כלום¹⁴ ממציאות גודל הזיתים (מלבד בודדים ממש כדוגמת מהרי"ל ומהרש"ל הנ"ל וקצת ברמז בפר"ח סי' תפז) על המבואר מדברי תוס' שכזית הוא גדול כחצי ביצה, וצע"ג.

14. וידעתי גם ידעתי שישנם תלמידי חכמים שכאשר ירצה מאן דהו להשמיעם קושיא נכונה ואמיתית. יבטלו דבריו במחי יד באומרם "וכי אתה חושב שאתה חכם יותר מכל גאוני עולם שלא אמרו את זה עד עכשיו" או "אין אחר המנהג כלום" וכבר אמרו (יבמות קב.) אם יבא אליהו ויאמר אין חולצין בסנדל, אין שומעין לו, "שכבר נהגו העם בסנדל" או "וכי אתה חושב שהי"ת יכשיל את כל עם ישראל במשך כל הדורות בדבר כזה חשוב" וכל מיני סיסמאות שונות מעין אלו.

ועל כך אענה ואומר: שהנני מוסר מודעה: שבוודאי צודקים כל "הטענות" הנ"ל. אבל צריך לדעת שטענות אינן נחשבות "תרוצים לקושיות". הא למה זה דומה למי שיקשה קושיא על הגמ' או רש"י, וכאשר יאמר זאת לחברותא שלו, יענה הלה כנגדו "וכי זו קושיא? מה אתה חושב שאתה יותר חכם מהגמ' או מרש"י וכי הם לא ידעו את הקושיא שלך" וכו' וכו'. אבל כל זה רק טענות לומר שבוודאי יש תירוץ. אבל אין זה עונה על גוף הקושיא. ועוד אני משיב בתמיהה כלפי הטוענים כך, שאם באמת סוגי "התירוצים הנ"ל" אמיתיים ומכריעים הם אליבא דהלכתא, א"כ יש לתמוה על הצל"ח והבאים אחריו שהגדילו את השיעורים פי שניים ממה שנהגו עד זמנם, והסכימו לו כמה גאוני עולם (חת"ס ובית אפרים והגר"א ועוד) והסכים לזה המשנ"ב (סי' תפז) לעניין דאורייתא ועד אחרון הגאון חזו"א שהחזיק בעוז ובגבורה בדעה זו כידוע. ואני תמיה עליהם מאוד וכי חשבו שכל מה שנהגו גאוני עולם שלפניהם עד כאן טעות היא, ורק הם חכמים אמיתיים? ועוד שהרי אין אחר המנהג כלום? ואין העיזו לחשוב ולהוציא לעז על הדורות שלפניהם לומר שלא יצאו ידי חובה בקידוש וארבע כוסות ואכילה בסוכה וכו' וכי חשבו שהכשיל הי"ת את כל עם ישראל בכך? גם אינו מובן כלל למה היה צריך הגר"ח פאלאג'י לשלוח לרב פתח הדביר שיתן את דעתו על מה שכתב ר' משה הכהן, חתן בנו, שרצה להגדיל שיעור הרביעית פי שניים ממה שנהגו והורו מימי קדם קדמתא. ומדוע היה צריך הרב פתח הדביר להרבות בדברים הדברים באורך גדול ורב להעמיד האמת, והתנצל בתחילת קונטרסו שלא יכל להדפיס דברי החולק עליו מחמת הוצאות הדפוס. הרי טוב היה לו לכתוב כמה שורות בודדות בלבד לאותו "אברך צעיר" המטרידם בכגון אלו ולהשיב לו כדבר האמור לעיל ותו לא...

ואדרבא ואדרבא, בואו אתם הת"ח האמיתיים, גדולי חקרי לב, הרבה יותר ממני בוודאי, והשיבו תשובות כדרכה של תורה כדי להעמיד האמת על תילה ותבוא עליכם הברכה. כי גם אני כבן ארבעים שנה, ואשמח לשמוע שכל מה שנהגתי ונהגו אבותי וחברי עד עכשיו היה נכון. ובוודאי לא אמרתי קבלו דעתי ולא אמרתי שתשנו את מנהגים אשר הורו אותנו גדולי הדור, רק בואו ועיסקו בסוגיא זו כעוסקים בנגעים ואהלות בזבחים ומנחות להגדיל תורה ולהאדירה.

ואחר שכתבתי כל הנ"ל ראיתי להגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב' אות ה) שאחר שהאר"י לומר שלא נתקטנו השיעורים היום כלל לא באנשים ולא בפירות, שוב הוקשה לו משיעור כזית וככותבת וכ' וז"ל והנה עינינו רואות שגם פירות טבעיים כשיעור של תורה אין לנו כהיום, שהרי אין לנו זית כחצי ביצה לדעת התוס'. ואין לנו כותבת גסה¹⁵ שתהא יתירה או חסירה קצת מביצה כיומא עט: וכו'. וע"ז כ' הגר"ח

15. הנה מעניין קושיא זו שהביא הגר"ח נאה מכותבת הגסה בימינו שאינה קרובה לגודל ביצה, שהיא לכאן "הקושיא היחידה" שנשארה לנו מהמציאות של היום, שממנה אפשר לבוא ולהוכיח שהתקטנו השיעורים. הנה ראשית כל היום בזמנינו לפי מה שביררתי ישנו תמר בגודל עשרה ס"מ וא"כ הנפח שלו בערך 40 סמ"ק ויותר וכשיעור ככותבת הגסה שהיא קרובה לביצה. ואין שום קושיא מהמציאות. גם ידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א אמר לי שהגיע לפניו תמר גדול ומדד אותו והיה כ 45 סמ"ק. ועל זה אמרו "לא ראינו אינה ראייה, והנה עינינו הרואות שכן הוא ולא נשתנה.

אולם גם ללא זה יש להשיב, דהנה הגר"ח נאה עצמו בהקדמת ספרו שיעורי תורה בעמוד השני כ' וז"ל והנה על כותבת לא קשיא (למה לא נתנו הגאונים שיעור מדויק במשקל) דהרי נחלקו בגמ' יומא (ע"ט:) רב יהודה ורב זביד אם היא יתירה מכביצה או חסרה מכביצה, דהוי פלוגתא במציאות, וע"כ דכותבת הגסה לא היה בבבל ועל כן נחלקו בשיעורה וכו', עכ"ל. והנה בוודאי מודה הרב ז"ל שהיה בבבל ריבוי תמרים גדול יותר מאשר בא"י, וכמו שמפורש בגמ' פסחים (ו סוף ע"ב) תני רבי חייא יודע הקדוש ברוך הוא את ישראל שאינן יכולין לקבל גזרות של רומיים, לפיכך הגלה אותם לבבל. עולא אמר כדי שיאכלו תמרים (שיש בבבל הרבה - רש"י) ויעסקו בתורה. ועיי"ש עוד המעשה מעולא שירד לבבל והתפעל מריבוי התמרים שיש שם. וא"כ היו מצויים תמרים בבבל בזמן האמוראים יותר מאשר בארץ ישראל. ואעפ"כ נחלקו במציאות מי היא אותה ככותבת הגסה משום שהיא איננה מצויה במציאות כ"כ על אף ריבוי התמרים, וכמו שכ' הגר"ח נאה עצמו. וא"כ לפי זה **היאך נוכל להקשות מהמציאות בזמנינו שלא ראינו ככותבת כזו, הרי גם בזמן הגמ' לא ראו כותבת כזאת כי היא איננה מצויה.** ולכן אין כאן שום הכרח שנתקטנו השיעורים מזמן חז"ל.

והנה גם הסטייפלר זצ"ל בס' שיעורין של תורה (ס' ט אות ח) העיר שלא מצינו בינינו ככותבת גדולה כזו קרובה לביצה. וכתב לדחות דכיון ששיעורו בכותבת "הגסה" א"כ יש לשער בכותבת הגסה הנמצאת בכל המדינות ולא רק ממה שלפנינו, ע"כ עיי"ש. והוא כעין מה שכתבנו. אלא שבאמת אין צריך לכל זה וכאמור.

זאת ועוד, שיש לנו הוכחה שהתמרים שלנו היום הינם בגודלם כמו שהיו בזמן חז"ל. וכמו שהביא בס' הידורי המידות (מרגולין, פרק מד עמ' 332 והלאה) שהרי מבואר בגמ' חולין (נ:) ונפסק ברמב"ם (שחיטה פ"ט ה"ו) וז"ל נקדר הבשר הזה [פ' נקדע הבשר החופה את הכרס] בעגול או באורך: אם היה יתר מכסלע [פ' מקוטר הסלע] והוא כדי שיכנס בו [בחור שנקרע] שלש גרעיני תמרה "זו בצד זו" בדוחק הרי זו טרפה, שאם ימתח קרע זה יעמוד על טפח, עכ"ל. הרי שאם נניח ג' גרעיני תמרים זה בצד זה ונמדוד, יהיה זה כמו הקוטר של מטבע הסלע. והנה סלע זו של חז"ל מצויה בידינו לאלפים (ובמזיאון ישראל יש כ- 100 כאלו. עי' בס' מידות ומשקלות של התורה עמ' שסו וכן בס' מידות ושיעורי תורה עמ' יז) והם מטבעות עם חותם המלכות של רומי ועם תמונתו של נירון קיסר, ולכן נקרא בגמ' בכורות לו: והלאה בשם "סלע נירונית" כמו שכ' רש"י בב"מ כה: ד"ה נירונית. והיא קצת יותר קטנה ממטבע חצי שקל שלנו היום והקוטר שלה בממוצע הוא מעט פחות מ- 25 מ"מ (שנים וחצי ס"מ). והנה כאשר שמים ג' גרעיני תמרים בינוניים שלנו "זה בצד זה", שוכבים או עומדים אחד ליד השני (ולא

נאה לתרץ וז"ל ומיהו אין זה ענין להתקטנות, שהפירות לא נתקטנו כלל, אלא שבזמן מן הזמנים אחר החורבן שהיישוב החקלאי בא"י נתמוטט, נאבדו אותן הגרעינים שהיו מצמיחין פירות גסות, עכ"ל.

ואחר המחילה כראוי הנה יש לתמוה הפלא ופלא על השערה זו של הגר"ח שנאבדו כל הגרעינים שהיו מגדלים פירות גסים. שהרי אם נכון הדבר, אזי נצטרך לומר שנכחדו כמה וכמה זנים של זיתים, ולא רק הזן של הזית האגורי בלבד. שהרי הזית האגורי שהיה בזמן חז"ל כחצי ביצה (לפי התוס') היה רק "הזית הבינוני" וא"כ היו עוד זנים גדולים ממנו עד כגודל ביצה. וא"כ כיצד יתכן שהיום נמצאים עימנו בכל העולם רק זני זיתים שהגדול ביותר הוא כ 15 סמ"ק? והיכן הם אותם הגרעינים שהיו מגדלים עד גודל ביצה? וא"כ נצטרך לומר שנכחדו כמה וכמה זני זיתים מן העולם ולא רק הזית הבינוני שהיה בארץ ישראל, וזה דבר קשה להתקבל. ועוד יש לתמוה שהרי בחז"ל לא היה חורבן ולא שממות חקלאית וא"כ איה הם אותם זנים שהיו גדולים יותר מהזית האגורי שהיה בא"י?

וגם אם היינו צריכים לומר שרק הזן האגורי בלבד נעלם, עדיין השערה זו קשה לשמוע, ובודאי אין לומר אותה אלא מתוך הכרח גמור ובלית ברירה. שהרי יש לתמוה עליה ג"כ, וכי אחרי החורבן לא נשארו עצי זית ותמר בא"י מאותו הזן של הזית האגורי שהיו עושים ממנו שמן שהיה מצוי כאן לרוב, וממנו היו מביאים ביכורים? הרי גם הגר"ח נאה זצ"ל מודה שלא שרפו את כל מעטי הזיתים שהיו בא"י בזמן החורבן, אלא רק מעלה השערה שבזמן מן הזמנים שלא עסקו בחקלאות וממילא שממה הארץ אזי נכחדו כל אותם הזנים. וזה דבר תמוה שאע"פ שבוודאי נכון לומר שכאשר לא מטפלים בעצים הם מניבים פירות רעים ואף חדלים לגמרי מלהוציא פרי, אבל לומר שמפני כך זנים

בצורה משולשת) על גבי הסלע הנ"ל, נראה שהמידות שוות לחלוטין. וכמו בזמן חז"ל כן הוא בזמן הזה ואין שום שינוי כלל.

ואין לדחות שצריך להניח את הגרעינים עומדים על חודן בצורה של משולש, ואז ההיקף שלהם היום קטן הרבה מהיקף הסלע. זה אינו, שהרי כתב הרמב"ם להניחם "זה בצד זה" ולא כ' "מקובצים יחד" שאז היינו מבארים שהם צמודים ומקובצים בצורה של משולש. וא"כ אין זה משנה כלל אם הם עומדים או שוכבים כיון שצריך להניחם בצורה של שורה ולא במשולש. וזה דלא כמו שהבין בעל הקהילות יעקב זצ"ל בס' שיעורין של תורה (פ"א אות ו) שחשב להעמיד את הגרעיני תמרה בצורה משולשת ולכן הוקשה לו שזה אינו מגיע לקוטר 27 מ"מ (שהוא שליש מהיקף הסלע לפי שיטת הגר"ח נאה. וגם זה נסתר מהמציאות היום, שאנו יודעים שהסלע באמת קטנה יותר. וזה גם אחת הראיות שהשיעור יותר קטן משל הגר"ח נאה). ולכאן נעלם ממנו לפי שעה לשון הרמב"ם "זה בצד זה" ולא מקובצים בצורת משולש. והרי לנו שלא נשתנו סדרי בראשית מזמן חז"ל לזמנינו גם לא בפרי התמר.

אלו "נכחדו מעל פני האדמה" וכל העצים של הזיתים האגורים הגדולים נעלמו ולא נשאר אפילו אחד לתרופה, והיו צריכים להביא ממרחק זיתים אגוריים מזנים אחרים שמוציאים פרי קטן בלבד, זה דבר קשה מאוד לומר. ובפרט שידוע הדבר שדוקא עץ הזית והתמר הם מבין העצים הבודדים שיכולים לחיות שנים רבות מאוד מאוד גם בלי טיפול וטיפול מתמיד, וא"כ כיצד יתכן שדוקא מהם לא נשאר "אפילו גרעין אחד לפליטה" ואילו מכל שאר העצים נשארו כל הגרעינים והגדלים כמו שהיו פעם? ולמה התאנה והרימון והגפן והחיטה והשעורה נותנים פרי כמקדם ולא נכחדו ובאו אחרים תחתם קטנים יותר? וא"כ גם על השערה זו נוכל לשאול אותה שאלה - מה ראה הי"ת לקלל דוקא את הזית מכל המינים שעל פני האדמה להכחיד ולבטל את הזית האגורי מעל פני האדמה. אתמהה?

ואחרי שכתבתי כל הנ"ל ראיתי שכבר קדמני בזה הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' א אות ג) ודחה השערת הגר"ח הנ"ל, שלא יתכן לומר שנאבד הזית האגורי וככל הדברים הנ"ל, עיי"ש¹⁶.

בכל התורה הולכים אחר "חזקה דהשתא" אלא א"כ יש הכרח גמור לומר שנשתנה. ולכן גם כאן יש לטעון כן - שלא נשתנה הזית כלל בלי שיהיה הכרח גמור לכך. וכל מה שצריך לבדוק הוא - אם אכן ישנו הכרח כזה.

ועכ"פ כולם צריכים להודות לדבר הפשוט במושכל ראשון ובסברא ישרה, שאם אין שום "הכרח גמור" לומר שנשתנו סדרי בראשית ונשתנה הטבע, אזי יש לנו לומר, כמו בכל התורה כולה - "העמד דבר על חזקתו לומר שלא נשתנה".

וטענה זו כתבה כבר הגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (שער ב' אות ח עמ' כה) וז"ל מ"מ כל זמן שאין לנו הוכחה לזה [שנשתנו] אמרינן מן הסתם שלא נשתנו. וסברא זו

¹⁶. אלא שמה שכתב שם שזו ראייה עצומה שהתקטנו הזיתים שהרי אפילו להרמב"ם הוא כשליש ביצה ולא כהזית הקטן שלנו, ע"כ. אחר המחילה דבריו צע"ג, כי באמת אין כאן שום ראייה כלל שהתקטנו הזיתים. דאדרבא יש לומר שלשיטת הרמב"ם שיעור כזית הוא קטן כמו היום, וכך היה מאז ומעולם בלי שינוי, שהרי אין שום ראייה שהרמב"ם סובר ששיעור כזית הוא קרוב לשליש ביצה, אלא יש רק ראייה "שגרורת" היא שליש ביצה, ואין שום רמז ראייה ברמב"ם שהזית קרוב בשיעורו לגרורת, אלא שיעורו כמו הזית שצמח אצלם בגינה, קטן כמות שהוא, וכמו שיתבאר בענף ג' בעה"ת. והיותר פלא הוא שהרב שש"ת גופיה כתב כן בס' יא שלהרמב"ם אין שום הכרח לומר שנתקטנו הזיתים מזמן חז"ל לזמנינו, וכיצד כאן כתב שהיא ראייה שנתקטנו, ודבריו סתרי ניהו.

כתבה אדמו"ר צמח צדק ז"ל (יו"ד סי' קעה) שאדמו"ר הזקן ז"ל שיער רימון בינוני על פי הרמונים שהביאו לו מארץ ישראל ולא חשש שמא התקטנו משום שאין ראייה על זה מהגמ' אזלינן בתר המציאות כמו שהם נמצאים לפנינו, עכ"ל.

ואביא דוגמא לסבר את האוזן, (ואינני מתכוון שהיא "ראיה" לנידונו אלא דוגמא בעלמא. בפרט שלא צריך ראייה לדבר פשוט כזה) ממה שהעירו האחרונים, (הובאו בשו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד סוף סי' ג) על מה שעניינו הרואות שרוב הבהמות הנשחטות היום אנו מטריפים ואינן בשר חלק. וא"כ יש לשאול מדוע אם נאבדה הריאה מכשירים את הבהמה על סמך החזקה שרוב בהמות אינן טריפה? כמו כן שאלו מדוע אדם שחולב את בהמתו מותר לו לשתות את החלב, הרי חלב טריפה אסור בשתיה, וכיוון שעל פי רוב אם ישחט בהמה זו הרי היא תמצא טריפה ונאסור עליו את אכילתה, וא"כ גם החלב מבהמה זו צריך להיאסר בשתיה, וכיצד אנו סומכים לפני השחיטה על החזקה שבטבע "שרוב בהמות אינן טרפות", הרי לכאורה השתנה הטבע ורוב בהמות טריפות? וע"ז כתבו האחרונים לתרץ שזה שאנו מטריפים את רוב הבהמות, אין זה מפני שינוי הטבע, ובאמת גם היום רוב בהמות אינן טרפות, אלא שמחמת חוסר ידיעה בהלכה האמיתית מעיקר הדין, לכן אנו מחמירים בכל ספק טרפה ומטריפים בפועל את רוב הבהמות. אבל החזקה עומדת על עומדה "שבאמת" רוב הבהמות אינן טריפות, כי אין לנו הכרח גמור שנשתנה הטבע. הרי לך דוגמא שבלי הכרח גמור לומר שנשתנה הטבע לא אמרינן הכי וסומכים עליה גם לקולא בטריפה החמורה. וגם אם רואים שאולי שנשתנה הטבע, עדיין ממשיכים להעמיד דבר על חזקתו ומחפשים תרוצים להעמיד את חזקת הטבע על תילה ולא בקלות אומרים כן.

והאמת שכל בר בי רב יודע דבר פשוט זה דאזלינן בתר חזקה דהשתא לומר שכן היה מעולם. אמור מעתה, גם בענין שיעור הכזית בואו ונעמיד אותו בדין "חזקה דהשתא" לומר שכן היה מאז ומעולם ולא נשתנו בו סדרי בראשית.

ובשלמא אם היה לנו הכרח גמור לכך, לומר שנשתנו סדרי בראשית, ניחא. אבל באמת נהפוך הוא, וכמו שיבואר לקמן בס"ד באורך שההכרח "היחיד ממש" לומר כן הוא "רק" הוכחת התוס' שהוכיחו מהגמ' שכזית גדול כחצי ביצה. ולא שכך היה להם מסורת מדורי דורות, שהרי מי שחידש ראייה זו הוא ר"ת והוא עצמו בתירוצו ביומא פ: דוחה את ראייתו כמו שיבואר בענף ו' וכמו כן ראבי"ה כתב מפורש שאין אנו בקיאים כמה הוא שיעור כזית, אע"פ שבמקום אחר כתב שהוא כחצי ביצה מכח ראיית התוס'. הרי שלא הייתה להם שום מסורת כלל על שיעור כזית. גם נראה שלא אמרו דבריהם על פי המציאות שבזמנם. שהרי לא כתבו שכזית חצי ביצה במציאות אלא רק הוכיחו כן

מהגמ' בלבד, ועוד שבאמת נראה יותר לומר שהם לא ראו זיתים כלל (כמו שמוכח להדיא מדבריהם עצמם עי' לקמן ענף ו' ד"ה תלמיד מהר"ם) ממילא נמצא שמאחר ואין ראייתם מהגמ' מוכרחת (וכמו שיתבאר לקמן ענף ה' מפי הראשונים והאחרונים שדחו ראייתם ביישובים מרווחים ביותר בלי שום דוחק) ממילא יש לנו לחזור להנחה הפשוטה הנ"ל על פי הכלל ההלכתי לילך אחר החזקה, ולומר שהזית לא השתנה ויש לשער כמו הזית הבינוני האגורי שלנו. וממילא גם לא נצטרך לדחוק את עצמנו ולומר שהזית האגורי של חז"ל הוא "המין היחיד בעולם" שנתקטן פי חמש ממה שהיה או שהוכחד אותו המין מעל פני האדמה, ורק שאר המינים מצאו חן בעיני אלוקים להשאירם ולהחיותם בגודלם וצביונם.

ובאמת שכבר העירו תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ור' שמשון (הבאנו דבריהם לקמן ענף ו') שהם היו בארץ ישראל וראו שהזית קטן מאוד שאפילו שישה אינן כביצה. ומכח זה חלקו על תוס'. כי ידעו את האמת, שאילו היו תוס' יודעים ומכירים את גודל הזית האמיתי לא היו כותבים שכזית הוא חצי ביצה, אלא היו דוחים את הראיה מהגמ' מכח המציאות. וא"כ יתכן שכל שיטתם מבוססת על חוסר ידיעה, ולא שכך סברו "שהתקטנו הזיתים".

ועוד עיין לקמן ענף ו' שמוכח מרוב הראשונים שחולקים על התוס' שסברו שהזית חצי ביצה. ובפרט עי' בלשונות תשובות הגאונים שגם מהם עולה שלא היה שום שינוי בזיתים מזמן חז"ל לזמננו, (וגם אם נאמר שסוברים שהיה שינוי, מ"מ מוכח מדבריהם שאין לנו להתחשב אלא בית שבימינו בלבד) והורו במפורש בתשובותיהם לשער לפי גודל הזיתים הבינוניים שמצויים ביד כל אדם, עיי"ש. וזה עוד סיבה שלא נפסוק כדברי התוס', אלא יש לפסוק כמו רוב הראשונים והגאונים שסוברים לשער כמו גודל פרי הזית המציאותי, וגם מכל הראשונים שלא נתנו שום שיעור אחר לזית, רק כתבו מילה אחת בלבד "כזית" ולא פירשו כלום, ובוודאי ידעו שכל הקורא דבריהם יבין שצריך לצאת אל העץ בגינה ולראות מה הוא הזית הבינוני ולשער על פיו, כי אם סברו שהשתנה הזית היו צריכים להודיע זאת, או לפחות לכתוב כמו הראבי"ה "אין אנו בקיאים בשיעור כזית".

ועוד שיתבאר לקמן ענף ז' שיש יותר מעשר ראיות מחז"ל שהזית בזמננו היה קטן כמו שלנו היום, ואע"פ שאת רובן אפשר לדחותם בדוחק (ולפעמים דוחק גדול מאוד), מ"מ כבר כתב הרמב"ן בהקדמתו לס' מלחמות ה' שידוע לכל לומד תורתנו שאין בה מופת חותך כחכמת החשבון והתכונה, אלא נשים כל מגמתנו לבדוק איזו שיטה פשוטה והוגנת יותר בסוגיות ונכונה עם ההגיון והשכל הישר ונדחה מפניה את השיטה אשר צריכה לדחוק את השמועות ולנטות מקו השכל הפשוט והישר בהוגן הסוגיות, עיי"ש.

ולכן ישנו משקל חשוב מאוד לכל הראיות החזקות מהש"ס לומר שהזית בזמנם היה קטן. ומאידך אין "אפילו ראייה אחת" נוספת, לומר שהזית בזמן חז"ל היה גדול מזה שלנו היום.

ועוד שיתבאר לקמן ענף ח' "שגם אם נאמר" שהתקטנו הזיתים, מ"מ הרבה אחרונים (קרוב לעשרים מגדולי האחרונים) כתבו שכל שיעור שנמסר מסיני, אפילו אם נשתנה הטבע ונתקטן אותו הדבר, מ"מ כך נאמר מסיני שיש ללכת אחר השיעור שנמצא באותו הדור מבלי להתחשב במה שהיה פעם. "ולא מצאנו אפילו אחרון אחד שנחית לדון בחקירה זו שסובר להיפך מזה" מלבד הגר"ח נאה זצ"ל שחלק עליהם, עיי"ש באורך.

בנוסף לכך, ליתר חיזוק, עי' מה שכתב בקובץ תחומין (חלק י' עמ' 429) ובסוף קונטרס זה בנספח א' מאמר מד"ר מרדכי כסלו, שעל פי ממצאים ארכיאולוגים מגרעיני זיתים שנמצאו בגליל המערבי ובמצדה ועוד, נמצא שאין שום שינוי בגודלם ממה שהם לפנינו היום. וגרעיני הזיתים יש להם עשר תכונות שאינן מושפעות מהשהייה הממושכת בקרקע, כך שאין לטעון שהיה בהם שינוי בהמשך הזמן. כמו כן מצאו ספינה שטבעה בחופי הים התיכון מלפני כ-1300 שנה שהיו שם כדים מלאים בזיתים ובשאר מיני אוכלין והיו הזיתים קטנים כמות שהם לפנינו וראיים לאכילה כי נשתמרו במים המלוחים. ונקראת הספינה כיום "מעגן מיכאל". גם בקונ' דרכי המידות (פנחס), פ"ג עמ' טו הביא חוות דעת מפרופסור זהר עמר הי"ו שע"פ הממצאיים הארכיאולוגים אפשר להניח שלא חל שום שינויים בגודלם של הביצים והפירות וההווה הוא המפתח לעבר, ומה שהיה הוא ההווה, עיי"ש. ולעומת זאת אין שום תיעוד חקרני אחר המורה על התקטנות הפירות.

לסיכום: יש לנו שש טענות חזקות לשער כמו הזית שלנו הקטן:

מצד החזקה ומצד הסברא הפשוטה - שאין לומר שנשתנו סדרי בראשית בלי הכרח גמור. וכיוון שההכרח "היחיד" הוא ראית התוס' מהגמ', והראשונים כבר כתבו לדחותה בלי שום דוחק, כמבואר לקמן ענף ה'. ממילא חוזרים לסברא הפשוטה, ולטענה ההלכתית הברורה לילך אחר החזקה שלא היה שום שינוי.

"יגיד עליו ריעו" כמו שביארנו לעיל כל המינים שגילה לנו הרמב"ם את שיעורם, הינם לפנינו באותו הגודל, ולא נתקטן שום אחד מהם. וא"כ למה רק את פרי הזית נטען עליו להקטינו ולהמעיטו? אתמהה?

מרוב הראשונים, וכן מהגאונים, מוכח שלא סוברים כהתוס'. ואפשר לומר בפה מלא שסוברים (רובם ככולם) שהזית עשירית ביצה כמו בימינו (ענף ו)

ישנם כמה ראיות מהש"ס שהזית היה קטן בזמנם כמו בימינו. ולעומת זאת לא מצאנו ראיה כנגד לומר שהזית בזמנם היה גדול יותר. (ענף ז)

הרבה אחרונים כתבו שגם אם התקטנו השיעורים, מ"מ כך נמסר מסיני לשער כפי גודל הבינוני שבכל דור ודור ולא לחוש למה שהיה פעם. ולא מצאתי משהו מהפוסקים "שדן וחקר" בזה וחלק עליהם בפירוש, מלבד הגר"ח נאה שדחינו את הראיות שהביא נגדם. (ענף ח)

לתוספת חיזוק גם ממצאים ארכיאולוגים מעידים שבזמן חז"ל היו הזיתים קטנים כמו גודלם היום, ומאידך אין ממצאים היסטוריים או ארכיאולוגים שמראים שהיה איזה שינוי בטבע. (כמבואר לעיל ובנספח א')

וכל מי שרוצה להמשיך ולהקל לשער שיעור כזית כמו המנהג היום -18 27 גרם, צריך להשיב על כל הקושיות והטענות והראיות החזקות הללו, וגם להביא ראיות חדשות שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר מזה שלנו (כי כאמור הראיה היחידה שיש לכך, כבר דחאוה הראשונים ז"ל) וגם להביא ראיות שהשיעור הוא כפי הזית שהיה במתן תורה ולא כפי הזית הבינוני שבכל דור ודור. ורק אז יוכל להקל.

ענף ב

חידוש התוספות שהזית "חצי ביצה"

בו יבואר שיטת התוספות "שחידשו" מכח ראייה מהגמרא, ששיעור כזית הוא כחצי ביצה. ולכן הגדילו את שיעור העירוב ליותר מט' ביצים.

מהיכן ההכרח לשיעור הגדול של הזית שסותר את המציאות היום

ועתה נבאר בס"ד מהיכן יצא השיעור הגדול שהכזית גודלו כחצי ביצה. שהובא בשו"ע (סימן תפז) בשם יש אומרים. שהרי בלי הכרח וראיה גמורה מחז"ל שפעם היה הזית גדול יותר משלנו, אין שום סיבה לומר שנשתנה גודל פרי הזית, וכמו בכל התורה דאזלינן בתר "חזקא דהשתא" לומר שכך היה מאז ומעולם, אם אין הכרח אחרת. ובפרט אחר שראינו לעיל בענף א' שבכל שאר המינים (ביצה, גרוגרת, ככותבת, רימון, פול, ענבה, גרעיני שעורים וגרעיני חרוב וגרעיני תמר ועוד) לא היתה בהם שום התקטנות. וא"כ בשביל לומר שדוקא פרי הזית נתקטן, צריך ראייה גמורה וברורה שבזמן קדמון היה גדול יותר מזה שלנו היום.

והנה חידוש זה, שהזית בזמן חז"ל היה גדול כחצי ביצה, הוא ממה שנתבאר בדברי התוס' בשלשה מקומות: בעירובין (פ:) וביומא (פ:) באורך. ובחולין (קג:) בקצרה.

והמחדש של הראיה ששיעור כזית שהוא כחצי ביצה, הוא ר"ת, שהוכיח כן מסתירת הסוגיות בין הגמ' ביומא (פ:) לבין הגמ' בכריתות (יד.). שבגמ' יומא אמרו "שיערו חכמים שאין בית הבליעה יותר מביצת תרנגולת". ואילו בגמ' כריתות אמרו "שיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים". וא"כ אם הזית כחצי ביצה נחא, ששיעורן שווה. אבל אם הזית עשירית ביצה, דהיינו 5 סמ"ק ויכול לבלוע רק ב' זיתים שהם 10 סמ"ק. נמצא שיש סתירה גדולה מאוד בין הסוגיות, שביומא מבואר שיכול לבלוע 50 סמ"ק כגודל ביצה, ואילו בכריתות מבואר שיכול לבלוע רק 10 סמ"ק שהיא חמישית מביצה.

ואומנם ר"ת עצמו לא נשאר במסקנה שכזית חצי ביצה, וכמבואר בתוס' יומא (שם) אלא חילק בין הסוגיות וסובר שהזית קטן משליש ביצה, עיי"ש. אבל ר"י לא הסכים עם תירוצו של ר"ת, ולכן נשאר עם ההוא אמינא של ר"ת שהזית הוא חצי ביצה.

שיעור העירוב היוצא לשיטת ר"י הוא יותר מט' ביצים

והנה מכח שיעור הזית ישנה השלכה ישירה על שיעור העירוב, כמבואר בדברי התוס' שם.

כי ר"ת הקשה קושיא עצומה על הגמ' עירובין שם, על פי מה שהוכיח מהסוגיות שהזית חצי ביצה. וקושייתו, שהרי מבואר בגמ' עירובין פ: ששיעור עירוב הוא ח"י גרוגרות שהן שיעור ב' סעודות. ושיעור ב' סעודות לדעת ר' שמעון שהלכה כמותו הם ה' ביצים ושליש. וא"כ יוצא שכל גרוגרת שיעורה מעט פחות משליש ביצה. ועל זה הקשה ר"ת שלא יתכן שהזית הוא גדול כחצי ביצה, ואילו הגרוגרת תהיה קטנה מזית, שהיא רק כשליש ביצה, שהרי מבואר להדיא בגמ' שבת (צא.) שהגרוגרת גדולה יותר מזית. ואם הגרוגרת פחות משליש ביצה הרי שע"כ הזית קטן יותר מזה ולא חצי ביצה כלל, ע"כ קושיית ר"ת. וכאמור לעיל במסקנה חזר בו ר"ת וסובר שבאמת הזית קטן משליש ביצה, והגרוגרת קרובה לשליש.

אלא שר"י בתוס' שם הסכים עם מה שסבר ר"ת בקושייתו שהזית חצי ביצה, ועל קושיית ר"ת מעירובין תירץ ר"י שבאמת ההלכה לא כמו ר' שמעון לגבי שיעור העירוב. אלא הלכה כמו ר' מאיר ור' יהודה שאמרו שהשיעור עירוב הוא כשיעור אכילת אדם בשבת או בחול וכשתי ככרות לחם של האיכרים. ולא ביאר ר"י כמה בדיוק שיעור העירוב בביצים.

אך בתוס' הרא"ש בעירובין (פג. ורמז לזה גם ביומא פ.) שגם הוא הביא את קושיית ר"ת ותירץ שם כתירוצו ר"י, הוסיף וכתב ששיעור עירוב הוא יותר מט' ביצים. והזית חצי ביצה והגרוגרת גדולה מחצי ביצה, ע"כ עיי"ש. והסברא פשוטה, שאם זית חצי ביצה הרי שח"י זיתים הם ט' ביצים, וח"י גרוגרות הם יותר מט' ביצים, כי גרוגרת גדולה מזית.

ודע, שאע"פ שביארנו לקמן במאמר ב' ענף ג' שלשיטת התוס' הזית חצי "ביצה" הכוונה לביצה "בלי קליפתה", שהרי התוס' הוכיחו דבריהם מהגמ' יומא ששם מדובר על ביצה של טומאת אוכלין שהיא ביצה בלי קליפתה. ואילו הביצה של עירובין היא ביצה עם קליפתה. ולפי זה צע"ג על דברי התוס' רא"ש הנ"ל, דמשמע דלא נחית להכי,

ומשמע מדבריו שח"י זיתים הם ט' ביצים עם קליפתן, ולפיכך כתב שהעירוב שהוא ח"י גרוגרות הוא יותר מט' ביצים. ולכא' הדבר תמוה, שהרי יתכן שח"י גרוגרות הם ט' ביצים עם קליפתן ולא יותר, ואילו ח"י זיתים הם ט' ביצים בלי קליפתן, כי הזית 'קטן מהגרוגרת'. ולמה הכריח הרא"ש שח"י גרוגרות הם יותר מט' ביצים עם קליפתן?

אולם נראה שבוודאי צדקו דברי תוס' הרא"ש גם לפי הנ"ל. שהרי ביצה בלי קליפתה היא פחותה מנפח ביצה שעם קליפתה רק בעשירית (זאת לפי המציאות היום עם הורדת בועת האויר. ואומנם רבים מהפוסקים כתבו שיש להוריד רבע מהביצה בעבור הקליפה, אך התוס' בוודאי אינם סוברים כן כמו שיתבאר לקמן במאמר ב' ענף ד') וא"כ לפי"ז ח"י זיתים הם שמונה ביצים ועשירית ביצה עם קליפתה (שהם שווים לט' ביצים בלי קליפתן). וממילא ח"י גרוגרות שהם יותר מזה, (שהרי הגרוגרת גדולה מהזית), בוודאי ששיעורם יותר מט' ביצים. שהרי הבאנו לקמן ענף ג' ראייה ברורה וחזקה שבוודאי הגרוגרת גדולה מהזית יותר מעשירית, כדמוכח מהגמ' שבת (צא.) שקראה לזית "כל שהוא" כלפי גודלה של הגרוגרת, ומשמע שיש ביניהם הפרש בשיעור הניכר (בודאי יותר מעשירית, שהרי בהפרש עשירית בלבד אינו ניכר ההפרש כלל ולא שייך לקוראו בגדר "כל שהוא" כלפי הגרוגרת) ולכן ח"י גרוגרות הם בוודאי יותר מט' ביצים לשיטת התוס' וכדברי תוס' הרא"ש הנ"ל, הגם שזית הוא חצי ביצה שבלי קליפתה.

תמיהה על שיטת הב"ח שכתב אליבא דהתוס' ששיעור עירוב

הוא ח' ביצים

עוד רגע אדבר, על מה שכתב הב"ח (סי' תט סק"ח) ליישב גירסת הטור שלפנינו שכתב ששיעור העירוב הוא ח"י גרוגרות שהן ח' ביצים. והקשה הב"י ששיעור ח' ביצים הוא דלא כמאן, לא כר' יוחנן שסבר שהן ו' ביצים, ולא כר"ש שסבר שהוא ה' ביצים ושליש (ורק בשאר דיני התורה סובר ר' שמעון ששיעור סעודה הוא ח' ביצים ולא בעירוב). ולכן כ' הב"י שיש ט"ס בטור ונתחלף ה' בח' וצ"ל ה' ביצים ועוד, ובאמת פסק הטור כר' שמעון, ע"כ. (אלא שפלא גדול למה הביא מרן הב"י שיטה זו בשו"ע בסי' שסח ס"ג בשם י"א. ותמוה הדבר מאוד, מאחר שאמר עליה בב"י שאין שיטה כזו והיא ט"ס למה הביאה)

אבל הב"ח כתב לחדש שבאמת שיטת הטור מבוססת על שיטת ר"י שבתוס' שפסק כר' מאיר ור' יהודה, וסובר שכזית חצי ביצה וגרוגרת גדולה מזית וא"כ ע"כ שהשיעור עירוב הוא יותר מח' ביצים, אלא שמכל מקום לעניין עירוב מקילים בח' ביצים, היות ובכל התורה שיעור ב' סעודות הם ח' ביצים, עיי"ש בדבריו. והרב משנה ברורה הביא דבריו בשער הציון (בסי' שסח ס"ק יא) בשתיקה.

אולם דבריו קשים להלום, כיצד אפשר לומר שהמציא הטור שיעור עירוב חדש של ח' ביצים כאשר מפורש בגמ' להדיא ונפסק גם בטור להדיא (סוף סי' שסח) ששיעורו ח"י גרוגרות שהם יותר מט' ביצים לפי התוספות? הלוא אם הטור מקל בעירוב להניח רק ח' ביצים בלבד, א"כ כיצד כתב (בסי' שסח) את שיעור ח"י גרוגרות שהם יותר מזה? הרי זו סתירה גמורה.

ובאמת כבר דחו האחרונים את דברי הב"ח, שהגאון זרע אמת בס' שבח פסח (מוציא מצה אות ח ד"ה והן דף ו עמודה ד') כ' שלפי תוס' שיעור ב' סעודות היא יותר מט' ביצים ודחה שם תירוץ הב"ח, וכ' שבוודאי דברי הטור הן טעות סופר כמו שכ' כבר מרן הב"י. וכ"כ בפר"ח (סי' תפז) וז"ל סברת ר"י בעל התוספות (עירובין פ, ב ד"ה אגב) דפסקינן כרבי יהודה או כרבי מאיר ולדידהו הו' קרוב לעשר ביצים, אבל שמונה ביצים מנין לנו, דלא כהב"ח שמקיים הטעות הנזכרת, יע"ש. וכ"כ בספר כסא אליהו (ישראל, תפוס ק"א) דהוי כ' ביצים לר' מאיר שפסקו התוס' כמותו. וכ"כ בס' עולת תמיד (שס"ח סק"ב) שלפי התוס' שיעור עירוב הוא ט' ביצים ויותר. וכ"כ בספר נהר שלום (שסח סק"ב) שלפי התוס' שיעור עירוב כ' ביצים. וע"ע ביאור הגר"א סי' תפז שגם הוא כ' שלפי התוס' שסוברים שכזית הוא חצי ביצה, היה צריך להיות שיעור עירוב שהוא ב' סעודות - י"ב ביצים. ובאמת שהדבר מפורש כבר בתוס' הרא"ש עירובין (פג. ד"ה וחצי) שהבאנו לעיל שכתב שם כתי' ר"י שבתוס' וכתב לבסוף ששיעור כיכר של עירוב הוא "גדול יותר מט' ביצים", עיי"ש וכמו שביארנו לעיל בטוב טעם.

סוף דבר, פשוט וברור, שלפי שיטת ר"י שבתוס' שיעור כזית הוא כחצי ביצה (בלי קליפתה) ושיעור העירוב שהוא ח"י גרוגרות הן יותר מט' ביצים (שעם קליפתן)

ענף ג

שיטת הרמב"ם - שליש או עשירית ביצה

בו יבואר שכל הפוסקים מודים שאין שום מקום ברמב"ם שגילה לנו כמה הוא שיעור כזית, רק כתב בכל מקום מילה אחת: "כזית". וכולם מודים שמוכח מהרמב"ם שהזית "פחות" משליש ביצה, כי כתב שהגרוגרת (תאנה מיובשת) היא שליש ביצה, וידוע שגרוגרת גדולה מזית. אלא שכתבו הפוסקים שאין ידוע לנו בכמה קטן הזית מהגרוגרת ולכן "החמירו" מחוסר ידיעה עד שליש ולא הקלו. ונוכיח בס"ד שיש הפרש גדול בין הזית לגרוגרת, ושיטת הרמב"ם היא ששיעור כזית הוא כמו גודל הזית שלנו 5-7 סמ"ק בלבד.

יתבאר שכולם מודים שהרמב"ם לא כתב בשום מקום כמה הוא שיעור כזית. אך בוודאי סובר שהוא "פחות" משליש ביצה, אלא שכתבו שלא ידוע כמה פחות.

כפי שראינו לעיל בענף ב' שיטת ר"י בתוס' ששיעור כזית הוא כחצי ביצה וגרוגרת גדולה יותר מחצי ביצה. ושיעור עירוב שהוא ח"י גרוגרות הוא יותר מט' ביצים, כמו שכתב בתוס' הרא"ש ובאחרונים הנ"ל ודלא כהב"ח.

והנה מפורסם בעולם ששיטת הרמב"ם "שכזית שליש ביצה" וכמש"כ במשנה ברורה וכף החיים בס' תפו וכ"כ הרבה מגדולי ספרד¹. וגם זה סותר את המציאות בימינו שהזית הבינוני הוא כעשירית או שביעית ביצה, ולא שליש ביצה.

1. עי' למרן מלכא בשו"ת חזון עובדיה (סס"י כח בהערה) שהביא שכ"כ הכנה"ג (י"ד סי' סד הגה"ט או' ט) וחמדת ימים (הל' פסח דכ"ז) ופר"ח (סי' תפו) ערך השלחן (שם) שלחן גבוה (שם) והרב זרע אמת בספרו שבח פסח (דיני מוציא מצה אות ח) ויאמר יצחק (ואליד או"ח סי' ח). ובשו"ת נר מצוה (סיד, סי' טו"ב ד"ה אמור מעתה) ופתח הדביר (סס"י קץ קונט' כסא דחיי דף רג ע"א).

אלא, שעתה נלמד בס"ד, מהיכן למדו האחרונים בדברי הרמב"ם שהזית כשליש ביצה. ואז נראה בבירור **"שכולם מודים" שאין כלל וכלל רמב"ם שסובר שהזית הוא שליש ביצה. אלא להיפך, "כולם מודים" שהרמב"ם סובר שהזית "פחות וקטן משליש ביצה", כי הרמב"ם רק כתב שהגרוגרת (תאנה מיובשת) שליש ביצה, ולא הזית. אלא שברור הדבר שהזית קטן יותר מהגרוגרת כמבואר בגמ' שבת (צא). ולכן ברור לכו"ע שהזית קטן משליש ביצה לרמב"ם. ורק מחמת חוסר ידיעה שהיה לאחרונים בכמה קטן הזית מהגרוגרת, לכן "החמירו" עד שליש ביצה, שאז ודאי יש כזית להרמב"ם, וכמבואר בדבריהם שנביא לקמן. אבל "לא הקילו" לשיטת הרמב"ם עד שליש ביצה. ועי' עוד לקמן שהבאנו הוכחה ברורה מהגמ' שבת (צא) שהזית רחוק וקטן מהגרוגרת לפחות בחצי, ולא קרוב אליה כלל, וזה מתאים רק לזית שלנו שהוא כשליש גרוגרת ולא כשליש ביצה.**

זאת ועוד, שאין שום מקום בדברי הרמב"ם שגילה לנו כמה הוא שיעור כזית כלפי שיעורים אחרים. דהיינו, הרמב"ם לא כתב בשום מקום, למשל, שהזית הוא כך וכך מביצה או שהזית שוקל כו"כ מטבעות דרהם או שהוא שווה לכו"כ גרעיני שעורה או למידות האצבע וכדו', אפילו שעשה כן בכמה מקומות בשיעורים אחרים. רק הרמב"ם כתב בכל ספריו מילה אחת בלבד והיא: "כזית" שפירושו "כמו זית". ובמקום אחד (הל' מאכלות אסורות פי"ד ה"א) הוסיף עוד מילה אחת וכתב: שבכל האיסורים שבתורה שיעורו הוא "כזית בינוני". וכדברי המשנה בכלים שהובאה בגמ' ברכות (לט.). וא"כ יש לכל חכם לשאול את עצמו: מה חשב הרמב"ם שיבינו מתוך דבריו? וכיצד יבין האדם שקורא את דבריו לשער כמה הוא שיעור כזית? הרי הרמב"ם לא מגלה לו שהזית הבינוני שצומח אצלו על העץ נתקטן ממה שהיה פעם בזמן מתן תורה?

הראיה מהרמב"ם שסובר שהזית "פחות" משליש ביצה

והנה זה לשון הרמב"ם שממנו יצא לאויר העולם שיטת האומרים "כזית שליש ביצה" והוא ממה שכתב בהלכות עירובין פ"א ה"ט (וכ"כ גם בהל' שבת פ"ח ה"ה. וכ"פ בשו"ע סי' סח ס"ג וסי' תט ס"ז) וז"ל וכמה שיעור האוכל שמשתתפין בו וכו' שיעורו שתי סעודות, שהן כשמונה עשרה גרוגרות, שהן כשש ביצים, עכ"ל. דהיינו שהרמב"ם פסק כשיטת ר' יוחנן בן ברוקא (בעירובין פב.) ששיעור ב' סעודות הם 6 ביצים שהם 18 גרוגרות. ומכאן מבואר שגרוגרת (תאנה מיובשת) **"היא" שליש ביצה. ואין כאן שום רמז על הזית כלל וכלל. אלא מחמת שאנו יודעים מהגמ' שבת (צא) שהזית קטן מגרוגרת, לכן ברור שהזית קטן משליש ביצה. אלא שאי אפשר לדעת מהרמב"ם בכמה קטן הזית**

מהגרוגרת. ועי' עוד לקמן שהבאנו הוכחה ברורה מהגמ' שבת (צא.) שהזית רחוק וקטן מהגרוגרת בפחות מחצי ולא קרוב אליה כלל.

עוד צריך לדעת שכשיטת הרמב"ם בהלכות עירובין הנ"ל כן סוברים גם הגאונים והרי"ף והרא"ש והרשב"א והריטב"א והרב המגיד והא"ז ור' ירוחם, כמו שהבאנו לקמן בענף ו' את שיטות הראשונים הללו.

הפוסקים מודים שיש להם חוסר ידיעה בכמה הזית קטן מהגרוגרת, ולכן הורו "להחמיר" כשליש ביצה. אבל לא להקל עד שליש

ונחזור לעניין, שמחמת חוסר ידיעה זו בדעת הרמב"ם, שאיננו יודעים בכמה הזית קטן מהגרוגרת, וממילא גם לא יודעים כמה זיתים יש בביצה, לכן נשתרש בדברי הפוסקים בלשונם "שלשיטת הרמב"ם כזית הוא כשליש ביצה" וכמבואר טעם זה להדיא בדברי הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) שאחר שכתב שמעיקר הדין יש לתפוס כדעת הרמב"ם ושכן הוא דעת השו"ע, הוסיף וכ' וז"ל וא"כ נפק"מ לע"ד דבמקום צער כגון מי שחולה קצת או דחליש ליביה יש לסמוך על דברי כל הפוסקים הנ"ל דסגי בשליש ביצה. אבל לפחות מהאי שיעורא אי אפשר, דאע"ג דלפי שיטה זו הזית הוא פחות מעט משליש ביצה, דהא י"ח גרוגרות הוו ו' ביצים והגרוגרת הוא גדול מכזית, מכל מקום החילוק שבין שיעור גרוגרת לשיעור כזית לא ידעינן² כמה הוי על כן אי אפשר לפחות משיעור שליש ביצה, עכ"ל. גם הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמ' קכט) כ' וז"ל דעת הרמב"ם דזית פחות משליש ביצה, וכמה שיעורו בצמצום בלתי ידוע³, ואין זה מפורש ברמב"ם וכו', עכ"ל.

2. כבר כתבנו לקמן ענף ח' לתמוה על הרב זצ"ל וכי לא ראה זיתים במקום מושבו באיטליה? ולמה לא ידע כמה הוא כזית? שמא תאמר שחשש הרב זצ"ל שנתקטנו הזיתים ממה שהיו פעם, זה לא יתכן, שהרי הרב כתב בחריפות רבה ובראיות בספרו זרע אמת (י"ד סי' ז) שכל מי שיש לו מוח בקדקדו יבין שאין לשער את שיעורי חז"ל אלא לפי הבינוני שבכל דור ודור ואין לחוש כלל למה שבזמנם היו האצבעות והביצים יותר גדולים, וכ' עפ"ז להקל בשיעור מקוה, עיי"ש והעתקנו לשונו בענף ח. וא"כ מדוע גבי שיעור כזית לא דן מחמת המציאות. ועל כורחינו לומר, שלא ידעו באמת מהו הזית הבינוני שבארץ ישראל וחששו שמא הזית האגורי הבינוני באמת גדול הוא גם בימנו. אבל אנו שיודעים היטב מהו הזית הבינוני יודה הרב זרע אמת שיש לנו לשער שיעורו על פיו ולא על פי מה שהיה גודלו פעם וזה פשוט.

3. גם על הגר"ח נאה יש לשאול למה אומר הרב זצ"ל שבלתי ידוע מהו גודל הזית? הלא ראה זיתים לרוב בארץ ישראל. והרי הוא עצמו כתב באר היטב בספרו (שער ב אות ח עמ' כה) שכל שאין הכרח מהגמ' לומר שנשתנו אין לומר זאת כלל. והעתקנו לשונו לעיל ענף א עיי"ש. וא"כ כיון שאליבא דהרמב"ם בוודאי שאין

וכן מתבאר מלשונם הזהב של שו"ע הרב ר' זלמן זצ"ל (סי' תפו) ובכף החיים (שם) וכן במשנה ברורה (שם) שאחר שהביאו מחלוקת התוס' והרמב"ם אם הוא כחצי ביצה או קרוב לשליש ביצה, כתבו וז"ל ולכתחילה יש ליזהר שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה ויאכל כחצי ביצה או הרבה פחות משליש ביצה, עכ"ל. הרי שדקדקו לומר שיאכל "הרבה פחות" משליש ביצה שלא יכנס לחשש כזית אליבא דהרמב"ם. וזאת משום חוסר הידיעה הנ"ל שאיננו יודעים כמה הוא בדיוק הכזית להרמב"ם ולכן הורו להחמיר לאכול "הרבה פחות" משליש ביצה מחשש שמא זהו הכזית של הרמב"ם.

ובאמת תימה על מרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל שבשו"ת חזו"ע (סס"י כח בהערה. ותשובה זו נכתבה אחרי התשובה שבשו"ת יחווה דעת ח"א סי' טז, כי ציין אליה שם) כתב ג"כ שמוכח מהרמב"ם והשו"ע שכזית "פחות" משליש ביצה. וכמבואר לעיל. ואעפ"כ בספרו חזו"ע הל' ברכות (דיני האוכל פחות מכזית הל' ד' עמו' ערב) כתב שיש ספק אם שיעור כזית הוא שליש ביצה שהוא 18 גרם או חצי ביצה שהוא 27 גרם, ולכן יאכל או פחות משליש ביצה ולא יברך, או יאכל כחצי ביצה ויברך. וציין לעיין בדבריו שבשו"ת חזו"ע הנ"ל, ע"כ עיי"ש. ותמוה, מאחר שכתב בתשובתו שהזית להרמב"ם "פחות" משליש ביצה, א"כ למה לא דקדק בדבריו כדרך שדקדקו הגר"ז והמשנ"ב וכף החיים שכתבו שיזהר לאכול "הרבה פחות משליש". כי הקורא דברי הרב בחזו"ע ברכות, יבין שאם אוכל 17 גרם כבר ניצל מהספק. והרי לא כן הוא בוודאי, כי מי שאכל קרוב לשליש ביצה בוודאי אכל שיעור כזית לרמב"ם, וצ"ע. ועכ"פ האמת הברורה היא, שאין עליה חולק כלל, שלהרמב"ם כזית הוא פחות משליש, ואין שום רמז בדבריו בשום מקום בכמה הוא פחות האם מעט או הרבה.

ודע שיגעתי ולא מצאתי שום פוסק שכתב להביא ראיה או הכרח לומר שהזית קרוב לגודל הגרוגרת. ואם מאן דהו ימצא ראיה לכך, יואיל להודיעני ותבוא עליו ברכת טוב. אבל בדברי הפוסקים, פשוט וברור שחוסר ידיעה שנו כאן, ולכן החמירו להחשיב כזית לרמב"ם כשליש ביצה כמו הגרוגרת, ולא שהיה להם ראיה לכך שהזית קרוב לגרוגרת. ואדרבא עי' בסמוך ראיה ברורה וחזקה שהזית רחוק מהגרוגרת מאוד ובוודאי לא קרוב אליה.

ומעתה דעת לנבון נקל, שאין שום סיבה בעולם לומר שהרמב"ם מגדיל את שיעור הכזית יותר מהזית הבינוני שלנו. ואין שום סיבה לומר לשיטתו שנתקטן הזית ונשתנה,

---

את ההכרח של התוס' מהגמ', ממילא היה לו לומר בפשיטות שלדעת הרמב"ם לא נשתנה הזית כלל הרי הוא כגודלו כהיום הזה, וצ"ע גדול.

אלא אפשר לומר בפה מלא שמאז ומעולם היה הזית קטן כמו שלנו וזו שיטת הרמב"ם שכתב בכל מקום מילה אחת בלבד - "כזית".

ובאמת כ"כ הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' יא ד"ה והנה לשיטת. ונדפס גם בקהילות יעקב פסחים סי' מג) וז"ל והנה לשיטת הרמב"ם ז"ל ודעימיה, דמהא דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים אין ראיה שהכזית כחצי ביצה וכנ"ל, אין לנו שום הוכחה מן הגמרא על שיעור הכזית, רק שזה מוכח דבכשליש ביצה פחות משהו ודאי איכא כזית, מכיון דכשליש ביצה הוא כגרוגרת שהוא יותר מכזית וכנ"ל. אלא דבכדי שיצא הספק מלב צריכים לקחת כשליש ביצה וכו'. **ולפ"ז יש מקום לדון דאחרי שאין לנו שום ראיה על שיעור הכזית, יכולים לשער בכזית בינוני של זמנינו, מכיון שאין לנו ראיה שנתקטנו הזיתים מבזמן חז"ל, כדרך שמשערים באגודל של זמנינו ולא חיישינן שנתקטנו, עכ"ל.**

עוד בין תבין לפי הנ"ל, שאין זה נחשב שאנו הקטנים בגדר "חולקים" על גדולי הפוסקים, שהם כתבו שליש ביצה, ואנו אומרים עשירית ביצה, שהרי כאמור כל דבריהם נובעים מחוסר ידיעה וכנ"ל בדבריהם מפורש. וא"כ אנו שיש בידנו מידע מדויק מהו הזית הבינוני שהוא 5-7 סמ"ק ברור שיש לנו לנקוט כך בדעת הרמב"ם. ולא מבעיא לחומרא אלא אפילו לקולא.

ואם תטען בצדק, כיצד יתכן לומר שהיה לגדולי הפוסקים "חוסר ידיעה" כמה הוא שיעור כזית, והרי גדולי ספרד בוודאי ראו זיתים, וא"כ למה לא אמרו מיד ששיטת הרמב"ם היא ששיעורו כגודל הזית המצוי בינינו.

תשובתך היא, דהנה צא וראה כהיום הזה כמה ת"ח שטוענים לי מיד בתחילת הויכוח: "שיש זיתים גדולים בשוק" וחושבים שגם היום יש עכ"פ זיתים גדולים כחצי ביצה, ולא נחה דעתם עד שאני אומר להם שיש בידנו נתונים ממשד החקלאות בארץ ובעולם שהזית הבינוני הוא 5-7 סמ"ק. וא"כ אמור לי ידידי, האם הפוסקים הקדמונים לא היה להם חוסר ידיעה כמה הוא הזית האגורי הבינוני? הלוא תמיד היה להם לחוש שמא מה שרואים זיתים קטנים, אין זה הזית האגורי הבינוני שנשתבחה בו ארץ ישראל. ולכן אמרו שכיון שיש להם חוסר ידיעה לכן יש להחמיר עד שליש ביצה. אבל כתבו גם שאין להקל, וכאמור.

ועיין עוד לקמן סוף ענף ה' סיבה חזקה נוספת מדוע גדולי האחרונים ראו חובה לעצמם לקרב גם לשיטת הרמב"ם את הזית לביצה ולכן אמרו שהוא כשליש ביצה. **כי ההכרח שעמד בפניהם כחומה בצורה הוא ראיית התוס' מהסתירה המפורשת שבש"ס. "אין**

בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים ו"אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה" וא"כ כמה שיותר נרחק את הזית מהביצה יקשה עלינו ליישב שיטת הרמב"ם. כי אם זית הוא 5 סמ"ק וביצה היא 50 סמ"ק הרי שההבדל בין ב' זיתים לביצה הוא פי חמש, והסתירה בגמרא היא גדולה מאוד. צא וראה שדברי אמת הם, שהרי גדולי גדולי האחרונים כמו הפרי חדש (סי' תפו) והמגן אברהם (שם) נלאו למצוא הפתח ליישב דברי הרמב"ם מראיית התוס' ותירצו שם דבריו בדוחק עצום, עד שהאחרונים אח"כ דחו תירוצם בב' ידיים לגמרי. וכמו שביארנו לקמן בענף ה' באופן החמישי והשישי ביישוב הרמב"ם מראיית התוס'. ולכן הוכרחו מאוד לומר גם לשיטת הרמב"ם שהזית קרוב לביצה כמה שאפשר. והפר"ח והמג"א הנ"ל ועוד הרבה מהאחרונים כלל לא הרגישו מחילוקי התוס' ישנים והמרדכי ור"ת ותוס' רי"ד, כדי ליישב על ידם את שיטת הרמב"ם. וגם מקצת מהאחרונים שכן הרגישו בחילוק המרדכי או בחילוק התוס' ישנים, מ"מ עדיין היה קשה עליהם לומר שיש הפרש כל כך גדול באפשרות כמות הבליעה 'פי חמש' מחמת החילוקים הנ"ל, ולכן קירבו כמה שיותר את הזית לביצה לומר שהוא קרוב לשליש ביצה, כדי שחילוקים אלו יועילו לתרץ את ראיית התוס' אליבא דהרמב"ם.

לא כן אנו הקטנים, שכמשל הננס על גבי ענק, קיבצנו לקמן בסוף ענף ה' את "כל דברי הראשונים והאחרונים", וראינו בעליל שגם אם בזמן חז"ל היה הזית קטן כמו בימינו, מ"מ ההבדל בין הסוגיות הוא רק פי שלש לכל היותר (ולא פי חמש כמו שנראה בתחילת העיון. וזאת משום שמדובר בגמ' יומא בביצה "בלי" הקליפה, שמורידה עשירית מהביצה. ועוד שכמה ראשונים ואחרונים כתבו שכוונת הגמ' בכריתות לומר שאינו מחזיק ג' זיתים אבל קרוב לג' זיתים כן מחזיק, עיי"ש) ואחר כך, אם נקבץ את כל חילוקי הראשונים (שהם ארבעה חילוקים: רך וקשה. שלם וחתוכות מופרדות. מרוסק וגושי. והחילוק העיקרי: בין אוכל בדרך אכילה ובליעה נורמלית ולבין מי שדוחק את עצמו לבלוע כמה שיותר) אזי לא יקשה עלינו כלל לומר שגם בזמן חז"ל היה הזית קטן כמו בימינו, ולא קשיא סתירת הסוגיות כלל, ואין כאן דוחק כלל לומר שהזית היה 5-7 סמ"ק בלבד.

ראיה חזקה מהגמ' שבת צא. שהזית קטן מהגורגרת לפחות במחצה, ולא קרוב אליה.

ועתה אביא ראיה חזקה להוכיח שהזית רחוק בקטנותו מהגורגרת ולא קרוב אליה, ומשמיא קא זכו ליה להרה"ג ר' אריה גלינסקי שליט"א לחדשה בספרו הנפלא ביאורים ביו"ד (גלינסקי, קונט' בירורי השיעורים עמו' שסב) וז"ל ובאמת פשטות הגמ' משמע שהזית פחות מכגורגרת בשיעור הניכר מאוד, שהרי ז"ל הגמ' שם (שבת צא.)

אמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי מאיר אף במוציא חטה אחת לזריעה. ומקשה, פשיטא "כל שהוא" תנן. ומיישב, מהו דתימא כל שהוא לאפוקי מגרוגרת ולעולם עד דאיכא כזית, קא משמע לן, ע"כ. הרי מבואר מלשון הגמ' שכזית כלפי כגרוגרת יש אפשרות לקרוא לו "כל שהוא". ואם איתא שהזית הוא מעט פחות מגרוגרת, תמוה מאוד לקרוא לו כל שהוא כלפי הגרוגרת הקרובה אליו. וע"כ בוודאי פשטות הלשון הוא שהכזית פחות הרבה מכגרוגרת, עכ"ל ודפח"ח. ומקום הניחו לו להתגדר בראיה פשוטה ונפלאה זו, אשר היא ממש מאירת עיניים ונכונה. וכל הת"ח שאמרתי בפניהם את הראיה הנ"ל התפעלו מאוד והודו שהיא ראייה מוכרחת לכל ישר הולך.

וטרם שאחזק סברא זו מסוגיות הש"ס, שאי אפשר לקרוא "כל שהוא" אלא כלפי שיעור גדול ממנו בהרבה, תחילה אמשול לזה משל למה הדבר דומה, לאמא שאמרה לביתה שלא תתן 100 גרם קינמון בעיסה, אלא ציוותה עליה שתתן רק מעט קינמון "כל שהוא", וכאשר שאלה הבת שיעור מדויק, ענתה לה האם שכוונתה במה שאמרה "כל שהוא" שתתן 90 גרם במקום 100. הלוא כל השומע יתפלא על זה מאוד שלא יתכן לומר לשון "כל שהוא" על הורדה של עשירית בלבד. ויותר נראה שלפחות כוונת האומר כן היא להוריד יותר ממחצה ולפחות להוריד שני שלישי, שאע"פ שלשון כל שהוא בפשטות הכוונה אפילו חיטה, מ"מ כאן שבאים לאפוקי משיעור גרוגרת, יתכן שאין הכוונה לחיטה אחת אלא לשיעור גדול יותר שבין החיטה לגרוגרת, וקרוב יותר לחיטה מאשר לגרוגרת כדי שיצדק לשון "כל שהוא", וזה ברור לכל ישר הולך.

ומלבד זאת, הנני לחזק את הסברא הפשוטה הנ"ל, שלא שייך לקרוא "כל שהוא" לדבר שיש לו שיעור, אלא רק כלפי שיעור גדול ממנו בהרבה, מסוגיות הש"ס ומהפוסקים: הנה כן מפורש בגמ' ב"ב (קנ.) וז"ל **וכל היכא דתני כל שהוא לית ליה שיעורא?** והא תנן, רבי דוסא בן הרכינס אומר: חמש רחלות גוזזות [כל אחת] מנה מנה ופרס - חייבות בראשית הגז. וחכמים אומרים: חמש רחלות גוזזות כל שהן. ואמרינן, וכמה כל שהן? אמר רב: מנה ופרס, ובלבד שיהו מחומשות! [פי' שכל אחת גזזה חמישית ממנה ופרס, ובסך הכך יצא מנה ופרס מכולם יחד]. ומתרג' **התם בדין הוא דלא ליתני כל שהוא, ואידי דקאמר תנא קמא שיעורא רבה - אמר איהו נמי שיעורא זוטרא, קרי לה כל שהוא**, עכ"ל הסוגיא. הרי להדיא שסתם כל שהוא הכוונה כפשוטו "כל שהוא" בלי שיעור, ואם רצונך ליתן שיעור ל"כל שהוא" זה רק בתנאי שהוא רחוק משיעור גדול ממנו הרבה, כמו שם ששיעור חכמים הוא חמישית בלבד מהשיעור של ר' דוסא.

ועוד ראייה לזה מרש"י ביצה (טז: ד"ה לא) שגם שם בגמ' קראו לזית "כל שהוא". דהכי איתא התם אמר רבי אבא: ערובי תבשילין צריכין כזית. והקשו על זה מדתנן אכלו או שאבד - לא יבשל עליו בתחלה, שייר ממנו כל שהוא - סומך עליו לשבת. מאי כל שהוא? לאו אף על גב דליכא כזית! - לא, דאית ביה כזית, ע"כ. ופירש"י וז"ל: לא, דאית ביה כזית - ולגבי ככר שלם קרי ליה כל שהוא, עכ"ל. הרי לנו שרש"י נתקשה בדברי הגמ' היאך אפשר לתת שיעור ל"כל שהוא" ולכן פירש שהכוונה שכלפי כיכר שלם אפשר לקרוא לכזית "כל שהוא" (והנה שיעור כיכר הוא ח' ביצים או ו' ביצים כמבואר במשנה עירובין פב. ולפי זה גם אם כזית גדול כחצי ביצה הרי שהמרחק בין זית לכיכר הוא לפחות פי 12 ולכן יש אפשרות לקרוא לו "כל שהוא")

עוד כיוצ"ב מצאתי להרא"ש בעירובין (פ"ז סוף סימן ח) על הגמ' שם (פ.) שהקשו על ר' יהודה שאמר שצריך להגביה העירוב טפח, וקשו מהברייתא דתניא ומגביה מן הקרקע "משהו". ומתוך מאי משהו נמי דקאמר - טפח. וכ' הרא"ש וז"ל ולהכי קרי בשמעתין הך הגבהה דטפח משהו, משום דבעלמא בעינן שלשה, עכ"ל. הרי שלגבי שלשה אפשר לקרוא לטפח "כל שהוא", אבל בדבר קרוב זה לזה בוודאי אי אפשר כלל לקרוא "כל שהוא" כלפי שיעור הקרוב. (ודע דאף להסוברים בכל דוכתא דהגבהה בטפח בלבד סגי ולא בעינן ג'. מ"מ שפיר קרי לטפח כל שהוא, כי כלפי הגבהה רגילה שאדם מגביהה בידיו בדרך כלל הרבה יותר מטפח, שפיר מקרי טפח "משהו" וזה פשוט. רק הרא"ש קשיא ליה למה דיבר התנא דוקא ברמוז כאן לומר כל שהוא ולא אמר להדיא "טפח" ולכן תירץ שזה בא לרמוז את ההלכה שבעלמא בעינן ג' טפחים)

ואחרון בקודש, הא לך בזה עוד דוגמא מהביאור הלכה (סי' יב ס"א ד"ה אם) לגבי ששיעור אורך חוטי הציצית, שבתחילתו הוא שיעור ד' גודלין ויש אומרים י"ב גודלין כמבואר הדעות בשו"ע (סי' יא ס"ג). ואמרו בגמ' מנחות (לט.) שאם נקרעו אחר כך ונשתיר בהם "כל שהוא" כשר ושם נתבאר ש"כל שהוא" לאו דוקא, אלא שיעורו כדי עניבה. וכמה שיעור כדי עניבה? על זה כתב בביאור הלכה וז"ל ובאמת לפי מה דסובר רש"י דשיעור ענפי הציצית הוא ד' גודלין ואמר שם בדף ל"ט ע"א במה דברים אמורים דבעינן שיעור להציצית בתחלתו אבל בסופו שירי גרדומיו כל שהוא, רק דבעינן שיהו בהן כדי לענבן, א"כ על כורחך דלא הוי עכ"פ יותר משני גודלין, **דזהו לא יקרא בשם שיריים או כל שהוא כיון דהוא רוב השיעור.** וא"כ הרי ע"כ דאפילו לדעת רש"י שמחמיר דבעינן כדי עניבה בענף כמ"ש בס"ג לדידיה ע"כ כדי עניבה הוא עכ"פ לא יותר מב' גודלין וכו' עיי"ש עוד.

הרי לך כמה וכמה דוגמאות שכאשר קוראים לשיעור מסויים "כל שהוא" הוא רק כלפי מי שגדול ממנו בשיעור הניכר מאוד, ובוודאי פחות מחצי, כי אם הוא רוב השיעור הגדול היאך יקרא כלפיו "כל שהוא? וא"כ לפי"ז מוכרח לומר בדעת הרמב"ם ודעימיה שהזית רחוק מהגרוגרת ביותר מחצי, ובוודאי לא קרוב אליה. ואם הוא כמו הזית בימינו שהוא 5-7 סמ"ק והגרוגרת 17 סמ"ק, הדבר מובן מאוד שיתכן לקרוא לזית "כל שהוא" כלפי הגרוגרת, כי הזית באמת הוא כחצי או כשליש גרוגרת. והדברים ברורים ונהירים בס"ד.

דחיה לראיה מהגמ' שבת צא. שהזית רחוק מהגרוגרת - ותשובתה בצידה.

והנה העיר לי ת"ח אחד הערה חשובה, דלכא' שיש לדחות ראיה זו, שהרי מבואר בב"ב (קמט:) שלשית רב יהודה אמר רב, היכא דתנא 'כל שהוא' אין הכרח שהוא כפשוטו שאין לו שיעור, אלא יתכן שיש לו שיעור (ורק רב יוסף ובר ש'כל שהוא' כפשוטו הוא). שהרי אמרו שם שייר קרקע כל שהוא - מתנתו קיימת. וכמה כל שהוא, אמר רב יהודה אמר רב קרקע כדי פרנסתו. ועל זה שיבח רבי זירא ואמר כמה מכוונן שמעתתא דסבי, קרקע טעמא מאי, דאי קאי סמיך עליה. ורק רב יוסף מתקיף ע"ז ואמר ומאי כוונתא? הלוא 'כל שהוא' תנן. ולשית רב יוסף אמרו אח"כ בגמ' (קנ.) את הכלל שלפעמים יתכן דתני 'כל שהוא' אפילו שיש לו שיעור, וזאת כאשר מדובר כלפי שיעור גדול ממנו הרבה. אבל לשית רב יהודה בשם רב יתכן דתני כל שהוא לדבר שיש לו שיעור ולא דוקא כל שהוא. אמור מעתה, נפלה הראיה מהגמ' שבת הנ"ל, דלעולם אימא לך ששיעור הזית קרוב לגרוגרת, ועדיין חשש רב יהודה בשם שמואל שמא יהיה מי שיבאר במשנה שהמוציא כל שהוא לזריעה הכוונה כזית ולא דוקא כל שהוא, וכמו שבאמת שיטת רב יהודה בשם רב דכל היכא דתני כל שהוא אינו בהכרח כפשוטו אלא יתכן שיש לו שיעור, ומזה בא שמואל לאפוקי ואמר שמחייב היה ר"מ אפילו במוציא חיטה אחת לזריעה, וכל שהוא כאן הוא כפשוטו.

אולם אחר ההתבוננות מעט נראה שאינה דחיה נכונה. דהנה זה פשוט לכל בר דעת שלא שייך לשום אדם, וכ"ש לשום חכם, לומר לשון "כל שהוא" כאשר כוונתו רק לאפוקי משיעור אחר, ותהיה כוונתו לשיעור קרוב מזה שבא לאפוקי, וכמו שכתבנו במשל הנ"ל שלא שייך לשום אדם שיאמר לחבירו: "במקום לתת מאה גרם שים כל שהוא וכוונתו תשעים גרם", וזה ברור. ולא יתכן שיסבור רב שיתכן לבאר כדבר המוזר הזה בלשון התנא, שבא לאפוקי מגרוגרת וכוונתו לכזית הקרוב אליה ויאמר לשון "כל שהוא".

ובוודאי שכל המחלוקת של רב ורב יוסף שנחלקו אם 'כל שהוא' דוקא או לאו דוקא, הוא רק כאשר התנא לא בא לאפוקי משיעור מסויים, אלא נחלקו רק כאשר מדובר במקום שלא נאמר בו שום שיעור אחר כלל, והשיעור יכול להיות מאפס לאין סוף, ועל זה תנא "כל שהוא", ובזה בלבד סובר רב שיתכן שאינו כפשוטו "כל שהוא ממש" אלא שיש לו שיעור מסויים, משום שכל שיעור שתפרש בו עדיין ראוי להיקרא בשם כל שהוא כלפי שיעור אין סוף שיכל לומר בו (ורב יוסף סובר שגם בזה מ"מ הכוונה כפשוטו "כל שהוא"). וכמו מה שדברו בסוגיא שם על המשנה "שייר כל שהוא מנכסיו" שהרי אין שיעור קצוב לנכסיו של אדם, ולכן סובר רב שיתכן לבאר ששייר "כדי פרנסתו" שזהו כוונת התנא באומרו "כל שהוא" כי זה הנצרך לאדם למחיתו כלפי כל נכסיו. אבל בוודאי מודה רב שאם היה שיעור קצוב לנכסיו, למשל מאה מנה, והיה אומר התנא שייר כל שהוא, לא יתכן שיסכים רב לבאר שהכוונה תשעים מנה, כי תשעים כלפי מאה לא יתכן שיקרא כל שהוא בשום אופן. וכמו כן מה שהקשה אביי לרב יוסף מהמשנה לגבי ראשית הגז דתני 'כל שהוא חייב בראשית הגז' ויש לו שיעור. הנה המקשן הבין שם שאין שיעור למעלה לראשית הגז שבא התנא לאפוקי ממנו, אלא יתכן שיעורו מאפס לאין סוף, ולכן הקשה על רב יוסף למה תנא כל שהוא ויש לו שיעור. וע"ז השיב רב יוסף תשובה שבזה גם הוא מודה לרב שכאשר התנא בא רק לאפוקי מהשיעור הקצוב הגדול שנתן התנא הקודם, יתכן לקוראו 'כל שהוא' כיון שהוא רחוק מאוד מהשיעור הגדול שנקט התנא הקודם.

ותדע שכן הוא, והדבר מוכרח מדברי הגמ' בשבת צא. הנ"ל, שהרי בתחילה הקשתה בפשיטות על רב יהודה בשם שמואל שביאר שהכוונה 'כל שהוא' אפילו חיטה אחת - "פשיטא כל שהוא תנן" ושוב תירצה באורך: מהו דתימא כל שהוא היינו כזית ובא רק לאפוקי מגרוגרת, קמ"ל. והנה אם איתא שסובר רב יהודה בשם רב שבכל מקום דהיכא דתני 'כל שהוא' אפשר לבאר שיש לו שיעור, א"כ איך מקשה כל כך בפשיטות "פשיטא", הרי אינו פשיטא כלל שהרי רב יהודה בשם רב סובר דכל שהוא לאו דוקא. וא"כ היה לו לתרץ בפשיטות שבא רב יהודה בשם שמואל לאפוקי מסברת רב שסובר ששייך לבאר בכל מקום דכל שהוא יש לו שיעור, ולמה האריך לבאר שאינו פשיטא "כי היה הו"א שבא רק לאפוקי מגרוגרת". אלא ודאי ברור שגם רב מודה לסברא הפשוטה שבכל מקום שיש שיעור קצוב כמו כאן ששיעור הוצאת אוכלין קצוב בכל מקום "כגרוגרת", ויש תנא דנקט שבמקרה מסויים (מצניע לזרע) שיעורו 'כל שהוא' בוודאי פשיטא שכוונתו כפשוטו 'כל שהוא' גם לדעת רב, ולכן הקשתה הגמ' "פשיטא כל שהוא תנן", כי על זה לא חולק רב. ועל זה בא התשובה שיתכן לבאר כזית ובא רק לאפוקי מהשיעור הגדול של גרוגרת, שלזה כולם מודים שכאשר השיעור רחוק

מהשיעור הקצוב שייך לקרוא לו כל שהוא, וע"כ ששיעור כזית רחוק מהגורגרת לפחות במחצה, ודו"ק כי נכון הוא.

עוד ראייה חזקה מדברי הירושלמי שהזית רחוק מהגורגרת בשיעור הניכר

עוד יש להביא ראייה שהזית רחוק מהגורגרת בשיעור הניכר ואינו קרוב אליה, מדברי הירושלמי שביעית (פ"א ה"ג) שמבואר במשנה שם שאם יש ג' אילנות הנטועים בשטח בית סאה (נ' אמה על נ' אמה) אז מותר לחרוש את כל השדה בערב שביעית בשבילם. עוד מבואר במשנה שם שזה רק בתנאי אם האילנות הללו יכולים לגדל כמות גדולה של תאנים שיוכלו לעשות מהם כיכר של דבילה (דבילה היא גורגרת מיובשות ודרוסות יחד לגוש אחד ככיכר, כמו שפירש הרמב"ם במשנה פאה פ"ח מ"ה ורש"י בכתובות סד: במשנה) שמשקלה ששים מנה, ורק אז מותר לחרוש את כל השדה בשבילם. וגם לגבי שאר מיני אילנות או אילני סרק, השיעור הוא שרואים אותם כאילו הם עצי תאנה, ואם היו ראויים לגדל כמות מספיקה של תאנים שיוכלו לעשות מהם ככר דבלה במשקל של ששים מנה, אז מותר לחרוש את כל השדה בשבילם. וע"ז ביאר הירושלמי שהטעם שנקטו את שיעור כל האילנות כמו התאנה דווקא, הוא מפני שרצו להקל, כי עץ התאנה גם עושה הרבה פירות וגם פירותיו גסין, ואילו עץ האתרוג אע"פ שפירותיו גסין מ"מ הוא עושה מעט פירות. ואילו עץ הזית אמנם עושה הרבה פירות "אבל אין פירותיו גסין", ולכן נקטו השיעור בתאנים.

ועתה נתבונן, הלוא בוודאי אין כוונת הירושלמי שהתאנה הלחה שעל העץ גסה יותר מהזית שהוא דק, שהרי השיעור הנצרך הוא שיעשה מהתאנים הללו "ככר של דבלה" וא"כ השיעור הוא אחרי שהתאנים נתייבשו ועשו מהן גורגרות, שמחברן יחד ונעשים ככר דבילה (כי כאשר גורגרות מחוברים יחד קרויין דבילה כמש"כ הרמב"ם הנ"ל) ועל זה אמרו בירושלמי שאילן התאנה שעושה הרבה פירותיו גסין וגדולים עד שגם אחרי הייבוש שלהן יותר קל לעשות מהן ככר דבילה של ששים מנה, יותר מאשר עץ הזית שעושה הרבה, אבל פירותיו אינן גסין וצריכים כמות גדולה יותר כדי להגיע לכיכר של ששים מנה.

ואם איתא ששיעור זית בינוני קרוב לגורגרת בינונית, א"כ שניהם צריכים להיחשב פרותיהם גסין, שהרי לא מסתבר כלל שבשביל שיעור מועט שיש הפרש ביניהם תקרא לתאנה מיובשת "גסה" ולזית "דקה"? אלא ודאי שיעור הניכר יש ביניהם, שכל הרואה אומר גורגרת פרי גס וזית פרי דק הוא. וכמה נכונים ופשוטים דברי הירושלמי

לפי האמת שהזית קטן כ 5-7 סמ"ק לעומת הגרוגרת שהיא 17 סמ"ק, ועל זה נאה לומר: גרוגרת גסה וזית דק.

הגר"א בשם הזהר הק' שהגרוגרת גדולה מהזית בעשירית בלבד

והנה מצאנו בפוסקים מקור יחיד שכתב את היחס בין הגרוגרת לזית. והוא דברי הגר"א בביאורו למשלי (כב, ט) שכ' וז"ל ואיתא בזוהר שבג' ביצים יש עשרה זיתים שהם ט' גרוגרות. הרי שהזית פחות מגרוגרת בחלק עשירית, עכ"ל. ולמדנו מדבריו שבכל ביצה יש ג' זיתים ושלש זית. ואם ביצה היא 51 סמ"ק (כמו שבאמת יתבאר בס"ד לקמן במאמר ב' ענף ב') יוצא ששיעור גרוגרת הוא 17 סמ"ק (שלש מ 51) והכזית הוא 15.3 סמ"ק בלבד. (החשבון הוא 51 חלקי 3.333...). ולפי זה הזית קרוב מאוד מאוד לגרוגרת בהפרש קטן למאוד, רק כעשירית פחות, דהיינו הבדל של 1.6 סמ"ק בלבד.

אלא שיש לתמוה ע"ז, שלפי זה הוא שיעור שאינו ניכר כלל וכלל לעיני בני אדם, כאשר יעיד הניסיון. וא"כ יש לתמוה ע"ז מהגמ' שבת (צא.) הנ"ל כיצד יש הוא אמינא לקרוא לזית "כל שהוא" כלפי הגרוגרת. והיא תמיה עצומה לענ"ד.

ומלבד זאת, הנה הגר"א סותר עצמו, שהרי בהגהותיו לסי' תפו כתב שלשיטת התוס' שכזית הוא חצי ביצה, א"כ 18 זיתים הם 9 ביצים ואילו 18 גרוגרות הם 12 ביצים, עיי"ש. ולפי"ז הזית חצי ביצה והגרוגרת היא שני שלישי ביצה (כי כל ביצה גרוגרת וחצי) ובמספרים: אם ביצה 51 סמ"ק אזי הזית יהיה 25.5 סמ"ק והגרוגרת תהיה 34 סמ"ק, וההפרש הוא 8.5 סמ"ק שהוא באמת שיעור הניכר לעיניים. וזה סותר לדבריו שבמשלי שהזית קטן רק בעשירית בלבד וקרוב כל כך לגרוגרת בהפרש של 1.6 סמ"ק בלבד.

ומלבד זאת, הנה לא ציין הגר"א זצ"ל, איה מקום כבודו של הזוהר הק' הזה, וגם שאר החכמים אשר היו דברי הזוהר הק' שגור על לשונם, שדנו בעניין שיעור כזית לא הגידו לנו דבר זה. גם פלא הוא שלא הזכירו הגר"א עצמו בביאורו לשו"ע בס' שסח וסי' תפו וסי' תנו בדברו על שיעור כזית ביצה וגרוגרת אליבא דהלכתא. ודבריו במשלי נאמרו רק לגבי "ביאור אגדתא" על מאמר חז"ל בברכות (כ:) שהי"ת נושא פנים לישראל שהם מחמירים לברך על כזית וכביצה גם בלי שביעה. ולא מדבר שם בדיון הלכתי. ולכן פשוט שא"א לבנות ולהכריע עפ"ז כלל.

ועשיתי חיפוש (ע"י המחשב) של כל המקומות שהזהר הק' מזכיר את הזית בדבריו. ומצאתי רק מקום אחד בלבד שיכול להתאים לדברי הגר"א והוא בפרשת פנחס

(רעיא מהימנא תחילת דף רמד ע"ב. גם יד"נ הר' אמיתי אילני אמר לי שכן ציינו באחת מהמהדורות החדשות) ושם מדובר על מאמר חז"ל (ברכות כ:): שהתורה אמרה "ואכלת ושבעת וברכת" וישראל החמירו עליהם עד כזית ועד כביצה. (וזה בדיוק המאמר שעליו דיבר הגר"א במשלי שם) וע"ז הסבירו ע"ד הסוד ברמז המילה "אחד" שכל ט' ספירות ראשונות, הם רמוזות בגימטריה של "אח" מתיבת 'אחד', ורמוזות לט' פרורין כזיתים, והם עומדים בג' שורות שכל שורה ג' ספירות (ספירות חח"נ בקו ימין. בג"ה בקו שמאל. דת"י בקו אמצע). והאות ד' שנשארה מה'אחד' היא רומזת לביצה שהיא כנגד ספירת המלכות, לכל שורה פרור אחד, וזה רמז לג' מתוך האות ד' שנשאר מתיבת אחד. ועוד אחד שנותר מהאות ד' בא לרמז להשלים ד' אותיות הוי"ה שהן ד', ע"כ דברי הזוה"ק. ואם נבאר כאן שכל קו וקו מג' הצדדים רומז ומשלים ביצה אחת, הרי שבכל ביצה יש שלש זיתים ושליש, כי ספירת המלכות שהיא גם כזית כמו כל הספירות, נתחלקה לג' הקוים, ונמצא בכל קו ג' זיתים ושליש שהם כביצה, וכדברי הגר"א. אבל לכאורה אין שום הכרח לבאר שכל קו רומז לביצה בפני עצמה, כי אפשר לבאר שכל הי' זיתים של הי' ספירות יחד נכללים בביצה אחת ולא כל קו בנפרד ולפי זה יש י' זיתים בביצה וכמו שהוא המציאות היום. ועל כן לענ"ד שבוודאי אי אפשר לבנות שום יסוד בהלכה ע"פ דברי הגר"א הללו כלל, וברור לענ"ד שגם הוא ז"ל לא נתכוון לכך מעולם לומר שיש הכרח מהזהר לשיעור כזית, וכמבואר לכל הולך ישר ורגיל בדברי הפוסקים בכיוצ"ב, וכל דבריו באו דרך דרוש וביאור ההגדה שם, ולא לעניין הלכה כלל, וז"פ.

נראה יותר לומר שהרמב"ם (והשו"ע מעיקר הדין) סובר ששיעור כזית הוא כמו הזית שהיה מצוי אצלם בגינה, ושהיה קטן כמו שלנו היום

ולעומת זאת, האמת תורה דרכה, שהדבר הפשוט ביותר שראוי לומר בדעת הרמב"ם, וכל הראשונים שעימו, הוא, כמו שכתב הסטייפלר זצ"ל שהבאנו לעיל, שאין שום סיבה לומר שהזית יותר גדול מהזית שלנו היום.

ועוד תדע, שכיוון שהרמב"ם כתב את ספרו כדי שתהיה הלכה פסוקה לכל ישראל גדול כקטן, ושלא יצטרכו לעיין בשום ספר אחר כדי לדעת את המעשה אשר יעשון, וכמו שכתב בעצמו בהקדמת ספרו⁴. א"כ כאשר כתב בכל ההלכות רק מילה אחת: "כזית"

⁴ וז"ל: לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה. לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה, ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם, עכ"ל הרמב"ם.

בוודאי כוונתו כפשוטו ממש כגודל זית הבינוני הצומח לפנינו על העץ. ואם היה יודע שזית הצומח על העץ שבגינתו נתקטן ממה שהיה בזמן חז"ל, ובאמת שיעורו הנמסר למשה מסיני גדול יותר, איך לא השמיענו דבר זה?

אלא על כורחך לומר אחת משתי האפשרויות:

או שסובר הרמב"ם שלא נתקטנו הזיתים מזמן חז"ל עד זמנו. ולפי"ז אין גם שום סיבה לומר שמזמנו עד זמנינו נתקטן כ"כ. או שסובר שאפילו אם התקטנו, מכל מקום יש לשער לפי הזית הבינוני המצוי באותו דור מבלי להתחשב במה שהיה פעם⁵. וגם לפי זה בזמנינו יש לשער לפי הזית הקטן שלנו.

ושמעתי באומרים לי, שאולי יש לומר שכבר בזמן הרמב"ם נתקטנו הזיתים, אלא שהרמב"ם לא שם לב לכך או לא ידע ממציאות זו. אך דבר זה לא ניתן להיאמר על החוקר הגדול ביותר בענייני השיעורים, אשר עסק כה רבות במסירת השיעורים בצורה מדויקת ולומר שבעניין הכזית לא שם ליבו לכך. ועוד והוא העיקר, מי הוא זה אשר מכריחנו לומר כדבר הזה בלי סיבה מוצדקת ומוכרחת, ולהוציא מהסברא הפשוטה שלא נשתנה שום דבר מהותי בגודל הזית, וכמו שעניינו הרואות שלא נשתנה שום שינוי מהותי בשאר הפירות כמו גרוגרת וככותבת הגסה ושיעורים וגרעיני חרובים, ומה ראה הי"ת להלקות את פרי הזית יותר משאר המינים... וא"כ מי מכריחנו שדוקא הזית חל בו שינוי מרחיק לכת כל כך. הלא רק לדעת ר"י שבתוס' שהיה לו הכרח מהגמ' שזית הוא כחצי ביצה, (ויותר נראה שר"י לא ראה זיתים כמו שהוכחנו לקמן ענף ח' ד"ה תלמיד מהר"ם) צריכים אנו להיכנס בדוחקים של שינוי הדורות בזיתים. אבל לדעת הרמב"ם

5. ודע שביארנו באורך לקמן ענף ח' שגדולי עולם עומדים ביסוד שיטה זו שהשיעור שנמסר למשה מסיני לשער בו, כגון רוחב האגודל, שעדש, כשעורה, כזית, כביצה וכדו' (כמובן מדובר כאשר השיעור נמסר בפירות ואוכלין, ולא כאשר נמסר שיעור במידה ורק תרגמוהו למיני אוכלין) אין הוא שיעור קבוע שנמסר לפי אותו הגודל שהיה בזמן מתן תורה, אלא הרי הוא נמדד לפי כל דור ודור לפי הזית והביצה הבינוני שלו ושלא אכפת לנו שהיו פעם גדולים יותר. הלא הם: יד יהודה (יו"ד סי' מא בקצר סק"ב) חוט השני (סי' צז) שו"ת חת"ס (או"ח סי' קכז וקפא) מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה אמנם אפילו והלאה) שו"ת יד אליהו (מלובלין, סי' כו ד"ה אך דס"ל) ס' משנת אברהם (פרייס. על הסמ"ג ל"ת קפב אות ד) שו"ת חסד לאברהם (תאומים, מהדו"ק יח) בית יצחק (שמעלקים, ח"ב חיו"ד סי' קלג אות ג) בית שלמה (דרימר, סאקלא, או"ח סי' קז) זרע אמת (יו"ד צ) פתח הדביר (קונט' כסא דחיי בשלשה מקומות: בדף קצה עמודה ג' ובדף קצט ע"א ובדף רג רע"א) ובחזו"א (או"ח סי' לט אות ו) ובאגרות החזו"א (ח"א מכתב קצד) וע"ע באורך בס' שיעורין של תורה לסטייפלר זצ"ל בס' ט. וע"ע בס' הידורי המידות (מרגולין, פרק יד). כמו כן העידו שהגר"ח מוולאזין זצ"ל נהג כן למעשה כמבואר בספר שיערי רחמים (אות קסה בהגה) ובס' מנהגי הגר"ח (אות נא) ובס' הידורי המידות (מרגולין, בהסכמות עמו' 48 ובסוף פ"א עמו' 91) הביא מהגרש"ז אוירבך זצ"ל שהורה וכתב לו שאם קשה לו "להדר" יכול לסמוך על שיעור הגר"ח ולאכול מצה כגודל זית של ימינו.

שבוודאי לא למד כדברי התוס', וכבר תירצוהו האחרונים בתירוץ מרווחים ע"פ דברי התוס' ישנים והמרדכי ותוס' רי"ד וכנ"ל, וא"כ אין שום ראיה מהגמ' כמה הוא שיעור כזית ביחס לביצה, וממילא אין צורך להדחק ולומר שנתקטנו הזיתים.

ורק אם נאמר שעד זמנו של הרמב"ם לא נתקטנו הזיתים, והיו גדולים כבזמן חז"ל קרובים לשליש או לרביע ביצה, ולכן הרמב"ם כתב בסתם "שיעור כזית", אלא שרק אח"כ נתקטנו עד שבימינו הם כעשירית ביצה, אזי באמת לא נדע כמה שיעור כזית היה לו להרמב"ם ז"ל. אולם דבר זה לא ניתן להיאמר, שהרי כבר מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ג סוף סי' פח) העיר שהזיתים שבזמנו אין בנמצא שיהיו גדולים כחצי ביצה כלל וכלל לא (כלשוננו). וגם מדברי הרשב"א (משמרת הבית ב"ד ש"א ו.) יוצא שבכל ביצה יש יותר מד' זיתים (כמבואר לקמן ענף ו' באורך. ושם נתבאר שאין בדבריו ט"ס כלל). וכן תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ור' שמשון שהיה בזמן מהרי"ל מעידים ג"כ שהזיתים קטנים אפי' פחות מו' זיתים בביצה. וא"כ אחרי כל העדויות הללו הרי אי אפשר לומר שבזמן הרמב"ם הזיתים היו גדולים, אלא אדרבא היו כגודל הזיתים שבימינו וזהו שיעורו האמיתי של הכזית לפי הרמב"ם.

העולה מהאמור: שברור ופשוט לכל ישר הולך, שהרמב"ם וכל הראשונים שעימו, שבוודאי אינם סוברים את הראיה שהביאו התוס' מהגמ' לומר שכזית חצי ביצה וגרוגרת גדולה מחצי ביצה. שהרי הם סוברים שגרוגרת היא שליש ביצה, וא"כ הזית קטן יותר משליש, רק שלא ידעו הפוסקים בכמה הוא קטן יותר ולכן החמירו עד שליש. וממילא בוודאי שהרמב"ם וכל אותם ראשונים שיערו שיעור כזית כפשוטו, כמו זית בינוני שצמח אצלם על העץ. ואין שום גילוי ורמז ברמב"ם להגדיל את השיעור כזית יותר מאשר הזית הבינוני שלנו שהוא 5-7 סמ"ק בלבד. והמוציא מחבירו עליו הראיה לומר שבזמן הרמב"ם הזיתים היו גדולים יותר משלנו. ומלבד שיש חזקה דהשתא לומר שלא נשתנה הזית כיון שאין הכרח לומר זאת. עוד בה שכבר הוכחנו בענף א' שכל השיעורים האחרים שגילה לנו הרמב"ם את שיעורם הינם לפנינו היום כמו ששיער הרמב"ם, וא"כ פשיטא שאין שום סברא לומר שדוקא פרי הזית יצא דופן מכולם ונתקטן. ועוד שיש לנו ראיה ברורה מהגמ' שבת צא. שהזית קטן הרבה מהגרוגרת ובוודאי לא קרוב אליה כמו שנתבאר לעיל באורך.

ענף ד

שיטת השו"ע - כתוספות או הרמב"ם

שיעור כזית שמתבאר מדברי השו"ע וההלכה למעשה בזה

האם השו"ע פסק כתוס' או כהרמב"ם והסתירה בדבריו

ידוע מה שפסק השו"ע בהלכות פסח (סי' תפז) וז"ל שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה, עכ"ל. ומקורו הביא בב"י וז"ל ושיעור כזית נראה מדברי התוספות בסוף פרק גיד הנשה (חולין קג: ד"ה חלקו) דהוי כחצי ביצה, עכ"ל. ולא הביא שום דעה חולקת על זה, ולא פלפל בנידון זה כלל. וגם לא הזכיר את דברי התוס' בעירובין (פ:) וביומא (פ:) ששם כתבו דבריהם באריכות ואף הקשו על זה משיעור גרוגרת של העירוב, ולכן הגדילו את שיעור הביצים בעירוב וכמבואר לעיל בענף ב'. ולא נתרגש ולא הזכיר שהרמב"ם והרי"ף והרא"ש בוודאי לא סוברים כהתוס', ולא יצא לקראתם לברר דעתם ולתרוץ קושיית התוס' מעליהם, אלא סתם ולא פירש מאומה. רק השאיר לנו רמז בעלמא בכותבו בשו"ע "יש אומרים" דהוי כחצי ביצה, לרמוז שיש דעה החולקת ותו לא.

ומאידך, בשו"ע בהלכות עירובין (סי' שסח ס"ג וס"ד תט, ז) פסק כמו הרמב"ם בסתם "להקל" ולהניח עירוב קטן של ו' ביצים. ושגרורת היא כשליש ביצה (וא"כ זית הוא קטן משליש) וגם דעת הי"א שהביא בשו"ע שצריך להניח שיעור ח' ביצים (ושיטה זו הביא רק בסימן שסח ולא בסימן תט ששם כתב רק ו' ביצים. ועוד שכתב עליה בב"י שאין דעה כזו והיא טעות סופר בטור, עיי"ש), גם דעה זו אינה כדעת התוס', שהרי לפי התוס' היה צריך להגדיל את שיעור נתינת העירוב יותר מט' ביצים כמו שנתבאר לעיל ענף ב'. ומוכח שהשו"ע נוקט לעיקר הדין כהרמב"ם, והרי אף התיר באופן זה לברך על העירוב, שהרי מבואר בסי' שס"ו (סעיף יד) שמברך על מצוות עירוב. ונמצא שיש סתירה מפורשת בשו"ע האם לפסוק כהתוס' שהזית חצי ביצה או לפסוק כהרמב"ם שהזית פחות משליש ביצה.

ובאמת לכאורה פשוט הדבר, שמרן השו"ע יתפוס להלכה לעיקר כדעת ג' עמודי ההוראה הרמב"ם הרי"ף והרא"ש שנסמך עליהם בכל מקום כנגד התוס'. ובפרט ששיטת התוס' סותרת את המציאות שהזית אינו חצי ביצה, ואילו לשיטת הראשונים

ניחא שלא היה שום שינוי. וא"כ על מה ולמה יראה למרן השו"ע לפסוק כהתוס' נגד ג' עמודי הוראה ונגד המציאות?¹

מדוע לא הובאה שיטת הרמב"ם בשו"ע סי' תפו

שמה תאמר מדוע א"כ לא הביא מרן השו"ע את סברת הרמב"ם בסי' תפו בסתם. ולמה הביא רק את סברת התוס' בשם י"א מבלי חולק?

אולם התשובה פשוטה, שהשו"ע "לא היה לו דיון וספק כמה שיעור כזית לשאר הראשונים שחולקים על התוספות". כי היה ברור ופשוט לו שלדבריהם שיעור כזית הוא כפשוטו "כגודל זית בינוני שגדל לפנייהם על העץ" וזהו עצם השיעור כמו שכתבו הגאונים בתמיה "שזהו השיעור ואיך יהי שיעור לשיעור?" וממילא בואו נחשוב, כיצד היה יכול השו"ע לכתוב את שני הדעות הללו בהלכה? האם יתכן לכתוב כך: "שיעור כזית י"א שהוא כגודל זית שצומח על העץ וי"א שהוא כחצי ביצה". הרי בוודאי זה חוכא ואטלולא לכתוב כך. כי היה פשוט לשו"ע שכשכותבים "כזית" הכוונה כפשוטו "כמו זית", וזו כוונתו בכל ההלכות בשו"ע שכתב "כזית" היינו "כמו זית". רק בהלכות פסח כתב את היש אומרים שהם החידוש הגדול שסותר את המציאות ואת הפשטות, שכזית הוא "לא כמו זית" אלא חצי ביצה. ולכן הביא רק את דבריהם בלשון י"א, היות ודעת "הסתם" מבוארת מעצמה ואינה צריכה להיכתב.

ובאמת כבר כתב ר' ישמעאל הכהן בעל שו"ת זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) אחר שכ' להוכיח מהרי"ף הרא"ש והרמב"ם דלא ס"ל כהתוס',

1. וע"ע בפר"ח סי' תפו שגם הוא פסק לגמרי כהרמב"ם דלא כהתוס'. וגם בס' מלכי בקודש (סי' תפו) ובשו"ת שארית נתן (פאלק סי' יב) שכתבו ששיטת הרמב"ם מחוורת להלכה יותר. וכ"כ בס' בית שאול בקונט' השיעורים. וכ"כ בשו"ת מטה יוסף (לר' יוסף יקואל סי' א דף מח). וכ"כ בקונט' הנקרא "מקום זרע" להגאון ר' שאול הכהן מג'רבא (שנדפס בתוך ספר קרני רמים ח"ב פרשת שלח עמוד קיג) שהסכמת "כל האחרונים" ששיעור כזית הוא שליש ביצה או פחות, עיי"ש. אולם בערך השלחן טייב סי' תפו סוף סק"א מסיק לשער להלכה "לחומר" (כלשונו. ולא לקולא) בחצי ביצה גם לדעת הרמב"ם ששיעור עירוב הוא ו' ביצים ע"פ תירוצו לחלק בין פת לפירות כמו שתירצו בתוס' ישנים, עיי"ש. ודבריו תמוהים טובא שהרי בדעת מרן בוודאי אי אפשר לומר חילוק זה. וכבר העיר עליו בס' בן פורת יוסף (ברבי ח"ג מער' ז' אות ג דף יד עמודה ד) לדחות דבריו דדוחק גדול לבאר כוונת מרן השו"ע שכתב ביצים שכוונתו ביצים מפת ולא מפירות, עיי"ש. והרה"ג ר' אילני אמיתי אמר דאינו רק בגדר "דוחק" אלא אי אפשר לתרץ כן, שהרי מה נענה על מה שמרן כותב להדיא שג' גרוגרות הם כביצה וא"כ בוודאי יש יותר מג' זיתים בביצה, וא"כ על כורחינו אינו כתוס'. גם בשו"ת ציץ הקדש (ח"ב סי' לח אות כא) תמה עליו, עיי"ש. ושו"ר לר' יוסף ידיד הלוי בס' ברכת יוסף (ח"ב אות ז סי' ד"ה ולא הבנתי דף צח ע"ב) שתמה על הרב ערך השלחן בזה שאין כאן שום יישוב לסתירה בשו"ע כלל.

ואחר שהביא גם את הסתירה בדברי השו"ע, העלה וכו' וז"ל ואפשר דהיינו טעמא דכ' מרן (בסי' תפו לעניין אכילת כזית מצה) דין זה בשם י"א לפי שליבו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים כנ"ל. **ולא כתב דעת זה אלא להודיע דטוב לחוש גם לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה**, עכ"ל. והובאו דבריו בשו"ת ויאמר יצחק (ואליד, או"ח סי' ח). גם בקונט' הנקרא "מקום זרע" להגאון ר' שאול הכהן מג'רבא (שנדפס בתוך ספר קרני רמים ח"ב פרשת שלח עמוד קיג) הביא דבריו בהסכמה. וכ"כ מדנפשיה בס' כסא אליהו (ישראל, סי' תפו) וז"ל ומ"ש מרן בשם יש אומרים הטעם נראה לע"ד לפי שעינו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים ולהכי כתב בשם יש אומרים **לאשמועינן דטוב לחוש לדעה זו** וכמ"ש והארכתי בזה אל מקום אחר בס"ד, עכ"ל. הרי ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד דדעת מרן הוא רק דטוב לחוש לחומרא לשיטת התוס'. וכ"כ בשו"ת יד אליהו (לובלין סי' כו ד"ה היוצא לנו) שלא כ' השו"ע שכזית הוא חצי ביצה **אלא רק על צד החומרא** כגון לעניין אכילת מצה ומרור ולזימון ולברך ברכת המזון, עכ"ל.

וע"ע בשו"ת חזו"ע (סי' כח בהערה שבסוף התשובה) ובספרו חזו"ע פסח (דיני כרפס ס"ק ה' עמו' מב) וחזו"ע ברכות (עמו' ערב) שבכולם פסק שיש לחוש ולהחמיר גם כדעת הרמב"ם וגם כדעת התוס', עיי"ש. אלא שיש לתמוה קצת על מה שמשמע מלשונו, שהחומרא כדעת הרמב"ם היא מידת חסידות. כי לכא' לאור האמור נהפוך הוא ששיטת הרמב"ם והשו"ע שפסק כמותו יותר עיקר מסברת התוס', ולחוש לתוס' הוא חומרא שלא מעיקר הדין.

האם לדעת השו"ע מי שאכל כזית של זמנינו יכול לברך ברכה

אחרונה

ויש להסתפק לפי שיטה זו, שמרן השו"ע רק התכוון "להחמיר" כתוס', אבל מעיקר הדין בוודאי סובר ככל הראשונים ששיעור כזית הוא כפשוטו וכדעת הרמב"ם שנתבאר לעיל ענף ג'. האם נתכוון גם להחמיר ולומר שמי שאכל שיעור כזית של עיקר הדין "לא יברך ברכה אחרונה" או שמא כתב כן רק כאשר אין שום הפסד כלל כאשר יאכל שיעור גדול, כגון במצוות מצה ומרור, וכן בא להחמיר ולומר שמי שאכל שיעור כזית הקטן כעיקר הדין, אזי לכתחילה נאמר לו שימשיך לאכול עד שיגיע לשיעור הגדול של חצי ביצה. אבל באופן שאינו יכול, או לא רוצה לאכול יותר מאיזו סיבה, לא התכוון מרן להורות לו שימנע מלברך משום כך ברכה אחרונה, כי באמת אין צריך לחוש לספק ברכה לבטלה מחמת סברת התוס' ושפיר דמי לומר לו לברך בפה מלא. ולא לחוש לשיטת התוס'.

ולכאוף היה מקום להביא ראייה שהשו"ע מקל גם בברכות כשיטת הרמב"ם. ממה שבהלכות עירובין כאשר מניח שיעור ו' או ח' ביצים (ששיטות אלו הוזכרו בשו"ע) מברך על זה ברכת העירוב (כמבואר בשו"ע סי' שסו סי"ד), ואילו לפי תוס' שכזית הוא חצי ביצה א"כ צריך להניח יותר מט' ביצים (וכמו שביארנו לעיל ענף ב') והוי ברכה לבטלה, כי לא הניח כשיעור הראוי. וא"כ לכאוף רואים שלא חשש השו"ע לתוס' אפילו לעניין ברכה.

אולם זה אינו מוכרח, כי באמת אין ראייה מהשו"ע כאן שיש לברך ברכה אחרונה למי שאכל שיעור כזית הקטן, שהרי ידוע הכלל שכל מצוה מדרבנן שאין לנו ספק בעיקר החיוב, אלא רק ספק בצורת המצוה אי יצא או לא, אז אמרינן בה ספק דרבנן לקולא שיוצא ידי חובת המצוה בתורת ודאי, ולכן יכול גם לברך. וכבר האריך בזה מרן מלכא זצ"ל בשו"ת יחיה דעת (ח"ו סי' לא) בכמה דוגמאות. ואבוהון דכולהו ספירת העומר בין השמשות, שכתבו התוס' מנחות (סו) והשו"ע (תפס ס"ב) שאע"פ שהוא ספק יום ספק לילה, מ"מ כיוון שבוודאי חייב לספור וספק אם יוצא עתה בספירתו, ממילא אמרינן ס' דרבנן לקולא ויכול לברך כיון שיוצא י"ח, עיי"ש. ולכן גם לגבי שיעור עירוב שפיר פסק השו"ע שיכול לברך כשיעור הקטן, כיון שבוודאי חייב בעירוב, וכל הספק הוא אם יוצא י"ח בשיעור ו' ביצים ואמרינן ס' דרבנן לקולא ויוצא י"ח עירוב ויכול גם לברך. אבל לגבי מי שאכל שיעור כזית הקטן ושואל האם יכול לברך ברכה אחרונה, שם הספק הוא "בעיקר החיוב" האם חייב לברך או לא, ואמרינן שספיקו להקל דאינו חייב לברך, וממילא אינו רשאי לברך דסב"ל.

במצוות דרבנן כגון אכילת מרור בוודאי סובר השו"ע שאפשר לברך על שיעור כזית של זמנינו ולא חושש לסב"ל

ומ"מ הנה הרווחנו, שעכ"פ מוכח מהשו"ע שלגבי כל מצוות דרבנן אפשר להקל לכתחילה לצאת י"ח כהשיעור כזית הקטן ואף לברך על זה, כמו בהלכות עירובין שהתיר לכתחילה לברך כשיעור הרמב"ם ולא חשש לתוס' כלל.

ונפק"מ לגבי מצוות אכילת מרור שיכול לדעת השו"ע לאכול כשיעור כזית הקטן ולברך ברכת "על אכילת מרור" ולא לחוש לסב"ל כלל (וזה גם אם נאמר שמרן ספוקי מספקא ליה ספק שקול בשיעור כזית. ולא כהאחרונים הנ"ל דס"ל שרק בתור חומרא החמיר כתוס') ומכאן יש לתמוה על מה שכ' בס' כף החיים (סי' תפו סק"א) ובחזו"ע פסח (הל' אכילת מרור הלכה יג עמו' צט) שמי שאוכל מרור כשליש ביצה אין לו לברך ברכת "על אכילת מרור" משום סב"ל, עיי"ש. ולהאמור אין כאן חשש סב"ל, ושפיר דמי לברך גם לסוברים שמרן השו"ע מספקא ליה אם כתוס' או כהרמב"ם, כשם שפסק מרן שמברך על העירוב אע"פ

שלסברת התוס' לא הניח כשיעור וברכתו לבטלה. וכשם שמותר לברך על ספירת העומר בין השמשות מדין ספק דרבנן לקולא.

האם אפשר להקל לברך בדיעבד על שיעור כזית של זמנינו

(7-5 סמ"ק)

וחזרנו לספק הראשון האם כוונת השו"ע להחמיר לכתחילה לאכול כשיעור חצי ביצה של תוס', אבל בדיעבד יודה שאם אכל כשיעור הקטן יכול לברך ברכה אחרונה. או שמא סבר השו"ע שיש ספק שקול האם כהתוס' או כהרמב"ם, ובדאורייתא יש להחמיר ובדרבנן יש להקל (גם לעניין ברכה כנ"ל) ולפי"ז יסבור שאין לברך, דכלל גדול בידנו "ספק ברכות להקל".

ובאמת בוודאי שפשטות הדברים מורים שמרן השו"ע חשש לדעת התוס' וסבר שיש כאן מחלוקת ללא הכרעה ושיש לחוש לב' הדעות. ולכן החמיר בדאורייתא והקל בדרבנן (אלא שהקל גם לברך במצווה דרבנן וכו"ל) וכמו שבאמת למדו האחרונים בדבריו (עיין משנה ברורה וכף החיים בסי' תפו) וכן המנהג הפשוט עד היום בכל ישראל שאין מברכים על פחות מחצי ביצה ברכה אחרונה.

אולם גם לפי זה נראה לענ"ד, אם יסכימו עימי גדולי הדור, שנראה לומר שמאחר שהשו"ע ספוקי מספקא ליה כמי הלכה, ולא הייתה לו בזה הכרעה, ממילא ניתנה לנו הרשות להכריע לגמרי כצד האמת ששיעור כזית הוא כזית שלנו 5-7 סמ"ק. וזאת כאשר נתבונן בכל ששת הטענות הנ"ל שהזכרנו לעיל בסוף ענף א' שלפיהם הדבר ברור שאין לחוש כאן לסב"ל, ושיש להכריע לגמרי דלא כהתוס' אלא כהרמב"ם ודעימיה. כי שיטת התוס' הרי היא כעין "שיטה יחידאה" לפי כל מדד אפשרי, הן מהמציאות שנסתרת מהזית ומכל המינים האחרים שלא חלו בהם שינויים, וא"כ למה נאמר שאך רק את הזית הקטין הי"ת יותר מכולם? והן מכח החזקה דהשתא של פרי הזית עצמו, שאין לומר שנשתנה ונתקטן בלי שתהיה לכך ראיה ברורה מחז"ל (ואין לנו ראיה כזו, כי הראיה היחידה שהביאו התוס' נידחת ללא דוחק ע"פ חילוקי הראשונים. ובנפול היסוד נפל הבניין) והן מהגאונים בג' מתשובותיהם שמורים מפורש לשואלים, הלכה למעשה, שכל אחד יכול לצאת לשוק וישער כפי ראות עיניו מי הוא הזית הבינוני וישער על פיו "ואין לומר שנשתנו" "ואין צריך ללמוד שיעור מאחר" כלשונם. ובוודאי מרן ז"ל לא ראה דבריהם. וכן רוב הראשונים וג' עמודי ההוראה מכללם, שסוברים ג"כ לשער כפי פרי הזית שלנו, כמו שנתבאר לעיל ענף ג', ובפרט שמצינו

שמבעלי התוס' עצמם יש שחזרו בהם כאשר ראו שבמציאות הזיתים קטנים מאוד, כאשר קרה לתלמיד מהר"ם ולרבינו שמשון ולהרא"ש (כמו שכתבנו לקמן ענף ו' בדעתו), וגם העידו בעצמם שאינן בקיאים בשיעור כזית כמו שכתב להדיא הראב"ה. ומהרי"ל שלא חזר בו כששמע שהזיתים בארץ ישראל קטנים, הוא מפני ששיער שכנראה הזיתים הקטנים שראה ר' שמשון הם זיתי כבש ולא זיתי שמן (וחוסר ידיעה שנו כאן, כי הדבר להיפך שהזיתים הקטנים הם זיתי שמן) אבל לא חשב מהרי"ל מעולם שהזית נתקטן מזמן חז"ל לזמנינו. ואילו היה יודע את המציאות, יתכן שהיה חוזר בו כמו ר' שמשון. וגם דבר זה לא ידע מרן השו"ע שמבעלי התוס' בעצמם חזרו בהם כשראו זיתים. וכמו כן מסוגיות הש"ס ביותר מי' מקומות מוכח בראיות חזקות שהזית קטן הרבה מחצי ומשליש ביצה, כמו שיתבאר לקמן ענף ז בס"ד. וליתר חיזוק, כך גם אומרים חוקרי הטבע והארכיאולוגיים שמכל הממצאים של גרעיני הזיתים ועצי הזית הזקנים ביותר שנמצאו בארץ ישראל, לא נמצאו זיתים כחצי ושליש ביצה כלל, אלא רק קטנים כמו שלנו היום ובדיקוק אותם סוגים שנמצאים אצלנו היום בארץ ישראל. כמו כן יוצא להלכה מהכרעת הרבה אחרונים (ט"ו במנין) הסוברים שגם אם צדקו התוס' בראיתם מחז"ל, והזית היה פעם גדול כחצי ביצה, מ"מ להלכה יש ללכת לפי גודל הזית שבכל דור, כי כך נמסר למשה מסיני לשער כפי הבינוני שבכל דור, ולא אכפת לנו מה היה גודלו פעם. ולפי כל זה יש לדון את שיטת התוס' כשיטה יחידאה. ובפרט שיש לנו ס"ס מרווח לומר שמא לא נשתנה פרי הזית כלל ומאז ומעולם היה קטן כמו היום. וגם את"ל שנשתנה ונתקטן, מ"מ שמא כהסוברים שיש לשער כפי הבינוני שבכל דור ודור. וידוע שבס"ס כבר אין איסור של ברכה לבטלה ורק לכתחילה לא מורים לברך. אבל אחרי בירור האמת הנ"ל שפיר דמי להורות לברך בפה מלא ואין כאן חשש כלל.

ולכן גם לו יהי שמרן השו"ע לא נחית לכל הטענות הנ"ל והיה מסופק אצלו כמי ההלכה ולא הכריע בה, מ"מ לפי זה ממילא אפשר לומר דדל מהכא דעת מרן שלא הכריע, ולכן ניתנה לנו הרשות להכריע אחרי עוצמת הבירור הנ"ל שנגלה לפנינו היום. ובוודאי יש לומר בפה מלא בנידון דידן "אילו היה רואה מרן כל הנ"ל היה מכריע כהרמב"ם ולא חושש לתוס' כלל"

אין צריך לומר, שכל זה הוא הנראה לענ"ד להלכה. אולם לא למעשה לקולא, כי זה נתון לשיקול והכרעת גדולי הדור בלבד. וכל המיקל בלא הכרעתם על דעת עצמו הוא עושה.

עוד בירור עמוק ושורשי בדעת השו"ע בהכרעתו בנדון שיעור כזית

דרך אגב, מי שירצה לרדת לעומק דעתו והכרעתו של מרן השו"ע בנדון זה, ימצא את עצמו בבילבול גדול. כי יש כאן כמה וכמה תמיהות גדולות, והרוצה לברר דעתו צריך לענות עליהם:

חדא, כיצד יתכן שבשום מקום, עד הלכות פסח, לא הזכיר את סברת התוס', ולכאורה היה לו להזכירה יותר בהלכות ברכות, למשל בסי' קפד ס"ו ששם כתב ששיעור ברכת המזון הוא באכילת כזית. ששם יש הרבה יותר נפק"מ לדעת שיעור כזית דבר יום ביומו, ומדוע שתק שם ואפילו לא ציין לעיין בסי' תפו ששם הביא שיטת התוס'.

עוד קשה מאוד מדוע בהלכות עירובין בסי' שסח ובסי' תט ששם הוא "סוגיא בדוכתא" שבה דברו התוס' באריכות על אותה סוגיא. ומכח סברתם שהזית חצי ביצה הגדילו את שיעור העירוב. ושם לא הזכיר מרן בב"י ובשו"ע את דעתם כלל וכלל, כאילו אינם בעולם. ולא פלפל בדעתם לעניין שיעור העירוב, והיא תמיהה רבתי.

ועוד יש להעיר על רבינו הב"י בסי' תפו, מה ראה להביא ממרחק לחמו שציין לשיטת התוס' במסכת חולין קג: ששם דבריהם ברמז שהזית חצי ביצה, כאשר יראה הרואה. ולמה לא הביא מסוגיא בדוכתא מדברי התוס' בעירובין פ: ומדבריהם במסכת יומא פ. ששם הדבר מפורש יותר.

ולחומר הקושיא, הקרוב אצלי לומר שלא היה למרן ז"ל גליונות דברי התוס' הללו ולא ראם כלל.

גם תמוה מאוד למה לא העיר בב"י בסי' תפו שמדברי הרמב"ם בעירובין לא משמע כהתוס', הרי הוא עצמו פסק כדבריו בהל' עירובין.

וכנראה באנו כאן למה שכתב מהרי"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יו"ט (סי' ג דף ט ע"ג. ובמהדורת משנת ר"א עמו' כו ד"ה הן) שכתב וז"ל דמה שאנו תופסים עיקר דברי מרן השו"ע לענין הלכה, הוא בדבר שנודע לנו בבירור שעמד מרן בעיקר הדין, ודעתו דעת עליון הכריח לפסוק כן, אבל בדבר שלא הוברר לנו אם עמד מרן בעיקר הדין, [כגון] בענין דין זה דפסק כדעת הרמב"ם, ואפשר דלא יהיב אדעתיה לומר דזה תלוי בעיקר דין טעם כעיקר לאו דאורייתא או לא, והרמב"ם לשיטתיה אזיל לס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא, אבל לדידן דקימא לן דטעם כעיקר דאורייתא, צריך לעשר על הכל, ומפני זה העתיק דברי הרמב"ם כמנהגו. וכל כהאי גוונא אינו מן הראוי לפסוק בפשיטות כדעת מרן, מאחר שלא נודע לנו שעמד בעיקר סברא זאת, וצריך לחוש לענין מעשה

להפריש מן הכל כדעת הרא"ש, עכ"ל. הרי לנו דוגמא שעל פי חשבון מסויים לומר שלא נחית הפוסק לחשב הפסק לשיטתיהו, אפשר לדחות דבריו ואפילו פסק בשו"ע. ועי' בדברי מרן מלכא זצ"ל שהביא דברי הרב שמחת יו"ט הנ"ל וחיזקם מכמה פוסקים שכתבו כן. עי' בעיקר ביביע אומר ח"ח חיו"ד סי' כג סוף אות ח. ובח"ז או"ח סי' נג אות ז. ובמפתחות ותוכן הענינים לחלק י סי' נח בהערות לשו"ת רב פעלים חיו"ד ח"ב סי' ז.

וגם כאן הנראה מתוך כל ההכרחים והתמיהות הנ"ל, שמרן השו"ע לא נתן דעתו כל כך שיש קשר בין המבואר בהלכות עירובין לכאן, וכנראה שלא היו לפניו גליונות דברי התוס' בזה בעירובין וביומא. גם בכל הפוסקים הבין מרן שהשיעור כפשוטו כגודל זית בינוני שצמח על העץ, כי סתמן כפירושן מדלא ביארו שיעור אחר בזה. וכל כוונתו של השו"ע שהביא דברי התוס' בשם י"א ששיעור כזית חצי ביצה, הייתה רק לחומרא בעלמא, ומראה מקום הוא לו, לומר שאם אדם יכול להדר, אז שיאכל כזית מצה ומרור בגודל של חצי ביצה, כי מה יפסיד בזה. אבל לא הייתה כוונתו מעולם לפסוק כן מעיקר הדין כלל נגד הפשטות של כל הראשונים שכתבו תמיד רק מילה אחת "כזית" שפירשו כפשוטו וכמשמעו "כזית הצומח על העץ לפנינו". וגם בדיעבד מי שאכל שיעור כעיקר הדין, ולא יכול לאכול יותר, יש לו לברך ולא יפסיד הברכה. ולכן גם לא פירש כן בכל המקומות ובפרט בהלכות ברכות, כמה הוא שיעור כזית, אלא כתב סתם "כזית" ככל הראשונים הספרדים שידעו צורת זית, כי זהו השיעור עצמו "כמו הזית הידוע הצומח לפנינו על העץ" וכמו שנתבאר לעיל ענף ג' בדעת הרמב"ם והראשונים, עיי"ש.

אחרוני זמנינו המורים לברך על פחות משיעור חצי ביצה

ושו"ר להרה"ג ר' זמיר כהן שליט"א בספרו "הכזית בזמנינו" ושוב נדפס בשו"ת נזר כהן (ח"ב או"ח סי' יג אות ו' ד"ה איברא עמו' צו) שהעלה שאין לחוש לסב"ל במי שאוכל כזית של שליש ביצה (שאז בוודאי הגמור אכל שיעור כזית לדעת הרמב"ם והשו"ע) ויברך ברכה אחרונה.

והנה בהסכמת הגאון הנאמ"ן הגר"מ מזוז שליט"א לשו"ת נזר כהן (נדפס שם בסי' יד עמו' קכה) לא הסכים עימו להורות להלכה לברך על פחות משלשים גרם, עיי"ש והר' המחבר השיב לו מה שהשיב עיי"ש.

אבל הנה יותר מאוחר חזר בו הגר"מ מזוז שליט"א מדבריו, והורה מפורש שמי שאכל 13 גרם ולא יכול לאכול יותר, יכול לברך ברכה אחרונה ואין לחוש לסב"ל. ואמר כן בשיעורו הקבוע שנת תשע"ט י"ג שבט פרשת בשלח ונדפס בעלון "בית נאמן" (מספר 145 אות י' והעתקנו את לשונו בנספחים נספח ד') והעתקנו את כל דבריו בנספחים נספח ג', עיי"ש.

ועיין עוד את 'מלחמתה של תורה' שהייתה בעניין זה, שהופיע בירחון הנכבד "אור תורה" (ונמצא היום לכל דורש חכמה במאגר "אוצר החכמה") בין הרב יונתן כהן מצפת לבין הר' יוסף מלמד מירושלים. שהר' יונתן טען בתוקף שבוודאי הכזית הוא כ 4 סמ"ק כגודל הזיתים בזמנינו. ואילו הר' יוסף טען בתוקף שהכזית הוא בסביבות ה 13 סמ"ק ולא יתכן שהוא פחות מכך כלל וכלל (אולם הודה וכתב שלא יתכן שכזית גדול יותר מכך). ואני הקטן אחר שקראתי את כל המאמרים, נראה לענ"ד שיותר צדקו דברי הר"ר יונתן (אלא שהזית הבינוני הוא 5-7 סמ"ק ולא 4). וכמו שמתבאר בקונטרס אשר לפניכם, ושאין שום הכרח שבזמנם היה הזית גדול יותר משלנו. והנני לציין כל המקומות בחוברות אור תורה לכל המעוניין לעיין בהם: אב תשס"א סי' קכח עמו' תשעב. חשון תשס"ב סי' יג עמו' קו. כסלו תשס"ב סי' ל עמו' קפז. טבת תשס"ב סי' מ עמו' רלג. אדר תשס"ב סי' סד עמו' שע. כסלו תשס"ד סי' כד עמו' קלט. והבוחר יבחר עם מי הצדק. ועכ"פ הנה יראה הרואה שכל העוסק בעניין זה הדק היטב רואה שאין מקום כל כך לחוש לסברת התוס' להלכה.

גם הגאון ר' שלום הכהן שליט"א ר"י פורת יוסף, בהסכמתו לשו"ת נזר כהן (שם עמו' קכב) נראה שמסכים עם כל מה שכ' הר' זמיר כהן גם לעניין ברכה. ושמי שלא יכול לאכול שיעור של חצי ביצה כגון זקן וחולה וכדו' יכול לסמוך ולברך על השיעור הקטן, עיי"ש.

ואצל רבותינו שבאשכנז הדבר רווח יותר "להורות כן בצינעא" לברך ברכה אחרונה על שליש ביצה, כי מעיקר הדין הם סוברים שיש ללכת אחר שיעור הזית שבזמננו. כי כן סוברים הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל והחזו"א ואחריו תלמידיו רבינו הסטייפלר זצ"ל ובנו הגר"ח קנייבסקי שליט"א והגרש"ז אוירבך זצ"ל נהג כן בעצמו בסוף ימיו כאשר לא יכל לאכול שיעור כחצי ביצה. וכמבואר כל זה בספר הדורי המדות לר' מרגולין עם הרבה מקורות ועדויות, עיי"ש. וציינו את מקומם לקמן ענף ח'.

והאמת שכל מי שעסק בנידון זה "מתחילתו לסופו" ולא "מסופו לתחילתו" וראה אפילו רק חלק מהטענות הנ"ל, כבר הודה על האמת. והנני לציין לכמה מאחרוני זמנינו שביררו דבר זה והעלו שאפשר לברך על שיעור כזית בינוני שבימינו.

עי' בשו"ת ברית הלוי (מחפוד, ח"ב סי' ט בקונט' השיעורים) ובספר שתילי זיתים (שילה. שכולו עוסק בשיעורים) ובספר ביאורים ביו"ד (גלינסקי, קונט' בירורי השיעורים) ובשו"ת יוסף לקח (מלאכי, סי' מא). ובקונטרס הנפלא ארכ"ה מארץ מידה. וכמו כן בטוח אני שמי שיעסוק היטב בנידון זה, יראה בעיניו כמה ברור ופשוט דבר זה שאין לחוש כאן לסב"ל. וכל מה שנשאר זה רק ללמוד ולראות ולא להעלים עין, ובפרט לא לאחוז בדבקות במנהג הרווח עד היום, שמבוסס על חוסר ידיעה וחוסר יכולת בירור, שלא היה ביד הפוסקים לבררה כלל ואין עליהם שום אשמה או זלזול בכבודם ח"ו. ואם היו רואים דברי האמת הללו,

ברור הדבר שכולם כולם בוודאי היו חוזרים בהם ומורים כמו הדבר הפשוט ביותר "כזית" = כגודל זית כפשוטו, ולא כגודל חצי ביצה שאין זית כזה היום, וגם לא היה מעולם.

כבר הבאנו בהקדמה את דברי המשנה עדיות (פ"א משנה ג) הלל אומר וכו' ושמאי אומר וכו' וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלשת לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה, "ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם".

צא וראה עוד לרבינו הרמב"ם בתשובתו לחכמי לונל שהובאה בכסף משנה (תפילין פ"ג ה"ה) לגבי סדר הפרשיות אם הוויות כסדרן כרש"י או הוויות באמצע כר"ת. שהרמב"ם שינה את המנהג שנהגו עד זמנו והוא בכללם לעשות כר"ת ואע"פ שכ"כ גם הרי"ף, מכל מקום כאשר גילה הרמב"ם שהאמת כרש"י, והתחיל לעשות כרש"י, והורה לכולם לשנות את מנהגם. וז"ל יורנו רבינו מה שכתב בפ"ג כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע בבית ראשון שהוא על ימין המניח וכו' ונחנו תלמידך קבלנו מרבותינו שקבלו הגאונים ורבינו האי בראשם דבעינן היות באמצע וכן פירשו בסנהדרין הא דאמר רב יהודה אמר רב כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול כגון קדש ושמע: תשובה זה שעלה בדעתכם בסדור הפרשיות, **כך היה דעתי מקודם ככם ותפילין שהיו לי במערב כך היו** וכך כתב אותו שכתב חיבור בתפילין שמו רבי משה בר מיימון מקורטובא ואותו חיבור הוא שהטעני והטעה כל אנשי מערב מלפני וגם ה"ר יצחק זכרוננו **לברכה כוותיה ס"ל בתשובה** וגם חכם אחד יש שמו רבי יעקב קלעי ככה עשה. והרבה גאונים חלקו על דבר זה וכל אנשי מזרח וכל אנשי ארץ הצבי הקדמונים חולקים על דבר זה **ואמרו כי החכמים הנאמנים פתחו התפילין של רבינו האי והיא כתובה על הסדר שכתבתי בחבורי. ורבי משה דרעי כשבא מן המערב לארץ ישראל היתה תפלה שלו כמו אנשי מקומכם וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהם השליך תפיליו ועשה על הסדר, עכ"ל הזהב.** ודון מינה לנידון דידן, שאין להתעקש על המנהג נגד האמת הברורה, ודי בזה לחכמים מבקשי האמת.

אלא שבוודאי ובוודאי, את הכוח הזה לשנות את המנהג וההוראה המקובלת "לקולא", אין הדבר מסור אלא לגדולי הדור, וזאת אחר משא ומתן של אמת במלחמתה של תורה, ולהם ניתנה הרשות לשנות את המנהג קולא. אבל "לחומרא" כל אחד חייב לחוש לעצמו אחרי שלפי דעתו כן הוא האמת, ולא יכול לסמוך לקולא על הוראת הגדולים אם לדעתו יתכן ואולי היו חוזרים בהם כשהיו שומעים את טענותיו ודנים בהם, וכמבואר המקורות לזה בהקדמת הקונטרס הלזה, קחנו משם.

ענף ה

ישוב שיטת הרמב"ם מקושיית התוספות

יתבאר תירוץ לקושיית התוס' שהוכיחו שהזית חצי ביצה, מה יענו על זה הרמב"ם ורוב הראשונים והשו"ע בהלכות עירובין, שסוברים שהזית "פחות" משליש ביצה. ויתבאר תירוץ מרווח על פי ארבעה חילוקים שחילקו הראשונים ז"ל בין הסוגיות. באופן שאפשר לומר ללא שום דוחק שגם בזמן חז"ל היה הזית הבינוני כגודלו היום 5-7 סמ"ק בלבד ולא יותר.

הנה לשיטת הרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט) ורוב הראשונים (כמבואר לעיל ענף ג' ולקמן ענף ו') וכן פסק גם בשו"ע (סי' שסח, ג וסי' תט, ז) שגרוגרת היא שליש ביצה, וממילא הזית בוודאי קטן משליש ביצה (כדמוכח בגמ' שבת צא. שהזית קטן מהגרוגרת בשיעור הניכר) א"כ צ"ע מה יענו על ראיית התוס' שהוכיחו דבריהם מגמ' מפורשת שבוודאי לא יתכן שיהיו ג' זיתים בביצה אחת, ואילו לרוב הראשונים יש אפילו ג' גרוגרות בביצה אחת. ובאמת זו ממש הייתה קושיית התוס' (בעירובין פ: וביומא פ. ד"ה ושיעורו) שהקשו כן לגבי דין עירובין ולכן הגדילו התוס' את שיעור העירוב ליותר מט' ביצים כמבואר בתוס' הרא"ש עירובין (פג.) ואינם סוברים כפסק הרמב"ם ששיעור העירוב הוא רק ו' ביצים. וכן הק' בתוס' יו"ט כלים (פי"ז מי"א) ונשאר בצ"ע.

וכדי לתרץ את שיטת הרמב"ם ומרן השו"ע נאמרו כמה אופנים:

האופן הראשון: יישוב אמיתי ופשוט מתוך עניין הסוגיא, ע"פ דברי התוס' ישנים.

מרן מלכא בשו"ת חזון עובדיה (סי' מא אות ו סוף עמו' תשמט) הביא מס' ערך השלחן (תפז) ומהרב זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה אות ח דף ו סוף עמודה ד' ד"ה וראיתי) ליישב שיטת הרמב"ם ע"פ דברי התוס' ישנים (כריתות יד.) שכתבו שהגמ' בכריתות מיירי באדם שאוכל "כדרך אכילה". פירוש אכילה רגילה שלועס רק מעט ולא הרבה, וגם לא

דוחק עצמו לבלוע כמות גדולה יותר בצמצום, ועל אכילה כזו אמרו "אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים". אבל הגמ' ביומא מיירי בשיעור הגדול ביותר שאדם מסוגל לאכול באכילה אחת כאשר ילעס הרבה וידחק את עצמו לבלוע כמה שיוכל¹. וע"ז אמרו "שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה" שהיא כג' גרוגרות ויותר מג' זיתים. **וכ"כ לתרץ גם ר' יהודה נאג'ר בספרו מועדי ה' (על הסמ"ג מצוה מא ס"ק כד) ובס' ישועות**

1. והנה בספר ערוך לנר כריתות יד. פקפק על דברי האחרונים הללו בביאור התוס' ישנים וז"ל אכן לענ"ד דוחק קצת לפרש דמה דאמרינן דבית הבליעה מחזיק כביצה דהיינו שלא כדרך אכילה דוקא, שהרי ביומא יליף כן מ"כל האוכל אשר יאכל" אוכל שאתה אוכלו בבית אחת. משמע שכן דרך אכילה, דהא בכל מקום ממעטינן מיאכל שלא כדרך אכילה וכדאמרינן בפסחים (כד ב), עכ"ל.

ואני הקטן תמה על תמיהתו, היאך עלה על דעתו הקדושה לומר שהגמ' ביומא מיירי בבולע כביצה "דרך אכילה נורמלית", הרי המציאות מכריחה כדברי האחרונים שמדובר רק בדוחק עצמו לבלוע הרבה, כי היכן נמצא בר נש הבולע באכילתו הבינונית הנורמלית שיעור כביצה (בלי קליפתה שהיא כ 45 סמ"ק) בבית אחת? הלא העושה זאת כמעט יחנק בגרונו, והמציאות היא שרק מי שידחק את עצמו טובא יוכל לבלוע אוכל בגודל כביצה (וגם זה רק אם הינו אוכל רך) וע"כ הגמ' מיירי בדוחק עצמו לבלוע כמה שיותר.

ועוד יש להכריח דמיירי בדוחק עצמו לבלוע מהראשונים שדברו לגבי שיעור "כדי גמיעה". דהנה מבואר במשנה שבת (עו.) שהמוציא חלב שיעורו הוא כדי גמיעה (או גמיה, עי' בגמ') ופירש הרמב"ם במשנה שם (פ"ח מ"א) גמיעה - לגימה. וכן פירשו במאירי וברע"ב שם שהכוונה למה שאדם בולע בבליעה אחת של חלב. והתוס' שם ועוד ראשונים כתבו שאין ידוע שיעורו המדויק של כדי גמיעה, אלא שעכ"פ הוא בוודאי יותר מגרוגרת ובוודאי הוא פחות מרביעית. וגם הוכיחו שאינו שווה לשיעור מלוא לוגמיו, שהרי אמרו בגמ' יומא (פ.) שהשוותה ביה"כ שיעורו לבי"ש ברביעית ולב"ה בכמלוא לוגמיו (רוב רביעית עי' שו"ע סי' קצ) ולר"ש בכדי גמיעה. והנה צ"ע למה לא הוכיחו הראשונים שכדי גמיעה הוא בוודאי יותר מכביצה, ולא רק יותר מגרוגרת, שהרי אפילו בבליעת 'אוכל' בולע כביצה כמבואר ביומא (פ.) וכ"ש בבולע חלב נוזלי, ולמה כתבו להכריח רק שהוא יותר מגרוגרת. אלא ודאי מוכרח שבליעת כביצה בגמ' יומא הוא רק בדוחק עצמו לבלוע כמה שיכול יותר ומימלא אין שום ראיה מזה לשיעור גמיעת אדם בינוני ששותה כהרגלו.

ועוד, דהנה מצינו לגבי שיעור גמיעה אחת של חלב, שכתב הרב המגיד (פ"ח ה"ב) וז"ל וכתב הרמב"ן ז"ל אין שיעורו ידוע לנו, אבל פירשו כדי גמיעה של אדם בינוני והוא פחות אפי' מכדי לוגמיו ואצ"ל מרביעית, עכ"ל. הרי ששיעור גמיעה בינונית היא פחותה מכדי לוגמיו שהוא רוב רביעית (שלושת רבעי ביצה). ובאמת כן יעיד הנסיון, כמו שניסיתי בעצמי ובבני ביתי בגמיעה אחת בינונית בשתיה נורמלית, שלכל היותר הייתה כ 30 מ"ל ותו לא, שהוא פחות מרוב רביעית.

ובאמת כבר תמה בתפארת ישראל (פ"ח מ"א) כיצד יתכן שבית הבליעה מחזיק אוכל כביצה ואילו בגמיעת חלב מחזיק פחות מזה (הרי היה ראוי להיות להיפך שגמיעת משקה יהיה יותר מאוכל מוצק) ותירץ שבשבת מדובר בגמיעה בינונית וביומא מדובר על הבליעה הגדולה ביותר, עיי"ש.

הא למדת שדברי האחרונים בביאור התו"י מוכרחים הם, הן מהמציאות והן מהגמרא, ודלא כהרב ערוך לנר. ומה שדקדק מלשון "אשר יאכל" דמיירי בדרך אכילה, יש ליישב, דשאני הכא דכתיב "אשר יאכל", שהם תיבות יתרות להורות על שיעור אשר אדם מסוגל לאכול.

יעקב (אורנשטיין, תפו סק"א) **ובשו"ת נוב"י** (קמא או"ח סי' לח ד"ה ובעיקר קושיית) **ובשו"ת שארית נתן** (פאלק סי' יב) **ובס' שיח יצחק** (נוניס, יומא פ. ד"ה ודע) **ובס' ברכת יוסף** (ידיד, אות ז סי' ד דף צט ע"ב ד"ה והרב ערך)

האופן השני ביישוב שיטת הרמב"ם: שלשה חילוקים בין הסוגיות, ע"פ דברי המרדכי ותוס' רי"ד. ויסוד הדברים כבר אמרם ר"ת בעצמו (שהוא הראשון שהשווה את הסוגיות שמהן משמע שכזית חצי ביצה, ולבסוף חזר בו וסובר שהזית פחות משליש ביצה)

בס' ערך השלחן (טייב, סי' תפו סק"א) **ובס' ברכת יוסף** (ידיד, ח"ב אות ז סי' ד ד"ה וא"כ אם נימא דף צט ע"א) **ומרן מלכא בשו"ת חזון עובדיה** (סי' כה בהערה הראשונה ד"ה ולכאורה) **ושם הביא שכ"כ בשו"ת עמודי אש** (סי' טז אות לט) **ובס' הידורי המידות** (מרגולין, נספח ב' עמ' 141) **כתבו לדחות ראית התוס' על פי מה שכ' במרדכי** (סוף פסחים) שבמרוסק יכול לבלוע אפי' ג' זיתים, ורק בבולע שלם בלי ריסוק, אז אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים. ולפי"ז הגמ' בכריתות מיירי בבולע שלמים בלי לעיסה ולכן בית הבליעה מחזיק רק ב' זיתים. אבל אם היה לועס אז יכול לבלוע אפילו יותר מג' זיתים. ומה שאמרו ביומא (פ.) אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה היינו עם לעיסה ויש בביצה זו יותר מג' זיתים וכשיעור ג' גרוגרות.

אלא שלכאו' דברי המרדכי תמוהים, כמו שהקשו האחרונים שהובאו בשו"ת חזון עובדיה (סי' כה בהערה הראשונה ד"ה ולכאורה) היאך מעמיד אוקימתא בכריתות לומר שמדובר בבולע שלם בלי לעיסה, הרי מסתמא מיירי באוכל כדרכו ע"י לעיסה כראוי,

2. וז"ל הרב נודע ביהודה: "ל לתרץ ע"פ מה שכתב התוס' ישנים במס' כריתות על מה דאמרינן שם דף י"ד ע"א אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים כתבו הת"י פי' כדרך אכילה עכ"ל. ויפלא לכאורה מה בעו בזה ומה כונתם בזה. ונראה דכונתם לתרץ קושיא עצומה זו דהרי בעלמא אמרינן דאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה משמע הא כביצה מחזיק והרי ביצה הוא יותר מג' זיתים לפי חשבון י"ח גרוגרות לששה ביצים. אלא דהא דבית הבליעה מחזיק כביצה היינו אם מאנס את עצמו בעל כורחו לבלוע כביצה, יכול לבלוע. אבל אין הנאת אכילה בבליעה גסה כזו ואכילה גסה מקרי ומזיק לו. אבל לאכול כדרכו שלא לאנס עצמו רק דרך הנאתו, אינו יכול לבלוע בבת אחת יותר מב' זיתים. וא"כ בשלמא לענין טומאת אוכלין דדרשינן "אוכל הנאכל בבת אחת" א"כ היינו כביצה, שהרי עכ"פ יכול לבלוע כשיעור זה, אף שהוא ע"י הדחק, ג"כ אשר יאכל מקרי. אבל שם בכריתות שכבר חייבו חמש חטאות וא' מהם משום אכילת יוה"כ אין יכול לחייבו באכילה א' עוד על זית יותר שיבלע כזית דם ויבלע ג' זיתים בבת א' דא"כ לא יהיה הנאה באכילה זו ואדרבה מזקת לו וא"כ פטור משום יוה"כ, כמ"ש במס' יומא דף פ' ע"ב שאם אכל אכילה גסה ביוה"כ פטור דכתיב אשר לא תעונה פרט למזיק, זהו הנ"ל בכוונת דברי התוס' ישנים וא"כ מתורץ קושיית המ"א.

וא"כ הדרא קו' הש"ס בכריתות לדוכתא, דיתכן אוכל אכילה אחת וחייב ה' חטאות שאכל גם כזית דם יחד עם החלב והפגול באופן שלעסן, ומי הכריחנו לומר במשנה שמדובר בבלען כשהן שלמים. ומה שכ' לתרץ בשו"ת חתם סופר (סי' קכז ד"ה תו) להשוות דברי המרדכי עם דברי התוס' ישנים שהבאנו לעיל. כבר תמחו עליו האחרונים כמו שהביא בחזו"ע שם.

אולם באמת כבר מצינו תירוץ לקושיא זו בדברי התוס' רי"ד יומא (פ). שגם הוא כתב כעין דברי המרדכי, וחילק בין הסוגיות, וכתב שהגמ' בכריתות מיירי בבולע חתיכות בשר וחלב ודם שמופרדות זה מזה כל אחד לעצמו, ולא מאוחדות לאוכל אחד שלם בלולים זה בזה, עי' לשונו בהערה³, אלא שהוסיף שם שאי אפשר לומר בכריתות שבללן ואכלן מרוסקין ומאוחדים לאוכל אחד, דא"כ לא היה חייב חטאת כלל, כי אמרו בזבחים (עח). איסורין מבטלין זה את זה, ולכן על כורחך שאכלן שלמים ולכן אין בית הבליעה מחזיק ג' זיתים שלמים כאלו שמופרדים זה מזה ולא מאוחדים לאוכל אחד. וכן זכו לתירוץ זה מרביתנו האחרונים ז"ל שכן כ' לתרץ בס' פני שלמה (גאנצפריד, פסחים קטז. ד"ה והקשה המרדכי) בשם גאון אחד ועיי"ש שבתחילה הקשה ע"ז⁴

3. וז"ל תוספות רי"ד שם ושיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת. קשיא לי דבכריתות בפרק אמרו לו (יד). אמרינן ושיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים. (אמר המעתיק: ראה מתוך קושיתו, שהיה פשוט לו שבוודאי יש יותר מב' זיתים בביצה אחת. כי לפי ר"י שבתוס' אדרבא מכאן מוכח שהזית הוא חצי ביצה ומאי קשיא ליה להרי"ד) וי"ל דאוכל אחד מחזיק כביצה תרנגולת, אבל אוכלין פרודין [נראה שצריך להוסיף כאן: מחזיק רק ב' זיתים] שאם חיבר השלשה וכללן ביחד ועשאן אוכל אחד, הא אמרי' בפ' התערובת (זבחים עח). אמר ריש לקיש הפיגול והנותר והטמא שכללן זה בזה ואכלן פטור. ולא תמצא שיתחייב על כל אחד ואחד אלא בזתים מפורדין. ומש"ה קאמר שאין בית הבליעה מחזיק שלשה זתים מפורדין כי אם שנים, עכ"ל. וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל (שנה כב גליון ג') (קכט) עמו' (קיא) מה שכ' על דברי הרי"ד הללו בטוב טעם.

4. והנה הרב פני שלמה הקשה שם על תירוץ זה קושיא עצומה, שהרי מבואר באותה סוגיא בזבחים (עח). דאיסורין מבטלין זה את זה הוא רק במין במינו, אבל במין בשאינו מינו דנותן טעם לא מתבטלים. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא על המרדכי ועל תירוץ הרי"ד, למה לא נעמיד שאכל גם דם ביחד עם החלב והבשר ובללן ולעסן יחד ובזה לא יתבטלו דהוי מין בשאינו מינו. וצ"ע גדול היאך אפשר שהרי"ד שכח ח"ו גמרא בסוגיא בדוכתא שהביא. והרב פני שלמה כתב לתרץ ע"פ הרי"ד מאורליינש שהביאו התוס' בחולין (צט. ד"ה רבא המתחיל בדף צח:) דטעם כעיקר אינו אלא עשה ולא לקי עליו. וא"כ מיושב, שהרי הגמ' כריתות אע"ג דמיירי במין בשאינו מינו מ"מ ליכא חיוב חטאת אם לעסן. אולם אכתי מ"מ אכתי לא אפרק מחולשא אליבא דר"ת בתוס' שם דס"ל שלוקה. וכן אליבא דהרמב"ם שהובא בב"י (רס"י צח) שסובר שבתערובת כזית בכדי אכילת פרס לוקה דמקרי "ממשו של איסור" ולא מקרי טעמו, א"כ האוכל ג' כזיתות בשר וחלב ודם ולעסן יחד הוי כממשו של איסור שהרי יש בו בוודאי כזית בפרס ויותר, והוי גם מין בשאינו מינו ולא מתבטל ברוב.

אולם באמת יש ליישב באופן מרווח יותר. והוא, כי הרי"ד לשיטתו בספרו המכריע (סי' סח) שכתב דחלב ובשר מקרי מין במינו והוכיח כן מהמבואר במשנה חולין (צו.) דשומנו של גיד בבשר הירך הוי מין במינו. וכ"כ

ואח"כ תירץ קושיתו והסכים לדבריו, עיי"ש. וכ"כ ליישב בשו"ת זרע אברהם (סי' כב).

ואין לטעון על חילוק המרדכי והרי"ד, דאכתי קשיא, שהרי אפשר להעמיד בגמ' כריתות שריסק את הבשר והחלב והדם קודם שהכניסן לפיו, והשארם מרוסקים כל אחד בפני עצמו ולא עירבם יחד לפני שהכניס לפיו, ואח"כ הכניסם לפיו כל אחד בפני עצמו כשהן כבר מרוסקים, ואז בלעם יחד, ולא יתבטלו בפיו כיון שהכניסם כל אחד בנפרד ובלען מיד ביחד מבלי לערבם קודם שהכניסן לפיו, וכך יוכל לבלוע ג' זיתים כי הרי הם מרוסקים.

אולם באמת זה אינו, כי הנה בההיא דאיסורין מבטלין זה את זה פירש רש"י בזבחים (עח. ד"ה ובללן) בנותר וטמא שלקח כזית מזה וכזית מזה ונתן לתוך פיו, פטור ממלקות ואפילו התרו בו. לפי שאי אפשר שלא ירבה מין על חברו, "כשהוא לועס אותה בפיו נבלל מין לתוך חברו" מיעוטו של זה ברובו של זה ובטל המיעוט ברוב, עכ"ל. הרי להדיא שהעירוב בתוך הפה ג"כ גורם ביטול המיעוט ברוב. וכן מתבאר בגמ' כתובות (ל:): שאינו מתחייב על הלעיסה אלא על שעת הבליעה, עיי"ש. וא"כ לא יועיל לומר שריסקן כל אחד בנפרד לפני שהכניסם לפיו, כי זה לא יועיל לחיבו, שהרי על כורחו לפני שיבלע יתערבו הכזייתות המרוסקות זה בזה לפני כניסתם לבית הבליעה ויתבטלו בתוך פיו ולא יתחייב חטאת על זה שנתבטל. **ולכן ע"כ מיירי בגמ' בכריתות בג' כזייתות שלימות ולא מרוסקות שבלען בבית אחת בלי לעיסה ובלי איחוד החתיכות לחתיכה אחת.**

והנה אע"פ שבס' ערך השלחן (טייב, סי' תפו סק"א) אחר שכ' ליישב כן דעת המרדכי, הוסיף וכ' שתירוץ זה לא יועיל ליישב שיטת הרמב"ם דס"ל שאין איסורין מבטלין

הרמב"ם ג"כ בפירוש המשנה חולין (פ"ז מ"ה) דחלב ובשר מין במינו הוא. וכ"כ הריטב"א חולין (צז:): וממילא מובן מה שכתב הרי"ד בתוספותיו שאי אפשר להעמיד בכריתות שבללן יחד דא"כ לא יתחייב חטאת כי איסורין מבטלין זא"ז במין במינו, (גם בב' כזייתות בלבד, וכמבואר ברש"י זבחים עח.) וחלב ובשר מקרי מין במינו.

ואפילו לשיטת הרמב"ן בחולין (צו:). שסובר שחלב ובשר הוי מין בשאינו מינו. מ"מ הרי כתב בחידושו שם (סוף קיב:): שדם האיברים ובשר הוי מין במינו. וא"כ גם לפי זה אי אפשר להעמיד בגמ' כריתות באכל דם ובשר בלעיסה יחד כי יבטלו זה את זה דהוי מין במינו. (אלא שיש אחרונים שסוברים שכל דברי הרמב"ן הוא רק בדם האברים ולא בדם בעין. ויש שחולקים לגמרי וסוברים שדם ובשר מין בשאינו מינו)

ועוד שאפילו אם נאמר דחלב ובשר ודם הוי מין בשאינו מינו, מ"מ מבואר ברמב"ם (מאכלות אסורות פט"ו ה"ג וכן בהלכות חמץ ומצה פ"א ה"ו, עיי"ש בכסף משנה) דאע"פ שלוקה על תערובת מין בשאינו מינו בדאיכא כזית בפרס, מ"מ אינו חייב כרת, עיי"ש. וממילא לפי זה בגמ' כריתות גם אם נאמר שחלב ובשר ודם ג' מינים הם מ"מ איסורין מבטלים זא"ז לענין כרת ואינו חייב חטאת. וממילא נכונים דברי הרי"ד בתוספותיו אליבא דהרמב"ם דאי אפשר לומר בכריתות שבללן זה בזה דא"כ לא יתחייב חטאת דאיסורין מבטלין זא"ז.

זא"ז, וא"כ שפיר מיירי הגמ' בכריתות במרוסקין וליתא לתירוץ המרדכי אליבא דהרמב"ם, עיי"ש. אולם בס' ברכת יוסף (ידיד, ח"ב אות ז סי' ד ד"ה אך אני דף צט ע"א) כ' דשפיר דמי לתרץ גם דעת הרמב"ם ע"פ המרדכי, כי אע"פ שהרמב"ם פוסק להלכה כתנאי דס"ל שאיסורין אינן מבטלין זה את זה, מ"מ כיון דסו"ס הוא פלוגתא דתנאי, וא"כ יש לומר שהמשנה בכריתות רצתה לכתוב דוגמא "שיש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ה' חטאות" אליבא דכו"ע, גם למ"ד שאיסורין מבטלין זה את זה, ע"כ עיי"ש.

ודע שבדברי המרדכי אפשר לבאר ביאור אחר ממה שהבינו הרבנים הנ"ל, וכמו שנכתוב לקמן בענף ח' בס"ד בדעת המרדכי, עיי"ש. ולפי ביאור זה אין דחיה מדבריו לראיית התוס'. אבל עכ"פ דברי התוס' רי"ד הם להדיא דלא כתוס' וכהבנת הרבנים הנ"ל במרדכי. ולכן גם אם מדברי המרדכי אין דחיה לראיית התוס' מ"מ מדברי תוס' רי"ד יש ויש, ובוודאי אפשר לתרץ על פי זה את הרמב"ם ודעימיה.

תוספת נופך חשוב להשלמת החילוק בין הסוגיות - ע"פ דברי

ר"ת ביומא פ:

עוד יש להוסיף נופך על תירוץ זה, שמלבד ההבדל בין אדם שאוכל כדרך אכילה לאדם שאוכל ע"י לעיסה מרובה ודחיקת בית הבליעה, כחילוק התוס' ישנים. ומלבד ההבדל בין מאכל גושי למרוסק וההבדל בין מאכל מאוחד למאכל מחולק שכתבו המרדכי ותוס' רי"ד, **עוד יש הבדל בין אדם האוכל דבר רך וקל לבליעה, לאדם שאוכל דבר קשה לבליעה.** והרי הגמ' בכריתות מדברת על אדם שאוכל בשר וחלב שהם קשים לבליעה ביחס למאכל רך כגון ביצה, וע"ז אמרה הגמ' שאינו יכול להחזיק בבית הבליעה עוד כזית דם (ועי' לקמן בהערה 10, שביארנו דמיירי בדם קרוש) אבל הגמ' ביומא מדברת על "האפשרות המרבית לאכול איזה שהוא סוג אוכל בבת אחת", וא"כ אפשר להעמיד באוכל רך שאדם יכול לבולעו בצורה קלה יותר ובכמות גדולה יותר.

וכ"כ באמת בס' בית שאול (פלדמאן. בחלק מידת השיעורים הלכה ה' סק"א) לתרץ שמה שאמרו בית הבליעה מחזיק ביצה, היינו ביצה לחה שנוח לבולעה ולכן אע"פ שהיא גדולה יותר מג' זיתים מ"מ בית הבליעה מחזיק אותה אבל ג' זיתים גושיים אין בית הבליעה מחזיק.

ודע עוד שיסוד חילוק זה בין מאכל רך לקשה, כבר נאמר מפי ר"ת בתוס' יומא (פ:). **ור"ת עצמו שהוא זה שהמציא את השיטה שמשווה את הסוגיות שבכריתות וביומא שממנה נראה שכזית הוא חצי ביצה, (כמו שתראה בתוס' עירובין פ: וביומא פ.) הוא עצמו במסקנה לא סובר כמו שהניח בקושיתו, וכמו שהעיר כן הכנה"ג ושו"ת שארית יהודה**

והסטייפלר זצ"ל (שהבאנו לקמן ענף ו) וממילא אין ראייה לפי ר"ת שכזית הוא חצי ביצה. **וכל מה שידוע בעולם שתוס' סוברים שכזית הוא חצי ביצה זהו רק לשיטת ר"י שלא הסכים עם תירוצו של ר"ת ותירץ באופן אחר ועל פי תירוצו נשאר הנחת ר"ת להשוואת הסוגיות על מקומה.**

ודחיית ר"ת לראיה שהביא מהשוואת הסוגיות, הובאה רק בתוס' ביומא פ: והיא ממש דומה ביסודה לחילוק של המרדכי ותוס' רי"ד. שתירץ לחלק בין מי שאוכל גרוגרות שהם רכים והם בלי גרעינים ונמעכים הרבה וקלים לבליעה מאשר זיתים שהם עם גרעינים וקשים לבליעה שהם עגולים, ולכן בכריתות יכול לבלוע רק ב' זיתים וביומא יכול לבלוע כביצה שהיא ג' גרוגרות, ואין זה אותו שיעור. אלא שר"י תמה על דברי ר"ת והקשה עליו קושיות פשוטות שאפילו בר בי רב דיומא לא יטעה בהן, שהקשה שם שהרי בכריתות לא מדובר על אדם שאוכל זיתים אלא על אדם שאוכל בשר שאין בו גרעין ואינו עגול ולכן תירץ תירוצו אחר. (וזו באמת הסיבה שאף אחד מהפוסקים, (מלבד הכנה"ג ושארית יהודה ושלחנו של אברהם) לא הזכירו ששיטת ר"ת היא דלא כר"י, כי ראו שיטתו כדחיה ותמוהה).

ולולי דברי ר"י בהבנת ר"ת, היה נראה לומר שכוונת ר"ת היא כדברי המרדכי ותוס' רי"ד הנ"ל. וכוונת דבריו שחילק בין גרוגרות לזיתים, הוא רק בתור "משל" לבאר שיש הבדל בין סוגי האוכלין שבשתי הסוגיות, ולא שכח ח"ו שהגמרא בכריתות מדברת על אדם שאוכל בשר ולא מדברת על מי שאוכל זיתים. ועכ"פ למדנו שיסוד החילוק לחלק בין סוגי האוכלים שבשתי הסוגיות יש להם יסוד מדברי ג' הראשונים הנ"ל, ושלפי זה אין שום הכרח שכזית הוא חצי ביצה.

ותירוצו זה, לחלק בין דבר רך לקשה, מתיישב גם במציאות. וכמו שכ' ד"ר מרדכי כסלו (תחומין י' עמ' 436) וז"ל הנפח שבית הבליעה של בן אדם ממוצע מחזיק, קשור במידת הרכות של המזון הנאכל. למשל מזון מוצק או יבש מאד, אין אדם יכול לבלוע אלא כאשר הוא מחולק לחלקים קטנים, שכל אחד מהם בנפח של כשני זיתים, אדם ממוצע לא יוכל לבלוע שתי סוכריות בבת אחת מבלי להסתכן, אלא אם כן גודלה של כל אחת מהן לא יהיה רב מגודלו של זית קטן. לעומת זאת כאשר המזון הוא רך מאוד או נוזלי, נפח גודש המזון שנבלע יכול להיות הרבה יותר גדול, ולהגיע לנפח של כביצה. כלומר הנפח המירבי של כל אחד משני גושי מזון קשים שאפשר לבלוע בב"א, שווה לכזית. אבל כאשר המזון כמעט נוזלי הוא יתאים את צורתו לחלל בית הבליעה וימלא אותו לא יגרום לגירוי לבליעה מיידית בגלל רכותו, ולכן תגדל בהרבה כמות המזון הנבלעת באחת. לביור העניין יש להוסיף שאם גוש המזון יהיה קצת יותר קשה לא תהיה לאדם הנאת אכילה ממנו כמו שכ' ע"ז הנודע ביהודה וכו', עכ"ל.

האופן השלישי ביישוב שיטת הרמב"ם:

ובו יש כמה נידונים חשובים להלכה שתלויים בו. והוא בא להשוות דעת הרמב"ם לדעת התוס', ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וממילא אין גם סתירה בדברי השו"ע.

התירוץ שיובא להלן נאמר מפי גדולי האחרונים, התוספת שבת (שסח סק"ו)⁵ הנודע ביהודה (קמא או"ח סי' לח ד"ה ועוד נ"ל לדלינא) והגר"א (תפו סק"א⁶). ודברי התוספת שבת

5. וז"ל ס' תוספת שבת (שסח סק"ו) אכן אפשר ליישב גם להרמב"ם [הנחה ראשונה -] לפי מה דקיימא לן גבי טומאת אוכלין דהוי כביצה בלא קליפתה (כדאיתא בעירובין דף פג.) והיינו שיעור בית הבליעה. והכא דאמרין ד"ח גרוגרות הוי כששה ביצים, היינו בקליפתם, דהא פסק כר' יוחנן בן ברוקא דס"ל דשיעורו רובע הקב שהוא ששה ביצים, והקב משערין בביצים בקליפתם כדאיתא בשיעור חלה עיין סימן תנ"ו ובי"ד סימן שכ"ד. [הנחה שניה -] ובסימן ר"י הביא המג"א בשם של"ה [ומקורו ממהרי"ל בסדר האגדה עמו' צג] דשיעור ביצה ומחצה עם קליפתה הוא קרוב למלא ב' קליפות מביצת תרנגולת [פירוש "אם תמלא יין בתוך קליפות של ב' ביצים, הוא שווה לנפח ביצה וחצי עם קליפתו. ויוצא שקליפת הביצה היא רבע מהביצה]. ולפי ערך זה הא דאמרין דאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת והיינו בלא קליפתה, הוא כשיעור ערך ג' רביעי ביצה עם קליפתה וא"כ אף אי נימא דגרוגרת גדול מזית וג' גרוגרת הוויין כביצה בקליפתה וכזית קטן ממנו, מ"מ אפשר דג' זיתים הם גדולים משיעור ג' רביעי ביצה בקליפתה דהוא שיעור בית הבליעה. ומעתה שפיר איכא למימר גם לדעת הרמב"ם [ההנחה השלישית -] דהא דקאמר אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים דר"ל דג' זיתים אינו מחזיק וכמ"ש המג"א לדעת הי"א, עכ"ל הרב תוספת שבת.

6. וראיתי צורך להעתיק לשון ביאור הגר"א, כי ראיתי כמה גדולים שחשבו בדעתו כאילו סובר שהקליפה מורידה "שליש" מהביצה ולא רק רבע. ולענ"ד אין הדבר מוכרח. כי אחרי שניתן דעתנו לכמה תיבות בדבריו שכתב אח"כ נראה דשפיר אפשר לפרש שהקליפה רבע ולא שלישי. ובזה נרויח שגם הגר"א סובר כמהרי"ל וככל האחרונים ולא המציא שיטה משלו כנגד כולם.

וראשית כל אומר שהדבר מפורש להדיא בביאור הגר"א על המשניות הנקרא "שנות אליהו" בסוף מסכת פאה (פ"ח מ"ז) שם כ' וז"ל: דמאי דאיתא בכל מקום בכביצה לטמא טומאת אוכלין, היינו בלא קליפתה דהיינו ג' רבעים ביצה. וכן פסק הרמב"ם בכביצה פחות רבע מטמא טומאת אוכלין, עכ"ל. הרי להדיא שהוי רביע ולא שלישי. ואם נפרש דבריו בביאור הגר"א סי' תפו שמורידים שלישי הרי דבריו יסתרו להדדי.

ועתה נעבור ללשונו בסי' תפו. ונראה שאפשר לפרש שם כוונתו שהקליפה רבע ולא חייבים לבאר שהיא שלישי. (דהיינו אע"פ "שאפשר לבאר" מ"מ לא "מוכרחים" לבאר) וז"ל: אך שיטת הרמב"ם עדיין תמוה שכ' בהדיא דגרוגרות הוא שלישי ביצה כנ"ל. ונראה דמה שפסק הרמב"ם ששה ביצים שהם י"ח גרוגרות כדאמרין בגמ' שם היינו עם הקליפות והוי גרוגרות לדידיה שלישי ביצה שעם הקליפה. ומ"ש ביומא (פ.) אין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה כו' היינו בלא קליפה כמ"ש שם בעירובין (פג.) כמוה בלא קליפתה. וע"ז אמרו שזית הוא חצי ביצה דהיינו בלא קליפתה ושיעור א' הוא "אלא דלא הוי חצי ביצה ממש" ולכן פסק גבי עירוב דב' סעודות הוא ששה ביצים דלפ"ז הוי כזית פחות משליש ביצה כנ"ל וגבי שיעורא דכזית כ' שהוא חצי ביצה והיינו כמ"ש. וכן הש"ע לענין עירוב כ' כהרמב"ם ולענין פסח כ' שכזית הוא חצי ביצה ולפמ"ש אתיא

הובאו בפמ"ג (שסח א"א סק"ב) בשתיקה. וציין לו במשנה ברורה שם (ס"ק יא) וכ"כ לתרץ בס' הון עשיר (לר' רפאל עמנואל חי ריקי על המשנה כלים פ"ז מ"ז) ובס' שושנת העמקים (עמק השידים דרוש ז אות ו-ז) בשם בנו החריף ר' אפרים⁷. ובחי' חת"ס יומא (עט. ד"ה כותבת)⁸ ובס' שיח יצחק (נוניס יומא פ. ד"ה ודע, בתי השני) ובס' מרכבת המשנה (חלמא, שבת פ"ח ה"ה) וכ"כ בספר נזר הקודש (רוזין, כריתות יד דף ג) וכ"כ ליישב רבינו האור לציון (ח"ג במבוא בקונט' שיעורי המצוות אות ה והלאה)

התירוץ הזה מבוסס על שלש הנחות. האחת: לומר שהביצים המוזכרות בהלכות עירובין הם ביצים "עם קליפתם". ואילו הביצה שמוזכרת בתוס' ובשו"ע בדין אכילת מצה, היא ביצה "בלי קליפתה" שהיא קטנה יותר. **וההנחה השניה:** שהקליפה גדולה כל כך בגודל רבע מנפח הביצה⁹. וביצה בלי קליפתה היא רק שלושת רבעי ביצה בקליפתה,

דברי הש"ע כאן על נכון בין לשיטת התוספות ואלבא דר"מ וכן"ל ובין לשיטת הרמב"ם, עכ"ל. וראיתי כמה מהמחברים שכתבו שלפי מה שכתב שגרורת הוא שליש ביצה עם קליפתה וזית הוא חצי ביצה בלי קליפתה "ושיעור אחד הוא". הרי להדיא שהקליפה שליש מהביצה. אלא שלפי מה שהוסיף הגאון כמה תיבות אח"כ מיד סמוך ונראה שכתב "אלא דלא הוי חצי ביצה ממש" וכוונתו שזית אחד אינו "חצי ביצה בלי קליפתה ממש" כי בביצה בלי קליפתה יש "יותר" מב' זיתים, וכמו שכ' גם המג"א שדברי התוס' והשו"ע שכ' חצי ביצה הוא לאו דווקא ויש יותר מחצי ביצה רק אין ג' זיתים בביצה. הרי ממילא כבר אפשר לומר שביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק וביצה בלי קליפתה היא פחות רבע דהיינו 38 ורבע סמ"ק. וגרורת הוא שליש ביצה עם הקליפה שהוא 17 סמ"ק וביצה בלי קליפתה היא 2 וחצי זיתים (כמ"ש שאינו חצי ממש) וכל זית 15.3 סמ"ק שהוא פחות מגרורת. ועל זה אמר "שיעור אחד הוא" דהיינו שאין סתירה בין הזית לגרורת והביצה. ורק אם היה נשאר עם מה שכתב בתחילה שביצה בלי קליפתה היא ב' זיתים ועם קליפתה ג' אז היה הכרח לבאר שקלופה היא שני שליש, אבל עתה שכ' שיש יותר מב' זיתים בביצה קלופה, ממילא אין שום הכרח שקלופה היא שני שליש ואפ"ל שהיא שלשת רבעי ביצה בקליפתה, ודו"ק היטב ותמצא נכון. בפרט שכן מבואר באר היטב בשנות אליהו הנ"ל.

7. ספר שושנת העמקים חיברו ר' משה הלוי הורוויץ רבו של המלבי"ם כמו שכ' בהקדמתו לס' ארצות החיים ד"ה עלם קטן, עיי"ש. ותירוץ זה הוא מבנו ר' אפרים הלוי הורוויץ בעל מח"ס יבקש רצון על מדרש שוחר טוב.

8. ועי' בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קכז) שבד"ה אך תימא הביא דברי השל"ה שהקליפה היא רבע מהביצה. ובסוף התשובה (ד"ה תו פש) כ' להביא סימוכין מהגמ' דקליפת הביצה היא "שליש מהביצה". ופשוט שכוונתו היא "שליש מביצה קלופה". שהוא רבע מביצה שלמה עם הקליפה, ושכ"כ השל"ה.

9. שיעור זה של קליפת הביצה שמוריד רבע מהביצה מקורו במהרי"ל (סדר ההגדה אות ט בהוצאת מ"י) שכ' ששיעור רביעית יין הוא ביצה ומחצה עם קליפתה ושווה לאדם שימלא יין בתוך ב' קליפות של ביצים כמעט מלאים. ויוצא לפי"ז שקליפת הביצה (בתוספת בועת האויר - ולכן דקדק לומר "כמעט מלא") היא רבע מהביצה. והובא גם במג"א סי' רי סק"ב בשם השל"ה (שער האותיות כללי הברכות כלל ו' בהגה, דף סט) ומקור השל"ה ממהרי"ל הנ"ל. וכ"כ בחק יעקב תעב ס"ק יח משם מהרי"ל (והעתיק שם את לשונו) והובא שם בפמ"ג (א"א ס"ק יא) ובאליה רבה (תעב ס"ק יג וכן בס' רי סק"ח) ובמגן גבורים (רי סק"ב) ובחיי אדם (כלל נ סעי' יב) ובס' עולת תמיד סי' רי ס"ק ד

(והקליפה גודלה כשליש ביצה בלא קליפתה). **ההנחה השלישית:** שצריך לומר כדברי המג"א והפר"ח ועוד (שהבאנו לקמן מאמר ב' ענף ה') בפשט הסוגיא בכריתות, שמה שאמרו שאין בית הבליעה יכול להחזיק יותר מב' זיתים, הוא לאו דוקא ב' זיתים בצימצום, ובאמת יכול להחזיק יותר מב' זיתים, רק כוונת חז"ל לומר שאין יכול להחזיק ג' זיתים, אבל קרוב לזית שלישי יש ויש בביצה אחת.

ורק אם נאמר ששלשת ההנחות הנ"ל נכונות, אז אפשר ליישב את שיטת הרמב"ם והשו"ע מסוגיות הגמ', וגם לומר שאין כלל מחלוקת בין הרמב"ם לתוס', וממילא אין שום סתירה בשו"ע. וגם תוס' מודים לרמב"ם שיש יותר מג' זיתים בביצה אחת "שעם הקליפה". וגם הרמב"ם מודה לחשבון סוגיית הגמ' שעשו התוס' שאין יותר מג' זיתים בביצה אחת "שבלי הקליפה". ולכן מיושב מש"כ הרמב"ם שבאמת בביצה עם הקליפה יש ג' גרוגרות בדיוק, ויותר מג' זיתים. אבל בביצה בלי קליפתה שהיא רק שלשת רבעי ביצה אז יש רק כמעט שלשה זיתים אבל אין ג' זיתים שלמים.

לשם המחשה אם ביצה שלימה עם הקליפה היא 51 סמ"ק, וכמו שיתבאר לקמן במאמר ב' בס"ד, הרי שביצה בלי הקליפה היא 38.25 כי מורידים רבע. וכל גרוגרת

והביא שכ"כ גם בספר עמק ברכה (כללים בדיני ברכות כלל ו) בשם הר"א מפראג (ומקורם ממהרי"ל). גם בכף החיים סי' קצ"ט ס"ק ט"ב כתב בשם סידור עמודי שמים וס' פתחי עולם שכתבו שרובע רביעית הוא כמו חצי ביצה בלי קליפתה, ע"כ. וגם מזה מוכח שלמדו שביצה קלופה היא פחות רבע מהביצה ולכן ד' רביעיות של חצי ביצה בלי קליפתה שוה רביעית, ובמילים אחרות ב' ביצים ללא הקליפה שוים ביצה וחצי עם הקליפה כמו שכ' מהרי"ל. וכ"כ במשנה ברורה (רעא ס"ק סח) וכף החיים (קנח סק"ח) וכן הסכים בס' אור לציון (ח"ג במבוא קונ' שיעורי המצוות אות ה) והוכיח כן גם מדברי הרש"ש בס' נהר שלום (דף מ ע"ג) לגבי כוונות נר חנוכה שכ' שביצה היא י"ג דרהם, הרי שהוריד רבע מח"י שכ' הרמב"ם. ובתפארת ישראל (פסחים פ"י מ"ב אות י) ובס' הון עשיר (לר' רפאל עמנואל חי ריקי על המשנה כלים פ"ז מ"ז) ובס' שושנת העמקים (עמק השידים דרוש ז אות ו-ז) בשם בנו החריף ר' אפרים. ובחי' חת"ס יומא (עט. ד"ה כותבת) ובשו"ת נוב"י (קמא א"ח סי' לח ד"ה ועוד נ"ל דלדינא) ובשו"ת ראש אפרים (מרגליות, ח"ג סי' טז ד"ה ומצאתי להגאון. דף לב) והגר"א (תפז סק"א ובספרו שנות אליהו מסכת פאה פ"ח מ"ז. ועי' מה שכתבנו לעיל בהערה 6 בדעתו) ובס' שיח יצחק (נוניס יומא פ. ד"ה ודע, בת' השני) וכ"כ גם בס' מרכבת המשנה (שבת) ובס' דרכי הוראה (אליאשברג, סי' לא) וכ"כ הגר"ח פלאגי' בס' חיים לרא"ש (השמטה מבית הכסות סוף אות ח דף קט ע"ב) ובס' בית שאול (פלדמאן. בחלק מידת השיעורים הלכה ו סק"א) כ' שגם מהש"ך י"ד (סי' פו ס"ק טו) משמע שביצה בקליפתה יתרא רביע על ביצה בלי קליפתה וככל האחרונים הנ"ל. ועיינתי שם וראיתי שכ' לבאר בסוגיא חולין (צח). שהיו מ"ז ביצים של היתר ואחת איסור ובצירוף הקליפות של כולם היה שישים ואחת כנגד האיסור וא"כ יוצא שע"י מ"ח קליפות הביצים נוצר עוד 13 ביצים. וכשנחשב 13 חלקי 48 יצא 0.27 שהוא יותר מרבע של ביצה. והגאון הרוגוצ'ובר בצפנת פענח (כללי התורה והמצוות מערכת ת אות מג) הביא לכך ראיה מפורשת מגמ' סוטה ד. וראיה זו כתבה גם בספר נזר הקודש (רוזין, כריתות יד דף ג) והגר"ח נאה (שיעורי תורה סי' א אות ג עמו"ק) ונראה באמת לומר שזה הוא מקורו של מהרי"ל לומר שמלא ב' קליפות ביצה שווים לרביעית, וכמבואר בפנים.

שווה 17 סמ"ק (שליש בדיוק מביצה עם קליפתה) ובביצה בלי קליפתה שהיא 38.25 סמ"ק נכנסים למשל 2.5 זיתים, וא"כ כל כזית הוא 15.3 סמ"ק שהוא פחות מגרורת שהיא 17. ולפי זה כל מיושב ובא על מקומו בשלום.

דיון על ג' ההנחות הנ"ל האם הם מוסכמים

והנה אם באנו לדון האם תירוצם נכון ומוסכם לכל הפוסקים, הרי שצריך לדון על ג' ההנחות שהניחו כדי שיעלה תירוצם כהוגן.

אך קודם לכן אומר שיש לתמוה טובא על תירוץ זה, מגמ' מפורשת בשבת (צא.) כי לפי תירוץ זה יוצא שהזית קרוב לגרורת מאוד בהפרש שאינו ניכר. וזה לכאור' לא יתכן בגמ' שם דמוכח שהזית רחוק מהגרורת בשיעור הניכר מאוד, וכמו שהארכנו לעיל ענף ג', שהרי ז"ל הגמ' שם (שבת צא.) אמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי מאיר אף במוציא חטה אחת לזריעה. ומקשה, פשיטא "כל שהוא" תנן. ומיישב, מהו דתימא כל שהוא לאפוקי מגרורת ולעולם עד דאיכא כזית, קא משמע לן, ע"כ. הרי מבואר שכזית כלפי כגרורת יש אפשרות לטעות ולקרוא לו "כל שהוא", אע"פ שהמשמעות הפשוטה היא כל שהוא כחיטה אחת. ואם איתא שהזית הוא מעט פחות מגרורת, תמוה מאוד איך יתכן הוא אמינא לטעות ולקרוא לו כל שהוא כלפי הגרורת הקרובה אליו ורחוקה מאוד מגרגיר חיטה. ומוכח לפחות שהזית קטן מחצי גרורת, כי צריך להיות קרוב יותר לגרגיר חיטה מאשר לגרורת, ורק אז יתכן שתהיה אפשרות לקרוא לו "כל שהוא" כלפי גודל הגרורת. אבל אם הגרורת 17 סמ"ק והזית 15 סמ"ק כיצד יתכן הוא אמינא לקרוא לו "כל שהוא" כלפי הגרורת, אתמהא?

ועתה נעבור לחקור על ג' ההנחות הנ"ל שהניחו כדי לתרץ הקושיא:

הנה ההנחה הראשונה שהניחו, שהרמב"ם מדבר על ביצה עם קליפתה, ואילו התוס' מדברים על ביצה בלא קליפתה. היא הנחה נכונה ומוכחת בלי ספק ואין שום פוסק שהרגיש בכך וחלק על זה. וכמבואר לקמן במאמר ב' ענף ב'. כמו כן ההנחה השלישית שהתוס' והשו"ע כוונתם "לאו דווקא" ב' זיתים, אלא כוונתם רק לומר שאין ג' זיתים. אע"פ שדבר זה אינו מוסכם כל כך וכמו שנתבאר לקמן מאמר ב' ענף ה'. אבל מ"מ בוודאי אפשר לומר כן אליבא דהרמב"ם כדי ליישבו מדברי הסוגיא, גם אם תוס' חולקים, שהרי כן מבואר בכמה ראשונים להדיא (מאירי תוס' ר"פ ותוס' שנים)

ועל ההנחה השנייה שנקטו לדבר פשוט, ששיעור הקליפה של הביצה הוא רבע מהביצה (ורק אז אפשר להתחיל לתרץ כדבריהם) וסמכו דבריהם על מהרי"ל שמוכח ממנו כן. הנה אין

דבר זה מוסכם, משום שהוא סותר את המציאות כמו שביארנו לקמן במאמר ב' ענף ד' קחנו משם.

אלא שבאמת ביארנו שם שרוב ככל האחרונים (כעשרים במנין) כתבו כן בלי פקפוק ולא הקשו מהמציאות כלל, אע"פ שבוודאי ראו קליפת ביצה על שולחנם דבר יום ביומו. זאת ועוד שמהגמ' סוטה ד. מוכח כדבריהם (אלא שאפשר לדחות הראיה). ורק ג' אחרונים בלבד הקשו כן מהמציאות. ובאמת על הקושיא מהמציאות אפשר ליישב בדיוק על דרך שיישבו האחרונים (וכל העולם עד היום) את הקושיא מהמציאות על תוס' שכ' שכזית כחצי ביצה אע"פ שבמציאות היא עשירית ביצה. וע"ז תירצו שהשתנה הטבע והתקטנו הזיתים מזמן חז"ל לזמנינו, כמש"כ מהרש"ל. וא"כ גם כלפי שיעור קליפת הביצה נאמר כן שבזמן חז"ל הייתה קליפת הביצה עבה יותר מאשר בזמנינו. עי' במאמר ב' ענף ד' באורך בזה. וגם שם נתבאר מה יענו החולקים על הראיה מסוטה (ד.).

אולם יש להעיר, שגם אם דבריהם נכונים, ובזמן חז"ל הייתה הקליפה רבע מהביצה, מ"מ תמוה מאוד ליישב עפ"ז את הרמב"ם. שהרי הרמב"ם לא ביאר שקליפת הביצה היא פחות רבע מהביצה. ורק כתב בסתם ביצה בלי קליפתה. ואם איתא שסבר שהמציאות השתנתה ולפי חז"ל קליפת הביצה היא רבע מהביצה, היה לו לאשמועין זאת להדיא, כדי שלא יטעו לשער כקליפת הביצה שלנו. ומדלא פירש כן משמע דס"ל ששיעור קליפת הביצה היא כמו שלנו במציאות, ודלא כהאחרונים הנ"ל.

ומלבד זאת מהתוס' עצמם שלא תירצו קושייתם כהאחרונים הנ"ל אלא הגדילו את שיעור העירוב הרבה, מוכח שלא סברו כדבריהם וכנראה שיערו את שיעור הקליפה כמו שהיא לפנינו היום קטנה כעשירית הביצה ולא רבע ממנה. זאת ועוד שגם את מרן השו"ע בוודאי אי אפשר ליישב כן, כי מוכח מהב"י בסי' תט להדיא דלא סבר כן, כמו שהוכיח הגר"ח נאה שהבאנו לקמן מאמר ב' ענף ד'.

האופן הרביעי ליישב את הרמב"ם: ישוב שכתבו כמה מאחרוני זמנינו. ויש לו יסוד מדברי רש"י ותוס' בסוכה כו.

עוד יישוב אחד יש, לדחות השוואת הסוגיות שהשוו התוס'. והוא מהרה"ג ר' יונתן כהן שליט"א בקובץ אור תורה (אב תשס"א סי' קכח עמו' תשעו. ושנה פרקו ביתר שאת בסיון תשס"ד סי' צד עמו' תרט) והביאו גם בקונט' ארכ"ה מארץ מידה (מאמר שיעור כזית פ"ג עמו' 141) וכן תירץ הרה"ג הדר מרגולין שליט"א בספרו הידורי המידות (מהדורת תשע"ו נספח

והתירוץ הוא, שהלשון "בית הבליעה" יכול להתפרש בב' מובנים. א) מקום תחילת הוושט כמו שפי' רש"י בחולין (מג: ד"ה מבלעתא) מבלעתא - מקום בית הבליעה קרוי תורבץ [הוושט] סמוך לראש הנקב מאד, ע"כ. והוא מקום "בית הבליעה" שעליו מדובר במסכת כריתות (יד). שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים, כי מדובר שם לגבי חיוב חטאת, והרי אין חיוב אלא על שעת הבליעה עצמה ולא על הכניסה לחלל הפה, כמבואר בכתובות (ל:) להדיא וכן מתבאר ברש"י זבחים (עח. ד"ה אי), עיי"ש.

אבל יתכן וישנו עוד סוג הנקרא בחז"ל "בית הבליעה" והוא חלל הפה עצמו, ולא מקום הכניסה לוושט. (ואע"פ שנקטו חז"ל אותו לשון בשניהם ואמרו "בית הבליעה" בב' הסוגיות, מ"מ כבר כתבו התוס' חולין סח. ד"ה אדם, כמה דוגמאות שהלשון שוה והביאור שונה, עיי"ש כי הם דוגמאות דומות לנידון שלנו) והוא המקום שעליו מדובר בגמ' יומא (פ.) בביאור הפסוק "מכל האוכל אשר יאכל" **אוכל שאתה אוכלו בבת אחת**, ושיערו חכמים: אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת, עכ"ל הגמ' שם. וא"כ אפשר לומר שמדובר על כמות האוכל שאדם יכול להכניס כשרוצה לאכול אוכל בהכנסה אחת לפיו, וזה נקרא "אכילה" בבת אחת, ולא "בליעה" בבת אחת. ורק גבי חיוב חטאת מדובר על "בליעה" של נקב הוושט, אבל כאן ביומא מדובר על "אכילה" הקרויה כבר משעת הכנסה לחלל הפה ששם אפשר להכניס כביצה.

ויש לביאור זה יסוד חזק מדברי תוס' סוכה (כו. ד"ה תרתי) וברש"י שם (ד"ה כדטעים עם דבריו שם בדף כז. ד"ה ואביי) והרא"ש (סוכה פ"ב ה"ג). שהנה בדף כו. אמר אביי שאכילת עראי חוץ לסוכה היא שיעור "כדטעים בר בי רב ועייל לכלה" דהיינו כמו שטועם תלמיד לפני שהולך ללמוד. ופירש"י וז"ל: בבוקר, כשהולכין לבית המדרש, ודואג שמא ימשכו השמועות, וטועם "מלא פיו" ושותה. וכאן לא מבואר עדיין כמה הוא שיעור "מלא פיו" אבל בתוס' שם וברא"ש וברש"י בדף כז. מבואר הדבר וז"ל רש"י ואביי דאמר כדטעים בר בי רב, דהיינו כביצה, דכביצה אוכל הנאכל בבליעה אחת הוא, כדאמרינן בפרק בתרא דיומא (פ.) א) מכל האוכל אשר יאכל, עכ"ל. הרי בפשטות מדובר כאן על תלמיד הממלא פיו בשיעור "מלא פיו" דהיינו "חלל הפה" וע"ז אמרו הראשונים שזה הוא שיעור הכביצה שנאמר בגמ' יומא פ. שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה. שהרי מסתבר שאותו תלמיד שאינו רוצה להתעכב מבית המדרש, אמנם ממלא פיו בבת אחת בכמות המירבית, כדי שלא יצטרך להכניס מעט וללעוס ולבלוע וכן שוב להכניס מעט ללעוס ולבלוע, כי זה יגזול מזמנו זמן רב, ולכן מכניס בפעם אחת את כל השיעור שיכול להכניס לחלל פיו (שהוא כביצה) וללעוס הכל יחד, אבל אינו מסתבר שדוחק עצמו כל כך לבלוע רק בליעה אחת בלבד שהרי אם יבלע את כל הביצה שהכניס בכמה בליעות בזו אחר זו לא יתעכב יותר מכמה שניות. וא"כ שיעור הכביצה בפשטות מתייחס לחלל הפה. ועוד

שמסתבר מאוד שאם היה יכול אותו תלמיד להכניס יותר מכביצה בבת אחת לפיו היה עושה כן ואח"כ היה בולע כמה בליעות בודדות במהירות בזו אחר זו, ולמה מכניס רק כביצה בלבד? א"ו שמה ששיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה, הכוונה לחלל הפה שיכול להכיל שיעור גדול כביצה, ולא מדובר על מקום הבליעה ממש ששם יכול להכיל רק ב' זיתים בלבד.

וכמובן שאין זה "מוכרח" לבאר כך בדברי הראשונים הנ"ל, ולומר בוודאי הגמור שהם מבארים בגמ' יומא שמדובר על חלל הפה, שהרי יתכן שכתבו ששיעור טעימת התלמיד כביצה משום שיש לומר שאותו תלמיד מכניס לפיו רק מה שיכול לבלוע "בבליעה אחת" והוא כל כך ממהר עד שאפילו רוצה לחסוך את זמן שיעור הבליעות ורוצה להכניס לפיו כמות כזו שיוכל לבלוע רק בליעה אחת בלבד, ולכן מכניס רק כביצה בבת אחת ובולעה בבת אחת. ולעולם מה שאמרו אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת הוא בית הבליעה ממש בכניסה לוושט ולא בחלל הפה.

אבל עכ"פ גם אם אין לזה הכרח מרש"י ותוס' מ"מ בדברי הרמב"ם ושאר הראשונים שלא סוברים כתוס', נראה שהתירוץ הזה יכול בוודאי להיאמר בפה מלא אליבא דהרמב"ם ושאר הראשונים שלא סוברים כתוס', שאין סתירה בין הסוגיות "ומשמעות דורשין איכא בניהו" בלבד. זה בית הבליעה בוושט וזה בחלל הפה.

ואל תתמה על זה, ממה שמבואר באותה סוגיא ביומא פ. שם ובתוס' ד"ה הכי, ששיעור "מלא לוגמיו" הוא יותר מרביעית שהיא ביצה וחצי, הרי להדיא שחלל הפה מחזיק יותר מכביצה? והיאך אנו אומרים שכוונת הגמ' שאין חלל הפה מחזיק יותר מכביצה? זה אינו קושיא, לפי שיש לחלק בין אוכלין למשקין. שהרי משקים יכולים להיכנס לכל המקומות בחלל הפה ומי יעצור בעדם, אבל אוכל מוצק אינו יכול להכנס אלא בנפח של כביצה בלבד.

האופן החמישי ליישב את הרמב"ם: שדברי הגמ' שאמרה ב' זיתים הוא שלא בדקדוק והכונה "ב' שיעורים"

בפר"ח סי' תפו כ' לתרץ שיטת הרמב"ם שכוונת הגמ' בכריתות שאמרה שאין בית הבליעה מחזיק ב' זיתים, באמת אין הלשון מדוקדק, והכוונה שאין מחזיק "ב' סוגי שיעורים" דהיינו שאין מחזיק "ככותבת הגסה" ו"כזית", אבל ודאי מחזיק ג' זיתים ויותר.

אולם בס' מועדי ה' (נאג'ר על הסמ"ג מצוות עשה מא סוף ס"ק כד) ובס' חק נתן (בורג'ל, כריתות יד. ד"ה בחדא) ובס' אביר יעקב (כריתות שם) ובשו"ת שארית נתן (פאלק סי' יב) דחו תי'

הפר"ח דא"כ לא משני הש"ס בכריתות מידי על קושייתו, דאכתי יתכן אוכל אכילה אחת וחייב עליה ו' חטאות לפי דברי הפר"ח שיתכן לבית הבליעה בג' זיתים, וא"כ לייתי יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ו' חטאות כגון שאכל חלב ופיגול ודם.

האופן השישי ליישב את הרמב"ם: שבאמת גם הרמב"ם יסבור שזית הוא חצי ביצה, אלא שסובר שזית גדול יותר מהגרוגרת. והגמ' בשבת מיירי בזית קטן ולא בינוני.

המגן אברהם (תפז סק"א) תירץ שבאמת זית בינוני הוא גדול מגרוגרת. וגרוגרת היא שליש ביצה אבל זית בינוני הוא גדול משליש ביצה כי הוא חצי ביצה, ומה שמוכח בגמ' שבת צא. שזית יותר קטן מגרוגרת זה מדובר בזית קטן ולא בבינוני, ע"כ.

אלא שתירוצ זה תמוה מאוד, שהרי בגמ' שבת מיירי בחיוב על הוצאת שבת, וזה בוודאי בכזית בינוני ולא בקטן כמו בכל התורה שמתחייב בכזית. וכבר תמהו האחרונים על תירוצ זה, שבוודאי הגמ' שבת דברה על זית בינוני שמשערים בו בכל מקום, ובוודאי גרוגרת גדולה יותר מזית בינוני. עי' ערך השלחן (סי' תפז סק"א) ובהגהות מלא הרועים שבת (צא), ונודע ביהודה (קמא סי' לח ד"ה עוד אני) שתמה עליו הרבה. וכן תמה עמיתו של הנוב"י הרב הר"ז"ה בספרו חידושי רז"ה (שיעור העירוב סי' א) וכן בשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' כו - כז) דחה דברי המג"א. גם ר' יוסף ידיד הלוי בס' ברכת יוסף (ח"ב אות ז' סי' ד ד"ה הרי מפורש עמו' צז) כ' שדברי המג"א הם כשגגה היוצאת מפי השליט ופלא על פה קדוש שאמר כן, עיי"ש.

סיכום התירוצ המרווח לשיטת הרמב"ם והשו"ע מקושיית התוס', ובו יבואר היטב, היאך על ידי קיבוץ כל חילוקי הראשונים הנ"ל שחילקו בין הסוגיות (כריתות ויומא) מתיישב היטב מציאות הזית הקטן שלנו עם הביצה

טרם שנסכם את חילוקי הראשונים כדי לדחות את ראיית התוס'. ראיתי לנכון להעמיד במדויק את הראיה הגדולה והחזקה של תוס' מהגמרא שעמדה כחומה בצורה לפוסקים זצ"ל נגד הזית הקטן שלנו (5-7 סמ"ק). וכדי שנבין היטב היאך חילוקים אלו מיישבים את הראיה בלי דוחק, חייבים להקדים ב' הקדמות חשובות. וזאת משום שראיית התוס' מאוד חזקה וככל שנרחק את גודל הזית מהביצה יהיה יותר קשה עלינו ליישב את ראייתם.

הנה התוס' הקשו שבגמ' כריתות אמרו חז"ל שבית הבליעה לא מחזיק יותר מב' זיתים. ואילו בגמ' יומא אמרו שבית הבליעה מחזיק כביצה. וא"כ אם נאמר ששיעור כזית הוא 5 סמ"ק כמו בימינו ואדם יכול לבלוע ב' זיתים, א"כ כיצד יתכן שיש הבדל של "פי חמש" בין ב' סוגיות הגמ', כי ב' זיתים הם 10 סמ"ק וביצה היא 51 סמ"ק. וזה דבר שגרם "לכל הפוסקים" לקרב את הזית לביצה כמה שיותר. ולא מבעיא האחרונים כמו הפרי חדש והמגן אברהם שכלל לא הרגישו מחילוקי הראשונים הנ"ל, אלא אפילו האחרונים שכן הרגישו מדברי המרדכי ותוס' ישנים ותיצרו לפי זה את הרמב"ם, מ"מ עדיין קירבו כמה שיותר את הזית לביצה, וזאת מפני שכנראה שהיה קשה בעיניהם לומר שבגלל חילוקים אלו יוכל אדם לבלוע פי חמש? ולכן קירבו את הזית לביצה לשיטת הרמב"ם לומר שלשיטתו כזית הוא מעט פחות משליש ביצה ואז יועילו החילוקים הנ"ל לחלק בין ב' זיתים לג' זיתים. אבל אם הזית הוא קטן כמו שלנו היום א"כ ב' זיתים הם רק 10 סמ"ק וא"כ הסתירה בסוגיות היא פי חמש כי ביצה היא 51 סמ"ק, ומי החילוק שיישב פער גדול כזה?

ולכן אקדים ב' הקדמות חשובות ומוכרחות שיתבארו באורך לקמן במאמר ב':

שהביצה המוזכרת בגמ' יומא (פ.) היא ביצה "בלי קליפתה" כמבואר להדיא בעירובין פג. וברמב"ם (פ"ד ה"א מטומאת אוכלין) ולרוב ככל הפוסקים מורידים רבע מהביצה (במקום 51 סמ"ק 38 סמ"ק) ולפי המציאות בימינו מורידים עשירית (כי חוץ מהקליפה ישנו גם אויר בצד הרחב של הביצה כידוע. וא"כ ביצה בלי קליפתה היא לכל היותר 46 סמ"ק בלבד) וכן נראה האמת להלכה אע"פ שאין זה דעת רוב האחרונים ז"ל, כי האמת אהובה יותר.

צריך לדעת שאפשר לבאר בגמ' בכריתות שאמרה "שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים" שאין הכוונה לב' זיתים דוקא ולא יותר, כי כתבו הראשונים (מאירי ותוס' ישנים ותוס' ר"פ ותוס' רי"ד ובמג"א סי' תפו ותוספת שבת והגר"א ועוד) שהכוונה בגמ' היא רק לומר שאין יכול להחזיק ג' זיתים, אבל באמת יכול להחזיק קרוב לג' זיתים ולא רק ב' זיתים מצומצמים.

וממילא אם כזית הוא 5 סמ"ק הרי שלפי הגמ' בכריתות בית הבליעה יכול להחזיק כ 14 סמ"ק (ואם כזית הוא 7 סמ"ק אזי יחזיק אפילו 20 סמ"ק). ואילו בגמ' יומא מבואר שיכול להחזיק 46 סמ"ק (כמו האמת שמורידים עשירית בגלל הקליפה). וא"כ ההבדל הגדול ביותר הוא של פי 3.3 בערך, בין 14 סמ"ק ל 46 סמ"ק (ואם כזית 7 סמ"ק אז הוא הבדל של פי 2.3 לכל היותר). וזו הסתירה שעומדת כנגדנו מלומר שהזית בזמן חז"ל היה קטן כמו שלנו 5-7 סמ"ק.

ואחרי שהעמדו את ראיית התוס' במדויק וראינו שהפער הוא לכל היותר רק פי שלש ושליש (ויתכן אף פחות מזה אם כזית הוא 7 סמ"ק או אם קליפת הביצה היא רבע מהביצה) ולא כמו שחשבנו בתחילה שהוא פי חמש - עתה נעבור לחילוקי הראשונים בין הסוגיות:

ר"ת בקושייתו על הגמ' בעירובין, הוא זה שחידש את הראיה שהזית היה כחצי ביצה. אבל בתירוצו (שהביאו התוס' יומא פ:) הוא חוזר בו ומחלק בין הסוגיות, שיש הבדל בין דבר רך וקל לבליעה כי יותר נוח לו להיכנס בבית הבליעה, לבין מאכל עגול וקשה, שאינו נוח לבליעה. וכבר העיר הכנה"ג יו"ד (סי' סד הגה"ט אות כט) שלמסקנת ר"ת ע"כ הזית פחות משליש ביצה. ובמרדכי ובתוס' רי"ד מחלקים בין מי שינסה לבלוע כמה סוגי מאכלים שהם: א) שלמים ולא מרוסקים, ב) שהם ג' כזייתות מפורדים כל אחד לעצמו, ולא מאוחדים למאכל אחד שלם. שבוודאי יותר קל לבלוע מאכל מרוסק מאשר מאכל שלם, ובוודאי יותר נוח לבלוע מאכל מרוסק ומאוחד יחד מאשר כמה מינים מופרדים כל אחד לעצמו. ובתוס' ישנים (ע"פ ביאור כל האחרונים) חילקו שיש הבדל בין אדם שאוכל כדרך אכילה רגילה שלועס מעט ובולע מאכלו כדרך הבולעים, שאינם דוחקים עצמם לבלוע הרבה, מאשר אדם שיאכל בצורה כזו שילעס הרבה וידחוק עצמו לבלוע הרבה כמה שיכול.

ומעתה דעת לנובן נקל, שאם נקבץ את כל ארבעת חילוקי הראשונים הנ"ל, שהרי כולם נכונים במציאות, נוכל לומר שהביצה (בלי קליפתה) היא 46 סמ"ק והזית 5 סמ"ק. ואין ראיה מהגמ' כריתות ויומא. כי הגמ' בכריתות שאמרה שבית הבליעה לא מחזיק ג' זיתים אלא רק ב' זיתים (וא"כ אפשר שמחזיק קרוב לג' זיתים דהיינו 14 סמ"ק וכנ"ל), מדברת לגבי חיוב חטאת באדם שאוכל ובולע בבת אחת - בשר וחלב (בניקוד ציריה) ודם¹⁰ ובולעם

10. וידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א העיר לי, דהנה ישנה מחלוקת בפוסקים אם דם צלול ונוזלי שיעורו ברביעית (ואז ע"כ הגמ' מיירי רק בדם קרוש ויבש שאז שיעורו בכזית) או שיעורו בכזית (ואז אפשר לבאר שהגמ' מיירי בדם נוזלי). ואם מדובר בדם קרוש אזי אתי שפיר חילוקי הראשונים הנ"ל כי מיירי בג' גושים (בשר וחלב ודם קרוש). אולם אם מיירי בדם נוזלי יותר יקשה עלינו לדחות את ראיית התוס'.

אלא שחזר הרב הנ"ל והשיב בצדק שגם אם נסבור ששיעור דם נוזלי הוא בכזית מ"מ יותר נראה שהגמ' בכריתות יד. מדברת על אדם "שאוכל" דם ולא "שותה" דם שהרי מיירי על המשנה שם שאמרו יש "אוכל אכילה אחת" וחייב עליה ה' חטאות, וא"כ באכילת דם קרוש מיירי ולא בשתיית דם נוזלי, גם אם שיעורן שווה. וכמו שדייקה שם הגמ' "באכילה אחת מיירי ולא בב' אכילות", כמו כן נדייק אנו באכילה מיירי ולא בשתייה ונעמיד בדם קרוש דוקא. וחזקתו את דבריו, שאין בזה דוחק לומר כן, שהרי שם בגמ' לעיל מצינו תירוצים הרבה יותר דחוקים כגון באכילה מבהמה אחת מיירי ולא מתרי או באכילה מאבר אחד מיירי ולא מב' אברים. וא"כ אף אנו נאמר באכילה מיירי ולא באוכל ושותה. ואע"פ שהתירוצים הנ"ל בגמ' הם אליבא דסתם גמ' ולא אליבא דרב אדא בר אחא שהוא לא הסכים עימם ולכן גרס במשנה ה' חטאות במקום ד', מ"מ

החילוק בין אכילה ושתייה אינו דחוק כלל אלא מפורש בלשון המשנה "אוכל אכילה אחת" ולא אוכל ושותה. ושפיר דמי לומר כן אליבא דרב אדא ג"כ.

אולם גם אם נתעקש לומר דמירי בדם צלול ונוזלי, מ"מ עדיין בוודאי אפשר להשתמש בחילוקי הראשונים הנ"ל כדי לדחות את ראיית התוס'. שהרי עיקר החילוק שמבדיל בין כמויות אפשרות הבליעה, הוא בעיקר דברי התוס' ישנים שמחלק בין אדם שבולע כדרך אכילה רגילה נורמלית, שבולע מעט, לבין אדם שידחוק את עצמו בכוונה לבלוע כמה שיכול יותר. וחילוק זה שייך גם אם שתי הסוגיות היו מדברות על דבר נוזלי. אך גם שאר חילוקי הראשונים הנ"ל (רך, מרוסק, מאוחד) מתאימים עכ"פ לגבי הבשר והחלב שהם שלמים ולא מרוסקים ולא מאוחדים למאכל אחד שלם וקשים לבליעה ביחס למאכל רך יותר (ואין לומר דמירי בחלב מחוי, ששיעורו גם בכזית, דא"כ הרי הדם והחלב יתערבו יחד ויבטל המרובה את המועט, כי א"א לצמצם שיהיו שניהם בדיוק כזית, ולא יתחייב על אחד מהם חטאת. ולכן ע"כ מירי בחלב גושי ולא מחוי) ולכן עדיין יש לנו דחיה לראיית התוס' גם אם מדובר בגמ' בדם צלול.

ולעצם המחלוקת אם בדם צלול חייב עליו בכזית כדין אכילה, או רק ברביעית כדין שתייה. הנידון הוא כי הגמ' יבמות קיד: אמרה ששיעור דם להתחייב עליו הוא "ברביעית" ואילו בגמ' כריתות הו"ז (יד.) ובעוד כמה מקומות אמרו ששיעורו בכזית. ועי' למרן מלכא בס' הליכות עולם (ח"ו עמ' מח והלאה) ובספרו טבעת המלך (ח"ג עמ' שלד) שדן בזה בארוכה, והביא הרבה אחרונים שכתבו לחלק בין דם צלול ששיעורו ברביעית לדם קרוש ששיעורו בכזית. ושכ"כ הרמב"ן ע"ז (סו.) להדיא, וכן העלה שם שנראה כן להלכה (ונפק"מ בחולה שצריך לשתות דם שמאכילין אותו הקל הקל תחילה, שאפשר לתת לו יותר מכזית ופחות מרביעית, עיי"ש). וכן מצאתי שכ"כ בס' הבתים (מהדורת בלוי, שער התערובות שער יא הלכה יא) שחילק להדיא בין דם צלול לקרוש.

ומאיך בדעת הרמב"ם (פ"ו ממאכלות אסורות ה"א) שסתם דבריו וכ' שהאוכל דם שיעורו בכזית ולא חילק בין קרוש לצלול משמע יותר שם צלול שיעורו בכזית. וכ"כ להדיא במאירי יבמות (קיד:) שדם שיעורו בכזית. ונראה שגרס כן הגמ' יבמות שם, שבמקום "רביעית" גרס "כזית" ובאמת כן מבואר בדקדוקי סופרים ביבמות שם שכן היא הגרסא בכ"י (וציינו כן במהדורת עוז והדר) וא"כ כנראה זו הייתה גרסת הרמב"ם ג"כ, וממילא אין שום סתירה בגמ' כלל וגם דם צלול שיעורו בכזית. וגרסא זו נעלמה מכל האחרונים. וכן מוכח לענ"ד בראב"ד בספרו "איסור משהו" שבפרק א מונה והולך י"ד שיעורי תורה ומבאר את כל הדינים שנאמרו בכל שיעור ושיעור. ובשיעור החמישי שהוא "כזית" כתב שאיסור אכילת דם שיעורו בכזית, ואילו בשיעור העשירי שהוא שיעור "רביעית" כתב שזהו שיעור טומאה בדם. ולא כ' ששיעורו לענין שתיית דם צלול ברביעית. אלמא לא ס"ל לחלק בין צלול לקרוש וגם צלול בכזית. וכן יש להוכיח מסידור דברי התוספתא כריתות (פ"ב הלכה יב והלאה) וז"ל האוכל כזית דם מן בהמה וכו' מביא חטאת. המחזה את החלב וגמאו, הקפה את הדם ואכלו אם יש בו כזית חייב וכו' אכל כחצי זית ושתה כחצי זית ממין אחד הרי זה חייב, עכ"ל. הרי להדיא מסדור דברי התוספתא שאין הבדל בין דם רגיל לדם קפוי וקרוש ושניהם בכזית. כי הרישא מירי בדם רגיל צלול ורק אח"כ אמרו שגם דם קפוי שיעורו בכזית. ואין לדחות שהתוספתא לשיטתה שסוברת שבכל שתיית איסור שיעורו בכזית ולא ברביעית, וכמו שאמרו בתוספתא כריתות שם (פ"ב בהלכה ב) "כשם שאכילתה בכזית [כך שתייה בכזית]" ולכן סוברת שגם שתיית דם בכזית. אבל אנן דקיי"ל ששתייה ברביעית ודלא כהתוספתא גם דם יהיה שיעורו ברביעית. זה אינו, כי בוודאי גם התוספתא סוברת ששיעור שתיית איסור היא ברביעית (כגון בין נסך) אלא ששם התוספתא מדברת על שתיית חלב מחוי, ובזה גם אנו מודים ששיעור שתייתו בכזית. שהרי זה דומה לחמץ מחוי שמבואר בתוספתא פסחים פ"א ה"י ששיעורו בכזית וכך פסק הרמב"ם בהלכות חמץ פ"א ה"א. וכן דומה

שלמים ומפורדים זה מזה (שאם לא כן הרי איסורין מבטלים זה את זה ולא יתחייב חטאת כלל, כמש"כ תוס' רי"ד) או שאוכל עם לעיסה מועטת כדרך האוכלים שעדיין האוכל מופרד לחתיכות ולא מקובץ כגוש אחד רך. וגם בולע מעט כדרך הבולעים ולא דוחק עצמו לבלוע הרבה ככל יכולתו. ועל זה שיערו חכמים שבאכילת בשר וחלב ודם שאוכל בדרך אכילה רגילה שאינו מרוסק היטב ואינו מקובץ לאוכל אחיד וממילא אינו נוח כ"כ לבליעה וגם אינו דוחק עצמו לבלוע הרבה, לכן אינו בולע ג' זיתים אלא רק 14 סמ"ק. אבל הגמ' יומא מדברת על סוג אוכל רך ביותר כגון ביצה רכה והאוכל מקובץ יחד ולא חלקים נפרדים ואדם לועסו היטב וגם דוחק את עצמו לבלוע כמה שיותר, ולכן יכול לבלוע נפח של כביצה בלי קליפתה שהיא לכל היותר 46 סמ"ק.

וא"כ אין לנו שום הכרח מכח ראיית התוס' מהגמ' לומר שנשתנו סדרי בראשית ונתקטן הזית במאות אחוזים. אלא שפיר י"ל שגם בזמנם היה הזית קטן כמו שלנו.

וכל מי שיתבונן היטב בכל דברינו הנ"ל יראה ויבין, ויתורץ לו טענה אחת גדולה שטוענים אנשים חכמי לב כנגדנו. והיא: כיוון שאתה טוען שדבריך מיוסדים על פי דברי הראשונים והאחרונים ומיושבים היטב, וא"כ כיצד יתכן שגדולי האחרונים שחלקם כבר ראו דברי הראשונים הנ"ל לא אמרו כמוך שהזית קטן כמו בימינו? אין זאת אלא כי בוודאי טועה אתה בדמיוןך.

אבל המתבונן בכל מה שכתבתי, יראה שאני הקטן חיברתי פזל שלם ותמונה שלמה מכל דברי הפוסקים כולם, ואז בין יבין שאני הקטן - "כננס על גבי כמה ענקים" ואז יודה שנכונים דברי, לומר ששיעור כזית הוא קטן כמו היום מאחר שאנו קיבלנו לידינו את "הפזל השלם" שאת חלקיו נתנו לנו גאוני עולם הנ"ל.

לתרומה שהמחה אותה שאמרו בתוספתא בתרומות פ"ז ה"ג ששיעורה בכזית וכך פסק הרמב"ם בהל' תרומות פ"י ה"ב. ולכן גם לגבי חלב שהמחהו ודאי שיעורו שתייתו בכזית. וממילא יש לקבל באהבה את דברי התוספתא ששיעורו שתיית דם הוא גם בכזית (ודלא במנחת ביכורים בכריתות פ"ב ה"ב, שכתב שדברי התוספתא אינם להלכה. וע"ע בתוספתא יומא פ"ד ה"ד שג"כ אמרו שם "כשם שאכילה בכזית כן שתיה בכזית". אלא שהדבר תמוה מאוד כי שם מיירי לענין יום כיפור ששיעור אכילה בככותבת. ובאמת הגר"א שם הגיה וכתב שבמקום "כזית" צ"ל "בכא"פ", כי זה חוזר על שיעור צירוף זמן האכילה ולא על שיעור האיסור)

איך שיהיה, הדבר שנוי במחלוקת ראשונים אם חייב על שתיית דם בכזית או ברביעית. וא"כ אם נבאר בגמ' שמדובר בדם צלול, נכון הדבר שיותר יקשה עלינו לדחות את ראיית התוס' אבל נראה שאין זה כל כך מפריע ועדיין חילוקי הראשונים מועילים לתרץ שפיר ולחלק בין הסוגיות, כמו שכתבנו בתחילת ההערה כאן. מלבד מה שיש לדחות בפשיטות שהסוגיא הזו בכריתות יד. מדברת רק על כזית קרוש (גם אם השיעור בדם צלול הוא כזית) שהרי במשנה אמרו "יש אוכל אכילה אחת" וא"כ באכילה מיירי ולא בשתיה, ולכן פשוט שאפשר לומר שהגמ' מדברת דוקא על כזית בשר פיגול וכזית חלב שאינו מחוי וכזית דם קרוש, ולכן אינו יכול לבלוע את שלשתם יחד בבליעה אחת, וז"פ.

ולכן אע"פ שאנו קטני קטנים מהם, מ"מ הרי כל המעיין בדבריהם יראה נכוחה כמה היה קשה עליהם לדחות ראיית התוס', וגדולי האחרונים - המג"א והפר"ח - נדחקו מאוד לתרץ את הרמב"ם, ודחו האחרונים את תירוצם. וגם מקצת מהאחרונים שכבר ראו חילוק המרדכי שחילק בין שלם למרוסק, לא קבלו דבריו כיון שהיה קשה להם מי אמר שהסוגיא בכריתות לא מדברת במרוסק (עי' מחצית השקל תפוסק"א ובשו"ת חזו"ע סי' כה בהערה הראשונה ד"ה ולכאורה) ואת תוס' רי"ד שמיישב קושיא זו ומתרץ כהמרדכי כלל לא ראו, וכן לא הזכירו האחרונים את יסוד החילוק של ר"ת (יומא פ:) ואף אחד לא השתמש בו - לחלק בין אוכל רך לקשה. וגם אלו שראו את חילוק התוס' ישנים שחילק בין מי שדוחק עצמו לבלוע ובין בולע כדרכו, מ"מ עדיין כנראה היה רחוק בעיניהם לומר שיש פער של פי חמש בכמות יכולת הבליעה מחמת כן.

אבל כאשר נחבר את כל הנתונים הנ"ל: (א) ביומא מדובר בביצה בלי קליפה (והיא גמ' מפורשת ורמב"ם). (ב) כוונת הגמ' בכריתות שאי אפשר לבלוע ג' זיתים אבל קרוב לג' זיתים יכול לבלוע (וכ"כ המאירי ותוס' רי"ד ותוס' ר"פ ותוס' ישנים בשם ריב"א וגדולי האחרונים המג"א והפר"ח הגר"א ועוד) (ג) כל ארבעת חילוקי הראשונים הנ"ל שחילקו בין שלם למרוסק ובין גוש אחד לכמה גושים ובין אוכל רך לאוכל קשה. והחילוק העיקרי בין דוחק את עצמו לבלוע הרבה לבין בולע כדרכו. הרי שראיית התוס' נדחית בלי דוחק, והיה העקוב למישור, והדברים מבוססים היטב מכל דברי הראשונים והסוגיות ונכרים דברי אמת. ונוכל לומר בפה מלא שגם בזמן חז"ל היה הזית קטן כמו בימינו אנו.

ובפרט אם נקבל את תירוץ האחרונים הנ"ל באופן הרביעי, שיש ב' משמעויות ל"בית הבליעה" ובגמ' כריתות מדובר על הכניסה לוושט ואילו בגמ' יומא מדובר על חלל הפה. ממילא גם לפי זה אפשר לומר שגם בזמן חז"ל היה קטן כמו היום.

ענף ו

דעת שאר הגאונים והראשונים

משא ומתן בדעת הגאונים והראשונים בעניין שיעור כזית. ויתבאר שהורו הגאונים להדיא שיש לשער כפי הזית הבינוני שיש לפנינו ולא לחוש שנשתנה הזית. עוד יתבאר שמוכח מרוב הראשונים שסוברים דלא כתוס' כי מוכח מדבריהם שהזית אינו חצי ביצה אלא פחות משליש ביצה. ומהרשב"א מוכח שהזית פחות מרבע ביצה ומהריטב"א משמע שהוא פחות משישית ביצה וכ"כ תלמיד מהר"ם מרוטנבורג (ולא נתבאר בדברי הראשונים בכמה פחות, כי לא נתנו מעולם "שיעור" לשיעור כזית, רק כתבו בסתם מילה אחת: "כזית" שפירושו לכל מי שיקרא את דבריהם: "כמו זית" ותו לא. וממילא אפשר לומר בדעתם שהוא כעשירית ביצה כמו בימינו. וכן נראה האמת בדעתם, שהרי אם סברו שנשתנה היה להם להודיענו ששיעורו אינו כמו שהוא לפנינו כדי שלא נטעה בדבריהם)

דעת הגאונים

ראיתי להעתיק כאן כל לשונות תשובות הגאונים בעניין זה, שמבואר מדבריהם להדיא בלי שום ספק, שהורו לשואלים הלכה למעשה, שכל אחד ואחד יכול לשער את כל השיעורים לפי הפירות והביצים הבינוניות שהוא מכיר ממה שיש לפניו, ואין לו לחוש שנשתנו הפירות והביצים ושאינו צריך ללמוד שיעור ממישהו אחר (יש אחרונים שביארו שאין לחוש לכך שנשתנו בדרך כלל, בלי שיהיה הכרח גמור לכך. ויש שביארו שכוונתם לומר שאפילו אם נשתנו, מ"מ יש לשער לפי הבינוני שבאותו הדור בלבד ולא לחוש למה שהיה גודלם פעם).

ולפי זה לדעת הגאונים יש לשער שיעור כזית כפשוטו כגודל זית בינוני שלנו וכבר הביא החזו"א זצ"ל תשובת הגאון, ולמד משם כן. עי' בספרו (או"ח סי' לט אות ו ד"ה אח"כ. ושם כ' שאע"פ שבדרך כלל אין לסמוך על מה שמוצאים כתבי יד בזמנינו שלא עברו במסורת הדורות (ונעלם מעיניו שכבר הובאה תשובה זו באשכול ובאורחות חיים. ושיש עוד ב' תשובות אחרות שכתבו

ג"כ הכי) מ"מ כאן נראה שהיא באמת תשובת גאון) וכך היה סובר שיש לפסוק מעיקר הדין ששיעור כזית הוא כגודל זית בינוני שבימינו (כמבואר באגרותיו ח"א סוף אגרת קצד) ורק לחומרא בעלמא לקיים שיעור התוס' שכזית הוא חצי ביצה היה מורה להחמיר ולא מעיקר ההלכה. כמבואר באורך בס' הידורי המידות עמו' 27.

ולא אכחד מהקורא הנעים, שהגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב' אות ט ורמז לזה בהקדמתו בעמוד השני) הרבה להקשות על דברי הגאונים וכ' דצריך נגר דיפרקינה, ולכן הסיק דלאו מר בריה דרבינא חתים עלה ואין לסמוך עליהם, עיי"ש בדבריו.

אבל אחר המחילה, דבריו תמוהים לדחות שלש תשובות הגאונים, שהובאו גם בדברי הראשונים האשכול וארחות חיים בלי פקפוק בנאמנותם. פוק חזי שהגאון חזו"א (או"ח לט סק"ו) שהביא תשובת הגאון כתב שאע"פ שבדרך כלל אין לסמוך על כתבי יד שנדפסים בימינו שלא עברו במסורת הדורות, מ"מ כאן נראה שהיא באמת לשון תשובת גאון, ע"כ. וכל שכן שתשובות אלו עברו במסורת דורות והוזכרו בראשונים. וע"ע בהידורי המידות ח"ב סי' יג ו יד מה שכתב על דברי הגר"ח נאה בשיטת הגאונים.

תשובת הגאונים הרכבי

ז"ל תשובות הגאונים הרכבי (זכרון לראשונים בהוצאת הרכבי סי' רסח) וששאלתם, כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית וכן זית גדול וזית קטן וזית בינוני. הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל, לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל. וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר. דתנן (כלים פ"ז מ"ו) ר' יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים. אמר ר' יוסי מי מודיעני אי זו היא גדולה שבגדולות ואי זו היא קטנה שבקטנות, אלא הכל לפי דעתו של רואה, עכ"ל.

הרי לך הוראה ברורה שהורו לשואליהם שאין צריך ללמוד "שיעור כזית" אלא השיעור הוא גודל הזית הבינוני הצומח אצלך בגינה. ואם היו סוברים שיש לשער דווקא כמו הגודל שהיה בזמן מתן תורה וחז"ל, ושיש חשש כזה שנתקטנו הזיתים, א"כ תימה גדולה היא זו: היאך כתבו הוראה זו? והדברים ברורים.

תשובת רב שרירא גאון שהובאה באשכול

ז"ל ספר האשכול (אלבק, הלכות חלה דף קכה עמוד ב) **ובשאלה לרב שרירא** בהאי לישנא. וששאלתם לפרש לכם אם יש משקל לגרוגרת **ולזית** ולכותבת ושאר שיעורים במשקל כספים של ערביים, ופירשתם שמר רב הילאי גאון ז"ל פירש לכם משקל ביצה ששה עשר כסף ושני שלישי כסף, ואם אין לשאר [המינים] משקל, מאי טעמא ביצה יש לה משקל. הווי' יודעים שאין לאלו שיעורים משקל כסף, לא במשנה ולא בתלמוד שלנו כל עקר, ואלו בקשו לתת שיעור משקל מן הדינרים היו עושין מעקרא, **אלא שנתנו השיעור מקטנית ופירות שמצויין תמיד ואין לומר שנשתנו**¹, וכך שנינו (כלים פ"ז מ"ו) כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, ר' יהודה אומר מביא הגדולה שבגדולות והקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים, אמר ר' יוסי מי מודיעני איזה גדולה ואיזה קטנה, אלא הכל לפי דעתו של רואה. **הא למדנו משנה שלימה שאין לביצה משקל ידוע שלא להוסיף ושלא לגרוע. וסלקא דעתין, ר' יהודה ור' יוסי דקאמרי האין משערים בביצה - לא היו יודעין לקוץ לה משקל ידוע, וכי מר רב הילאי גדול וחכם מר' יהודה ור' יוסי היה. אלא כמתני' עבדינן הכל לפי דעתו של רואה.**

1. בביאור דברי הגאונים שכתבו "אין לומר שנשתנו הפירות" וכן הוא לקמן בתשובת הגאונים שבס' האשכול שכתבו "הלכך תלו חכמים ז"ל המדות בפירות ובביצים שהם קיימות ואינן משתנות". נחלקו האחרונים בביאורם: שהגאון ר' אלחנן ווסרמן זצ"ל בקובץ שיעורים (ח"ב סי' מו אות ג) הבין דבריהם כפשוטו שאינן משתנים, וכ' שמכאן מוכח דלא כהאחרונים (הצל"ח ודעימיה) שאמרו שנתקטנו הביצים, עיי"ש. גם בשו"ת בית יצחק (שמעלקים ח"ב י"ד קלג) כ' כעין זה רק ביאר שכונתם "שבדרך כלל אינם משתנים" ואין צריך לחוש לכך שמא נשתנו בלי שיהיה הכרח לכך, אבל גם הם מודים שיתכן שינוי בטבע כמו שמצינו בכמה טבעים, עיי"ש. ואילו הגאון חזו"א (אור"ח לט אות ו) כ' לבאר דבריהם לא כפשוטו לשונם אלא כ' וז"ל רצונם לומר מציאותם קיימת, ואין הטבע מחליף את הביצים על מין אחר כמו חילוף המדות שהן רק בהסכמת בני אדם, אבל שינוי הביצים בקטנותן וגדלותן אינו מפסיד, שזהו עיקר השיעור, עכ"ל עיי"ש. וכונתו דבוודאי גם הגאונים ידעו שיתכן שינוי בגודל הביצים והפירות במשך הדורות וכמו כן ישנם שינויים בגודל הפירות בין המקומות אשר על פני תבל אפילו באותו דור עצמו. אלא כוונת הגאונים היא שהן קיימים לעולם בעצמותם ואינן משתנים למין אחר. ולכן גם אם נשתנו בגודלם אין זה מעכב כלל כי הולכים אחר כל דור ודור וכל מקום ומקום לפי הבינוני שבאותו דור ובאותו המקום.

והנה בין אם נבאר דבריהם כפשוטו וכדעת הרב בית יצחק "שאין לומר שנשתנו בלי שיהיה הכרח לכך" ובין אם נאמר כחזו"א שכונתם "שהמין לא משתנה אלא שיש ללכת אחרי הבינוני שבאותו הדור" למדנו מכאן שיש לשער שיעור כזית כמו הזית בימינו "היות ואין שום דבר המכריחנו לומר שנשתנו הזיתים" כמו שמבואר בפנים בענף ה' שההכרח היחיד לכך הוא רק ראיית התוס' מהגמ' שכזית הוא חצי ביצה. וראיה זו נדחית היא מפי הראשונים והאחרונים ואינה מוכרחת כלל. ומאידך כל הראיות האחרות וכן עדויות הראשונים שראו זיתים מראים שהזית גם בזמנם היה קטן כמו שלנו, וא"כ ברור ופשוט שלפי הגאונים "שיעור כזית בימינו הוא כגודל זית בינוני שלנו כ 5-7 סמ"ק בלבד" לפי כל הביאורים בדברי הגאונים.

ומר רב הילאי כך היתה דעתו, שהמשנה חייבה כל אדם לפי דעתו, והרי פירש לכם מה שראה הוא לפי דעתו, או מה שראו משלפניו ולמדוהו. אם חפצים אתם לעשות כמוהו ולסמוך עליו או על חכמים שלפניו ששערו כן לפי דעתם עשו, ואם לאו שערו אתם, ולפי דעתו של רואה יעשה אם חסר אם יותר. וכן לענין כזית וכגרוגרת הרי פורש לכל אחד מהן בזו משנתנינו לא גדול ולא קטן אלא בינוני, וגם הוא לפי דעתו של רואה². והאי דקצת רבנן שערו לפי דעתם ביצה ולא שערו כזית וככותבת וכגרוגרת, משום דביצה תלויין בה מילי נפיש קב וסאה ואיפה ועומר כולהון משתערין בביצה לפיכך שערוה לפי דעתם, אבל הני שיעורים שבקינן לפי דעתו של רואה, עכ"ל. **והובאה תשובה זו בקצרה גם באורחות חיים** (הל' מאכלות אסורות סי' כה אות ו' ד"ה הארבעה עשר)

עוד תשובת הגאונים שהובאה באשכול

עוד בס' האשכול (אלבק הלכות חלה דף קכח עמוד א) וז"ל ושיעור עיסה שחייב להפריש [חלה] ממנה מ"ג ביצים וחומש ביצה. ושיעור ביצה של חלה יש שמשערים השעור לע"ב אוקיאות והאוקיא עשרה זוזי כיילי, וחכמי אספמיא חולקין בדבר זה ואומרים ששעור חלה מ"ד אוקיאות דהאוקיא עשרה זוזי כיילי. **ונשאלו הגאונים ז"ל** בדבר זה איזהו שעור מדוקדק, והשיבו כי ודאי שיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה וכמפורש בשמעתא דאימריא בעירובין ב' כיצד משתתפין כי אתא רב דימי אמר שיגר לו בן בוניוס לרבי מודיא קונטרסא דמן נאוסא וכו', ומההיא שמעתא שמעינן דשעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה **ולכן נתנה תורה שעור בביצים ובפירות, שדברי סופרים נתנו על הר סיני כדכתיב ועליהם ככל הדברים, לפי שהביצים והפירות נמצאות בכל מקום, כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שישראל עתידין להתפזר בין האומות, ומשקליהם ומדותיהם שהיו בימי משה ושהוסיפו עליהם בארץ ישראל אין נשמרין להם, והמדות משתנות בדורות ובמדינות, שבכל דור ודור היו מחדשין חכמים מדותיהן, כדמפורש בכמה מקומות וכו'.** ונשתנו כל המדות הללו שהם מזמן קרוב ואינן ידועות כלל, וכל שכן מדורות הראשונים שאינם ידועים מדותיהן כלל, **הלכך תלו חכמים ז"ל המדות בפירות ובביצים שהם קיימות ואינן משתנות**³, **מיהו שיעור הביצים תלו אותן לפי דעתו של רואה.** [ויש מי ששיער משקל ידוע בה' רבעים קמח ועוד] ע"ב אוקיאות, כך עלה בדעתו וכך ראה שיעור הביצים. והרבה מרבואתא ששערו נמי כשעור הזה.

2. כן פסק הרמב"ם בפירוש המשנה (כלים פ"ז מ"ו) וביד החזקה (הל' כלים פ"ו ה"ב) דהלכה כר' יוסי לפי דעתו של רואה. וכ"כ התשב"ץ ח"ב סי' קמג.

3. עי' מה שכתבנו לעיל הערה 1 בביאור דבריהם שכתבו שאינן משתנות.

וחכמי אספמיה ששערו נמי מ"ד אוקיאות כך עלה בדעתם וכך ראו בשעור הביצים והחמירו בדבר, וחייבין לעשות כפי שיעורן כי הכל לפי דעתו של רואה. ויש נמי מי ששיער משקל ידוע בה' רבעים קמח ועוד ואמר שהמשקל תש"ב זוזים:

ודברי הגאונים הנ"ל שהביא בספר האשכול לעניין שיעור חלה הנם גם בתשובות הגאונים (מוסאפיה (ליק) סימן צה) וז"ל תחילת התשובה: ששאלתם על שיעור חלה איזהו שיעור מדוקדק. ודאי שיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה וכדמפורש בשמעתא בעירובין בפרק כיצד משתתפין (פג א) כי אתא רב דימי וכו' ומההיא שמעתא חזינן דשיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה ולכך נתנה לנו התורה שיעור בביצים ובפירות שדברי סופרים על הר סני נתנו כדכתיב ועליהם ככל הדברים לפי שהביצים והפירות נמצאים בכל מקום כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה וכו' כלשון המופיע באשכול. וכן בתשובות הגאונים "שערי תשובה" (סימן מו) וז"ל **לרבינו האיי ז"ל** לענין הפרשת חלה מן העיסה. וששאלתם אם צריך וכו'. וכמה שיעורה מ"ג ביצים וחומש ביצה קמח והגאונים ז"ל נשאלו בדבר זה איזו שיעור מדוקדק מנהגו והשיבו כי בודאי שיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה וכדמפורש בשמעתא דאתמר בעירובין בפרק כיצד משתתפין כי אתא רב דימי וכו' ומההיא שמעתא חזינן דשיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה ולכך נתנה לנו התורה שיעור בביצים ובפירות שדברי סופרים על הר סני ניתנו וכו' הכל כלשון תשובת הגאונים מוספיה והאשכול שהובאה לעיל.

והמשמעות מדבריהם "שכך פירשו הגאונים" ולא היה בזה מחלוקת כלל" וכולם

4. והנה אע"פ שמצינו בתשובה לרב נטרונאי גאון (אופק, יורה דעה סימן רפ) לעניין שיעור חלה במ"ג ביצים וחומש, שנראה שחולק ע"ז, ושאינן ללכת לפי דעתו של רואה, שכ' וז"ל ולענין הביצים ששאלתם האין מודדין בהם, אם ממלאין כלי מים ונותנין הביצים לתוכו ובמדת המים מודדין קמח, או לא. תשובה: לא כך משערין חכמים, ששעור שפרשתם אין לעמוד עליו, אלא כך נתנו חכמים שעור לביצים שמשערין בהם לפסח ולחלה - מעסת המדבר. וכך שערו חכמים ראשונים: שהמים שעור הביצה בינונית משקל ששה עשר זוז וד' גיראות במשקל כסף של בגדאד, כמשפט הזה שערו לעסה [לחלה] ולפסח, וכן הלכה. (והובאה תשובה זו גם בתשובות "גאוני מזרח ומערב" סימן קיד) ולכאור' מפורש שרב נטרונאי חולק על רב שרירא וס"ל דאין ללכת אחר דעתו של רואה.

אולם אין זה נכון, וכבר כתב בזה דברים נכונים בקונט' "ואת הנחלים ארנון" (סוף עמוד 21) שבאמת אין מחלוקת אם ללכת אחר דעתו של רואה, וכו"ע מודו דאחר דעתו של רואה אזלינן בכל הדברים שהשיעור שלהם נמסר בפירות וביצים. ומחלוקתם היא רק לעניין שיעור חלה בלבד, האם עיקר השיעור הוא על פי מידת האצבעות, והביצים הם רק סימן בעלמא. או דילמא הביצים הן הם השיעור עצמו. שרב שרירא סבר שהביצים הם עצם השיעור (וכמבואר בלשונו להדיא) וממילא אזלינן בתר דעתו של רואה בביצים שלפניו. משא"כ רב נטרונאי גאון ס"ל שהמידה היא העיקר והביצים שאמרו חז"ל הם רק סימן, ולכן כתב להם שלא ישערו בביצים שלפניהם כי אינם יודעים בדיוק איזה גודל ביצים כיוונו חכמים שהן שוים למידת האצבעות,

מסכימים "שיש ללכת לפי דעתו של רואה בכל דור ודור לפי מה שיבדוק כל רואה לעצמו בשיעור גודל ביצה או זית בינוני או שיסמוך על מדידה וראייה של משהו אחר שבדק. כי עיקר הכלל שנמסר למשה לשער את השיעורים בבינוני שבפירות וביצים שבימך לפי ראות עיניך מה הוא בינוני.

ולפי זה ברור שדעת הגאונים בהוראתם לשואלים הלכה למעשה היא: ששיעור כזית הוא כפשוטו כגודל זית בינוני המצוי אצלנו "לפי ראיית עינינו" ולא לפי ראיית רוח הקודש מה היה בזמן משה רבינו וחז"ל.

ועוד דבר חשוב למדנו מדבריהם, שאע"פ שבוודאי חייב אדם לבדוק את המציאות "מהי ביצה או זית בינוני", שאם לא כן אינו נכנס כלל בגדר דעתו של "רואה" שהרי "עיוור" הוא באם אינו יודע ומתבונן מהו הבינוני. אבל מ"מ מאידך גיסא גם אינו חייב לדקדק הטב הדק ולחקור ולחפש מיהו הבינוני ממש, אלא ישער בעצמו אחר התבוננות "ממה שיכל להשיג לפניו" מהו הזית או הביצה הבינונית שמכיר ועפ"ז ישער. ואפילו אם יראה שיוצא לו שיעור אחר ממה ששקלו חכמים אחרים, יש לו ללכת לפי דעתו שלו. כמו שהשיב רב שרירא לשואלים שאם אינם רוצים לסמוך על ראייתו ומדידתו של רב הילהאי גאון, יבדקו וימדדו הם ויסמכו על ראייתם שלהם. וכבר האריך בעניין זה של "דעתו של רואה" בקונט' הנפלא "ואת הנחלים ארנון" (ישנו באוצר החכמה)

דעת שאר הראשונים

דעת הרי"ף והרא"ש ועוד ראשונים שסוברים כהרמב"ם בהלכות עירובין שגרוגרת היא שליש ביצה וא"כ כזית הוא בוודאי פחות משליש

הנה כבר נתבאר לעיל ענף ג' מהראשונים בהלכות עירובין, ששם המקור למה שחידשו התוס' (עירובין פ: ד"ה אגב) שכזית הוא חצי ביצה, ולכן כתבו ששיעור ח"י גרוגרת של עירוב אינו ו' ביצים כר' יוחנן בן ברוקה וגם אינו ה' ביצים ושליש כר' שמעון אלא כר' יהודה ור' מאיר שהוא שיעור תרתי ריפתא איכרייתא שהוא שיעור גדול יותר מט' ביצים לשיטת התוס' וכמו שכ' תוס' הרא"ש (עירובין פג. ד"ה וחצי) והאחרונים (שהבאנו לעיל ענף ב) שלשיטה זו שיעור עירוב הוא יותר מט' ביצים.

ולכן יסמכו רק על בדיקת רב הילהאי גאון שידע גם המידה הנכונה באצבעות ועפ"ז נתן שיעור משקל לביצה, ועיי"ש שהכריח דבריו ותרזה נחת, יישר חיליה דאנהירן לעיינין.

ולפי זה הוכיח הפר"ח (סי' תפז) והרב זרע אמת בספרו שבח פסח (דיני מוציא מצה אות ח) ועוד, שדעת הרמב"ם והרי"ף והרא"ש (עירובין פ"ח סוף סי' ג) דלא כתוס' שהרי פסקו לגבי שיעור עירוב כר' יוחנן דסגי בו' ביצים ולא הצריכו יותר מט' ביצים כשיטת התוס'. ומזה מוכח שסוברים להלכה דלא כר"י לעניין שיעור כזית אלא כהרמב"ם שהוא פחות משליש ביצה.

ודע שכשיטת הרמב"ם הנ"ל סוברים עוד כמה ראשונים, וכמו שהביא הסטייפלר זצ"ל בס' שיעורין של תורה (סי' יא) ונדפס גם בספרו קהלות יעקב פסחים (סי' מג) שאחר שהביא את הראשונים שסוברים ששיעור עירוב של ח"י גרוגרות הוא ו' ביצים, סיכם וכתב וז"ל הכלל דלהרי"ף ז"ל ורמב"ם ז"ל והמ"מ ורשב"א ז"ל והרא"ש ז"ל וריטב"א ז"ל והאו"ז ורבינו ירוחם ז"ל וכו', כולם סוברים דהכזית הוא פחות משליש ביצה כמשנ"ת, עכ"ל.

ויש להוסיף שהמאירי בעירובין פ: כתב שכך כתבו הגאונים ששיעור עירוב 18 גרוגרות **שהן ו' ביצים**, עיי"ש. (אלא שהמאירי חלק עליהם מכח הטענה של התוס' הנ"ל, והגדיל את שיעור הביצים כמו שהגדיל ר"י).

ויש להעיר דבר מעניין בדעת הרא"ש דהנה בתוספותיו עירובין (פג). וביומא (פ). הביא ככל דברי התוס' וכתב שלפי זה שיעור העירוב הוא יותר מט' ביצים, עיי"ש. וא"כ למה השמיט כל זה ברא"ש בהלכותיו, לא הקשה ולא תירץ ולא הגדיל שיעור העירוב.

ונראה שכאשר עלה הרא"ש מאשכנז ובא לספרד וראה צורת זית כמה קטן הוא, גם ראה שחבר בית דינו הלוא הוא ר' ישראל מטוליטולה (שיובא להלן) הורה לשער כפשוטו כגודל הזית המציאותי ולא כחצי ביצה, כבר לא היה קשה לו קושיית ר"ת על שיעור העירוב, וראה שהגרוגרת היא שליש ביצה והזית עשירית ביצה ותו לא מידי.

דעת רבינו תם

כתב בס' כנסת הגדולה (יו"ד סי' סד הגה"ט אות כט) וז"ל דעת ר"ת דכזית הוא פחות משליש ביצה, דג' גרוגרות הם כביצה⁵ וגרוגרת גדולה מכזית, עכ"ל. וכ"כ בס' שארית יהודה (טאיטאצאק, סוף יו"ד בהגהותיו על ס' תרומת הדשן סי' קלט) וציין אליו הכנה"ג שם ובכנה"ג או"ח (סי' תפז בהגהת ב"י) וכ"כ בספר שלחנו של אברהם (יו"ד סי' מא סק"ב) וכ"כ הסטייפלר זצ"ל בשיעורין של תורה (סי' יא סוף ד"ה אכן התוס') ונדפס גם בספרו קהלות יעקב פסחים (סי' מג).

5. אין זה מדויק. כי ר"ת ס"ל שג' גרוגרות הם ה' ביצים ושליש ולא ו' ביצים.

וכוונתם לדברי ר"ת שהביאו התוס' ביומא פ: (ד"ה ושיעורו, המתחיל שם בע"א) שעל פי תירוצו שם יוצא דס"ל ששיעור עירוב הוא ח"י גרוגרות השווים לחמש ביצים ושליש. וא"כ בכל ביצה יש מעט יותר מג' גרוגרות שהן יותר גדולות מזיתים, וא"כ בוודאי שיש יותר מג' זיתים בביצה, ולא ידוע כמה יש, ואפשר לומר שיש הרבה זיתים בביצה כמו בימינו.

דעת המרדכי ותרומת הדשן

הנה בספר כף החיים (תפז סק"א) ובחזו"ע (דיני כרפס ס"ק ה עמו' מב) ובס' אור לציון (ח"ג במבוא קונ' השיעורים ענף א' אות ג) ובעוד כמה אחרונים, כתבו שדעת המרדכי (סוף ערבי פסחים בסדר של פסח) ותרומת הדשן (ח"א סי' קלט) שהביא דברי המרדכי, הוא ג"כ כתוס' שכזית היא כחצי ביצה. וכן מצאתי לתלמיד הרב תרוה"ד בס' לקט יושר (ח"א עמוד פד ענין ד) שכ' וז"ל ושעור כזית חצי ביצה כן כתוב [בספרו] ביומא ובכריתות, עכ"ל. (אם הגירסא שהוסיפו "בספרו" נכונה, וברוך היודע)

ובאמת יש לתמוה ע"ז מאוד, דאדרבא מוכח מדבריהם להיפך, והוא ממה שתירצו על קושייתם שם. וזה לשון המרדכי (סוף פסחים, סדר של פסח. המתחיל ברמז תריא) [הלל היה] כורכן בבת אחת ואוכלן. פי' היה נוטל כזית מצה וכזית מרור וכזית פסח ואוכלן. וא"ת הא אין מחזיק בית הבליעה כל כך דהא אמרינן (כריתות יד א) (דשיעור) [דשיעורו חכמים דאין] בית הבליעה מחזיק [יותר מב' זיתים] היינו כביצה. י"ל הני מילי כשהאוכל שלם אבל כשהוא מרוסק מחזיק טפי. וכשמגיע לבית הבליעה מרוסק הוא, ולכך מחזיק כולי האי, עכ"ל.

והנה אמנם בתחילת דבריו, בקושיא שהקשה, משמע דס"ל כחשבון התוס' שהשוו ב' הסוגיות דכריתות (יד. אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים) ודיומא (פ. אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה) אלמא אינו מחזיק יותר מב' זיתים וב' זיתים הם כביצה. ולכן הקשו איך הלל היה בולע ג' זיתים בבת אחת. אבל מתירוצ' דבריהם שם נסתרת ממילא השוואת הסוגיות, וממילא אין שום ראיה כלל לומר שיש רק ב' זיתים בביצה, אלא אדרבא מבואר להדיא בדבריהם להיפך שבית הבליעה יכול להחזיק ג' זיתים כשהם מרוסקים. (ויתכן שיכול להחזיק אף יותר מכך) וא"כ הסוגיא ביומא שלמדו לטומאת אוכלין בכביצה מדכתיב "מכל האוכל אשר יאכל" וביארו חז"ל "אוכל הנאכל בבת אחת שהוא ביצה" שם מיירי במרוסק, שהרי דברה תורה כלשון בני אדם ואמרה אוכל "אשר יאכל", במי שאוכל כדרכו ולא בבולע בלי לעיסה, ובזה יכול להכיל ג' זיתים (ואפילו יותר) וא"כ בביצה יש לפחות ג' זיתים. וא"כ בודאי שלא סוברים כהתוס'. דאילו התוס' (יותר)

ס"ל "שאין ג' זיתים בביצה" והמרדכי תרוה"ד ס"ל "שיש ג' זיתים בביצה" ויתכן שאף יותר מכך.

ותדע עוד, שהרי האחרונים (ערך השלחן ועמודי אש שהבאנו לעיל ענף ה) ומרן מלכא עצמו בשו"ת חזון עובדיה (סי' כה בהערה הראשונה ד"ה ולכאורה) הביאו את המרדכי הזה כדי לדחות את ראיית התוס' מהשוואת הסוגיות ובכך תירצו את שיטת הרמב"ם שמוכח ממנו שכזית הוא פחות משליש ביצה. הא למדת שהמרדכי לא ס"ל כהתוס'.

שוב ראיתי שזכיתי לכוון לדברי הרב קרבן נתנאל (על הרא"ש עירובין פרק ח סי' ג סק"צ) שכתב כדבר האמור דכד מעיין שפיר אין זה אלא בקושיית המרדכי אבל על פי תירוצו יש לומר שכזית פחות מחצי ביצה, ע"כ.

כך הייתי הולך ותמה, עד שבא ידי"נ הרה"ג ר' ישראל מאיר מנשה שליט"א והעירני שכנראה הבינו ביאור אחר בדברי המרדכי, ושעל פיו נשאר המרדכי גם במסקנה כמו שהבין בקושיא, שכזית הוא חצי ביצה. ושוב נזכרתי שכן כ' לבאר בס' שושנת העמקים (רבו של המלבי"ם, עמק השידים דרוש ז אות יא). והביאור הוא שכוונת המרדכי באומרו שמרוסק מחזיק יותר בבית הבליעה, אין זאת כמו שהבין בערך השלחן (ומפורש כהבנתו בתוס' רי"ד) משום שיותר קל לבלוע מרוסק מאשר שלם. אלא כוונתו היא לומר שמי שמכניס ג' זיתים לפיו כהלל ולועסו, ע"י המעיכה בפיו, מתקטן נפח הכזייתות ויורד לנפח פחות מזה שהוכנס לפיו, וממילא יכל הלל להכניס לפיו ג' כזייתות "בשר פסח ומצה ומרור" ומחמת הלעיסה והמעכה נתקטן הנפח עד ב' כזייתות ויכל לבולעם בבת אחת. ולעולם ב' כזייתות הן ביצה, רק שבמרוסק בפיו מתקטן הנפח מזמן שהכניס לפיו עד שבולע ולכן יכל הלל להכניס ג' כזייתות ולבולעם אחרי שנתקטן נפחם לב' כזייתות. ולפי ביאור זה המרדכי נשאר במסקנה כב' כזייתות הינם כביצה.

אך כאמור אין הכרח לבאר כן בדבריו, ואפשר לבאר כדברי הרב ערך השלחן וכדברי הרב עצמו בחזון עובדיה שביארו באופן אחר ובפרט שתוס' רי"ד מסייעו, ולפי"ז אין ראייה שהמרדכי סובר שכזית הוא חצי ביצה.

ובדעת תרומת הדשן. הנה מדבריו שבסי' קלט אין שום ראייה שהרי רק העתיק את המרדכי בלבד. וגם מה שהביא תלמידו בשמו (אם הגירסא שהוסיפו "בספרו" נכונה) אין בה הכרח שהרב תרוה"ד סבר במושלם כתוס'. כי יש לומר בפשיטות שאע"פ שלפי תירוץ המרדכי כבר אין הכרח שהזית חצי ביצה, מ"מ סבר הרב לקט יושר תלמידו דלמיחש מיהא בעי שמא תירוץ אחר יש לקושייתו ובאמת שיעור כזית הוא כחצי ביצה ממש. ולכן הורה להלכה לחומרא כשיעור חצי ביצה. אבל מודה שאין הכרח

גמור לכך מהסוגיא. וכעין שכתב הראב"ה (ברכות סימן קז) וז"ל: וכל היכא שצריך כזית צריך שיהיה מאכל בהרווחה, "לפי שאין אנו בקיין בשיעור זית" כדי שלא תהיה ברכה לבטלה, עכ"ל. וזאת אע"פ שהראב"ה בפסחים (סי' תקכה) כתב שכזית חצי ביצה מכח הראיה של תוס'. הרי שאע"פ שגם הוא הבין שאין הראיה כ"כ מוכרחת מ"מ יש להחמיר מחמת חוסר הבקיאיות בשיעורו. וא"כ בואו ונאמר כן בדעת תלמיד הרב תרומת הדשן ג"כ שזהו טעמו שכתב להחמיר לענין מעשה.

יש עוד מקום שדיבר בזה הרב תרומת הדשן והוא בחלק ב' (סי' כו). ושם דיבר על שיטת התוס' בלבד. וכתב שלפי דבריהם כזית הוא חצי ביצה. וחידש שם חידוש עצום שלפי התוס' שיעור ככותבת ושיעור כביצה אחד הם, ושהם חולקים על הרמב"ם שסובר שככותבת הוא פחות מכביצה. ובכך יישב את הקושיא מהסוגיא שם. ולא הביא מי שחולק על זה. ואולי מכאן למד בלקט יושר שהיא סברת רבו. אבל גם זה צ"ע כי מי אמר שכך יש לפסוק לפי שיטתו להלכה, דלמא להלכה יש לפסוק כהרמב"ם. ואולי כוונת הרב לקט יושר היא שכן סבר רבו בשיטת התוס', וצ"ע.

תלמיד מהר"ם מרוטנבורג

**וכאן נוכיח שהתוס' לא ידעו שהזית האגורי של ארץ ישראל
קטן הוא, גם אם ראו זיתים שהביאו לארצם ממקומות אחרים.**

בספר "קובץ המועדים" (הוצאת מוריה ירושלים תשס"ה פסח ח"א עמו' סה) הביאו כ"י של אחד מתלמידי מהר"ם מרוטנבורג שמיישב קושיית המרדכי (סוף פסחים) איך הצליח הלל לבלוע ג' זיתים בבת אחת, שכ' וז"ל ולי הכותב אינו קשה, **כי ראיתי זיתים בארץ ישראל ובירושלים, אפילו שישה אינם גדולים כביצה**, עכ"ל. הרי שהבין שכל דברי התוס' הם מחמת שלא ראו זיתים, לפי שאינם גדלים בארצם ומקומם, שהרי היו בצפון צרפת שהאקלים לא מאפשר שם גידול זיתים. ואע"פ שבדרום צרפת בעיר פרובנס גדלים זיתים (ונקראים זן 'פישולין') וא"כ יתכן שהביאו לפניהם זיתים אלו, מ"מ עדיין היה להם חשש הניכר שהזית האגורי שנשתבחה בו א"י גדול הוא ממנו, בפרט אחרי שהביאו הראיה מהגמ'. אבל אילו היו יודעים את האמת שהזית של ארץ ישראל האגורי קטן מאוד כמו בימינו, היו חוזרים בהם כמו תלמיד מהר"ם הנ"ל שחזר בו אחרי שראה "זיתים של ארץ ישראל".

וכבר הוכיחו אחרוני זמנינו שהתוס' לא ראו זיתים, ממה שכתבו בעירובין (יח: ד"ה מרורין) ובפסחים (לו. ד"ה מה) שפרי הזית מתוק הוא ורק עצו מר. ואם היו רואים זיתים

היו יודעים שהוא עצמו מר כלענה. וכן בתוס' מנחות (פו.) כתבו בשם רש"י לבאר בגמ' שמוסקים את הזיתים ג' פעמים בשנה, והתקשו שא"כ איך חייב בפיאה, עיי"ש. וזה דבר שאינו נכון במציאות כלל, כי מוסקים פעם אחת בשנה בלבד. ולפעמים מוסקים רק פעם אחת בשנתיים, היות וטבע הזית שבשנה אחת מוציא הרבה זיתים ובשנה שאחריה מוציא מעט מאוד שלא שווה לעסוק במסיק.

וע"ע בס' יד יהודה (יו"ד סי' מא סק"ב בקצר) שתמה מאוד מאוד על הצל"ח והרב דעת קדושים מדוע שיערו את שיעור הכזית ביחס לגודל ביצה (שלפי דעתו הביצים נתקטנו במחצה וכזית הוא כגודל ביצה), הלא אין זכר בגמ' ליחס זה לזה, אלא רק לפי הבנת התוס' בגמ' אבל להרמב"ם אין הכרח מהגמ' כלל והוסיף וז"ל **א"כ מוטב היה לו לחקור אצל אנשים הבאים מארץ הקדושה ומשאר מקומות אשר שכיחים שם זיתים והיה יודע היטב היאך לשער שיעור כזית, עכ"ל**. הרי להדיא שבמקומם לא ראו צורת זית.

וכבר כתבנו לעיל בריש הענף שכנראה גם הרא"ש חזר בו בפסקיו לעירובין, ממה שכתב בתוספותיו כדברי התוס' שכזית חצי ביצה, משום שכאשר עלה לספרד וידע גודלו האמיתי של הזית חזר בו. וכמו שכתב גם ר' ישראל מטוליטולה שהיה חבר בית דינו של הרא"ש כמו שנביא להלן.

וכן מוכח בסמוך מתלמידי מהרי"ל וממהרי"ל עצמו ומרבינו שמשון שלא היו יודעים כלל בסוגי הזיתים וגודלם האמיתי ובפרט לא הכירו כלל את זיתי ארץ ישראל, ורק הגלות גרמה לכך שחשבו בעלי התוס' שיתכן שהזית האגורי הוא חצי ביצה, אבל מעולם לא אמרו ולא חשבו "שהזית נתקטן". ורק האחרונים שבאו אחריהם כמו מהרש"ל ועוד שכבר הייתה קבלה בידם מבעלי התוס' שהזית חצי ביצה (כלשון מהרש"ל) וכשראו זיתים באמת שהם קטנים יותר, תירצו לעצמם שנתקטן הזית, אבל בעלי התוס' בעצמם לא תירצו כן אלא חשבו שבאמת גודל הזית האגורי בארץ ישראל הוא כחצי ביצה.

דעת ר' שמשון שהובא במהרי"ל ומזה נלמד גם דעת מהרי"ל

עצמו

בס' מהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות לג בהוספה שבשינויי נוסחאות בהוצאת מכון ירושלים) אחר שכתב ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, ישנה הוספה בזה הלשון: **ואמרו לפניו שכתב הרב שמשון שראה זיתים בירושלים קטן מאוד**. ואמר מהר"י סג"ל דאינו כן, כי הוא ראה בעיניו זית גדולה כמעט כשיעור ביצת תרנגולת בינונית משלנו. ומסתמא הר'

שמשון איירי באותן שרגילין לכובשן שהם קטנים מאוד, עכ"ל. והובא בס' שבות יצחק (דרזי, ח"ד (פסח) פכ"ג אות א עמו' רמח).

הנה למדנו מכאן כמה דברים: האחד, שלא היו זיתים מצויים שם כלל, ולכן היה דיון על גודל הזיתים מחמת ר' שמשון שהיה בירושלים והעיר להם שהזיתים באמת קטנים ולא כמו שחושבים כולם שהזית של א"י גדול הוא. השני, שמהרי"ל לא טען ולא חשב שנתקטנו הזיתים מזמן חז"ל, דלא כמו שכתב מהרש"ל שנתקטנו. אלא רק היה בטוח שזית אגורי שעושים ממנו שמן הוא גדול גם בזמנו ממש, ולכן שיער מהרי"ל שר' שמשון שראה זיתים קטנים, הם אינן זית אגורי, אלא אלו הזיתים שנוהגים לכובשן בלבד. ונלמד מכאן שאילו היה מהרי"ל יודע שהאמת כמו ר' שמשון, וכידוע היום שהשערותו ששיער איננה נכונה, שהרי נהפוך הוא, ורק מהזיתים הקטנים עושים שמן, היה מודה ששיעור כזית הוא כגודל זית שבארץ ישראל. עוד למדנו שבזמן מהרי"ל כבר היו הזיתים בא"י קטנים מאוד, וא"כ מסתמא כן היה בזמן הרמב"ם (שהיה רק כ 250 שנה לפניו) וא"כ כאשר כתב הרמב"ם בספרו הלכה לכל העם לשער "כזית", ולא פירש לו שום שיעור אחר, כוונתו לזית הבינוני המצוי. וסבר אחת מהשניים: או שלא נתקטנו הזיתים, או שאף אם נתקטנו מ"מ השיעור עדיין כמו הזית הבינוני שבאותו הדור, כמו שסוברים רבים מהאחרונים שנביא לקמן ענף ח'.

דעת רבינו ישראל מטוליטולה תלמיד הרא"ש

בספר מצות זמניות (הל' פסח שער רביעי⁶) מצינו שכ' וז"ל וחייב עוד לאכול ממצה של מצוה לא פחות מכזית וכן מרור. וכשנרצה לשער שיעור הזית, רצונו לומר כזית אגורי, והוא מן זיתי ארץ ישראל והוא כגדול שבזיתים אשר בארצינו זאת⁷, עכ"ל. הרי להדיא שכתב לשער כפי פרי הזית האגורי המצוי בארץ ישראל בזמנו. וגם אם נאמר שנתקטנו הזיתים, מ"מ סובר שיש לשער כפי מה שהן היום לפנינו. אבל

6. והיה חשוב מאוד בעיני רבו הרא"ש, וחתום כשר המסכים על פסק הלכה של הרא"ש בעניין הגשמים עי' בתשובות הרא"ש כלל ד' סוף סי' ד. ועי' כסף משנה כלאים פ"ו ה"ב שהרא"ש שאל את ה"ר ישראל שהיה חכם בחכמות על דברי מי יש לסמוך וכו'.

7. ונראה שכוונתו לזית מן מאנזלינו שמיוצא מספרד עיר מושבו וגודלו 5-6 סמ"ק. אלא שא"כ יש להעיר שלפי המציאות בזמנינו אדרבא הזית הסורי שהוא זית המצוי בארץ ישראל הוא זן קטן יותר מן מאנזלינו שבספרד. ואולי ט"ס נפלה בס' מצות זמניות (בפרט שנכתב בלשון ערבית ותורגם לאחר מכן כמבואר בהקדמת המהדיר שם) וצ"ל והוא "כקטן" שבזיתים שבארצינו זאת, ולא כגדול. אולם לפי ביאור הר' אמיני אילני שהבאתי בפנים אין צריך להגהה זו.

יותר מסתבר שלא נתקטנו ושיעור זית באמת הוא כגודל זית שלנו וכנ"ל אליבא דהרמב"ם.

והרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א אמר בדבריו ביאור אחר. והוא: שהרב ז"ל לא ידע ולא ראה זיתי ארץ ישראל. אלא שידע המחלוקת בראשונים, שעל פי התוס' הוא כחצי ביצה וע"פ הרמב"ם הוא פחות משליש ביצה, אלא שלא ידוע כמה פחות, ולכן אע"פ שפסק כהרמב"ם שיש בוודאי ג' זיתים בביצה, מ"מ כיון שלא ידע כמה הזית האמיתי של א"י לכן קירב את השיטות ואמר שהוא קרוב לשליש ביצה כ 15 סמ"ק. ולכן אמר שהוא כמו הזית הגדול שבספרד והתכוון לזית הגדול ביותר שם ואולי היה זה בגודל 15 סמ"ק ושיער שהוא הבינוני שבארץ ישראל, עכ"ד הנעימים. והבוחר יבחר.

ועכ"פ זה ברור שלמדנו מדבריו שיש ללכת אחרי הזיתים הבינוניים המצויים בא"י כפשוטו ולא חשב "שהתקטנו הזיתים". ובוודאי לא סבר לשער כחצי ביצה שאין זית כזה כלל.

דעת רש"י

הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א הביא ראייה חזקה מרש"י שבוודאי אינו סובר כהתוס' שכזית הוא חצי ביצה, אלא סובר שכזית הוא פחות משליש ביצה (ואין ראייה בכמה הוא פחות) דהנה ברש"י פסחים (לב: ד"ה דאית בה שוה פרוטה) כ' וליכא כזית - **כגון בשנת בצורת**, עכ"ל. הנה הוקשה לרש"י איך יתכן שבשווה פרוטה אין כזית, ות' שמדובר בשנת בצורת שקונים כמות מועטת, פחות מכזית, בהרבה כסף. והנה לפי המבואר בעירובין (פב: במשנה) שבשער הרגיל בשוק בשנים כתיקנן שאין בצורת, היו קונים כיכר של 6 ביצים בפונדיון שהוא 16 פרוטות, יוצא שקנו שלש חלקי שמונה ביצה בפרוטה (דהיינו מעט יותר משליש ביצה בפרוטה דהיינו 37.5 אחוז מהביצה 33.3333) אחוז מהביצה, היא שליש ביצה) ומזה שהוצרך רש"י לטרוח ולבאר היכן נמצא שבפרוטה אחת יקנה פחות מכזית, וביאר דמיירי בשנת בצורת שקונים מעט הכמות בממון הרבה, מוכח להדיא ששיעור כזית הוא פחות משליש ביצה. שאם היה רש"י סובר שכזית הוא חצי ביצה (שהיא 50% מביצה) אז לא היה צריך לומר שמדובר בשנת בצורת שהרי אפילו בשער הרגיל תמיד בפרוטה אחת לא היה כזית, כי היו קונים בו רק כשליש ביצה.

עוד ראייה מצאתי בדעת רש"י שנראה ממנה שלא סבר שכזית הוא חצי ביצה. והוא מרש"י פסחים (מד.) שם מדובר על "כותח הבבלי". וכדי שנבין את הראיה דלהלן נבאר מה הוא אותו "כותח הבבלי" - שהיה עשוי ממי חלב ומלח ופת. וחזק הוא

כחומץ (רש"י ע"ז ל: ד"ה כותח) והוא חריף הרבה (רש"י נזיר לו: ד"ה בטלה) (אבל מלח לא היה בו הרבה אלא היה נאכל על אף מליחותו כמבואר בע"ז עו.) והיה רך כמשקה ולא כגבינה (כמבואר בגמ' ע"ז לה: וברשב"ם פסחים קטו. ד"ה כל שטיבולו). ר' יוחנן היה רוקק כשהיה נזכר בכותח הבבלי מפני שהיה מאוד מאוס בעיניו (כמבואר בשבת קמה:) ורב משרשיא ציוה לבנו שעדיף לו לאכול דג מוסרח מאשר לאכול את הכותח, אפילו מהכותח המשובח שמרוב חוזקו כששופכים ממנו על האבן האבן נשברת, מ"מ גם הוא גרוע הוא לבריאות כמבואר בפסחים מב. (רש"י כתיתות ו. וע"ע ברש"י הוריות יב.) ובפסחים מב. אמרו שלשה דברים נאמרים בכותח הבבלי: מטמטם את הלב (בגלל מי החלב החמוצים) ומסמא את העינים (מפני מלח סדומית שבו) ומכחיש את הגוף (מפני הפת שמתעפשת בתוכו). עוד אמרו בשבת יט: כותח אסור למוכרו תוך ל' יום לפסח ופירש"י לפי שיש בו חומץ (פי' מי חלב חמוץ) ונאכל מעט מעט ויש חשש שישאר לו עד פסח. ומטעם זה קראו לו בגמ' שבת (עז:) מתכוליתא מלשון "מתי תכלה זו" לפי שנאכלת ימים רבים ואינה מתכלית במהרה.

ואחר שידענו מה טיבו ותכונותיו וכיצד דרך אכילתו, נעבור לראיה מרש"י. דהנה אמרו בפסחים (מד.) שהלחם המעורב בו - יש בו כזית בכדי אכילת פרס ממנו. דהיינו שמי שיאכל ד' ביצים מהכותח בוודאי אכל כזית מהחמץ המעורב בו. אלא שאמרה הגמ' שם, שמי שיאכל מהכותח לבדו ד' ביצים אינו חייב עליו בפסח "כי בטלה דעתו אצל כל אדם". ואילו מי שיאכל ממנו בפסח כדרך האוכלים ע"י טיבול פיתו (מצה) בכותח לעולם לא יתכן שיאכל כזית של חמץ. ופירש"י שכאשר אוכל ע"י טיבול אזי לכל היותר יאכל ב' זיתים או ד' זיתים מהכותח, ואין בד' זיתים מהכותח כזית אחד של חמץ (זאת אומרת רש"י מבין שיש בכותח פחות מרביעית חמץ ולכן גם אם יאכל ד' זיתים ממנו עדיין לא אכל כזית חמץ).

והנה אם סבר רש"י שכל כזית הוא חצי ביצה והוא אכל ד' זיתים כותח (כמו שכ' רש"י), הרי שמדובר שאכל ב' ביצים של כותח עם ב' ביצים של מצה, שהרי אכל סך הכל ד' ביצים "מצה בטיבול בכותח", שהן אכילת פרס, נמצא שאותו אדם אכל ב' ביצים מצה וב' ביצים כותח. וזה לא יתכן, כי עדיין בטלה דעתו אצל כל אדם, כי מי שיקח פרוסת לחם ויתן עליה חומץ באותה כמות של הפרוסה, חצי חצי, עדיין בטלה דעתו ואין זה דרך טיבול אלא דרך טפשות. אבל אם כזית הוא כחמש סמ"ק הרי שאכל כעשרים סמ"ק חומץ עם ארבעה פרוסות לחם שלנו שזהו דרך אכילה נורמלית לטיבול בדבר חמוץ וחריף ומעופש כמו כותח.

רבינו גרשום ופירוש המיוחס לרש"י

במנחות (עה:) אמרו שאת מנחת ישראל יש לפתות לפתיתים של כזיתים. ופי' ר' גרשום (וזה מופיע גם בפירוש רש"י שם אבל באמת אינו מרש"י אלא מפרשן אחר⁸) שכל חלה מהמנחה צריך לקפל ל- 16 חלקים כדי שיהיה כל פתית כזית. וז"ל וכולן שצריכין פתיתה מקפלן שנים לארבעה וד' לח' וח' לט"ז עד שיהו פתיתין כזיתים, עכ"ל. וא"כ היה מחלק כל חלה מהמנחה ל 16 חלקים. ושיעור המנחה היא עשירית האיפה סולת. שהוא שיעור עיסה להפרשת חלה, שהוא שיעור מ"ג ביצה וחומש. והעיסה הזו היתה מתחלקת ל" חלות. וא"כ כל חלה הייתה 4 ביצים ושליש ביצה. וגם אם נוסיף את הלוג שמן והמים הפושרים שהיו לשים בה את המנחה ונחשב מה שמתייבשת בתנור אזי יש להוסיף עוד כ 15% וא"כ לכל היותר כל חלה הייתה 5 ביצים. וכל חלה כזו מתחלקת ל 16 חלקים. נמצא ששיעור כזית הוא פחות מעט משליש ביצה. (ואם ביצה היא 51 סמ"ק אזי חמישה ביצים חלקי 16 הם 16 סמ"ק). והרוצה לראות ראייה זו באורך רב עם חשבונות שונים יראה בירחון אור תורה אדר תשס"א סי' סג, במאמר מהרב יוסף מלמד שליט"א, עיי"ש ותרוה נחת.

מסקנה: רבינו גרשום סובר שכזית הוא בודאי פחות משליש ביצה שעם הקליפה.

דעת הרא"ה

בס' חזו"ע פסח (דיני כרפס ס"ק ה עמו' מב) כאשר הזכיר את שיטות הראשונים בשיעור כזית, כתב שהרא"ה בבדק הבית ב"ד ש"א דף ה: ובחידושו לחולין דף צו: (ובחזו"ע שצ"ן להרא"ה בבדק הבית דף צו והוא בדפוסים ישנים של תורת הבית) סובר שכזית הוא חצי ביצה, ע"כ. וכ"כ בהלכה ברורה (קנח שעה"צ ס"ק יז)

ואני בער ולא אבין, היכן נמצא רמז לשיעור כזית בדבריו. דהנה ז"ל הרא"ה בבדק הבית (ב"ד ש"א דף ה: ובחידושו לחולין צו:) והוי יודע דכי משערין ברוטב, [פי' לצרף רוטב של היתר לשישים, לבטל את האיסור שנפל בקדרה] רואין ביצה ומחצה שלו שהוא רביעית לוג - לכזית. והילכך צריך תשעים ביצים רוטב לבטל כזית חלב שנפל בו וכן לפי שיעור זה, והכי מוכח בריש פרק המוציא (שבת עז.), עכ"ל. וכוונתו שאם נפל "חתיכת איסור יבשה" כגון חלב (בניקוד ציריה) בגודל זית, לתוך "רוטב לח" של היתר, אזי כל רביעית מהרוטב, דהיינו כל ביצה ומחצה מהרוטב, מחשיבים אותה רק כמו

8. באמת אינו מרש"י עצמו אלא פרשן אחר, וכמו שכ' בשיטה מקובצת דף עב: כי פירוש רש"י הנדפס במסכת מנחות מפרק ז' עד פרק י"א אינו מרש"י.

כזית, כי אמרו בגמ' (שבת עז.) שכל רביעית רוטב, אם תקרוש ותצטמק, תעמוד על כזית בלבד. ולכן יוצא שרק תשעים ביצים חשובים כמו שישים זיתים, כי כל ביצה וחצי מצטמקת לכזית אחד, ותשעים חלקי אחד וחצי שווה שישים.

ומעתה לא זכיתי להבין כלל איך יש מכאן ראייה שהרא"ה סובר שביצה היא ב' זיתים. הלא דבריו נכונים גם אם נאמר שכזית הוא קטן מאוד כרבע או כשישית או אפילו כעשירית ביצה בלבד. שהרי דבריו בנויים על הגמ' שאומרת שכל רביעית רוטב, שהיא ביצה וחצי מצטמקת לכזית, **ולא כתוב בגמ' שהיא מטצמקת לשליש רביעית, שאז היינו מוכיחים שכזית הוא חצי ביצה, אלא כתוב שכל ביצה ומחצה מצטמקת ושווה לזית, אבל גודל זית ביחס לביצה אין לו זכר כמה הוא.** וממילא גם אם סבר הרא"ה שזית הוא רביעית או עשירית ביצה, דבריו צודקים, שעל כזית נבלה באיזה גודל שתאמר שהוא שיעור כזית, אפילו של 5 סמ"ק, צריך תשעים ביצים שהם שווים לשישים זיתים של 5 סמ"ק בלבד.

היוצא לענ"ד אין לנו שום גילוי כלל מדברי הרא"ה, לא לכאן ולא לכאן, כמה הוא שיעור כזית ביחס לביצה. ושפיר י"ל דס"ל שכזית הוא קטן מחצי ביצה. והראתי הדברים לכמה ת"ת, ואחר העיון ברא"ה הסכימו לדברי בס"ד.

דעת הרשב"א

בס' משחא דרבנותא (סי' תפז) ובס' ברכת ה' (ח"ב פ"א הלכה ז הערה 18) כתבו להוכיח ששיטת הרשב"א שיש יותר מד' זיתים בביצה אחת. כי הנה הרשב"א בספרו משמרת הבית (ב"ד ש"א דף ו) כאשר חלק על הרא"ה הנ"ל שהבאנו בסמוך, כתב "שבט"ו ביצים יש יותר משישים זיתים" ומוכח שיש יותר מארבעה זיתים בביצה (שישים חלקי ט"ו שווה ארבע).

אלא שבחזו"ע פסח (הל' כרפס ס"ק ה עמו' מג) כ' שאי אפשר להבין דברי הרשב"א בלי להגיה בדבריו, ולפי ההגהה שהציע יוצא שכזית הוא קרוב לחצי ביצה. והביא שכ"כ בשו"ת בית אפרים (חיו"ד סי' לו) שיש ברשב"א הזה טעות סופר.

ואני הקטן לא זכיתי להבין כלל מה קושי מצאו שם. ודומני שכל הקושי שהיה לגאונים הנ"ל בלשון הרשב"א, הוא מאחר שביארו בדברי הרא"ה שכזית הוא רק חצי ביצה. וכבר כתבנו שלכאו' אין זכר לדבר זה בדבריו ויתכן שגם הוא סבר שכזית הוא אפילו עשירית ביצה או יותר או פחות כי אינו נחית לזה כלל כמו שנתבאר לעיל.

ואעתיק לשון הרשב"א שם, והוא מוסב על מה שהחמיר הרא"ה להחשיב כל רביעית רוטב לח של היתר רק ככזית כיון שאם יקרוש יעמוד על כזית. וע"ז טען הרשב"א כמה טענות ואחת מהן היא שדברי הרא"ה הם חומרא דאתי לידי קולא וז"ל: ועוד תדע דמאי דאמר, חומרא דאתי לידי קולא. כיצד, חתיכת בשר שחוטת ששיעורה כעשר זיתים, שנפל עליה כזית רוטב של נבלה, לא אסרה. שהרי יש בחתיכה עשר רביעיות שהן חמש עשרה בצים, שהן הרבה מששים זתים. ורביעית רוטב אינו נחשב בלחותו אלא לכזית בלבד ונמצא בטל ביתר מששים, עכ"ל.

וע"ז הקשה בחזו"ע וז"ל שהרי אם יש בחתיכה כעשרה זיתים אין כנגד הכזית רוטב אף לדעת הרא"ה אלא כשלשים פעמים ואוסרת שפיר ואם באנו להגיה וכו' ושוב מצאתי בשו"ת בית אפרים שכתב שנפל ט"ס ברשב"א וכו', עכ"ל.

והנה קושיא זו נכונה רק אם נניח הנחה שהרא"ה סובר שכזית הוא חצי ביצה בלבד, ואז יהיה קשה שבחתיכה של י' זיתים יש ט"ו ביצים שהן שלשים זיתים ולא שישים. אבל אם נאמר שאין באמת שום גילוי ברא"ה כמה הוא שיעור כזית ביחס לביצה ויתכן שיש הרבה זיתים בביצה אחת, א"כ אין הרשב"א צריך שום הגהה ודבריו ברורים שכל כזית שחוטת שווה כמו רביעית שהיא ביצה ומחצה וממילא כחתיכה של י' זיתים הרי היא שווה לט"ו ביצים. וע"ז סיים הרשב"א כמושכל פשוט שגם הרא"ה מודה לו "שבט"ו ביצים יש יותר מס' זיתים" כי גם הרא"ה לא חולק ע"ז כלל. **ועיינתי בשו"ת בית אפרים שם וראיתי כדברי ממש**, ששם היתה קושייתו על הרשב"א מחמת המושכל הפשוט שהיה לו מדברי השו"ע "שכזית הוא חצי ביצה", ולא חשב לפקפק ע"ז, ולכן הקשה מה שהקשה. אבל אנחנו אומרים דהיא גופא הנחה זו אינה נכונה ולכן אין כאן שום הגה ודברי הרשב"א ברור מיללו "שיש בט"ו ביצים יותר מס' זיתים"

ושו"ר בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"א סי' כה) שציין לדברי הגר"מ מזוז שליט"א שכתב בכמה מגליונות אור תורה (שנה ט סי' קכו ושנה יט עמו' שה ושנה כה סי' צו) שאין כאן שום ט"ס ברשב"א כלל. ואין גליונות אלו מצויים אצלי, אבל בטוחני שכתב כדברים הנ"ל בדברי אמת הן. ושו"ר שכן תמה בקונט' ארכ"ה מארץ מדה במאמר שיעור כזית פ"ד הערה 2 עמו' 143, עיי"ש. וכך כ' גם בס' מדות ושיעורי תורה (בניש, פט"ו הערה *118). וגם כמה ת"ח שהראתי להם דברי הרשב"א הודו שברור הדבר שיש ראייה שסובר שכזית פחות מרבע ביצה, ואין שום ט"ס שם.

מסקנה: ברור שדעת הרשב"א שיש "יותר" מד' זיתים בביצה אחת. אלא שלא נתברר לנו כמה יותר, אם מעט ואם הרבה. ומלשונו שכתב זאת כל כך בפשיטות וגם הוסיף

וכתב "הרבה מ..." משמע שהוא הרבה יותר קטן מרבע ביצה ולא רק מעט. והראתי הדברים לכמה ת"ח, ואחר העיון כראוי הסכימו לדברי בס"ד.

דעת הריטב"א

כ' בחידושי הריטב"א (שבת עו:) וז"ל והקשו בתוספות דהכא קתני [המוציא] חלב [שיעורו להתחייב] "כדי גמיעה". ואילו לקמן תניא החולב והמגבן "כגורגרת" חייב, ותירצו דהתם בחולב לעשות גבינה דכיון דדעתו לאוכל, שיעורו כאוכל [כגורגרת], ופירשו עוד דגורגרת בציר שיעוריה מכדי גמיעה, דאי לא, משום מחשבתו [שחשב לאוכלו גבינה] לא מפקינן ליה משיעוריה לטפויי בשיעורא, אלא ודאי דגורגרת בציר שיעוריה מכדי גמיעה. וא"ת והא רביעית יין או דם אינו חוזר אלא כזית בקרוש כדאיתא בגמרא, וא"כ כדי גמיעה שהוא פחות מרביעית היאך יהא כשהוא נקרש **כגורגרת שיש בו כמה זיתים**, יש לומר דהתם הוא בדם או מים דקליש אבל החלב (מעט) [עבה] הוא כשעומד ואפי' כדי גמיעה הוא נקרש ליותר מגורגרת, עכ"ל.

הרי שכתב שיש בגורגרת כמה זיתים וא"כ לפחות ישנם ב' זיתים בגורגרת. והרי הריטב"א בעירובין (פב:) סובר שיש בביצה ג' גורגרות, כי פסק שח"י גורגרות הם שיעור ו' ביצים (ובריטב"א עירובין פ: מבואר שגורס שח"י גורגרות "קטנים" יותר משיעור ב' סעודות, וא"כ גורגרת לשיטתו קטנה משליש ביצה) אמור מעתה כיון שגורגרת היא כשליש ביצה ובכל גורגרת יש לפחות ב' זיתים הרי שבביצה יש לפחות ו' זיתים ויותר.

אולם באמת לענ"ד דאע"פ שהמשמעות של פשטות הלשון היא שגורגרת היא כמה זיתים, מ"מ עדיין אין מכאן ראיה "מוכרחת". לפי שאפשר לומר שכוונתו רק לומר שגורגרת גדולה יותר מזית אחד, ולכן לא יתכן ששיעור רביעית יקרוש ויעמוד על כזית ושיעור כדי גמיעה שהוא פחות ממנו יעמוד על גורגרת שהיא גדולה מכזית. ומה שכתב שגורגרת יש בה "כמה זיתים" כוונתו "יותר מזית אחד" אלא שלא דקדק בלשונו בדבר שאינו מעיקר הדבר המכוון שרצה בו, ונקט לשון גוזמא בעלמא "כמה זיתים". וזה ידוע בדברי הפוסקים שאין לבנות על דקדוק לשונות כאלו, וז"פ לכל הרגיל בלשונות הראשונים שלא דקדקו עד כדי כך בכל דבריהם שבאו דרך משא ומתן, ובוודאי אין לבנות על זה בנינים להכריע בשיעורין דרבנן.

אולם בין כך ובין כך, הרי עכ"פ מבואר בריטב"א עירובין (פב:) שסובר להלכה שגורגרת שהיא שליש ביצה, וכו' יוחנן בן ברוקא וכשיטת הרמב"ם. וא"כ ע"כ שזית קטן משליש ביצה וכשיטת הרמב"ם דלא כתוס' הסוברים שהזית חצי ביצה.

העולה בדעת הריטב"א שבוודאי סובר שהזית "פחות" משליש ביצה. ומדקדוק ומשמעות הלשון משמע שיש לפחות ו' זיתים בביצה ואפשר יותר כמו הזית בימינו.

דעת החינוך⁹

החינוך בפרשת אמור (מצוה שיג) כ' וז"ל ושיעור כותבת הוא יותר מגרוגרת ופחות מכביצה, ופחות משני זיתים גם כן, ששני זיתים הן כביצה. כלל הענין כבר דקדק מי שהוא בקי ושקל בפלס, שאין במשקל י"ב ארגינץ ועוד שיעור ככותבת, ודינו כחצי שיעור.

הנה כתב להדיא ששני זיתים הן כביצה וזה כהתוס'. אולם באמת דבריו צריכים יישוב. חדא שהרי בהמשך דבריו שם באותה מצוה כתב לעניין חולה האוכל לשיעורין ביה"כ וז"ל: ונותנין ריוח בין אכילה ושתיה של פעם אחת לפעם אחרת **כדי שיעור אכילת פרס, "שהן שלש ביצים"** כדעת רוב המפרשים וכו', עכ"ל. הרי שפוסק כדעת הרמב"ם ששיעור עירוב הוא שישה ביצים שהן י"ח גרוגרות. וא"כ בכל ביצה יש ג' גרוגרות, וגרוגרת גדולה מזית וא"כ בכל ביצה יש יותר מג' זיתים, ואיך כתב לפני כן ששני זיתים הן כביצה.

וזה כמו הסתירה שיש בשו"ע שפסק גם כהרמב"ם וגם כהתוס'. וכאן אי אפשר ליישב כדברי התוספת שבת והגר"א שהובאו לעיל ענף ה' (ד"ה האופן השלישי) שגרוגרת היא שליש ביצה ש"עם" קליפתה (למשל ביצה עם הקליפה 51 סמ"ק והגרוגרת 17 סמ"ק) וככותבת היא יותר מגרוגרת (היינו יותר מ 17 סמ"ק) אבל פחותה מביצה בלי קליפתה (דהיינו פחותה מ 38.25 שהוא שיעור ביצה בלי הקליפה כי הקליפה תופסת רבע מביצה עם קליפתה). אולם עדיין אין זה מספיק כדי ליישבו שהרי דבריו בהמשך אינם מובנים שכתב וכותבת היא "פחות משני זיתים ג"כ ששני זיתים היינו כביצה" וכאן גם אם נפרש דמיירי בביצה בלי קליפתה, הרי לפי זה יוצא שכזית הוא יותר מגרוגרת (כי כל זית 19 סמ"ק שהרי ביצה בלא קליפתה היא 38, ואילו גרוגרת היא רק 17 סמ"ק וכנ"ל וזה לא יתכן שהרי גרוגרת גדולה מזית.

אולם שוב העירני לנכון הרה"ג ר' מנחם אביטן שליט"א שאין כאן שום סתירה. כי רק לגבי שיעור ב' סעודות של עירובין שהצריכו חז"ל להניח ח"י גרוגרות שהם יותר מט' ביצים לשיטת התוס', שם כתבו התוס' ששיעורו גדול ופוסקים כר' מאיר ור' יהודה ודלא כר' שמעון ור' יוחנן בן ברוקא. אבל לגבי כל התורה שפיר פסקין כר' שמעון

9. עי' מה שכתב בדעתו בס' מדות ושיעורי תורה פט"ו אות ט עמו' רמח

שסובר ששיעור סעודה היא ח' ביצים או כר' יוחנן שסובר ששיעור סעודה היא ו' ביצים. וממילא גם החינוך יכול לסבור שבכל התורה שיעור סעודה ו' ביצים והפרס ג' ביצים. ורק לגבי עירובין יסבור כתוס' ששם הלכה כר' מאיר ור' יהודה.

אלא שעדיין קשה בדבריו טובא, איך כ' שהיא (הכותבת) פחותה מב' זיתים הרי זה נגד גמרא מפורשת בכריתות יד. שיש בכותבת ב' זיתים.

ואם נגיה בדבריו שכותבת פחות מביצה "ולא" פחות משני זיתים. וזה כהגמ' שבככותבת וודאי יש ב' זיתים. עדיין יקשה עלינו מהו זה שהמשיך וכתב "ששני זיתים הן כביצה" הרי לפי ההגה הנ"ל יוצא שביצה היא יותר מב' זיתים, שהרי בכותבת שהיא פחותה ממנה יש כבר ב' זיתים.

ורק אם נגיה בדבריו שכותבת היא "פחות מג' זיתים שג' זיתים הן כביצה. אז יהיה אפשר ליישבו. (ובאמת בס' החינוך שבהוצאת מוסד הרב קוק ציינו שבמקצת דפוסים כן היא הגירסא, וא"כ בוודאי שכך ראוי יותר להגיה, ובאמת ידידי החשוב הרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב שליט"א שלח לי שני צילומים מכתב יד של ספר החינוך שהגירסא שם ג' זיתים) וגם נאמר שמירי כלפי ביצה בלי קליפתה, שהיא פחות רבע, א"כ יוצא שכל זית הוא כ 13 סמ"ק (כי ביצה בלי קליפתה היא 38 אם מורידים רבע מ 51) ואז יובנו דבריו שסובר לעניין עירובין שגרוגרת היא שליש ביצה שעם הקליפה (17 סמ"ק) וזית הוא שליש ביצה בלי הקליפה (13 סמ"ק) וככותבת יותר מגרוגרת (היינו יותר מ 17 סמ"ק) ופחות מג' זיתים שהן כביצה בלי קליפתה (דהיינו 38 סמ"ק)

וגם אם ביצה בלי קליפתה היא פחותה רק כעשירית מביצה שעם הקליפה, וכמו המציאות בימינו, א"כ ביצה בלי הקליפה היא 45 סמ"ק, ושליש מזה הוא 15 סמ"ק והוא שיעור כזית. ואילו גרוגרת היא שליש ביצה שעם הקליפה והוא 17 סמ"ק וככותבת היא יתירה על גרוגרת ופחותה מג' זיתים.

ודע שהאחרונים תמחו גם על המשך דברי החינוך שכתב וז"ל כלל הענין כבר דקדק מי שהוא בקי ושקל בפלס, **שאין במשקל י"ב ארגינץ ועוד שיעור ככותבת, עכ"ל.** ותמחו המפרשים שהרי כ' הרב המגיד (שביתת עשור פ"ב ה"א) ששיעור כביצה הוא ל"ה ארגינץ. ולפי זה י"ב ארגינץ הוא מעט יותר משליש ביצה (כי 35 חלקי 3 שווה 11.66 ארגינץ) והרי ככותבת כ' הרמב"ם שהיא פחותה מעט מביצה וא"כ אפשר להאכיל עוד הרבה מי"ב ארגינץ לפחות כפול מזה כשני שלישי ביצה. אבל באמת לענ"ד לא קשיא מידי, מפני שהרי ידוע ידע החינוך ששיעורין אלו במידת נפח הם ולא במשקל. ויש אוכלין שהן קלים ונפוחים ובמשקל קטן ימצא נפח גדול. ולכן הרחיק שיעור המשקל מאוד לשליש כדי שגם באוכלין כאלו לא יגיע לשיעור נפח של ככותבת.

ועוד שהרי החינוך לא כתב כהרמב"ם שהיא פחותה מעט מביצה, אלא רק נקט וכתב שכותבת היא גדולה מגרורת (וגרורת היא 11.66 אגרינץ כי היא שליש ביצה) ופחותה מביצה שהיא 35 וכל השיעור באמצע הוא בכלל ספק ככותבת ולכן כתב להאכיל רק י"ב אגרינץ שהוא קרוב מאוד לשיעור גרורת ובכך ודאי לא נכנס לספק ככותבת.

לסיכום בדעת החינוך: ודאי אי אפשר לקחת את דבריו ככתבן ששיעור כזית הוא חצי ביצה. וחייבים לעשות הגהה בדבריו. ולפי ההצעה שהצענו להגיה (וכן היא הגירסא בכמה דפוסים) שהיא מיישבת את כל הקושיות יוצא שדעתו היא שכזית הוא שליש ביצה שבלי קליפתה (או 15 סמ"ק או 13).

ודע, שאין לתמוה "וכי בעל החינוך לא ראה זית מימיו? ואיך כתב שהוא כשליש ביצה? הרי היה בארצות ספרד שגדלו שם זיתים" תשובתך: שמסתבר מאוד שלא יכל לדעת את גודל כל מיני הזיתים ובפרט לא את זיתי ארץ ישראל, וא"כ מנין ידע מי הוא הבינוני? ולכן כתב לפי הנראה לו בסוגיא ותו לא. עוד יתכן שבמקומו היו גדלים זיתים כמו זן הנובו הגדל באיטליה שגודלו מגיע ל 15 סמ"ק וממילא לא היה קשה בעיניו כלל לומר שהזית שליש ביצה. ולא העלה על דעתו הקדושה שהוא הזית הגדול ביותר בעולם, ולא הוא הבינוני, וחשב שבארץ ישראל האגורי היה לפחות כמוהו. זה הנראה לענ"ד בפתרון חידה זו וכיוצ"ב.

דעת המאירי

הנה המאירי (עירובין פ:) כ' במפורש כדעת התוס' שבביצה אחת אין ג' זיתים. וז"ל פירשו הגאונים ששמונה עשר גרורות הם כשש ביצים. ואין נראה כן שהרי במס' שבת (צא.) אמרו שגרורת הוא יותר מכזית. ובכריתות (יד.) אמרו שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים, אלמא שלש מיהא לא מחזיק. ובאחרון של יומא (פ.) אמרו אין בית הבליעה מחזיק יתר מביצת תרנגולת, אלמא שלש זיתים יותר מכביצה הם. וא"כ כל שכן בשלש גרורות שהם יותר מכביצה ולחשבון זה נמצאו שמנה עשר גרורות יותר מששה ביצים כמה שיהיה, עכ"ל. הרי להדיא שסובר שיש עד ג' זיתים בביצה ולא יותר ודלא כהרמב"ם.

ומאידך, ראיתי בס' הידורי המידות (עמו' 95) שכ' להוכיח מהמאירי במסכ' שבת (צה.) שעכ"פ בודאי לשיטתו אין שיעור כזית גדול כל כך (ולכל היותר 17 סמ"ק). שהרי כתב וז"ל עציץ שהוא נקוב בכדי שיצא ממנו שרש קטן **והוא פחות מכזית מעט** הרי הוא כקרקע והנטוע בו אינו מקבל טומאה וכן אם היו שם מים אין מכשירין וכו', עכ"ל. הרי ששיעור נקב כמוציא שורש קטן הוא קרוב לנקב שיכול לצאת דרכו זית. ואם הזית

גדול כל כך א"כ השורש הקטן שעליו דיברו גם הוא גדול מאוד וזה לא יתכן, כי בוודאי כל הרואה שורש קטן יראה שאינו גדול כל כך, עיי"ש.

ואמנם הרי זו סתירה לדברי המאירי בעירובין הנ"ל שכ' שבביצה אין ג' זיתים. ומתחלה חשבתי לישב ולומר שהרי יתכן לשיטתו שיש עכ"פ קרוב לג' זיתים. וא"כ שפיר יש לומר ששיעור כזית הוא כ 15 סמ"ק שהרי המאירי מייירי ביחס לביצה בלא קליפתה (שהרי הראיה שהביא היא משיעור ביצה של טומאת אוכלין שהיא בלי הקליפה) ששיעורה הגדול ביותר הוא 46¹⁰ סמ"ק וסובר שיש כמעט ג' זיתים בביצה בלי קליפתה וא"כ יש קצת יותר מ 15 סמ"ק לכזית. והנה נקב שנופל מתוכו ביצה בלי קליפתה (45 סמ"ק) הוא קוטר 4 ס"מ (ע"פ הנסיון שעשיתי וכל אחד יכול לבדוק זאת בעצמו) וא"כ שליש מזה הוא 1 ושליש ס"מ והוא נקב כמוציא זית. ונקב כמוציא שורש קטן הוא מעט פחות מזה, והוא 1 ס"מ בלבד ושפיר דמי.

אבל באמת לומר כן הוא טעות גמורה. כי כאשר מורידים מהנפח של הביצה שני שליש, עדיין הזית רחב הרבה יותר מס"מ אחד. ורק מי שלא בקי בהנדסה יכול לחשוב כהטעות הנ"ל. וכל אחד יכול לקחת זית שנמצא בביתו כ 5 סמ"ק ויראה שהרוחב שלו קרוב ל 2 ס"מ (וכן הוא בטבלה של הזיתים שמצויים בינינו שמופיעה בס' הידורי המידות (סוף פ"ט נספח ג' עמ' 143) וא"כ בזית שהוא 15 סמ"ק הנקב יותר רחב מ 2 ס"מ (איני יודע בכמה. והרב אמיתי אילני כתב לי שהוא 2.8 ס"מ כי יחס הקוטר הוא שורש שלישי של יחס הנפחים. ובנידון דידן יחס הנפחים 3 וא"כ יחס הקוטר הוא 1.44) וא"כ צ"ע היאך יכוננו דברי המאירי בב' המקומות, וצ"ע.

ודע שפוסקי זמנינו כתבו ששיעור נקב הוא 2 ס"מ, וחשבו שהוא כזית של חצי ביצה או שליש ביצה שלנו. אבל זה טעות במציאות וכנ"ל, כי זית בנפח של חצי ביצה אינו יוצא בנקב של 2 ס"מ כלל, אלא רק זית של זמנינו שהוא 5 סמ"ק יוצא בנקב כזה, ותמוה איך טעו בזה. ועכ"פ הם גם לא התחשבו כל כך במציאות של ראיית "שורש קטן" כי כבר כתב החזו"א (שביעית כב, א) שאין אנו בקיאים מהו שורש קטן ומהו שיעורו, רק יעשו נקב "שיוצאים בו משקין בריוח" ולכן חישבו הפוסקים לפי שיעורי כזית הידועים בפוסקים כחצי או שליש ביצה (ועי' מנחת יצחק ח"ח סי' צב שהוא 2 ס"מ. וכ"כ בקריינא דאיגרתא ח"ב מכתב קלז עדות מאיש אחד בשם החזו"א (וזה באמת מתאים עם מש"כ החזו"א ששיעור הנקב הוא שיוצאים בו המשקין בריוח ובוודאי בנקב 2 ס"מ שבעציץ יוצאין משקין בריוח

10. זאת לפי הסוברים להוריד עבור הקליפה כמו שרואים בביצה שבימינו, שמורידים רק 10 אחוז, דהיינו עשירית עבור הקליפה. אבל באמת רוב האחרונים כתבו שצריך להוריד 25 אחוז דהיינו רבע מהביצה. ולפי"ז ביצה בלא קליפתה היא 38 סמ"ק בלבד

גדול. אך הסטייפלר זצ"ל שם הגדיל השיעור ואינו מאמין לעדות זו) וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' לג) שהוא 2 ס"מ כי הסתמך על המנחת יצחק אלא שהושמט ביבי"א קטע שלם עי' בהערה¹¹. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רלב) שאין להכחיש המציאות ששיעור זה גדול בהרבה משורש קטן שלנו. אבל עיין בשו"ת אבן ישראל (פישר ח"ח סי' סח) דברים נפלאים ונכונים "מהו שורש קטן" שהוא כמו שכ' בעל הטורים שהוא כשיעור "לוף" (ולוף נחלקו בו מה הוא שי"א שהוא מין קטנית כמו גרגיר אפונה וכדו' או שהוא כעין בצל ולפי"ז שורש קטן פירושו "ירק של שורש קטן" דהיינו כמו בצל ירוק שלנו שהוא שורש שיוצא ממנו ירק) ולפי זה שפיר דמי לומר ששיעור הנקב קטן מ 2 ס"מ. וזה באמת מתאים עם השיעור של "פחות מזית מעט", שלפי הזית שלנו שיעור הנקב קרוב ל 2 ס"מ ואילו שיעור נקב העציץ הוא מעט פחות מזה, ואין כאן שום תימה כלל ולא דוחק ולא נשתנה שום דבר מזמן חז"ל לזמנינו.

סיכום שיטות הראשונים שהובאו בענף ח

מלבד מה שמוכח מהרמב"ם בהלכות עירובין שהזית קטן משליש ביצה. וכדבריו פסקו גם הרי"ף והרא"ש (וחזר בו ממה שכתב בתוספותיו בעירובין פג. וביומא פ. ששם כתב כתוס') והרשב"א והריטב"א והמגיד משנה ואו"ז ור' ירוחם.

עוד ראינו דעת הגאונים ששיעור כזית הוא כגודל זית בינוני המצוי אצלנו היום, כל אחד לפי דעתו וראייתו מהו הזית הבינוני, ואין צריך שום שיעור במשקל, ואין צריך ללמוד שיעורו ממישהו אחר. **וכן דעת רבינו ישראל מטוליטולה. גם תלמיד מהר"ם מרוטנבורג כ' שהזית קטן משישית ביצה. וברשב"א מוכח שיש הרבה יותר מד' זיתים בביצה אחת (אלא שלא ביאר כמה הרבה יותר). ור"ת סובר שהוא פחות משליש ביצה כהרמב"ם (ולא מבואר בכמה פחות). וברש"י מוכח ג"כ שהוא פחות משליש ביצה (ולא**

¹¹ ודע שחסר קטע אחד בתשובת הרב ביביע אומר שם. כי כל מי שקורא שם התשובה משתומם, שבתחילה כתב שצריך לעשות נקב 2 ס"מ בשקיות, ואילו בתשובה עצמה כתב שאין צריך שום נקב לדידן שקבלנו הוראות הרמב"ם ומרן השו"ע. אולם האמת שהתשובה שם היא העתקה של תשובה שכתב כבר בשנת תשמ"א, וכמו שהזכיר ביבי"א שם בתחילת התשובה. והודפסה בקובץ מפרי הארץ (ח"ג ערלה ניסן תשמ"ב עמ' ס. מופיע באוצר החכמה) ושם לפני דיבור המתחיל "והנה שנינו" ישנו קטע שהושמט מהנדפס ביבי"א. וז"ל הקטע החסר: אמנם אחרי שיש מחלוקת בדבר וכמו שכתבנו לעיל, ויש מהאחרונים דס"ל דפלסטיק חשיב ככלי אבן או ככלי עץ. וכמ"ש בתשובות חלקת יעקב ח"ב סי' קסג ובשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' סז. ובעציץ של עץ משמע במל"מ בהל' ביכורים דמאן דמצריך נקיבה עציץ של עץ הוא הדין לאילנות. ולכן לכתחילה ראוי לנקוב השקיות ניילון בקוטר 2 ס"מ שהוא פחות מכזית וכמו שביאר בשו"ת מנח"י ח"ח סי' צב, עכ"ל. ואחר כך ממשיכה התשובה "והנה שנינו וכו' כמו ביביע אומר.

מוכח בכמה פחות). **במאירי** כתב שאין בביצה (בלי הקליפה) ג' זיתים, ועדיין צ"ע בשיטתו בדיוק. **ברבינו גרשום ופירוש המיוחס לרש"י** מוכח שבוודאי כזית הוא פחות משליש ביצה שעם הקליפה, כמו שמוכח מהרמב"ם. **ובדעת החינוך** דבריו צריכים הגהה, ולפי מה שהצענו להגיה (וכן הוא במקצת נוססחאות) יוצא שסובר שכזית הוא שליש ביצה בלי קליפתה, דהיינו 13-15 סמ"ק. **ובדעת הריטב"א** פשטות הלשון היא שיש לפחות ב' זיתים בגרוגרת, ולפי זה יש לפחות ו' זיתים בביצה. ומדברי **הרא"ה** אין שום ראיה כלל מה סובר.

הוראת לדעת, שרוב רבותינו הגאונים והראשונים אינם סוברים כלל כדעת התוס' שחידשו לומר שכזית הוא כחצי ביצה.

ולא נותר לנו ראשונים שכתבו שכזית הוא חצי ביצה, אלא הראב"ה (פסחים תקכה)¹² ומהרי"ל הנ"ל¹³ וכ"כ באגודה בשם ר"י. ומהר"י ויל שהביא את דברי האגודה. ובדרשת מהר"ח או"ז הל' פסח. ויש ראשונים שסוברים קרוב לשיטה זו, שסוברים שאין בביצה ג' זיתים אבל יש יותר מב' זיתים, כי זית עכ"פ גדול משליש ביצה. כך מתבאר במאירי (עירובין פ:) ובתוס' ישנים יומא (פ. ד"ה שאין בית) בשם ריב"א וכן תוס' רבינו פרץ בעירובין (פ. ד"ה דשתי).

אבל המכנה המשותף לכל הראשונים הללו שכתבו שכזית הוא כחצי ביצה או עכ"פ גדול משליש ביצה, הוא: שרובם ככולם (מלבד המאירי והחינוך) היו תלמידי התוס' ואילו בשאר הראשונים שבארצות המזרח לא מצינו שיכתבו כן, אלא כולם כתבו תמיד "כזית" כפשוטו ולא היו צריכים לבאר כמה גודלו כיון ששיעורו הוא לפי דעתו של רואה מיהו הבינוני וכמבואר בגאונים בריש דברינו. ולא סברו שהזית התקטן ושצריך ללמד את שיעורו. והדבר השני הוא, שכולם ממש כתבו כן אך ורק מכח הראיה היחידה של התוס' מהצלבת הסוגיות של יומא וכריתות לגבי בית הבליעה. ואף אחד מהם לא

12. והראב"ה (ברכות סימן קז) בעצמו מעיד שאין הם בקיאים בשיעור כזית. וז"ל: וכל היכא שצריך כזית צריך שיהיה מאכל בהרווחה, "לפי שאין אנו בקיאים בשיעור זית" כדי שלא תהיה ברכה לבטלה, עכ"ל.

13. וזאת מפני שחשב שזית המציאותי הוא גדול ואמר "כי ראה זית גדול כגודל ביצה בנונית שלהם" ודחה הטענה שטענו לו שהזית בירושלים קטן, ואמר שמה שראה ר' שמשון בירושלים זית קטן מאוד "הם זיתים שעושין מהן כבשים" (ולא שמן) ולא מפני שסבר "שהתקטנו הזיתים". ובזה אפשר להבין מה שכ' בשם מהרי"ל (מנהגים. בליקוטים משמו, אות נה. ויש מהדורות שהוא באות סה) וז"ל אמר שיעור כזית חצי ביצת תרנגולת, ושיעור גרוגרת כשליש ביצה, עכ"ל. וזה היפך הגמ' שבת (צא.) וכבר הק' עליו בנוב"י (קמא סי' לח ד"ה עוד אני) וכן היום אנו יודעים במציאות להיפך ממה שסבר מהרי"ל, שדוקא הזיתים הקטנים עושין מהן שמן. ושאין שום זית בגודל ביצה כלל. וא"כ כל שיטה זו מבוססת על חוסר ידיעה במציאות.

הביא עוד ראיה מחז"ל שהזית פעם היה גדול. וכן לא אמרו כן מחמת מסורת שהיתה להם או מחמת המציאות. וכיון שאת הראיה הזו יש לדחות ע"פ הראשונים בלא דוחק וכמבואר לעיל ענף ה' ממילא אין לנו שום הכרח לומר שהזית פעם היה יותר גדול מהיום.

ענף ז

ראיות מדברי חז"ל לשיעור כזית

ראיה ברורה מברייתא ביבמות קג: משיעור עובי המטלית
(לגבי טומאת נגעי בגדים) ששיעור כזית הוא קטן מאוד. אלא
שהראיה רק לפירש"י אבל לפי המאירי אין ראיה כל כך
ואפשר לדחות בדוחק.

בקובץ בית אהרן וישראל (קכט. שנה כב, גליון ג עמו' קט) במאמר נפלא מהר' אליהו בלר שליט"א הביא ראיה חזקה ששיעור כזית הוא קטן מאוד.

והיא מהתוספתא שהובאה בגמ' יבמות (קג:) ונפסקה להלכה ברמב"ם (טומאת צרעת יג, יד) ששם מבואר להדיא שבמטלית שגודלה ג' על ג' אצבעות (דהיינו 6 על 6 ס"מ לפי הגר"ח נאה) "ישנם שני זיתים לפחות" וא"כ עובי המטלית צריך להיות לפחות 1.3 ס"מ. (לשם המחשה נפח של קופסת גפרורים היום היא 23 סמ"ק והיא בערך כאורך ורוחב של חצי מטלית הנ"ל. וא"כ שיעור עובי הבגד צריך להיות כעובי קופסת הגפרורים) והרי בוודאי אין בגד בעובי כזה גדול, שאין בגד כזה ראוי ללבישה כלל ופשוט. ומלבד דוחק העניין לומר שדברו בבגד כזה עבה שאינו בנמצא, עוד נבאר בהמשך מדברי המשנה במסכת כלים (כח, ח) דמוכח שאי אפשר לבאר כלל שמדובר במטלית בעובי כזה, כי מבואר שם שמטלית בעובי כזה אינה מקבלת טומאה כלל.

והא לך לשון הברייתא שהובאה בגמ' ביבמות (קג:) ונפסקה ברמב"ם (שם) מטלית שיש בו שלש על שלש אצבעות, אף על פי שאין בו כזית [שהחוט שלה דק, רש"י], כיון שנכנס רובה לבית טהור - טמאתהו. היו בה כמה זיתים [במטלית שהיא רק ג' על ג' אצבעות, אלא שחוטתה עבה, רש"י] כיון שנכנס ממנה כזית לבית [אפילו שלא נכנסה רוב המטלית, רש"י] טהור - טמאתהו, עכ"ל הברייתא והרמב"ם. והנה לנו מטלית שנכנסה חציה לבית ויש בה כזית אע"פ שהיא קטנה ג' אצבאות על אחת וחצי אצבע. שרי אמרו בסיפא שיש בה "כמה זיתים" שמשמע מזה שיש לפחות ב'

זיתים במטלית זו¹. ועוד ישנו "הכרח גמור" לומר שבוודאי מדובר שיש לפחות ב' כזייתות במטלית זו של ג' על ג' אצבעות. שהרי בסיפא מדובר שהכניס לבית רק עד חציה של המטלית, שהרי אם הכניס את רובה של המטלית, כבר מבואר ברישא שבאופן כזה אין צריך שיהיה שיעור כזית כלל במטלית. וא"כ כתוב כאן להדיא שאותו אדם הכניס רק חצי מטלית של ג' על ג' ולא את רובה (דהיינו מטלית 6 ס"מ אורך על 3 ס"מ רוחב) ויש בזה כזית.

ועתה נחזי אנו, שאם נאמר ששיעור כזית הוא 23 סמ"ק (וכמו שנבאר לקמן במאמר ב' שהוא הכזית הגדול ביותר שיתכן לומר בדעת התוס') ונאמר שבמטלית באורך 6 ס"מ על 3 ס"מ יש 23 סמ"ק, אזי יצא² שהבגד עבה כמעט 13 מ"מ. (כעובי קופסת גפרורים וכו"ל) ומעתה האם יש בגד עבה כזה בעולם כולו?... וגם אם כזית הוא קרוב לשליש ביצה, 15 סמ"ק בלבד, אזי שיעור הבגד בחצי מטלית יהיה 8.3 מ"מ שגם בגד כזה אינו בנמצא בבגדים כלל.

אבל אם שיעור כזית הוא 5 סמ"ק אזי שיעור הבגד יהיה כמעט 3 מ"מ. אמנם גם זה בגד עבה, אבל הרי בדיוק על זה דברה הברייתא "שחוטה עבה, כמש"כ רש"י. וחוט כזה מצוי הוא בבגדים עבים כמו בסוודר ובמעיל שלנו.

וידידי הרה"ג ר' ישראל מאיר מנשה שליט"א אמר לי שאפשר לדחות ראיה זו, ולומר שאע"פ שדבר זה אינו מצוי כלל וכלל, מ"מ חז"ל נתנו ומסרו את השיעורים כפי שנמסרו מסיני, שבגד מטמא או בכזית או ברוב של ג' על ג' אצבעות. ואע"פ שלא מצוי בגד כזה, מ"מ אם ימצא תמצא בגד כזה כך יהיה הדין. וכמו שמצינו שאמרו חז"ל (חולין קלט:) מצא קן בים חייב לשלח מצא קן בשמים לא חייב, עיי"ש. וכי מצוי הוא קן בים או בשמים? אלא דין בא ללמדנו, הכי נמי דין בא ללמדנו שאם תמצא מטלית כזו עבה ביותר שיש בה כזית בפחות מחצי ג' על ג' ג"כ נטמא הבית.

1. וראיתי בס' הידורי המידות (מרגליון, פ"ד עמו' 104) שגם הוא הביא ראיה זו. אבל הוא דקדק רק מהלשון "כמה זיתים" דמוכח שיש לפחות ב' זיתים. אבל אם רק זו היתה הראיה, היינו יכולים לדחוק הלשון שהברייתא קראה לכזית ועוד "כמה זיתים" ולא דקדקה בלשון. אבל אין צריך לדקדוקים כי מגוף הברייתא מוכח כן כמו שהוכיח הר' אליהו בלר.

2. החשבון הוא כך: הצורה למדוד את שיעור הנפח של דבר מסויים הוא שעושים אורך כפול רוחב, והתוצאה - כפול הגובה. וכדי להגיע בבגד שאורכו 6 ס"מ ורוחבו 3 ס"מ לשיעור נפח של 23 סמ"ק, הרי שצריך להכפיל 6 אורך כפול 3 רוחב והתוצאה היא: 18 שזהו השטח של המלבן. ואח"כ צריך לקחת את הנפח שאליו אנו רוצים להגיע (במקרה שלנו 23) ולעשות את הנפח חלקי השטח. וכאשר נעשה 23 (שהיא התוצאה הסופית שאנחנו רוצים להגיע) לחלק ל 18 (שהוא שטח של חצי מטלית) יוצא 1.277 וזהו עובי האריג דהיינו 1 ס"מ ועוד כמעט 3 מ"מ. והוא חוט שאינו מצוי כלל וכלל.

וחשבתי שהיא דחיה נכונה, אבל כשדברתי עם ידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א, השיב ואמר שיש לו ראייה ממשנה מפורשת שאי אפשר לדחות כדברי הר"ר ישראל הנ"ל. והוא כי במסכת כלים (פרק כח משנה ח) אמרו "העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש", ע"כ. ופי' הרע"ב (וכן הוא בכל מפרשי המשנה³) העבים והרכים - הבגדים העבים והגסים ביותר, כגון הלבדין והמגוסין. והרכים ודקין ביותר, כגון השיראין והסריקין: אין בהן משום שלש על שלש - ואין טמאין טמא מת ולא שאר טומאות, עד שיהיה בהן ג' טפחים או יותר, משום דשלש על שלש מהן לא חזי למידי, עכ"ל. הרי להדיא שכל הטומאות וכן טומאת צרעת (שדינה כטומאת מת) הרי היא רק במטלית הבאה מבגד נורמלי שדרך ללובשו ואינו עבה כל כך. וא"כ לא יתכן שמדובר בברייתא ביבמות בבגד עבה של 8.3 מ"מ וכל שכן לא בבגד שעוביו כעובי קופסת גפרורים (1.3 ס"מ). ושור"ר שכ"כ בקצרה בקונט' ארכ"ה מארץ מידה (פ"ב אות ז עמ' 138). וחזרה הראיה למקומה ולא מצאתי עליה תשובה אפילו בדוחק.

שוב אחר זמן אמר לי הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א שאמנם לפי פירש"י הראיה היא חזקה מאוד וכנ"ל. אבל הנה מצינו להמאירי ביבמות שם (קג:) שפירש בסיפא של הברייתא דלא כרש"י. כי רש"י ביאר מה שאמרו בסיפא "היו בה כמה זיתים" היינו במטלית "שיש" בה ג' על ג' אלא שהכניס רק את חציה ולא את רובה. אבל המאירי כתב לבאר שמדובר במטלית קטנה "שאין" בה אפילו ג' על ג', וע"ז אמרה הברייתא שאם עכ"פ יש בה כזית מטמאת את הבית. ואין להקשות שא"כ היאך היא טמאה אם אין בה גע"ג. זה לא קשיא די"ל שהרי אמרו במשנה נגעים (פי"א מי"ב) שבגד טמא מוחלט שנקרע אחר כך לחתיכות קטנות ועשאו מוכין אפי' שאין בהן גע"ג מ"מ נשאר בטומאתו. (ורש"י יבאר במשנה שם דמיירי דוקא אם עדיין מחובר בשפתו לבגד אבל אם מובדל לגמרי ואין בו גע"ג אינו טמא, עיי"ש בר"ש וברע"ב. כ"כ לבאר ברש"י בס' מקדש דוד הל' טומאת צרעת דף קג סוף ד"ה והנה הר"ש) ולפי"ז מיירי הביירתא בבגד עבה מאוד מאוד שהיה בו טומאה מוחלטת ואח"כ נקרע ממנו מטלית פחותה מגע"ג, ומ"מ הוא טמא אע"פ שאין בו גע"ג ואם נכנס ממנו כזית הרי הוא מטמא את הבית.

3. ואם תרצה לידע מהם "העבים" שאינן מקבלים טומאה הא לך לשון הרמב"ם בפיה"מ: והעבים, הבגדים הגסים מאד כאותן הגסים שבסמיכות והלבדין והסגוסין וכיוצא בהן, עכ"ל. ובפי' ר"ש כ' וז"ל העבים - בגד שהוא עב כעין בגדי כהונה שחוטן כפול ו' דגבי מעיל שנטמא מייתי פ' דם חטאת (צה א) וכו' (ואתה קורא יקר קח נא שישה חוטי הציצית שלך ותראה כמה עוביין יחד ותדע בוודאי כמה הוא בגד עבה. ותראה שהוא חצי מעובי קופסת גפרורים) ואלו הן העבין ואלו הן הרכין, כגון הבורסין והברתצין והפמליאות והחמילות ("חמילה" מוזכר במשנה נדרים נה: ונפסק בשו"ע שולחן ערוך יו"ד (ריז סעי' כז) וז"ל הנודר מהכסות, מותר בשק וביריעה ובחמילה (פי' מיני בגדים גסים שאין דרך בני אדם להתכסות בהם). והלבדין והסגוסין (סגוס מוזכר בגמ' נדרים נה: שמותר לצאת בו בשבת מפני הגשמים ואין בו משום משוי. ופירש"י מין שק והוא עבה טפי מיריעה (ולעיל במשנה כ' רש"י שחמילה עבה כמו יריעה) אלו הן העבין.

ואע"פ שגם לפי פירוש המאירי עדיין יש דוחק גדול מאוד לומר שהברייתא דיברה על בגד שאינו מצוי כלל וכלל (אם כזית גדול כחצי או שליש ביצה) מ"מ עכ"פ כבר אין הכרח מהברייתא, כי יתכן שבאו ללמדנו חידוש דין אע"פ שאינו מצוי כלל. אך כמובן שאם כזית הוא 5 סמ"ק אזי אין שום דוחק כלל וכלל גם לפי פירוש המאירי.

ראיה חזקה מברייתא במכות יט: (ובפרט מדברי הראב"ד) בכהן שאכל תאנה אחת שהיו בה 11 כזייתות.

ידי"ג הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א הביא לי ראיה מהברייתא בגמ' מכות (יט:): שמדברת על כהן שאכל תאנה אחת שיש בה 11 כזייתות. ואם שיעור כזית 23 סמ"ק אזי מדובר על תאנה גדולה של 253 סמ"ק וכגודל 5 ביצים. שאין כזו תאנה במציאות. וכן אם ננקוט שכזית הוא 15 סמ"ק אזי גודל התאנה תהיה 165 סמ"ק כגודל 3 ביצים ושישית ביצה. שגם כזו תאנה איננה בנמצא.⁴

וז"ל הגמ' מיתיבי רבי יוסי אומר כהן שעלתה בידו תאנה של טבל, אמר: תאנה זו תרומתה בעוקצה, מעשר ראשון בצפונה, ומעשר שני לדרומה, והיא שנת מעשר שני והוא בירושלים, או מעשר עני והוא בגבולין, אכלה לוקה אחת, וזר שאכלה - לוקה שנים. ופירש"י לוקה אחת - דלא הוציאה מידי טבל בקריאת שם זה וקאכיל מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר וקעבר אלאו דטבל, אבל איסור תרומה דקאכיל ליכא דהא כהן הוא, עכ"ל. וא"כ ישראל שאכלה לוקה ב', אחד - על כזית תרומה שאכל. ומלקות שניה על כזית טבל של מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר שאכל. נמצא שיש 11 זיתים באותה תאנה יחידה. כזית שהפריש לתרומה גדולה ועוד כזית שהפריש למעשר ראשון (אלא שלא הפריש תרומת מעשר מאותו כזית, ולכן עדיין הוא טבל) ונשאר עוד 9 כזייתות חולין בתאנה. נמצא 11 כזייתות היו שם בתאנה אחת.

וכן מתבאר להדיא בדברי הראב"ד שהובא בשיטה מקובצת (ב"מ נג. ד"ה דאורייתא. ובמיוחסים לריטב"א שם ד"ה הדר) והוא כי בסוגיא הנ"ל במכות (יט:): דייקה הגמ' מהברייתא שמשמע שאם הכהן היה מפריש מעשר שני חוץ לירושלים והיה אוכלה היה לוקה

4. גם אין לומר שהתאנים שלהם פעם היו גדולות (כמו שאנו אומרים על הזיתים לפי התוס') כי זה לא יתכן לגבי התאנה, שהרי גרוגרת היא תאנה מיובשת ולפי הרמב"ם בזמן חז"ל היא היתה שליש ביצה כמו שכ' בהלכות עירובין על דברי חז"ל עצמם. וא"כ גם אם נגדיל את התאנה הלחה פי שלש מהתאנה המיובשת הרי שנגיע רק לשיעור ביצה שנפחה 18 דרהם (51 סמ"ק) וא"כ כיצד יתכן שהיה לכהן ההוא תאנה פי שלש מזה בזמן ר' יוסי? ועוד קשה שאם התאנה היתה גדולה הרי גם הזית היה גדול יותר, וא"כ תמיד נצטרך לומר שהיה י"א זיתים בתאנה ההיא וזה דבר תמוה ביותר.

עוד מלקות על אכילת מעשר שני חוץ לירושלים. ועל זה הקשה הראב"ד וז"ל (כפי שמובא בשטמ"ק) קשיא לן דגרסינן במכות (יט:): כהן שעלתה בידו תאנה של טבל וכו' טעמא דבירושלם הא בגבולין לוקה שלוש כלומר משום זר שאכל תרומה ומשום מעשר ראשון טבל ומשום מעשר שני חוץ לחומה. **והא הכא דתאנה קאמר והיאך אפשר למעשר של תאנה אחת שיהא בו שוה פרוטה וקאמר שלוקה עליו.** ויש לומר שאותה תאנה נמי ממקום חיוב באה שיש לשם טבלים הרבה, עכ"ל. הנה לנו קושיית הראב"ד שהיה ברור לו שלא יתכן שבעשירית תאנה יהיה שיעור השווה פרוטה. ואם איתא שכזית חצי או שליש ביצה הרי בוודאי ששווה פרוטה ומאי קשיא ליה? אבל אם כזית הוא 5 סמ"ק מובן מאוד קושייתו ומובן למה לא הקשה קושיא יותר פשוטה שהרי אין מלקות פחות מכזית, כי באמת בתאנה שלנו שהיא בגודל ביצה יש 10 כזייתות.

ועל הראיה מגוף הסוגיא ראיתי בגמ' מתיבתא (בילקוט ביאורים במכות שם) שהביאו כמה אחרונים שדחו אותה באופנים שונים וכולם דחוקים מאוד, עיי"ש. אבל הראיה מדברי הראב"ד אלימתא היא, שאם היה סובר כדבריהם לפחות היה לו להקשות על גוף הברייתא ולתרץ כדברי האחרונים הנ"ל שהרי כבר נחית להקשות רק על הדיוק שבגמ'. ועוד והוא העיקר שמאחר ואין סיבה מוכרחת לומר שנתקטנו הזיתים בין זמנם לזמנינו, ולפי זה הכל מיושב בטוב טעם, למה לנו לתרץ ולדחוק, אדרבא בואו ונחזור לדבר הפשוט ביותר "שכזית" הוא "כמו זית" ולא יותר ממנו. וכמו שכתבו כל הראשונים שראו זיתים בספריהם: "כזית" כפשוטו ולא ביארו שיעורו, ולא כתבו שנתקטן וכדו' ותו לא מידי.

ראיה חזקה מקמיצת המנחה מגמרא מנחות (כו:)

ומהתוספתא מנחות (סוף פרק יב).

הגר"י קנייבסקי זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' א אות ז) הביא ראיה שנתקטנו השיעורין מזמן חז"ל לזמנינו והוא ממה שמבואר בגמ' מנחות (יא.) לעניין עשיית עבודת הקמיצה שעושים בקרבן מנחה, שהיה הכהן חופה ג' אצבעותיו (אצבע, אמה וקמיצה) על פס ידו וקומץ. דהיינו מקפל את ג' אצבעותיו על כף היד ובתוך חלל זה ישנו קומץ מסולהמנחה שאותה מקריב על המזבח. ומאידך בדף כו: אמר ריב"ל אין קומץ פחות מב' זיתים וכך פסק הרמב"ם (יג, יד ממעשה הקרבנות). ובירושלמי יומא (רפ"ב) אמרו כהן שאין ידו מחזקת כשני זיתים פסול לעבודה. אמור מעתה הרי לפי התוס' שזית הוא חצי ביצה א"כ בחלל שבתוך ג' אצבעותיו צריך להיכנס לפחות סולת כשיעור ביצה.

ולפי הרמב"ם שכזית הוא קצת פחות משליש ביצה אז צריך להיכנס בין אצבעותיו כמעט שני שלישי ביצה. ולפי הידיים הרגילות של זמנינו לא יכנס כמות כזו בשום אופן אפילו ארבעים סמ"ק כלל, ועל כורחך שבזמן שהיה בית המקדש קיים היה בית קיבול יד הכהן יותר מידיים שלנו ונתקטנו הידיים⁵ כעת יותר ממה שנתקטנו הביצים (כי לשיטתו הביצים התקטנו בחצי ואילו הידיים התקטנו הרבה יותר כי היום אי אפשר להכניס בהם אפילו שני שלישי ביצה של זמנינו) ועי' בס' חג האסיף (סי' סה אות ג) רצה לדחות הראיה. אולם הגר"י קנייבסקי זצ"ל במכתבו שם דחה דבריו בתוקף, עיי"ש.

והנה כל הראיה וההמצאה הזו שנתקטנו הידיים שלנו (בצורה מוזרה שרק אורך האצבעת נתקטן ביותר מפי שניים ולא רוחב האצבעות) מבוססת רק אחרי ההנחה שכזית הוא או חצי ביצה או קצת פחות משליש ביצה. אבל אם נאמר שכזית הוא קטן כמו שלנו כ-5 סמ"ק או אפילו קצת יותר מזה, אזי לא קשיא מידי והכל ניחא בלא דוחק ולא נתקטנו הידיים שלנו, וכהיום כן אז היה הכהן יכול לקמוץ בג' אצבעותיו ב' זיתים, והכל בא על מקומו בשלום.

אולם כמובן שאין שום ראיה מכאן שהזית יותר גדול מ 5 סמ"ק בגלל שנכנס בקמיצה שלנו יותר מ 10 סמ"ק. וראיתי מי שטעה בזה וכתב שהיות וע"פ הניסיון הקמיצה ביד בינונית שלנו מחזיקה כ 26 סמ"ק א"כ משמע מכאן שהזית כ 13 סמ"ק.

ואנא אמינא ראיה לסתור היא זו, שהרי חז"ל אמרו רק שהשיעור המינימלי הקטן ביותר לקמיצה, הוא לא פחות מב' זיתים, אבל כמובן שיד רגילה מחזיקה יותר מזה, ולא נתנו שיעור למעלה אלא שיעור למטה. ואדרבא מוכח מכאן להיפך שמזה שאמרו שזהו השיעור המינימלי והקטן ביותר, זה מוכיח שרוב בני אדם יכולים להחזיק יותר מב' זיתים בקמיצה שלהם, וממילא אם נאמר שהזית כ 13 סמ"ק יצא שרוב בני האדם יכולים להחזיק "רק" את השיעור המינימלי ביותר, והרבה בני אדם לא יכולים להחזיק גם את זה, וזה תמוה.

5. בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' קצד) ובס' הידורי המידות (מרגולין, עמ' 103) כתבו שהדבר דחוק ביותר לתרץ כן, ואדרבא מכאן יש רק קושיא על מי שסובר שנתקטנו השיעורים. שהרי כל שיטת הצל"ח והחזו"א שנתקטנו השיעורים, נתחדשה מחמת הסתירה שראו בין השיעור שיצא להם ע"פ רוחב האגודלים לעומת השיעור שיצא להם במדידתם ע"פ הביצים. ולכן אמרו שע"כ רוחב האצבעות הם כמו בזמן חז"ל ורק הביצים נתקטנו. ואילו לפי דברי הקהילות יעקב זצ"ל יוצא שאע"פ שרוחב האצבעות לא נשתנה מ"מ אורך האצבעות נשתנה הרבה מאוד, והדוחק מבואר, שהרי אם ששתנה, היה צריך להשתנות ביחס שווה, האורך וגם הרוחב.

עוד ראייה מדין הקמיצה ששיעור כזית הוא קטן מ 9 דרהם, דהנה איתא בתוספתא מנחות (סוף פרק יב) האומר הרי עלי לבונה, לא יפחות מן הקומץ (דהיינו קומץ המנחה כמבואר בגמ' מנחות קו.) ר' יהודה אומר משקל עשרה דינרים, ע"כ. ועתה בואו חשבון הרי אין קומץ פחות מב' זיתים וא"כ היאך אומר ר' יהודה להביא לבונה במשקל י' דינרים בלבד. הרי כל דינר הוא דרהם וחצי כידוע מהרמב"ם (ונתבאר במאמר ב' ענף ב') וא"כ יוצא שלפי ר' יהודה מביא משקל 15 דרהם של לבונה והם מכילים לפחות ב' זיתים, וא"כ יוצא לכל זית רק 7.5 דרהם ולא 9. הרי לך שלא יתכן שכזית יהיה 9 דרהם.

אולם באמת יש ראייה מכאן שהזית יותר קטן מ 7.5 דרהם, שהרי התוס' הביאו במנחות (קו.) את הירושלמי שנחלקו שם האם חייב הנודר הנ"ל להביא כקומץ יד הבעלים שנדר, או שמביא כקומץ הכהן (יש מפרשים כההן שידו גדולה ביותר ויש מפרשים כיד כהן בינונית). וא"כ ר' יהודה שנתן שיעור קצוב של י' דינרים, לא מסתבר שנתכוון לשיעור המינימלי שהוא ב' זיתים בלבד, וזאת משתי סיבות, חדא, שהרי אז נצטרך לומר שהוא חולק על שני המאן דאמר שבירושלמי וסובר לשער ביד הכי קטנה, ולא ביד הבעלים ולא ביד הכהן הבינוני, ואפושי פלוגתא לא מפשינן. ועוד טענה חזקה יש לטעון, שאם באמת כוונתו לב' זיתים בלבד כי זה השיעור המינימלי לקמיצה, אזי צ"ע למה נקט שיעור במשקל, היה לו לומר שיביא ב' זיתי לבונה ותו לא, כמו שאמרו בגמ' ששיעור קמיצה לפחות ב' זיתים ולא אמרו משקל, וכמו בכל מקום בחז"ל שנתנו שיעורים בזיתים וביצים שהיו ידועים לכל, ולמה נקט שיעור משקל בדינרים? אלא ע"כ שאין כוונתו לשיעור ב' זיתים בלבד, אלא כוונתו או ליד בינונית של כהן או ליד הכי גדולה של כהן, שהם יותר מב' זיתים, ולכן מובן שנקט שיעור במשקל. כי לעולם יש לומר ששיעור כזית הוא 2 דרהם בלבד, כמו בימינו, ולכן בחר ר' יהודה לומר שיעור משקל במקום לומר 7.5 זיתים, שהוא שיעור מסובך.

ראייה משיורי פת פחות מכזית שהחשיבוה "כמאכל בהמה" ואין בהם "בל תשחית"

במשנה שבת קמג. לגבי איסור מוקצה מבואר (לפי גירסת רוב הראשונים דלא כרש"י, עי' בתוס' וברשב"א וריטב"א) וכ"פ הרמב"ם (ברכות ז, יא) ושו"ע (שח, כז. וסי' קפ, ד) שפרורין של פת פחות מכזית שנשארו בסוף סעודתו, אינן נחשבים ראויין למאכל אדם, אלא הרי הם כמאכל בהמה. והביאו מזה ראייה לר' יוחנן שאמר פירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן ביד ואין בזה איסור בל תשחית, עיי"ש. וכן בגמ' ברכות (נב:) ב"ה אומרים שאין לחוש ליטול ידיים למים אחרונים על גבי השלחן משום שכיון שהשמש ת"ח, הוא מוציא

פירורין שיש בהם כזית ומניח פירורין שאין בהם כזית שמותר לאבדן ולהפסידן, עיי"ש.

ואם איתא ששיעור כזית הוא כחצי ביצה או שליש ביצה, הדבר תמוה, וכי חתיכת לחם בגודל של חצי או שני שליש של פרוסת לחם של ימינו (שהיא כחצי ביצה לפי הנפח) חשובה "כמאכל בהמה?" וסתמה אינה ראויה לאדם ואין בה בל תשחית ומותר לאבדה ביד? אתמהה. אבל אם שיעור כזית הוא כ 5 סמ"ק הדבר מובן מאוד.⁶

ראיה חזקה מגמ' שבת (עז.) מקרישת דם ויין

בגמ' שבת (עז.) אמר ר' נתן שהמוציא יין קרוש שיעורו להתחייב הוא כזית, לפי שרביעית יין שתקרוש תעמוד על כזית ונחשב כאילו הוציא רביעית יין. וכן פסק הרמב"ם (פי"ח ה"א מהל' שבת) להלכה. זאת אומרת שאם אנו לוקחים רביעית יין ונותנים לה להתייבש, ואדם יוציא את היין היבש שתחילתו הייתה רביעית הרי הוא מתחייב חטאת. ובקובץ תחומין (כרך י' עמ' 434) כ' ד"ר מרדכי כסלו שהממוצע בין יין יבש וקרוש ליין נוזלי הוא פי עשרים (כי יש 5% מוצקים ביין בממוצע. וכמובן שיש יין יותר דליל שיש בו פחות מוצקים ויש יין יותר סמיך שיש בו יותר מוצקים. ועוד יש להעיר שבוודאי חוזק היין היה יותר חזק מזמן חז"ל לזמנינו כידוע בפוסקים. ומסתבר שהיה קצת יותר סמיך מזה שלנו והיה בו קצת יותר מוצקים אבל בוודאי לא בהפרש גדול מאוד כמובן). וממילא אם שיעור רביעית היא 76.5 סמ"ק (כמו שיבואר לקמן במאמר ב' שביצה היא 51 סמ"ק. ורביעית שהיא ביצה ומחצה היא 76.5) הרי שכאשר נחלקו לעשרים התוצאה היא כ 4 סמ"ק ליין ממוצע בימינו. ולפי זה אם ניקח היום רביעית יין וניתן לו לקרוש ל 4 סמ"ק, מי שיוציא את הדם הזה יתחייב חטאת. (ובזמן חז"ל שהיין היה יותר חזק אולי היה מתייבש ל 5-7 סמ"ק. אבל בוודאי לא יותר מזה) ואם כזית גדול כחצי או שליש ביצה, א"כ למה לא חייבו אדם שלקח רביעית יין והקריש אותה עד שעמד על פחות מכך? הרי ברור שרביעית יין תקרוש להרבה פחות משליש ביצה גם בזמן חז"ל. א"ו גם בזמן חז"ל היה הזית קטן כמו בימינו.

6. דרך אגב הדבר הזה הוא נפק"מ למעשה, לעניין טלטול שיורי פת שעל השלחן שאין דעתו לאוכלם עוד. שאסור לטלטלם בשבת במקום שאין בעלי חיים מצויים, וכן ביום טוב ששם פסק השו"ע (תצה, ד) להחמיר כדעת ר' יהודה שבאוכל הראוי לבהמה יש איסור מוקצה ביו"ט, וא"כ יהיה אסור לטלטל שיורי פת פחותים מכזית. ותימה שלא נזהרים בזה. ובוודאי אין לומר שהדין הזה נאמר רק בפירורין שנמאסו בשלחן ואינן ראויין כלל, דא"כ גם אם יש בהן כזית יש לאוסרן כיון שאינן ראויין. ועי' בס' פסקי תשובות שח סעיף כז שהביא באמת מאחרוני זמנינו שהעירו והקפידו בכך שלא לטלטל פירורין שאין בהן כזית שאין דעתו לאוכלן עוד. ועתה מצאתי בריבב"ן שבת קמג. שכ' וז"ל מעבירין מעל השלחן פירורים שאין בהם כזית, ואע"ג שאין תורת אוכל עליהן, אין בהם מוקצה אפילו לר' יהודה, עכ"ל. וצ"ע.

והנה עוד הובא בגמ' שם שבית הלל מטמאים דם של נבלה (וב"ש מטהרים) ועל זה אמר ר' יוסי ב"ר יהודה שב"ה מטמאים רק דם בשיעור רביעית לפי שכשיקרוש יעמוד על כזית (ואז יהיה דומה לכזית בשר נבלה שמטמאה. ואילו לב"ש רק בשר מטמא ולא דם כלל). ורב יוסף אמר על זה שר' נתן (לעיל לגבי יין) ור' יוסי אמרו דבר אחד וכל אחד סובר כמו שאמר השני. אבל אב"י הקשה עליו, שהרי בוודאי דם סמך יותר מיין דקליש, ואיך יתכן ששניהם יקרושו לכזית וא"כ לא יתכן שר' נתן סובר כמו ר' יוסי או ר' יוסי כמו ר' נתן. ואין תירוץ בגמ' לקושיית אב"י שם. והנה לגבי דם פסק הרמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"א ה"ד) כבית שמאי דס"ל שאין דם נבלה מטמא כלל מהתורה. ולכן אין ראייה ממנו מה פוסק לגבי דם, האם היה הרמב"ם פוסק כר' יוסי ב"ר יהודה או שמא סובר כאב"י שר' יוסי חולק על ר' נתן והלכה כ' נתן כמו שפסק הרמב"ם בהלכות שבת.

ובקובץ אור תורה (כסלו תשס"ד ואייר תשס"ד) כ' הר' יוסף מלמד שליט"א שההפרש בין דם צלול לדם קרוש הוא פי 5.4 (18.5% מוצקים בממוצע יש בדם) ולפי זה אם שיעור רביעית הוא 76 סמ"ק וכשנחלק את זה ל 5.4 התוצאה היא 14 סמ"ק. וכתב שעשה שם נסיון והקריש דם של בהמה וכן עלתה לו, עיי"ש באורך. ומ"מ זה ודאי רחוק מ 23 סמ"ק שיוצא לפי שיעור חצי ביצה. ולעומת זאת ד"ר מרדכי כסלו בקובץ תחומין הנ"ל (וכן הובא בשמו בספר ארכ"ה מארץ מידה) טען שיתכן קרישת דם שיגיע לכ 7 סמ"ק בלבד, עיי"ש את ההסבר המדעי לכך.

והנה בוודאי יש יותר לסמוך להלכה על דין קרישת היין יותר מאשר קרישת הדם. שהרי דין קרישת היין נפסק להלכה משא"כ דין קרישת הדם, ואם אב"י צודק שר' נתן ור' יוסי ב"ר יהודה חולקים הרי שהלכה כמו ר' נתן והכזית קטן כמו בימינו. והדברים באמת צע"ג היאך אפשר להבין דברי שני התנאים הנ"ל, הרי צודק אב"י שיש חילוק ברור בין סמיכות יין דקליש לסמיכות דם. ועכ"פ כולם חייבים להודות שיש מכאן ראייה הסותרת את שיעור חצי ביצה. ואילו לשיעור כזית שבימינו אין סתירה לעניין הלכה כלל אלא חיזוק גדול מדין הוצאת היין.

ראיה מגמ' זבחים קז סוף ע"ב לגבי מעלה בחוץ ראש בן יונה

שאלת בן יונה והמלח משלימו.

בחולין (כב.) מבואר לגבי עולת העוף שמביאים מתורים או מבני יונה, שתורים כשרים רק כשהם גדולים ולא קטנים. ואילו בבני יונה הדבר להיפך, שקטנים כשרים ולא גדולים. ובשלב האמצעי שהתחילו לגדול להם נוצות צהובות, הם כבר לא נחשבים קטנים אבל עדיין לכלל גדלות לא הגיעו, ולכן פסול בין בתורים ובין בבני יונה.

ובגמ' זבחים (סד:) וברמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ו ה"כ והלאה) מבואר גבי עולת העוף שהיה מולק את הראש בעורף (ופירש"י בגובה הראש) ומפרידו מהגוף ומסובב אותו למועכו על קיר המזבח למצות את דמו ואח"כ מולח את הראש ומקריבו.

והנה בגמ' זבחים (קז סוף ע"ב) לגבי איסור מעלה בחוץ שחייב אם העלה כזית, בעי רבא המעלה בחוץ ראש בן יונה (של עולת העוף, רש"י) שאין בו כזית והמלח משלימו לכזית האם חייב או לא, תיקו, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (פי"ט ממעשה הקרבנות ה"י)

והנה אם כזית הוא גדול כחצי או שלישי ביצה הרי היה ראוי יותר שרבא יסתפק על המעלה ראש של "תור" שאין בו כזית והמלח משלימו. שהרי עינינו הרואות שראש יונה גדולה הוא קרוב לשליש או לחצי ביצה (עם הנוצות) ועל זה היה ראוי רבא להסתפק איך הדין אם לא היה בו כזית, אלא קרוב לכזית, והמלח המועט שפיזר עליו משלימו לכזית. אבל בן יונה שראשו קטן מאוד, שהרי כשר רק בקטנותו קודם שהתחיל בו הציחוב, הרי הוא קטן מאוד כמו זית שלנו היום, ואיך מלח מועט בבית מליקתו ישלים אותו לכזית גדול של שלישי או חצי ביצה?

אבל אם הזית היה קטן בזמנם כמו היום, מובן מאוד למה הסתפק רבא דוקא על "בן יונה" שראשו קטן מאוד והמלח משלימו. ולא הסתפק על ראש תור שתמיד יש בו כזית קטן כמו שלנו.

ראיה מגמ' מכות טז:

שם מבואר שבעשרה נמלים קטנות או בשניים גדולות יש שיעור כזית.

וז"ל הגמ' אכל פוטיתא (שרץ המים) לוקה ארבעה. נמלה (שרץ הארץ) לוקה חמש. צרעה (שרץ העוף) לוקה שש. אמר רבא בר רב הונא: ריסק תשעה נמלים והביא אחד חי והשלימן לכזית - לוקה ו' - ה' משום בריה, ואחד משום כזית נבילה. רבא א"ר יוחנן: אפילו שנים והוא. רב יוסף אמר: אפילו אחד והוא. ולא פליגי: הא ברברבי, והא בזוטרי.

והנה היכן מצינו נמלים גדולות כל כך. הלא אפילו אם כזית הוא 15 סמ"ק אזי כל נמלה קטנה תהיה 1.5 סמ"ק והגדולה תהיה 7.5 סמ"ק (לשם המחשה קובית משחק "חמש אבנים" היא 1 סמ"ק) וזה לא בנמצא כלל. וראיה זו הביאה הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' א אות ה) וכתב שהיא ראיה עצומה שהייתה התקטנות בבריאה אצל הנמלים כמו אצל הביצים והפירות, עיי"ש. אולם אנו נאמר דאדרבא שיעור כזית הוא קטן מאוד ולא היה שום שינוי בנמלים.

אלא שעדיין היה קשה לי, שהרי גם אם כזית הוא 5 סמ"ק, הדבר אינו מובן היכן מצוי נמלים גדולות בנפח 2.5 סמ"ק? ששניים מהם יהיו שיעור כזית? ולכן חשבתי לומר שכוונת האמוראים שאמרו "נמלה" אין כוונתם דוקא ל"נמלה" כפשוטו, אלא שנמלה הוא שם כולל לכל שרץ הארץ, וכמו שאמרו שם לעיל בסמוך "אכל פוטייתא (שרץ המים) לוקה ארבעה. נמלה (שרץ הארץ) לוקה חמש. צרעה (שרץ העוף) לוקה שש. ולכן דיברו על שרץ הארץ בלשון "נמלה". וא"כ אין כאן שום ראיה לא לכאן ולא לכאן.

אולם שוב אמרו לי שבוודאי יש בעולם נמלים גדולות כל כך, ואכן מצאו שיש כמה מיני נמלים גדולות (ובפרט המלכה שלהם שהיא גדולה מאוד ביחס לשאר הנמלים בלהקה. לדוגמא מלכת הנמלים ממין הנקרא "כידן צהוב" שנמצאת בישראל והיא מהגדולות בעולם גודלה כ 5 ס"מ, ע"פ ויקיפדיה) שיש בהם חצי כזית שלנו. והכל בא על מקומו בשלום בלי דוחק. ולא היה שום התקטנות כלל.

ראיה מהירושלמי (מע"ש פ"ב ה"ג) מדין בלילה במעות מעשר

שני

ז"ל המשנה (מעשר שני פ"ב מ"ה) מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו, מה שליקט ליקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין. אם בלל וחפן לפי חשבון. זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון, ע"כ. ובירושלמי (שם פ"ב ה"ג) אמרו רבי יוסי בשם רבי פדייה רבי יונה בשם רבי חזקיה אין בלילה אלא ביין ושמן בלבד. רבי יוחנן אמר עד כזיתים הנבללים. מתניתא פליגא על רבי יוחנן אם בלל וחפן לפי חשבון. פתר לה עד כזיתים, עכ"ל הירושלמי.

ופירושו שאם נתערבו לאדם מעות מעשר שני עם מעות חולין ונבללו זה בזה, לדוגמא אם נתערבו 100 מטבעות מעשר עם 200 חולין. וחפן ולקח מתוך התערובת 30, אזי אמרין שלקח לפי חשבון היחס של התערובת - 10 מהן מעשר ו 20 חולין כיון שתולים שנבללו בשווה. ועל זה אמרו בגמ' בשם חזקיה שאין דין בלילה אלא ביין ושמן שנבללין לתערובת אחידה ממש ולכן אם לוקח מעט מהתערובת אמרין שלקח לפי חשבון היחסי, אבל בדברים יבשים אין אומרים שנבללו בשווה באותו היחס, ואם לקח מקצת התערובת חיישינן שמא לקח הכל חולין או הכל מעשר דלא כמבואר במשנה. אבל ר' יוחנן סבר שיש דין בלילה גם בדבר יבש, אך סייג זאת שזה דוקא אם הם חלקים קטנים עד כגודל זיתים, אבל בדברים גדולים יותר מזית באמת אינן נבללים ביחס שווה. ועל זה הקשו בגמ' על ר' יוחנן מהמשנה שהרי מבואר שיש דין בלילה "במטבעות" והרי יתכן שמדובר במטבעות גדולות יותר מכזית, שהרי המשנה סתמה ולא חילקה בין

סוגי המטבעות, ואעפ"כ אמרה שיש בהם דין בלילה. ותירצו שבאמת לפי ר' יוחנן צריך להעמיד אוקימתא שמדובר במשנה רק על מטבעות קטנות עד כזית בלבד.

והנה מלבד מה שמסברא יש לטעון ולומר שיש לקרב דעת ר' יוחנן לדעת חזקיה כמה שיותר. דאפוי פלוגתא לא מפשינן, ובפרט במחלוקת שבמציאות. ואם חזקיה סובר שאין הבלילה שווה אלא בדבר לח בלבד, א"כ י"ל שר' יוחנן דפליג וסובר שיש בלילה גם ביבש, לא יאמר כן אלא בדבר שגודלו קטן קטן, שלא תהיה המחלוקת במציאות קיצונית כל כך. וככל שנאמר שהזית קטן הוא, הדעות מתקרבות זה לזה יותר כמובן. ועוד שגם מצד עצם הסברא אליבא דר' יוחנן שסובר שיש בלילה בדבר יבש בשווה, מסתברא שזה שייך רק בדברים קטנים מאוד וככל שנגדיל את שיעור הזית כן יהיו דברי ר' יוחנן מחודשים ורחוקים יותר מהמציאות.

אך מלבד הסברא הנ"ל, הנה נחזי אנן, שאם נאמר שגודל הזית בזמן חז"ל היה 27 סמ"ק או אפילו 15 סמ"ק, א"כ הבין הירושלמי שיתכן שיהיו מטבעות יותר גדולים מזה עד שהקשו על ר' יוחנן מהמשנה שסתמה דבריה, ומוכח ממנה שיש דין בילה למטבעות יותר מכזית. והרי אפילו סלע של פדיון הבן שהוא הסלע צורי של תורה (שגדול יותר מסלע מדינה, ושווה ד' דינרים כמבואר בגמ' בכורות מט: וברש"י שם) הרי כ' השו"ע יו"ד (שה ס"א) שמשקלו 6 דרהם בלבד ואם כל דרהם הוא 3 גרם הרי שמשקל הסלע הוא 18 גרם⁷. צא וחשוב מה היה נפח הסלע, שהרי משקל המתכת גדול הרבה מהנפח. וכפי מה שבדקתי המתכת של הכסף⁸ שוקלת יותר מהנפח פי 10.5 וא"כ נפח מטבע הסלע של התורה היה 1.7 סמ"ק בלבד. וא"כ צ"ע אלו מטבעות היו כגודל של כזית בזמן מן הזמנים ובמקום מן המקומות שעליו חילל אותו אדם את המעשר שלו עד שהגמ' מקשה מזה על ר' יוחנן, ואין לומר שמדובר במטבעות גדולות שעשה אדם לעצמו, שהרי לחילול מעשר שני צריך כסף עם הטבעה של המלכות היוצא בהוצאה כמבואר בגמ' ב"ק (צז:) ובשו"ע יו"ד (שלא סעי' קלח). ובשלמא אם כזית הוא 5 סמ"ק אפשר לומר שיתכן ויהיו איזה מלכויות בעולם שיטביעו מטבעות גדולות פי שלש מגודל הסלע של התורה, (שישקלו 53 גרם כסף. לשם המחשה הצלחת כסף של גביע הקידוש שלי שוקלת 50 גרם) ובאותו מקום ובאותו זמן שחילל את המעשר שני שלו, היו אלו אותם מטבעות גדולים, והם נתערבו לו עם מעותיו החולין, ועל זה דיבר הירושלמי. אבל אם כזית היה אפילו רק 15 סמ"ק א"כ מטבע בגודל זה היה פי 9 מהסלע של התורה. וכל מטבע שקל 157 גרם. וכ"ש אם כזית הוא 27 סמ"ק שמשקלו של

7. לפי האמת הוא 17 גרם כי כל דרהם הוא 2.8333.

8. ובמתכת "זהב" משקלה גדול מהנפח פי 19.3. וברזל הוא פי 8. לדוגמא נפח מטבע של חמשה שקלים שלנו הוא 1 סמ"ק אבל משקלו 8 גרם. כי הברזל כבד פי 8 מהנפח שלו.

מטבע יהיה 283 גרם. וזה לא יתכן כלל וכלל שיהיו מטבעות כאלו כלל באיזה מלכות, דאטו בשופטני עסקינן, שתעשה מטבעות גדולים כאלו שיוצאים בהוצאה. ומה ראה הירושלמי להקשות מזה על ר' יוחנן 'למה המשנה לא חילקה בין מטבע קטן לגדול', אם אין בנמצא ולא יהיה מטבע גדול כזה?

ואע"פ שאפשר לדחות בדוחק גדול ולומר שכיון שיתכן שאיזו מלכות תשתגע ותעשה מטבעות גדולים כאלו, ממילא כבר אפשר להקשות על ר' יוחנן למה המשנה לא חילקה בין מטבע עד כזית למטבע גדול מכזית של אותה מלכות שתעשה מטבע משונה כזה. מ"מ בוודאי שזהו דוחק גדול דלא מסתבר כלל שהירושלמי יעשה קושיא על ר' יוחנן מדבר שאינו מצוי כזה, שלא היה ולא נברא, וגם לא עתיד להיות בשום מדינה ומקום בעולם לעשות מטבע גדול כזה. אבל אם כזית הוא 5 סמ"ק מובן שיתכן אולי תהיה איזה מלכות בזמן מן הזמנים שיעשו מטבע יוצא בהוצאה בגודל כזה (שהוא פי חמש מגודל מטבע 5 סמ"ק שלנו שהוא 1 סמ"ק) וע"ז הקשתה למה המשנה לא חילקה בין סוגי המטבעות, הקטנים מכזית וגדולים ממנו, ללמד שאם נתערב לו מטבע בגודל 5 סמ"ק כבר אין בו דין בילה.

אולם שוב העירוני לנכון שאכן יש מטבע רומית מזמן בר כוכבא ששמה "אס" והיא מטבע נחושת (ברונזה) שבתחילה היה משקלה 325 גרם. וא"כ הייתה יותר מ 35 סמ"ק (כי כל סמ"ק נחושת הוא בערך 9 גרם) וממילא אין כבר ראייה מוכרחת מהירושלמי הזה. ורק בסברא בעלמא מסתבר יותר שככל שהזית קטן יותר מובנים דברי ר' יוחנן יותר באומרו שעד כזית שייך בילה שווה באותו ערך, כמו בתערובת לח בלח שהבילה שווה. ומאידך ככל שהמטבע גדול יותר (אם הזית גדול יותר משלנו) הרי שהדבר תמוה יותר לומר שיש בילה שווה וכנ"ל. אבל ראייה מוכרחת בוודאי שאין וכאמור.

קצת ראייה מעירוב תבשילין ע"י שמנונית שע"ג הסכין

בגמ' ביצה (זו). אמר רב יצחק בריה דרב יהודה: שמנונית שעל גבי הסכין גוררו וסומך עליו משום ערובי תבשילין. והני מילי - דאית בהו כזית, ע"כ. הנה צא ובדוק כמה כמות סמ"ק יכול להיות בשמנונית הנדבקת מבשר אחרי בישול הנדבקת ע"ג הסכין? הרי שבוודאי תמיד תהיה כמות קטנה מחצי או משליש ביצה. ואם זה כגודל זית שבזמנינו הדבר מבואר היטב בלי דוחק.

אלא שיש לדחות ולדחוק ולומר שכוונת הגמ' שיגרור כמה סכינים משמנוניותם, ולא דקדקה בלשונה לכתוב בלשון רבים "שמנונית שעל גבי הסכינים", כי עיקר החידוש

שבאו ללמד הוא, שאפילו על דבר פחות ערך כשמנונית שע"ג הסכין אפשר להשתמש לעירוב תבשילין. ועכ"פ רמז ראה יש כאן.

ראה יפה מ"קרצית" לעניין פסול מי חטאת

בס' ארכ"ה מארץ מידה (עמ' 137) הביא ראה יפה מגיטין (פו:) לגבי פסול מי חטאת. שם מבואר שאם שתתה מהם קרצית שהיא זבוב גדול כעין חגב המצוי בין העומרים, אם היא קטנה עד כזית פוסלת את המים ואם היא גדולה יותר מכזית לא פוסלת, עיי"ש.

למיטב ידיעתנו אין זבוב (או דבור וצירעה או קרציה או חיפושית או עכביש) בגודל כזה 'המצוי בין העומרים' (אולי יש בג'ונגלים), אפילו לא של 23 סמ"ק (נפח קופסת גפרורים בימינו). גם רוב ככל החגבים הם מגיעים רק לאורך 5 ס"מ ונפחם ג"כ כ 5 סמ"ק. ובוודאי זבוב בגודל חצי ביצה אינו מצוי בין העומרים שלנו. אבל אם כזית הוא כ 5 סמ"ק הכל מובן וברור בלי דוחק, ואולי נתכוונו לדבור.

ראה מתערובת כזית תבלין בתבשיל בשיעור פרס בפסחים מד.

בגמ' פסחים מד. ישנו ויכוח בין רב דימי לאב"י. רב דימי טוען שאם יש תערובת איסור של כזית בפרס (שהוא ג' או ד' ביצים) הוא אסור מהתורה ואינו בטל ברוב. ואב"י מקשה עליו כל מיני קושיות להוכיח שאינו אסור מהתורה. אחת מהקושיות שמקשה אב"י שם היא מהברייתא בתרומות, שאם היה לפנינו ב' קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהם ב' מדוכות עם תבלין (פלפל או זנגביל - רש"י) ונתן תבלין משתי המדוכות לשתי הקדירות מכל מדוכה לתבשיל אחד, ואינו יודע אם נתן מהחולין לחולין ומהתרומה לתרומה או שמא נתן מתבלין התרומה לתבשיל החולין ואסרו לזר. ונאמר בברייתא שם שהדין הוא שהתבשיל החולין מותר לזר, כי אמרין ספק דרבנן לקולא ותולין שנתן מהתבלין חולין לתבשיל החולין ומותר.

והנה אב"י מקשה שם על רב דימי מהברייתא הזו על דבריו שאמר שאם יש בתערובת כזית בפרס הוא איסור תורה, והקשה לו שאם כדברך שתערובת כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא, א"כ מדוע התבשיל החולין מותר הרי יש כאן ספק דאורייתא, כיון שיתכן שיש בתבלין שיעור כזית בתערובת שיעור פרס. ואע"פ שיכל רב דימי לתרץ ולהעמיד לו אוקימתא שמדובר דוקא כשאין בתבלין שנתן שיעור כזית בכדי א"פ, מ"מ כתבו המאירי וחדושי רבינו דוד שם שלא רצה להעמיד אוקימתא בברייתא, כי

סתמא קתני בברייתא להקל אפילו כשנתן תבלין מרובה בתבשיל מועט שיש בתבלין כזית בכדי אכילת פרס. ויתרה מזו כתבו בתוס' נזיר (לו: ד"ה שתי מדוכות) לתרץ למה לא ענה לו רב דימי שמדובר שאין בתבלין כזית בפרס וז"ל שאין סברא להש"ס לומר שאין בו [בתבלין] כזית בכדי אכילת פרס, עכ"ל. דהיינו שהרגיש בזה דוחק להעמיד אוקימתא כזו שאין בתבלין כזית בפרס.

והנה לך ראייה גדולה ששיעור כזית היה קטן מאוד בזמנם. כי אם נאמר שכזית הוא חצי ביצה ושיעור פרס הוא ד' ביצים יוצא שכזית הוא שמינית מפרס. וא"כ לפי"ז בקושיית אביי מדובר בברייתא שאותו אדם נתן תבלין מתוך המכתשת, פלפל או זנגביל, או כל תבלין אחר אפילו חלש יותר כמו פפריקה וכורכום וכדו' "שמינית מהתבשיל". וזה לא יתכן במציאות, כי מי הוא זה האיש שנותן תבלין כל כך הרבה במאכל? הרי מיד תקדיח תבשילו ולא יהא ראוי לאוכלו כלל, שהרי תבלין אפילו באלף לא בטל ואיך יתן שמינית, אטו בשופטני עסקינן? וא"כ מה מקשה אביי על רב דימי כ"כ בפשיטות שמסתבר שהברייתא מדברת גם באופן "שנתן כזית מהתבלין בתוך הפרס?" כאילו הוא דבר שיתכן ומצוי. ושפיר יכול היה רב דימי להשיבו שמי שיתן כל סוג תבלין שבעולם שמינית ממאכלו הרי בטלה דעתו אצל כל אדם, ואין מציאות כזו, ובוודאי לא דברה הברייתא בשופטני ואין כאן שום דוחק לתרץ כן כי אין זה בגדר "אוקימתא" כלל.

אבל אם נאמר שכזית הוא כ 5 סמ"ק הדבר מובן, כי כזית בפרס הוא אחד מארבעים (כי כזית הוא 5 סמ"ק וד' ביצים הם 204 סמ"ק) וזה יתכן שמצוי להיות שיתן אדם תבלין אחד מארבעים בתבשילו. אע"פ שגם זה עדיין תבלין מרובה ובדרך כלל נותנים פחות מאחד מארבעים, מ"מ סו"ס יתכן הדבר ואינו רחוק שנותנים לפעמים תבלין מרובה בתבשיל מועט כלשון המאירי, ולכן לא רצה להעמיד אוקימתא זו בברייתא.

ועי' עוד לעיל ענף ו' בדעת רש"י שהבאנו ראייה מדבריו מאותה סוגיא של פסחים הנ"ל בדין אכילת כותח כזית בכדי אכילת פרס, שגם שם משמע ששיעור כזית הוא קטן ואינו חצי ביצה, עיי"ש.

ראיה מחולין ג: מקוטע ראש ציפור ונותן לכותי

בגמ' חולין ג סוף ע"ב מבואר שהמוצא עוף ששחטו כותי ואינו יודע אם שחטו כראוי, נותן לו כזית בשר לאכול משחיטתו. אם אכל, סימן הוא ששחטו כראוי, כי על חצי שיעור לא קפדי אבל על כזית קפדי. והובא שם ברייתא באדם שמצא ביד כותי דקוריא (מחרוזת או סל) של צפורים, קוטע ראשו של אחד מהם ונותן לו, ואם אכלו כל הצפורים

כשרות. ומקשה שם, דלמא ידע הכותי שאותו שקטע הוא לבדו כשר אבל האחרים לא, ומתרץ שהישראל נותן את הצפורים תחת כנפי כסותו וחותר מאחד מהם בלי שיראה הכותי את מי חתך ונותן לו לאכול, ע"כ.

הרי לנו שמדובר בצפורים קטנות שהדרך ליתנם כמה ביחד בסל או קשורות במחרוזת, ושיכול ליתנם יחד תחת כסותו להחביאם שם, וא"כ לא מדובר על תרנגולות גדולות, אלא על צפורים קטנים. וכן הלשון "צפורים" משמע קטנים מדלא נקט עופות. והישראל קוטע ראש אחד של ציפור ונותן לכותי והוא אוכלו, ואחר ניכוי הנוצות והעצמות עוד ישאר שם כזית בשר כדי שיאכל הכותי. וזה מוכיח ששיעור כזית קטן הוא, כי איה איפה נמצא ראש של ציפור או יונה שיש בה בשר הראוי לאכילה אחרי ניכוי הנוצות והעצמות כשיעור של חצי ביצה או שליש ביצה?

ראיה שהזית קטן הוא, מזה שקורא לזית בודד בלשון "גרגיר". וכן לענב וקטנית בודדים קורא גרגיר, ואילו "לתמר ותאנה" לא קראו גרגיר

הנה נאמר בישעיה (יז, ו) "ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר". שפירושו שנשאר בעץ עוללות כמו מוסק הזיתים שמשאיר בראש העץ שנים שלשה גרגרים. והנה קורא הפסוק את הזית הבודד בלשון "גרגר". וכן חז"ל במשנה כגון בטהרות (ג, ג) קורא לענב וזית יחידי "גרגר". וכן שם (פ"י מ"ה) עוד לגבי זית. ולשון זה לא מצינו אלא בדברים קטנים בלבד, כגון גרגר מלח (במשנה מנחות א, ב. ובטבול יום א, ג) גרגר חיטה (מדרש הגדול ויקרא יט י) וכו'.

והנה תראה במשנה עוקצין (א, ה) כל ידות האוכלין שבססן בגורן טהורים ר' יוסי מטמא. פסיגה (פי' ענף קטן) של אשכול שריקנה טהורה. שייר בה "גרגיר" אחד טמאה. שרביט של תמרה שריקנו טהור. שייר בו "תמרה" אחת טמא. וכן בקטניות שרביט שריקנו טהור שייר בו "גרגיר" אחד טמא, ע"כ. **הרי שלגבי ענב וקטנית (וזית, כנ"ל) נוקט לשון גרגיר אחד ולא אמר ענב אחד או קטנית אחת ואילו בתמרה נקט לשון תמרה ולא גרגיר.**

אמור מעתה, פרי הזית הרי הוא בגדר "גרגיר" ודומה לענב וקטנית ולא לתמר, ואם איתא שהזית הבינוני הוא כחצי ביצה או אפילו כשליש ביצה (כמו רוב ככל התמרים המצויים שהן כשליש ביצה) והזית הגדול הוא כביצה (וכמו התמר הגדול "ככותבת" שהוא מעט פחות מכביצה) היאך יהיה שמו "גרגיר"? ואם גם גודל זה שמו גרגיר, א"כ למה לא קרא

לתמר ג"כ בלשון גרגיר? אבל אליבא דאמת, אם הזית היה גודלו כמו שלנו היום 5-7 סמ"ק (וכמו כן הענב שהוא בערך כזית הנ"ל) שפיר יש לו שם "גרגיר".

כמו כן תאנה אינה נקראת בשם גרגר, כמו שתראה במשנה מעשרות (פ"ב מ"ו) האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי "בורר" ואוכל. באשכול שאבור לי "מגרגר" ואוכל ברמון שאבור לי "פורט" ואוכל, ע"כ. הרי שבתאנה אמר בורר ובענבים אמר מגרגר, כי בענב שייך לשון גרגיר ובתאנה הגדולה שייך לשון "בורר תאנה ואוכל".

ראיה משיעור האגוז, שמוכח בגמ' שבת (פא.) שהוא גדול יותר מזית בשיעור הניכר. ושיעור האגוז הוא כ 16 סמ"ק בלבד.

בגמ' שבת (פא.) איתא, זונין על לבי מדרשא, אמר להו: רבותי, אבנים של בית הכסא שיעורן בכמה? אמרו לו: כזית, כאגוז, וכביצה. ופי' רש"י כזית כאגוז כביצה - שלש מכניסין לקינוח, ומקנח זו אחר זו, אחת כזית ואחת כאגוז ואחת כביצה, בתחלה מקנח פי הרעי בקטנה להסיר רעי הנדבק שם, שהגדולה פוחסת (פי' מועכת, רש"י ע"ז נג. ד"ה פחסה) ומלכלך סביבותיו.

הרי לנו ששיעור כזית קטן מאגוז (וכן מתבאר להדיא במפרשי המשנה כלים (פ"ג משנה א-ב) שכולם מודים ששיעור זית קטן מאגוז כמו שנביא להלן בסמוך) ועל כורחך שהוא קטן מאגוז בשיעור הניכר, שהרי אם הוא קרוב אליה מה הועיל זה שלקח לקינוחו ב' אבנים בגודל דומה?

וכמה הוא שיעור האגוז? הנה החכימנו בזה פרופ' זהר עמר הי"ו במאמר מקיף ויסודי בקובץ "המעין" (גליון 234 תמוז תש"פ עמ' 52) ושם הסיק שהאגוז מלך הבינוני שהיה מצוי בארץ ישראל בזמן חז"ל היה כ 16 סמ"ק. אמור מעתה הזית קטן מ 16 סמ"ק בשיעור הניכר. (עוד תתבונן בסברא, במה שפירש רש"י שלוקח אבן קטנה בתחילה לנקות פי הרעי בלבד כדי שלא ימעך וילכלך סביבותיו, שהדבר מתאים אם הזית הוא 5-7 סמ"ק כמו שלנו. אולם כמובן שאינו מוכרח ויתכן שהיה 10 סמ"ק אבל לא יותר מזה).⁹

9. ומעניין לעניין באותו עניין, נדבר בשיעור האגוז לעומת הגרוגרת, האם קטן האגוז מהגרוגרת או גדול ממנה. דהנה במשנה כלים (פ"ג מ"ב) לגבי טהרת חבית ע"י שנעשה בה נקב שאינה ראויה לתשמיש הראוי לה, שנינו: חבית - שיעורה בגרוגרות דברי ר' שמעון. רבי יהודה אומר באגוזים. ר' מאיר אומר בזיתים. והנה לכל המפרשים "מוציא זית" הוא הנקב הקטן ביותר ור' מאיר מקל מכולם, וסובר שבנקב קטן כזה נטהר הכלי, גם אם דרך תשמיש החבית באוכלין גדולים יותר, ושיעור אחד לכל האוכלין "כמוציא זית". אבל לגבי ר"ש

ור"י שאמרו גרוגרת או אגוז, בזה נחלקו המפרשים מי הנקב היותר גדול. שהתוס' יו"ט והמשנה אחרונה פירשו שנקט התנא לפי הסדר, מהגדול לקטן ומהמחמיר למקל. שגרוגרת גדולה מכולם וצריכה נקב גדול, ור"ש מחמיר מכולם. אגוז בינוני ור"י נקט שיעור בינוני בין הגרוגרת לזית. והזית קטן מכולם ור"מ מקל. אבל הגר"א בספרו אליהו רבה על המשנה שם, פירש שהאגוז הוא רחב יותר מהגרוגרת וצריך נקב גדול יותר ממוציא גרוגרת. וכן נטה לפרש בתפארת ישראל כהגר"א (ותמה בתחילת דברו על התניו"ט, אלא שבסופו תמה גם על הגר"א. ומ"מ ע"י בפירוש המשנה ראשונה שביאר בטוב טעם סברת התנאים וכהתניו"ט, וסרה תלונת התפארת ישראל מכאן). ולדברי הגר"א לא נקט כסדר הגדולה, מהחמור לקל, אלא בלבד הסדר ונקט סדר בינוני (גרוגרת) גדול (אגוז) קטן (זית). והנה מלבד שהסדר קשה אליבא דהגר"א. עוד יש להקשות לפי מה שכתבו החוקרים הנ"ל שהאגוז הבינוני הוא 16 סמ"ק, א"כ בוודאי הגרוגרת גדולה ממנה. שהרי לשיטת הרמב"ם גרוגרת היא שליש ביצה (6 דההם שהם 17 סמ"ק לפי הדרה"ם המדויק שמשקלו 2.833) ולשיטת ר"י שהזית חצי ביצה אזי הגרוגרת שהיא יותר גדולה מהזית הרי היא לפחות 25 סמ"ק. וא"כ לכל הדברות הגרוגרת גדולה מאגוז שהוא 16 סמ"ק. אבל מלבד זאת תמהני טובא, דהנה גם לו יהי שהייתה הגרוגרת קטנה מאגוז בנפח שלה, כגון שהגרוגרת הייתה 15 סמ"ק והאגוז 17, מ"מ עדיין נראה שצדקו דברי התוס' יו"ט במשנה, שהרי הנקב הנצרך להוצאת גרוגרת בוודאי יהיה גדול יותר מהנקב להוצאת האגוז. וזאת משום שהאגוז הוא ככדור שהרוחב והגובה כמעט שווים. ואילו הגרוגרת היא מעוכה והגובה שלה קטן וכל הנפח שלה מתפרס לצדדים, וא"כ הנקב הנצרך להוצאת הגרוגרת יהיה גדול יותר מהוצאת האגוז. ולכן נראה יותר כדברי התוס' יו"ט וכפי שביאר במשנה אחרונה, והגרוגרת גדולה מאגוז, גם בגלל נפחה וגם בגלל צורתה.

והנה בספר מדות ושיעורי תורה (בינש, פ"ח אות ז עמ' שז) כתב וז"ל שיעור נקב "מוציא גרוגרת" הוא כשטח "סלע" שקוטרו אצבע ושליש ולשיטתנו ע"פ מידות הרמב"ם הוא 2.53 ס"מ (זה ע"פ הדרה"ם המדויק שיוצא שיעור האצבע של הרמב"ם 1.9 ס"מ כמו שנבאר לקמן במאמר ב) ראה פרק ט סעיף טו, עכ"ל.

ואיני מבין כיצד כתב דבר זה בפשיטות שהרי בוודאי אינו נכון כלל. כי לא יתכן ששיעור גרוגרת של הרמב"ם שהיא 17 סמ"ק (וכ"ש לשיטת התוס' שהיא יותר מ 25 סמ"ק) יהיה קוטר העיגול שלה רק 2.5 ס"מ כמו מטבע הסלע, כי לפי זה יצא שהגובה של הגרוגרת צריך להיות כ 3.5 ס"מ, כדמות תמר שלנו גבוהה וצרה, והרי הגרוגרת היא בדיוק להיפך שהקוטר של העיגול שלה גדול ואילו הגובה שלה נמוך, כיון שהיא תאנה מעוכה.

שוב ראיתי בדבריו במה שציין לעיין בפ"ט סעי' טו ששם דיבר על שטח הסלע, וראיתי שדבריו שכתב ששטח הסלע ושטח הגרוגרת שיעורן שווה, נובעים מדברי הגמ' שבת (עח:) ע"פ פרש"י והרמב"ם (שבת יח, י) לגבי חיוב הוצאת שבת. שהגמ' אמרה: רבב - כדי לסוך תחת אספגין קטנה. וכמה שיעורה - כסלע. והתניא כגרוגרת, אידי ואידי חד שיעורא הוא, ע"כ. ופי' רש"י רבב - שומן או שמן. אספוגין - ריקק שנותנין בתנור, וטחין תחתיו [שומן של ה] אליה. וכמה שיעורא - של איספוגין, ע"כ רש"י. והרמב"ם (שבת יח, י) כתב רבב כדי למשוך תחת ריקק כסלע, ע"כ. הרי לנו שמדובר על חתיכת בצק שרוצה לדבק בתנור, ולוקח שמן וטח בשטח שתחתיה, ושטח הבצק הזה הוא כגרוגרת או סלע ששניהם שווים. הרי להדיא ששטח הגרוגרת כשטח הסלע. והרב בנש בספרו שם (הערה 70) באמת נתקשה בזה הרבה שזה לא יתכן ששטח הסלע והגרוגרת שווים, שא"כ יוצא שהגרוגרת קטנה מאוד כשישית ביצה ולא שליש כהרמב"ם (והוא כהקושיא שהקשנו לעיל בצורה שונה) ונשאר בזה בצ"ע על רש"י והרמב"ם. ואעפ"כ בבואו לבאר שיעור שטח הגרוגרת לעניין נקב מוציא גרוגרת, סתם וכתב בפרק י"ח שגרוגרת שטחה כסלע כדברי רש"י והרמב"ם על אף הקושי הגדול והעצום שיש בזה וכנ"ל.

ראיה מחולין צו: שמבואר שיתכן בגיד הנשה שעל כף הירך בלבד - ד' וה' זיתים

בחולין (צו סע"א וע"ב) מבואר מחלוקת ר' יהודה וחכמים לגבי חיוב מלקות דאורייתא של גיד הנשה. שר' יהודה סובר שחיוב גיד הנשה הוא כל אורך הגיד שבירך, דהיינו לא רק מה שעל הכף אלא מה שעל כל הירך. ואילו רבנן סוברים שאינו חייב אלא רק הגיד שעל הכף בלבד (ומה שמוציאים היום את כל מה שעל הירך כולה, הוא חיוב מדרבנן בלבד. גם יש מדרבנן מצוות "חטיטה" דהיינו להוציא את שורשי הגיד שמסתעפים ונכנסים אל תוך הירך כמבואר במשנה שם לרבנן. וכמו כן מדובר רק על הגיד ולא על שומן הגיד)

עוד נחלקו, אם אכל את כל הגיד ולא היה בו כזית האם חייב. שרבנן סוברים דחייב כיון שהוא "בריה" שלימה. ור"י סובר שכיון שהתורה כתבה את האיסור בלשון "אכילה", הכוונה לחייב רק בכזית, ואינו חייב מלקות גם אם אכלו כולו כאחת אם אין בו כזית. ורבנן מתרצים קושית ר' יהודה למה כתוב "אכילה", שבא לרבות שאם יש בכל הגיד ד' וה' זיתים ואכל רק כזית אחד ממנו חייב, אע"פ שלא אכלו כולו.

והנה מצד אחד מבואר שיתכן מצב שאין כזית אחד בכל הגיד שעל כל הירך, שהרי גם לר' יהודה שסובר שהחיוב הוא הגיד שלאורך כל הירך, הוצרכה התורה לכתוב לשון

אולם ידי"נ הרה"ג ר' אמיני אילני שליט"א אמר לבאר כוונת הגמ' אליבא דרש"י והרמב"ם ששיעור הרקיק כסלע אין הכוונה כשטח הסלע כמו שהבין הרב בניש, אלא הכוונה לבצק רקיק שהוא "כמשקל הסלע" והוא ג"כ בצק הדומה לגודל גרוגרת (ורקיק הוא באמת פת דקה כמו פיתה שלנו, עי' משנה ביצה פ"ב מ"ו. וכן בב"ב יט: וא"כ דומה ממש לגרוגרת שהיא קטנה בגובהה וגדולה ברוחבה) ובצק שעושים ממנו רקיק הדומה לגודל הגרוגרת משקלו כסלע, שהרי הסלע של תורה העשוי מכסף משקלו ג"כ 17 גרם כמו שכתב בשו"ע (יו"ד סי' ס"ה) שמשקלו 6 דרהם (שהיא שליש ביצה של הרמב"ם ששיער ביצה ב 18 דרהם. ו 6 דרהם שווה 17 גרם ע"פ הדרהם המדיק) וא"כ הבצק הרקיק משקלו ונפחו זהה וכמו משקל הסלע ונפח הגרוגרת ששוים הם ששניהם 17 סמ"ק. והכל בא על מקומו בשלום.

ואחרי שכתבתי כל הנ"ל, שוב בינתי שיש הצעה אחרת ביישוב תמיהה זו. והיא, כי נראה שגרוגרת של חז"ל היא תאנה כמות שהיא מיובשת, והיא גבוהה, ורחבה מלמטה והולכת ומתקצרת כלפי מעלה, שצורתה כפירמידה משולשת (ולא כמו תאנה מעוכה שלנו שהיא כמו פיתה רחבה מאוד מלמטה בגלל המעיכה ונמוכה בגובהה) ורק אח"כ היו מועכים אותה עם שאר התאנים כמו תאנים מעוכות שלנו ואז הייתה קרויה "דבילה", אבל קודם שנדרסה ונמעכה הייתה צורתה כנ"ל. וכן תראה ברש"י כתובות (סד:) שפירש גרוגרת - תאנה יבשה. ודבילה - תאנים דרוסות בעיגול. וכן בפיה"מ לרמב"ם (פאה פ"ח מ"ה) גרוגרות, התאנים היבשים. ודבילה, תאנים מדובקים זה בזה, עכ"ל. אמור מעתה, יתכן שתאנה מיובשת בלי מעיכה יהיה קוטר העיגול שלה מלמטה כמו שטח קוטר הסלע דהיינו 2.5 ס"מ כמש"כ הרב בניש שם, ואעפ"כ הנפח שלה הוא שליש ביצה כיון שהיא גבוהה מלמעלה. ולעולם מה שאמרה הגמרא שהגרוגרת והסלע שיעורם שווה היינו על שטח הגרוגרת מלמטה ולא במשקלם, ואעפ"כ אתי שפיר.

"אכילה" כדי שלא נחשוב לחייב באכלו כולו כשאין בו כזית. ואם כזית הוא 5 סמ"ק צריך בדיקה אולי זה יתכן בגדי קטן בן יומו (אבל בשליל אליבא דר' יהודה לא חייבה תורה גיד שלו כמבואר במשנה חולין פט:)

אולם עוד מבואר, שיתכן שיהיה אליבא דרבנן גיד אחד שנמצא רק על "הכף" של הירך בלבד, ויהיה בו ד' וה' זיתים. ומשמע שזהו דבר מצוי שיהיה ד' וה' זיתים בגיד, שהרי אם היה זה דבר נדיר היה להם לרבנן לומר דקמ"ל שאם יש בגיד יותר מכזית ואכל רק כזית אחד חייב, ולמה אמרו אם יש בו ד' וה' זיתים שזה דבר שלא בנמצא? אלא ודאי משמע שדברו בהוה כי כן הוא האמת ודבר המצוי הוא. ואם איתא ששיעור כזית הוא חצי ביצה (23 סמ"ק) א"כ צריך לומר שיתכן ומצוי הדבר שיש גיד שהוא בנפח 92 סמ"ק (דהיינו 4 כזייתות של 23 סמ"ק) ואם כזית קרוב לשליש ביצה (15 סמ"ק) א"כ יתכן גיד שהוא 60 סמ"ק (דהיינו 4 כזייתות של 15 סמ"ק) ולפי מה ששמעתי, גיד שמנקרים היום מכל הירך הוא כ 30 סמ"ק בלבד וגם אם נאמר שיתכן ירך ענקית, לא יגיע ל 50 סמ"ק. ועוד שזה מיירי בגיד של כל הירך ואילו הגמ' מדברת רק על הגיד שעל הכף בלבד, וא"כ זה בוודאי לא מגיע ל 60 סמ"ק. אבל אם כזית 5 סמ"ק יתכן גם 5 כזייתות שהם רק 25 סמ"ק וזה יתכן שיהיה.

קצת ראיה מבצק שבסדקי העריבה

בגמ' פסחים (מה.) בצק שבסידקי עריבה (קערה שלשים בה בצק), אם יש כזית במקום אחד - חייב לבער, ואם לאו בטל במיעוטו, ע"כ. ונפסק ברמב"ם (חמץ ומצה (ב, טו) ובשו"ע (תמב, ז). ומסתבר מאוד שסידקי הקערה שהיו לשים שם בקמח ומים לא הייתה עם סדקים כל כך גדולים כגודל חצי ביצה, (שהיא כגודל קופסת גפרורים שבזמנינו) שהרי קערה כזו אינה ראויה ללישה. שמא תאמר שלעולם היה החור גדול כל כך, אלא שהיו סותמים את החורים עם בצק כדי שתהיה ראויה ללישה (כמבואר בגמ' ובראשונים שם) מ"מ עדיין מסתבר מאוד שאם היה חור גדול המכיל בצק שטוח לסתימת הסדק שבקערה בגודל של נפח כחצי או שליש ביצה, נראה שהיו סותמים אותה עם חתיכת עץ וכדו' ולא עם כל כך הרבה בצק, שהרי ספק גדול אם יחזיק שם מעמד ולא יתפורר בלישה הבאה. רק יש לדחות בדוחק שמדובר בסדק ארוך וצר שיש בו נפח של חצי או שליש ביצה, והבצק יכול לעמוד שם היטב. אבל כמובן אם שיעור כזית כגודל זית שבימינו הדבר מובן ומיושב היטב.

ובטור סי' תמב כ' וה"ר יחיאל מפרי"ש כתב עריבות שלשין בהן כל השנה אין לסמוך על מה שרוחצין אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן

בין הכל כזית והכלי מצרפו וצריך ליתנן במתנה לעכו"ם עד לאחר הפסח או לטוחן בטיט. וכ' בבית יוסף שכן כתב הגהות מיימוניות בפרק ב' (דפוס קושטא ה"ו, אות ו) וכן כתב רבינו ירוחם (נ"ה ח"ה מז:). וכן כתב סמ"ק (סי' צח ע"ב עד אות כב) והמרדכי פרק אלו עוברין (סי' תקצו).

והנה אם סבר ר' יחיאל מפריש שכזית הוא חצי ביצה לכאו' אי אפשר להלום דבריו בזה, כיצד יתכן שבסדקי העריבה אחרי הניקיון בחמין וניקור החמץ בסכין עדיין פשיטא ליה שבוודאי יש כזית בבצק שם. ולכאו' מוכח שסובר שכזית הוא שיעור קטן. וכמובן יש לדחות, אבל רמז ראייה יש כאן.

ראיה מתחילת יצירתו של אדם "בכזית" ודחייתה בצידה שאין משם שום ראייה כלל.

יש שרצו להביא ראיה לגודל הזית ממה שכ' הרמב"ם (טומאת מת ב, ב) אף על פי שהשיעורין כולם הלכה למשה מסיני הן אמרו חכמים תחלת ברייתו של אדם כזית ולפיכך שיעור טומאת בשרו כזית, ע"כ. וכתב הכס"מ שכן הוא בספרי. ומכאן באו לחשב "מתי ראוי להקראות עליו שם תחילת ברייתו" ולחשב את גודלו. עי' במאמר של ד"ר כסלו (תחומין י 427) שכתב שזה לא יתכן ביום הארבעים שאז יש לעובר את כל אביריו כי אז הוא רק סמ"ק אחד. ואולי הכוונה לזרע שהוא כסמ"ק. וכן עי' במאמר של הרב עידוא אלבה בירחון האוצר (ניסן תשפ"א גליון 51 עמוד שנג) שכתב שהוא כ 13 סמ"ק.

אולם אליבא דאמת לענ"ד אין שום ריח ראייה משם, שהרי אמרו בירושלמי נזיר (פ"ז ה"ב) שבאמת מודה רשב"י שבמציאות תחילת יצירתו של אדם היא פחות מכזית, ור' יוחנן ראה נפל כמו אפון דהיינו גרגיר אפונה (ועי' גם רמב"ם איסורי ביאה פ"י ה"ג שכתב אי זה הוא שפיר מרוקם תחלת ברייתו של אדם גופו כעדשה) ואם זה היה עיקר הטעם לשיעור טומאת מת, אזי היה מטמא כבר בפחות מכזית, אלא שעיקר הטעם הוא מדין דשיעורין הלכה למשה מסיני, ורשב"י רק בא להוסיף נופך של דרשה בעלמא על ההלכה, לומר "שבדרך כלל" יש כזית בכל נפל של מת מאדם ובהמה וחיה, ונדיר למצא מת פחות מכזית באדם ובהמה. וכן "בדרך כלל" יש במת של שרץ עדשה ולא פחות. ואין כוונתו כלל לומר שתחילת ברייתו היא רק בכזית כדי שנבוא לחפש על איזו נקודת זמן דיבר רשב"י כמו שרוצים היום כמה חכמים לחקור ולהוכיח משם שיעור כזית. ולכן גם הרמב"ם רמז לדברי הירושלמי הנ"ל והקדים שבאמת כל השיעורין הן הלל"מ ולא שזה עיקר הטעם אלא דרשה בעלמא ותו לא מדי.

כמה ראיות מדברי חז"ל, שלכאורה משמע שבזמנם היה הזית גדול יותר מאשר בזמנינו. ודחייתם ללא דוחק.

ראיה מהסוגיא בכריתות (יד.) שהזית קרוב לחצי ביצה. ודחיה פשוטה בצידה.

ידוע מסקנת הגמ' יומא (עט:) והרמב"ם (שביתת העשור פ"ב ה"א) ושו"ע (תריב, א) שככותבת הגסה שחייב עליה ביום כיפור שיעורה הוא מעט פחות מכביצה.

והנה הגמ' בכריתות (יד.) נתקשתה בדברי המשנה שאמרה: יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ד' חטאות ואשם אחד, כגון טמא שאכל כזית חלב שהיה נותר ביום כיפור. ומקשה הגמ' למה לא אמרה המשנה שאכל גם כזית בשר פיגול באותה אכילה ויהיה חייב ה' חטאות. ומתרץ בכזית אחד מיירי בב' לא מיירי. ועל זה מקשה הגמ' שהרי וודאי אכל ב' כזייתות שהרי אחד מחיובי המשנה הוא על אכילה ביום כיפור ושם מתחייב רק על ככותבת **"וכותבת אית ביה ב' זיתים"**, ע"כ. ואם ככותבת יש בה רק ב' זיתים והיא קרובה לכביצה א"כ בביצה יש רק ב' זיתים ועוד מעט ואין אפילו ג' זיתים בביצה. וכל שכן שזה סתירה לזית הקטן שלנו שהוא כ 5 סמ"ק שא"כ יש בככותבת 9 זיתים ולא רק 2.

אולם התשובה פשוטה מאוד. וכבר עמד עליה הפר"ח (סי' תפז) לשיטת הרמב"ם שסובר שיש יותר מג' זיתים בביצה, א"כ בככותבת יש בוודאי ג' זיתים, ואיך יפרנס דברי הגמ' שאמרה שיש ב' זיתים בככותבת? וכ' הפר"ח בלשונו הקצרה "והא דאמרין בכריתות כותבת אית ביה שני זיתים, לא קשיא דבכלל שלש הוו שתיים". דהיינו שכונת הגמ' לומר שיש "לפחות" ב' זיתים, והגם שידעה שיש יותר, מכל מקום בכלל מאתים מנה, וכלפי מה שרצתה להקשות על האומר שהמשנה מיירי בכזית אחד בלבד ולא בב', מספיק היה לה להוכיח מהמשנה שמדובר שאכן כן אכל ב' זיתים ולא רק אחד, ולכן נקטה לשון זה שבככותבת יש ב' זיתים, שהכוונה "שלפחות" יש בה בוודאי ב' זיתים, כי זו עיקר הקושיא, אבל אליבא דאמת יתכן שיש גם 9 זיתים בככותבת.

ראיה מגוף הסוגיא בכריתות יד. שהזית גדול משליש ביצה. ודחיה פשוטה בצידה.

הנה בספר הידורי המידות (סוף פרק ה עמוד 109) הביא הערת חכם אחד מהגמ' כריתות (יד.) שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר מאשר בזמנינו יותר משליש ביצה. (כדאי מאוד ללמוד

את כל הסוגיא מהמשנה בדף יג: כדי להבין מה שנכתוב בהמשך) שהרי המשנה שם, מדברת על אדם שאכל "אכילה אחת" וביארו בגמ' בלישנא בתרא שהכוונה "בליעה אחת בלבד" ויכול לבלוע ב' כזייתות ומתחייב עליהן ה' חטאות, ואחת מהחטאות היא אכילת יום כיפור ששיעורו בככותבת שהיא מעט פחות משיעור כביצה. ונמצא שב"בליעה אחת" בלע שיעור ככותבת, ועל זה אמרו שם בגמ' שאינו יכול לבלוע ג' כזייתות של איסור ולהתחייב ו' חטאות כי אינו יכול לבלוע ג' זיתים בבת אחת, ולכן לא יתכן שיתחייב ו' חטאות אלא רק ה' חטאות, ע"כ. הרי להדיא שככותבת שקרובה לשיעור ביצה שאדם בולע בבליעה אחת, עדיין יש בה פחות מג' זיתים. והרי זה סותר את הזית של ימינו, שהרי אם הזית 5 סמ"ק הרי שיש כ 9 זיתים בככותבת שהיא פחות מעט מביצה, ולא רק 2 וחצי זיתים?

וקושיא זו קשה על הרמב"ם ודעימיה שסוברים שיש **יותר** מג' זיתים בביצה, וא"כ בככותבת בודאי יש ג' זיתים, וכאן מבואר שבככותבת יש רק ב' זיתים או קרוב לג' זיתים ולא ג' זיתים?

אולם התירוץ פשוט הוא, וכמו שכתב בהידורי המידות שם, **וכבר קדמו הגר"י טייב זצ"ל בספרו ערך השלחן (סי' תפו) שהרגיש בזה**, וכתב לדחות דכשם שבלישנא קמא שביארו בגמרא את לשון המשנה **"אכילה אחת"** שהכוונה שאכל רק **"כזית אחד"** של איסור ולא יותר, ואמרו שם בגמרא שאע"פ שמדובר שאכל ככותבת שיש בה ב' זיתים, מ"מ המשנה מדברת "דמלייה בתמרי", דהיינו שאכל בתחילה תמרים של היתר בשיעור ככותבת פחות כזית, ועדיין לא נתחייב כלום, ואז בכזית אחד של איסור שאכל באחרונה, השלים בבת אחת לשיעור ככותבת ונתחייב ד' חטאות בבת אחת. וא"כ אותו הדבר בדיוק יש לומר ללישנא בתרא שביארה לשון המשנה **"אכילה אחת"** שהכוונה **"בליעה אחת"** של ב' כזייתות יחד, י"ל שמדובר שאכל בתחילה תמרים של היתר שיעור ככותבת פחות ב' זיתים, ועדיין לא נתחייב כלום, ושוב בלע בבת אחת ב' זיתים של איסור ובזה נתחייב בבליעה אחת ה' חטאות.

והוסיף הרב ערך השלחן שם, שאע"פ שאמרה הגמ' שם שרבי אדא לא מתרץ כמו התיורצים שאמרו ללישנא קמא, וא"כ לכאורה גם אינו מתרץ את התיורץ "מלייה בתמרי". מ"מ כמובן שאפשר לומר שכוונת הגמ' לומר שר' אדא לא מתרץ כמו כל שאר החילוקים האחרים שנאמרו שם בלישנא קמא, אבל את אוקימתא זו דמלייה בתמרי כן סובר לאמת. וכבר אמרו חז"ל אין למדים מהכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ (עירובין כז).

אלא דאכתי לא אפרק מחולשא, דללישנא בתרא עדיין קשה, שהרי לכאורה היה אפשר שיתחייב על בליעה אחת ו' חטאות (ולא רק ה'), כגון לדוגמא אם ט' כזייתות

הם ככותבת (כמו בזמנינו אם הזית 5 סמ"ק), הרי אפשר להעמיד במשנה שאכל ו' זיתי תמרים ועוד חצי כזית איסור, ועדיין לא מתחייב כלום, ושוב אכל בבליעה אחת 2 וחצי זיתי איסור (שהרי יכול לבלוע עד קרוב לג' זיתים) ובזה גם השלים לכותבת וגם השלים ג' כזייתות של איסור, ונמצא שבבליעה אחת מתחייב ו' חטאות, כי החצי זית איסור השלים את החצי זית שאכל קודם לכן, כשם שהשלים בבליעה האחרונה לשיעור ככותבת.

אולם כשנתבונן מעט נראה שגם על לישנא קמא אפשר להקשות אותה הקושיא בדיוק. ולדבר זה העירני ידידי הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א שהרי פסק הרמב"ם (שגגות פ"ו ה"ז) אכל כחצי זית חלב וכחצי זית דם בהעלם אחת אינו חייב קרבן, עכ"ל. וא"כ גם ללישנא קמא שהעמידה במשנה שאכל תמרים פחות כזית, ועדיין לא נתחייב כלום, ואח"כ אכל רק זית אחד בלבד ובזה נתחייב את כל החטאות, גם על זה יש להקשות אותה הקושיא, למה לא נעמיד שאכל בתחילה עם התמרים גם חצי זית חלב וחצי זית בשר פיגול ועדיין לא נתחייב שום חטאת כמש"כ הרמב"ם שחצאי זיתי איסור לא מצטרפים לקרבן, ושוב אכל אחר כך כזית אחד בלבד שחציו חלב וחציו פיגול ויתחייב על הכזית הזה האחרון את כל הה' חטאות.

ואחר שראינו שקושיא זו קשה בין ללישנא בתרא ובין ללישנא קמא, ממילא בוודאי כבר אין ריח ראייה כלל מכאן. כי בוודאי אפשר לומר גם ללישנא בתרא דמיירי במלייה בתמרי כמו שאמרה הגמ' ללישנא קמא. ומה שתתרץ ללישנא קמא על הקושיא הנ"ל כן תתרץ על הלישנא בתרא.

ובאמת התירוץ על הקושיא הנ"ל, (שקשה לכל הלישנות שבגמ') כבר הרגיש בזה הרב ערך השלחן שם, ותירץ זאת בקיצור נמרץ במתק לשונו, דלעולם גם ללישנא בתרא מיירי במלייה בתמרי אלא דאנן "בליעה אחת של איסור" בעינן אבל אכילת יוה"כ "אכילה של היתר" היא ורק היום גורם לחטאת. ולכן את אכילת כזייתות האיסור אין לחלק לב' אכילות לומר שאכל קודם חצי כזית ואחר כך השלימו בחצי זית איסור אחר, כי זה כבר נקרא ב' אכילות של איסור אע"פ שעדיין לא נתחייב, משא"כ את אכילת ההיתר אפשר לחלק, כי האיסור והחיוב הוא בעיקר רק על הבליעה האחרונה. וכמו כן ללישנא קמא אי אפשר להעמיד שאכל בתחילה ב' חצאי איסור ואח"כ לבסוף אכל עוד ב' חצאי איסור. כי את אכילת האיסור אי אפשר לחלק וממילא נחשב לב' כזייתות של איסור ואנן כזית אחד בעינן ולא ב'. ורק את אכילת ההיתר אפשר לחלק לכמה אכילות ולכמה כזייתות, כי אצלה עיקר החיוב הוא רק על הסוף ולא על עיקר האכילה שהיא של היתר.

ויש לחזק ולהוסיף נופך לחילוק הנ"ל בין איסור אכילת יוה"כ לאכילת איסור כזית, מדברי האחרונים (מנחת חינוך שיג אות ב שאגת אריה סי' עו כתב סופר או"ח קיא, אחיעזר ח"ג סי' סא ישועות יעקב תריב סק"ד הובאו כולם בדרשו על המשנ"ב סי' תריב ס"ק יב וס"ק כט, עיי"ש) שביוה"כ המאכל אינו חפצא של איסור והחיוב הוא בעיקר על הגברא שנהנה "הנאת מעיו" שהרי החיוב תלוי בביטול העינוי ע"י יתובי דעתא ונעשה רק בסיום הככותבת, משא"כ באכילת איסור הרי שהמאכל עצמו הוא חפצא של איסור. ולכן את אכילת הככותבת לא אכפת לנו לחלק לב' חלקים, לומר שאכל תמרים קרוב לככותבת ועדיין נחשבת כאכילת היתר כיון שאין עדיין הנאת מעיו, ואחר כך ע"י בליעת האיסור השלימו לככותבת ונחשב שבבליעה זו בלבד נתחייב כי הגיע ליתובי דעתא. משא"כ בכזית איסור אם בלע חצי כזית ושוב בלע חצי כזית אחר, כבר אין זה בגדר "אכילה אחת של איסור" אלא ב' אכילות, כי את הכזית שהוא חפצא אחת של איסור צריך לבלוע בבליעה אחת בלבד.

עוד אפשר לחלק בנוסח אחר: ששיעור כזית אינו יכול ליחלק לב' חצאים ולהיקראות "אכילה אחת", היות ואם לא אכל כזית לאו שמיה אכילה כלל, ולכן לא שייך לקרוא "אכילה אחת" כשאכל חצי בבליעה אחת וחצי בבליעה אחרת, כי כל חצי כזית לא חשיב כלל בגדר אכילה (ורק לחיוב חטאת בעלמא נתחדש דסגי באכילה כדי אכילת פרס שמחברת את האכילות. משא"כ כאן דבעינן א) תורת "אכילה" ב) "בבליעה אחת" לא שייך שיהיה חיבור האכילות ע"י שיעור אכילת פרס) מה שאין כן אכילת יוה"כ שיש שם של אכילה כבר בכזית הראשון, אלא דאנו צריכים לחייב רק ביתובי דעתא בככותבת, אזי גם כשאכל בחילוק כזיתות מ"מ עדיין ישנו שם "אכילה" על כל כזית וכזית בנפרד, וממילא בכזית האחרון שאוכל ישנו גם שם אכילה וגם בא האיסור בבת אחת, משא"כ בחצי זית וחצי זית אמנם בא האיסור בבת אחת אבל חסר "באכילה" אחת כי חצי זית לאו שמיה אכילה.

איך שיהיה פשיטא ופשיטא שאין מכאן שום ראייה כלל וכלל, כי אין הבדל בזה בין לישנא קמא ללישנא בתרא, וכמבואר בס"ד.

ראיה מוטעת מהגמ' תענית כג. כאילו שהזית בזמן חז"ל היה גדול מאשר בזמנינו.

הנה מי שלא בודק היטב, יחשוב בטעות שיש ראייה מהגמ' תענית (כג.) שהזית היה יותר גדול מאשר בזמנינו, שאמרו שם שבזמן שמעון בן שטח הייתה ברכה גדולה,

והיו החיטים בגודל של כליות, ושעורים כגרעיני זיתים, ועדשים כדינרי זהב, ע"כ. ואם איתא שהזיתים שלהם היו כמו שלנו, והשעורה גדלה רק כמו גודל הזית שלנו, א"כ יוצא דבר תמוה, שהשעורה שהיא גדולה מעדש, כאשר נתגדלה היתה קטנה מהעדש. שהשעורה הגדולה נתברכה רק כגרעין זית שהוא קטן, ואילו העדשה הקטנה נתגדלה ממנה להיות כדינרי זהב שהוא יותר גדול מגרעין זית. וזה תמוה. אלא ודאי צ"ל שהזית היה גדול והגרעין היה גם הוא גדול יותר מדינר זהב, ע"כ. ואני הקטן מיד השבתי שבפירוש רבינו חננאל שם הגירסא "שעורים כזיתים" ולא כגרעיני זיתים. אבל עדיין לא מיושב לפי גרסת הש"ס שלנו.

אבל כשדברתי עם ידי"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א אמר לי שגם לגירסא שלנו דגרסינן "כגרעיני" זיתים, לא קשיא מידי. והקושיא בטעות יסודה, כי באמת גם בזמנם הדינר זהב היה קטן מגרעין זית של ימינו. שהרי בספר מדות ושעורי תורה (פרק כז אות ג עמו' תלא) כתב שדינר זהב היה משקלו 8.5 גרם, עיי"ש באורך. וא"כ לפי זה גודלו של דינר זהב היה פחות מחצי סמ"ק. היות והמשקל הסגולי של הזהב הוא 19.32 (דהיינו כל קוביית זהב בגודל 1 סמ"ק משקלה 19.32 גרם) וא"כ הדינר זהב שלהם ששקל 8.5 גרם, כשנחלקו ל 19.32 יוצא שהיה בסך הכל 0.43 סמ"ק בלבד. ואילו גרעין של זית בימינו הוא יותר גדול מ 1 סמ"ק. כאשר תראה בטבלה שהביא בספר הידורי המידות (מרגולין עמו' 144) ובזית סורי יחס הגרעין לפרי הוא רבע. וא"כ הזית של 5 סמ"ק הגרעין הוא 1.25 סמ"ק. וממילא גם אם גרסינן ושעורים כגרעיני זיתים נמי אתי שפיר, שהרי גרעין זית גדול מדינר זהב, אלא שמי שלא לומד לא יודע...

דיון על דברי הירושלמי ברכות (פ"ו ה"א) לעניין אוכל בריה כגון פרידה של ענב. דמשמע קצת שהענב קטן יותר מזית

כ' בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה ולכאורה) דלכאורה יש להביא ראיה מירושלמי ר"פ כיצד מברכין (ברכות פ"ו ה"א) והובא בתוס' ברכות (לט. ד"ה בציר) שהענב קטן יותר מהזית הבינוני. והוא ממה שאמרו שם "זאת אומרת אכל פרידה אחת של ענב חייב לברך אע"פ שאין בו כזית", משום שאכל בריה שלימה. הרי שבזמנם בארץ ישראל הענבה הייתה קטנה יותר מזית. וראיה זו הביאה גם הגר"י פערלא זצ"ל בחיבורו שעל ספר המצוות לרס"ג (מצוה סא דף רסח ע"ג) וכן כ' גם הגאון יעב"ץ במור וקציעה (סי' רב) שמוכח מהירושלמי שהענב קטן יותר מהזית.

והקשו לי לפי זה, שלכאור' עינינו הרואות היום שהענבים גדולים יותר מהזיתים של 5-7 סמ"ק. וא"כ לכאורה זה ראייה שהזית שלנו נתקטן ואילו בזמן חז"ל משמע שהוא היה גדול יותר מענב.

והנה באמת איני יודע מהו גודל הענב הבינוני היום, כי בלי לבדוק במדויק מהו הענב הגדול ביותר ומה הוא הקטן כדי לדעת את הבינוני, אי אפשר להתחיל להקשות לפי ראות העין, ויתכן שבמציאות גם היום הענב הבינוני אינו גדול מזית אלא קטן ממנו. ועוד צריך לדעת שרוב ככל הזנים של הענבים המצויים אצלנו, הם אינם אותם זנים שהיו בזמן חז"ל, אלא עברו הרבה התערבות אנושית והרכבות ושינויים גנטיים להגדלת ולהשבחת הפרי. ולכן אי אפשר להקשות מהענבים הגדולים שלנו היום, כי יתכן שבזמן חז"ל היו באמת קטנים יותר מזית.

ובאמת הפוסקים התקשו להיפך ממש, על גודל הענבים שהיה בזמנם קטן מאוד יותר

ממה שמשמע מחז"ל. ונתקשו זאת על ההלכה בהלכות טרפות (עי' שו"ע יו"ד סי' מד) שכוליא שהתקטנה, בבהמה דקה שיעורה כפול ובגסה שיעורה כענבה. הרי שענב גדול מפול. ושיעור הפול הוא פחות מחצי זית כמבואר בחולין (ק"ח: וברש"י שם ובמאירי) ועל זה הקשו הראב"ן שהובא בש"ך שם ומהר"י בן חביב שהובא בב"י שראו במקומם שהענב קטן מפול בזמנם. ועל זה כתב מהרש"ל ביש"ש (חולין פ"ג ס"ס"י פח) שנתקטנו הפירות של שבעת המינים מזמנם לזמנינו, עיי"ש. והובא גם במגן אברהם (סי' רב סק"ד)

ובאמת לקמן (ענף ח' הערה 5) כתבנו להעיר על דבריהם שכנראה בחז"ל אצל הראב"ן היו ענבים קטנים מאוד ולכן נתקשה. גם מהר"י בן חביב שהביא הב"י שם שכתב שהענבה בזמנינו קטנה מפול, גם הוא לא היה בארץ ישראל אלא בספרד ובשאלוניקי, וכנראה אצלם הענבים היו קטנים מאוד כמו ענבי יין שלנו הנקראים מרלו וקברנה סובניון. וכאשר דימיתי כן ראיתי שכתב היעב"ץ זצ"ל (סי' רב) שהבדל ארצות שנו כאן, וטעה מהר"י חביב, עיי"ש שהעתקנו מקצת מלשונו.

ובאמת יצאתי ובדקתי אם יש מחקר על הזנים שהיו בזמן חז"ל ועל זנים בימינו שלא עברו התערבות גנטית והרכבות וכדו', ומצאתי מאמר נפלא על זני הענבים בעבר בארץ ישראל. ושם ערכו חוקרים רבים מחקר מקיף מאוד על זני הגפן המסורתיים העתיקים שנשארו מאותה תקופה קדומה, עם הצלבה למקורות חז"ל. והביאו שם את דברי הגמ' שבת (סב: - ג.) על שני סוגי יין שהאחד נקרא גורדלי והשני חרדלי, שהיו מהווים משל על האשה שנמשלה לגפן, עיי"ש בגמ' ותבין. ור' מנחם די לוזאנו שחי בירושלים לפני כ 450 שנה מבאר בספרו המעריך (על הערוך ערך יין) את דברי הגמ' על פי שני מיני גפן שהיו בימיו בא"י. וכותב וז"ל ועד היום יש בירושלים שני מיני יין, יין "גינדלי" ו"חמדני".

הענבים הגינדלי רכים בלעיסתם וינם חלש רמז לאשה בעולה. והחמדני קשים בלעיסתם וינם חזק רמז לבתולה, עכ"ל. והחוקרים הנ"ל כותבים שאת שני הזנים הללו שמזכיר ר' מנחם דילוזנו מגדלים עד היום הכפריים המקומיים בימינו באזור ירושלים בית לחם ובנימין, שהראשון נקרא בפיהם ג'נדלי והוא בעל קליפה עדינה והשני נקרא חמדאני והוא עם קליפה עבה ומוצקה יותר. כאן האריכו החוקרים בגודלו ותכונתו של כל זן. ומה שנוגע לעניינינו הוא שהם כותבים על גודל הענב של שני המינים וז"ל הענב גדול 2 ס"מ אורך, 1.6 ס"מ רוחב, צורתו ביצה מוארכת. ויש שם צילומים של אשכולות הענבים שנראים בדיוק כמו הענבים בימינו, ע"כ. הרי לנו שני מיני זנים מקוריים שאינם קטנים כמו ענבי מרלו וקברנה סובניון אלא גדולים. ובוודאי גדולים יותר מפול המצוי היום וכמו שאמרו בגמ'. ובאמת לפי התיאור שלהם הענב קטן מעט מכזית של 5-7 סמ"ק וא"כ לא קשיא מידי מהירושלמי, אלא אדרבא אולי יש משם ראייה שלא השתנה שום דבר מזמנם לזמנינו בגודל הענב כמו שלא השתנה בשום מין.

ומלבד זאת, גם אם נמצא אחר הבדיקה שהענב הבינוני שלנו יותר גדול מהזית הבינוני שלנו, מ"מ יש ליישב את הראייה מהירושלמי הנ"ל, כמו שכתב מהר"ם שיק שם לדחות בפשיטות שי"ל "שפרידה" של ענב היינו אותם הענבים הקטנים המצויים בכל אשכול ענבים שהם פחות מכזית, ולא התכוונו דווקא לענב הבינוני. ואולי לכן אמרו 'פירדה' של ענב ולא אמרו ענב סתם¹⁰.

ראיית הרב שיעורן של תורה (הסטייפלר זצ"ל) מהירושלמי יומא (פ"ה ה"א) שהזית בזמן חז"ל היה לפחות כמו גודל ביצה שלנו (50 סמ"ק). ודחיית הראייה ע"פ ביאור הר"ש והרב בית אפרים בדברי הירושלמי.

הנה הסטייפלר זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' א אות ט וגם בסי' יא ד"ה עוד שם ונדפס גם בקהילות יעקב סי' מז) הביא ראייה שהזית בזמן חז"ל היה גדול כשיעור ביצה של זמנינו (וכפי שיטת הצ"ח והחזו"א שהביצים נתקטנו במחצה) והוכיח כן ממה שאמרו בירושלמי

10. אך מה שהביא שם ראייה לתירוץ זה, מפרידה של רימון, שעל כורח צ"ל שמדובר ברימון שהוא קטן שהרי ידוע שרימון בינוני יותר גדול מזית כמבואר בתוס' יו"ט רפ"ז מכלים, ע"כ. כנראה שמעולם לא ראה הרב ז"ל רימון אמיתי, שגם גדול שבגדולים גרגיריו קטנים שבקטנים, וכוונת הירושמי לגרגיר אחד מתוכו. וכמו כן קרה להגר"י פערלא זצ"ל שם שגם הוא הקשה על הירושלמי כיצד אמר שפרידה של רימון יותר קטנה מזית, הרי מוכח בגמ' שבת קיב: שרימון יותר גדול מזית, ע"כ. וכנראה שלא ראו רימון מהו. אוי הגלות הגלות.

יומא (פ"ה ה"א) על דברי המשנה ביומא שם לגבי חפינת הקטורת של כהן גדול ביום הכיפורים, שאין לחפינה זו שיעור קצוב, אלא הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו. וביאר בירושלמי, הגדול לפי גודלו אפילו כבן קמחית שהיתה ידו מחזקת כארבעת קבין (24 ביצים שהן 1224 סמ"ק, דהיינו ליטר ורבע, לפי הביצה בינונית שלנו שהיא 51 סמ"ק. ולפי הצ"ח והחזו"א הייתה מחזקת כ- 2 ליטר וחצי) והקטן לפני קוטנו אפילו כבן גמלא שלא היתה ידו מחזקת אלא כשני זתים, ע"כ הירושלמי.

וכ' הרב זצ"ל שעשה נסיון ועלה לו בחפינת ב' ידיו הקדושות כשיעור ג' ביצים שלנו (150 סמ"ק)¹¹ ולפי זה אם נאמר שחפינת בן גמלא בב' ידיו הייתה רק ב' זיתים, ואפילו אם נאמר שב' זיתים הם כמו ביצה שלנו לפי התוס' שהזית חצי ביצה, א"כ הייתה חופנו מחזיקה רק שליש מאדם בינוני שלנו, שהוא היה חופן רק ביצה אחת ואנחנו חופנים ג' ביצים, ובזמנם הבינוני היה חופן כ 7 ביצים שלנו והוא היה חופן רק שביעית מזה. וא"כ הרי הוא פסול לעבודה כיון שהיה ננס והיו ידיו דומים לילד בגיל ד' וה' שלנו והיו בעל מום. אלא ודאי שהזית בזמן חז"ל היה כמו ביצה שלנו והוא היה חופן כב' ביצים שלנו שהוא שני שליש מחפינת אדם בינוני שלנו ולכן אינו בגדר ננס, כי אע"פ שלעומת הידיים הגדולות שלהם שהיו מחזיקים 7 ביצים הוא היה מחזיק רק ב' ביצים (פחות משליש) מ"מ בוודאי היו גם הרבה אנשים כמו בימינו ולא היה בגדר ננס בעבור זה, עכת"ד עיי"ש.

והנה אם נאמר שהזית בזמן חז"ל היה כמו זית שלנו 5-7 סמ"ק, הרי שהקושיא תתעצם מאוד מאוד, היאך היה בן גמלא כשר לכהונה, הרי היה ננס שבננסים כתינוק הנולד שהיה חופן רק 10 סמ"ק בב' ידיו ולא כחפינה שלנו 150 סמ"ק (כפי מדידת הרב זצ"ל) והוא אחד חלקי 15.

ועוד יש להעצים את הקושיא. כי באמת מאוד תמיה לי מה שכתב הרב זצ"ל שעשה נסיון מלא חופניים ועלתה לו כג' ביצים שלנו שהם 150 סמ"ק. (ולכן הוכיח מכאן באות ח' שנתקטנו הידיים כמו שהבאנו בהערה 10) וזה תמוה כי באמת בוודאי שחפינה שלנו מחזיקה יותר ויותר מ 150 סמ"ק, כאשר יכול כל אחד לנסות, כמו שניסיתי אני הקטן, שיקח

11. וכ"כ גם בשש"ת (פ"א אות ח) שעשה נסיון ועלה לו בחפינת ב' ידיו פחות משישית ליטר (דהיינו 150 מ"ל). ועפ"ז הביא ראיה שהידיים נתקטנו, שהרי הוכיחו הראשונים ששיעור חפינה בינונית של כהן גדול הייתה 50 מנה שהן 75 דרהם שהן 240 גרם (ע"פ הדרהם הטורקי של הגר"ח נאה שהוא 3.2 גרם) ובשביל שיעורו בנפח צריך להוסיף שליש, כי מידת היבש יתרה על הלח בשליש כמש"כ הרמב"ם. וא"כ לפחות היה מחזיק החפינה של סממני הקטורת כ 360 סמ"ק. ואילו לפי הנסיון עולה רק 150 סמ"ק, וע"כ שנתקטנו הידיים, ע"כ. ועיין מה שנכתוב על כך לקמן בד"ה ועוד יש.

מלא חופניו קמח רפוי שלא יעלה גודשו מעל האצבעות (כי כך היא המידה לא גדוש ולא מחוק אלא טפוף שהוא מעט יותר מהאצבעות) ויראה ששוקל כ 250 גרם. גם כל אחד יכול לקחת מים כ 350 מ"ל ויתנם בשקית נילון ויקשור ויראה שזה נכנס לתוך חלל חופניו. וכ"כ גם הגר"ח נאה בספרו שיעורי תורה (שער א' אות יד עמו' יב) שענינו הרואות גם היום שחופן אדם בינוני הוא בערך 240 גרם, והוכיח מכאן שלא נתקטנו הידיים (להיפך ממש מהוכחת הסטייפלר זצ"ל).

ומעתה תגדל עלינו התימה, כי חופניים של אדם בינוני בזמנינו הוא כמו בזמן חז"ל כ 350 סמ"ק ואילו בן גמלא היה חופן בב' ידיו רק 10 סמ"ק, וא"כ היה ננס שבננסים ובעל מום גמור, וכיצד היה כהן גדול.

אולם באמת נראה דלא קשיא מידי. כי מה שהניח והבין הרב זצ"ל שכוונת הירושלמי שבב' ידיו היה חופן ב' זיתים, אין זה מוכרח כלל. כי כבר כתבו בס' מראה הפנים יומא (פ"ה ה"א) וביפה עיניים יומא (פ"ב ה"א) ובקרן אורה מנחות (כו:) שעל כורחך צ"ל בביאור הירושלמי שבידו אחת היה חופן ב' זיתים, ולא בב' ידיו, שאל"כ הרי פסול לעבודה. וכמו שאמרו בירושלמי יומא פ"ב ה"א שכהן שאין מחזיק בקומצו ב' זיתים פסול.

אולם גם לדבריהם אכתי קשיא, שהרי אם היה חופן ביד אחת רק ב' זיתים הרי שכאשר היה עושה קמיצה בג' אצבעותיו היה נשאר בידו רק זית אחד כי מבואר במדרש בראשית רבה (בראשית פרשה ה סימן ז) ובילקוט (בראשית רמז ז ויהושוע רמז יד) "לא דמי ההוא דחפן לההוא דקמץ ההוא דחפן תרי מההוא דקמץ" וא"כ אכתי היה פסול לעבודה כי היה קומץ רק זית אחד. (והרב שיעורין של תורה פ"א אות ז, נתקשה בזה לשיטתו, וכתב לתרץ שהוא פסול רק לעבודת הקמיצה בלבד ולא לשאר העבודות, עיי"ש)

וע"כ לומר שכוונת הירושלמי שאמר שהייתה ידו מחזקת ב' זיתים הכוונה ידו אחת "בקמיצתו" ולא ידו "בחופנו". ושור"ר שכ"כ בשו"ת בית אפרים (או"ח סי' ח) וז"ל ובירושלמי וכו' והקטן לפי קטנו אפילו כבן גמלא שלא היתה ידו מחזקת אלא כשני זתים ע"ש. ולכאורה משמע דחפינתו לא היה אלא כשני זתים. וזה צ"ע דא"כ הקומץ שלו שהוא ביד אחת לא היתה מחזקת כ"כ, ואמרינן אין קומץ פחות משני זתים. ובירושלמי פ"ב דיומא אמרינן מעתה כהן שאין ידו מחזקת כשני זתים פסול מן העבודה. והמ"ל בפ"ג מהל' מע"ק הביא דברי הירושלמי אלו ומשמע ליה שהוא פסול לכל העבודות, ע"ש. וצ"ל דהך שלא היתה ידו מחזקת אלא כב' זתים היינו ידו אחת וכן נראה מפירוש קרבן העדה שם שכ' שהוא שיעור הקומץ, ע"ש. ולפ"ז לא הוי הך ידו מחזקת דומיא דרישא, דברישא קאמר שהיתה ידו מחזקת ד' קבין אחפינה קאי והך דבן גמלא איד אחת קאמר ובחפינה נראה שהוא חופן ד' זתים או יותר, עכ"ל.

וא"כ חפינת ידו האחת הייתה מחזקת לפחות שיעור ד' זיתים ויותר (ונראה באמת שאם הקמיצה ב' זיתים אז החפינה יותר מד' זיתים. כי מה שאמרו במדרש הנ"ל דההוא דחפן תרי מההוא דקמץ, נראה לענ"ד דלא דוקא תרי ממש אלא "לפחות" תרי, כי לכאורה המציאות סותרת דבר זה, שבודאי נראה שיש בחפינה יותר מכפליים מאשר בקמיצת ג' אצבעות על פס ידו. ועוד יש לומר שאין הכוונה במדרש "קמץ" כקמיצת הכהן בג' אצבעות אלא קמיצה בכל ה' האצבעות. וגם מדובר במדרש שם על האפר של פיח הכבשן שלקחו משה ואהרן במכת שחין ואח"כ נתן משה הכל בידו האחת ולא מיירי מקמיצה של ג' אצבעות על פס ידו כלל)

וחיזוק גדול לביאור זה, שבן גמלא היה "קומץ" ב' זיתים, ולא "חופן" ב' זיתים. הוא מדברי חד מקמאי והוא בפירוש הר"ש משאנץ לספרא (תו"כ פרשתא ב סוף פ"ב) שפירש כן להדיא וז"ל מעשה ביהשוע בן גמלא: ובפ' הבא על יבמתו (יבמות סא.) קאמר מינהו אין, נתמנה לא. כלומר המלך מינהו, אבל הכהנים וב"ד לא מינהו, שלא היה ראוי. דא"ר יוסף תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהנא רברבא. וא"ת למה לא היה ממונה מאחיו הכהנים והלא אדם חשוב היה, דאמרינן בבבא בתרא (כא.) זכור לטוב אותו האיש ויהושע בן גמלא שמו. וי"ל משום דבעינן גדול בקומה כדלעיל ריש פ"ב (וז"ל התו"כ שם והכהן הגדול מאחיו, שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר בכח בחכמה ובמראה), ויהושע קטן היה, דאמרי' ביומא ירושלמי ריש פ"ה והרים ממנו בקמצו, אפילו כבן גמלא שלא היה מחזיק קומצו כשני זיתים, עכ"ל. ובוודאי ט"ס בדבריו וצ"ל שלא היה מחזיק קומצו [אלא] ב' זיתים. ועכ"פ הרי שביאר בירושלמי "שקומצו" היה מחזיק ב' זיתים, ולא חופניו וגם לא חופן יד אחת.

והנה בקמיצת יד בינונית שלנו, דהיינו ג' אצבעות על פס ידו, נכנס כ 26 סמ"ק כמו שעשו נסיון בספר ארכ"ה מארץ מידה והרב יוסף מלמד בירחון אור תורה (תשע"ו חשון סי' כא עמו' קלח) ואילו בן גמלא היה קומץ 10 סמ"ק (ואם כזית 7 סמ"ק אזי היה קומץ 14 סמ"ק) וא"כ הוא רק כחצי מקמיצה רגילה שלנו והיו ידיו קטנות במעט משלנו, וכמו שכתב הסטייפלר זצ"ל בשש"ת פ"א סוף אות ח' שבתוספת חומש בגדול היד יכנס כפליים בנפח. וא"כ היו ידיו קטנות בחומש מהיד הבינונית שלנו ואינו בגדר ננס.

עוד יש להוסיף מה שכתב לדחות בספר מידות ושיעורין של תורה (פט"ו הערה 142 עמוד רנט) שיתכן שהיה בן גמלא בעל בשר (חוץ ממה שהיה קטן בקומתו) והיו אצבעות ידיו שמנות, ולכן יכול היה לקמוץ אלא רק ב' זיתים אבל לא היו ידיו קטנות כידי ילד, אלא גדולות ושמנות. וממילא לא קשיא מידי ולא הייתה שום התקטנות בזיתים ובביצים ובידיים כלל.

ענף ח

"כזית" כגודלו במתן תורה או כגודלו שבכל דור

**אם נוכיח בבירור שהתקטנו הזיתים מזמן חז"ל, האם משערים
כמו גודל ונפח הזית שהיה בזמן מתן תורה וחז"ל, או שבכל דור
יש לשער כפי גודל ונפח הזית הבינוני שבאותו הדור.**

הנה בעיקר הדבר האם נשתנתה המציאות מזמן חז"ל לזמנינו ובאמת נתקטנו הפירות. וגם מתי היה כדבר הזה, האם בפעם אחת או שכל דור מתמעט והולך קמעא קמעא. הנה כבר בתורה מצינו שהמרגלים הביאו פירות גדולים מאוד מא"י. וכמו כן יש בגמ' כתובות (קיא:) על גודלם וטעמם המיוחד שהיה לפירות בארץ ישראל בזמן האמוראים. וכן הוא בירושלמי (פאה פ"ז ה"ג) ושם הוסיפו שבזמן ר' יוחנן השתנו הפירות (אלא ששם ר' יוחנן מדבר על טעם הפירות שהיה בין ילדותו לזקנותו, ולא על גודלם). גם בגמ' תענית (כג.) בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים (ר"ה גרס כזיתים) ועדשים כדינרי זהב, וצוררו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם, עיי"ש.

אלא שיש לומר כדברי הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (שער ב עמו' טו) שהיו אלו פירות מעטים יוצאי דופן בגודלם, ואולי גם גדלו רק במקומות מסויימים מאוד, ורוב הפירות היו תמיד באותו הגודל הטבעי כמו בימינו. ולכן גם הוזכרו שם לשבח דיחידאי הן ופרסמן הכתוב. אבל רוב הפירות הרגילים היו בגודלם כמו שלנו.

אולם אם נאמר שנשתנו הפירות ונתמעטו בכמות ובאיכות, יש לחקור, האם השיעורים שנמסרו למשה מסיני, כגון כזית וכביצה וכדו' הם שיעורים קבועים לפי הפירות שהיו בזמן מתן תורה, ואם נודע לנו שנשתנה הפרי מ"מ השיעור לא נשתנה, אלא שאנו צריכים לחקור ולדעת מה היה בימי קדם גודל הפירות והביצים. או שמא עצם השיעור הוא גודל הפרי שבכל דור ודור וכך נמסר מעיקרא בסיני, ואין צריך לחקור מה היה בימי קדם.

והנה גם בחקירה זו נחלקו הגאון חזו"א עם הגר"ח נאה זצ"ל. שהחזו"א (או"ח סי' לט אות ו. ובאגרות ח"א סס"י קצד) סבר שמעיקר הדין צריך ללכת אחרי השיעורים שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה פעם. והגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (ח"א שער ה עמו' מה והלאה) סבר שיש רק שיעור אחד שאינו משתנה לפי כל דור ודור.

וכשנעניין בפוסקים המוקדמים יותר, נמצא מחלוקת "חד סטרית" כאשר מצד אחד עומדים כל הפוסקים, שנחתו לברר חקירה וספק זה, ודיברו ודנו על נידונים מעין אלו, שהיה שינוי (או שחשבו שהיה) בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, וכולם פה אחד סוברים כהחזו"א שיש לשער בכל דור כגודל הפירות שלו. ועדיין לא מצאתי פוסק אחד שדן בזה בראיות והעלה אחרת.

ומצד שני נמצאים האחרונים שלא דנו בנידון זה כלל, ולא העלו חקירה זו בספריהם לכתוב עליה צדדים וראיות. ורק מתוך שתיקתם אנו למדים שכנראה סברו שיש לשער כמו גודל הפירות והביצים שהיו בזמן הקדמון. דהיינו מתוך שתיקתם של החכמים שראו זיתים שהם קטנים כגון מרן השו"ע וכל גדולי ספרד שחיו בארצות שגדלים שם זיתים, ואעפ"כ לא פקפקו על שיעור כזית לומר שיש לשער כפי הגודל שבדורינו זה. משמע שסוברים שיש ללכת אחר השיעור שהיה בזמן חז"ל (בהשערה שהוא הוא השיעור שהיה גם בזמן מתן תורה).

אינני יודע במשקל הכרעת ההלכה מי גובר על מי, האם סתימת רוב האחרונים

1. ובאמת נראה שכל מקום ומקום יש לשקול את הדבר במקומו ובנידונו הפרטי. ואין לתת בזה כלל והכרעה לכל המקומות כמובן. ובנידון דידן נראה יותר מסברא שיש להעדיף את המבררים המועטים על פני השותקים המרובים. חדא, שהרי המבררים כאן אינם מועטים כלל וכלל (אלא גדולי האחרונים כט"ב במנין). ועוד "שכל" המבררים הגיעו לאותה מסקנה בלי חולק (מלבד הגר"ח נאה זצ"ל) ועוד שהראיה מהשותקים אינה ראייה כל כך, שהרי רובם ככולם כלל לא ידעו מהמציאות לאשורה. ועוד שהרי הסברא דהלכה ככתראי היא משום שראו האחרונים דברי הראשונים ואעפ"כ חלקו עליהם. והכי נמי בנידון דידן שידעו משתיקתם ולא נתרגשו מזה. ועוד והוא העיקר, משום שהם נחתו לזה בטענות וראיות, והאחרים לא. וכעין זה מצינו במהרי"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יו"ט (סי' ג דף ט ע"ג) שכ' ז"ל אף דסוגיין דעלמא לפסוק כמרן אג דיתבינן בירושלים, מ"מ יש לחוש לזה להפריש על הכל, דמה שאנו תופסים עיקר דברי מרן לענין הלכה, הוא בדבר שנודע לנו בבירור שעמד מרן בעיקר הדין ודעתו דעת עליון הכריע לפסוק כן אבל בדבר שלא הוברר לנו אם עמד מרן בעיקר הדין וכו' ואפשר דלא יהיב אדעתיה לומר דזה תלוי בעיקר דין טעם כעיקר וכו' ומפני זה העתיק דברי הרמב"ם כמנהגו, וכל כהאי גוונא אינו מן הראוי לפסוק בפשיטות כדעת מרן, מאחר שלא נודע לנו שעמד בעיקר סברא זאת, וצריך לחוש לענין מעשה להפריש מן הכל, עכ"ל. והסתייפלר זצ"ל כ' במכתב שנדפס בס' חג האסיף (וייספס, סי' סה עמו' שלט) ז"ל אנו אין לנו אלא מה שמתברר מש"ס ופוסקים הראשונים ז"ל או הכרעת גדולי האחרונים ז"ל, שבא אחר משא ומתן עם דעות החולקים. אבל מה שנמצא באחרונים ז"ל הוראות בלא ראיות ובלא משא ומתן אין סומכין ע"ז בזמן שזהו נגד המבואר בש"ס ופוסקים, עכ"ל.

שמשיקתם עולה צד מסויים, או פירושם של מקצת אחרונים שכן דנו ונחתו לחקירה והעלו מסקנה אחרת. מה שברור הוא שבוודאי מידי ספק לא יצאנו, וממילא יש לנו צד חזק נוסף כדי לומר שמעיקר הדין שיעור כזית הוא כגודל זית שבימינו כי סברת האחרונים הנ"ל מצטרפת לכל הראיות וההכרחים הנוספים.

ואפתח בדבריו הברורים של הרב יד יהודה (סי' מא בקצר סק"ב) ששם דיבר להדיא על שיעור כזית. וז"ל: בשו"ע או"ח סי' תפ"ו כתב המחבר דכזית חצי ביצה ועיי"ש במגן אברהם דעל כורחך הוא פחות אך לחומרא לא דק. והצל"ח בפסחים (סוף דף קיה) כתב כיון דנתברר דהביצים שלנו נתקטנו על מחציתם, א"כ שיעור זית דהוא כחצי ביצה הוא כביצה שלנו. ובזה משער באכילת מצה ומרור בכל שיעורי התורה. והרב דעת קדושים (סי' מא סק"א) בא לחקור אם נחמיר גם כאן [לגבי טרפות הבהמה, בדין ניטל הכבד, שנפסק שם בשו"ע שאם ניטל הכבד אם שנתייר ממנו כזית כשר. ונסתפק בדעת קדושים האם לפי הצל"ח שנתקטנה הביצה, א"כ הזית הוא ג"כ גדול כביצה, ואם לא נשתייר כבד בגודל ביצה יש להטריף]

ואני תמה במאוד מאוד מה ראה לבוא בפלפול על שיעור זית נמי, הא בגמרא לא נמצא זולת "כזית" בכל מקום. ולא נתנו כלל השיעור כלפי ביצים. והזיתים היו מצויים הרבה במקומם. והיה ידוע שיעור כזית כמה הוא. ובזה כתבו שיעור לכל האיסורים והמצוות. רק התוס' בחולין (ק) מדייקו מהא דאמרינן פעם אחת דאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצה, ופעם אחת אמרינן דאין מחזיק יותר משני זיתים, דזית הוא כחצי ביצה וכו'. **"אבל על כל פנים העיקר הוא הזית" א"כ מוטב היה לו לחקור אצל אנשים הבאים מארץ הקדושה ומשאר מקומות אשר שכיחים שם זיתים והיה יודע היטב האיך לשער השיעור כזית. ואי נימא דבאמת גם הזיתים נתקטנו, מ"מ הברור כמו דנתקטנו הפירות כמו כן האנשים וכל העולם. וא"כ כשהחכמים נתנו השיעור זית לאנשים ההם, כמו כן בדור שלנו שנתקטנו נמי די כשיעור זית שלנו".** ובאמת כבר כתב הרש"ל ביש"ש חולין פ"ג סס"י פח וז"ל ואין זה תימה שפירות של שבעה מינים שנשתבחה בהן א"י שהיו משונים בגדלתם לפי הטבע של עתה שהרי קבלה בידנו מבעלי התוס' שזית הוא שיעור חצי ביצת תרנגולת אע"פ שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא אלא שנשתנו, עכ"ל. והביאו גם הט"ז בסי' מד וכן הוא האמת. **על כן הברור בעיני דא"צ לחפש ביצה גדולה לשער בו אלא כל שמחזיק חצי ביצה של תרנגולת סתם, הוא בוודאי שיעור כזית ועוד יותר, עכ"ל.**

הרי שדבריו ברור מיללו גם לגבי הל' טרפה, שיש ללכת לקולא אחרי הזית והביצה שבכל דור ודור. רק לא ידע המציאות כמה הוא כזית, לכן נצמד לשיעור חצי זית

שכתבו התוס' שהוא כחצי ביצה של זמנינו. ומי יגלה עפר מעיניו הקדושות של הגאון יד יהודה, והיה יודע שיעור כזית כמו שהוא לפנינו קטן כמות שהוא כ 5 סמ"ק והיה יודע על נכון שיעור כזית.

וכדברים הללו כ' הרב זרע אמת (י"ד סי' צ) לגבי שמועה משם מהר"ם פרובינצל זצ"ל שרצה להגדיל שיעור המקוה מהמקובל. ועל כך השיב שאין לחוש לזה כלל, כי הוא נגד קבלת כל הגאונים ראשונים וכו'. וע"ז הוסיף וכו' וז"ל וכי תימה דהיינו טעמא דהפריז מהרמ"ף על המדה, משום שיש חילוק בין הגודלים שלנו להגודלים של דורות הראשונים. זה לא ניתן ליאמר וכל שכן ליכתב. דלא מצינו חילוק בזה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים.

וכן מוכח מדברי הרמב"ם (בפ"ט מהל' ס"ת ה"ט) וז"ל רוחב הגודל וכו' הוא אצבע הבינוני וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו וכו', ע"כ. ואם איתא דיש חילוק בין רוחב הגודל של הדורות הראשונים לדורות שלנו, איך יכול הרמב"ם לדקדק בשיעור הגודל לפי הדור שלו, ניחוש דשמא המדה צריכה להיות יותר גדולה לפי הגודל של דורות הראשונים.

וכן מבואר עוד ממש"כ בהגהות מימוניות וכו' (שדנו אם משערים בצד הרחב של האגודל או בצד הקצר) ואם איתא דצריך לשער בגודל של דורות ראשונים א"כ מה מקום לשאלה זו הלא עכ"פ צריך שיהיה לנו קבלה ברוחב הגודל של דורות הראשונים.

ותדע עוד דאם לא כן, לדין בטלו כל השיעורים דאורייתא, בין לענין מקוה בין לענין שבת בין לענין סוכה וכיוצא, ומה הועילו רז"ל בתלמוד וכל הפוסקים לתת לנו כל השיעורים, כיון דאנו בעינינו כחגבים לגבי הגודל של הדורות הראשונים. הלא טוב היה להם ללמד אותנו בקבלה מדה מדודה באורך וברוחב לכל העניינים. **אלא ודאי הא בוכרא היא, ואם תמצי לומר דנכפפה קומתינו כמש"כ הריב"ש סי' רצה, על כורחך לומר דהשיעורים הם הלכה למשה מסיני לפי מידת האדם בינוני בכל דור ודור דלא ניתנה תורה למלאכי השרת וזה פשוט לכל מי שיש לו מוח בקדקדו, עכ"ל הרב זרע אמת.**

ומעתה בואו ונקח את כל דבריו וטענותיו אחת לאחת לענין שיעור כזית. שהרי כל הטענות הנ"ל בדיוק נמרץ אפשר לטעון ביתר שאת כלפי שיעור כזית, שבכל הש"ס וכל הגאונים והראשונים לא הזכירו כלל מהו מידת הכזית רק כתבו בסתם "כזית" (מלבד התוס' שכבר הוכחנו בבירור שלא ראו זיתים ולכן הוצרכו לראיות תלמודיות כמה הוא) וכמו שמבואר בברכות (לח סוף ע"ב) שר' יוחנן אכל זית מליח אחד ובירך עליו ברכה אחרונה והביאו ע"ז את המשנה בכלים שיש לשער לפי הזית הבינוני. ומה הועילו ההלכה למשה

מסיני והחכמים לשער בפרי הזית אם הוא מתקטן והולך מדורו של משה שמפורש בתורה שהיו פירותיה משונים בגודלם כמו שראינו במרגלים. וכי ניתנה תורה למלאכי השרת שידעו בדורות אחרונים ברוח הקודש מה היה גודל הזית.

גם הרב פתח הדביר (ס"י קצ קונט' כסא דחיי) שנה ושילש וריבע יסוד זה, שפשוט הדבר שאין ללכת אלא אחר השיעור הבינוני שבכל דור. המקום הראשון הוא שם בדף קצה ע"ג שהרב פתח הדביר חשב שהרוחב אגודל של הרמב"ם הוא יותר רחב מזה של הדור שלנו, וזאת מחמת שהרמב"ם כ' ששיעור רוחב אגודל הוא כז' גרעיני שעורה העומדים לרוחב צמודים זה לזה. והשעורים של הרב פתח"ד היו שמנות ברוחבן² ויצא להם לפי זה ששיעור האגודל של הרמב"ם היה רחב. ואילו שיעור האגודל שיצא לרב פתח הדביר כפי הבדיקה שעשה שטרך לברר מי הוא הגדול ביותר באנשי עירו ומי הוא הקטן ביותר וכשחישב את הממוצע ביניהם יצא לו שיעור אצבע קטן מרוחב ז' שעורות. וע"ז כתב שלא אכפת לנו מזה של הרמב"ם שהיה גדול יותר, כי יש לשער כל דור את הבינוני שלו.

ושנה פירקו שם בדף קצט ע"א שכתב שוב שאע"פ שהאצבע שלנו אינה כמו האצבע של הרמב"ם והאצבע של הרמב"ם קטנה מהאצבע של זמן התלמוד וכן האצבע שלהם היתה קטנה לעומת האצבע של דור המדבר, משום שהתקטנו הגופות, **והרביעית של הרמב"ם היתה יותר גדולה מהרביעית שלנו, ואעפ"כ פשוט שיש ללכת אחרי כל דור ודור. ושם גם הביא את דברי הרב זרע אמת (חיו"ד סי' ז) שהבאנו לעיל.**

ושילש דברו בדף רג רע"א וכ' שוב שאע"פ שהגופים השתנו ונתקטנו מזמן הרמב"ם, **והוסיף שם שגם המטבע דרהם של הרמב"ם היתה יותר כבדה מהמטבע שלנו³, מ"מ**

2. אילו היה יודע הרב זצ"ל שהיה להרמב"ם "סוג אחר" של שעורות לא היה מקשה מידי. כי השעורות של מצרים ארוכות ודקות וזה מה שהיה לרמב"ם, והשעורות של הרב פתח"ד היו שמנות וקצרות. ואין שום שינוי לא בגופות ולא בשעורות, אלא הבדל מקומות שנו כאן. וכמו שהחכימו בזה בס' הידורי המידות להרב מרגולין פרק ס עמ' 392 ובצילומים בסוף הספר של שני סוגי השעורה. וכבר קדמו בזה הגאון ר' שאול הכהן מג'רבא בקונטרס "מקום זרע" (נדפס בתוך ספר קרני רמים ח"ב פרשת שלח לך עמ' קיח) שכ' שהאחרונים טעו מחמת שלא היה להם את השעורים של מצרים שהן דקות וארוכות, ותו לא מידי. ולפי זה גם לא היה שינוי בדרהם כמו שחשב הרב פתח הדביר "שהדרהם נתקטן" אלא יתכן שהיה להיפך שהדרהם שלהם היה יותר כבד משל הרמב"ם.

3. למסקנה זו הגיע הרב זצ"ל, לא מכח "ידעה" שהדרהם נתקטן, אלא שיער כן היות והיה בטוח שהאגודל של הרמב"ם היה גדול יותר משלו בגלל רוחב ז' שעורות שהיה יותר גדול מרוחב האגודל. וא"כ לא הבין היאך יצא לו בשיעור האצבע ובמשקל הדרהם בדיוק כמו הרמב"ם כ"ז דרהם לרביעית הרי היה צריך לצאת לו פחות דרהם. ומחמת זה חשב "שהדרהם נתקטן". אבל אנו יודעים היום בבירור שההיפך הוא הנכון

לעניין שיעור רביעית יש ללכת לפי גודל הגופות שלנו **"כי אם האצבעות והדורהם נתקטנו, גם הגופים נתקטנו ויש כדי שביעה לגופים שלנו בשיעור זה. וכן לעניין שיעור קביעות סעודה בג' או ד' ביצים אנו משערים כמשקל הדורהם שלנו היום** והיינו טעמא כדאמרן דהגם שבכל דור ודור שיעורא דביצים והדורהם מתקטנים והולכים כדנבאר, כיון שגם הגופים מתקטנים סגי בביצים ושיעורי אצבעות שלנו לגופים שלנו, עכ"ל בשינוי מועט.

והפעם הרביעית הוא באורך מדף רז עמודה ג' ושם דיבר גם על שיטת הצל"ח שסובר שכיון שמוכח ממדידת האצבעות שהביצים התקטנו בחצי, לכן יש לשער שיעור חלה כפול ממה שהיה נהוג עד אז למדוד ע"פ הביצים. ודן עליו מכח הסוגיא שבת טו. שהדבר תלוי במח' חכמים ור' יוסי והלכה כחכמים שיש לשער ע"פ הביצים של כל דור ודור.

ועיי"ש בהמשך בתחילת דף רט (ד"ה ומכאן תשובה) שהביא שגם בר פלוגתיה הר"ר משה הכהן שהסכים עם הצל"ח לשער שיעור רביעית כפליים משום שהתקטנו הביצים. מ"מ כ' שם שברור הדבר שבכל השיעורים שאמרו חז"ל כגון עצם כשעורה ושרץ כעדשה וכדו' אין לנו אלא כגודל השעורה והעדשה שנמצאת לפנינו בדור הזה. וכן אילו היו מוסרין לנו חז"ל שיעור הרביעית ע"י ביצים ודאי שאז היינו משערים כמו הביצים הקטנות שלנו. אבל מאחר ששיעור הרביעית ניתן ע"י האצבעות לכן אין לנו להתחשב בביצים אלא רק באצבעות, ע"כ עיי"ש באורך.

הרי לך שכולם כאחד מודים שבכל השיעורים שנמסרו מחז"ל בפירות וביצים וכדו' יש ללכת רק אחר הבינוני שבאותו הדור אע"פ שיודעים בבירור שהיו יותר גדולים פעם. וא"כ בואו וניקח מזה ראיה לשיעור כזית, שכיון שהוא שיעור עצמי שאינו תלוי בשום גורם אחר, בוודאי לשיטתם יש ללכת אחר הזית הבינוני שבדור.

ובאמת שיש להתפלאות הפלא ופלא עד מאוד על אלו הגאונים, הרב זרע אמת והרב פתח הדביר ונכד הגר"ח פאלגי' ר' משה הכהן, שאחר שכתבו בתוקף את כל הדברים הברורים האלה, שמצד הסברא הפשוטה מי שיש לו מח בקדקודו יודה שיש לשער כשיעור שבכל דור ודור וגם הביאו ראיות לכך, הנה לא זו בלבד שלא כתבו להעיר על השיטה הרווחת לנקוט כהתוס' לשער כזית כחצי ביצה, יתרה מזו אף הביאו בדבריהם להלכה ולא פקפקו בה מהטעם הנ"ל. שהרי הרב זרע אמת עצמו בספרו

"והדורהם נתגדל" ולא נתקטן (ואדרבא זה מסתדר עם מה שיצא במדידת הרב פתח הדביר כ"ז דורהם לין ואילו לרמב"ם יצא כ"ו דורהם והפתה"ד יישב זאת שכנראה היין שלהם יותר כבד משל הרמב"ם. אבל באמת אין צורך לזה וכאמור)

שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) פלפל בסתירה שיש בשו"ע אם כהתוס' שזית הוא חצי ביצה או כהרמב"ם שהוא פחות משליש ביצה וכ' שגם מרן השו"ע מודה מעיקר הדין לרמב"ם ורק החמיר לכתחילה כהתוס', עיי"ש והובא בשו"ת חזו"ע סס"י כח בהערה. ותמוה מאוד שהרי הרב זרע אמת היה באיטליה ושם גדלים זיתים וידע צורתם וגודלם ואיך התעלם ממה שסבר שיש לשער בזיתים שבכל דור ודור?

כמו כן יש לתמוה יותר על הרב פתח הדביר שבקונטרסו שם כתב כמה פעמים שכזית הוא תשעה דרהם עי' למשל בדף קצו עמודה ב' ד"ה ומכל האמור. והיותר תימה רבתי הוא מה שכ' בדף רג סוף עמודה א' שבתוך דבריו שמבאר שם שיש ללכת אחר הביצה הבינונית שבכל דור ולא להתחשב במה שהיה בדורות עברו, באותו קטע ממש כתב מיד וז"ל וכן נמי לעניין כזית פת משערין במידה זו בגודל אדם בינוני שכשנמלא מדת הרביעית מפת אפוי פרורין דקין אחרי מיעון החלל עולה ז"ך דרהם כמו שמדד הרב נר מצוה (סיד, ח"ב סי' טו"ב) כנז' שהוא ביצה ומחצה, א"כ כזית הוי ט' דרהם כדברי הרב בית דוד ז"ל (בסוף או"ח דף קלו סוף ע"א), עכ"ל. הרי שלגבי שיעור כזית תפס החבל מב' ראשין, שמצד אחד ממד אותו על פי רוחב האגודלים שלנו, שהוא קטן ממה שהיה מימי קדם (לפי דעתו) ומצד שני תפס סברת התוס' שכזית הוא חצי ביצה כמו שהיה בזמן חז"ל ולא כמו שהוא לפנינו היום. וגם עליו תחול תמיהת הרב יד יהודה שהבאנו בראש דברינו, היכן ראה הרב ז"ל חובה קדושה לשער שיעור כזית כחצי ביצה, וכאילו כך נמסר מסיני, הלא שיעור כזית הוא שיעור עצמי, ואינו תלוי כלל וכלל בשיעור הביצה. וא"כ היה לו לזעוק ברמה ששיעור כזית הוא כגודל זית בינוני הגדל בעירו איזמיר שבטורקיה ששם מצויים זתים, בדיוק כמו שכתב במשפט לפני כן על הביצה והאגודלים והרביעית, וצע"ג ומצווה ליישב.

ולחומר הקושיא, הקרוב אלי הוא, שלא ידעו מזיתי ארץ ישראל וחשבו שהזית האגורי שנשתבחה בו א"י היה גדול ושמן, ולא לא נתרגשו מהזיתים שראו אצלם במקומם, כי אם היו מרגישים בקטנות הזיתים היו צריכים לפחות לדון בהם ולאלפינו בינה איך לדונם. ולא לסתום דבריהם בפשיטות שהזית חצי או רקוב לשליש ביצה.

איך שיהיה, אין מנוס בשום אופן מלומר, שעל פי דבריהם יוצא בבירור ששיעור כזית בימינו צריך להיות כגודל זית בינוני שלנו שהוא לכל היותר כ 7 סמ"ק וזה ברור.

תמיהה זו יש לתמוה גם על שו"ת דברות יעקב (דהאן, ח"ב קונ' השיעורים פ"ו) שהאריך והביא מדברי הפוסקים שיש ללכת אחר הביצה הבינונית שבכל דור דוקא. והנה כשהגיע לדבר בפרק ז (עמו' רנא) על שיעור כזית כתב ששיעורו הוא 17 סמ"ק. ושם דן באורך את שיעור כזית כלפי הביצה כפי העולה מהפוסקים בהלכות עירוב בדברם

על הגרורות. ושכח מה שכ' סמוך ונראה שיש לשער רק לפי הבינוני שבכל דור ודור. וכאילו נמסר למשה מסיני שיש לחשב את הזית כלפי הביצה, אתמהא.

גם בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קכז ד"ה לכן נ"ל) כ' וז"ל ובתשובה אחרת (או"ח קפא) כתבתי שלפע"ד גם כי ידעו מעולם שהדורות משתנים והולכים, מ"מ כן הדין שישערו בכל דור ודור לפי אגודלו של אותם בני אדם ומסתמא עפ"י זאת השינוי ישתנו כל הדברים הבינוניים שבאותו הדור, ותהיה האמה בכל דור לפי אנשי אותו דור ושיעורי האיסורים והמצות לפי אותן המדות, וכעת הזאת מצאתי שכבר עמד על סברא זו הגאון חוות יאיר בתשובתו הנפלאה שבסוף ס' חוט השני (סי' צז), עכ"ל.

ובסימן קפא האריך לפקפק על הצל"ח שהיה פשוט לו שצריך לשער לפי הביצה שהיתה בזמן חז"ל⁴. בתוך התשובה כתב כן גם לעניין כזית וז"ל והנה זה לי שנים רבות עמדתי על החקירה הלא ברכתן של ישראל היה חטים ככליות ועדשים כדינרי זהב [תענית כ"ג ע"א] ומסתמא כל הפירות ככה ועיין כתובות קי"ב ע"א אפרסקא כאילפס וקטופי כעגילי, וא"כ קרא ארץ חטה ושעורה וכו' דכולו לשיעורא נאמר [ברכות מ"א ע"א], והרי קרא מיירי בפירות של ארץ ישראל, ואין נשער בזיתים שהיו גדולים מאד וכו'. וכעת נלע"ד בישוב קושיא הנ"ל, דכשם שהיו פירותיה משונים לטובה, כך היו גידולי האנשים ובריאות גופם באופן טוב ונאות והיה שיעור אכילה דידהו בזית דידהו, עכ"ל.

גם בשו"ת חסד לאברהם (תאומים קמא סי' יח ד"ה ולפענ"ד והלאה) האריך וכתב שאע"פ שדברי הצל"ח נכונים לגבי שיעור רביעית, ובאמת התקטנו הביצים, מ"מ לגבי דברים התלויים בביצה או בזית יש ללכת אחרי הביצה והזית הבינוני שבכל דור ודור (כמובן שגם הוא לא ראה זיתים ולכן כותב שם שכזית הוא חצי ביצה כמש"כ התוס' כי חשב שכן הוא הזית כל עוד לא הוכח אחרת)

וכן הסכים בשו"ת בית יצחק (שמעלקיס, ח"ב חיו"ד סי' קלג) שדן שם על המחלוקת בין הצל"ח לחת"ס הנ"ל, האם יש ללכת אחרי הבינוני שבכל דור או אחר השיעור הקודם. ואחר שפלפל על דברי תשובת הגאונים שכתבו שהפירות והביצים לא משתנים (שהו לכאו' דלא כהצל"ח), וגם הביא ראיה מהירושלמי ריש פאה דלא כהצל"ח, ואח"כ דחה

4. ובתחילת התשובה צידד החת"ס "שלעניין שיעור אתרוג בלבד" ששיעורו כביצה, אפשר שגם הצל"ח יודה שיש ללכת אחר גודל הביצה שבזמנינו. וזאת מפני ששם לא נאמר "שיעור" בסיני "כביצה" אלא חכמים אמרו גודל אתרוג כביצה משום שבזה הוי "גמר פרי" וא"כ גמר הפרי נמדד לפי כל דור ודור כלפי הפירות שלו. אבל בדבר שתלוי "בשיעור שהוא הלכה למשה מסיני" מודה החת"ס שישבור הצל"ח "שנמסר למשה שיעור קבוע" ושיש לשער לפי מה שנמסר בסיני שיעורו כפי הגודל דאז, ואין הדבר משתנה לפי הדור. ודלא כמי שטעה בדברי החת"ס כאילו גם הצל"ח יודה שיש לשער כזית לפי כל דור וגודלו, דליתא.

הראיה. מ"מ סיים וז"ל ובגוף הדין נראה דצדקו דברי החולקים על הצל"ח, היינו באיסורי אכילה דתליא בכזית שהוא שיעור חצי ביצה אף שנתקטנו הבצים. מ"מ כאן שאמרה תורה דשיעור חצי ביצה חשוב הוא לחייב עליה אף שנתקטנו הבצים מ"מ השיעור חשוב הוא. וכיוצא בזה כ' הרשב"א שבת צ"א דאף כזית שנתפח חשוב הוא לענין שבת כיון שנראה ככזית וע' תשו' ח"ס א"ח סי' קכ"ז ותשו' חסד לאברהם סי' ח"י שכתב ג"כ כן וע' בספרי לאו"ח סי' ל' שהארכת לענין כזית שנתפח. ולכאורה י"ל כן בכל השיעורים דחשיב בקרא דארץ חטה ושעורה ארץ זית שמן דדרשין בריש עירובין לשיעורין אף דהוא רק אסמכתא ושיעורין הלכה למשה מסיני כדאמרין שם מ"מ כיון דאסמכתא אקרא לא ישתנו שיעורין אלו אף שיתקטנו, עכ"ל. וכמובן, שאע"פ שכתב בדבריו שכזית חצי ביצה הוא רק למי שלא יודע באמת כמה הוא הכזית של הדור שלנו, כי אם יודע הוא אזי אין שום משמעות למה שפעם בזמן חז"ל היה הזית חצי ביצה, כי באמת אין שום שייכות בין הזית לביצה כלל וכמ"ש הרב יד יהודה שבתחילת דברינו.

כמו כן דנו האחרונים להביא ראיה ליסוד זה, מדברי הש"ך יו"ד (סי' מד ס"ק יב) בשם הראב"ן (סי' רנו) דהנה בשו"ע שם ס"ה מבואר שכוליא שנתקטנה, בבהמה דקה עד כגודל של פול כשרה. ובבהמה גסה עד גודל של "ענבה" בינונית כשרה. ומוכח שהענבה יותר גדולה מהפול. וע"ז הביא הש"ך שכ' הראב"ן וז"ל ובגסה עד כענבה בינונית והוא יותר מפול, "ובמקומן בארץ ישראל היו הענבים גדולים", וראיתי מעשה במגנצ"א בגסה שהקטינה כענבה והכשירוה, עכ"ל.⁵

5. ובאמת עיינו הראות היום שהענבה הבינונית יותר גדולה מפול (ורק צריך בדיקה אם הענבה הבינונית יותר גדולה מזית בינוני שלנו. ופול הוא פחות מחצי זית כמבואר בגמ' חולין קיח: וברש"י שם ובמאירי) ולא רק "היו" הענבים גדולים יותר, אלא "עדיין" גדולים יותר ולא השתנה שום דבר. וכנראה בחו"ל אצל הראב"ן היו ענבים קטנים מאוד ולכן נתקשו. גם מהר"י בן חביב שהביא הב"י שם שכתב שהענבה בזמנינו קטנה מפול, גם הוא לא היה בארץ ישראל אלא בספרד ובשאלוניקי, וכנראה אצלם הענבים היו קטנים מאוד כמו ענבי יין שלנו הנקראים מרלו וקברנה סובניון. ושו"ר שכן כתב היעב"ץ (סי' רב) ואעתיק לשונו ז"ל אבל באמת נראה שטעות היא ביד מהרי"א והגדולים הנמשכים אחריו, להחליט שעור פול סתם יתר על ענבה בינונית, כי לא יצדק זה אלא בפול הגס (שממנו גרים הקלקי מרובע, עיין שאלת יעבץ סי' ס"ט) זה המין בלבד גדול הוא בתולדתו כל כך, כאשר אמר מהרי"א, וחשב שהוא פול סתם. ולא היא, כי אמנם סתם פול קטון הוא ודאי מענבה בינונית, גם בזמנו ובארצות הללו שענביהם קטנים, אצל"ב בא"י ובמדינות המזרחיות, שאפילו הבינונית גסים משלנו, אין ספק שהם גדולים מפול סתם, שבו שער חכמים בכ"מ (חוץ מגרים של נגעים) ולא קשה מידי, א"צ כלל להוציא לשון ענבה שם ממשמעותו.

והעירו לי שעכ"פ אין להביא שום ראיה מגודל הענבים שלנו, כי הם ענבים בהנדסה גנטית עם הרכבות והתערבות אנושית לעשות בהם כרצונם. וא"כ צריך לבדוק ולחקור רק בזנים של ענבים שלא נגעה בהם יד אדם, ואז לראות אם נכונים דברי. ולכן יצאתי ובדקתי ומצאתי מאמר נפלא על זני הענבים בעבר בארץ

וכ' ע"ז הגאון ר' ברוך פרנקל תאומים בהגהות אמרי ברוך וז"ל מדכתב הראב"ן בעצמו שהענבים היו בזמן הקדום יותר גדולים, ועם כל זה מביא מעשה דמגנצא שהכשירו באשר ראו שהיה כענבה, והיה על כרחו כענבה שבזמנם, דמנא ידעו שיעור ענבה דבארץ ישראל, אלא ודאי דכל השיעורים הכל לפי העת והזמן⁶. ומזה יש לדחות דברי הצ"ח במסכת פסחים דף קי"ח ע"ב ד"ה והואיל, עכ"ל. גם בהגהות בפמ"ג (במשבצות ס"ק יב) ובהגהות חת"ס למדו בדברי הראב"ן שהכשירו במעשה דמגנצא כמו הענבה של עכשיו. אלא שהם תמחו ע"ז, ועי' בהערה⁷.

ישראל. ושם עשו חוקרים רבים מחקר מקיף מאוד על זני הגפן המסורתיים העתיקים שנשארו מאותה תקופה קדומה עם הצלבה למקורות חז"ל. והביאו שם את דברי הגמ' שבת (סב: - סג.) על שני סוגי יין שהאחד נקרא גורדלי והשני חרדלי, שהיו מהווים משל על האשה שנמשלה לגפן, עיי"ש בגמ' ותבין. ור' מנחם די לוזאנו שחי בירושלים לפני כ-450 שנה מבאר את דברי הגמ' על פי שני מיני גפן שהיו בימיו בא"י. וכותב וז"ל ועד היום יש בירושלים שני מיני יין, יין "ג'נדלי" ו"חמדני". הענבים הג'נדלי רכים בלעיסתם וינם חלש רמז לבעולה. והחמדני קשים בלעיסתם וינם חזק רמז לבתולה, עכ"ל. והחוקרים הנ"ל כותבים שאת שני הזנים הללו שמזכיר ר' מנחם דילוזנו מגדלים עד היום הכפריים המקומיים בימינו באזור ירושלים בית לחם ובנימין, שהראשון נקרא בפיהם ג'נדלי והוא בעל קליפה עדינה והשני נקרא חמדאני והוא עם קליפה עבה ומוצקה יותר. כאן האריכו החוקרים בגודלו ותכונתו של כל זן. ומה שנוגע לעניינינו הוא שהם כותבים על גודל הענב של שני המינים וז"ל הענב גדול 2 ס"מ אורך, 1.6 ס"מ רוחב, צורתו ביצה מוארכת, ע"כ. הרי לנו אינם קטנים כמו ענבי מרלו וקברנה סובניון אלא גדולים. ובוודאי גדולים יותר מפול המצוי היום נכמו שאמרו בגמ'. (דרך אגב אין תזכורת האם ענב קטן יותר מזית או לא. ויש קצת ראיה מהירושלמי שהענב קטן מזית, כמו שכתבנו לעיל ענף ז' ואולי באמת בזמן חז"ל בעצים האורגניים שלא עברו תהליכים גנטיים וסוגי הרכבה כמו בימינו באמת היה הזית גדול מהענב כמו ששמענו בירושמי)

6. ואני הקטן תמהתי טובא, כיצד יתכן הדבר ללכת בבהמה גסה לפי שיעור ענבה של זמנינו, ואילו בדקה לשער כגודל פול שבזמנינו שהוא גדול מענבה, הרי לפי זה יהיה יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, שלפי זה בדקה ישאר השיעור כפול שהוא יותר גדול מענבה בזמנינו ונמצא לפי"ז שהבהמה הדקה תהייה יותר קלה מהגסה. שבדקה מחמירים שכבר מגודל כגריס טרפה אע"פ שהוא יותר מענבה ואילו בגסה אם הקטינה כגריס כשרה עד כענבה. ושור"ב בס"ד בס' מור וקציעה סי' רב שהרבה לתמוה על הסוברים כן, וכתב גם הטענה הנ"ל. גם כתב שפול זה הוא פול הקטן, ולא גריס הקלקי הגדול שמשערים בו כתמים. וגם העיד שבזמנו פול קטן מענבה של א"י וארצות המזרח ולא כמו הענבים הגדלים בחו"ל בארצותם. ושור"ב בס' שיעורין של תורה (סי' ט סוף אות ו) שעמד ג"כ בקושיא הנ"ל וכ' דפשיטא שלפי הנ"ל שאנו מכשירים בגסה כענבה שבזמנינו אזי גם בדקה נכשיר, וכל שיעור פול בדקה בא רק להקל אם הענבים יותר גדולים. אבל אם הענבים קטנים אזי יורד גם שיעור הבהמה הדקה ג"כ לענבה, עיי"ש.

7. ובפמ"ג ביאר תמיהתו וז"ל ומכל מקום קשה דלמא בשיעורא דידהו משערין, ודוחק לומר דנשתנה הטבע בבהמה גם כן, עכ"ל. והמדקדק יראה שלא חולק על עצם היסוד שבענייני השיעורים יש ללכת אחר השיעור שבאותו הדור, אלא כל פקפוקו מצד אחר הוא, דדלמא לא נשתנה טבע הבהמה שאינה יכולה לחיות עם כוליא בגודל ענבה של פעם ומי אמר שבגלל שהענבה נתקטנה גם טבע הבהמה נשתנה להיות כמוה. ובנוסח אחר: תמיהת הפמ"ג שנתנת שיעור "ענבה" היא רק "סימן" שבהמה יכולה לחיות עם גודל כזה ואינה טריפה. ואין זה "עצם השיעור". ולכן אם נתקטנה הענבה מי אמר שטבע החיות של הבהמה עם כוליא קטנה

גם מהרש"ם בס' דעת תורה (יו"ד מד סוף ס"ק יח) הביא דברי מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה אמנם אפילו והלאה) והגהות אמרי ברוך הנ"ל והסכים לדבריהם שיש לשער בכל דור כבינוני שלו, עיי"ש.

אולם בס' עבודת הגרשוני (שטרן, סי' מד אות ג) הביא דברי האמרי ברוך הנ"ל וכ' לדחות זאת, דשאני דין התקטנות הכוליא שהוא רק טרפה מדרבנן ולא מהתורה, ולכן יש להקל בשיעור ענבה של זמנינו במלתא דרבנן, אבל שיעור כזית וכביצה הוא מהלכה למשה מסיני ולכן יש להחמיר כשיעור הגדול שהיה בזמנם, ע"כ עיי"ש. ולמדנו מדבריו שהחשיב הדבר כספק ולכן בדרבנן לקולא ובדאו' לחומרא. ועכ"פ גם הוא מודה לעיקר היסוד שבוודאי אפשר ללמוד מדברי הראב"ן שיש ללכת אחר כל דור ודור, אלא שסייג זאת רק לדברים דרבנן. ובאמת דבריו קשים קצת דלא נראה לחלק בין דאו' לדרבנן בדבר כזה, וצ"ע.

ובשו"ת בית שלמה (דרימר, מסקאלא, ח"ב או"ח סי' קז) כ' וז"ל הנה האחרונים חלקו על דברי הצ"ח ועיין בתשובת חתם סופר או"ח סי' קכז ובהגהת הגאון ר"ב פרענקל ליו"ד סי' מד ובתשובת חסד לאברהם סי' יח וכו' (וכבר הבאנו דבריהם לעיל) **ומוכרח הוא לפי החולקין על דברי הצ"ח שגם עכשיו יוצאין בכזית מצה כשיעור חצי ביצה דעכשיו, ועל כרחך צריך לומר דגם הזיתים נתקטנו כמו הביצים, עכ"ל.** והנה ברור שגם הרב בית שלמה לא ראה זיתים, ולכן כתב רק להשאיר את השיעור כזית כמו 'חצי ביצה של זמנינו' אע"פ שהסכים שיתכן שנתקטנה הביצה מזמן חז"ל. וא"כ לדבריו היום בזמנינו שהזית קטן יש ללכת אחריו, גם על הצד שנתקטן הרבה.

גם בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה אמנם אפילו והלאה) האריך לומר יסוד זה שיש ללכת בשיעורין ע"פ כל הבינוני של כל דור ודור. והביא שם שגם בשו"ת יד אליהו (מלובלין, סי' כו ד"ה אך דס"ל) כתב כן. וכ"כ בס' נפש חיה (מרגליות, תפוז ד"ה אולם הנה)

גם בס' משנת אברהם (פרייס. על הסמ"ג ל"ת קפב אות ד) כ' בשם האחרונים ששיעור ענבה הוא חצי ביצה ושיש סמך ורמז לזה. ואח"כ כ' וז"ל אבל כל זה רק רמז וסמך, אבל להטריף באם לא תשאר בכוליא כענבה היותר גדולה שיכולה להיות במציאות לא ידענא למה. וצ"ע דא"כ הא דאמרין כל המקרא הזה לשיעורין נאמר חיטה לבית המנוגע (סוכה ה) וכי נשער החיטה הכי גדולה במציאות כמו בימי שמעון בן שטח (תענית

נשתנה גם הוא? אבל לעולם הפמ"ג מודה לעצם הסברא היוצאת מדברי הראב"ן שבדברים שהפירות הם עצם השיעור בוודאי שאם נשתנו הפירות גם השיעורים נשתנו.

כג. שנעשו חיטין ככליות? וראה חולין קי"ט ע"ב תוס' ד"ה בחטי שכתבו דעדישים בימי שמעון בן שטח היו כדינר זהב וכו', עכ"ל.

וכן יש להוכיח מדברי הרב כנסת הגדולה (יו"ד סי' מד ס"ק כט הגה"ט שיטה נו) שאחר שהביא דברי המהרש"ל שכ' שהענבה בזמן חז"ל היתה גדולה מפול ועתה אנו רואים שהיא קטנה ממנו, ואין זה תימה כלל שהרי פירות שנשתבחה בהם א"י ידוע שנתקטנו שהרי כן ראינו בזית שקבלה בידנו מהתוס' שהוא חצי ביצה ועתה עינינו הרואות שהוא קטן הרבה מחצי ביצה. הוסיף הכנה"ג ע"ז וז"ל: ודבריו מוכרחים, שכשם שהאשכול נשתנה עכשו מאשכול של אותו זמן שנשאוהו במוט בשנים, מה שאין כן עתה אפילו עשירית ממנו, כך נשתנה הענבה ממש שבאותו זמן היתה הענבה גסה ביותר מזמן של עכשיו. והוסיף הכנה"ג שאע"פ שהפול לא נשתנה מ"מ כוונת מהרש"ל שרק פירות שנשתבחה בהם א"י נתשתנו ונתקטנו ולא שאר הפירות שלא נשתבחה בהם א"י, ע"כ עיי"ש.

וא"כ מוכרח לפי"ז שיסבור הכנה"ג שהולכים לפי גודל הפרי שבאותו הדור שהרי לשיטתו בזמן משה שניתנה תורה היו הפירות גדולים ביותר מאוד ואילו בזמן חז"ל היו יותר קטנים ועכשיו הם יותר קטנים. וא"כ כשם שבזמן חז"ל שיערו כשיעור זית המצוי ביניהם אע"פ שנתקטן א"כ גם אנו צריכים לעשות כן ולשער לפי הבינוני שיש לנו. שהרי לכו"ע אין אנו משערים כגודל שהיה בזמן מתן תורה שהיו הפירות גדולים עד מאוד.

ובדעת מהרש"ל והט"ז עי' בהערה דלענ"ד אין מהם הכרע גמור כיצד נקטו בחקירה זו⁸.

8. והנה בדעת מהרש"ל ביש"ש (חולין פ"ג ס"י פח) כיצד סובר בחקירה זו, הנה שם דיבר על השו"ע בסי' מד ס"ה הנ"ל בדין כוליא שנתקטנה מחמת חולי, שהדין בבהמה גסה כשרה עד כפול ובגסה עד כענבה. והביא דברי הב"י בשם מהר"י בן חביב שכ' ב' ביאורים מהי "ענבה" שבפי' הראשון פי' שכולית בהמה גסה עשויה חתיכות חתיכות נפרדות קצת זו מזו, וכל חתיכה אחת מהן נקראת ענבה. ובפי' השני פי' שהוא פרי הנקרא פיגו"ן והם עגולים קצת וארוכים. וסיים מהריב"ח וכו' ולפי"ז ראיתי שנאמר שענבה היתה גדולה בזמנם יותר מפול, שאין זה כן עתה. ועי' סיים מהרש"ל וז"ל והנה בודאי ענבה הוא כפשוטו [ענבה של גפן], כדעת רוב המחברים, שכתבו סתמא ולא פירשו בו כלום, ואין זו תימא שפירות של שבעת מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל שהיו משונים בגדולתם לפי הטבע של עתה, שהרי קבלה בידנו מבעלי התו' שזית הוא שיעור חצי ביצה תרנגולת, אף על פי שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא, אלא שנשתנו, עכ"ל. והט"ז הביא דבריו (סי' מד ס"ק יב)

והנה יש להסתפק בדעת מהרש"ל והט"ז האם הם סוברים להלכה שיש ללכת אחרי גודל הענבה בזמן הזה שהיא קטנה (וכמו במעשה של מגנצ"א שהביא הראב"ן) או דלמא רק באו לומר שפירוש ענבה היא כפשוטו "ענבי הגפן" ולא פיגו"ן (ודע שמה שנראה מהש"ך ס"ק יד שהבין בדברי מהריב"ח שפיגו"ן הוא ענבי הגפן. והאחרונים תמחו על דבריו דאינו כן. עי' מה שפי' דבריו בכנה"ג שגם הש"ך ידע והבין שהפיגו"ן אינו ענב של גפן, עיי"ש) וגם לא חתיכה שבכוליא הדומה

כמו כן העידו שהגר"ח מוולאזין זצ"ל נהג למעשה שכזית הוא כגודל זית קטן שבזמנינו וכמו שהביא הגר"ח נאה בשיעורי תורה (ח"א שער ה עמו' מו בהערה סק"א) מספר שערי רחמים (אות קסה בהגה) ובס' מנהגי הגר"ח (אות נא) אע"פ שרבו הגר"א (מעשה רב אות ע"ד ואות קה) סבר כדעת הצ"ח שהביצים נתקטנו, וכ' ששיעור חלה [שהוא תלוי בעיקר באצבעות ולא בביצים] הוא כפול ממה שהיה נהוג עד אז באשכנז. מ"מ בדבר שהשיעור תלוי בביצים ובפירות ולא באצבעות סבר שיש לשער לפי גודל הבינוני של הפרי באותו דור.

ועד אחרוני זמנינו כן סבר להלכה גם בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ג סימן סו) וז"ל הנה בדבר השיעורים שהביא כמה שיטות מהאחרונים ולי לא מובן פלפולי רבותינו בזה, כי ברור שאין לנו בשיעורים שנאמרו באצבעות אלא כפי האנשים שבזמנו, דאל"כ ליכא שום גבול דהרי אולי היו בדורות של חז"ל האנשים כפלים או פי שלש מכפי שבדורותינו, והיה להם לחז"ל להודיע לנו שיעור אחר קצוב שיהיה ידוע גם להדורות שלנו ואם יש שינוי הא ידעו ברוח הקודש שיתקטנו, עכ"ל עיי"ש עוד. וא"כ כמו כן נימא בעניין שיעור כזית אותה טענה ממש.

וכן סבר להלכה הגאון חזו"א (או"ח סי' לט סק"ו) ובאיגרות החזו"א (ח"א סוף מכתב קצד) שלמד בדברי הגאונים שיש ללכת אחרי השיעור שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה בזמן חז"ל, עיי"ש. ועי' מה שכ' על דברי הגאונים הללו בשו"ת בית יצחק (שמעלקיס, ח"ב חיו"ד סי' קלג) וע"ע באורך רב בס' שיעורין של תורה לסטייפלר זצ"ל בסי' ט שכולו עוסק בחקירה זו. גם הגרש"ז אוירבך סבר כן מעיקר הדין, וכמו שהביא בס' הידורי המידות (מרגולין, בהסכמות עמו' 48 ובסוף פ"א עמו' 91) שהורה וכתב לו שאם קשה לו "להדר" יכול לסמוך על שיעור הגר"ח ולאכול מצה כגודל זית של ימינו, עיי"ש.

ולא עומד בפנינו אלא דברי השו"ע וגדולי האחרונים הספרדים שראו וידעו גודל הזיתים ואעפ"כ כ' כדברי התוס' שכזית הוא כחצי ביצה. ובפשטות סוברים שיש

לענבה. אך לעניין דינא יודו שיש לשער הכוליא כמו הענבה הגדולה שהיתה בארץ ישראל, ודלא כהמעשה דמגנצ"א. וזה לא נתפרש בדבריהם כלל, ולכן אין להוכיח מהם שסוברים כאחד מהצדדים. אולם נוטה יותר לומר שסוברים שיש ללכת כפי השיעור שהיה בזמן חז"ל. דאם איתא שסוברים ללכת כשיעור שבזמנינו זה, היאך לא העירו וכתבו שבזמנינו שיעור כזית הוא קטן ולא גדול כחצי ביצה, הרי ידעו וראו שהזית הוא קטן ולא גדול. ומשתיקתם בכל מקום שהניחו שיעור כזית כמו שכ' בשו"ע שכזית הוא חצי ביצה משמע שסוברים שיש ללכת כהשיעור של זמן חז"ל ולא של זמנינו. ודלא כהרב הידורי המידות (מרגולין, פי"ד עמו' 187) שעירב את דעת מהרש"ל והט"ז עם הראב"ן וכ' שגם הם סוברים שיש ללכת אחרי כל דור ודור, עיי"ש. ולענ"ד זה אינו כי הם לא נחתו לבאר כלל כאיזה שיעור נקטינו ואין מדבריהם שום ראייה שנקטו להלכה כהראב"ן. ואדרבא יותר נראה דס"ל דאזלינן בתר שיעורא דזמן חז"ל וכנ"ל.

ללכת אחרי השיעור שהיה בזמן מתן תורה ושאינו משתנה לפי כל דור ודור. אולם כאמור הדעה הרווחת בפוסקים אינה כן וגם הסברא מסייעתם וכו"ל. וזה צירוף חזק מאוד להורות על שיעור כזית קטן ככל שאפשר ולא להגדילו כמו שנהוג בזמנינו.

זאת ועוד, שכבר ראינו לעיל שנים מגדולי ספרד, הלוא הם הרב זרע אמת והרב פתח הדביר שאע"פ שכתבו בחריפות שיש לשער כפי הבינוני שבכל דור, מ"מ כתבו שהזית חצי ביצה או לרמב"ם יתכן שהוא קרוב לשליש ביצה. והדבר תמוה אטו לא ראו זיתים מימיהם? וע"כ לומר שלא נחתו לחקור ולבדוק מי הוא הזית הבינוני באמת, כי בוודאי לא הייתה יכולת בידם על זה לברר מהו הזית הבינוני האגורי שנשתבחה בו א"י. ולכן נצמדו לדברי התוס' שחישבו את הזית לעומת הביצה, ולא כפי הפרי בעצמו. אבל אין ספק שאילו היו יודעים כמונו שהזית הבינוני הוא 5-7 סמ"ק בלבד, כן היו מורים למעשה כמו שהורו לעניין האצבע, אע"פ שסברו שנתקטנו האצבעות, כי מה ההפרש בין האצבע לזית?

אמור מעתה, כנראה שכן קרה לשאר הפוסקים הספרדים ויתכן שכן קרה גם למרן השו"ע, שלא היה סיפק בידם לחקור ולבדוק מי הוא הזית הבינוני באמת. ואל תתמה איך יתכן כדבר הזה? צא וראה היום כמה וכמה ת"ח שטוענים לנגדי בתחילת הדיבור "שלא ראיתי זיתים גדולים שבשוק" וחושבים שיש ויש עוד היום זיתים גדולים כשליש וחצי ביצה, ולא מתקררת דעתם, עד שאני אומר להם שזה הבינוני ע"פ נתונים מדויקים ממשרד החקלאות בארץ ובעולם, ולא ע"פ ראיית העין בשוק בלי בדיקה וחקירה. ואם היום חושבים כך, כ"ש וק"ו שהאחרונים היה להם לחשוב כך, כי להם באמת לא הייתה יכולת לברר זאת לאשרו. ולכן אין פלא מהשו"ע כל הפוסקים שלא חקרו והרגישו בכך כי לא היה יכולת בידם.

והגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (שער ה' אות ב עמו' מו) הוא **הפוסק היחיד שמצאתי שכתב לחלוק להדיא על היסוד הנ"ל** וכתב שיש לו כמה ראיות שהשיעור שנמסר מסיני הוא שיעור קצוב ומוגדר ויש ללכת אחריו. ואין השיעורים משתנים לפי הבינוני שבאותו הדור. הראיה הראשונה מיומא (פ). דדרשינן גבי טומאת אוכלין ששיעורו כביצה (ולא בכזית ככל התורה) מדכתיב "מכל האוכל אשר יאכל" אוכל שאתה אוכלו בבת אחת, ושיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת, ע"כ. והרי אם תתקטן הביצה מ"מ הרי בית הבליעה עדיין יוכל להחזיק כהשיעור ביצה הגדולה ואיך נקטין את השיעור בגלל הביצה כאשר עיקר הטעם הוא בגלל החזקת בית הבליעה שלא נתקטן, ע"כ.

ובאמת קושיא זו לא קשיא כלל, שהרי מבואר בדברי האחרונים החולקים הנ"ל שסוברים שהסתברות אומרת שאם יש שינוי בטבע הברואים הרי שכולם יורדים באותו היחס בשוה. ולשיטתם אם תתקטן הביצה גם האנשים יתקטנו ולא יוכלו לבלוע יותר מביצה בינונית שבזמנם. שהרי זה בדיוק מה שאמרו האחרונים הנ"ל שהוכיחו יסוד דבריהם מדברי הראב"ן שאמר שבגלל שהענבים נתקטנו גם שיעור כולית הבהמה הגסה איננה טרפה עד שיעור הענבה הקטנה שבימינו. וכן מה שכתבו ששיעור אתרוג שהוא כביצה הוא כגודל ביצה קטנה שבזמנינו כי גמר הפרי היום התקטן כדרך שנתקטנו הביצים. וכיוצא בזה תירץ בשו"ת ראש אפרים (מרגליות, ח"ג סי' טז ד"ה ומצאתי להגאון דף לב) על הקשר בין הביצה לבית הבליעה, שהקשה שם לפי שיטת הצ"ח שהביצה נתקטנה בחצי משיעורה שהייתה בזמן חז"ל, א"כ יוצא שבית הבליעה מחזיק כב' ביצים שלנו, וזה לא יתכן כלל במציאות כלל שיחזיק בית הבליעה כל כך, אפילו במרוסקים ואפילו בביצים בלי הקליפה. ותי' וז"ל ואפשר שבזמנם היה בית הבליעה של אדם בינוני מחזיק השיעור הזה, עכ"ל. גם הרב פתח הדביר בקונטרס כסא דחיי (סס"י קץ עמו' רג) כתב שבזמנם שהיתה כרסם רחבה היה שיעור הרביעית שלהם גדול כגודל האגודלים שלהם אבל היום שאנו כחגבים וכחושים לעומתם אזי שיעור הרביעית לפי האגודל שלנו הקטן, עיי"ש. וע"ע שם בדף רה ע"ב שכ' וז"ל והלא גם אתה ידעת שבבכל דור ודור הגופים מתמעטים והולכים ונהי בעינינו כחגבים, והגודלים נתקטנו הרבה, וגם הפירות והתבואה נתמעטו בכמותן ובמשקלם דשעורות דידן הן קלות וכחושות ממה שהיו בזמן הרמב"ם ז"ל, ואיך יוכל איש להשיג בזמן הזה שיעוריה דהרמב"ם ז"ל ממש, עכ"ל. גם בחיי אדם (כלל כזו אות טו) כ' שכשם שהביצים נתקטנו כך גם האנשים נתקטנו, עיי"ש. ונסתלקה תלונת הגר"ח נאה מעליהם.

ובזה נדחה גם הראיה שהביא מגמ' יומא עט: עיי"ש היטב בסוגיא וברש"י וממילא תראה שאין ראייתו מכרעת בצירוף היסוד הנ"ל דאמרינן שכל הבריא בין פירות בין בעלי חיים וביצים הכל מתקטן באותו היחס. עיי"ש כי אין צריך להאריך.

והראיה השלישית שהביא שם מהגמ' שבת (עח:) המוציא רבב בשבת מתחייב בשיעור "הראוי כדי לסוך תחת אספגין קטנה" וכמה שיעורה "כסלע" ומקשה הגמ' והתניא כגורגרת. ומתוך ששניהם שיעור אחד. והקשה הגר"ח נאה שהרי הגורגרת פרי היא ויכולה להשתנות ולפי זה אם תשתנה הגורגרת ישתנה השיעור של החיוב אבל סלע לא ישתנה לעולם וא"כ כיצד אמר שהוא שיעור אחד, ע"כ.

אך גם זה יש לדחות בפשיטות. שהרי עיקר השיעור הוא אינו "הלכה למשה מסיני" בגורגרת או סלע. אלא עיקר השיעור הוא כי דרך האנשים להוציא שיעור כזה

להשתמש בו כידוע בדיני שיעור הוצאת שבת שתלוי בכל מין ומין בדרך האנשים להוציא. וא"כ באמת אם תשתנה רק הגרוגרת ואילו האנשים עדיין יצטרכו שיעור גדול יותר של רבב כדי לסוך תחת האספגין בוודאי שלא יתחייבו כי באמת אין זה תלוי בגרוגרת כלל. והתנאים רק נתנו "סימן בעלמא" בדור שלהם שידעו האנשים כמה שיעור הוצאה. הגע עצמך וכי אם המלכות תשנה את גודל "הסלע" וכי יאמר מאן דהו שגם שיעור ההוצאה תשתנה? הרי ודאי שלא. וזאת מפני שהוא רק סימן לאותו מקום שהיה שם התנא שאמר זאת. וכמו כן נלמד מזה שגם התנא שאמר כגורגרת התכוון רק לסימן בעלמא ולא לתת שיעור הדומה לשיעורי ההלכה למשה מסיני כלל.

והראיה הרביעית שהביא שם מהשו"ע וכל הפוסקים שכתבו ששיעור כזית הוא חצי ביצה ולא העירו שהיום שהזית קטן ישתנה השיעור.

על זה כבר השבנו לעיל, שרוב ככל הפוסקים שכתבו יסוד זה באמת לא ראו זיתים ולכן המשיכו להיצמד לדברי הפוסקים. ומקצתם שראו זיתים (כמו הגר"ח מוולאזין והחזו"א) באמת הקטינו את השיעור מעיקר הדין כגודל הזית שלנו (ובאמת החזו"א זצ"ל שלא היה סיפק בידו לידע כמה גודלו המדויק של הזית הבינוני, באמת החמיר עד שליש ביצה) ואילו הרב זרע אמת ופתח הדביר ור' משה הכהן שגם הם כתבו יסוד זה, והם היו באיזמיר שבטורקיה שמסתמא ראו זיתים, הנה באמת יש לתמוה עליהם מאוד איך לא דנו בעניין זה כלל. וכתבנו שע"כ שלא היה סיפק בידם לבדוק את גודל הזית הבינוני שבארץ ישראל וחשבו שהזיתים גדולים יותר. אבל הדבר פשוט, שלפי היסוד שייסדו, ברור שלדעתם יהיה שיעור הכזית כמו גודל הזית הבינוני בימינו, כי אין שום חילוק בין מה שכתבו לעניין האצבעות ושיעור עצם כשעורה ושרץ כעדשה ושיעור הביצה לעניין טומאת אוכלין שבכולם כתבו שיש לשער כמו הבינוני שבכל דור ודור. ומאי שנא כזית מכל אלו?

ועל הראיה החמישית שהביא מככותבת הגסה שהיא לכל היותר כחצי ביצה, ואעפ"כ עדיין מורים הפוסקים שיש לשער אותה בפחות מעט מביצה כמו שהיתה בזמן חז"ל.

ע"ז אשיב בפשיטות, דהנה הגר"ח נאה עצמו בהקדמת ספרו שיעורי תורה בעמוד השני כ' וז"ל והנה על כותבת לא קשיא (למה לא נתנו הגאונים שיעור מדויק במשקל) דהרי נחלקו בגמ' יומא (עט:) רב יהודה ורב זביד אם היא יתירה מכביצה או חסרה מכביצה, דהוי פלוגתא במציאות, וע"כ דכותבת הגסה לא היה בבבל ועל כן נחלקו בשיעורה וכו', עכ"ל. והנה בוודאי מודה הרב ז"ל שהיה בבבל ריבוי תמרים גדול יותר מאשר בא"י, וכמו שמפורש בגמ' פסחים (פז סוף ע"ב) תני רבי חיאי יודע הקדוש ברוך הוא את

ישראל שאינן יכולין לקבל גזרות של רומיים, לפיכך הגלה אותם לבבל. עולא אמר כדי שיאכלו תמרים (שיש בבבל הרבה - רש"י) ויעסקו בתורה. עולא איקלע לפומבדיתא, הביאו לו סל של תמרים. אמר להם: כמה מאלו אפשר לקנות בזוז אחד? אמרו לו שלש בזוז אחד. אמר בתמיהה, מלא הסל של דבש בזוז, ובבלאי לא עסקי באורייתא. בליליה צערוהו התמרים שאכל הרבה מהם. אמר: מלא הסל של סם המות בזוז, ובבלאי עסקי באורייתא, עכ"ל. וא"כ היו מצויים תמרים בבבל בזמן האמוראים יותר מאשר בארץ ישראל. ואעפ"כ לא ידעו לשער מי היא אותה ככותבת הגסה משום שהיא איננה מצויה. וא"כ לפי זה היאך נוכל להקשות למה אנחנו מורים לשער בכותבת קרובה לביצה כאשר לא רואים היום ככותבת הגסה בגודל קרוב לביצה? הרי גם בזמן הגמ' לא ראו כותבת כזאת כי היא איננה מצויה. ומסתמא אם נחקור הדק היטב נמצא לבסוף כותבת הגסה בגודל כזה ולכן אין כאן שום תמיהה.

והנה גם הסטייפלר זצ"ל בס' שיעורין של תורה (סי' ט אות ח) העיר שלא מצינו בינינו ככותבת גדולה כזו קרובה לביצה. וכתב לדחות דכיון ששיעורו בכותבת "הגסה" א"כ יש לשער בכותבת הגסה הנמצאת בכל המדינות ולא רק ממה שלפנינו, ע"כ עיי"ש.

ובאמת היום יש ויש ככותבת בגודל קרוב לביצה, והתמר הגדול בארץ אורכו 10 ס"מ וא"כ הוא בוודאי כ 40 סמ"ק. וכן העיד לי ידי"נ הרה"ג ר' אמיטי אילני שליט"א שהגיע לידיו תמר גדול ומדד אותו ועלה לו 45 סמ"ק כשיעור ככותבת הגסה שהיא פחות מביצה מעט (אלא שלא בדק כמה היא "בלי חללה")

ויש להוסיף עוד שאם נסבור כהפוסקים (הבאנו דבריהם לעיל מאמר א ענף ד ד"ה התירוץ השלישי) שאמרו שמדובר בככותבת ביחס לביצה בלי קליפתה, ובפרט לפי רוב האחרונים (הבאנו דבריהם לקמן מאמר ב' ענף ד) שסוברים שביצה בלי קליפתה היא פחותה ברבע מביצה בקליפתה, אזי הדבר לא יהיה קשה כלל מהמציאות של ימינו. כי לפי זה ביצה בלי קליפתה היא 38 סמ"ק ובודאי אפשר למצוא ככותבת כזו גם בימינו ולק"מ.

עוד יש לדחות ששיעור ככותבת אינו דומה לשיעור כזית כלל. כי שיעור כזית מבואר בגמ' יומא פ. לר' יוחנן שהוא הלכה למשה מסיני, וזהו עצם השיעור "כזית". ולכן בו יש ללכת (לפי האחרונים הנ"ל) אחר הזית שבכל דור ודור, כי כך נמסר מסיני. אבל שיעור ככותבת יש לומר שאינו בכלל "שיעורים הלכה למשה מסיני". אלא עצם השיעור הוא אכילה שיש בה יתובי דעתא (יישוב הדעת) כמבואר בגמ' יומא (פ). שלמדו זאת מדכתיב גבי יום כיפור לשון "עינוי". ומסרו הכתוב לחכמים לשער בכמה כבר יוצא מידי "עינוי" ושיעור חכמים שבכותבת יש יתובי דעתא (יישוב הדעת) אבל באמת אין זה עצם השיעור ואינו משתנה לפי כל דור ודור. וכן נראה מהגמ' יומא פ:

עי' לשונה בהערה⁹. הרי להדיא לכא' שאינו הלכה למשה מסיני לשער בככותבת אלא שיעור חכמים הוא שמסרו הכתוב להם. וכן נראה מדברי רש"י ביצה (ז: ד"ה ושיעורו) וז"ל ולהכי נקט [בית שמאי] "כותבת", דבהכי הוי יתובי דעתא, כדמפרש טעמא ביומא (עט, א), אי נמי: שיעורין הלכה למשה מסיני, עכ"ל. הרי שאפשר לומר שככותבת אינה מהלכה למשה מסיני כלל. וממילא לא קשיא מידי על האחרונים הנ"ל כי תמיד יש לשער בשיעור ככותבת של זמן חז"ל לכו"ע דבהכי איכא יתובי דעתא בן לקטן שבקטנים. וכמו שאמרו בזמן חז"ל שאין הבדל בין קטן שבקטנים לעוג מלך הבשן כמו כן בימינו אין הבדל גם אם נאמר כהאחרונים הנ"ל שהגופות נתקטנו מ"מ יש לשער רק בככותבת של זמנם דבהכי איכא יתובי דעתא. משא"כ שיעור כזית שהוא עצם השיעור שנמסר מסיני, בזה יש לומר שכך נמסר לשער כהזית הבינוני שבכל דור ודור.

באופן שהעולה בידינו: שאין לחקירה זו הכרע וראיה ברורה, גם הראשונים לא דברו בה להדיא. אך זאת נדע: שרוב ככל הפוסקים¹⁰ שנחתו לחקירה זו הכריעו בין מהסברא בין מראיות מש"ס ופוסקים, שיש ללכת אחר הבינוני שבאותו הדור ובאותו המקום, כי כך נמסר השיעור מסיני מעיקרא, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת או לבעלי רוח הקודש בלבד לדעת גודל הפרי שהיה בזמן מתן תורה דוקא. ואם היה הדבר כן, היו חז"ל טורחים למענינו ואומרים לנו שיעור מדויק לכל דבר, וידאגו שיעבור בקבלה דור אחר דור כדי שנדע שיעורו האמיתי, ולא לסתום דבריהם ולומר "כאצבע" "כזית" "כביצה" "כשעורה" "כעדשה" כאילו הם שיעורים ברורים וקיימים לעד לעולם ואינם משתנים. ולא מצינו אפילו פוסק אחד שיחלוק על זה מלבד "הטענה היחידה" משתיקתם של הפוסקים שראו זיתים ופירות ולא כתבו לשנות את השיעורים. ובאמת טענה זו עצמה צריכה יישוב איך לא דנו בעניין זה ולא נחתו לברר ספק חשוב זה. וביותר יש להעיר מהפוסקים שכתבו להדיא שיש

9. מתקיף לה רבי זירא: מאי שנא אכילה [ביוה"כ] - דכל חד וחד [מתחייב] בככותבת, ומאי שנא שתיה דכל חד וחד בדידיה (שמעערים במלא לוגמיו שלו לפי גודל פיו ואין שיעור אחיד)? אמר ליה אביי: קים להו לרבנן בככותבת דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי - לא מיתבא. בשתיה - בדידיה מיתבא דעתיה, בדחבריה לא מיתבא דעתיה. - מתקיף לה רבי זירא: וכל העולם כולו בככותבת, ועוג מלך הבשן בככותבת? אמר ליה אביי: קים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי - לא מיתבא דעתיה. מיהו, כולי עלמא - טובא, ועוג מלך הבשן - פורתא. מתקיף לה רבי זירא: בשר שמן - בככותבת, ולולבי גפנים בככותבת? אמר ליה אביי: קים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי לא מיתבא דעתיה. - מיהו, בשר שמן - טובא, ולולבי גפנים - פורתא.

10. ואלו שמותם: יד יהודה, חתם סופר, בית שלמה, ראש אפרים, יד אליהו, חסד לאברהם, משנת אברהם, מהר"ם שיק, אמרי ברוך, בית יצחק, זרע אמת, פתח הדביר, ר' משה הכהן, וכן נראה בדעת כנסת הגדולה, הגר"ח מוולוז'ין, מהרש"ם בדעת תורה, אגרות משה, חזון איש, הסטייפלר, דברות יעקב.

לשער כפי הבינוני שבכל דור ואעפ"כ לא שינו את שיעור הכזית. וע"כ לומר שלא נחתו לברר גודלו הבינוני של הזית בארץ ישראל, וגם לא הייתה יכולת בידם לברר זאת, ולכן נצמדו לדברי התוס' שחישבו את הזית לעומת הביצה. ולא נדע עד יעמוד כהן לאורים ותומים במהרה בימינו אמן.

מאמר ב

"שיעור הכזית הגדול ביותר"

וכן שיעור רביעית וכביצה המדויק על פי הרמב"ם ז"ל

**מטרת המאמר לברר מהו שיעור נפח הזית הגדול ביותר
שיכול להיות, לפי השיטה שכזית הוא כחצי ביצה.**

**ומי שאוכל שיעור כזה בוודאי אכל שיעור כזית לברכה
אחרונה. ויוצא בו ידי חובה גם במצוות דאורייתא בלי
פקפוק. ואין שום צורך להדר יותר מכך כלל.**

ויתבאר שלכל היותר הוא רק 23 סמ"ק, ולא יתכן יותר מזה

ענף א

כזית חצי ביצה - נקודות הצריכות בירור

הקדמה קצרה

בשו"ע הל' פסח (סי' תפו) כ' מרן וז"ל שיעור כזית יש אומרים שהוא כחצי ביצה. ומקורו הביא בב"י מהתוס' חולין (קג). ואילו בדיני עירוב חצרות (סי' שסח ס"ג וסי' תט ס"ז) פסק כהרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט) שכ' שבכל ביצה יש ג' גרוגרות (תאנה מיובשת) ולפי זה בוודאי שיש יותר מג' זיתים בביצה אחת, שהרי גרוגרת גדולה מזית כמבואר להדיא במס' שבת (צא.) ושם גם מוכח שהגרוגרת גדולה מהזית בשיעור הניכר ולא בקירוב, כי הגמ' אמרה שיתכן לקרוא לזית "כל שהוא" כלפי גודל הגרוגרת. וא"כ הזית בוודאי קטן בהרבה משליש ביצה. וזו סתירה מפורשת בשו"ע. וכבר כתבנו לעיל במאמר א' ענף ד' שמעיקר הדין בוודאי פוסק השו"ע כדעת הרמב"ם והרי"ף והרא"ש ורוב הראשונים שלא סוברים כהתוס'. גם ביארנו שם באורך שנראה יותר לומר שמעיקר הדין יש להחשיב שיעור כזית כמו גודל הזית הבינוני שבזמנינו שהוא 5-7 סמ"ק בלבד, כי אין שום סיבה שתכריח אותנו לומר שנתקטנו הזיתים.

אלא שדעת השו"ע "שטוב להחמיר לחומרא בעלמא לכתחילה" (כלשון הרב זרע אמת והרב כסא אליהו) כדעת התוס' שכזית הוא חצי ביצה, עיי"ש. כמו כן כתבו הפוסקים, שגם לעניין ברכה אחרונה, יש להחמיר ולא לברך אם לא אכל שיעור כזית הגדול כשיטת התוס' שהוא כחצי ביצה, משום שחוששים לאיסור ברכה שאינה צריכה, וספק ברכות להקל. וכן המנהג כידוע.

אולם אנו בעניותנו הארכנו לעיל מאמר א' (ענף ד) לבאר שנראה להלכה שאין חשש סב"ל במי שאכל בדיעבד רק שיעור כזית כדעת הרמב"ם. ויש לבאר גם כוונת השו"ע, שבא רק לומר שאם יכול בקלות לאכול כחצי ביצה, אזי טוב שיחמיר כך, אבל אם אינו רוצה, או אינו יכול לאכול יותר, אזי יברך בפה מלא לאלוקינו שאכל משלו שיעור כגודל זית שלנו. היות ובאמת דעת התוס' היא כדעה יחידאה בפוסקים גאונים וראשונים, כמו שהוכחנו לעיל באורך בענף ו'. וגם נסתרת מהמציאות שהתוס' לא ידעו אותה כלל, ואם היו יודעים, מסתמא היו חוזרים בהם (כדמוכח מתלמיד מהר"ם ומר' שמשון שראו

זיתים וחלקו על תוס'. כמו כן מהרי"ל לא חזר בו משיעור חצי ביצה, רק בגלל שחשב שהזית הוא באמת גדול גם בימיו, אבל מעולם לא חשב לומר שנתקטן) ועוד שאין שום הכרח נוסף מהש"ס לומר שהזית בזמן חז"ל היה גדול יותר מזה שלנו, כי את ראיית התוס' כבר דחו הראשונים בדחיה ברורה ומרווחת בלי דוחק, ומאידך יש לנו "הרבה ראיות" מהש"ס שהזית שבזמן חז"ל היה קטן הרבה מחצי ושליש ביצה. ולחיזוק העניין הבאנו שכל חוקרי הטבע והארכיאולוגיים אומרים ג"כ שלא היה שום שינוי בגודל פרי הזית מזמן חז"ל לזמנינו.

ועוד הבאנו במאמר א' ענף ח' שהרבה מהאחרונים כתבו שגם אם היה שינוי במציאות והתקטנו הזיתים, מ"מ נמסר למשה מסיני לשער כפי גודל הזית שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה פעם.

וא"כ עכ"פ הרי יש לנו ספק ספיקא מרווח מאוד לשער כשיעור הזית הבינוני שלנו. חדא שמא מאז ומעולם היה גודלו כמו שלנו וכן"ל, בפרט שכן נראה האמת הברורה. ואפילו את"ל שעדיין יש חשש קל שמא צדקו התוס' שהיה גודלו בזמן חז"ל כחצי ביצה, מכל מקום שמא כהפוסקים (ורבים הם) שסוברים שהשיעור נמסר למשה מסיני לשער כפי הבינוני שבכל דור ודור, ולא מתחשבים במה שהיה בזמן קדמון. ונמצא שהמברך על שיעור זית שלנו בוודאי לא נושא ש"ש לבטלה.

ורק לעניין לכתחילה הראה השו"ע מקום להחמיר ולאכול שיעור גדול של חצי ביצה או שיחמיר ויאכל עוד כדי לברך ברכה אחרונה גם לשיטת התוס'. (אבל בדיעבד אם כבר אכל שיעור כזית הקטן ולא אוכל יותר צריך לברך לענ"ד)

אלו הדברים שצריכים בירור כדי להגיע לשיעור האמיתי של חצי ביצה אליבא דהתוס'

והנה אם נרצה לדעת בבירור מהו השיעור הגדול הזה של "חצי ביצה" שיש לחוש לו לכתחילה, אזי נצטרך לברר כמה דברים:

הבירור הראשון - כמה שיעור הביצה עצמה.

הבירור השני - האם מדובר בחצי ביצה עם קליפתה או בלי הקליפה.

הבירור השלישי - מה ההבדל היחסי בנפח, בין ביצה עם קליפתה לבין ביצה בלי הקליפה.

הבירור הרביעי - האם "כזית חצי ביצה" שכתב בשו"ע הוא דוקא חצי ממש, או לאו דוקא. דהיינו, האם מי שסובר כתוס' מוכרח לומר שהכזית הוא חצי ביצה בדיוק. או שמא כל ראיית התוס' מהגמרא רק מכריחה לומר שהזית יותר גדול משליש ביצה. אבל לעולם י"ל שהוא קטן מחצי ביצה, וגודלו בין שליש לחצי ביצה, כגון 2 וחצי זיתים או 2 ושלושת רבעי זיתים יש בביצה וכדו' אלא שאין 3 זיתים בביצה.

הבירור החמישי - כיון שכל שיעורים אלו הם שיעורי נפח וגודל המאכל בסמ"ק¹, א"כ כיצד הדרך לתרגם את הנפח של הביצה או הכזית למשקל. שהרי הבדל גדול יש בהרבה דברים בין הנפח למשקל. לדוגמא: שני כוסות שוות בגודלן, שבאחת יש מים ובשניה יש קרח, אע"פ שהנפח זהה, מ"מ המים ישקלו יותר מהקרח, היות וקרח יותר קל ממים (זה הכלל כל מה שצף על המים משקלו קל מהמים וכל ששוקע במים הרי הוא כבד מהמים) וכמעט בכל סוג מאכל משתנה המשקל מהנפח, פעמים מעט ופעמים הרבה, חוץ ממים בטמפרטורה של 4 מעלות שהנפח בסמ"ק והמשקל בגרמים זהה.

גם נדון בס"ד האם נכון וראוי לפרסם את השינויים בין הנפח והמשקל. או שמא כדאי יותר לתת שיעור משקל אחיד לכל המינים כולם. גם נבאר האם היה איזה מנהג אצל גדולי ספרד לשער רק ע"פ משקל אחיד לכל המינים כולם.

1. סמ"ק הוא ר"ת "סנטימטר מעוקב". ופירושו דבר שאורכו 1 ס"מ ורוחבו 1 ס"מ וגובהו 1 ס"מ, הרי הוא נפח סמ"ק אחד. והנוסחה לחישוב היא אורך כפול רוחב, והתוצאה כפול הגובה. לשם המחשה: נפח של אבן אחת ממשחק "חמש אבנים" (באבנים הרגילות הקטנות) היא 1 סמ"ק כי אורכה ורוחבה וגובהה הם ס"מ אחד. עוד דוגמא: מאכל בגודל "פקק של בקבוק קוקה קולה" הנפח שלו 9.4 סמ"ק הנוסחה של חישוב נפח העיגול שלו היא "רדיוס" כפול עצמו, דהיינו רדיוס כפול רדיוס (רדיוס הוא האורך מקצה העיגול לנקודת האמצע שלו, והוא חצי מה"קוטר" שהוא האורך מצד העיגול לצידו השני) כפול 3.14 (תמיד הרדיוס כפול עצמו ושוב כפול 3.14 יתן לנו את שטח העיגול) ואח"כ עושים את התוצאה כפול הגובה ומקבלים את תוצאת הסמ"ק. ולכן פקק בקבוק הקולה שקוטרו 3 ס"מ והרדיוס הוא 1.5 - עושים 1.5 כפול 1.5 ואח"כ כפול 3.14 ואח"כ כפול הגובה 1.33 ויוצא קרוב מאוד ל 9.4 זאת אומרת שמי שאכל פרי בגודל 3 פקקים כאלו, הרי שאכל יותר מ 28 סמ"ק שהוא ודאי יותר מכזית.

ענף ב

כמה שיעור כביצה

**הבירור הראשון: כמה הוא שיעור נפח הביצה עם קליפתה, ובו
יבואר שיעור המדויק של מטבע הדרהם שבו מדד הרמב"ם**

בזמנינו נפח הביצה הבינונית (האורגנית הטבעית, שלא עוברת תעלולים של תחבולות בני האדם) היא כ- 50 סמ"ק. ומהרמב"ם (פירוש המשנה עדיות פ"א מ"ב) יוצא שנפח ביצה זהה למשקל 18 מטבעות "דרהם" שהיו משתמשים במצרים. (שכ' שם שהנפח של רביעית הלוג מים - שהיא כביצה וחצי, שווה למשקל 27 מטבעות דרהם. וא"כ שני שליש שווה ל 18). וכמה היה שוקל כל דרהם? הנה ר' חיים נאה היה לו מטבע "דרהם טורקית" מהטורקים ששלטו כאן בארץ ישראל, ומשקלה היה 3.2 גרם. ולכן הוא כתב ששיעור רביעית היא 86.4 סמ"ק ושיעור כביצה הוא 57.6 גרם. כי 18 כפול 3.2 התוצאה כמעט 58. ואע"פ שאין זה מתאים עם הביצה הבינונית שלנו מ"מ כנראה שהתקטנו קצת הביצים מזמן הרמב"ם לזמנינו.

אבל דבר זה נתברר כטעות במציאות¹ כי הדרהם המצרי שבו מדד הרמב"ם היה פחות מהדרהם הטורקי שבו מדד הגר"ח נאה זצ"ל. ומשקל הדרהם המצרי שבו שקל הרמב"ם הוא 2.833..3.. גרם בלבד. וזאת ע"פ חקר המטבעות המדעי הנקרא "נומיסמטיקה" שבדקו את כל המטבעות של הדרהם המצרי ושאר מטבעות הדרהם של ארצות אחרות שנשתמרו מהעבר², ולא נמצא כמעט שום מטבע דרהם ששוקל יותר מ 3 גרם אלא משקלם נע בין 2.7 ל 3 גרם בלבד (מלבד 2 מטבעות בודדות עם סטיה קלה מאוד).

ועדיין צריך לברר, כמה היה המשקל של הדרהם החוקי שהיה במקומו של הרמב"ם, שהרי יתכן שבזמנו המטבע היה כבד ושקל 3 גרם. והנה ישנה הוכחה ברורה שהדרהם האמיתי שבו מדד הרמב"ם הוא 2.8333 גרם, וזאת על פי היחס שיש בין מטבע ה"דינר זהב"³ לבין ה"דרהם כסף".

1. כמבואר באורך בס' מידות ומשקלות של תורה (פרק כה עמו' סב והלאה) ובס' מידות ושיעורי תורה (פרק ל' אות ד והלאה עמו' תנט) והביאם בקצרה בס' הידורי המידות (פרק כג עמו' 225)

2. עי' פירוט המטבעות בס' מדות ושיעורי תורה עמו' תסא הערה 19

3. דינר זהב זה נקרא בערבית מתקאל, ובלשון הגאונים קוראים לו "שש-דג" שפירושו "שש שישיות" כי

דהנה מהרמב"ם ביכורים פ"ו הט"ו [עם מש"כ בעירובין פ"א הי"ב]. **יוצא שדינר זהב מצרי שווה למשקל דרהם וחצי בדיוק בלי סטייה כלל.** וכן כתב מרן בכסף משנה⁴ (הל' כלי המקדש פ"ב ה"ג) להדיא.

שהרי בהלכות ביכורים (ו, טו) כ' וז"ל וכמה מכילה מדה זו (של העומר שחייבת בחלה) כמו ארבעים ושלוש ביצים בינוניות וחומש ביצה. והם משקל ששה ושמונים סלעים ושני שלישי סלע מקמח החטים שבמצרים, שהם משקל חמש מאות ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה (דהיינו 520 דרהם), ומדה שמכילה כמשקל הזה מקמח החטים הזה בה מודדין לחלה בכל מקום, עכ"ל. הרי שכ' שמשקל 86.666... סלעים שווים ל 520 דרהם. וכמה הוא הסלע? הנה בהלכות עירובין (א, יב) כ' וז"ל והסלע ארבעה דינרין, עכ"ל. וכיון שסלע היא ד' דינרין א"כ כאשר נכפיל 86.666... סלעים ב 4 יוצא 346.666... דינרים שהם שווים 520 דרהם כמו שכ' הרמב"ם. וכאשר תכפיל 346.666... ב 1.5 יוצא בדיוק 520 כי כל דינר שווה ל 1.5 דרהם בדיוק⁵.

כל דינר מתחלק לשישה מעות כמו בדינר של חז"ל שהוא שישה מעין. וכ' הגאונים והרמב"ן שהוא שווה לדינר שבכל הש"ס בדיוק (כמו שציין לדבריהם בס' הידורי המידות פרק כג הערה 234 עמ' 228). וגם בו השתמש הרמב"ם למשקל. ובו אין שום ספק מה היה משקלו החוקי כדלהלן.

4. ז"ל הכס"מ שם ודע שדינר הוא משקל מיתקאל, שהוא דרמא וחצי, והדרמא משקל ששים וארבע שעורות בינוניות.

5. ואם יטען הטוען, דשמא יש לומר שישנה סטייה קלה בין יחס הדינר לדרהם ואינה בדיוק 1.5 אלא קצת יותר או פחות והרמב"ם לא דקדק בה, ובאמת הדרהם מעט יותר מ 2.83. ושור' שכן טען בשו"ת אמת להשיב (ח"א סי' כא עמ' רעו) והכריח זאת ע"פ מה שכ' הרי"ף ור' אברהם בן הרמב"ם בשם הגאונים והר"י כפתור ופרח שהיחס בין הדינר לדרהם אינו 1.5 בדיוק אלא יחס של 100:144 (ולא של 100:150) ולפי"ז הדרהם המדויק הוא 2.95, עיי"ש.

אף אתה אמור לו, שזה לא יתכן כלל אליבא דהרמב"ם, אלא רק אליבא הרי"ף והגאונים שקדמו לו, שאז הדרהם היה כבד מעט יותר כ 2.95. אבל הדרהם של הרמב"ם בוודאי היה קטן יותר, שאם היה הדרהם שלו 2.95 גרם, א"כ השיעור חלה שכ' הרמב"ם שהיא משקל 520 דרהם אינו נכון, והיה צריך להוריד כעשרים מטבעות ולומר ששיעור חלה הוא 500 דרהם ולא 520. כי 500 כפול 2.95 שווה 1475 גרם שהוא כמו השיעור בדינרים שכתב הרמב"ם שהרי 346.66 כפול 4.25 שווה 1473.33 (עם סטייה קטנה של גרם וחצי) ומזה שהרמב"ם כ' בדיוק 520 דרהם ובדיוק 86.6 סלעים שהן בדיוק 346.66 דינרים, מוכח שהיחס של 1.5 שבין הדינר והדרהם הוא מדויק.

ולפי זה מה שכ' הרמב"ם בעירובין (א, יב) "שהרביעית היא 17.5 דינרים בקירוב" אין זה מדויק, ולכן באמת דקדק הרמב"ם רק כאן והורה לנו שזהו רק "בקירוב", וכוונתו היא, שבאמת במים הרביעית 18 דינר ורק מפני שהזכיר שם גם רביעית יין שהוא פחות מ 17.5, לכן נקט שיעור ממוצע בין יין ומים וכתב 17.5 "בקירוב". דהנה בואו חשבון, שאם אמת נכון ומדויק הדבר מה שכ' הרמב"ם בהל' עירובין (א, ב) שרביעית היא 17.5 דינרים אזי הרמב"ם היה צריך לכתוב ששיעור חלה הוא 535 דרהם ולא 520. ואילו בהל' ביכורים (ו, טו) כ' דינר שווה למשקל דרהם וחצי בדיוק בלי סטייה כלל.

והנה בעירובין (פ"א ה"ב) כתב הרמב"ם וז"ל והרביעית מחזקת מן המים או מן היין משקל שבעה עשר דינרין וחצי דינר בקירוב, עכ"ל. וכיוון שנתבאר שכל דינר הוא 1.5 דרהם, א"כ כאשר נכפיל 17.5 כפול 1.5 כדי לקבל את המשקל ע"פ הדרהם יוצא שרביעית היא 26.25 דרהם "בקירוב".

ומהו ה"קירוב" שרמז עליו הרמב"ם דוקא כאן. בו ואגלה לך סודו, הנה⁶ כ' הרמב"ם בפ' המשנה בעדיות (פ"א מ"ב) שקרוב ל 27 דרהם הוא משקל רביעית מים, ואילו ברביעית יין שמשקלו קל מן המים הוא קרוב ל 26 דרהם. ואילו כאן לכאורה סתר⁷ משנתו וכתב את היין והמים יחד ששווים 17.5 דינרים. אולם התירוץ האמיתי הוא שאין כאן סתירה. כי באמת החשבון המדויק הוא ש 27 דרהם שווה ל 18 דינר, ו26

שהוא 520 דרהם. ואפרש דברי, הנה אם ב 17.5 דינרים יש 27 דרהם (כמו שכ' בפיה"מ לעדיות שזהו שיעור רביעית מים) א"כ יוצא שכל דינר שוקל מעט יותר מדרהם וחצי, ושווה 1.5428 דרהם (ולא 1.5 דרהם בלבד) שהרי רק כך יצא החשבון ש17.5 כפול 1.5428 שווה ל 27. ומעתה יוקשה עלינו היאך כ' הרמב"ם ביכורים (ו, טו) ששיעור חלה הוא 86.666 סלעים שהם 520 דרהם. הרי כל סלע שווה 4 דינרים (כמ"ש בעירובין א, ב) וכשנכפיל 86.666 ב 4 יוצא 346.666 דינרים וכשנכפיל אותם ב 1.5428 יוצא 534.8 דרהם. וזה 15 מטבעות יותר משיעור מטבעות הדרהם שכ' הרמב"ם (520) ואיך לא דקדק בכך. א"ו ע"כ לומר שהדינר שווה 1.5 דרהם בדיוק שאז יוצא החשבון מדויק כאשר נכפיל 346.666 דינרים ב 1.5 יצא 520 דרהם בדיוק כמו שכ' הרמב"ם. ומזה מוכח ש27 דרהם שהוא שיעור רביעית מים שווה ל18 דינר. ומה שכ' הרמב"ם 17.5 "בקירוב" זו כוונתו שבאמת הוא 18 כלפי רביעית מים ונקט זאת רק מפני הממוצע בין המים ליין, לפי שביין הוא פחות מ17.5 דינר.

עוד יש להוכיח מצד הסברה הפשוטה שהדינר הוא בדיוק 1.5 דרהם בלי סטייה. שהרי מנהג העולם שעושים יחס קבוע ומוגדר בין סוגי המטבעות שהרי בזה יוקל המסחר בשוק. כמו בימינו שיש שקל אחד, וחצי שקל ועשר אגורות, אבל לא עושים מטבע של שקל ועשרה ולא של 60 אגורות ולא של 13 אגורות. וזאת כדי שיוכל הקונה לקנות בכל סוגי מטבעות והמוכר יוכל להחזיר לו עודף בקלות. ולכן פשוט שהיו מקפידים לעשות את מטבע הדרהם החוקי פי אחד וחצי בדיוק ממטבע הזהב ולא לעשות לו סטייה שאינה מתחלקת ומשתווה למטבע אחר, וז"פ.

6. דבר נפלא ואמיתי זה לתרץ את הרמב"ם מפירוש המשנה להלכותיו, שמעתי מיד"נ הרה"ג ר' אמיתי אילני שליט"א והוא העירני לדבר זה. ואח"כ ראיתי שכבר כתב כן בס' ארכ"ה מארץ מידה (ריש פ"ה) ושהחשבון המדויק הוא 18 דינר ל 27 דרהם במשקל רביעית המים. ודבר זה חשוב מאוד. כי המשקל של המים הוא הנפח האמיתי היות והמשקל והנפח שווים במים. וזהו שנותן לנו את שיעור הסמ"ק המדויק של רביעית 76.4 גרם וכביצה שהיא 51 גרם וכדלהלן.

7. גם הרמ"ך הקשה על הרמב"ם שם איך השווה שיעור רביעית יין למים הרי ברור שמשקלם שונה, שהיין קל מן המים. וזאת מבלי לראות את פירוש המשנה של הרמב"ם שגם הוא כתב להדיא שיש חילוק ביניהם. ובזה גם נסתרת האפשרות לומר "שהרמב"ם חזר בו" בהלכות ממה שכ' בפ' המשנה. כי זה לא יתכן שהרי "עצם דבריו" תמוהים שאין להשוות היין והמים גם ללא הסתירה בדבריו. וע"כ לומר כתירוץ שאמר ידי"נ הר' אמיתי אילני הנ"ל.

דרהם שווה פחות מ 17.5 דינר. ולכן נקט הרמב"ם בלשונו הזהב "מן היין ומן המים 17.5 בקירוב, כי הוא הממוצע בין היין שהוא קרוב ל 17 דינר, לבין המים שהוא 18 דינר. ועי' עוד הכרח לזה בהערה 5 שעשינו את כל החשבון בדיוק.

ולכן חייב להיות ש 27 דרהם שווה ל 18 דינר, שהוא הבדל של שליש בדיוק. ולכן כ' כאן הרמב"ם 17.5 "בקירוב". ועי' בהערה⁸ לעניין חשבון משקל גרעיני שעורה.

ואחר שאנו יודעים ש 18 דינרי זהב הם שיעור רביעית מים נעבור לתרגם למשקל הגרמים של ימינו. שהנה במשקל של הדינר זהב המצרי שהיו צריכים להטביע לפי החוק⁹, לא היה שום שינוי, וכל ימי הראשונים מבה"ג שהיה מהגאונים (שנת ד' אלפים תק"א) ועד הרשב"ץ היה מהראשונים המאוחרים (ה' אלפים קנ"א)¹⁰, לא היה שום שינוי בחוק או בארצות שונות. וכולם ידעו שמשקלו המקורי הוא 4.25 גרם. וא"כ דרהם שהוא שני שליש מהדינר (ששוקל 4.25) הרי הוא 2.8333 גרם (החשבון הוא 4.25 חלקי 1.5).

וא"כ הדרהם שהיה ביד הרמב"ם שקל 2.833..33.. גרם. ולא יתכן ששקל יותר מזה. לשם המחשה נדמיין לעצמנו את הרמב"ם מול כפות המאזנים ונותן רביעית מים בכף אחת, ובכף השניה מניח מטבעות דרהם ששוקלים 2.9 גרם עד שהניח 27 מטבעות ואז

8. גם משקל השעורות יהיה שונה בין 17.5 דינר ל 27 דרהם. ורק אם 18 דינר שווים ל 27 דרהם אז יבוא טוב. דהנה בהלכות עירובין (א יב) כתב הרמב"ם כי משקל רביעית יין או מים הוא 17.5 דינר "בקירוב". (וכבר כתבנו בהערה 4 לעיל שדינר של תורה ודינר של הערבים שווה בדיוק) עוד מתבאר שם שמשקל הדינר שווה ל 96 שעורות (שכ' שבדינר יש 6 מעות וכל מעה 16 שעורות. וכן הוא ע"פ הרמב"ם שקלים פ"א הל' ב-ג, שסלע הוא 384 שעורות ויש בו 4 דינרים) ולפי זה יש ברביעית 1680 שעורות (17.5 כפול 96). לעומת זאת אם נחשב רביעית לפי משקל 27 מטבעות דרהם, יצא לנו ברביעית 1720 שעורות, כי זה ברור שכל דינר שווה "בדיוק" לדרהם וחצי כדמוכח בהל' ביכורים (ו, טו) ואין בו שום סטייה כלל כמו שהוכחנו בהערה 6. וא"כ יש הפרש של 48 שעורות, והוא חצי דינר בדיוק (כי דינר הוא 96 שעורות וכשנחלק ל 2 יוצא 48) נמצא שמשקל 27 דרהם שהוא 1728 שעורות שווה בדיוק ל 18 דינר ששווה ג"כ 1728 שעורות בדיוק. וממילא כיון שאנו יודעים ברור שכל דינר שווה 4.25 גרם א"כ שיעור רביעית יהיה: 18 כפול 4.25 ששווה 76.5 גרם בדיוק. ולפי זה חשבון משקל הדרהם המדויק הוא 76.5 גרם חלקי 27 גרם שווה 2.8333.

9. עי' בס' מדות ומשקלות של תורה (פרק כז) שכ' שאמנם כן היה על פי חוק, אבל בפועל יוצרי המטבעות אע"פ שהיו מדייקים בהתחלה להיצמד למשקל המקורי, ובמטבעות מזמן בה"ג נמצאו הרבה מטבעות במשקל 4.25, אבל כעבור זמן מה, כדרכם של חוקים ישנים, לא היו מדייקים בפועל לעשות את כולם במשקל המקורי, ונמצאו סטיות לכאן ולכאן במטבעות מתקופות מאוחרות. אבל עכ"פ ברור הדבר שזהו משקלו האמיתי והמקורי, כי לא היה בו שום שינוי חוקתי ולא שינוי בארצות שונות. והיה ידוע שכל דינר שהוא גדול או חסר אינו כהדינר האמיתי, ולכן לא היו הסוחרים מקבלים אותו לפי מספר המטבעות אלא היו תמיד שוקלים אותו כדי לדעת את משקלו כדי שלא יקבלו פחות או יתנו יותר זהב. לעומת זאת לגבי הדרהם, שליטי הערביים עצמם שינו לפי החוק את משקלו פעמים רבות ובארצות שונות.

10. הרמב"ם חי בין השנים הנ"ל, שנולד בשנת ד"א תתצ"ח ונפטר בתתקס"ה

נשתווה המשקל כמו רביעית המים (וא"כ המשקל של רביעית הוא 27 כפול 2.9 ששווה 78.3 גרם). אח"כ הוציא הרמב"ם את הדרהמים ושם בכף דינרים, וכשנתן 17 וחצי דינרים ראה שהם ג"כ "קרובים" למשקל הרביעית מים שבכף השניה. ולפי חשבון מדויק שידוע לנו בלי ספק שהדינר הוא 4.25 גרם הרי שיוצא שמשקל רביעית 17.5 דינרים הוא 74.37 גרם ולעומת הדרהם שיצא 78.3 הוא הפרש של 4 גרם שהיא "עוד מטבע אחד של דינר" (ששווה 4.25) ומטבע שלם לא יכול להיכלל במה שכתב "בקירוב", ואדרבה היה הרמב"ם צריך להוסיף עוד מטבע דינר על המאזנים, ולומר שקרוב ל 18 וחצי דינרים הם שווים למשקל רביעית המים. ומזה שהספיק לו קרוב ל 17.5 דינרים רואים בעליל שהדרהם הוא פחות מ 2.9 גרם והוא כאמור 2.8333 (כי באמת 18 דינר הוא משקל הרביעית ששווה ל 27 דרהם כמבואר היטב לעיל).

הרי ברור למעלה מכל ספק שהרביעית האמיתית ע"פ הרמב"ם ז"ל היא 76.5 סמ"ק (18 דינר כפול 4.25 גרם) ואילו ביצה שליש פחות שווה 51 סמ"ק (76.5 חלקי 1.5) וכגודל ביצים בנוניות אורגניות שבימינו ממש. והדרהם המדויק הוא 2.83333.

ישנם עוד הוכחות לכך שהדרהם הוא 2.833 גרם. ואביא עוד ראיה אחת¹¹ ששייכת לשינוי בין הדרהם הטורקי למצרי (שזה גרם לגר"ח נאה להגדיל את השיעור). כי הנה מהרמב"ם (שקלים פ"א ה"ב ביכורים פ"ו הט"ו) מוכח שדרהם אחד שוקל כמו 64 גרעיני שעורה. והגר"ח נאה (בס' שיעורי תורה מהדו"ק עמו' 7 ובקצרה במהדו"ב עמו' פב) שקל את הדרהם שלו לעומת שעורים ולא הספיק לו כדי להגיע למשקל הדרהם ע"י 64 שעורים בנוניות בלבד, ולכן כתב שבחר "שעורים מלאות ושמונות" ושכנראה אלו היו בנוניות בזמן הרמב"ם ועכשיו נתקטנו מעט, עיי"ש. אולם כבר קדמו בשאלת השינוי הזה הגר"ח פאלג'י זצ"ל (חיים לראש השמטה מבית הכוסות אות ט דף קט ע"ב) שכתב שהוא מדד כמה פעמים¹² דרהם

11. ולמדתי אותה מס' מדות ומשקלות של תורה (פרק יח עמו' נו) ומס' מדות ושיעורי תורה (בניש, פרק ל' אות ו הערה 21 עמו' תסב) ומהקונטרס הנפלא הנקרא ארכ"ה מארץ מדה (עמו' 30) ומס' הידורי המידות (פכ"ג עמו' 230)

12. ויש לתמוה ממה שכ' בס' פתח הדביר (סס"י קץ קנו' כסא דחיי דף רו ע"א) בתשובתו שנכתבה עבור הגר"ח פאלג'י, שכ' שגלוי לכל העמים שמשקל ס"ד שעורות הם דרה"ם אחד. וזה לא כדברי הגר"ח פאלג'י עצמו שכ' שניסה כמה פעמים והיה צריך ע"ב שעורות. וכנראה שהרב פתה"ד לא בדק בעצמו אלא הסתמך שם על מה שהביא מהרב דברי חמודות שכתב "שקרוב לשמוע" שבכל דור ודור נתנו המלכות את משקל הדרהם כמו ס"ד שעורות שהיו בזמנם. והרב פתח הדביר הסכים עם השערה זו והלך איתה הרבה בדבריו שם ועפ"ז כ' לתרץ איך יתכן שאנו אומרים שהשעורות התקטנו מזמן הרמב"ם ואילו המשקל שלהם הוא דרהם אחד כמו בזמן הרמב"ם. וע"ז תי' שגם הדרהם התקטן בעקבות השעורות כי תמיד המלכות משווה את הדרה"ם לס"ד שעורות. (וע"פ חקירת המטבעות בימינו אין הדבר נכון כלל וכלל ובאמת לא נתקטנו השעורות והכל מה שהיה הוא מה שיש לפנינו. רק ישנם כמה מיני דרהם וכמה מיני סוגי שעורות וזה גרם לבילבול)

לעומת שעורים ויצא לו 72 שעורות ולא 64. כמו כן כותב שמדד ביצה בינונית ויצא לו 15.5 דרהם במקום 18 שיוצא ע"פ הרמב"ם, עיי"ש. גם בס' כף החיים (תנו ס"ק טז) כותב שעשה נסיון בירושלים ועלה לו ביצה בערך 15 דרהם ולא 18 כמו שכ' הרמב"ם, עיי"ש

והנה לפי השינוי הידוע לנו כיום בין הדרהם הטורקי שהיה ביד הגר"ח פאלג'י (שמקום מושבו בטורקיה היה), וביד הגר"ח נאה והרב כף החיים שהיו בזמן שלטון הטורקים בא"י, והיה להם דרהם כבד יותר מזה של הרמב"ם, שמשקלו 3.2 במקום 2.8333 מובן ב' השינויים שהיה להם בשעורים ובביצים. כי באמת אם אנו צודקים שהיה לרמב"ם דרהם במשקל 2.8333 א"כ כשנחלק אותו ל 64 גרעיני שעורה נמצא שכל גרגיר שווה 0.04427, וזו גם השעורה שהייתה בידי הגר"ח פאלג'י ואם נכפיל 0.04427 ב 72 נקבל 3.187 גרם. הרי לנו שהדרהם הטורקי של הגר"ח פאלג'י שקל קרוב מאד ל 3.2 גרם, ולכן היה הגר"ח פאלג'י צריך ל 72 שעורים. אבל אנו שמחשבים דרהם ב 2.8333 מספיק לנו 64 שעורים כמו שכ' הרמב"ם.

כמו כן ממש לעניין משקל הביצה שנתקשה בו הגר"ח פאלג'י והרב כף החיים שהרמב"ם מדד שהוא 18 דרהם ואילו הם מדדו ויצא להם שמספיק 15.5 דרהם. אולם התשובה כנ"ל כי ביצה באמת היא 51 גרם שהוא 18 כפול 2.8333. אבל אם תחשב בדרהם הטורקי שמשקלו 3.2 אזי מספיק להכפיל ב 15.5 כדי להגיע לביצה של 49.6 (שהיתה בידי הגר"ח פאלג'י) שזה קרוב מאוד לביצה של הרמב"ם ושלנו כיום. וא"כ באמת י"ל שאין שינוי בגודל הביצה או השעורים שלנו ושל הרמב"ם אלא השינוי במשקל הדרהם בלבד בין הטורקי למצרי. והדרהם האמיתי הוא 2.8333 ובו יש לחשב.

ויש עוד כמה ראיות לדבר זה בספרים הנ"ל (שצייתי לעיל בהערה 11) ובעוד ספרים ממחברי זמנינו והוכיחו שם באותות ומופתים שכן היה המנהג מלפני הגר"ח נאה ומאות ימות הגאונים והראשונים והאחרונים ועד זמנו לשער כשיעור הקטן, והגר"ח נאה רק הגדיל השיעור ע"פ הדרהם הכבד שהיה בידו, ולא מיעט את השיעור כמו שחושבים, עי' בדבריהם ותרוה נחת.

ועתה אתה קורא יקר, הגע בעצמך, אילו היה מזדמן לגר"ח נאה הדינר האמיתי שהוא 4.25 והדרהם המצרי האמיתי שהוא 2.8333 הרי שהיה מחשב הכל על פיהם, ואדרבא היה שש לקראתם בראותו שמתאים עם השעורים והביצים הבינוניות שלנו מבלי שום דוחק. ושלא נשתנו השעורים והביצים כלום מזמן הרמב"ם לזמנינו אנו. וא"כ מה לנו לתפוס הטעות או חלק ממנה מחמת הדרהם הטורקי. אדרבה יש להעמיד דברים על דיוקם ולהחזיר המנהג לקדמותו.

ובאמת ראיתי לאחר זמן שעוד כמה מאחורני זמנינו עמדו על המחקר בזה והעלו כדבר האמור. עי' שו"ת ברית הלוי (ח"ב קונט' השיעורים סי' ז) ובספר פרי אליעזר (חנוכה בנספחים סי' לד¹³) שהאריכו טובא בזה והעלו כאמור שהדרהם של הרמב"ם הוא 2.8 בלבד ושיעור כביצה הוא 50 סמ"ק, ולא כהגר"ח נאה שהגדיל השיעור. ועתה ראיתי גם בשו"ת שש משזר (רוח, ח"ב סי' יב) שדיבר בשיעורי המצוות וגם הוא הסכים שהשיעור הגדול ביותר של חצי ביצה הוא בלי קליפתה ושיעור הביצה הוא 50 סמ"ק והרביעית 75 סמ"ק לפי הדרהם האמיתי שהוא 2.8 גרם.

אלא שאני הקטן סבור שמדויק יותר השיעור 2.83333 ושיעור הביצה היא 51 סמ"ק. ושיעור הרביעית הוא 76.4 סמ"ק וכמו שביארתי לעיל באורך.

וידעתי שמרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל בס' מאור ישראל (פסחים מח.) ובהליכות עולם (ח"א פר' צו סוף אות יא עמו' רצא) ובחזו"ע פסח (ח"ב עמו' עג דיני מוציא מצה סט"ו) אע"פ שהסכים לכל החקירה הנ"ל שיש להקטין השיעור של הגר"ח נאה זצ"ל, והסכים שוודאי אינו 3.2 גרם, מ"מ עיגל את השיעור האמיתי וקבעו ל 3 גרם לדרהם. וזאת כנראה משום שלא היה בטוח בוודאות שהמטבע שהיה ביד הרמב"ם היה פחות מ 3 גרם, אבל היה בטוח שבוודאי לא היה יותר משלש. אבל האמת תורה דרכה אחר כל ריבוי הראיות וחקירת המציאות שהביאו "כל חוקרי עניין זה לאמיתו" שלא הניחו פינה וזוית בעניין זה, שנראה בעליל שהשיעור האמיתי הוא 2.8333 ואין שום צורך להחמיר יותר מזה כלל.

ואחר זמן ראיתי שגם הרבנים הגאונים בני הגר"ע יוסף זצ"ל, הלוא הם הגאון ר' דוד ואחיו הראש"ל הרה"ג יצחק יוסף שליט"א מסכימים לזה שהדרהם האמיתי הוא 2.8 גרם. דהנה בהסכמה למהדורה השניה של ספר הידורי המידות (מרגולין, עמוד 78) מתאריך תמוז תשע"ה, כתב הרה"ג ר' דוד שליט"א וז"ל דברתי בענין עם מרן האבא זצוק"ל ואמר לי מספר פעמים ששיעור שלש גרם הוא השיעור למעלה, דהיינו שבוודאי אינו יותר משיעור זה, ושיעור שלש גרם הוא שיעור הדרהם בשופי וברוחב, ויתכן שהוא אף פחות משיעור זה. והן עתה הוכיח הרב מרגולין הנ"ל ששיעור הדרהם הוא בוודאי מעט פחות משלש גרם, ובשיעור של שני גרם וארבע חמישיות בערך הוא שיעור

13. אך מה שכתב הרב פרי אליעזר אחר כך בסי' לה לסתור "המחדשים" ששיעור כזית הוא כגודל כזית שלנו, עיי"ש באורך. הנה עיין בכל דבריו שם ותערוך אותם כנגד דברי במאמר א' ובמאמר זה, ותבדוק הדברים במקורם, ותעמוד על המבחן עם מי האמת, כי לא אמרתי קבלו דעתי, רק קבלו האמת ממי שאמרה גם אם יהיה מקטן שבקטנים כמוני. גם עי' במה שכתבתי בהקדמת הקונטרס ותמצא תשובות לדבריו שם שטען בעניין הכרעת ההלכה נגד הגדולים.

דרהם בשופי, ולפי זה יוצא ששיעור הרביעית היא כשבעים וחמשה סמ"ק, ועיינתי בראיותיו וראיתי שצדקו דבריו, ולכן לענ"ד ראוי לחזקו ולאמצו וכו' וע"ז בא בהסכמה אחיו הראש"ל הרה"ג ר' יצחק וכתב קראתי בכל לב כל האמור לעיל ואני מצטרף לדברי אחי ידידי שליט"א, עכ"ל. וכן מורה ובא להלכה ולמעשה הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א בשיעוריו שהשיעור האמיתי הוא 2.8 ולא 3.

ובעניין זה לא זכיתי להבין מה שכ' הגר"מ מזוז שליט"א (בהערות למשנ"ב איש מצליח סי' תפו) שאחר שהביא מה שנתברר במציאות שהדרהם קטן יותר, מ"מ סיים שעכ"פ לדינא לדידן תפסינן שהדרהם הוא 3.2 לחומרא, עיי"ש. ולא זכיתי להבין למה יש לנו לתפוס "טעות גמורה במציאות" לחומרא. אדרבא בואו נתקן הטעות ונחזיר עטרת השיעור ליושנה מה שהיה נהוג לפני בוא הגר"ח נאה זצ"ל. ובפרט שכל חומרא זו בהגדלת השיעור היא מביאה לידי קולא ג"כ בהרבה מקומות כמו שהאריך בדוגמאות בס' הנפלא הידורי המצוות. שו"ר שהגר"מ מזוז שליט"א חזר בו מזה ובגליון "בית נאמן" (תשע"ט פר' בשלח מספר 145 אות יב) כ' שנתברר היום שהדרהם קטן מזה של הגר"ח נאה והוא 3 גרם, עיי"ש. אלא שעדיין לא זכיתי להבין למה העלים עינו הבדולח מדיוק המחקר המעלה בבירור שהדרהם באמת הוא 2.8333 ולא 3 גרם.

מסקנה ברורה: שהרביעית לפי חשבון הרמב"ם היא 76.5 סמ"ק (18 דינרים השווים ל 27 דרהם) ואילו ביצה עם הקליפה (שהיא שתי שליש רביעית) שווה 51 סמ"ק וכגודל ביצים בוניות בימינו ממש. והדינר הוא 4.25 גרם. והדרהם המדויק הוא 2.8333 גרם.

דרך אגב עי' בס' מידות ושיעורי תורה פי"ג עמו' רטז שהביא לשונות הגאונים ששיעור נפח הביצה והרביעית ע"פ המטבעות שהיו בימיהם. וגם דבריהם מכוונים ע"פ מחקר משקל המטבעות שחקרו היום לשיעור הנ"ל שביצה היא 49.5 סמ"ק ורביעית קרוב ל 75. וכן הביא בס' הידורי המידות פרק כד, עיי"ש. ודברי הגאונים דברי קבלה הם כידוע. וזה עוד יותר קטן במקצת ממה שיצא לנו בדעת הרמב"ם.

ודע שאין הכרעה זו בגדר "מחלוקת על הכרעת רבותינו גדולי הדור". כי דבר שהוא תלוי במציאות אינה נחשבת "מחלוקת" אלא בירור וגילוי מלתא בעלמא. וכמו אם למשל ישבו חכמי ישראל בחדר סגור ויחלקו האם בחוץ יום או לילה, והכריעו שעכשיו יום והניחו תפילין, ולבסוף בא משהו מבחוץ ונכנס בפנים ואמר להם שעכשיו הוא אמצע הלילה "האם הוא בגדר חולק על החכמים"? והאם ימשיכו להניח תפילין אחר עדותו?

צא וראה במשנה עדיות (פ"א משנה ג) הלל אומר וכו' ושמאי אומר וכו' וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלשת לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה, "ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם". ודי בזה לחכמים מבקשי האמת.

ענף ג

כזית חצי ביצה - בלי קליפתה

הבירור השני: האם מדובר בחצי ביצה עם קליפתה או בלי קליפתה

הנה השו"ע (תפו) כ' י"א ששיעור כזית כחצי ביצה. ולא ביאר אם כחצי ביצה עם הקליפה או כתכולת הביצה בלבד ללא קליפתה (וללא בועת האויר שיש בצד הרחב שלה) אבל הדבר פשוט בכל הפוסקים **שנחתו לבאר פרט זה**, שהכוונה לביצה בלי הקליפה. וזאת משום שסברת הי"א הזו שכזית הוא חצי ביצה הרי היא סברת התוס'. והמקור היחיד שלהם הוא מהצלבת שתי סוגיות. שבמסכ' ביומא (פ.) אמרו כל השיעורין כולן בכזית, חוץ מטומאת אוכלין ששיעורה בכביצה, שנאמר בה "מכל האכל אשר יאכל" אוכל שאתה אוכלו בבת אחת, ושיערו חכמים: אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת. ואילו בגמ' כריתות (יד.) אמרו שיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים. **הרי לנו להדיא שהתוס' סוברים ששיעור ב' זיתים הוא כשיעור ביצה של טומאת אוכלין.**

וכמה היא שיעור ביצה של טומאת אוכלין? הנה מפורש בגמ' עירובין (פג.) שחכמים אומרים ששיעור ביצה לקבלת טומאה היא "כמוה בלא קליפתה". ודלא כר' דוסא ור' נתן. ובוודאי הלכה כחכמים וכ"פ הרמב"ם (פ"ד ה"א מטומאת אוכלין) **וא"כ בית הבליעה אינו מחזיק יותר מביצה בלא קליפתה וכמו כן אינו מחזיק יותר מב' זיתים נמצא שזית הוא חצי ביצה שבלא הקליפה.** וזה מוכרח ופשוט וברור בלי ספק, כי איך אפשר להביא ראיה שהזית גדול כחצי ביצה שעם קליפתה כאשר מדובר להדיא בביצה בלי קליפתה? האם יתכן להביא ראיה לדבר מחודש יותר ממה שהראיה עצמה מדברת? הרי הראיה מדברת על ביצה "בלי" קליפתה.

ואם ישאלך חכם לאמר, הרי השו"ע סתם דבריו וכתב: כזית כחצי "ביצה" בסתם, ואם התכוון לביצה בלי קליפתה כיצד לא ביאר זאת ונתן לנו מקום לטעות? אף אתה אמור לו שכיזא בזה יש לטעון על סעיף בשו"ע בסי' קנח ס"ב שכ' שמי שאוכל פת פחות

מכביצה יטול ידיו ולא יברך ברכת על נט"י. וגם שם כל האחרונים ביארו פה אחד שמדובר בביצה בלי קליפתה, משום שלמדו זאת משיעור ביצה של "טומאת אוכלין". ולא היה אכפת להם כלל לשון השו"ע שכתב בסתם "ביצה". כמו כן בשו"ע סי' תרל"ט ס"ב שכתב שאכילת עראי מותרת חוץ לסוכה עד כביצה מפת, ע"כ. גם שם כתבו האחרונים שכוונתו לביצה בלא קליפתה² כיון שהשוו הראשונים דבר זה לביצה של טומאת אוכלין. הרי לך שהשו"ע לא דקדק בזה, וכל מקום צריך לעיין בו במה מדובר אם בביצה עם קליפתה או בלי קליפתה.

ושו"ר שכן כתב הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמו' קכט) שבוודאי מיירי מביצה בלי קליפתה ושאין ראיה מסתימת השו"ע וכאמור לעיל, עיי"ש. והביא דבריו בהסכמה הגר"מ לוי זצ"ל בספרו ברכת ה' (ח"ב סי' א הערה 21) וכ"כ הגאון חזו"א (סי' לט אות יז) "שאין מי שיסבור כן לשער כזית חצי ביצה עם הקליפה", ע"כ. ועי' עוד מה שכתבנו לעיל במאמר א' ענף ה' באופן השלישי ביישוב דעת הרמב"ם. ותראה שכן כתבו התוספת שבת ונודע ביהודה והגר"א והחת"ס והפמ"ג ובס' הון עשיר (לר' רפאל עמנואל חי ריקי) ובס' שושנת העמקים בשם בנו החריף ר' אפרים³. ובס' שיח יצחק ובס' מרכבת המשנה ובספר נזר הקודש וכ"כ רבינו האור לציון.

תמיה רבתי על דעת המשנה ברורה בזה, ועל דעת גדולי ספרד שכתבו שהכזית 9 דרהם, שלא נחתו לחשבון הנ"ל.

ואע"פ שבמשנה ברורה (תפו סק"א) כתב על דברי השו"ע שכזית הוא חצי ביצה דהיינו ביצה בינונית "עם" קליפתה, עכ"ל. מ"מ בוודאי אין לנו לתפוס טעות זו להלכה וכנ"ל, ולענ"ד נראה לומר דבוודאי טעות סופר היא, וצ"ל "בלי" קליפתה. והראיה הברורה שהיא ט"ס, שהרי מיד אחר כך ציווה המשנ"ב לעיין במג"א ובגר"א. והנה בגר"א שם

1. מלבד הבא"ח (ש"א פר' שמיני ה"א) ועיי"ש בהליכות עולם (ח"א עמו' שטז) שהעיר עליו מכל הפוסקים.

2. אלא שלעניין הלכה כ' מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בחזו"ע סוכות (דיני ישיבה בסוכה הערה כו עמו' קלב) שיראה לחוש ולאכול ח"י דרהם ועוד מעט (עד קרוב לשישים גרם) כדי לחוש לשיטת הרמב"ם ועוד, שכתבו שגם מעט יותר מכביצה עדיין חשיב אכילת עראי, רק כתב שאין לדקדק בכך ולהוסיף הרבה על השיעור, כיון ששיעור כביצה הוא בלי קליפתה ודי לנו להוסיף עוד מעט ואז יוכל לברך לכו"ע, עיי"ש. וע"ע באורך בשו"ת יביע אומר חלק יא הנדפס מחדש בסימן סד אות ב, ותורה נחת.

3. ספר שושנת העמקים חיברו ר' משה הלוי הורוויץ רבו של המלבי"ם כמו שכ' בהקדמתו לס' ארצות החיים ד"ה עלם קטן, עיי"ש. ותירוץ זה הוא מבנו ר' אפרים הלוי הורוויץ בעל מח"ס יבקש רצון על מדרש שוחר טוב.

מבואר הדק היטב שהתוס' מיירי בביצה בלי קליפתה (ובמג"א לא דיבר בזה כלל). ואיך יתכן שהמשנ"ב יסתום לפני כן להיפך בלי להביא מקור אחר? ועוד שבסי' שסח ס"ק יא כתב המשנ"ב לגבי דין עירובין שמיירי בביצה עם קליפתה, והמקור לזה כ' בשער הציון שהוא מדברי הפמ"ג (א"א סק"ב) בשם התוספת שבת (סק"ו) וכל המעיין בפמ"ג ובתוספת שם שם יראה להדיא שלעניין כזית של התוס' (שהוא הסעיף שלנו) כתבו שמדובר כלפי ביצה "בלי" קליפתה. וא"כ איך יתכן שהמשנ"ב שראה דברי מפמ"ג והתו"ש והגר"א יסתום בסי' תפו שלא כדבריהם בלי מקור ובלי טעם. בפרט בדבר שההכרח הוא ברור לומר כך, שהרי התוס' דברו על ביצה בלי הקליפה, ואיך אפשר לומר אחרת בדבריהם, כאשר הם המקור היחיד לכך, וז"פ.

וגם אם יתעקש המתעקש שלא לתקן ספר משנה ברורה שבידו, וירצה להשתמש בסיסמא הידועה "שאין רשות לשלוח יד בספרים להגיהם" וירצה לתרץ⁴ שהמקור של המשנ"ב הוא שו"ת בנין ציון (בחדשות סי' ל) שכ' כנ"י. מ"מ הרי שבוודאי לעניין הלכה פשיטא ופשיטא שאין לנקוט כהמשנ"ב הזה שהוא חולק על כל הפוסקים ועל הראיה הפשוטה שהביאו לדבריהם "שהתוס' הביאו ראיה שב' זיתים שוים לביצה של טומאת אוכלין", והיאך נביא ראיה יותר מהם ונאמר שב' זיתים שוים לביצה של הלכות עירובין, אתמהה. וקיימ"ל המוציא מחבירו עליו הראיה.

והנה אחר זמן מצאתי ראיה שהמשנה ברורה למד שכזית הוא חצי ביצה "עם" קליפתה. שהרי בסימן קצ"ס ק"י וכן בסי' רי"ס ק"י לא לגבי שיעור כזית במשקין, שכ' השו"ע שיש להחמיר שלא לשתות יותר מכזית בלי ברכה, כ' המשנה ברורה "דהיינו שליש רביעית" הרי שלמד שחצי ביצה היא עם קליפתה שהרי שיעור רביעית היא ביצה ומחצה עם קליפתה. והנה בסי' רי"א ציין מקורו רק כתב בשעה"צ "אחרונים", ואני יגעתי למצוא דברי האחרונים הללו, ומצאתי לי רק את החיי אדם (כלל נ אות יב) שכתב כן. אולם גם עליו תעבור כוס התמיה. ואין זאת אלא שלפי שעה לא נחתו לדבר פשוט זה. ואנו אין לנו אלא כהאמת הברורה שמיירי בביצה בלי קליפתה.

שוב בינותי בדבר תמוה ביותר, והוא, שהמשנה ברורה שסובר כדברי הפוסקים שכתבו שיש מחלוקת בין הרמב"ם לתוס' אם כזית חצי ביצה או שליש ביצה וכמש"כ בסי' תפו שיש מחלוקת אם כזית חצי או שליש ביצה, וגם סובר שקליפת הביצה מורידה

4. שו"ר שכן צידד הגר"ח נאה בשיעורי תורה (סי' ב אות ד עמו' קט) שאולי סמך על הבנין ציון. אך כאמור דבר זה תמוה ביותר ולא ניתן ליהאמר בתוס' וכמו שכ' הגר"ח נאה שם ג"כ.

5. והובא לעניין אחר במשנ"ב סי' תריב ס"ק ב. ושם באמת כמה אחרונים סוברים כהבנין ציון, כמו שכתבנו לקמן במאמר זה ענף ה'. אבל אין לזה שום קשר לנידון דידן לגבי הזית.

רבע מהביצה כמבואר לו בסי' רעא ס"ק סח. וכנראה שלא שמו ליבם הטהור לדבר זה שכל ראיית התוס' שכזית חצי ביצה מדברת על ביצה בלי קליפתה ואילו הרמב"ם מדבר על ביצה עם קליפתה, ואם מורידים רבע בעבור הקליפה כמו שכתבו הם עצמם, הרי שכמעט בטלה מחלוקת וההפרש הוא לכל היותר 2 סמ"ק בלבד. ובפרט לפי המגן אברהם שכתב שחצי ביצה הוא לא דוקא ובאמת הוא פחות מכך, הרי שלפי זה בטלה מחלוקת לגמרי וכמו שבאמת מיישבים הגר"א והאחרונים שעיימו את סתירת השו"ע שבזה משווים את תוס' לרמב"ם, וכמו שהבאנו לעיל מאמר א' ענף ה באופן השלישי, עיי"ש.

ולכן האמת תורה דרכה באחת מב' האופנים, או שאנו מקבלים דברי הפוסקים שמורידים רבע מהביצה ואז בטלה מחלוקת ואנו מבטלים דברי הפוסקים שכתבו שיש מחלוקת בין הרמב"ם לתוס'. או שמקבלים את האמת שקליפת הביצה היא רק 10 אחוז בלבד ולכן באמת יש מחלוקת בין התוס' לרמב"ם.

והנה זה ברור מאוד שיש מחלוקת בין הרמב"ם לתוס', וכדמוכח בתוס' עצמם, שהרי התוס' בעירובין וביומא שהם המקור לכל העניין של שיעור כזית חצי ביצה, הם באמת חולקים על הרמב"ם בשיעור העירוב בגלל שסוברים שכזית הוא חצי ביצה. וכמו כן המאירי בעירובין דחה דברי הגאונים שפסקו כהרמב"ם ששיעור עירוב הוא ו' ביצים, מכח קושיית התוס'. והגע עצמך כיצד יתכן הדבר? הרי מצד אחד חייבים לומר שתוס' והמאירי ס"ל שכזית הוא חצי ביצה קלופה (שהרי דברו על ביצת טומאת אוכלין) וא"כ אם איתא שסברו ביצה קלופה היא פחות רבע, א"כ לא קשיא קושייתם (ובפרט המאירי שכתב להדיא כדברי המג"א שחצי "לאו דוקא") א"ו ע"כ לומר שסברו התוס' והמאירי שביצה קלופה היא רק עשירית פחות כמו המציאות בימינו ולכן חצי ביצה הוא עדיין גדול הרבה משליש ביצה.

ונחזור לעניינינו, שאף אם המשנ"ב לא נחית לדבר זה שהתוס' בוודאי דברו על ביצה בלי קליפתה, מ"מ הדבר מוכרח ואין לזוז ממנו כלל וכו"ל, והאמת אהובה ועולה על הכל.

תמיה על גדולי ספרד שכתבו שחצי ביצה הוא 9 דרהם

וכמו כן יש לתמוה על גדולי ספרד שכתבו שכזית חצי ביצה הוא 9 דרהם וזאת על פי המבואר מהרמב"ם שהביצה היא 18 דרהם. וגם עליהם תעבור כוס התמיה, אחר המחילה הרבה מהדרת גאונים ז"ל, שלא נחתו לזה, שכל ראיית התוס' היא מביצה בלי

קליפתה. וחישבו את דברי התוס' עם הביצה של הרמב"ם, ולא הרגישו שהם כלאיים זה בזה, שהתוס' מדברים על ביצה של טומאת אוכלין שהיא בלי קליפתה, ואילו הרמב"ם מיירי מביצה של דיני עירובין שהיא ביצה עם קליפתה. וכבר תמה עליהם רבינו האור לציון (במבוא לח"ג בקונט' שיעורי המצוות אות ה והלאה) שדברי האומרים שכזית 9 דרהם הוא "דלא כמאן", כי התוס' מיירי מביצה בלי קליפתה, עיי"ש. וכ"כ הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמו' קכט) והגר"מ לוי זצ"ל בספרו ברכת ה' (ח"ב סי' א הערה 21) והגאון חזו"א (סי' לט אות יז), וז"פ.

ובשלמא אילו היו מרגישים גדולי ספרד בהערה זו, שהתוס' מיירי בביצה בלי קליפתה, ושוב דוחים זאת ומבארים מדוע מיירי בביצה עם קליפתה, אזי היינו מרכינים ראשנו תחת כפות רגליהם הקדושות. אבל עתה שלא כתבו כלל לדון בזה, הרי זה כאלף עדים שלא נחתו לזה והיה בהעלם מהם. ואילו היו מרגישים בחשבון זה, מיד היו חוזרים להודות על האמת הפשוטה והברורה, שהרי אין שום אפשרות לזוז ממנה "שהתוס' מדברים על ביצה של טומאת אוכלין שהיא בלי קליפתה" והזית הוא חצי ממנה ולא מביצה שעם קליפתה.

ודע עוד שאפילו אם נחזיק הטעות ונאמר שמדובר בחצי ביצה "שעם" קליפתה, מכל מקום לא יתכן כלל לומר שכזית הוא 9 דרהם. שהרי מבואר בגמרא כריתות (יד.) להדיא "שבככותבת יש ב' זיתים" והרי ככותבת היא קטנה מביצה שעם קליפתה, כמבואר במסקנת הגמ' יומא (עט.) ובשו"ע (תריב) וא"כ לא יתכן שכזית 9 דרהם וב' זיתים 18 דרהם שהרי כבר בככותבת שהיא פחותה מ 18 דרהם יש כבר ב' זיתים. ונמצא שהאומר שכזית 9 דרהם הרי זו טעות בדבר משנה. וכבר ביארנו דבר זה לקמן ענף ה' עיי"ש.

סוף דבר: האמת אהובה יותר מכל, וברור הדבר שלשיטת התוס' שהזית חצי ביצה, הכוונה לביצה בלי קליפתה, שהרי כל הראיה היחידה של תוס' היא מביצה של טומאת אוכלין שהיא ביצה בלי קליפתה, וזה פשוט לכל מודה על האמת.

ענף ד

כמה שיעור ביצה בלי קליפתה

הבירור השלישי: מה ההבדל היחסי בנפח, בין ביצה עם קליפתה לבין ביצה בלי הקליפה

הנה אחר שהדבר ברור שהביצה שדברו בה התוס' היא ביצה בלי קליפתה, ועליה אמרו שכזית חצי ביצה ממנה. ממילא צריך בירור כמה יש להוריד מהנפח של הביצה (שהיא 51 סמ"ק וכנ"ל ענף ב) בעבור הקליפה. וזאת כדי לקבל את הנפח של הביצה אותה אנו רצים לחצות לשניים כדי לדעת כמה הוא הכזית לשיטת התוס' והשו"ע בסי' תפו שבביצה בלי קליפתה יש ב' זיתים.

והנה מהרי"ל (סדר ההגדה אות ט בהוצאת מ"י) כ' שיש ב' אפשרויות למדוד שיעור רביעית יין שהיא כנפח ביצה וחצי עם הקליפה. האפשרות הראשונה להטיל ביצה וחצי לתוך כלי מלא מים על גדותיו, ומה שנשפך הוא שיעור רביעית. האופן השני הוא לנקוב ביצה ולרוקן אותה מתכולתה, ואח"כ "למלא כמעט מלא ב' קליפות של ביצים ביין" וזהו ג"כ שיעור רביעית ששווה לנפח ביצה וחצי עם הקליפה. ויוצא שבשביל הקליפה וחצי החסרה מחמת שמדדנו ע"י מילוי הפנימי של הביצה, הוסיף מהרי"ל קרוב לתכולת חצי ביצה להשלמת השיעור. וא"כ יוצא שהקליפה היא רבע מהביצה¹.

ודע, שמהרי"ל דקדק בדבריו וכתב "כמעט" מלא ב' קליפות. דהיינו שאין למלאות את הקליפות ביין עד סופם ממש. וזאת משום שידע שיש חלל בועת אויר בביצה שאינה מהחשבון. והקליפה עצמה אינה גדולה כרבע מהביצה ממש. וכשנעמיק חקר אחר

1. ולשם המחשה אם ניקח ביצה עם קליפתה שהיא 40 סמ"ק הרי שהקליפה מחסרת מביצה אחת 10 סמ"ק. ומביצה וחצי נחסר בעבור הקליפה 15 סמ"ק. ומי ישלים לנו את ה 15 סמ"ק החסרים? הנה תכולת חצי הביצה הזו תשלים, לפי שהיא ג"כ תכולתה 15 סמ"ק שהרי חצי ביצה עם הקליפה היא 20 סמ"ק וכשמורידים רבע יוצא שהתכולה היא 15 סמ"ק, שהוא שלשת ריבעי חצי ביצה עם הקליפה. ולכן אם נמלא יין בתוך קליפת החצי ביצה נקבל את מה שנחסר מהקליפה של הביצה וחצי הנצרך לשיעור רביעית שלא נכללה במילוי תכולת הביצה וחצי שמילינו ביין.

"מקור" חידוש זה מהגמרא, אז נבין גם דבר זה לאשורו, עי' להלן שהמקור הוא מהגמ' סוטה (ד). שמתבאר ממנה ששיעור שתיית רביעית יין הוא כשיעור גמיעת תכולת ב' ביצים, וא"כ זה אינו כולל את בועת האויר, ולכן דקדק מהרי"ל לומר "כמעט מלוא" ב' קליפות.

ודברי מהרי"ל הללו הובאו בכל האחרונים בהסכמה כמעט ללא חולק². ולפי זה יוצא שגם אם נחמיר כדעת התוס' שנפסק בשו"ע סי' תפו שכזית הוא חצי ביצה, מ"מ כיון שביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק א"כ ביצה בלי קליפתה היא 38.25 סמ"ק. וא"כ שיעור כזית הוא חצי מזה ויוצא סה"כ 19.1 סמ"ק בלבד.

2. שיעור זה של קליפת הביצה שמקורו במהרי"ל (סדר ההגדה אות ט בהוצאת מ"י) הובא גם במג"א (סי' רי סק"ב) בשם השל"ה (שער האותיות כללי הברכות כלל ו' בהגה, דף סט) ומקור השל"ה ממהרי"ל הנ"ל. וכ"כ בחק יעקב (תעב ס"ק יח) משם מהרי"ל (והעתיק שם את לשונו) והובא שם בפמ"ג (א"א ס"ק יא) ובא"ר (תעב ס"ק יג) ובחיי אדם (כלל נ סעי' יב) ובס' עולת תמיד (סי' רי ס"ק ד) והביא שכ"כ גם בספר עמק ברכה (כללים בדיני ברכות כלל ו') בשם הר"א מפראג (ומקורם ממהרי"ל). גם בכף החיים (סי' קצ ס"ק טו"ב) כתב בשם סידור עמודי שמים וס' פתחי עולם שכתבו שרובע רביעית הוא כמו חצי ביצה בלי קליפתה, ע"כ. וגם מזה מוכח שלמדו שביצה קלופה היא פחות רבע מהביצה ולכן ד' רביעיות של חצי ביצה בלי קליפתה שווה רביעית, ובמילים אחרות ב' ביצים ללא הקליפה שווים ביצה וחצי עם הקליפה כמו שכ' מהרי"ל. וכ"כ עוד בכף החיים (קנח סק"ח) וכ"כ גם במשנה ברורה (רעא ס"ק סח) וכן הסכים בס' אור לציון (ח"ג במבוא קונ' שיעורי המצוות אות ה) והוכיח כן גם מדברי הרש"ש בס' נהר שלום (דף מ ע"ג) לגבי כוונות נר חנוכה שכ' שביצה היא י"ג דרהם, הרי שהוריד רבע מח"ש שכ' הרמב"ם. וכ"כ בתפארת ישראל (פסחים פ"י מ"ב אות י') ובס' הון עשיר (לר' רפאל עמנואל חי ריקי על המשנה כלים פ"ז מ"ז) ובס' שושנת העמקים (עמק השידים דרוש ז אות ו-ז) בשם בנו החר"ף ר' אפרים. ובחי' חת"ס יומא (עט. ד"ה כותבת) ובשו"ת נוב"י (קמא או"ח סי' לח ד"ה ועוד נ"ל דלדינא) ובשו"ת ראש אפרים (מרגליות, ח"ג סי' טז ד"ה ומצאתי להגאון. דף לב) והגר"א (תפז סק"א) ובספרו שנות אליהו (מסכת פאה פ"ח מ"ז). ועי' מה שכתבנו לעיל מאמר א' ענף ה הערה 6 בדעתו, דלא כמי שחשב בדעת הגר"א שהקליפה היא שליש מהביצה, דליתא. ובס' שיח יצחק (נונים יומא פ. ד"ה ודע, בתי' השני) וכ"כ גם בס' מרכבת המשנה (שבת) ובס' דרכי הוראה (אליאשברג, סי' לא) וכ"כ הגר"ח פלאג' בס' חיים לרא"ש (השמטה מבית הכסות סוף אות ח דף קט ע"ב) ובס' בית שאול (פלדמאן. בחלק מידת השיעורים הלכה ו סק"א) כ' שגם מהש"ך יו"ד (סי' פו ס"ק טו) משמע שביצה בקליפתה יתרא רביע על ביצה בלי קליפתה וככל האחרונים הנ"ל. ועיינתי שם וראיתי שכ' לבאר בסוגיא חולין (צח). שהיו מ"ז ביצים של היתר ואחת איסור ובצירוף הקליפות של כולם היה ששים ואחת כנגד האיסור וא"כ יוצא שע"י מ"ח קליפות הביצים נוצר עוד 13 ביצים. וכשנחשב 13 חלקי 48 יצא 0.27 שהוא יותר מרבע של ביצה. והגאון הרוגוצ'ובר בצפנת פענח (כללי התורה והמצוות מערכת ת אות מג) הביא לכך ראיה מפורשת מגמ' סוטה ד. וראיה זו כתבה גם הגר"ח נאה (שיעורי תורה סי' א אות ג עמו' קכו) ונראה באמת לומר שזה הוא מקורו של מהרי"ל לומר שמלא ב' קליפות ביצה שווים לרביעית, וכמבואר בפנים.

המקור לדעת מהרי"ל שהקליפה רביע ביצה היא מגמרא סוטה ד ע"א

והנה הגאון הרוגוצ'ובר זצ"ל בצפנת פענח (כללי התורה והמצוות מערכת ת אות מג) כ' וז"ל וקליפה חסר רובע ביצה כדמוכח סוטה דף ד. עכ"ל. וראיה זו זכה לכיון לה גם הגר"ח נאה (שיעורי תורה סי' א אות ג עמו' קכו). וזה מהמבואר שם, ששיעור הזמן שלוקח לאדם לשותות רביעית יין, שהיא כביצה וחצי עם הקליפה, הרי היא שווה לשיעור הזמן של גמיעת תכולת ב' ביצים ברציפות בזה אחר זה³. הרי שתכולת ב' ביצים שווה לרביעית שהיא ביצה ומחצה עם הקליפה. ונראה שהדבר ברור שזה הוא מקורו של מהרי"ל שכתב שכמעט מלא ב' קליפות ביצה שווים לרביעית. ועתה מובן ג"כ, למה כתב מהרי"ל "כמעט" מלא. כי כיון שהמקור הוא מהגמ' סוטה הנ"ל ושם מדובר בגמיעת תכולת הביצה, הרי שתכולת הביצה אינה ממלאה את כל חלל הקליפה, שהרי יש את בועת האויר בצד הרחב של הביצה, שאותה אין צורך לגמוע כלל. ולכן דקדק מהרי"ל וכתב "שכמעט" מלא ב' ביצים, כמו תכולת ב' הביצים שמדובר בגמ' בסוטה שם, שהיא כמעט מלא קליפת הביצים חוץ מבועת האויר, היא היא שווה לביצה וחצי שעם קליפתה. והדבר נפלא ומתוק עד מאוד.

יישוב דברי מהרי"ל מהמציאות הנראית לעינינו שקליפת הביצה מועטת מאוד

וכל הרואה דברי כל הגאונים הנ"ל תמה מאוד, הרי המציאות מכחישה את דבריהם, כי קליפת הביצה היום היא רק אחד מחמש עשרה מהביצה ולא אחד מארבע. ובתוספת בועת האויר היא עשירית בלבד ועדיין היא רחוקה הרבה מרבע ביצה, וכיצד יתכן שכל הגאונים הנ"ל לא שמו ליבם לדבר, הלא הביצים מצויים הם בכל יום ויום ובכל עיר ועיר, וכי לא קלפו ביצה מימיהם?

והנה בתחילה חשבתי שהתירוץ פשוט הוא⁴, ואין כאן קושיא מהמציאות. ואחר זמן

3. הגמרא שם מדברת על שיעור הזמן שהסוטה נאסרת אם נסתרה. ושם מבואר ששיעור הזמן של צלית ביצה - שווה לשיעור זמן של שתיית רביעית יין (הכוונה לצליה מועטת ביותר שנועדה רק כדי שיהיה נוח לגמוע את הביצה מתוך קליפתה. ונקראת בלשון חז"ל "ביצה מגולגלת" כמבואר במפרשי המשנה עוקצין פ"ב מ"ו בברטנורא ותפארת ישראל, עיי"ש) עוד מבואר בגמ' שם ששיעור צלית ביצה וגמיעתה לאחר מכן - הרי היא שווה לשיעור גמיעת ג' ביצים בזו אחר זו. לפי זה יוצא ששיעור צלית ביצה היא - כשיעור שתיית רביעית יין - וכשיעור גמיעת ב' ביצים בזו אחר זו. וידוע שרביעית היא שיעור ביצה ומחצה עם הקליפה ונמצא שהיא שווה לתכולת ב' ביצים.

4. ומצאתי עוד תירוץ בס' עטרת תפארת (ברכות לז ד"ה והנה מה) שכ' ז"ל ואל תתמה על זה לומר שא"א שיהיה

ראיתי שכבר קדמני בזה הסטייפלר זצ"ל בשיעורין של תורה (סי' יא ד"ה והגר"א. ונדפס גם בקהלות יעקב פסחים סי' מג) שהרי אין זה דבר חדש בפוסקים שהמציאות שלנו אינה כמו המציאות שהייתה בזמן חז"ל, וכבר היו דברים מעולם, מעשים שבכל יום ומנהג ישראל שמשערים שיעור כזית כמו שכתבו התוס' מפני שהוכיחו מהגמ' שהזית הוא כחצי ביצה, אע"פ שענינו הרואות שהזית קטן מאוד מחצי ביצה. וכנראה כולם קבלו בשתיקה ובסבר פנים יפות את דברי מהרש"ל שכ' וז"ל פירות של שבעת מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, היו משונים בגדלותם לפי הטבע של עתה, שהרי קבלה בידינו מבעלי התוס' שזית הוא שיעור חצי ביצת תרנגולת, אף על פי שאין עתה בנמצא שיהא זית דומה לחצי ביצה כלל וכלל לא, אלא שנשתנו, עכ"ל. אמור מעתה כמו כן בנידון דידן, שהיות וקבלה בידינו ממהרי"ל וכפי שמוכח בחז"ל מפשטות הסוגיא בסוטה (ד.) וכן הסכימו כל הפוסקים - שהקליפה היא רבע מהביצה, ולכן צריך לומר כמו שתירצו על התוס' שהשתנו והתקטנו הזיתים פי חמש ממה שהיו פעם, כמו כן בואו ונאמר שהשתנה הטבע בקליפת הביצה והתקטנה פי שלש ממה שהייתה פעם, ולא קשיא מידי'. (רק זאת ראיתי חובה להעיר, כדי שלא יטעה הקורא דברי, לחשוב שבאמת הנני סובר כן, שחלו שנויים בעובי קליפת הביצה, וזה סותר את כל המבואר בקונטרס זה שלא היה שום שינוי כלל. וכבר היה מי שטעה בדברי אלו ותמה עלי מאוד... לכן אודיע נאמנה שכל דברי כאן הם בבחינת "לדבריהם קאמר להו", לדידכו שנשתנו סידרי בראשית ונתמעטו הברואים מאוד, בואו ואמרו כן גם בקליפת הביצה ולא נחלוק על כל הפוסקים הנ"ל. אבל לדידי פשיטא לי שלא נשתנה כלום, וגם בזמננו הייתה קליפת הביצה כמו היום, ואין לנו אלא להצטער על דברי הפוסקים, ולקבל האמת ותו לא מדי, וכמו שיבואר להלן)

הקליפה שיעור רביעי ביצה, דהא לענין טומאת אוכלין משערין בביצה בלא קליפתה כמו שהיא נאכלת בבת אחת. וא"כ בית הבליעה היא מחזקת ביצה בלא קליפתה כשהיא צלויה, ואז היא ג"כ אינה מליאה שאחר צלייתה ידוע הוא שיש חלל בין הקליפה לגוף הביצה ולכן הקליפה עם החלל שנעשה אחר הצליה הם שיעור רביעי ביצה בקליפתה, עכ"ל. וכביאור זה כן משמע בס' בית שאול (פלדמאן. בחלק מידת השיעורים הלכה ה' סק"א) שכ' שביצה בלי קליפתה היינו ביצה מצומקת ובלי קליפתה שעל זה אמרו אין בית הבליעה מחזיק. ובביצה כזו הקליפה והחלל הינם רביע מהביצה.

אולם תירוץ זה נסתר ממהרי"ל עצמו. שהרי מהרי"ל אמר למלאות ב' קליפות ביצים כמעט מלאות, ואם איתא שסובר לשער בביצים צלויות ומצומקות והקליפה עצמה היא כמו הקליפה שלנו היום, א"כ למה לנו למלאות יין כמעט מלא ב' קליפות היה מספיק לו לומר שיש למלאות מעט יותר מקליפת ביצה ומחצה, שזה שווה לתכולת ב' ביצים מצומקות. ומלבד זאת, בוודאי שתירוץ זה דחוק הוא, כי קשה מאוד לומר שכשאמרו חז"ל על ביצה של טומאת אוכלין "כמוה בלי קליפתה" הכוונה כמוה אחרי צליה מרובה עד שתצטמק, ומי גילה רז זה לישראל לצמק הביצה בצלייתה ואח"כ לשער בה, אתמהא. ואם איתא שהכוונה לביצה צלויה מצומקת היו אומרים "כביצה צלויה מצומקת" ולא אומרים לשון "כמוה בלי קליפתה".

ואם נקבל תירוץ זה שבזמן חז"ל ביצה בלי קליפתה הייתה פחותה ברבע מהביצה שעם קליפתה, ממילא בואו נאמר לעניין שיעור כזית, שכיון שכל מה שאנו חוששים לסברת התוס', הוא רק אם אנו צריכים לחשב את השיעורים רק לפי מה שהיה בזמנם, א"כ לכאורה אי אפשר לפסוח על ב' הסעיפים, שמצד אחד מקבלים דברי התוס' נגד המציאות ומצד שני לא מקבלים דברי מהרי"ל בגלל שהם נגד המציאות. שהרי לשניהם יש מקור מהגמ' שבזמנם כך היה. וא"כ למה לדחות דברי מהרי"ל ולקיים דברי התוס'. ולכן לכאן הנכון יותר הוא שאם כבר באנו לחשוש להתוס' שסוברים שכזית הוא חצי ביצה בלי קליפתה, אזי צריכים גם לקבל דברי מהרי"ל ולהוריד מביצה רבע, ורק אח"כ לחשב כזית כחצי ביצה הנ"ל, והשיעור הגדול ביותר לכזית יכול להיות 19 סמ"ק בלבד כמבואר לעיל.

אבל שוב הדרי בי, ובינותי שאי אפשר לתרץ כך את דברי מהרי"ל. שהרי אם סבר מהרי"ל כדבר האמור שהיה שינוי בין זמן חז"ל לזמנינו בעובי קליפת הביצה, א"כ תמוה מאוד היאך הורה הלכה למעשה בזמנו לשער רביעית בצורה כזו ליתן יין בתוך קליפת ב' ביצים כמעט עד הסוף, ואמר שזה שווה לשיעור ביצה וחצי עם קליפתה? הלוא דבר זה היה מתאים רק לקליפת הביצה בזמן חז"ל ולא לקליפה ידיה שנתקטנה, והיה לו להעיר מזה. וחזרתי על כל צדדין ולא מצאתי מנוח לדברי מהרי"ל ולכל האחרונים שהעתיקוהו להלכה, וצע"ג. ולכאן אין ברירה אלא לומר שלא נחתו לבדוק זאת, ושוב צ"ע. ואודה מאוד למי שיאיר עינינו בתמיה חמורה זו.

החולקים על שיטת מהרי"ל וסוברים ששיעור הקליפה מועט

אולם אין שיטה זו מוסכמת, ויש מקצת מהאחרונים שהקשו מהמציאות על שיטה זו. כי בס' צמח צדק (לובביץ ביומא פ"ח משנה ב אות ב) אחר שהביא דברי הגר"א הנ"ל כ' וז"ל ולענ"ד אינו מיושב כי הקליפה אינה מחזקת כל כך הרבה, עכ"ל. גם בשו"ת יד אליהו (מלובלין סי' כו ד"ה וצ"ל דס"ל) כתב שאע"פ שמדובר בביצה בלא קליפתה "עם כל זה אינו מספיק הקליפה לבד לתרץ בזה כלום", עכ"ל. גם הגר"ח נאה זצ"ל בס' שיעורי תורה (סי' ב סוף אות ג) כ' שהחוש מכחיש דבר זה שתהא הקליפה כל כך גדולה כרבע מהביצה. ועל פי בדיקה שעשה היא רק 1 חלקי 15 מהביצה ולא אחד חלקי ארבע (דהיינו 6.66 אחוז מהביצה ולא 25 אחוז כהפוסקים) וגם כ' שם שכן נראה לומר בדעת התוס' (יומא פ. ד"ה ושיערו) והב"י (תט ס"ז) שהקשו קושיות שאם נניח כדברי הפוסקים הנ"ל הרי שאפשר לתרץ בפשיטות קושייתם⁵. א"ו לא ס"ל כמהרי"ל להוריד כ"כ בשביל הקליפה אלא

5. דהנה הב"י (תט ס"ז) בדברו על הרמב"ם שסובר ששיעור עירוב (דהיינו כיכר שהוא ב' סעודות) הוא ו' ביצים, כ'

מעט מאוד ולכן שפיר הקשו. ואת דברי מהרי"ל כתב הגר"ח נאה שמוכרחים לפרש דלאו דוקא נקט מלא ב' קליפות ולא דק לחומרא ובאמת סגי במעט יותר מחצי ביצה (אך הודה שם וכ' שהוא דוחק שהרי לפי"ז הוסיף מהרי"ל חמישית רביעית על השיעור וזה הרבה מכדי לומר שלא חש לדייק).

ועוד יש להוסיף, שמסתימת הרמב"ם וכל הראשונים שכתבו בסתם "ביצה בלי קליפתה" ולא פירשו לנו שיש הבדל בין הקליפה של חז"ל לקליפה שלנו, מוכח שסברו שביצה בלי קליפתה שלנו היא הביצה של חז"ל נמי. הגע עצמך אם סבר הרמב"ם שקליפת הביצה מורידה רבע, היאך לא השמיענו זאת כדי שלא נטעה בקליפת הביצה שלנו? א"ו עד מהרי"ל שחדש זאת לא סברו כן אף אחד מהראשונים, וצ"ע.

להקשות שהרי אמרו שחצי חצי חציה (דהיינו שמינית מכיכר של ו' ביצים) לטמא טומאת אוכלין. ולהרמב"ם יוצא ששמינית מו' ביצים היא ג' רבעי ביצה, ואילו בכל דוכתא קיי"ל ששיעור טומאת אוכלין היא בכביצה ולא כשלשת רבעי ביצה וכ"פ הרמב"ם עצמו. ותי' הב"י דהרמב"ם לא סובר כהביריתא דחצי חצי חציה לט"א, עיי"ש. ואם איתא דס"ל לב"י ששיעור ביצה בלי קליפתה היא פחות רבע מביצה עם קליפתה א"כ לא קשיא מידי וכמו שכ' לתרץ באמת בס' אמרי בינה (למהר"ם א"ש יומא עט) והגר"ח נאה בס' שעורי תורה (סי' ב סק"ה עמו' כז), דלעולם גם הרמב"ם סובר דחצי חצי חציה לטומאת אוכלין משום שו' ביצים שהן ב' סעודות היינו ביצים בקליפתן וכל קליפת ביצה שוה כרבע ביצה נמצא שבו' ביצים יש עוד ב' ביצים בלא קליפתן, כי כל ג' רבעי ביצים שוים לביצה אחת בלי קליפתה, נמצא שבו' ביצים עם קליפה יש ח' ביצים בלי קליפה, וע"ז אמרו שחצי חצי חציה לטמא טומאת אוכלין דהיינו ביצה אחת בלי קליפתה שהיא ג' רבעי ביצה עם קליפתה. ומיושב קושית הב"י.

שו"ר בס' שושנת העמקים (עמק השידים דרוש ז אות ו-ז) שכתב ככל הדברים הנ"ל בשם בנו ושם כתב דבאמת תימה גדולה על הב"י שלא הרגיש לחשב השינוי שיש בין ביצים של שיעור עירוב שהן עם קליפתן לשיעור ביצה של טומאת אוכלין שהוא ביצה בלא קליפתה, וקושייתו על הרמב"ם לא קשיא כלל, עיי"ש.

והנה בס' שושנת העמקים הנ"ל הציע תירוץ לדעת הב"י למה לא חילק בין עם הקליפה לבלי הקליפה כדי לתרץ קושייתו על הרמב"ם. והוא שהב"י לשיטתו שסובר גם לגבי שיעור חלה שמשערים בביצה בלי קליפתה וכדברי רבינו ירוחם שהביא בשתיקה בב"י בס' תנו. ולפי"ז גם גבי שיעור עירוב הוא ו' ביצים בלי קליפתן ולכן לא יכל לתרץ דברי הרמב"ם כאמור, עכ"ד.

אולם באמת נראה דאין בזה שום הצלה ופשוט שדעת מרן הב"י דלא כר' ירוחם לשער חלה ועירוב בביצים עם קליפתן וכמו שמבואר להדיא בשו"ע בס' תנו שאמר לשער ביצים במים כדרך שכתב הטור לעשות. ודרך זו לא תתכן בביצים בלי קליפתן, וזה פשוט. ועי' בפנים שגם בדברי ר' ירוחם לא יתכן שיש לשער בביצים בלי קליפתן, עיי"ש.

ולכן דברי הגר"ח נאה בדברי הב"י נכונים יותר שהב"י לא העלה על דעתו לומר ששיעור הקליפה גדול כל כך כמו רבע ביצה, אלא קטן בהרבה יותר וכמו המציאות.

מה יענו החולקים על מהרי"ל, על הראיה מהגמ' סוטה (ד). דמוכח שקליפת הביצה היא רבע מהביצה?

והנה צריך עיון מה יענו האחרונים הנ"ל על הראיה מהגמ' סוטה (ד). דמוכח כדברי מהרי"ל, שמבואר להדיא ששיעור זמן שתיית רביעית יין (שהוא ביצה וחצי עם הקליפה) הוא כשיעור זמן שתיית ב' תכולות ביצים. הרי ששיעורן שווה, ולא כמו שרואים היום שתכולת שתי ביצים היא כמות גדולה יותר מביצה וחצי עם קליפתה.

והתירוץ היחיד הוא שיותר קל לשתות תכולת ביצה כי חלקה היא בטבעה ונבלעת בבת אחת, מאשר לשתות רביעית יין החריף, ויש הבדל בין המינים. ולכן שותים יותר מהר את תכולת ב' הביצים כמו ששותים רביעית יין, אע"פ ששיעור היין קטן יותר בגודלו, משום שיותר קשה לשתותו כי חריף הוא יותר מאשר ביצה המחליקה בגרון.

והנה הגר"ח נאה שהוא גם הביא ראיה זו למהרי"ל, כתב שם בדיוק להיפך שלכאור' לוקח יותר מהר לשתות יין מאשר ביצה. שכ' וז"ל ויש להעיר ע"ז דין שאינו עב וסמך כ"כ כמו ביצים נשתה יותר מהר, וכמו שאמרו בגמ' (סוכה מו) דמים נשפך יותר מהר מיין, וא"כ מוכח אדרבא דרביעית הוא יותר מב' ביצים בלא קליפתן. ולפי"ז צריך לומר דשיעור הקליפה יותר מרביע. "ואולי מתוך סמיכות הביצה היא נבלעת בבת אחת" וצריך עיון, עכ"ל. הא למדת שזה הדחיה היחידה כדי לחלוק על דברי מהרי"ל אם רוצים להשוות את הסוגיא עם המציאות של ימינו, ועוד למדת שאין תירוץ זה חלק כל כך, ופשטות הסוגיא משמע כדברי מהרי"ל וא"כ בואו ונתרץ הקושיא מהמציאות שלנו - שהשתנו הטבעים כמו שתירצנו אליבא דהתוס' לענין כזית. ואם מקבלים אנו להלכה את המציאות הנראית לעינינו ודוחים את הראיה מהגמ' ע"י שאנו מחלקים בין המינים (לחלק בין צורת שתיית יין לביצה), א"כ בואו נא אחי ונקבל את המציאות הנראית לעינינו היום שגודל הזית הוא כעשירית ביצה ונדחה את ראיית התוס' מהגמ' יומא וכריתות, ע"י שנחלק גם כאן בין ב' סוגי המינים שדברו בהם הסוגיות, וכמו שהארכנו לעיל מאמר א' בענף ה' לחלק כבר מפי הראשונים (ר"ת תוס' ישנים ותוס' רי"ד ומרדכי) שלפי דבריהם אין שום ראיה מהש"ס שכזית הוא חצי ביצה ושפיר יש לומר שגם בזמן חז"ל היה הזית קטן כמו בימינו ממש.

ונחזור לעיקר המחלוקת כמה יש להוריד מהביצה עבור הקליפה. דהנה יש להוסיף ולהעיר שגאוני ספרד⁶ כאשר דברו מענין הכזית הביאו את המחלוקת אם הוא חצי

6. כנה"ג (יו"ד סי' סד הגה"ט או"ט) חמדת ימים (הל' פסח דכ"ו) פר"ח (סי' תפו) ערך השלחן (שם) שלחן גבוה (שם) הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (דיני מוציא מצה אות ח) ויאמר יצחק (ואליד או"ח סי' ח)

ביצה כדעת התוס' או פחות משליש ביצה לפי הרמב"ם. ואף אחד מהם לא עלה על ליבו הטהור לחלק שהתוס' דברו בביצה בלא קליפתה והרמב"ם דיבר בביצת העירוב שהיא ביצה בקליפתה ולפי דברי מהרי"ל שהא פחות רבע יש להשוות דעת התוס' עם הרמב"ם שאין ביניהם מחלוקת כמעט (וכמו שכן כ' באמת הגר"א והתוספת שבת ועוד שהבאנו במאמר א' ענף ה באופן הג') וא"כ היה מקום להוכיח דלא ס"ל שהקליפה גדולה כל כך כלפי הביצה אלא הבדל קטן ולכן לא הזכירוהו.

מיהו בודאי אינו מוכרח, דאדרבא אפשר שלא חשבו שבזמן חז"ל הייתה הקליפה עבה כל כך. ואי הוה שמיע להו דברי מהרי"ל, ושיש להם יסוד מפורש בגמ' סוטה (ד.) היו מקבלים אותה באהבה, כמו שקיבלוה כל גאוני אשכנז וקצת מגאוני ספרד שידעו מדברי מהרי"ל וקבלוה בלי פקפוק. **והראיה שלא נחתו לזה כלל הוא, שהרי לא הזכירו בדבריהם את הדיון של הורדת הקליפה** אלא חישבו את החצי ביצה של תוס' כמו שחישבו את השליש ביצה של הרמב"ם ולא זכרו כלל שהתוס' דברו על ביצה ללא הקליפה ואילו הרמב"ם דיבר על ביצה עם הקליפה. וכיוון שלא דנו בזה כלל, לכן בודאי שאי אפשר להוציא מהם שום מסקנה.

שו"ר ככל הנ"ל שכ"כ רבינו האור לציון זצ"ל (במבוא לח"ג קונט' שיעורי המצוות את ה והלאה) שביאר באורך שהתוס' דיברו על ביצה בלי קליפתה, והביא דברי האחרונים שיש להוריד רבע מהביצה בשביל הקליפה, **וכתב שיש לפסוק להלכה שביצה בלי קליפתה היא פחות רבע מהביצה ככל האחרונים ודלא כהגר"ח נאה שפקפק עליהם.** (באות ז') כתב לתמוה על גדולי וגאוני ספרד שנקטו שיעור כזית לט' דרהם כי הוא מחצית משיעור ביצה שכ' הרמב"ם שהיא ח"י דרה"ם. ותמה עליהם שלא הרגישו שדברי התוס' הם בביצה בלי קליפתה ואילו דברי הרמב"ם מיידי בביצה עם קליפתה. וא"כ השיעור שכתבו לכזית ט' דרהם הוא דלא כמאן, עיי"ש.

ולעומת זאת מרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל בחזו"ע סוכות (דיני הישיבה בסוכה הערה כו עמו' קלב) ובהליכות עולם (ריש פר' שמיני ח"א עמו' שטז) כ' שהעיקר כדברי גר"ח נאה הללו להוריד בעבור הקליפה רק אחד חלקי חמש עשרה מהביצה, עיי"ש. **והגדיל לעשות בשו"ת יביע אומר (ח"ט סי' יט. והעתיק דבריו בס' הלכה ברורה ח"ח סי' קנח בבירור הלכה ס"ק ח) שכ' שאין לצרף את סברת הנוב"י אפילו לס"ס⁷ כי המציאות מכחישה**

7. אולם הגר"ח נאה אע"פ שחלק על האחרונים, מ"מ כתב בספרו שיעורי תורה (פ"ג ה"י) שלעניין יום כיפור שהוא בכרת, יש להחמיר כדבריהם ולהוריד מהביצה רבע ואז לחשב את ככותבת הגסה שהיא פחותה מעט מביצה בלי קליפתה, עיי"ש. וזה דלא כמרן הגר"ע יוסף זצ"ל שכ' שאין סברתם נכונה כלל ואפילו אינה מצטרפת לס"ס.

סברא זו⁸. אך לא האריך בזה כלל מדברי הפוסקים כדרכו, אלא רק סמך על הגר"ח נאה סמיכה בכל כוחו. גם לא הביא עם החולקים אלא דברי הנודע ביהודה כאילו רק הוא העומד מנגד, ולא זכר שר התורה שכל הפוסקים הנ"ל עומדים כנגדו. (ויותר נראה שמרן זצ"ל ידע גם ידע מכל הפוסקים, אלא שבכוונה מכוונת לא הביאם, מפני כבודם, כי סבר שאין להם מקום כלל בהלכה כיון שסותרים את המציאות וכנראה רק לא שמו לב לכך ולא הבחינו שהקליפה קטנה) וכן הרה"ג ר' משה לוי זצ"ל בס' ברכת ה' (ח"ב פ"א הערה 21 עמו' כו) הביא בשתיקה ובקצרה את מסקנת הגר"ח נאה ששיעור ביצה בלא קליפתה הוא אחד חלקי חמש עשרה בלבד⁹.

8. ומה שכ' ביבי"א שם עוד שגם הכף החיים עצמו בסי' תרי"ב סק"ה הביא שהר' בנין ציון (החדשות סי' ל) חולק על הנוב"י בזה, ע"כ. אחר המחילה אין זה קשור לנידון כאן. כי הויכוח שם האם לחשב שיעור ככותבת של יום כיפור כלפי ביצה בלי הקליפה (כך סובר הנוב"י) או לחשב כלפי ביצה עם הקליפה (כך סובר הבנין ציון) אבל אין זה נוגע לנידון "כמה שיעור" צריך להוריד מהביצה בעבור הקליפה, שבו לא פקפק כף החיים כלל.

9. ונראה לענ"ד ראייה אלימתא שהקליפה מורידה רק מעט מהביצה ולא רבע ביצה. והיא מדברי רבינו ירוחם שהביא הב"י (או"ח סי' תנו). והוא לגבי האיסור ללוש יותר משיעור חלה למצות של פסח וז"ל רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב ה' חלק ג' דף מא טור ג) הנה שעשירית האיפה הוא ארבעים ושלושה ביצים וחומש ביצה. וכך מודדין אותן, לוקח ביצה בינונית ונוקבה ומוציא מה שיש בתוכה וממלאה מים ארבעים ושלושה פעמים, ואותן המים משימן בכלי והכלי המחזיק אותן המים לא יותר היא המדה, וממלא מקמח אותה המדה, ולא תלוש יותר מאותה מדה בבת אחת. ומקטפת אשה אחת אותה עיסה ולא יותר. ובענין אחר תוכל לעשותה, ממלא כלי מים עד שפתו ומשים בתוכו ארבעים ושלושה ביצים, והמים שישפכו על שפתו מחמת הביצים שהכניס בתוכו יקחם וישימם בכלי, והכלי המחזיק אותם המים שישפכו הוא מדת הקמח. **"והכל עולה למדה אחת מה שכתבתי למעלה וזאת כי אני ניסיתי או בקרוב"**. עכ"ל. והנה זה ברור שאותן מ"ג ביצים שמשערים בהם שיעור חלה, הם ביצים עם הקליפה וכמו שהוכיחו כל האחרונים שם (דרכי משה, ב"ח, מג"א, פרי"ח חק יעקב וחק יוסף וחמד משה. דברי חמודות הלכות קטנות חלה סי' ד ס"ק לא) וגם רבינו ירוחם ודאי נתכוון שיש לזרוק ביצים שלמות עם הקליפה לכלי מלא מים ולא ביצים קלופות, **שהרי אם כוונתו לזרוק ביצים קלופות, א"כ מדוע יש לזרוקם לתוך כלי מלא מים, הרי הביצה רכה כמים ויכול לשבור בכלי ריקן מ"ג ביצים והנה המידה מוכנה, ומים למה לי?** אלא ודאי שכוונתו כפשוטו ליתן ביצים עם הקליפה במים וכמו כל הפוסקים. אמור מעתה, הרי שכתב להדיא **"שעשה בעצמו נסיון"** וראה שהשיעור של המדידה ע"י תכולת הביצה היא אותה מידה או בקירוב לזריקת הביצים למים. וא"כ ברור שלא היה שם הבדל של רבע ביצה כאשר מחסירים את הקליפה שא"כ השיעור כל כך גדול ולא יתכן שרבינו ירוחם יצא לו מידה שווה או בקירוב, כי רחוק הוא מאוד 25% הבדל.

אבל אם נבאר שההבדל ביניהם הוא רק 6.66% דהיינו אחד מחמש עשרה, אזי ניתן לבאר קצת איך קרה שבנסיון שעשה רבינו ירוחם יצא לו אותה המידה. דהנה לדוגמא אם שיעור ביצה הוא 51 סמ"ק (לפי מה שביארנו לעיל באורך) הרי ששיעור מ"ג ביצים וחומש הם 2203 סמ"ק והוא שיעור הפרשת חלה. ואם נפחית ממנו אחד מחמש עשרה בשביל הקליפה דהיינו נפחית 6.66% אזי יצא 2056 סמ"ק והוא הפרש של 146 סמ"ק בין מדידה בביצה עם קליפה לביצה בלי קליפה. וא"כ תמוה טובא היאך יצא לו לרבינו ירוחם אותה מידה של מים בשתי המדידות, כאשר ההפרש צריך להיות 146 סמ"ק (כמעט הבדל של תכולת רוב כוס חד פעמית

לפי המציאות של קליפת הביצה בזמנינו, כמה יש להוריד מהביצה בעבור הקליפה

אולם דע, שעכ"פ גם אם נאמר שכל גדולי האחרונים טעו במציאות, ושגם בזמן חז"ל הייתה הקליפה קטנה כמו שלנו, כמו שכן נראה האמת, ושהגר"ח נאה צודק שאין הקליפה אלא רק אחד חלקי 15 מהביצה. מ"מ הרי בוודאי שעדיין אין זה מדויק, כי אין להתעלם מהמציאות שיש חלל ואויר בצד הרחב של הביצה, וכל אחד יכול לראות זאת כאשר ירוקן ביצה מתכולתה, וא"כ גם את זה יש להביא בחשבון ולהוריד מהנפח, ולא רק את נפח קליפת הביצה בלבד. וצע"ג איך הגר"ח לא שת ליבו לזאת. וכבר העיר עליו בזה בס' מדות ושיעורי תורה (בניש. פרק טו עמו' רלט) וכ' שבמידות שעשה הוא והרב בירור הלכה (סי' תעה ס"ג) יצא להם שהקליפה יחד עם החלל הרי הם כעשירית מהביצה. וכ"כ בקונט' ארכ"ה מארץ מידה (עמו' 40) מהנסיונות שערך וכן בשם מדענים. וגם אני הקטן ערכתי ניסוי זה וכן הוה שהקליפה עם בועת האויר הורידו עשירית מהביצה.

שלנו שמכילה 180 סמ"ק)

אך יש לבאר מקור הטעות דהנה ידוע שהמידה ע"י זריקת ביצים במים אינה בדיקה מעליייתא ויש בה הרבה מקום לטעות, וכמו שכבר כתב הטור (תנו) והביא שם עצה אחרת למדידת נפח הביצים. ולכן בשו"ע לא הזכיר צורת המדידה של זריקת הביצים כי אינה טובה כל כך. וזאת משום שלפעמים יתן את הביצים בכך וישפך הרבה מים או להיפך שהמים לא יגיעו ממש עד שפת הכלי ולא ישפכו מיד מכח הביצים הראשונות גם הנה מצאתי להריטב"א פסחים מח. שגם הוא דחה אפשרות בדיקה ע"י זריקת הביצים וכ' לעשות בדיקה ע"י נתינת מים בביצה חלולה וז"ל וחשבון ביצה שבכל מקום יש אומרים שהוא ליתן אותה בכלי מים ומה שיפול מן הכלי הוא שיעור ביצה וכמו שאמרו לענין נזיר (עי' תוספתא נזיר פ"ד ה"א וערכין י"ט א'), וחשבון זה אינו מחוור לנו שיש הפרש גדול כפי גודל הכלי וקוטרו, והפירוש המחזור הוא מה שמחזיק חלל ביצה בינונית, עכ"ל. וכונתו שאם הכלי גדול ורחב אזי נתינת הביצים בו לא תפיל הרבה מים. ולכן כתב גם הוא לשער בחלל הביצה. וא"כ אפשר להבין שר' ירוחם שיער בביצה בנונית מעט גדולה וחלל הביצה היה כשיעור גדול קצת ואילו בהפלת הביצים השתמש בכלי רחב ולא מילא את המים על כל גדותיהם וממילא יצא לו אותה המידה כי חלל הביצה היה גדול ובהפלת הביצים לא יצאו הרבה מים וזה גרם לטעות.

רק מה שבאמת קשה בדברי ר' ירוחם הוא שצ"ע טובא היאך כלל עלה בדעתו לבוא ולבדוק ע"י מילוי תכולת הביצה מ"ג פעמים, הלוא ידוע ידע שיש לשער עם הקליפה, כמו שעשה בבדיקה עם הטלת הביצים למים וכמו שהוכחנו לעיל, ואילו בבדיקה ע"י התכולה הפנימית לא יצא השיעור טוב כי חסר נפח של מ"ג קליפות ביצה וא"כ איך עלה בדעתו דעת עליון לעשות כן? וברוך היוודע פשר דבר זה ויודיענו. ולולי דמסתפינא הייתי אומר שיש להגיה בדבריו ולומר לוקח ביצה "גדולה" ונוקבה. או להגיה לוקח ביצה בינונית "שוחקת" ונוקבה, דהיינו שלוקח ביצה גדולה קצת ונוקבה וממלא את חללה מ"ג פעמים ובזה יצא לו השיעור כמו ביצה בנונית עם הקליפה. איך שיהיה לכאו' מוכח מדבריו שהקליפה מחסירה מעט מאוד ולא רבע.

ואם יטען הטוען ויאמר שיש להיצמד ללשון חז"ל שאמרו ביצה "בלי קליפתה" ויטען שיש להוריד אך ורק את "הקליפה בלבד" ולא להוריד את האויר שיש בין הביצה לקליפה, ושיש להחשיב את האויר מכלל נפח הביצה. אף אתה אמור לו ששתי תשובות בדבר: חדא שלשון חז"ל בגמ' עירובין (פג:) הוא "כמוה בלי קליפתה" וא"כ אדרבא לא אמרו סתם "בלי קליפתה" אלא אמרו "כמוה" כמו גוף הביצה שבפנים בלי האויר. ועוד דהנה במאירי בעירובין (פג.) מפורש כן, שכ' וז"ל כל ששיערנו בסוגיא זו כביצה פירושו כביצה וקליפתה, חוץ מטומאת אוכלין ששיעורה בביצה בלא קליפתה, שהרי טעם כביצה שבו הוא מדכתיב "האוכל אשר יאכל" אוכל שאתה יכול להאכילו בבת אחת והוא כביצה. "והרי אין דרך לאכלה בקליפתה", וזה שאמרו אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת כביצה בלא קליפתה "שיערו כדרך אכילתה", עכ"ל. הרי להדיא שהשיעור הוא תכולת הביצה הנאכלת עצמה, וא"כ פשיטא שאין האויר שבחלל מכלל השיעור ולכן ברור שצריך להוריד 10% לפחות בעבור הקליפה.

ולכן גם לסוברים לשער ולהוריד רק כנפח הקליפה של ימינו (ודלא כמהרי"ל וככל גדולי האחרונים שמורידים רבע מהביצה. ולא מסכימים לחשוב ולומר שהשתנתה המציאות בין זמן חז"ל לזמנינו) מ"מ חייב להוריד 10 אחוז מהביצה, כיוון שצריכים להוריד את נפח החלל הפנוי שיש בצד הרחב של הביצה מלבד הקליפה עצמה.

נמצאנו למדים בבירור מוחלט ששיעור הכזית הגדול ביותר שיכול להיות אחרי כל אסיפת החומרות היא 23 סמ"ק. וזאת מאחר שברור למעלה מכל ספק שביצה עם הקליפה היא כ 51 סמ"ק (כמו שביארנו לעיל ענף ב' מכח מחקר המטבעות ומשקל השעורים ושאר ראיות) **א"כ כאשר נוריד 10 אחוז כדי להגיע לשיעור ביצה ללא קליפתה, (שזו הביצה אליה כיוונו התוס' והשו"ע) הרי היא רק 45.9 סמ"ק. וחצי מזה הוא קרוב ל 23 סמ"ק והוא שיעור כזית הגדול ביותר שיכול להיות.**

ודע עוד, ששיעור 23 סמ"ק הוא אחרי שאנו מחמירים כמה חומרות:

החומרא הא' לפסוק כמו תוס' שכזית הוא חצי ביצה (והיא כבר כוללת כמה חומרות: לפי שהיא דלא כהמציאות היום. ודלא כרוב הגאונים והראשונים והרמב"ם שפסק כמותו בשו"ע אפילו לקולא, שסובר שהוא פחות משליש ביצה. ודלא ככל הראיות מהש"ס שסותרים את סברת התוס'. ודלא כרוב האחרונים שסוברים שיש לשער כפי גודל הזיתים שבימינו מבלי להתייחס לגודלם שהיה בעבר. וכמו שנתבאר באורך במאמר א).

החומרא הב' לתפוס בדעת התוס' שכוונתם לחצי ביצה ממש ושיש רק ב' זיתים בלבד בביצה אחת (ודלא ככמה ראשונים ואחרונים (הובאו לקמן ענף ה) שכתבו שדברי התוס' והשו"ע שכ' חצי ביצה הם לאו דוקא ושבאמת יש יותר מב' זיתים בביצה אחת, אלא שאין ג')

החומרא הג' לומר שביצה בלי קליפתה היא רק עשירית פחות מביצה בקליפתה (ודלא כמהרי"ל ורוב ככל גדולי האחרונים, שלדעתם ביצה בלי קליפתה היא רק שלשת רבעי ביצה בלבד, ונשתנתה הקליפה בטבעה מזמן חז"ל לזמנינו והתקטנה. ויוצא ששיעור כזית של חז"ל שהוא חצי ביצה בלי קליפתה, הוא רק קרוב ל 19 סמ"ק. כי ביצה עם קליפה 51 סמ"ק וכשמורידים רבע יוצר כ 38.25 וחצי מזה הוא מעט יותר מ 19)

לכן פשיטא ופשיטא שאין להחמיר יותר מ 23 סמ"ק, כי אין לזה שום טעם כלל.

האם יש להוסיף כמה סמ"ק בשביל האוכל שנשאר בין השיניים

ויש שטענו שצריך להוסיף עוד כמה גרמים במשקל מפני שאוכל הנשאר בין השיניים לא מצטרף לשיעור האכילה. ובאמת ראיתי שכ"כ בס' ברכת ה' (ח"ב פ"א סעי' ז) והוסיף שם ארבעה גרם בשביל טענה זו. והגר"י קנייבסקי זצ"ל בס' שיעורי המצוות אות כד הוסיף 2 גרם בשביל זה.

ואני הקטן לא זכיתי להבין טענה זו כלל, שהרי גם לשיטתם מה שנשאר בין החניכיים מצטרף (כמו שכ' בברכ"ה שם בסעי' ט) וא"כ גם מי שיש לו הרבה רווחים וחורים בשיניו, וכי יתכן שהאוכל הכנוס שם יעלה על חצי סמ"ק או לכל היותר 1 סמ"ק? (שהוא כגודל אבן מאבני המשחק "חמש אבנים"). וא"כ מה לנו להוסיף למען זה שיעור גדול כ"כ של ארבעה גרמים או אפילו שני גרם. ואולי בזמנם היה מצוי לאנשים חורים בשיניים מבלי טיפול ולכן הגדילו השיעור בשביל כך, אבל בזמנינו שרוב כלל האנשים הולכים מיד אצל רופא שיניים לסתום החורים, אין הדבר מצוי כלל שיש כל כך שיריים בין השיניים וא"צ לחוש לזה. ורק מי שמכיר בעצמו שהוא יוצא דופן ויש לו כ"כ שיעור אוכלין בין שיניו אזי יוסיף מעט על השיעור ותו לא מדי.

ועוד שמאחר שחששנו כל כך להגדיל את השיעור והחמרנו בכמה חומרות שונות עד שהגענו ל 23 סמ"ק, ובאמת ברור הדבר שמעיקר הדין השיעור הוא פחות מזה, א"כ מה לנו לחוש לדבר רחוק של שיריים שבין השיניים יותר מחצי סמ"ק. ולכן לענ"ד סגי בהוספת חצי סמ"ק (וזה כלול ב 23 סמ"ק שעיגלנו את שיעורו) בשביל חשש זה. ושור' בשו"ת נזר כהן (ח"ב סי' יג אות כז) שגם הוא כתב כנ"ל שכיון שבלאו הכי אנו מוסיפים על השיעור האמיתי, בין בשיעורו של הרמב"ם ובין בשיעורם של התוס', לכן אין צורך לחוש יותר לשיריים שבין השיניים, עיי"ש.

ענף ה

"חצי" ביצה - בדיוק חצי או פחות מחצי ויותר משליש

הבירור הרביעי: האם לשיטת התוס' כזית חצי ביצה בדיוק, ויש בביצה "רק" ב' זיתים ולא יותר. או שכוונתם רק להוכיח שאין ג' זיתים בביצה, וזית גדול משליש ביצה וקטן מחצי, ויתכן שיש כמעט ג' זיתים בביצה אחת.

הנה המג"א (תפו סק"א) והפר"ח (שם) הקשו קושיא עצומה על השו"ע שכתב שכזית הוא חצי ביצה על פי דברי התוס' שהוכיחו דבריהם מסוגיא דכריתות. שהרי באותה סוגיא ממש (בכריתות יד.) יוצא להדיא שיש יותר מב' זיתים בביצה אחת. שהרי שם אמרה הגמ' להדיא **שבככותבת יש ב' זיתים, והרי ככותבת היא קטנה יותר מביצה** כמבואר ביומא (עט.) למסקנת הסוגיא. וא"כ איך יתכן שב' זיתים בדיוק הם כביצה שהיא גדולה מככותבת, הרי כבר בככותבת שהיא קטנה מביצה ישנם בודאי ב' זיתים. וכן הק' בס' גן המלך (סי' סט) ונשאר בצ"ע.

יישוב א' לקושית המגן אברהם - שיש מחלוקת סוגיות. ולפי זה כזית הוא חצי ביצה בדיוק.

ובאמת כבר הקשה כן בשו"ת תרומת הדשן (ח"ב סי' כו), וכתב לתרץ שלפי התוס' ככותבת הגסה היא ממש כביצה, לא פחות ולא יותר, ושניהם שוים לב' זיתים. ואע"פ שהגמ' ביומא עט. אמרה להדיא שככותבת היא "פחות" מביצה, מ"מ זה רק לשיטת רב זביד, אבל לפי התירוץ האחר שיש שם אין הכרח לומר כן ואפשר לומר שככותבת וביצה הם אותו שיעור וכך יסברו התוס' כתירוץ זה, עכ"ד עיי"ש.

וכמובן הרואה יראה כמה מהדוחק יש בתירוץ זה, לעשות מחלוקת סוגיות בשיעור הככותבת, ולהמציא שיטה חדשה ששיעור ככותבת היא כביצה ושיעור אחד הוא. ולומר שהתוס' סוברים להלכה ששיעור ככותבת הוא כשיעור כביצה ממש, ועוד שזה

נסתר מכל הראשונים והפוסקים שלא מצינו אפילו אחד מהם שיאמר כן. ולכן ברור שאי אפשר לסמוך על תירוץ זה להלכה.

יישוב ב' לקושית המגן אברהם - שגם התוס' והשו"ע מודים שיש בביצה יותר מב' זיתים וכוונתם רק לומר שאין ג' זיתים בביצה אחת.

המג"א והפר"ח כתבו לתרץ שבוודאי גם התוס' מודים שיש יותר מב' זיתים בביצה אחת, רק כוונתם להוכיח שאין ג' זיתים¹. ומה שנקט השו"ע בלשונו שכזית הוא כחצי ביצה, הוא "לאו דוקא חצי ממש" אלא פחות מחצי, ולא חשש השו"ע לדקדק בדבריו לכתוב ששיעור כזית הוא קטן יותר, כיוון שהלכה זו באה רק להחמיר, שהרי שהלכה זו מדברת על מצוות אכילת מצה ומה אכפת לנו אם יאכל שיעור גדול מהכזית האמיתי, ולכן לא דקדק.

אבל לעולם גם לפי התוס' והשו"ע כזית הוא קטן מחצי ביצה. ולכן בככותבת יש כבר ב' זיתים אע"פ שהיא קטנה מביצה ובביצה באמת יש יותר מב' זיתים.

ותנאי דמסייעי למגן אברהם והפר"ח בהבנה זו, הם התוס' ישנים ביומא (פ. ד"ה שאין בית) בשם ריב"א שאחר שהביאו את הגמ' בכריתות כתבו "ואם כן לכל היותר אינו מחזיק ג' זיתים". וכן לשון תוס' רבינו פרץ בעירובין (פ. ד"ה דשתי) "ובכריתות אמר דאין בית הבליעה מחזיק ג' זיתים וא"כ כ"ש שאין מחזיק ג' גורגרות דגורגרת גסה יותר מזית". וכ"כ המאירי בעירובין (פ. ד"ה פירשו הגאונים) אחר שכ' להשוות את הסוגיות ביומא (פ. וכריתות (יד.) וסיים "אלמא שלש מיהא אינו מחזיק" פירוש שביצה ובית הבליעה לא מחזיקים "שלש" זיתים. אבל פחות משלש אין שום ראיה מהסוגיא לומר שלא מחזיק, עיי"ש.

1. וז"ל פר"ח (תפו סק"א) ותו דסוף סוף לישנא דש"ס דכריתות [יד, א] אינה מדוקדקת לגמרי אף לשיטת התוספות, דהא איתא התם בהדיא דכותבת אית ביה שני זיתים וכותבת בציר מכביצה כדאיתא בפרק בתרא דיומא (פ. א), ומעתה על כרחך הרי בית הבליעה מחזיק יותר פורתא משני זיתים, עכ"ל. וביאור דבריהם שבסוגית הגמ' בכריתות שם אין שום הכרח שיש רק ב' זיתים בלבד, אלא יש רק הכרח שאין ג' זיתים בביצה אחת. שהרי כוונת הגמ' שם רק לתרץ את הקושיא ששאלו למה המשנה לא דיברה באדם שאכל ג' זיתים, וע"ז תירצה שלא יתכן שיבלע בבליעה אחת ג' כזיתות, כי בית הבליעה לא מחזיק ג' זיתים. ואין הכרח בסוגיא שאינו יכול לבלוע ב' ביצים ושלושת רבעי ביצה. ועל זה הקשו התוס' מדין עירובי חצרות, ששם יוצא שיש יותר מג' גורגרות בביצה אחת שהם יותר גדולים מג' זיתים, הרי שבוודאי מחזיק ג' זיתים שלמים. אבל לעולם מודים שיש יותר מב' זיתים בביצה אחת. שהרי בככותבת הגסה שהיא פחותה מביצה ישנם לפחות ב' זיתים.

גם הרבה מרבתינו האחרונים כתבו כן להדיא שכ"כ הפמ"ג (תפו א"א סק"א) כ' וז"ל מתוספות חולין (דף קג) משמע לכאורה דבית הבליעה מחזיק יותר מב', וג' אין מחזיק, עכ"ל. וכ"כ גם בהגהות מצפה איתן כריתות (יד. ד"ה ושיערו) וכ"כ עוד כעשרה אחרונים (הנוב"י והחת"ס והגר"א ועוד) שהבאנו לעיל מאמר א' ענף ה באופן השלישי של יישוב שיטת הרמב"ם עיי"ש.

ודע עוד, שאין בזה דוחק לבאר הלשון שאמרו אין בית הבליעה מחזיר יותר "מב' זיתים" שהכוונה "שאינו מחזיק ג' זיתים" כי כן דרך חז"ל בכמה מקומות, וכמו שכתב בס' מרכבת המשנה (חלמא, על הרמב"ם עירובין פ"א ה"ט) וז"ל ואין לשון אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים - דחוק, עיין בתוספות פסחים (קה: ד"ה ש"מ טעמו פגמו) שכתבו "משום דליכא שתי רביעית קרי ליה כוס אחד. [א.ה. אע"פ שבגמ' שם הלשון אין לו "אלא" כוס אחד. מ"מ פירשו התוס' שיש לו כוס ועוד, אלא שאין לו ב' כוסות] וכן בפ"ד ממסכת חלה מ"ד הנוטל חלה מן הקב וכו', דכל שהוא פחות מקביים קרי ליה קב. והוא הדין בנדון דידן כל שהוא פחות מג' זיתים קרי ליה ב' זיתים, עכ"ל.

ולעומת זאת באגודה (סי' פו) והביאו גם מהר"י וייל (סי' קצג) כתבו בשם ר"י וז"ל כזית הוא חצי ביצה דאמרינן בכריתות וכו' אלמא דב' זתים הוי ביצה, עכ"ל. גם בראבי"ה (פסחים סי' תקכה) הלשון וכביצה הוא שיעור שני זיתים כדמשמע בפ"ג דמסכת כריתות, עכ"ל. **אולם פשוט הדבר שגם הם מודים שאין הכרח לזה מהגמ' וכנ"ל.** רק משמע להו יותר להיצמד ללשון הגמ' כפשוטו שאמרה שבית הבליעה לא מחזיק יותר מב' זיתים בלבד. דמשמע הלשון שהן ב' זיתים מצומצמים. אבל מגוף החשבון שבסוגיא אין לזה שום הכרח כלל וכנ"ל. **ועוד שיתכן מאוד להעמיס גם בדבריהם שכוונתם לאו דוקא ב' מצומצמים ולא דקדקו לחומרא וכמו שכ' המג"א בשיטת לשון השו"ע.**

סיכום לפי תירוץ המג"א והפר"ח וכמה ראשונים: גם לפי התוס' שהשוו את ב' הסוגיות שבכריתות וביומא, בוודאי שאין הכרח מהגמ' שכזית הוא בדיוק חצי ביצה. רק כוונתם להוכיח שאין בביצה שלשה זיתים. ויתכן שכל זית הוא קצת יותר גדול משליש ביצה. ועפ"ז תי' המג"א קושייתו על תוס'. וכן מתבאר להדיא בתוס' ישנים ותוס' רבינו פרץ ובמאירי. אולם באגודה ומהרי"ו וראבי"ה נקטו כלשון הגמ' בדיוק וכתבו ששיעור ביצה הוא ב' זיתים. אבל יתכן שגם הם לא דקדקו וכתבו כן רק לחומרא וכמו שתירץ המג"א לשון השו"ע. וכן מסתבר מתוך הסוגיא.

**התירוץ השלישי לקושיית המג"א - שהתוס' דברו כלפי ביצה
 "בלי" קליפתה ששם יש ב' זיתים. ואילו ככותבת שאמרו
 שהיא קטנה יותר מביצה הכוונה לביצה "עם" קליפתה. ולפי
 זה יתכן שכזית הוא חצי ביצה שבלי קליפתה בדיוק.**

החזו"א או"ח (סי' ק ענף לו אות ה) כ' לתרץ שהנה הדבר ברור, שהביצה שעליה כתבו התוס' שיש בה ב' זיתים, היא ביצה בלי קליפתה (וזה מוכרח וברור כמבואר לעיל ענף ג') אבל לגבי ככותבת הגסה שהגמ' הסיקה שהיא פחות מביצה, אפשר לומר שהכוונה שהיא קטנה מביצה "עם" קליפתה. וא"כ מיושבת קושיית המג"א ששיעור ב' זיתים ושיעור ביצה בלי קליפתה שווים הם. וככותבת הגסה ג"כ יתכן שהיא כגודל ביצה בלי קליפתה או מעט גדולה יותר, אבל עכ"פ היא קטנה יותר מביצה שעם קליפתה, ע"כ תי' החזו"א זצ"ל.

אולם יש להעיר שההנחה שהניח החזו"א (שעליה מבוסס תירוצו) לומר שככותבת שאמרו עליה שהיא פחותה מביצה הכוונה ביחס לביצה 'עם' קליפתה. אין זה מוסכם כלל והיא מחלוקת אחרונים גדולה.² וא"כ לדברי הסוברים שככותבת הגסה פחותה אפילו מביצה בלי קליפתה ואעפ"כ אמרו בכריתות שם שיש בה ב' זיתים אז תחזור קו' המג"א שלא יתכן שיש ב' זיתים בדיוק בביצה, ונצטרך לתירוצו של המג"א שגם התוס' לא נתכוונו לב' זיתים מצומצמים אלא רק לומר שאין עכ"פ ג' זיתים אפילו בביצה בלי הקליפה, אבל ב' זיתים ועוד יש ויש.

עוד יש להשים לב, למה שכבר ביארנו שגם אם נסבור כהתוס' שהשוו את הסוגיות, מ"מ זה ברור שמתוך הסוגיות עצמם בוודאי אין הכרח לומר שביצה היא כב' זיתים ממש דוקא. ולכל היותר מה שאפשר להוכיח הוא: שאין בה ג' זיתים. ושכן מבואר להדיא בתוס' ישנים ותוס' ר"פ והמאירי.

2. ואדרבא מפשטות הסוגיא ביומא (עט: ע"פ ביאור רש"י ד"ה מכדי) משמע שהנידון היה האם ככותבת גדולה או פחותה לעומת ביצה של טומאת אוכלין שהיא בלי קליפתה. אלא שיש מהאחרונים שדחקו לומר שאינו מוכרח, משום שאפשר לומר שבית שמאי סוברים כר' נתן ור' דוסא שביצה של טומאת אוכלין היא ביצה בקליפתה. ונחלקו בזה האחרונים: שהגאון נוב"י (ח"א סי' כז) כ' דמיירי בלי קליפתה וכ"כ במטה אפרים (סי' תריב) וכ"כ בצמח צדק (מלובביץ יומא פ"ח משנה ב). אך בשו"ת בנין ציון (החדשות סי' ל) כ' דמיירי בביצה בקליפתה וכ"כ בס' אמרי בינה למהר"ם א"ש ביומא עט ד"ה עוד יש. גם תלמיד הנוב"י בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קכא) כ' שאין ראיות הנוב"י מוכרחות ושפיר י"ל דמיירי בקליפתה וכ"כ בשו"ת ציץ הקודש (ח"ב סי' לח אות כ) להוכיח דמיירי בקליפתה. וכן משמע ברש"ש עירובין (מא ע"א) שביצה בלא קליפתה פחותה מככותבת. וכ"כ החזו"א (או"ח סי' ק ענף לו אות ה). וע"ע מה שציידד לכאן ולכאן בשו"ת משנה שכיר (חאו"ח סי' קע) והמשנה ברורה (תרי"ב סק"ב) הביא את המחלוקת של הנוב"י והבנין ציון ולא הכריע.

סיכום ענף ה:

נחלקו הפוסקים האם יתכן שכוונת התוס' שזית הוא חצי ביצה ממש. או שמא מוכרח לומר שיש יותר מב' זיתים ויתכן שיש קרוב לג' זיתים. ואיך שיהיה זה פשוט שאין "הכרח מהסוגיא" לומר שיש רק ב' זיתים ושפיר י"ל שיש קרוב לג' זיתים בביצה, וכמו שכתבו להדיא כמה מהראשונים.

ענף ו

השיעורים בנפח או במשקל

הבירור החמישי: כיצד נדע את המשקל ביחס למידת הנפח

הנה הדבר ברור שכל המידות של תורה הן מידות "הנפח", דהיינו הגודל של המאכלים. ולא מידות המשקל (הכובד). כי נמסר למשה מסיני שיעורם: כגודל זית, כגודל גרוגרת וכו' וזה פשוט בכל הש"ס ראשונים ואחרונים ואין בזה מחלוקת. וכמו שכתבו הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' א ס"א ובהערה שם) ומרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת חזון עובדיה (סי' כח בהערה שבסוף התשובה ד"ה ועדיין אנו) ובברכת ה' (ח"ב פ"א ה"ז ובהערה 20) ובס' הלכה ברורה (ח"ח אוצרות יוסף סוף סי' ט) ובדברי כל הפוסקים שהובאו בס' ילקוט יוסף ימים נוראים (סי' תריח עמו' תעה והלאה) ועי' בהערה בסמוך מה שכתבנו על דבריו.

גם בהסכמת הגאון הר' דוד יוסף שליט"א לס' הידורי המידות כ' וז"ל הנה הדבר ברור מאוד שצדקו דברי כת"ר שיש לשער בנפח ולא במשקל, ומה שכ' אאמו"ר מרן הראש"ל שליט"א בכמה מקומות השיעור במשקל, שמעתי מפיו דהיינו משום שפעמים שקשה לאנשים לברר השיעור המדויק של הנפח, ומכיון שברוב המאכלים שיעור המשקל כולל בתוכו יותר משיעור הנפח, וכל שיש בו שיעור המשקל יש בו יותר משיעור הנפח, והוי ודאי כזית, לכן רגיל הוא לנקוט השיעור במשקל, כדי שאפשר יהיה לברך ברכה אחרונה בלי להיכנס לספק, וכן לגבי מצוות כגון מצה ואכילה בסוכה כשהוא בשיעור המשקל בוודאי אכל כזית וקיים המצוה. ועל כל פנים בודאי שדעתו להלכה לשער בנפח ולא במשקל. **ולפי זה הדבר ברור שבמאכלים מסוימים שהם קלים ביותר במשקלם, כל שאכל כשיעור כזית בנפח מברך ברכה אחרונה אף לכתחילה, אע"פ שמשקלם מועט. וכן מאידך גיסא במאכלים מסוימים שהם כבדים ביותר במשקלם, ויש לחוש שאם נשער הכזית במשקל עדיין לא אכל כזית בנפח, צריך להיזהר בזה בין לעניין ברכה אחרונה ובין לעניין מצוות שיאכל בוודאי כשיעור כזית בנפח אע"פ שמשקלם מרובה. ובוודאי שצריך להיזהר בזה ביותר לעניין חולה האוכל ביום הכפורים, לשער אכילתו בנפח ולא במשקל, עכ"ל הגר"ד יוסף שם.**

ועי' עוד מה שהאריך הרה"ג ר' יהודה ברכה שליט"א בשו"ת ברכת יהודה (ח"ה סי' מא) ומה שאמר לו הגר"ע יסף זצ"ל בעניין זה והביא שם עוד עדויות בשמו. וכן העיד בס' לב אברהם (פ"ט עמו' קד) וע"ע בשו"ת נזר כהן (ח"ב חו"ח ס' יג אות ג) ותו לא מדי.

אלא שחלק מהגאונים, ואחריהם הרמב"ם, רצו לתרגם לעם במשקל את שיעור הביצה ורביעית יין ואת שיעור החלה, ולכן לקחו כלים למדידת הנפח, ע"י כלים שבנו לעצמם ע"פ חשבון האצבעות שמסרו לנו חז"ל (בפסחים קט. לגבי מקוה) או ע"פ נפח ביצים בנויות שהיה להם (כמו שרואים בתשובת רב שרירא גאון שהובאה באשכול שהעתקנו לעיל מאמר א ענף ו). ואח"כ מילאו את אותו הכלי באותו מאכל שרצו למדוד (מים, יין, חטים, קמח) ושקלו אותו כנגד מטבעות שהיו מצויים בימיהם כדי שידעו העם שמשקל יין כך וכך הוא רביעית, ומשקל קמח כך וכך הוא שיעור חלה וכדו'. אבל זאת עשו רק כאשר **"בדקו"** מה יחס כל דבר ודבר בנפח לעומת המשקל. ומעולם

1. ואע"פ שאמרו במשנה מסכת כלים (פ"ז מ"ו) כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית רבי יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים. אמר ר' יוסי וכי מי מודיעני איזוהי גדולה ואיזוהי קטנה, "אלא הכל לפי דעתו של רואה", ע"כ. מכל מקום פשוט שאין הכוונה לעצום עינים ולדמיון מהו ביצה בינונית ולנהוג על פיה. שא"כ לא היו צריכים כל הגאונים והראשונים לשער את הנפח במשקל, והיו מניחים תורת כל אחד ואחד בידו לפי הערכתו ודמיונו. אלא הכוונה היא כמו שפירש הרמב"ם בפירוש המשנה שם, שבא רק לשלול שאין צריך להיות "חוקר ומדען" ולהביא בוודאות את הגדולה שבגדולות והקטנה שבקטנות כדי לדעת בדיוק מה היא הבינונית האמיתית. וז"ל הרמב"ם אמר ר' יוסי ומי הוא שיודיענו בקחתינו הגדולה ביותר שבביצים שאין למצוא גדולה ממנה, וכך בקחתינו את הקטנה שלא תמצא יותר קטנה ממנה, אלא הדבר מסור למראית עינו של אדם שביצה זו בינונית לא גדולה ולא קטנה. והלכה כר' יוסי, עכ"ל. ומבואר שצריך עכ"פ להשתמש במראית עינו "ולראות" לפי הנמצא לפניו מי היא הבינונית. אבל אחרי שהחליט מי היא הבינונית "לפי ראיית עינו" הרי שחייב להיצמד לשיעור זה לגמרי וכמו שאמרו להדיא בגמרא ראש השנה (יג.) על אותה הביצה עצמה שבמשנה "כביצה מטמא טומאת אוכלין, כביצה חסר שומשום אינו מטמא טומאת אוכלין", עכ"ל הגמ'. הרי להדיא שאחרי שראו עיניו של רואה, לפי דעתו, מי היא הביצה הבינונית, צריך לדקדק בה שאפילו אם חסרה שומשום כבר אינה מטמאה. ואין מושג כזה לשער תמיד בהשערה בעלמא בערך.

וכן מתבאר בדברי הגאונים שהעתקנו לעיל מאמר א ענף ו וז"ל רב שרירא אלא כמתני' עבדינן הכל לפי דעתו של רואה. ומר רב הילאי (שפירש ונתן משקל לשיעור כביצה) כך היתה דעתו, שהמשנה חייבה כל אדם לפי דעתו, והרי פירש לכם מה שראה הוא לפי דעתו, או מה שראו משלפניו ולמדוהו. אם חפצים אתם לעשות כמוהו ולסמוך עליו או על חכמים שלפניו ששערו כן לפי דעתם עשו, ואם לאו שערו אתם, ולפי דעתו של רואה יעשה אם חסר אם יותר, עכ"ל. הרי שצריך בוודאי לראות ולשער ורק אחר כך להתנהג על פי זה.

וכן מתבאר מתשובת רב האי גאון שכתב לגבי שיעור חלה שהוא מ"ג ביצים וחומש וז"ל מיהו שיעור הביצים תלו אותן לפי דעתו של רואה. ויש מי ששיער משקל ידוע בה' רבעים קמח ועוד ע"ב אוקיאות, כך עלה בדעתו וכך ראה שיעור הביצים. והרבה מרבואתא ששערו נמי כשעור הזה. וחכמי אספמאי ששערו נמי מ"ד אוקיאות כך עלה בדעתם וכך ראו בשעור הביצים והחמירו בדבר, וחייבין לעשות כפי שיעורן כי הכל לפי

דעתו של רואה, עכ"ל. הרי שכל אחד צריך לקחת את הקמח (או את הדבר שעליו הוא דן) ולמדוד כמה משקל שווה הנפח שצריך לפי ההלכה וכל אחד יעשה לפי מדידותיו. או יסמוך על מישורו אחר שמדד וראה ומסר לו את השיעור המדויק.

ועוד נראה פשוט וברור, שאין לקחת את המשקל שנתנו לגבי הקמח או על מה שדברו שם, ולשער כמותו בכל מקום ובכל מין ממני האוכלין, כי זה לא עלתה על ליבם של הגאונים כלל ולא נמצא שום רמז בדבריהם לעשות כן כשיעור כללי. כי ידוע ידעו את המציאות שהזהיר עליה הרמב"ם שאין המינים שווים בכבדותם והולכים רק אחר המידה, אלא באו רק לתת שיעור לדבר מסויים שדיברו בו, כגון רביעית ליין לכוס של ברכה וביצה לשיעור חלה מהקמח שהיה בימיהם במקום מושבם. ואע"פ שהולכים "לפי דעתו של רואה" ואין מנין מסוים ומדויק לכל העולם, מ"מ עדיין "דעת" ו"ראייה" בעינין, וכמו שביארנו לעיל שזה דווקא אם הוא רואה וידוע את המידה הנכונה של אותו מאכל פרטי שעליו הוא דן אז יכול לשער לפי המשקל שיצא לו במדידתו, אע"פ שיתכן וטעה במציאות ובאמת אין זו הביצה הבינונית האמיתית. אבל לקחת ראייה ומדידה של משקל מין אחד ולתיתו על מין אחר אין זה "דעתו" ואין זה "רואה" כלל.

ומאוד תמוה לי, ולא זכיתי להבין כלל, מה שכתב מרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א בס' ילקוט יוסף ימים נוראים (עמו' תפ והלאה) ובס' שלחן המערכת (מע' א' אסיפת דינים סי' קצט) ובפרט מה שכתב בדבור המתחיל "וכנראה שזו הסיבה שחכמי הספרדים" וכו', עיי"ש. כי לא זכיתי להבין דברי קודשו היאך למד מתוך הגאונים שאפשר להורות בכל המינים שיעור אחד של משקל. וע"ע באורך מה שתמה על דבריו הרה"ג ר' זמיר כהן שליט"א בשו"ת נזר כהן (ח"ב אר"ח סי' יג אות ג ד"ה והלום) שבוודאי אין כן כוונת הגאונים, עיי"ש.

עוד רגע אדבר על טעות אחת שאפשר לטעות מתוך דברי הגאונים, כאילו יש מהם שנתנו שיעור משקל אחד לכל הדברים, מבלי להתחשב ביחס שבין הנפח למשקל. והוא ממה שראיתי שכתב בקונט' ארכ"ה מארץ מידה (סוף פ"ז עמו' 70) תחת הכותרת "שיטת הגאונים שיש לשער חלה במשקל" והביא שם מה שכתב הכל בו סי' פט בשם רב האי גאון (וכ"ה בשערי תשובה סי' מו. ומה שציין גם לסי' קסג הוא טעות שאין שם כלום מזה) ובתשובת הגאונים (מוסאפיה סי' צה) וברס"ג בסידורו (עמו' קא) ושבלי הלקט (סדר פסח סי' ריב) בשם הגאונים ששיעור העיסה להפריש ממנה חלה היא משקל ע"ב אונקיות (וכל אונקיה היא 10 זוזים בבליים ויוצא 720 זוזים בבליים) וידוע לנו שכל זוז בבלי משקלו 2.97 גרם כמו שביאר בס' מידות ומשקלות של תורה (פרק לב) וא"כ יוצא שיעור חלה הוא 2140 גרם בערך. והוא שווה לשיעור משקל המים של מ"ג ביצה וחומש. והרי הדבר תמוה, שהרי כתב הרמב"ם שהקמח קל בשליש מהמים ושיעור חלה בו הוא פחות שליש במשקל מאשר משקל המים. ואילו הגאונים הללו כתבו שיעור העיסה במשקל כמו משקל המים. ומוכח שסוברים ללכת אחר המשקל, עכ"ד.

ואנא אמינא דודאי טעות היא בידו, שהרי בתשובת הגאונים המלאה שהובאה בספר האשכול (אלבק, חלה דף קכח ע"א) כתוב בסופו וז"ל מיהו שיעור הביצים תלו אותן לפי דעתו של רואה. ויש מי ששיער משקל ידוע בה' רבעים קמח ועוד ע"ב אוקיות, כך עלה בדעתו וכך ראה שיעור הביצים. והרבה מרובאותא ששערו נמי כשיעור הזה. וחכמי אספמיה ששערו נמי מ"ד אוקיות כך עלה בדעתם וכך ראו בשעור הביצים והחמירו בדבר, וחייבין לעשות כפי שיעורן כי הכל לפי דעתו של רואה, עכ"ל. הרי לך ששיעורו את שיעור הקמח לפי נפח הביצים, אלא שחלק מהגאונים יצא להם שיעור 72 אוקיות ואילו חכמי אספמיה יצא להם 44 אוקיות שהוא קרוב לשליש פחות מ 72. ועל שניהם כותבים הגאונים שכל אחד צריך לשער כשיעור שיצא לו במדידתו. ולא כותבים הגאונים אפילו ברמז שיש מחלוקת ביניהם אם לשער במידה או לשער שיעור משקל כללי, שזה לא עלה על דעת שום חכם מן החכמים לתת שיעור כללי במשקל שסותר לנפח.

שמא תאמר, א"כ כיצד באמת יתכן הדבר ששניהם מדדו קמח באותה המידה של הנפח ולכל אחד יצא שיעור אחר בהפרש של שליש במשקל? ב' תשובות בדבר. חדא שמבואר להדיא בתשובת הגאונים שכל אחד מהם מדד לפי הביצה הבינונית שהייתה לפניו "כפי דעתו של רואה". ולכן כל אחד יצא לו שיעור אחר, כי לאחד היה ביצה קטנה וחשבה לבינונית ולשני גדולה יותר. אולם מלבד זאת עוד יש לומר שלאילו היה להם קמח כבד כמשקל המים ולאילו היה הקמח קל כקמח מצרי של הרמב"ם. וכבר מצינו כן להדיא בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' לו) שאחר שהביא דברי הרמב"ם שמשקל הקמח הוא שליש פחות מהמים כי קמח קל מהמים, כתב וז"ל ואנחנו שקלנו קמח שלנו ומצאנו משקל ביצה ל"ג זוזים ושליש ושקלנו המים ומצאנו משקל ביצה ל"א זוזים ורביעית זוז. יהיה משקל המים יותר קל ממשקל קמח ב' זוזים ורביע שלישית זוז בכל ביצה. וההבדל בזה הוא בין קמח מצרים לקמח המקום מפני דקדוק הטחינה שהם טוחנין בריחיים של מים והוא דק כאבק ואנו טוחנין בריחיים של בהמה והוא גס וכבד. ואין הבדל הזה מפני שהמים שלנו יותר קלים אדרבה מי גילוס יותר הן קלין מכל מימות שבעולם כמו שהעידו הרופאים. א"כ אם מדת העומר של קמח מצרים הוא משקלו נ"ט אוקיאי בקירוב יהיה מדת העומר מהקמח שלנו שהוא קרוב לחצי משקלה יותר משמונים אוקיות מאוקיות העטרים, עכ"ל. וא"כ לא יפלה כלל לומר שהגאונים הנ"ל בדקו בקמח שלהם ומצאו שהוא כבד כמו המים והצריכו 72 אוקיות שהרי התשב"ץ הצריך 80 אוקיות כי אצלו היה הקמח כבד יותר מהמים. וכן ראיתי בס' הידורי המידות (מרגליו, סוף פרק כד) שכתב ליישב כן על תמיהה כיוצא בה מדברי הרס"ג והר"י ועקנין, עיי"ש. וע"ע בהערה בסמוך שינויים במשקל הקמחים.

ובזה נבין לנכון דעת הרב בן איש חי (שנה א' פרשת צו הלכה יט) שכ' וז"ל אין לשין לפסח עיסה גדולה יותר מן תק"ך דרה"ם, ויותר טוב ללוש אותה פחות מן תק"ך. ושיעור עיסה שחייבת בחלה הוא קמח משקל שבע מאות ושבעה ושבעים דרה"ם, כי כן עולה מ"ג ביצים וחומש ביצה למשקל הביצה י"ח דרה"ם וכנ"ו בפוסקים ועיי' חיים לראש דף ק"י יע"ש, עכ"ל. ומרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל בס' הליכות עולם (ח"א עמ' רפח) תמה במאוד מאוד וכ' שדבריו מרפסן איגרי וסותרים מיניה וביה. שהרי האיסור ללוש עיסה למצות הוא ללוש עיסה כשיעור חלה וא"כ כיצד יתכן שיהיה שיעור החלה תשע"ז דרה"ם ושיעור העיסה תק"כ דרה"ם. ועוד שפסק נגד הרמב"ם ומרן בשו"ע ששיעור חלה הוא תק"כ דרה"ם משום שהולכים אחר הנפח ולא המשקל, והקמח קל מהמים בשליש וכו' כידוע המלחמה הגדולה שהייתה על מרן זצ"ל כשחלק על הרב בא"ח בדבר זה. עד שהיום נשתקע השיעור הגדול כי כולם הודו שמרן זצ"ל צדק בדבריו.

אלא ששומה עלינו לדעת איך יתכן לחשוך את הרב בא"ח בדברים פשוטים כאלו שאפילו תלמיד קטן אינו טועה בהן לפסוק בלי טעם נגד הרמב"ם והשו"ע. ובפרט שטעמם פשוט ומבואר בפירוש המשנה לרמב"ם שהקמח קל מהמים והולכים לפי הנפח ולא המשקל ובפרט שסותר דבריו מרישא לסיפא ולא מרגיש? הא כיצד יתכן הדבר.

אבל עתה אנו יכולים להבין הלך רוחו הקדושה ומה עלה בדעתו. כי הנה הרב כתב את מקורו מדברי הגר"ח פאלגי זצ"ל בס' חיים לראש בהשמטות שבסוף הספר ונקרא השמטה מבית הכנסת ושם בדף קי בדבר העשירי שנאמר בכוס הביא הגר"ח תשובת הגאונים הנ"ל שהבאנו לעיל שכתבו ששיעור חלה היא ע"ב אוקיות. והוא העיר שזה ט"ס וצ"ל ע"ד אוקיות כי כל אוקיא היא 10 דרה"ם וחצי וזהו שיעור חלה תשע"ז דרה"ם בדיוק. והנה כראות הרב בא"ח דבר זה יוצא מפי הגאונים, אע"פ שידע גם ידע ששיעור חלה הוא לפי נפח ולא משקל ואם הקמח קל בכל המקומות כמו שהיה לרמב"ם במצרים אזי יהיה השיעור רק תק"כ דרה"ם בלבד כמו שפסקו הרמב"ם ומרן על קמח של מצרים. אבל הרי הגאונים מדדו קמח שלהם בבבל (מקום מושבו של הרב בא"ח) ויצא להם משקל הקמח כמשקל המים ולא היה יותר קל מהמים. והבין הרב בא"ח שכנראה

לא חשבו לתת "שיעור כללי" לכל סוגי המאכלים. וכמו שמשמע מלשון הרב המגיד עירובין (א, יב) וז"ל דע ששעורי המשקין והאוכלין הנמדדין לא נתבאר משקלן בגמרא לפי שאין כל הדברים השוין בכמות שוין במשקל, ואף על פי שהן ממין אחד, אבל הגאונים דקדקו בזה מדעתם **ולקחו הבינוני הנמדד** ועלה להם משקלו כשעור מה שכתבו, עכ"ל. הרי להדיא שידעו שיש ללכת אחר המידה והנפח אלא **"שלקחו הבינוני של הדבר שאותו רצו למדוד"** ואז עלה להם משקלו ואת זה מסרו לעם כדי שיהיה להם קל יותר. אבל שיעור משקל כללי לא עלה על לב אדם מעולם. וכבר הזהיר הרמב"ם על זה מאוד שלא יתנו משקל אחד לכל הדברים וז"ל הרמב"ם בפיה"מ (פ"ב דחלה מ"ו) א"כ כל מדה שיהיה בחללה זה השעור הנזכר יתחייב בחלה. **אבל אם באנו לשער מה שתכיל זאת המדה במשקל, ישתנה כפי שנוי דבר המדוד, לפי שאין כובד המשקל השעורים והחטים שווה ולא מיני הקמח כולם משקלם שווה, אף על פי שהם ממין אחד** ולא נתנו לו שעור חלה במשקל אלא במדה כמו שתראה, עכ"ל. וכ"כ בפ"ק דעדיות מ"ב וז"ל: וכבר בארנו בפרק שני ממסכת חלה ששעור החלה נודע במדה ולא במשקל לשנוי הדברים הנמדדים בכבדותם וקלותם אף על פי שהמדה אחת, עכ"ל. ועי' בהערה לשונותם של קצת מהאחרונים בעניין זה² כמה הזהירו שלא ללכת אחרי המשקל. ושם תראה שמעולם לא היה מנהג גדולי

הקמח שלהם היה כבד מזה שהיה לרמב"ם בקמח מצרים. (והיום אנו יודעים מהתשב"ץ ח"ג סי' לו שגם הוא מדד קמח שלו ויצא לו שכבד הוא מהמים. וא"כ לא רחוק הדבר שכך היה אצל הגאונים. גם ידוע לנו שמה שהביא בהליכות עולם (ח"א עמ' רצ) בשם הגר"ח נאה בשיעורי תורה (סי' ג עמ' קסז) שדחה הראיה מהגאונים וכ' שהגאונים שהביא הגר"ח פאלג'י לא דיברו על משקל הקמח עצמו אלא על משקל המים בלבד, וקילס דבריו, עיי"ש. הנה היום אנו יודעים ע"פ דברי הגאונים שהביא בס' האשכול, שצדק הרב בא"ח, והיתה המחלוקת על שיעור משקל הקמח ולא על המים ודלא כהגר"ח נאה. אלא שהשינוי מחמת השנוי שיש בסוגי הקמחים כמבואר בתשב"ץ)

ומעתה מובן מאוד למה החמיר הרב בא"ח לשני הכיוונים, מצד אחד שלא ללוש תק"כ דרהם כי הוא שיעור חלה אם הקמח קל מהמים בשליש כמו הקמח של הרמב"ם במצרים. ומצד שני להחמיר שלא יפרישו חלה בברכה בפחות מתשע"ז דרהם שמא הקמח שלהם בבבל כבד כמשקל המים כמו שהיה אצל הגאונים והתשב"ץ. אלא דאכתי קשה למה לא הצריך להפריש בלא ברכה משיעור תק"כ דרהם כמו שהחמיר שלא ללוש עיסה כזו לפסח. וי"ל שבאיסור חמץ החמור טובא החמיר. אבל בהפרשת חלה בחו"ל שהיא מדרבנן וקלה טובא כידוע הקל. ואולי גם ידע בבירור שהקמח שלהם באמת היה כבד ולכן לא חש גבי הפרשת חלה לשיעור הקטן.

כל זה הוא יישוב אמיתי ונוכח ליישב דעת הרב בא"ח. ולפי זה בטלה מחלוקת מעלינו ולהלכה בימינו שהקמח טחון דק דק והוא קל מהמים מאוד, ברור שגם הרב בא"ח יודה וישבש שבקמח קל כמו שהיה לרמב"ם פשיטא שהשיעור הוא תק"ך דרהם, וכל מה שכתב הוא רק בקמח כבד שלהם. ובטלה מחלוקת וגם לא הייתה מעולם מחלוקת, רק שנויי קמחים שנו כאן ותו לא מידי.

2. הא לך דוגמא למה שכתב הרמב"ם שאפילו באותו מין שיתנה המשקל, דהנה אפילו חיטים, אחרי הטחינה,

נעשה הנפח של הקמח גדול והמשקל קטן משל החיטים. כמו שכ' הגר"ח נאה בספרו שיעורי תורה (סי' א סק"ו עמ' עד) מהמשנה תרומות (פ"ה משנה ט), עיי"ש. ואפילו סוג הטחינה של הקמח אם נטחן דק או גס משפיע על הנפח והמשקל כמו שכתב בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' לו) שהעיתקנו בהערה הקודמת.

וכן הזהיר הרבה בשו"ת בית דוד (שלוניק, חי"ד סי' מג) שאינו דומה קמח מסולת נקיה מקמח עם סובין ומורסן ואינו דומה קמח שבצמרים לקמח במקום אחר כי יש קלה ויש כבדה. ואין כוונת הרמב"ם שבכל מקום יעשו 520 דרהם, עיי"ש באורך והעתקתי מקצת דבריו בסמוך. וכן העיד בשינויי הקמחים שבזמנינו בס' כף החיים (תנו ס"ק יב) וז"ל וקמח של חוצה לארץ הוא יותר קל מקמח שלנו **יען שטוחנין אותו יותר דק כך אמרו חכמי בעלי חנויות** וכו' ויש לחוש לשיעור הנזכר ולהוציא חלה בלא ברכה, עכ"ל. (כמובן שהיום בזמנינו הקמח שלנו דק מן הדק והוא קל במשקל והנפח שלו גדול. ועוד שידוע הוא שהקמח שלנו הוא מחוץ לארץ ששם החיטים שוקלים פחות מהחיטים בארץ ישראל. ולפי זה יוצא "בקמח לבן שלנו" שיש להפריש חלה בלא ברכה כבר מקילו ומאה גרם. ועם ברכה מקילו ושלש מאות גרם. כמו שנתבאר בס' הידורי המדות (מרגולין, פרק לו) ובקונט' ארכ"ה מארץ מידה (פרק ח).

וזה לשונו של בעל ה"פלא יועץ" בספרו חסד לאלפים (סי' קסח הלכה ו) והא דמשערין במשקל, היינו כשיש משקל זה בכמות מועט (פי' בנפח קטן והוא כבד אז יש את המשקל שנתן הרמב"ם שהוא כהמים שמשקלו כמו הנפח) **אבל אם הוא דבר שנאפה יפה והוא קל, כל שיש בו כמות (פי' נפח) חצי ביצה לאחר שממעט האויר שבינתיים מברך אחריו וחשוב כזית (פי' אפילו ששוקל פחות).** וכן כל שיש כמות ארבעה ביצים מברך המוציא וברכת המזון. עי' בית דוד (שלוניק, סימן פ"ב) וזהו הטעם שלענין אכילת מצה משערין במשקל ולענין אכילת מרור בכמות, עכ"ל. ופשוט שכוונתו בסוף דבריו למצה עבה ודחוסה כמו של הספרדים, שבנפח מועט יש משקל הצריך לכזית. אבל הלחם שלנו שנאפה יפה והוא מנופח מאוד, מ"מ כיון שהוא קל במשקל, אזי מספיק לאכול כמדת הנפח אחרי מיעוט האויר.

ומה שציוה בחס"ל לעיין בשו"ת בית דוד, היינו ששם מבואר **שאינן הולכים אחר המשקל, אלא אחרי שבדקנו שהוא שווה לנפח** וכמו שהאריך לבאר דבריו בס' פתח הדביר (בסי' קץ קונט' כסא דחיי דף קצו. ד"ה ועפ"י דברינו), עיי"ש באורך. ואעתיק מקצת לשונו: אלא יקח פת כדמות ביצה וזהו שיעור כביצה הגם שבמשקל יהיה הפת יותר ממשקל הביצה, לא משגחינן אלא הכמות, אמנם אחרי שהשווה כמות הפת לכמות הביצה, הודיענו הרב [בית דוד] ז"ל שאותו כמות ביצה מפת כסנין משקלו ח"י דרהם, **ואחר שידענו זה על נכון, הרוצה לשער שיעור ביצה מפת במשקל ח"י דרהם ישער והוא כביצה**, ולהכי מסר שיעורו לרבים דג' ביצים היו נ"ד דרה"ם שלא יטעו בכמות הפת בדמות ביצה באודמנא. נמצא אנו למדים מדבריו לשער עכשיו במשקל עכ"ל. ועיי"ש עוד באורך ובפרט בדף קצו עמודה ד'.

וכן מבואר עוד להדיא בשו"ת בית דוד (חלק יו"ד סי' מג) וז"ל ובס' גבורות ה' כתב השמר לך ושמור נפשך מאד, שלא לשער מדת מקוה חלה ורביעית, כי אם למנין הביצים ואצבעות הנ"ל, **כי אין לעשות שיעור המדות הצריכות לדבר מצוה במשקל** שלא כל מיני הקמח משקלם שווה בכל מקום אעפ"י שהוא ממין אחד וכו' ע"כ. והוסיף ע"ז הר' בית דוד: ומכאן למשערים בפסח עשרון של תק"ך דרהם מסולת נקיה ויפה, שהוא טעות. דנהי דלענין חמוץ עדיף טפי שמחמירין הם, כי הסלת נקיה היא כבדה הרבה מאד מקמח הנטחן מחטה שהיא עם סובין ומורסן ותוכיות החטה הלבן, שכל אלו הם דברים קלים ורבי הכמות. שתק"ך דרהם מהם אפשר שתכילם מדה ומחצה של מדה המחזקת תק"ך דרהם מסלת הנז', אבל לענין ברכה נפיק חורבה שמברך לבטלה, [אם יברך על שיעור תק"ך דרהם בלבד] **שהרמב"ם ז"ל ששיער המשקל, היינו שיעשו מידה המחזקת תק"ך דרהם מקמח חטה מצרית, ובאותה מדה ישערו לכל קמח מכל חטים שבעולם, אפי' שיהיה כבידה הקמח של אותו מקום כפליים ממצרים או קלה כחצי משקל של מצרים - זה שיעורה ולא יותר**

ספרד לתת שיעור אחד של משקל לכל המינים, אלא להפך ממש, שהזהירו "לא לסמוך על המשקל" אלא לבדוק כל דבר ודבר.

ואחר הדברים הללו ברור הדבר שאינו דומה³ האוכל פרי כגון: תמר, תפוח ושקד, למי שאוכל מיני מאפה כפרוסת לחם ספוגית שלנו או עוגות טורט וכדו'. ואינו דומה מי שאוכל מיני מאפים עבים ולחים, לאוכל מאפים יבשים הנכססים כגון קרקר וביסקוויט ומצה. כי בשביל לאכול שיעור 23 סמ"ק (שהוא השיעור הגדול ביותר לכזית שקיים באמת וכו"ל) פעמים שמספיק לאכול כשני שלישי מזה (משקל 15 גרם) ואפילו פחות מכך. אלא שיש קושי לשער נפח של המאכלים מחמת "**חללים גדולים וקטנים שאינם מגוון המאכל עצמו**" שצריך למועכן. **אבל חללים טבעיים מחמת תפיחת הבצק ובישול האורז וכדו' שע"י המשקים והלחות שנבלעה בהם טפחו וגדלו ואין אפשרות להריק את המשקה מתוכם כמו מתוך צלוחית, טפיחה זו נהפכה להיות חלק מהמאכל עצמו בודאי מצטרף**

ולא פחות. שכ"כ בלשונו וכו' אבל הכא לעשות רק עשרון אחד בלבד פשיטא שאינו יכול לסמוך על משקל תק"ך דרהם. ולא מבעיא מסולת [פי' שהיא כבדה, כמו שכ' קודם] אלא אפילו מקמח עם סובין והכל כמו שיצאת מן הריחים אין לסמוך דשמא היא כבדה יותר ונמצא מברך לבטלה. לכך נראה דצריך שילוש הרבה יותר מתק"ך עד שיצא הספק מלבו שודאי לא תהיה הכבדות עולה יותר. וכן להפך הבא לעשות פחות מעט מעשרון כגון תקט"ו דרהם צריך לזהר דשמא קמח זו קלה ותקט"ו אלו ממלאים המדה ויותר אלא יקח פחות הרבה מתק"ך. או יעשה כלי א' במדה לפי חשבון האצבעות שכתב הרמב"ם במקומות הנז' יעוין בפי' המשנה להרמב"ם וכו', עכ"ל הרב בית דוד.

וע"ע בשו"ת קול אליהו (טופיק, ח"א סי' ל) באורך בעניין זה. ושם כתב שהדבר ברור שמה שכ' כף החיים (קסח ס"ק מו) לשער במשקל הוא רק על סמך מה שכבר בדקו הרבנים שלפניו והשוו את הנפח לעומת המשקל. אבל בדברים שידענו שהנפח והמשקל שונה פשיטא ופשיטא שגם הרב כף החיים מודה דאזלינן בתר המידה ולא המשקל. וכ"כ הרה"ג ר' זמיר כהן שליט"א בשו"ת נזר כהן ח"ב סי' יג עמו' פו ד"ה ולענ"ד, עיי"ש. ועוד עיי"ש באורך (אות ג והלאה) על המפרסמים בשם הגר"ע יוסף זצ"ל שיש ללכת רק אחר המשקל תמיד, שעשאוהו כטועה בדבר משנה ח"ו.

וע"ע באורך בשו"ת אור לציון (ח"ג במבוא שיעורי המצוות ענף ב) ושם הביא ג"כ דברי האחרונים שיש ללכת רק אחר הנפח. וגם הביא הויכוח של הרב זרע יעקב (סי' סח) והרב פתח הדביר (סי' קץ קונט' כסא דחיי עמו' ריג) האם משקל הפת הוא כמו נפח המים. וסיים שעכ"פ במצות מכונה ויד הדקות שלנו בוודאי לכו"ע יש הבדל בין הנפח למשקל וכולם יודו שיש לשער רק לפי הנפח. כי נחלקו רק במציאות ולא בדיון, עיי"ש.

וע"ע בלשון הזהב של החזו"א (או"ח סי' לט את ד-ו-ח) מעניין זה. וז"ל (בסוף אות ח ד"ה ואמנם) ואמנם **אפשר למסור משקל להמון העם, על פי פיקוח חכמי הדור בכל שעה שיהיה מכוון לפי המדה** ולהעיר את הציבור בזמן שיוכנס שינוי במשקל הקמח לסיבות המשנות. ואם מצאנו מנהג בישראל במשקל סתמא הוא על פי פיקוח חכמים. אבל אם ידוע לך שנויים בקמח כגון שבאו מארץ אחרת או שבא בקמח תערובות או נשתנה מסולת לקמח מסובין ולא שינו משקלם אין למנהג זה ממש וכו', עכ"ל.

3. עתה ראיתי קונט' אחד נפלא ושמו "ואת הנחלים ארנון" מהר' שמואל אליהו בעניין זה עיי"ש ותרוה נחת.

לשיעור. וא"צ לדחוק או לטחון כל מאכל ולמועכו כדי לדעת את נפחו, **שהרי גם אם ניקח תפוח או אגס, וכ"ש אבטיח, נוכל למעכו עד שיקטן שיעור הנפח שלו,** וכמו שמצינו בהל' אתרוג (סי' תרמח ס"ב) שיתכן שניקב האתרוג כאיסר ולא חסר ממנו כלום, וזה מחמת שבכל מין מאכל ישנם אוירים שאינם נכרים לעין, וכי יעלה על הדעת לעשות כן? וכל הגאונים והראשונים לקחו חיטים וקמח ומדדו בלי מעיכה ודחיסה כלל וכלל⁴.

ומשנה מפורשת היא בעוקצין (פ"ב מ"ט) פת סופגנית משתערת כמות שהיא ואם יש בה חלל ממעך את חללה. וכן במשנה טהרות (פ"ג מ"ד) כביצה אוכלין שהניחן בגשמים ונתפחו טמאים וחייבים עליהם. ובפירוש המשניות לרמב"ם שם פי' וז"ל ידוע שהשמש מכלה לחות הגופות ומיבשתם ולפיכך צומקים, והמים מרטיבם ומנפחם ומוסיף בגדלם. **והשמיעך כאן כלל והוא שכל השעורין אין הולכין בהן אלא אחר שעור הגודל (דהיינו הנפח והכמות), ואין חוששין אם מחולחלין (פי' חללים חללים) או מוצקים לא לענין הטומאה ולא לענין האסור וההתר,** עכ"ל. זאת אומרת הלחות הנספגת האוכלים מגדילה את הנפח שלהם עצמם ולא צריך למועכו ורק "אור" שנראה "כחלל" שהרואה אומר יש כאן חלל, זה צריך למעוך.

והנה לרוב ככל הפוסקים, אע"פ שיש להוריד את החללים הגדולים עם הקטנים, מכל מקום את החללים הטבעיים שאינם ניכרים לעין רגילה אלא צריך זכוית מגדלת כדי לראותם, בזה כמעט כולם מודים שיש לצרפם לשיעור. ועי' עוד בהערה⁵ שנראה

4. וז"ל כף החיים (תנו ס"ק טוב) לענין שיעור חלה לאפיית המצות: אך ימדוד בפיזור כדרך מודדים למכור, וכן כתב ר"א ממיץ דאין להכביד ידו על הסולת, עכ"ל דרשות מהרי"ל בהלכות תיקון המצות. והביאו דרכי משה אות ב' ומגן אברהם סק"ד וא"ר או' ב' ורבינו זלמן או' ב', עכ"ל. ובאות י"ח כ' שמשערין בקמח רפוי וכמו שכ' תוס' מנחות (נב: ד"ה חסרה) וכן עיקר, פרי חדש, עכ"ל. ומלבד תוס' במנחות שכתבו כן, כ"כ המאירי פסחים (מח:). ואל תטעה לומר שכוונתם רק מחשש חימוץ, דאינו כן כמו שתראה בחק יעקב שם ובמחצית השקל ובכף החיים ס"ק יח. וזה פשוט שהרי על אותו שיעור שאמרו לא להכביד ידו על הקמח ולא לדחוס עליו אמרו שיש להפריש חלה. ואם איתא שבשביל שיעור חלה צריך דחיסה א"כ היה להם להזהיר שמאחר שאינו יכול לדחוס מחשש חימוץ יש לו להוסיף עוד קמח כדי להשלים שיעור החלה. א"ו לכו"ע (מלבד האורחות חיים והכל בו שהביא הב"י שמסתפק אם צריך דחיסה) א"צ דחיסה לשיעור חלה. וזה פשוט ולא הוצרכתי לזה אלא מחמת שראיתי מי שטעה בדבר.

5. הנה ידועה בפוסקים שיטת הרב זרע אמת (סי' כט) שיש לשער לחם אפוי וספוגי, כמו שהיה שיעורו בתחילה כשהיתה העיסה בצק. וס"ל שאפילו האוירים שאינם ניכרים כלל והם מגוף תפיחת הפת ונראים רק ע"י זכוית מגדלת, מ"מ אינם מצטרפים, עיי"ש בדבריו וראיותיו. אבל כבר תמה עליו בשו"ת זכור ליצחק (הרר, סי' סג ד"ה האמנם) מדברי הראשונים ומסברא, דהאיך אפשר לדון שיעור אכילה במה שהיה קודם כשהיה בצק שאין דרכו להיאכל, הא ודאי כל דבר יש לשערו באותה שעה שיש לדון עליו, ולכן ברור שיש לדון

שיעור פת אחר האפיה שהיא שעת האכילה ולא כמו שהיתה עיסה שאינה ראויה כלל לאכילה. וכ"כ בשו"ת זרע יעקב (סי' סח) ובס' גן המלך (סי' קכב) והסכים לדבריו בערך השלחן (בתיקוני ערך סי' רי) שלא כהרב זרע אמת. וכן כ' מהרש"ם (ח"ב סי' רמט ד"ה ובדבר מה) ושכן מוכח במג"א סי' תפו שציין למשנה בעוקצין שפת ספוגית משתערת כמות שהיא אחר מיעוט החללים בלבד. וכ"כ הגר"ז (שם ס"ב). הרי דלא ס"ל כהרב זרע אמת שסובר שהמשנה היא רק חומרא מדרבנן לענין טומאה בלבד, אלא היא דינא גם לענין ברכות הנהנין. וכן נראה שסובר הגר"ח נאה בספרו שיעורי תורה (סי' ג ס"ק יז) שהאזורים הטבעיים של הפת מצטרפים ורק החללים אפילו הקטנים אינן מצטרפים, עיי"ש. וכ"פ החזו"א (עוקצין סי' ג אות ז ד"ה ולענין) שאם ניתוסף מידת הפת אחר אפייתו משערים כמות שהוא עתה בגודלו, ושדברי המשנה שפת סופגין משתערת כמות שהיא הוא לכל דיני התורה, עיי"ש. וכ"כ בס' אורחות רבינו החזו"א (ח"א עמו' פט, הובא בדירשו תפו הערה 11) שרק חללים הנראים לעין יש להורידם. וע"ע מה שכתב הר"ג ר' שמואל פרץ שליט"א בשו"ת ארחץ בנקיון כפי (ח"ב סי' לו) באורך רב ובטוב טעם וגם הוא העלה כנ"ל דבוודאי אין לצרף חללים גדולים וקטנים אבל חללי הפת המקרוסקופיים שהן תפיחת הפת הטבעית באפייתו בוודאי מצטרפין, ודלא כהר"ז זרע אמת ז"ל.

וכ"פ במשנה ברורה (סי' תפו שעה"צ סק"ז) וז"ל אם יש חלל במצה אינו מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו, אבל אם אין חלל במצה "אפילו היא רכה ועשויה כספוג א"צ למעכו" ובשער הציון כ' ע"ז משנה עוקצין שם והובא במחצית השקל "ונראה פשוט דהוא הדין לענין ברכת המזון בפת ספוגית משתערת בכמות שהיא, עכ"ל. הרי להדיא דלא כהזרע אמת.

ויש שהקשו סתירה בדברי המשנ"ב ממה שהביא בס' רי (סק"א) דברי הזרע אמת להלכה שכ' וז"ל היה פת סופגין שנתפח עד שאין האזורים שבו נרגשים, האוכל כזית ממנו כמות שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית, עכ"ל. והנה הלשון הזו של המשנ"ב היא העתקה מהשערי תשובה שם שהעתיק דברי הרב חיד"א בברכי יוסף (והוא באמת ט"ס וצ"ל "במחזיק ברכה") שהביא בקיצור את דברי הרב זרע אמת כלשון שהעתיק השערי תשובה. וכן העתיק דברי השערי תשובה ככתבם במגן גיבורים. וא"כ לכאורה הרי המשנ"ב סותר עצמו, שבס' רי פסק כמו הרב זרע אמת, דלא כמו שכ' בס' תפו.

אולם לענ"ד התירוץ פשוט מאוד ואין כאן שום סתירה, שהרב משנ"ב (וכן השערי תשובה והמגן גיבורים) לא ראה כלל דברי הרב זרע אמת במקורו, אלא מה שמועתק בקיצור בשערי תשובה שהעתיק מהרב חיד"א. וא"כ פשיטא ופשיטא שהבין הרב משנ"ב בלשונו שמה שכתב: שהאוכל פת ספוגית "כמות שהיא" כוונתו "בלי מיעוט החללים" שאז "באמת לא אכל כזית" ומה שנקטו בלשונם "חללים שאינן נראין" הבין המשנ"ב שכוונתו או לחללים קטנים שאינן נכרים להדיא במבט ראשון או שכוונתו לחללים הפנימיים המוסתרים בתוך הפת שאינן נראין מבחוץ. וע"ז אמר שכיוון שהן אויר גמור, אי"ז מצטרף לכזית. אבל מה שתפח גוף הפת הסופגית מחמת האפיה, וחללי האויר אינן ניכרים כלל וכלל אלא ע"י זכוית מגדלת, בזה לא העלה המשנ"ב על דעתו שיש מי מהאחרונים שסוברים שאינן מצטרפים. ולכן פסק בפשיטות בס' תפו שחללים קטנים אלה מצטרפים כפשט המשנה בעוקצין שפת סופגית משתערת כמות שהיא, ולא ראה כל סתירה בין הדברים כלל. ואילו היה רואה (הוא והרבנים שערי תשובה ומגן גיבורים) דברי הזרע אמת במקורו, ולא רק מה שהועותק בקיצור מהרחיד"א, יתכן ולא היה מעתיק בסתם את דבריו. ועי' במשנ"ב מהדורת דירשו בס' רי ובפסקי תשובות שם שכתבו כן בשם החזו"א והגרש"ז אויירבך והגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ, עיי"ש.

ויתרה מזו נראה לענ"ד שגם הרבנים חסד לאלפים (רי סעי' י) וכף החיים (רי ס"ק יג) שהביאו בקיצור דברי המחזיק ברכה בשם הזרע אמת, גם הם לא ראו דבריו במקורו וחשבו שהכוונה למיעוט האזורים הקטנים ולא למיעוט גוף תפיחת הפת עצמה. ולכן אין מהם שום ראיה שסוברים כחידוש העצום שחידש הרב זרע אמת

שיש לחשב הפת כמו שהיתה בהיותה עיסה, כי לא נתכוונו לזה כלל. וכלפי הרחיד"א שהביא דברי הזרע אמת, והוא בוודאי ראה דבריו, מ"מ ידוע שאין כוונתו לפסוק כן להלכה אלא מראה מקום הוא לו בלבד וכמו שכתב בעצמו בהקדמה לספרו מחזיק ברכה (ד"ה וכגון דא) ובשו"ת יוסף אומץ (סי' פב ד"ה והנה) ובשו"ת חיים שאל (ח"א רס"ח) וז"ל העידותי בכם היום שכל דין מראשונים ואחרונים אשר הבאתי בס' הקטן ברכי יוסף אין כונתי בדברי להיות מסכים הולך לענין דינא. דאפשר דלא עמדת בתשובה אז בדין ההוא כפי עיוני הקצר, רק אגב רהטא עין לו ראתה והבאתי להקל מעל המעיין טורח החיפוש. ומזקנים אתבונן הרב כנסת הגדולה והרב יד אהרן ואביזרייהו, כי כל ישעם להורות משפט גבר איה מקום כבודו, ולא שבא הדין ההוא במצורף כור חכמתם שהם מסכימים עמו, וזה נודע לכל. וגם אני בעוניי זה דרכי, זולת כשאור וכן עיקר וכיוצא אז אני מגלה דעתי הקצרה. אבל בלאו הכי רק שאני כותב בסתם הדין ההוא בשם אומרו עדיין טעון לינה בעומקה של הלכה, עכ"ל הזהב. וצורף לכאן.

שו"ר שזכיתי לכיין בס"ד בביאור דברי האחרונים שהעתיקו בקצרה דברי הזרע אמת, לדברי הגר"י זילבר שליט"א בס' בירור הלכה (תעה ס"ק ב עמו' רנו) והוכיח כן מס' תורת חיים (סופר, סי' רי סק"ב) וז"ל ונראה שאין ריבוי האחרונים בהלכות ברכות שהעתיקו דין הזרע אמת, מכריעים לדינא כחידושו העצום, בעיקר הדין בשיעור פת שאין בו חלל שאינו משתער כמוח שהוא. שהרי גם הגר"י סופר ז"ל בתורת חיים סימן ר"י ס"ק ב' (ד"ה ועי' עוד במהר"מ) מן המעתיקים דין הזרע אמת. וכתב וז"ל ועיין בשערי תשובה ס"ק א' בשם זרע אמת שהחלל אינו מצטרף, אבל מה שנתפח בודאי מצטרף דרך סופגנין הוא נאפה. והוא משנה שלימה פ"ב דעוקצין ח' פת סופגנית משתערת בכמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את חללה, עכ"ל. והרי שביאר לדין המועתק מהזרע אמת היפך מהמבואר בפנים הזרע אמת. וכפשטיה דמתני' וכפי המורגל דפת סופגנית שנתפח ואין בו חלל משתער כמות שהוא מדינא לכל השיעורים ולא מן הנמנע שעוד אחרונים הנ"ל לא התכוונו להכריע כחידוש המבואר בפנים הזרע אמת ובכלל זה המשנה ברורה בס"י ר"י אפשר שלא נתכוון להכריע כן וכו', עכ"ל.

העולה מהאמור שאין אפילו אחד מהאחרונים שנחית לפלפל בגוף דברי הרב זרע אמת וראיותיו שהסכים עימו. ואדרבא מצינו רק אחרונים שחולקים עליו גם מסברא וגם מדברי הסוגיות והראשונים. ומה שמצאנו לכמה אחרונים שהעתיקו את דברי החיד"א שהביא דברי הזרע אמת בקיצור נמרץ, אין מהם שום ראייה שמסכימים לדבריו להלכה, ויותר נראה שהבינו את הדברים בצורה שונה וכדמוכח מהראיות הנ"ל (מהתורת חיים סופר ומהסתירה בדברי המשנ"ב) ולכן שתקו לו לא חלקו עליו.

סוף דבר נראה שאין לחוש לחידוש הרב זרע אמת, אלא יש לשער את הפת כמות שהיא תפוחה אחר אפייתה אחר ניקוי חללי האויר הניכרים הגדולים והקטנים, אבל מה שתפח בעצמותו ודאי מצטרף לשיעור.

ואחרי שכתבתי כל הנ"ל זכיתי וראיתי תשובה נפלאה להרה"ג ר' זמיר כהן שליט"א בשו"ת נזר כהן ח"ב (סי' יג אות טז והלאה) ונדפס כבר לפני כן בספרו "הכזית בזמננו", ששם האיר עיניו בביאור חדש בדברי הרב זרע אמת באופן שגם הוא לא דיבר כלל על גוף התפיחה של הפת ע"י אפייתה, אלא מדובר "שאחר אפייתה" תפחה ע"י סיבה חיצונית (כמים ולחות וכיוצא"ב) שגרמה לחללים שלה להיעלם ולהיות אינן ניכרים. ובלשון השאלה שם צריך לתת ניקוד נכון, ולהשים "פסיק" אחד, ואז הכל מובן. ושם האריך בביאור הרב זרע אמת ושכן נראה שהבין דבריו בס' פתח הדביר (סי' רי סק"א) וכנראה כן הבינו גם הרחיד"א והמשנ"ב וחס"ל וכף החיים שהביאוהו בשיטתו. וכביאורו כן הסכים הגאון הר' מאיר מזוז שליט"א בסוף הסכמתו שנדפסה שם בס' יד (עמו' קכו). ואני אוסיף משלי שכדבריו כן נראה בעליל בס' שדי חמד (אסיפת דינים מערכת ברכות סי' א אות ז) שעירב דברי הזרע אמת עם כל הפוסקים שדיברו על פת השרויה במים כאילו דיברו על אותו נושא (אלא שגם הוא כתב

יותר לומר שאין מי שחולק בזה כלל, ודלא כהבנת כמה אחרונים בדברי הר' זרע אמת שביארו בדבריו שסובר שיש לשער פת כמו שהייתה בצק בתחילה, וכמו שהאריך בזה בשו"ת נזר כהן (ח"ב סי' יג אות טז והלאה) בטוב טעם (וכבר נדפס מקודם לכן בספרו "הכזית בזמננו") שגם הר' זרע אמת מודה שגוף תפיחת הפת מצטרפת לשיעור.

אלא שנפלה מחלוקת במציאות בבדיקת לחם ספוגי היאך יש למעך את חלליו כדי לדעת את מידת הנפח האמיתית. שהגר"ח נאה שכתב בס' שיעורי תורה (סי' ב מדידה 9 עמו' קנו. וסי' ג הלכה ח ובסוף הערה יז) ששיעור לחם ספוגי שלנו, הוא כשיעור נפח המים, והמשקל והנפח שווים. וזאת משום שסבר שיש לעשות בדיקה של נפח הלחם ע"י "שדוחקים אותה בדוחק עצום" ואז יוצא המשקל והנפח שווים. (וכן יצא לי בבדיקה שערכתי בפרוסת לחם ע"י דוחק עצום) וכן נראה בהשקפה ראשונה⁶, שכן סובר הרב פתח הדביר (סי' קץ קונט' כסא דחיי דף קצו סוף ע"א) שכ' וז"ל שהרי הרב נר מצוה ז"ל (סיד, ח"ב סי' טו"ב ד"ה ממוצא) בחן ומדד פרורי פת אפוי אחר מיעון החלל ומצא שיעור כביצה ח"י דרהם, עכ"ל. הרי שהעלתה בחינתם למשקל כביצה של מים שהוא ג"כ ח"י דרהם. וזאת מאחר שפררו את הפת ומעכו אותו. ואחרי שכך היה מנהג הספרדים כפי שהעיד בפתח הדביר, כן היה מורה מרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל ששיעור כזית בפת שלנו הוא 27 גרם ועי' בשו"ת ברכת יהודה (ח"ה סי' מא) מה שאמר לו ולאחרים שכמותו, שכן הוא רגיל להורות משום דברי הרב פתח הדביר שכן היה המנהג להורות מגדולי ספרד. גם בשו"ת אור לציון (ח"ג במבוא בקונ' השיעורים ענף ב אות יג) כתב לחשוש לדברי האחרונים ולמעך הלחם. (אלא שטעמו משום דברי הרב זרע אמת והאחרונים שהביאוהו. מיהו עי' בהערה לעיל באורך דודאי לא חיישינן לסברת הזרע אמת)

אבל בס' ברכת ה' (ח"ב פרק א הערה 109) כתב לתמוה על דבריו של הגר"ח נאה הנ"ל. דמדוע יש למעוך את הפת "בדוחק עצום" הרי בזה ממעכים לא רק את החללים אלא את גוף הפת עצמה. וכתב שכנראה אמרה הגר"ח נאה כשיטת הרב זרע אמת שסובר

שאין ספר זרע אמת מצוי בידו וראה רק מה שהביא החיד"א בשמו

הא למדת, שאם ביאורו נכון בדברי הרב זרע אמת, הרי "שאין שום פוסק בעולם" שסובר לשער פת כמו שהייתה לפני כן בהיותה בצק. וגם הרב זרע אמת מודה לצרף חללים טבעיים שבפת שאינן נראים לעין. וגם אם אינו צודק בביאורו בדברי הרב זר"א, מ"מ עדיין יש לומר שכל האחרונים שהעתיקו את מה שהביא החיד"א משמו הבינו כך בדבריו. או שהבינו כדברינו לעיל ולעולם לא התכוונו לפסוק על סתם פת אפוייה לדונה כמו שהייתה בצק, שזה לא עלה על לב אף אחד מהאחרונים. ולכן פשיטא שלהלכה אין לנו לחוש לדעה כזו וכהכרעת כל האחרונים הנ"ל.

6. אבל עי' לקמן שהוכחנו בראיות ברורות שלא דיבר הרב פתה"ד על "פת ספוגית" כלל וכלל, עיי"ש.

שיש ללכת אחת תחילת עשיית הפת בהיותה עיסה, וע"ז טען ששיטת הרב זרע אמת אינה נכונה להלכה (וכמבואר בהערה 89 באורך), ע"כ.

אולם באמת שהגר"ח נאה בוודאי לא סובר כהרב זרע אמת, כמבואר באורך בדבריו בסי' ג ס"ק יז לכל מי שיראה שם. ולכן באמת התמיהה היא גדולה ועצומה מאוד, מה ראה הגר"ח לדחוק הלחם "בדוחק עצום"? הגע עצמך, וכי יש לדחוק תפוח או אבטיח קודם אכילתו? וא"כ למה נשתנה לחם שנדחק במאוד. וע"ע בס' חג האסיף (וייספיש, סי' סג אות ג עמו' שח) מה שכ' באורך לדחות דברי הגר"ח נאה ושם רוצה לומר שאפילו חללים קטנים מצטרפים, עיי"ש. והתמיהה הזאת תחול גם על הרב נר מצוה שהביא בפתח הדביר למה עשו בדיקה ע"י מיעוץ הפת עד שיצא להם נפח ומשקל הפת כנפח ומשקל המים. הרי באופן זה בוודאי נמעכת גוף הפת ולא רק החללים.

וז"ל הגר"י קנייבסקי זצ"ל (הסטייפלר בעל הקהילות יעקב) במכתב שנדפס בס' חג האסיף (סי' סה עמו' שלח) על דברי הגר"ח נאה הנ"ל: מה שכ' השיעורי תורה בהא דפת ספוגנית משתערת כמות שהיא, שבאמת צריך למעך בדוחק עצום ונורא בכל כוחו, ומתני' באה לאפוקי נקבי הפארוס (שרואים רק בזכוכית מגדלת) ושכן מצא בספר תפא"י. אין לזה שורש וענף והם דברים בטלים ישתקעו ולא יעלו על הלב, כי הלזה יקרא פת ספוגניות? ואותן נקבי הפארוס הם בכל מאכל שבעולם ואפי' בעצים ואבנים. והדברים נגד כל הראשונים ואסור לשמעם, עכ"ל.

ובאמת אומר, שהדבר פשוט שגם הרב בית דוד והרב נר מצוה שהביא הפתח הדביר, שכתבו שמשקל הפת כמשקל המים, ומשם יצא מנהג ספרד לשער את הפת כמשקל המים תשעה דרהם לכזית, **לא דברו כלל בפת "סופגנית" כמו שלנו, אלא בפת כעין פיתה או מצה שלנו הספרדים או רוגלך ושאר עוגות שמרים ביתיות, שאין תפיחתם כספוג.** ואין אני צריך להשערות ודיוקים בעלמא כדי להוכיח דבר זה, אלא הדבר מפורש ממש בדברי הרב פתח הדביר (שם דף ריג ע"א) שהביא דברי הרב זרע יעקב שטען כנגד המשערים כזית במשקל ט' דרה"ם שטעות הוא, כי יש מצה כבדה כאבן שצריך לשקול יותר מט' דרהם כדי לצאת י"ח אכילת מצה, ויש פת סופגנית שצריך פחות מט' דרהם כדי לברך אחריה ברכת המזון, ולכן אין לשער כלל במשקל. וע"ז כ' בפתח הדביר וז"ל ואחר המחילה רבה אשטמיט מיניה דמר דברי הרב המגיד ז"ל הנזכר, דמוכח מינהו לשער במשקל שהוא נקל יותר כיון שאינו סותר המידה. **"ואין הכי נמי דגבי סופגני ופת שלא נאפה יפה וכבד כאבן, שאין הכמות והמשקל שוין, יש לשער בכמות, ברם בפת אפוי יפה האיכא מעשה רב ואסהדתיא דהרב נר מצוה ז"ל דמדד בפרורי פת אפוי ומצא המשקל מכוון אליה, עכ"ל.** נמצא הכל מבואר באר היטב

שבפת סופגנית מודה שאין לשער בט' דרהם אלא בפחות מכך ולא היה ולא נברא שום "מנהג" על כל סוגי הפת לשער בט' דרהם כלל.

וכל המתבונן ידע, שרוב ככל המאפים והלחמים בזמנם היו פת עבה וכבידה, שהרי בזמנם לא היה את החומרים המתפחים שיש היום, ורוב הפת שלהם לא הייתה מתנפחת הרבה, חוץ ממינים מיוחדים, וכן מוכח ממה שהזכירה המשנה "פת סופגנית" ולא אמרה סתם "הפת" משתערת כמות שהיא. כי סתם פת שבזמנם לא הייתה סופגנית כלל. וכמו כן תראה הוכחה לזה בשאלת הרב זרע אמת שנסתפקו הלומדים רק על הפת הנקראת "ביצקוטו" ולא הסתפקו על פת סתם. וזה עדות ברורה שהפת הרגילה שלהם לא הייתה סופגנית. כי אם סתם פת שלהם הייתה סופגנית כמו שלנו, למה להם להסתפק דוקא בפת "ביצקוטו" היה להם לשאול על כל פת שמתנפחת באפיה. וגם היום כל אחד יכול לראות את השינוי הגדול שיש בין לחמניה שאופה בביתו לבין לחמניה שקונה במאפיה, שהיא הרבה יותר קלה ותפוחה ממה שיוצא לו בביתו כבידה וצפופה, וכל מי שעושה היום עוגות שמרים בביתו, (בלי להשתמש בחומרים שונים ומשונים שבימנו להתנפחת הבצק הרבה) יראה שיוצא לו פת צפופה ועבה ובמיעוץ מועט למעך את החללים הנראים כבר יצא לו נפח קרוב מאוד כמשקל המים. ואינו דומה כלל ללחם ולחמניות הנמכרות במאפיות שלנו, שהוא מנופח תמיד והוא תמיד בגדר "פת סופגנית" שגם אחרי מיעוץ החללים הגדולים עם הקטנים עדיין רב המרחק בין מידת הנפח למשקל, שבזה לא דברו גדולי ספרד לשער בט' דרהם וכמו שכ' בפתח הדביר להדיא.

וכן מתבאר להדיא למי שיעיין בגוף הספר נר מצוה (סיד, ח"ב סיק' טו"ב ד"ה ממוצא) שהזכיר הרב פתח הדביר בבדיקת נפח הפת שמצא מידתו שווה לנפח המים ממש שכ' וז"ל ואני מדדתי במידה זו (פי' במידת נפח של רביעית שהיא ביצה וחצי) **ומצאתי מן העיסה ל"ו דרהם ומן הפת ז"ך דרהם מפירוין דקין ובמיעוץ החלל** וכמו שכ' הרמ"א באו"ח סי' תפו לענין ירקות. וכ' המגן אברהם שם דהוא הדין אם יש חלל במצה אינו מצטרף, עכ"ל. **הנה מבואר להדיא "שלא מעך את גוף הפת בדוחק עצום" כמו שעשה הגר"ח נאה אלא רק מיעך החלל בלבד כמו שכ' הרמ"א והמג"א** שיש למעך החלל. ועוד מפורש יוצא מדבריו, שלא בא מכח סברת הרב זרע אמת שיש לחשב את השיעור כמו כשהיתה עיסה, שהרי כתב שמדד את העיסה והייתה ל"ו דרהם ואילו אח"כ כשאפאה הייתה רק כ"ז דרהם, הרי להדיא שגדל נפחה אחר האפיה ואזלינן בתר שעת האפיה ולא כמו שהייתה מקודם כשהייתה בצק. ועוד תדע שאם איתא שדחק את הלחם בדוחק עצום, הרי שבוואי היה מחזירה להיות כמו הנפח של העיסה, וא"כ כיצד יצא לו הבדל בין העיסה והפת שזו ל"ו דרהם וזו כ"ז. אלא

ודאי שלא מיעך את הפת בדוחק עצום אלא רק את חללה בלבד, ודלא כמו שחשב הרב אור לציון ששיטתם הוא כהזרע אמת שהולכים בתר העיסה. ונראה פשוט שלא היה לו להרב נר מצוה פת סופגנית כמו שלנו אלא פת רגילה שהיה להם פעם, שגוף הפת היתה עבה וכבדה והיה רק צריך למעך חללה בלבד ולכן הגיע לתוצאה שהפת והמים שוים.

ואחר הדברים הברורים האלו, שבפת סופגנית שלנו אין מי שחולק שהיא יותר קלה מהמים ומשתערת כמות שהיא, ורק יש להוריד את החללים בלבד ואפילו הקטנים, אבל את תפיחתו הטבעית של הפת יש לשער כמות שהיא לכו"ע, הרי שבפרוסת "לחם אחיד פרוס" המצוי ביננו ששוקלת בערך 30 גרם, (וכן החלות ולחמניות הנמכרות בשווקים שהם מנופחים עד מאוד וכל שכן עוגות טורט למיניהם) אין היא שווה רק ל 30 סמ"ק בלבד, אלא צריך "לפחות" להוסיף שליש מלגו ורביע מלבר, על המשקל כדי להגיע למידת הנפח האמיתית, ובאמת הוא שווה לכל הפחות ל 40 סמ"ק ואף יותר. ויתרה מזו כ' הגר"מ משה לוי זצ"ל בברכת ה' (ח"ב פרק א סוף הערה 109) על פי הנסיון שעשה בפרוסת לחם ועלתה לו שצריך להוסיף חצי מלגו ושלש מלבר, וכתב שב: 18-20 גרם יש כבר שיעור כזית (לפי שיטתו שם ששיעור חצי ביצה הוא כ 30 גרם)⁷. וגם אני הקטן עשיתי בדיקה זו ויצא לי להוסיף שליש ולא חצי כדברי הגר"מ לוי, אבל באמת מעכתי יותר מידי כדי לצאת ידי כל ספק חלל. ולכן מי שאוכל כחצי פרוסת לחם ששוקלת 17 גרם בוודאי אכל כזית של קרוב ל 23 סמ"ק שהוא הכזית הגדול ביותר שישנו בפוסקים (לפי הברור שנתבאר לעיל באורך) והוא בוודאי חצי ביצה, ויברך ברכת המזון בפה מלא בלי כל חשש.

ולפי"ז האוכל ביום כיפור שיעור לחם פרוס במשקל 30 גרם הרי הוא אוכל בוודאי שיעור ככותבת שחייב עליה כרת. וזה דלא כמו שכ' מרן הראש"ל שליט"א בס' ילקוט יוסף ימים נוראים עמו' תפה שסמך על דברי הגר"ח נאה שאופן מדידת הלחם הוא בדחיסה גדולה ואז שיעורו שווה לשיעור המים וממילא אין ב 30 גרם שיעור ככותבת, עיי"ש. אולם כאמור למעלה דבריו תמוהים דבזה לא רק ממעט את החללים אלא את גוף הפת, וצ"ע.

7. אלא שכתב שם שאין להורות כן לציבור לברך על פחות מ 30 גרם, מאחר שכבר פשט המנהג לברך על שיעור 30 גרם, ואם יפורסם השינוי הזה, אז יבואו עמי הארץ להקל גם בהלכות אחרות, וכבר אמרו חכמים הזהרו בדבריהם וכו' ע"כ עיי"ש. הנה אנו בעניותנו השבנו ע"ז לקמן בענף ז' תשובה ניצחת באר היטב דאין לחוש כלל למכשול בזה. ואדרבא להיפך יש לחוש למכשול אם לא ידעו דבר זה, עיי"ש באורך בס"ד והבוחר יבחר.

ודע, שמה שכתבנו להוסיף רק "שליש" על המשקל שבפרוסת לחם, הוא באמת "לחומרא" והיה צריך להוסיף יותר מזה. כי שיעור הוספת שליש בלבד הוא בודאי אחרי הורדת החללים, אבל יש בזה גם מיעוץ של חלק מגוף הלחם, אפילו ממה שגדל וטפח ע"י האפיה בעצמותו, שזה באמת אין צורך למעוך. רק עשיתי כן היות ואי אפשר למעך "רק" את החללים לבד מבלי למעוך גם את חלק מהלחם עצמו. ואעפ"כ עדיין הנפח גדול מהמשקל בשליש.

ובדברים היבשים כגון קרקרים ומצות ובסקוויט או חיטה תפוחה הנקראת שלוח או פופקורן וכן חטיף במבה וביסלי וכדו' וכדו' צריך להוסיף **לפחות** כפול ממשקלם. דהיינו מי שאוכל 11.5 גרם ברור שאוכל שיעור כזית של 23 סמ"ק שהוא הכזית הגדול ביותר. שהרי כ' הרמב"ם לגבי הקמח שהיות והוא יבש לכן משקלו קל בשליש מן המים. וא"כ בקמח מצה צריך להוסיף שליש, אבל במצה שאינה טחונה הרי ישנו את הניפוח של האפיה עצמה. ואוירים שאינם נראים לעין אלא בזכוכית מגדלת מצטרפים לשיעור, וא"כ אין צריך למעך ולטחון אותו לגמרי. ולכן צריך להוסיף פי שניים מהמשקל ולא רק פי שליש.

ועי' בשו"ת חזו"ע (סוף סי' כח בהערה סוף ד"ה ועדיין) שכ' שמועה⁸ בשם החזו"א שב 15 גרם מצה יש כבר שיעור של שלשים בנפח. וכתב על זה שמ"מ "במצות שלנו" אין לפחות משלושים גרם. וכוונתו ברורה שהיא במצות העבות של הספרדים הנקראים פיתות, שהן כבדות ודחוסות בלי ניפוח כלל, ובאמת כבדות בערך כמו המים, אבל במצת מכונה מודה שיתכן לשער 15 גרם שהוא שווה בנפח ל 30 גרם. וע"ע בשו"ת מעין אומר (ח"א פרק ט' סי' כד וסי' לב) ששאל שתי פעמים את מרן זצ"ל מעניין טיגון פחות מכזית. פעם אחת על טיגון לחם פחות מכזית ופעם אחרת על רבע מצה שטיגנה בפסח, מה ברכתו. וענה מרן זצ"ל שברכתו המוציא כי יש בזה כזית. וכ' שם שעל פי ההשערה וההתרשמות שלו נראה שמרן זצ"ל היה סובר שבאמת יש בהן כזית כיון שהולכים אחר הנפח וכמעט תמיד יש כזית, ובצירוף המחלוקת אם טיגון נחשב

8. שמועה זו כתבה הגר"י קנייבסקי זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כז) בשם החזו"א שמדד ויצא לו שבחצי מצת מכונה (שהיא 15 גרם) יש נפח של 50 סמ"ק שהיא כזית ברויח (היינו גם לשיטת המחמירים שכזית הוא כגודל ביצה שבימינו כי נתקטנו הביצים וצריך 50 סמ"ק) ולפי זה הוא הוספה של פי שלש ויותר מהמשקל ולא רק פי שניים. אולם במהדורה בתרא הוסיף ע"ז הערה ששוב עשו בדיקה לאחר 25 שנה ויצא שצריך להוסיף קצת ולכן יקח כשני שליש מצת מכונה (היינו 20 גרם) שבזה ודאי יש 50 סמ"ק, ע"כ. וגם לפי זה הוא יותר מפי שניים. ועי' באורך סיפור ותיאור המדידות והבדיקות שעשו במכתב מהסטייפלר זצ"ל שהובא בס' חג האסיף (ויספיש סי' סה עמו' שלט)

כבישול ובצירוף המחלוקת האם המשקין שמרטיבים בהם את המצות לפני הטיגון מצטרפים לכזית שפיר דמי לברך עליהן המוציא.

ועי' במשנה ברורה איש מצליח בסוף הספר בהערות לסי' תפו במאמר הגר"מ מזוז שליט"א שכ' שאע"פ שאם נטחן מצה נמצא שצריך להוסיף רק שליש (גם אני הקטן עשיתי ניסוי זה וב 120 סמ"ק קמח מצה דחוס היה משקלו 90 גרם שהוא שליש יותר) אבל מצת מכונה שאינה טחונה העלה ששיעור כזית הוא לכל היותר 11 גרם בשביל נפח ש 29 סמ"ק, עיי"ש באורך. ולפי דבריו יש להכפיל את המשקל פי שלש. ואנו נקטנו מלתא מציעתא להכפיל רק פי שניים לחומרא.

הא למדת, שגם אם נחמיר לצאת י"ח כל הדעות המגדילות ביותר את שיעור הכזית⁹, מ"מ נראה שמי שאוכל מלחם פרוס משקל 17 גרם (כחצי פרוסה מהגדולות) בוודאי אכל כזית של 23 סמ"ק שהוא החצי ביצה הגדולה ביותר שיכולה להיות ויכול לברך ע"ז ללא כל חשש. ובפרט שעצם מה שאנו מחמירים לאכול כשיעור חצי ביצה של התוס' אין זה מעיקר הדין כמבואר באורך במאמר א'.

וכן מי שאכל קרקר או בסקוויט או מצה או חיטה תפוחה הנקראת שלוח או פופקורן וכן חטיף במבה וביסלי וכדו' אם אכל 10 גרם בוודאי אכל כזית היות ובוודאי אכל 23 סמ"ק.

ומי שאוכל פירות כגון תפוח ענבים או אבטיח וכן שקדים ובוטנים וכל פרי אחר, וכן במיני עלים כגון חסה, בדרך כלל שם הדבר להיפך שהרי דברים אלו כבדים מן המים ושוקעים בו. אולם באמת הם קרובים מאוד למשקל המים וצריך להוסיף מעט מאוד גרמים כדי לאכול שיעור של 23 סמ"ק ומספיק כ 3 גרם לכל היותר.

והרוצה לשער בנפח בדברים הנ"ל (כגון תפוח וכדו') שהם גוש אחד ואין בהם שום חללים הצריכים מיעור, יכול לשער בנפח של קופסת גפרורים שבזמנינו (שהקטינו אותה מעט ממה שהיה לפני 15 שנה) שהיא כיום 23.2 סמ"ק, ואם אכל כגודל כזה, הרי שבוודאי אכל כזית. או אם אכל פרי כגודל שנים וחצי "פקקי קוקה קולה" הרי שאכל בוודאי שיעור כזית (נפח פקק קולה הוא 9.4 סמ"ק ומי שאוכל פרי או דבר שאין לו שום חלל ישער לפי זה שאם אכל יותר מכ 2.5 פקקים ודאי אכל כזית כי אכל יותר מ22.5 סמ"ק).

9. דהיינו שנחמיר לומר: א) שכזית הוא חצי ביצה בלי קליפתה. ולא כהרמב"ם. ב) הורדת הקליפה היא רק עשירית מהביצה ולא רבע. ודלא ככל גדולי האחרונים. ג) מיעור כל החללים כולל מקצת חללים שאינם נראים לעין, אע"פ שאין כן עיקר ההלכה.

כללו של דבר אפשר לחלק את מיני האוכלים לג' קבוצות:

הקבוצה הראשונה: מינים יבשים ומנופחים (כמו קרקר בסקוויט, וכ"ש שלוח ופופקורן) יש להכפיל את המשקל פי שניים. האוכל מהם 12 גרם אכל כזית בוודאי.

הקבוצה השנייה: דברים לחים ומנופחים כמו לחם וכיוצ"ב שאינם דחוסים יש להוסיף שליש ולהחשיב כל שלש גרם לארבעה סמ"ק. והאוכל מהם 17 גרם בוודאי אכל כזית.

הקבוצה השלישית: מינים לחים ודחוסים כגון מיני מאפה לחים שאינם ספוגיים כגון רוגלך וכדו' או מצה העבה של הספרדים, וכן פירות, או בטנים ושקדים, מספיק להם 23 גרם ומי שירצה להדר יותר יכול להוסיף כ 3 גרם ולאכול 26 גרם ואז בוודאי אכל יותר מכזית.

וכמובן כל זה כתבנו רק לפי המנהג כיום, שנוהגים להחמיר ולא לברך ברכה אחרונה אלא על שיעור "חצי ביצה". וכן צריך לנהוג לחומרא עד שתתבאר ההלכה מפי גדולי הדור שבידם לשנות את המנהג.

אבל באמת כבר ביארנו לעיל במאמר א' שלפי ענ"ד אפשר כבר לברך ברכה אחרונה מ 7 סמ"ק, שהוא גודל זית בינוני הגדול ביותר בימינו, ושכן נראה שהיה גודלו מאז ומעולם ללא שינוי, והוא שיעור כזית האמיתי גם לעניין ברכה אחרונה ואין לחוש לסב"ל, עיי"ש באורך מילתא בטעמא.

ענף ז

האם ראוי לפרסם שינויים בין הנפח והמשקל

האם יש להמנע מלהורות ולפרסם לציבור את ההבדל בין הנפח למשקל מפני חשש מכשול

הגאון ר' משה לוי זצ"ל בספרו ברכת ה' (ח"ב פרק א סוף הערה 109) כ' שעל פי הנסיון שעשה בפרוסת לחם ועלתה לו שב: 18-20 גרם יש כבר שיעור כזית (לפי שיטתו שם ששיעור כזית הוא כ 30 גרם) אלא שכתב שם שאין להורות כן לציבור לברך על פחות מ 30 גרם, מאחר שכבר פשט המנהג לברך על שיעור 30 גרם, ואם יפורסם השינוי הזה אז יבואו עמי הארץ להקל גם בהלכות אחרות, וכבר אמרו חכמים הזהרו בדבריכם וכו' ע"כ עיי"ש.

ואחר הקידה כראוי, עם שאיני כדאי, יורשה לי להעיר דלענ"ד אין כאן חשש מכשול בזה בהלכות אחרות. שהרי מעיקר הדין קיי"ל באמת כהרמב"ם שיש בביצה יותר מג' זיתים ולכן גם אם יטעו להוסיף שליש בדברים כבדים ויאכלו פחות מהנפח הגדול, הרי סו"ס עשו כעיקר ההלכה. ובפרט שלפי הנראה עיקר הדין הוא אליבא דאמת ששיעור כזית הוא כגודל זית שבימינו שהוא רק 5-7 סמ"ק, וכמו שנתבאר לעיל במאמר א' באורך כמה וכמה טענות מוצקות ומוצדקות עיי"ש. ושם נתבאר ששיטת התוס' הרי היא כשיטה יחידאה ואין לחוש לה אפילו לעניין ספק ברכות ולכן מי שלא יכול או לא רוצה לאכול שיעור גדול כחצי ביצה שפיר יכול לברך על גודל זית בינוני שלנו. ועוד שאפילו אם נחוש טובא לסברת התוס' שכזית הוא חצי ביצה, וכמו המנהג עד היום, הרי יש לנו לסמוך על מהרי"ל ורוב ככל גדולי האחרונים הסוברים שביצה בלא קליפתה היא פחות רבע מביצה שעם הקליפה ולפי דבריהם שיעור כזית גם לפי התוס' הוא רק 19 סמ"ק בלבד. ועוד שלדעת המג"א והפר"ח והגר"א ועוד שגם התוס' והשו"ע ס"ל שיש בביצה יותר מב' זיתים ורק כוונתם שאין ג' זיתים והבאנו לו סימוכין דקשוט שכ"כ להדיא בתוס' ישנים ותוס' ר"פ ותוס' רי"ד ומהמאירי. וא"כ גם אם יטעו העם להפחית ולאכול מעט משיעור כזית הגדול שאנו מחמירים בו לכתחילה, הרי שבדיעבד עכ"פ יש ויש על מה לסמוך שאינה ברכה לבטלה. וא"כ אין לחרוד עלינו

את החרדה הזאת למכשול העם, היות ובאמת לעולם לא יגיעו לברכה לבטלה אליבא דעיקר הדין.

זאת ועוד אומר, דאדרבא בואו ונחוש למכשול מצוי הרבה יותר, שנכשלים בו העם בדברים שהם מעיקר ההלכה ממש ולא רק בחשש לחומרא.

כגון שהרבה אנשים אוכלים אכילה מרובה ביותר והרי הם עדיין כמסתפקים האם אכלו "כזית" ואינם מברכים ברכה אחרונה.

וכן נמנעים מליטול ידיים באומרם אין כאן עדיין "כזית" (שו"ע קנח ס"ג).

או שנמנעים מלברך ברכת על נטילת ידיים כי חושבים שאין כאן שיעור "כביצה" (שו"ע קנח ס"ב). (כאן המקום להעיר שגם אם יטעו העולם ויברכו ברכת על נט"י על פחות מכביצה, לא עברו איסור ברכה לבטלה מעיקר הדין. וזאת משום שרוב הראשונים סוברים שיש לברך על הנטילה כבר משיעור כזית. (עי' הלכה ברורה שם ס"ק ו) ורק הרוקח "הסתפק" בזה ולכן "לכתיחלה" חוששים ולא מברכים, אבל מי שבירך לא עשה איסור).

ועוד שמטבילים אוכל במשקה בלא נטילת ידיים באומרם "יש כאן פחות מכזית" (עי' הלכה ברורה קנח סעי' י).

גם נפק"מ למי שאכל בסעודת פת שיעור כזית הקטן של לחם, ולא רוצה לאכול יותר פת, האם צריך לברך על שאר המינים באוכל בסעודתו. שהרי מבואר בס' חזון עובדיה ברכות (עמו' פא) ובשו"ת יביע אומר (ח"י סי' יז) שאם לא אכל כזית פת ולא רוצה לאכול עוד מהלחם, אזי צריך לברך אפילו על מיני התבשיל כגון בשר או דגים וכדו' היות ואין שם סעודה עליו אלא כשאוכל כזית פת, עיי"ש באורך. ומעתה חשיבות גדולה ללמד את עיקר דין שיעור כזית, ואת החילוק בין הנפח והמשקל, כי מי שאוכל את השיעור הקטן כבר חשיב לו כסעודה (או לפחות ספק סעודה) ובוודאי לא יכול לברך על הבשר והדגים דסב"ל. (ובאמת לפי מה שנתברר במאמר א' באורך שמעיקר הדין שיעור כזית הוא כ 5-7 סמ"ק ממילא לא מצוי כלל האי דינא. כי מי שאוכל שיעור פת קטנה כזו כבר נכנס לדין סעודה מעיקר הדין ולא יכול לברך על שאר האוכלים שבסעודתו).

ואוכלים מחוץ לסוכה יותר מכביצה בנפח כי אומרים אין כאן "משקל" כביצה, ועוברים על מצוות עשה של אכילת קבע חוץ לסוכה (שו"ע תרלט ס"ב).

ואוכלים לפני קריאת שמע ותפילה (שו"ע רלב ס"ג) וקריאת המגילה ובדיקת חמץ יותר מכביצה בנפח ועוברים אתקנתא דרבנן שלא לאכול אכילת קבע בזמנים אלו.

ואוכלים עם התפילין סעודה דשנה באומרם כי אין זו אלא אכילת עראי פחות מכביצה (שו"ע סי' מ"ח ומשנ"ב סק"כ).

ומטגנים פרוסות לחם ומצות יותר משיעור כזית בנפח ומברכים עליהם מזונות ומעין ג' במקום המוציא וברכת המזון (עי' שו"ע קסח ס"י) (ואם יטען הטוען שיש כאן חשש להיפך, שמא יטעו העולם ויקחו פת שאין בה שיעור כזית הגדול של חצי ביצה בנפח ויטגנו אותה, ויברכו עליה המוציא וברכת המזון, ונמצאת מכשילן בריבוי ברכות. אף אתה אמור לו דזה אינו מכשול לחוש לו, שהרי כבר נתבאר בתחילת ההערה שמעיקר ההלכה אין לנו לתפוס כדעת התוס' כלל נגד הרמב"ם ורוב הראשונים ופשטות הסוגיות. וגם בדעת התוס' גופא אנו מחמירים מאוד להגדיל השיעור וכמו שכתבנו לעיל באורך. וא"כ גם אם יטעו לקחת קצת פחות מנפח של חצי ביצה הגדול, עדיין אין כאן חשש של ברכה לבטלה מעיקר הדין. ובל נשכח שיש גם ספק אם טיגון כבישול ועוד ספק אם משקין הנבלעים בלחם ובמצה מצטרפים לשיעור. ונמצאו כמה ספיקות וספיקי ספיקות לומר שאין לחוש חשש זה כלל).

ועוד שמצוי היום הרבה אנשים שאוכלים מבלי משים, שיעור "קביעות סעודה" ממזונות הקלים כמו בסקיוויט וקרקרים וכדו' שנפחם רב ומשקלם קל, ועדיין מברכים מזונות ומעין ג' באומרם כי אומרים שאין להם במשקל 216 גרם (לפי חשבון ד' ביצים של 54 סמ"ק) אע"פ שבנפח יש ויש יותר מכך (עי' שו"ע קסח ס"ו ובית דוד סי' פב וחסד לאלפים קסח ה"ו ופתח הדביר ס"י קצ הקונ' כסא דחיי והלכה ברורה קסח סעי' טז שמדברי כולם נלמד שהשיעור הוא קביעות סעודה בנפח ולא במשקל) (וגם כאן אין לחוש כל כך למכשול אם פעם יטעו ויקחו פחות משיעור זה ויברכו המוציא וברכת המזון. שהרי מעיקר הדין יש לנו לפסוק כהרמב"ם ורוב הראשונים ומרן השו"ע ששיעור סעודה הוא ג' ביצים (שהם 162 סמ"ק. ולפי מה שבררנו שבאמת כל ביצה היא 51 וא"כ שיעור קביעות מעיקר הדין הוא ב' 153 סמ"ק בלבד. ובצירוף הספק בכל פת כיסנין אם ברכתה המוציא או מזונות ובפרט בחלה מתוקה וכדו'. ובפרט שבדרך כלל מלפתים אותם עם מיני ליפתן שבזה הרבה אחרונים ס"ל שמצטרף לשיעור קביעות סעודה. הא למדת ששלוש רב לאוהבי "אמת" תורתך, ואין למו מכשול).

וכן נכשלים גבי אכילת חולה ביום כיפור (שו"ע תריח ס"ז) שאם לא נלמד לעם את היחס בין הנפח למשקל יכשלו לאכול שיעור ככותבת הגסה לפי הנפח. שהרי לפי האמת יש בשיעור 30 גרם לחם יש כבר כשיעור ככותבת והעולם חושב שהוא רק שיעור כזית הקטן.

הא למדת, שחשש זה שלא לפרסם את העניין האמיתי, שיש הבדל בין הנפח והמשקל (כגון בפת סופגנית שלנו ובמאפים הקלים כמו קרקר ובסקוויט ומצה וכדו') מחמת הטענה שיש לחוש שלא יכשלו בהלכות אחרות, הוא חומרא בדבר שאינו מעיקר ההלכה, דאתי לידי קולא בדברים שהם מעיקר ההלכה. ונמצא הטפל עיקר והעיקר טפל. וישנם עוד

דוגמאות כהנה וכהנה לכל המרבה לחשוב על ההשלכות הרבות שיש בחסרון ידיעת ופרסום דבר חשוב זה.

ועוד בה השלישיה, שבאמת נראה שלא כהדור הקודם הדור שלנו, כי בדור הקודם היו רוב האנשים עמי הארץ והיה קשה עליהם לשאת חילוקים ובילוקים כאלו וגם לא היה אפשרות להוציא להם ספרים עם תמונות והסרטות וכדו' שממחישים את העניין בבירור. ועל כן אולי היה עדיף בזמנם לנקוט מלתא דפסיקתא בענייני השיעורים, באמרם הלוואי שאת זה יבינו ויקבלו לשמור ולעשות. לא כן עתה אפשר דרא ב"ה ודברים שהיו פעם צריכים הסבר ושכנוע היום הם כדברים פשוטים וידועים לכולם. ועל כן הגיע הזמן להוסיף אומץ וללמד לעם גם דקדוקיה ופרטיה של ההלכה לאמיתה של תורה.

שוב אחרי שכתבתי כל הנ"ל ראיתי שגם הרב זמיר כהן שליט"א בשו"ת נזר כהן (ח"ב סי' יד במכתב הרה"ג הנאמ"ן ר' מאיר מזוז שליט"א בהערה יב) כתב להתווכח בזה עם הגאון הגר"מ מזוז שליט"א, ששם טען הרב הנאמ"ן כנגדו וז"ל שאין להורות להמון העם לברך ברכת המזון על לחם פחות מ 30 גרם כדי שלא יבואו להקל בכמה הלכות, ועוד שצריכים אנו לשמור על מנהגי אבות מדורי דורות ולא לחדש בכל יום סברות חדשות. היתכן לעשות כל רבותינו הספרדים הפתה"ד והחס"ל והבא"ח והכה"ח טועים בהלכה ח"ו, עכ"ל הגר"מ מזוז. והרב המחבר השיב כנגדו בטוב טעם דלפי דבריו נעלנו דלת בפני בירורי הלכה, כדי שלא לעשות חכמי האחרונים כטועים וכו' וכו' עיי"ש דבריו.

ועוד יש להוסיף ולהעיר כדרכה של תורה על הגר"מ מזוז שליט"א, שהלא עיננו הרואות דאדרבא ואדרבא הרב פתח הדביר כתב ללכת לפי הנפח ושכל הגאונים נתנו משקל רק אחרי שמדדוהו כלפי הנפח. גם הזהיר חזור והזהר שאין לשער במשקל אלא אם כן חקרו ובדקו את הדבר עצמו אם שווה הוא אל הנפח. וכמו שיראה הרואה לאורך כל דבריו ונלאתי להעתיקו כי רב הוא. ואעתיק רק מקום אחד השייך לנידון שלנו בפת סופגנית שהרב פתח הדביר (סס"י קץ קונט' כסא דחיי דף ריג ע"א) הביא דברי הרב זרע יעקב שטען כנגד המשערים כזית במשקל ט' דרה"ם שטעות הוא, כי יש מצה כבדה כאבן שצריך לשקול יותר מט' דרה"ם כדי לצאת י"ח אכילת מצה, ויש פת סופגנית שצריך פחות מט' דרה"ם כדי לברך אחריה ברכת המזון, ולכן אין לשער כלל במשקל. וע"ז כ' בפתח הדביר וז"ל ואחר המחילה רבה אשטמיט מיניה דמר דברי הרב המגיד ז"ל הנזכר, דמוכח מינהו לשער במשקל שהוא נקל יותר כיון שאינו סותר המידה. "ואין הכי נמי דגבי סופגני ופת שלא נאפה יפה וכבד כאבן, שאין הכמות והמשקל שוין, יש לשער בכמות, ברם בפת אפוי יפה האיכא מעשה רב ואסדהתיה

דהרב נר מצוה ז"ל דמדד בפרורי פת אפוי ומצא המשקל מכוון אליה, עכ"ל. נמצא מבואר באר היטב שבפת סופגנית מודה שאין לשער בט' דרהם אלא בפחות מכך, ולא דיברו אלא על פת רגיל שהיה בזמנם שלא היה ספוגי כמו שלנו. ומעולם לא היה ולא נברא שום "מנהג" אצל גדולי ספרד לשער ט' דרהם על כל סוגי הפת.

גם הרב חסד לאלפים (סי' קסח הלכה ו) העיד "שהמנהג" שלהם היה לשנות את השיעורים לפי השתנות הנפח מהמשקל. ואעתיק לשונו: והא דמשערין במשקל, היינו כשיש משקל זה בכמות מועט (פי' בנפח קטן והוא כבד אז יש את המשקל שנתן הרמב"ם שהוא כהמים שמשקלו כמו הנפח) אבל אם הוא דבר שנאפה יפה והוא קל, כל שיש בו כמות (פי' נפח) חצי ביצה לאחר שממעט האויר שבינתיים מברך אחריו וחשוב כזית (פי' אפילו ששוקל פחות). וכן כל שיש כמות ארבעה ביצים מברך המוציא וברכת המזון. עי' בית דוד (שלוניקי, סימן פ"ב) וזהו הטעם שלענין אכילת מצה משערין במשקל ולענין אכילת מרור בכמות, עכ"ל החס"ל. ותראה שהזכיר בדבריו לדברי הרב בית דוד שכידוע הוא הראש וראשון לנתינת שיעורי המשקל לגבי שיעור קביעות סעודה שאחריו נגררו כל גאוני ספרד החיד"א ועוד. ולא ראה הרב חסד לאלפים סתירה בדבריו לדברי הבית דוד, כי כל המעיין שם בבית דוד יראה להדיא שכ' שאין לשער במשקל אלא רק לפי המידה בנפח.

ועי' עוד בבית דוד חלק יו"ד סי' מג כמה הזהיר שלא יפרישו חלה לפי משקל 520 דרהם שנתן הרמב"ם, כי הוא נתן זאת רק לפי קמח מצרים אבל אצלם בשלוניקי יש לחוש שהקמח יותר קל או יותר כבד ולכן או שיפרישו הרבה יותר מ 520 או שיעשו עיסה הרבה פחות מזה, עיי"ש בכל דבריו באורך. הרי להדיא שמעולם לא היה מנהג גדולי ספרד לתת שיעור אחד לכל הסוגים והמאכלים. וכן האריך הר' פתח הדביר (סי' קצ בסוף דף קצה והלאה) לבאר שהרב בית דוד שכ' שיעור במשקל הוא רק אחרי שבדק וראה ששיעור הפת הוא כשיעור המים שהנפח והמשקל שווה וכולם מודים לשער במשקל אך ורק אם בדקו ששווה לנפח. וא"כ איה איפה "מנהג מדורי דורות?" ועל משמעות דברי הרב כף החיים (קסח, מז) כבר העיר הגר"ח נאה בתחילת ספרו שיעורי תורה (סי' א הערה א). ובאמת נראה שגם הרב ז"ל לא נתכוון לתת שיעור משקל כללי ח"ו.

וא"כ אין כאן שום "מנהג" לשער "פת סופגנית" שלנו כמשקל המים. אלא חוסר שימת לב לשינוי, וא"כ עלינו לתקן זאת כמו שציוו עלינו אותם אחרונים עצמם שעליהם אנו נשענים.

ועוד דגם אם היה נכון הדבר שכן נהגו וכן סברו האחרונים הנ"ל, מ"מ אחר שאנו רואים בבירור שאין אחריו בירור שדבריהם טעות (מה שבאמת אינו נכון, כי הם לא טעו, אלא אנחנו

טעינו בביאור דבריהם וכן"ל) אינו מובן כלל למה לנו להמשיך הטעות הלאה. וכי משליכים אמת ארצה בשביל המנהג, אתמהה. וכי זו ההלכה היחידה ששינו אותה גדולי הדורות וטענו שהגאונים הראשונים טעו? הלא ידוע כמה מלחמות היה לו למרן מלכא הגר"ע יוסף זצ"ל כשאמר ששיעור חלה שכתב הרב הגר"ח פאלג'י זצ"ל והרב בן איש חי הוא טעות לפי האמת, כי נפח הקמח שלנו הטחון דק דק הוא בנפח גדול והמשקל קל. והיום כולם יודעים ומודים שדבריו נכונים. וזה היה מלחמה על אותו יסוד ממש האם ללכת בצורה כללית אחר המשקל או אחר הנפח ודלא כהרב בא"ח. ושינו מהמנהג כי האמת אהובה על הכל. וכן מה שהורו הגר"ח נאה ואחריהם מרן הגר"ע יוסף והגר"מ לוי זכר צדיקים לברכה, בעניין ביצה בלי קליפתה, שהקליפה היא רק אחד חלקי 15 מהביצה, אע"פ שכל הפוסקים (כעשרים גדולי עולם) כתבו שהיא פחות רבע מהביצה. ועיקר הטעם משום שהחוש מכחיש זאת. הא למדת שהאמת יסוד בנין ולא נחוש לומר על האחרונים שטעו.

שוב אחרי שכתבתי כל הנ"ל ראה ראיתי שהגר"מ מזוז שליט"א מורה כיום (עלון בית נאמן 145 אות י' והעתקנו דבריו לקמן בנספח ד') שעל 13 גרם כבר אפשר לברך ברכה אחרונה ואין לחוש לסב"ל לשיטת התוס', ורק לכתחילה אם יכול אזי יאכל שיעור חצי ביצה. והבאנו דבריו לקמן נספח ד' עיי"ש. הא למדת שסוף האמת לצאת לאורה והדר הוא לכל חסידיו עכ"פ לעניין עצם שיעור כזית.

נספחים

נספח א

חקר על גודל הזיתים שהיו מצויים בארץ ישראל בזמן חז"ל.

נספח ב

הערה אחת על שיעור תערובת כזית בכדי אכילת פרס. שאם יש אחד מתשע בתערובת לכו"ע הוא בוודאי יותר מכזית בפרס.

נספח ג

דברי הגאון ר' מאיר מזוז שליט"א על שיעור כזית. עם הערות והארות כדרכה של תורה.

מאמר סיכום הנקרא "אגרת הזית"
בצורת "דו שיח" בין פרי הזית לר' ישראל

נספח א

חקר גודל הזית בזמן חז"ל

מאמר של פרופ' מרדכי כסלו בעניין חקר הזית בזמן חז"ל, מתוך
קובץ הליכות שדה 149

פרופ' מרדכי כסלו נ"י מבכירי חוקרי הצמחים של ארץ ישראל ומהבכירים שבחוקרים, פרסם מאמרים רבים ושמו ידוע מוכר ומפורסם.

במאמרו הנוכחי, על סמך גודל הזיתים של ימינו ועל פי השוואות וממצאים ארכיאולוגיים, מגיע פרופ' כסלו להשערה שעל פי דרך הטבע הזיתים שבימי חז"ל היו דומים בגודלם לזיתים שלנו. ועל כן הכותב הנכבד מעלה שאלה על שולחנם של הפוסקים שליט"א: האם יש מקום לחשוש להחמיר לכתחילה לא לאכול שיעור כזית של ימינו ללא ברכה אחרונה [עי' ב"שעורי המצוות" שבספר "שיעורין של תורה" למרן הגר"י קנייסקי זצוק"ל "... ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו כזית הרגיל שבזמנינו אסור שיהא בלא ברכת המזון. וצריך להוסיף לאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברכת המזון"] או נאמר שלמרות השערות, סבירויות והסתברויות למיניהם, כמפורט במאמרו הנכבד של פרופ' מ. כסלו, המבוססות על מחקרים והשוואות, גם לחומרא אין לחשוש להם נגד המקובל.

"כזית" הוא השיעור המזערי שאדם יוצא בו ידי מצוות מצה ומרור בפסח ומאידך זהו השיעור המחייב על אכילת איסור, ועל אכילת פחות משיעור זה אין עונשים (בבלי יומא פ, א) ואין חיוב ברכה אחרונה ולא ברכת המזון (שו"ע או"ח ר"י, א). היום, נפח הזית הממוצע בשווקים, כולל הזיתים המיובאים, הוא 4-5 סמ"ק (פרופ' שמעון לביא, בע"פ) והוא קטן במידה ניכרת משיעורי כזית הנהוגים היום להלכה. מטרות המאמר לברר אלו זני זיתים היו לחז"ל (200 לפני סה"כ - 600 למניינם), על פי איזה זנים קבעו את שיעור הכזית, ולנסות לבחון האם הזיתים שמרו על גודלם וצורתם במהלך אלפיים השנים האחרונות (כעין חזקה דהשתא) או לחלופין נפחם השתנה.

כדי לאתר את הזיתים שהיו בתקופת חז"ל יש לזהות קודם כל מי הם הזנים המסורתיים ולהבדיל אותם מזני חז"ל ומהזנים המקומיים החדשים. בשנים

האחרונות יש תנופה גדולה בגידול הזיתים בארץ, הן במשק היהודי ובמשק הערבי. זאת, הודות לפועלו המבורך של פרופ' לביא שפיתח במכון וולקני בבית דגן זן חדש המכונה "ברנע" שמגדלים אותו ברחבי העולם בגלל תכונותיו החקלאיות המצוינות ותנובת השמן הטובה. ליד עצי "ברנע" מצויים במטעים בארץ שני זנים מסורתיים חשובים ששמןם הולך לפנייהם: "נבאלי" וכן "סורי" - שמות המשמשים היום כמותגים לזיתים כבושים בשווקים ועל תוויות של קופסאות שימורים. פרי ה"נבאלי" משקלו בממוצע 4-6 גרם, צורתו מעוגלת ואינה סימטרית, הבסיס (ליד העוקץ) קטום והקדקוד מחודד מעט. פרי ה"סורי" משקלו 2.5-3.5 גרם, צורתו מוארכת וכמעט סימטרית, הבסיס מעוגל והקדקוד מחודד, חלקו של בשר הפרי בזן זה הוא 80%. המשקל הסגולי (הצפיפות) של זיתים קרוב ל-1 (1 סמ"ק = 1 גרם) מכאן שהנפח המייצג זית "נבאלי" הוא 5 סמ"ק ו"סורי" - 3 סמ"ק. זיתי "נבאלי" נאכלים בעיקר כבושים ירוקים הודות לטמעת הטוב, לקליפה העבה ולציפת הפרי שאינה צמודה לגלעין, ועם זאת פירותיו טובים להפקת שמן. "סורי" משמש בעיקר לשמן, כי כמותו רבה בציפה, והפרי משתמר זמן רב על העץ מבלי לאבד את איכותו, כך אפשר להאריך את תקופת המסיק לפי צרכי בעלי המטע ויחד עם זאת פירותיו טובים להכנת כבש ירוק או שחור (גור, תש"ז; גור וחבריו, תש"ך עמ' 41 ואילך).

אם דימינו בנפשנו שהזיתים שהיו בתקופת חז"ל נכחדו ולא השאירו עקבות, באו כאלפיים גלעינים שנשתמרו היטב במצדה וטפחו על פנינו, כי 93% מהם זוהו על פי גודלם וצורתם כשייכים לזן "נבאלי" הזיהוי נתמך ע"י טביעת עין של מומחה. לגלעין הזית מספר תכונות אופייניות שבעזרתן אפשר לזהות את הזן: אורך, קוטר, היחס בין האורך לקוטר, מיקום הקוטר המרבי לאורך הגלעין, מידת ההדגשה של התפר המחבר את קשות הגלעין, סימטריית הגלעין, צורת הבסיס, צורת הקדקוד, ומידת החספוס של פני הגלעין. ממדי הגלעינים שנמצאו במצדה לא השתנו במשך השנים כי הגלעינים השתמרו יבשים, ולמעשה גלעין בעובי כזה אינו מצטמק ביובש. גלעין ה"נבאלי" קטן יחסית, מוארך, מתרחב בשליש הקרוב לחוד ומשופד בקדקודו (גור וחבריו, תש"ז; ד"ר סוהיל זידאן, מדור המטעים, קק"ל, בע"פ; פרופ' לביא, בע"פ). ההגדרה המדויקת של השרידים הארכיאולוגיים לזן מקומי מגדילה את הסבירות שגם חלקי הפרי שלא נשתמרו היו דומים לאלה שגדלים היום. אמנם, על אף ה"סבירות" אין בידינו הוכחה חותכת שגם נפח בשר הפרי היה דומה לפירות שבימינו. זיהוי הזיתים ממצדה נתמך ע"י גלעינים דומים שנמצאו במערות מפלט במדבר יהודה מימי מרד בר כוכבא (שלהי ימי רבי עקיבא שנת 135 למניינם) (כסלו והרטמן, תשנ"ט; שמחוני וכסלו, תשס"ד). ההנחה היא שהגלעינים הם שרידים של זיתים כבושים, כי האתרים הללו רחוקים מאוד מאזורי גידול הזית והפקת

השמן. אם כן זיהוי גלעיני הזית מזמן חז"ל עם "נבאלי" הביא למסקנה שהזן המקומי החשוב להכנת זיתים כבושים בימינו היה ידוע ונפוץ גם בתקופת חז"ל ושימש לאותה מטרה (כסלו, תשמ"ט, כסלו, תשס"ה; תבק, תשס"ו)

יתר על כן, עשרות עצי זית עתיקי יומין ומניבי פירות הפזורים ברחבי הארץ, יכולים להיחשב כמוצגים ארכיאולוגיים מימי קדם. נופם ענף ומרשים הקיף גזעם מגיע ל - 5-10 מטרים ויותר, אלא שגזעם חלול (ד"ר זידאן, בע"פ). פרופ' לביא חישוב את גילו של עץ הזית העתיק בקבוצה של זיתי גת שמנים במזרח ירושלים - לפי קצבי הגידול של חלקי הגזע שנשארו וקוטר החלק החלול, תוך התחשבות בתנאי הגידול שלו לאורך התקופות - והגיע למסקנה שגילו 1700 ± 200 שנה.. לדעתו, עצים עתיקים בודדים שהצמיחו גזעים חלופיים מסביב לגזע המקורי שנרקב ונעלם, יכולים להיות אף בני 3000 שנה. עצים אלה הגדלים בהרי יהודה וכן בגליל, שרובם שייכים לזן "סורי" (כגון העץ בצובא והעצים בגת שמנים) ומיעוטם לזן "נבאלי" (העץ בנבי סמואל), ממשיכים להניב יבולי זיתים בעלי תכונות וממדים האופייניים לעצים אחרים של אותו זן, קשה לומר שהעצים הזקנים נתנו בימי נעוריהם פירות גדולים מאוד ובדורנו הם קטנו, שהרי ברחבי הארץ מצויים עצי זית רבים בכל הגילים המניבים - מעשרות שנים בודדות עד מאות רבות - המניבים זיתים דומים בדיוק לאלה של העצים העתיקים. על כן יש מקום להניח או לפחות לדון שיתכן שהם מהווים עדות לגודל הזית וצורתו בתקופת חז"ל וליחס בין בשר הפרי לבין הגלעין. יתרה מזו, הענפים הצעירים והדקיקים בני שנה, שעליהם מתפתחים הזיתים בעצים מכל הגילים, אינם חזקים דיים כדי לשאת יבול של פירות גדולים מאוד; ויש לומר שגם לענפים אלה יש חזקה ששמרו על טבעם באלפיים השנים האחרונות. כל זאת כאמור, אם יוצאים מתוך הנחה שהפירות והעצים של היום מהווים עדות לאלה שבימי חז"ל.

האם היו בארץ זנים עם פרי יותר גדול? אמנם כן, אלא שהם נדירים היום וכך גם בעבר. בנוסף לשני הזנים העיקריים שהוזכרו, ידועים זנים אחדים שנפח זיתיהם וגליעניהם שונה מהרגיל, כגון "מליסי" שפריו קטן מהממוצע וכן "שאמי" הגדול (גור, תש"ז; ד"ר זידאן, בע"פ; פרופ' לביא, בע"פ). "שאמי", המיועד לכיבושים, מוצאו מסוריה והיה קצת יותר מצוי בארץ לפני 2-3 דורות; פריו גדול 35X25 מ"מ, צורתו כשקד ירוק, משקלו הממוצע 10 גרם ומזה כ - 80% בשר הפרי (גור, תש"ז). חוץ מאלה ידוע הזן "תופאחי", זן מצרי בעל הזיתים הגדולים ביותר באזורנו, שלעתים מיובא לארץ; צורת הפרי כתפוח קטן - 26 X 30 מ"מ, משקלו הממוצע 12 גרם, אחוז השמן נמוך, מיוחד לכיבושים ירוקים. הגלעין רחב, סימטרי, דמוי ביצה, פניו בעלי חספוס בולט מאוד, הבסיס קטום והקודקוד בעל חוד ארוך מאוד (ד"ר זידאן בע"פ). נפחם דומה לאלה של הזיתים הגדולים

המיובאים היום, "סנטה" הירוק או "קלמאטה" השחור; ולשם השוואה, הפרי של הזן בעל הזיתים הגדולים ביותר בעולם יכול להגיע ל 16 סמ"ק בממוצע (פרופ' לביא בע"פ). במצדה זוהו 56 גלעיני "שאמי" ו"תופאחי" (2.8% מכלל גלעיני הזיתים שנבדקו) (תבק, תשס"ו). מכל מקום, קשה להעריך עד כמה בדיוק "שאמי" נדיר היום ובדורות האחרונים, כי כל סטייה קלה באומדן משמעותית את התוצאה, ועל אחת כמה וכמה קשה לשער בבטחה את מידת נדירותם של זנים כאלה בעבר.

כעת מובן יותר סיפור המעשה בבבלי: "אמר רבי חייא בר אבא: אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח וברוך עליו תחילה וסוף ... אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: רבי יוחנן, היכי מברך על זית מליח? כיוון דשקילא לגרעיניה בצר ליה שיעורא. אמר ליה: מי סברת זית גדול בעינך?! כזית בינוני בעינך והא איכא, והוא דאייתו לקמיה דרבי יוחנן זית גדול הוה, דאף על גב דשקלוה לגרעינותיה פש ליה שיעורא, דתנן: זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני, וזהו אגורי". (ברכות לח, סע"ב - לט, רע"א).

שרידים חשובים של זיתים נתגלו בערים הרומיות פומפיי והרקולנאום באיטליה, שנחרבו כליל בזרמי לבה לווהטת שנבעו מהתפרצות אדירה של הר הגעש וזוב בשנת 79 למניינם, קרוב לחורבן בית שני. הממצאים נשתמרו היטב הודות לשכבת האפר העבה שכיסתה את הערים במשך למעלה מ-1700 שנים, עד שהחלו שם בחפירות ארכיאולוגיות. ממצאי הזיתים כוללים מאות גלעינים, פירות כבושים שלמים שנשתמרו בגודלם הטבעי בתוך הקנקנים שלהם, ענפים ועלים וכן ציורים ותבליטים על כלים שונים. הפירות הכבושים דומים להפליא לזיתים המודרניים. רוב הממצאים הללו מוצגים במוזיאון העירוני של נאפולי הסמוכה (JASHEMSKI AND MEYER, 2002,)

(p.134f)

המסקנה, ייתכן שבעקבות הדמיון הרב בין הזיתים המסורתיים של ימינו לבין הזיתים שהיו בתקופת חז"ל, יהיה צורך לשאול את הרבנים הפוסקים שליט"א, אם על סמך הנתונים הללו יש לחוש לחומרה באכילת שיעור שנפחו 5 סמ"ק ואף 3 סמ"ק, שמא חייבים בברכה אחרונה גם לשיטות שאין משערים לפי הזית שבכל דור.

ספרות

א' גור. תש"ז. זני הזית בארץ-ישראל. השדה כז, עמ' 273-277; 328-332. תוכן המאמר עם הרחבות פורסם גם כחוברת נפרדת: א' גור. תש"ח. זני הזית בארץ ישראל. ספרית השדה, תל אביב.

א' גור, פ' שפיגל, ח' גרשט. תש"ך. הזית. משרד החקלאות, תל אביב.

מ' כסלו. תשמ"ט "כזית" - פרי הזית כמידת נפח. תחומין י, עמ' 427-437.

מ' כסלו. תשס"ה. "הכל לפי דעתו של רואה" - הערכה מחודשת של שיעור "כזית".
בד"ד 16, עמ' 77-90

מ' כסלו, ע' הרטמן. תשנ"ט. שרידי מזון של יושבי מערות כתף יריחו בסופו של מרד
בר-כוכבא. בתוך: ח' אשל, ד' עמית (עורכים) מערות המפלט מתקופת מרד בר-כוכבא.
תל אביב, עמ' 153-168.

א' שמחוני, מ' כסלו, תשס"ד. שרידי צמחים וחרקים ממערות הרומח במדבר יהודה.
מחקרי יהודה ושומרון יג, עמ' 135-148.

י' תבק. תשס"ו. שגשוג החקלאות בארץ-ישראל בתקופה הרומית על פי הממצאים
הבוטניים ממצדה, עבודת מסטר, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

W.F. Jashemski and F.G. Meyer. 2002. The Natural History of Pompeii.
.Cambridge University Press

נספח ב

שיעור תערובת כזית בכדי אכילת פרס

הערה אחת בעניין תערובת "כזית בכדי אכילת פרס"

הנה במיני מאפה ועוגות שמעורב בבצק הרבה מינים אחרים שאינן ממיני דגן ורק מיעוט מהתערובת היא קמח. דנו והכריעו הפוסקים שאם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס, אזי כל שאכל מהמאפה אפילו כזית אחד צריך לברך ברכה אחרונה. וכמו שכתב המשנה ברורה (רח סוף ס"ק מח) וז"ל ומ"מ לענין פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע"ר לעק"ך] נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית, אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית, ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל גופא לשיעור וכדאיתא כעין זה במ"א סימן ר"י. ולכתחלה טוב ליזהר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית, עכ"ל. וכן העלה להלכה למעשה מרן מלכא בס' חזו"ע (דיני ברכת מעין שלש הלכה ו עמו' קצ) והגר"מ לוי זצ"ל בברכת ה' ח"ב פ"ב ה"כ עמו' קסו סוף הערה 109) ועי' מה שכתב בזה בטוב טעם בשו"ת ברית אברהם (דניאל, ח"ב סי' ז).

וכמה הוא שיעור תערובת "כזית בכדי אכילת פרס"?

הנה זה לשון ס' זבחי צדק (יו"ד סי' קיב ס"ק יט) וממוצא דבר יוצא לנו שעל מין א' שקורין בערבי ראחת חלקום שמברכין עליו במ"מ ושאלנו לרקחים ואמרו לנו שמין הנזכר כך עסקו שמביאין קב א' מחלב חטה ושהה קבין מסוקר. ומערבין אותו ועושין אותו ראח"ת חלקו"ם הנז'. **והגם שמין הנז' אין בו כזית בכדי אכילת פרס לסברת הרמב"ם ז"ל דכתב הר' גינת ורדים שם בסוף הסי' (סי' כד דף יג ע"ד) ששיעור אכילת פרס הוי ג' ביצים להרמב"ם והם ששה זיתים, א"כ כל דבר שנותרים בו דגן א' משהה חלקים יש בו כזית בכא"פ. וסברת רש"י שיעור אכילת פרס הוי ד' ביצים והם ח' זיתים א"כ אם יש בו דגן חלק א' משמונה חלקים הוי בכא"פ, עי"ש. נחנו ראינו למרן ז"ל שפסק כהרמב"ם ז"ל שכן מצנו בש"ע א"ח סי' תריב סעי' ד שכתב וכו' ולפ"ז מרן ז"ל ס"ל כי"א בתרא שהיא ס' הרמב"ם ז"ל. וה"נ סתם מרן ז"ל גבי עירוב בסי' שסח כהרמב"ם ז"ל וכו' וכן סתם לן מרן ז"ל בהדיא בסי' תט סוף סעי' ז וכו'. וא"כ חלקו"ם זה אין בו כזית בכא"פ**

לס' הרמב"ם ז"ל כיון שאין בו דגן אלא חלק מז' חלקים, עכ"ל. ונמשך אחריו בס' חזו"ע ברכות (דיני ברכת מעין שלש הלכה ו עמו' קצ). ועיינתי בס' גנת ורדים שהזכיר הרב זבחי צדק, ושם באמת כ' ז"ל וההורמיגו יש בו כזית בכדי אכילת פרס, שנותנין בו לכל הפחות חלק אחד משישה חלקים. ושיעור אכילת פרס הוי ג' ביצים להרמב"ם והם ששה זיתים. נמצא שבחלק אחד משישה סגי ליה. וכל שכן לרש"י דשיעור א"פ לדידיה הוי ד' ביצים [פי' שלפי דבריו סגי באחד משמונה], עכ"ל. גם הגאון ר' משה לוי זצ"ל בספרו ברבת ה' (ח"ב פ"ב הל' כ סוף הערה 109 עמו' קסו) כ' ככל הדברים הנ"ל שכזית בכדי אכ"פ הוא שישית מהתערובת, כי צריך חצי ביצה בתוך ג' ביצים.

ואשתומם כשעה חדא ולא יכולתי להלום דברי שלשת הגדולים הנ"ל, היאך הרכיבו דעת התוס' שחידשו שכזית הוא חצי ביצה, עם הרמב"ם ששיעור פרס (דהיינו חצי כיכר של עירוב) הוא ג' ביצים. ומזה יצא להם שצריך בתערובת אחד חלקי ששה, כדי שיהיה כזית (שהוא חצי ביצה) בפרס (שהוא ג' ביצים). והלא זה תרתי דסתרי אהדדי מיניה וביה, ואי אפשר לעולם לתפוס גם סברת הרמב"ם וגם סברת התוס' יחד. שהרי הרמב"ם שכ' ששיעור עירוב הוא ו' ביצים הוא משום שסבר כמו פשטות הגמ' בעירובין פ. שח"י גרוגרות של עירוב הם ו' ביצים. ולפי זה פשוט שלשיטתו שיעור כזית הוא פחות משליש ביצה, כי הגרוגרת גדולה מזית ובביצה אחת יש אפילו ג' גרוגרות וא"כ בוודאי שיש בה יותר מג' זיתים. נמצא שלשיטתו אפילו בתערובת "אחד חלקי תשע" יש כבר יותר מכזית בכדי אכילת פרס ולא רק באחד משישה. ומי שסובר כמו הרמב"ם שפרס הוא ג' ביצים, אינו יכול לעולם לסבור כדברי התוס' לומר שכזית הוא חצי ביצה. שהרי כל מה שהגדילו התוס' ביומא (פ.) את שיעור עירוב לומר שהוא יותר מו' ביצים, וחלקו על הרמב"ם שאמר שהוא רק ו' ביצים, הוא מכח הקושיא שהיה להם ע"פ שיעור הכזית שהוא חצי ביצה, ולכן הקשו שלא יתכן שח"י גרוגרות יהיו ו' ביצים שהרי הגרוגרת גדולה מזית, וזה עצמו גרם להם להגדיל את שיעור העירוב.

ואילו לפי תוס' שמבואר מדבריהם שיש לפסוק בכל התורה כר' שמעון ששיעור פרס הוא ד' ביצים (ורק לגבי שיעור ב' סעודות של עירוב נחלקו ר"ת ור"י. שר"ת סובר כמו ר"ש שיש להוריד שלישי כי בעירוב הקילו והשיעור הוא חמש ביצים ושליש. ואילו לפי ר"י הלכה בעירוב כמו ר"מ ור"י ששיעור עירוב יותר מט' ביצים כמו שביארנו באורך במאמר א' ענף ב, עיי"ש) וא"כ לפי תוס' שיעור פרס בכל התורה הוא ד' ביצים כר"ש. וכמה הוא הזית בד' ביצים? הנה בהשקפה ראשונה היה נראה שהוא אחד משמונה שהרי לשיטתם כזית חצי ביצה וא"כ בד' ביצים יכנסו ח' כזיתות. אבל באמת אינו כן. שהרי הביצים הללו של שיעור עירוב הם ביצים "עם" קליפתן. ואילו "כזית חצי ביצה" היא ביחס לביצה בלי קליפתה. ובעבור הקליפה יש להוריד עשירית מהביצה (עי' באורך מש"כ במאמר ב' ענף ד' שרוב הפוסקים כתבו

שיש להוריד רבע מהביצה. אבל במציאות יש להוריד רק עשירית) וא"כ בואו חשבון דהנה שיעור ד' ביצים הם 204 סמ"ק (כי כל ביצה עם קליפתה היא 51 סמ"ק כמש"כ במאמר ב' ענף ב' באורך) ואילו שיעור כזית הוא חצי ביצה בלי קליפתה שהוא 23 סמ"ק (כי ביצה בלי קליפתה היא 46 סמ"ק) וב 204 נכנסים יותר משמונה וחצי כזייתות של 23 סמ"ק. (ואילו לפי רוב הפוסקים שמורידים רבע בעבור הקליפה אזי יוצא שהכזית הוא 19 סמ"ק וא"כ יש יותר מ-10.5 כזייתות בפרס) בל נשכח מה שכתבו הרבה אחרונים וראשונים שגם לפי תוס' הזית באמת קטן יותר מחצי ביצה וכל כוונתם רק להוכיח שאינו קטן יותר משליש ביצה ולפי"ז יש לפחות 9 כזייתות בפרס.

ונמצא לפי זה שבין להרמב"ם שפסק כר' יוחנן בן ברוקא ששיעור פרס הוא ג' ביצים ובין לתוס' שפסקו כר' שמעון ששיעור פרס ד' ביצים, מ"מ לכו"ע כאשר יש בתערובת אחד מתשעה הוא בוודאי שיעור כזית בפרס, ואף בפחות מזה. ולית מאן דפליג בהא, ואי אפשר להרכיב כלל את שיטת הרמב"ם עם התוס' כמו שעשו האחרונים הנ"ל אחר המחילה מהדר"ג, כי הם תרתי דסתרי.

וכל זה מלבד מה שביררנו במאמר א' באורך שהזית ע"פ האמת הוא 5-7 סמ"ק בלבד. וא"כ בתערובת 7 סמ"ק בג' ביצים שהם 153 סמ"ק כבר יש בוודאי כזית בפרס. דהיינו באחד מעשרים בתערובת בוודאי יש כזית בכדי אכילת פרס, כי בוודאי יאכל 7 סמ"ק בתוך הג' ביצים.

ומעתה דעת לנבון נקל "שבכל סוגי העוגות" שנותנים קמח בשביל לתת טעם ולא רק בשביל לדבק וכדו', "תמיד" יש כזית בכדי אכילת פרס בתערובת. ולא תמצא עוגה שיש בה קמח מועט מאוד פחות מאחד מעשר שבאה לתת טעם. (וכן ההוראה הכללית בבד"ץ שכל פחות מאחד מעשר מסתמא בא לדבק או לעבות וכדו' ולא לתת טעם)

נספח ג

דברי הגאון ר' מאיר מזוז שליט"א בשיעור כזית

דברי הגאון הנאמ"ן שליט"א בשיעורו השבועי
הנדפס בעלון בית נאמן פרשת בשלח תשע"ט מספר 145
(בתוספת הערות בשולי הגליון כדרכה של תורה)

[אות ז] דיברנו גם על שיעור כזית, העולם יודעים שכזית זה חצי ביצה, אבל יש הרבה מה לדבר בנושא הזה. מקרוב הביאו לי דפים שנדפסו בקובץ המועדים של "מוריה" (ח"א עמ' ס"ה שנת תשס"ה. אפשר להוציא אותם מתכנת "אוצר החכמה") והעורך מביא שם כתבי יד של פסקי רבותינו שבאשכנז בדור הסמוך לגזירות ק"ט, זאת אומרת בתקופה שעדיין נחשבים ראשונים שם. הוא מביא מה שכותב המרדכי (פסחים קט"ו ע"א) כורכן בבת אחת ואוכלן, פירוש כזית מצה חרוסת¹ ומרור, ושיעור כזית חצי ביצה. והחכם שלא ידוע שמו כותב: וקשיא היאך מחזיק בית הבליעה כ"כ הא אמרן (עי' כריתות י"ד ע"א) שיעור בית הבליעה כביצה. ואם שיעור כזית חצי ביצה, איך אפשר לאכול שני² כזיתים של מצה ומרור וחרוסת. ויש לומר שאוכל מרוסק מחזיק יותר מכביצה. ולי הכותב אינו קשה, כי ראיתי זיתים בארץ ישראל בירושלים, אפילו ששה אינם גדולים כביצה. (זה מכתב יד ה"ש, ראשי תיבות היכל שלמה). והנה החכם האשכנזי הזה כותב שאמנם אצלם באשכנז אין זיתים ואמרו להם שזה חצי ביצה, אבל הוא היה פעם בירושלים וראה שאפילו ששה זיתים אינם מגיעים לגודל כביצה. זו עדות שאין כמוה. וזה חוץ ממה שכתב ראבי"ה (ברכות סימן ק"ז): וכל היכא שצריך כזית צריך שיהיה מאכל בהרווחה, לפי שאין אנו בקיאים בשיעור זית, כדי שלא תהיה ברכה לבטלה. והנה הוא כותב מפורש שאנחנו לא בקיאים בשיעור הזה. וכי יש דבר יותר מזה?!

1. הוא ט"ס במרדכי וצ"ל "פסח" דהיינו קרבן פסח כי אין שום מצוה לאכול כזית חרוסת, עי' שו"ת חזו"ע ריש סי' כה שכן הגיהו האחרונים.

2. צ"ל "שלושה" במקום שני, כמובן.

[אות ח] עוד הוכחה לזה, התוספות (עירובין י"ח ע"ב בד"ה מרורין, ופסחים ל"ו ע"א בד"ה מה) כותבים שדברי הגמרא (עירובין שם) שהזית מר, לא הכוונה על הפרי כי הוא מתוק, אלא על העץ של הזית. ומישהו אמר לי קושיא יפה מאד³, וכי רק העץ של הזית מר ושאר העצים מתוקים?! מסתמא כל העצים מרים (מי שרוצה ינסה) הרי גם עץ תפוז וכד' הוא לא מתוק, ומה החידוש בזה?! אלא פשט הגמרא שהזית מר כפשוטו. ולמה התוס' חשבו שהזית מתוק?⁴ מצאתי לי הסבר יפה וכו'

והנה החכם הזה כותב כאן: אני הייתי בירושלים בארץ ישראל, וראיתי זיתים ששישה מהם עוד לא מגיעים לכביצה. מישהו אמר לי שלעולם התוספות הכירו זיתים, אבל הבעיה שלא היו יודעים אם השיעור "כזית גדול או קטן"⁵. אבל אם יש בעיה כזאת, אז כשאמרו שהזית זה חצי ביצה הרי לא יודעים אם זה כביצה גדולה או קטנה, וא"כ לא עשינו כלום בזה, התוספות היו צריכים לומר כמה סמ"ק. אבל לא אמרו כלום רק דברים פשוטים.

[הערה 16] תלמיד חכם אחד כתב ביתד המאיר שזה ביאור פשטני מדי לומר שהתוספות לא הכירו את הזיתים. וא"כ מה הפרוש שלו? שיש סוג של זיתים מתוקים והתוספות מדברים עליהם. איפה מצאת את הזיתים האלה? בגן עדן? אולי בחלום... אבל גם אם נאמר כדבריו, הרי רוב הזיתים בעולם כולם מרים, וא"כ למה התוספות נדחקים לפרש שהגמרא שאמרה יהיו מזונותי מרורים כזית הכוונה כמו העץ ולא הפרי? שיאמרו שהגמרא מדברת על הזית כפשוטו, והכוונה על הזיתים המרים. אלא מוכרח שהתוספות לא הכירו את הזיתים... כ"כ פשוט הדבר הזה. למה להתעקש?!

3. י"ל שכוונתם שעץ הזית הוא העץ המר ביותר מכולם וכן משמע להדיא מדבריהם בפסחים עיי"ש.

4. בתוס' הביאו משמעות מקרא לדבר זה שאמרה תורה (בראשית ח, יא) "הנה עלי זית טרף בפיה" וז"ל תוספות בפסחים: ועוד שזית האילן מר ולא הפרי כדמשמע "עלה זית" ואמרינן נמי (מכילתא פ' בשלח) ויורהו ה' עץ זהו זית שאין מר באילנות כזית, עכ"ל. הרי שהביאו ראיה ממשמעות הפסוקים שמדובר על העץ ולא על הפרי. ועכ"פ רואים להדיא שלא דברו מחמת המציאות, כי נראה באמת שלא ראו זיתים. ועי' בתוס' מסכת שבת (פח. ד"ה פריז) על מה שאמרו שם "תפוח" פריז קודם לעליו - הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות ומפרש שתפוח היינו אתרוג וכו'. הרי שכאשר ידעו מהמציאות - הקשו ממנה.

5. טענה זו שאמר "אותו מישהו" היא טענה שאינה ניתנת להיאמר כלל, כאילו התוס' טעו "טעות בדבר משנה" המובאת בגמ' ברכות לט. דתנן (כלים יז, ח) זית שאמרו - לא קטן ולא גדול אלא בינוני, וזהו אגורי. (ובמשנה ו' אמרו כן גם על שיעור כביצה דמיירי בבינונית) ובוודאי ידעו תוס' שמדובר על שיעור זית "בינוני" ולא היה להם ספק אם גדול או קטן. ועוד שבמציאות אין זית שהוא בגודל חצי ביצה. והזית הגדול ביותר היום הוא 15 סמ"ק בערך.

[אות ט] ועוד ראייה לזה, שחכמי הספרדים מעולם לא שאלו כמה זה הזית, והרי בדרך כלל דברים שמחדשים בצרפת מגיעים לספרד, כי הספרדים תמיד היו שומעים מה שכתבו התוספות, וא"כ למה לא נמצא אף אחד מחכמי הספרדים, לא הרמב"ן ולא הרשב"א ולא הריטב"א וגם לא הרמב"ם, שיכתבו כמה גודל של הזית. ולא רק זה, אלא הפרי חדש (סימן תפ"ו) כותב שלדעת הרמב"ם הביצה יותר⁶ משלש זיתים. וכ"כ הגר"א שם. ואמנם האריכו להכריע בין התוספות ובין הרמב"ם, אבל עכ"פ זו דעת הרמב"ם. והגר"א בביאורו על משלי (כב, ט) כתב⁷ ששיעור כזית הוא שלש עשירות של ביצה. הרשב"א (משמרת הבית דף צ"ו ע"א⁸) כותב⁹ שזה רבע ביצה, והריטב"א (שבת מהדורת הרב

6. כי הרמב"ם דיבר שם רק על גרוגרות (תאנים מיובשות) וביצים ומבואר שם שביצה היא ג' גרוגרות. וכיון שגרוגרת גדולה מזית ממילא מוכח שזית קטן יותר משליש ביצה. אבל הרמב"ם לא כתב בשום מקום בספריו כמה הוא שיעור גודל הזית ביחס לביצה, ולא את גודלו ביחס לגרוגרת, וגם לא נתן את שיעורו במשקל המטבעות, רק כתב כל הזמן "כזית" כפשוטו, (ובהל' מאכלות אסורות פ"ד ה"א פסק את דברי המשנה בכלים והגמ' ברכות לט. שהשיעור כמו "זית בינוני") ובוודאי נתכוון שכל אדם יצא לגינתו ויראה מהו הזית הבינוני וישער בו. שאם לא כן היה מבאר את שיעורו המדויק.

דרך אגב יש להוסיף שגם מרן השו"ע פסק כהרמב"ם בזה בס' ש"ח ס"ג וסי' תט ס"ז ותירצו האחרונים שבאמת מעיקר הדין להלכה סובר השו"ע שכזית הוא פחות משליש ביצה כהרמב"ם (ולא יודעים כמה פחות). ופוסק כן אפילו לקולא לגבי דין עירובין (שהם מדרבנן). ורק לגבי מצוות אכילת מצה שהיא מצווה מהתורה הזכיר את דברי התוס' כדי לומר "שטוב לחוש לדבריהם לחומרא בעלמא לכתחילה", כך לשון הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) והובא בשו"ת חזו"ע (סס"י כח בהערה) וכ"כ בס' כסא אליהו (ישראל, סי' תפז). ונראה שמעולם לא נתכוון השו"ע לחוש לדברי התוס' לענין סב"ל, אלא כוונתו רק למהיות טוב מי שיכול לאכול יותר משיעור גודל זית בינוני שלנו יחמיר לאכול כחצי ביצה כתוס'. ומי שלא יכול לאכול כחצי ביצה, שפיר דמי לברך על שיעור זית בינוני שבימינו. (כדוגמת מה שמצוי בזמנינו שיש ספרדים שמחמירים שיעור חזו"א לכתחילה, אולם מברכים על השיעור הקטן ולא חוששים לסב"ל בגלל שיטת החזו"א. וכן הייתה כוונת מרן השו"ע כאן)

7. שם כתוב שכן איתא בזהר הק'. אך לא צויין היכן הוא. וגם שום אחרון אחר לא הביא ראייה מהזהר לשיעור כזית וגם הגר"א עצמו בביאור הגר"א על השו"ע שדיבר על שיעור כזית לא העיר מדברי הזהר כלום. ותלמידו המובהק הגר"ח מוולוז'ין, סבר ונהג למעשה ששיעור כזית הוא כגודל זית הקטן שבימינו וכמו שהביא הגר"ח נאה בשיעורי תורה (ח"א שער ה' עמו' מו בהערה סק"א) מספר שערי רחמים (אות קסה בהגה) ומס' מנהגי הגר"ח (אות נא). ובחיפוש גדול בכל המקומות בהן דיבר הזהר על הזית לא נמצא שום מקום שכתוב שכזית הוא שלש עשירות ביצה. והמקום שאליו יתכן שכיוון הגר"א הוא בזהר במדבר פר' פנחס רעיא מהימנא תחילת דף רמד ע"ב. אך כל המעיין שם יראה שאפשר לבאר שכזית הוא עשירות ביצה ואין הכרח לבאר שהוא ג' עשירות ביצה.

8. במהדורות הישנות מאוד של ספר תורת הבית הוא בדף צו. ולפנינו הם בספרו משמרת הבית ב"ד ש"א דף ו.

9. במחילה, אין זה מדויק לומר שהרשב"א כתב שזית הוא רבע ביצה, כי הרשב"א כתב שבט"ו ביצים יש "הרבה" משישים זיתים. הרי להדיא שסבר שהזית קטן יותר מרבע ביצה. ואין לומר שעכ"פ סבר שהוא

קוק עמ' תתרכ"א) כותב¹⁰ שזה שתות ביצה. איך יתכן שחכמי ספרד כל אחד כותב שיעור אחר?¹¹ אלא שהם הכירו את הזית, ואחד לקח זית הכי גדול וראה שזה שליש ביצה, ואחד לקח זית קצת יותר קטן וראה שזה רבע ביצה, ואחד לקח כזית קטן מאד וראה שזה שתות ביצה (כמו¹² שראה אותו החכם בירושלים). אבל אף אחד לא שאל כמה זה ולא הביאו ראיות משום מקום, כי הם הכירו את הזיתים, "לשמע אוזן שמעתך ועתה עיני ראתך" (איוב מ"ב נ')

[אות י] לכן כיון שאנחנו יודעים שחכמי הספרדים הכירו את הזית שהיה קטן, א"כ לא צריכים להחמיר עשרים ושבע גרם. פעם יהודי אחד חולה שהרופא אמר שאסור לו לאכול בסעודה יותר מפרוסה אחת, בא לשאול שאלה: הרי בפרוסה אחת יש עשרים וחמשה גרם, ולפי מה שפורסם הכזית זה עשרים ושבעה גרם (או קצת יותר עשרים ושמונה נקודה שמונה), א"כ מה אעשה עם ברכת המזון? אמרתי לו: אתה בוודאי יכול לברך, שנאמר "כה תברכו את בני ישראל" (במדבר ו' כ"ג), כ"ה זה עשרים וחמש ואתה יכול לברך על זה... על מה סמכתי? בזמנו הרב עובדיה זצ"ל בספר הליכות עולם ח"ב (סוף עמוד רפ"א) כתב שכביצה זה חמישים גרם¹³, וא"כ חצי מזה עשרים וחמשה גרם. אבל

קרב לרבע, ולכן נקט בלשון זו. דנראה דאין זה מוכרח כלל, כי דבריו שם לא נסובו סביב נידון "כמה הוא שיעור כזית" אלא בא רק להשיב על הרא"ה שם ודרך אגב כתב כן בנידון לדוגמא בעלמא, ולא נחית כלל לשיעור המדויק של הזית כלפי הביצה כמבואר למעיין שם. רק מדבריו עכ"פ למדנו שהיה פשוט לו שהזית בוודאי "פחות" מרבע ביצה.

10. במחילה, גם זה אינו מדויק. כי הריטב"א כתב תוך כדי משא ומתן "שבגרוגרת יש כמה זיתים" ולא כתב כמה אם שנים או שלשה. אדרבא בואו נאמר שכוונתו שיש ג' זיתים בגרוגרת שהיא שליש ביצה ובביצה יש ט' זיתים.

11. כמובן שלפי מה שכתבנו בהערות דלעיל אין כאן קושיא כלל וממילא לא צריך את התירוץ שכתב הגאון שליט"א (אלא כל חכמי ספרד ידעו שהזית הוא קטן כמו בימינו ואין לנו שום הכרח לעשות מחלוקת ביניהם, כי לא כתבו "לא רבע ולא שתות ביצה" וכו"ל. אלא ידעו שהרי הוא כעשירית או לכל היותר שביעית ביצה. ולא נחתו בדבריהם כלל לבאר לנו כמה הוא שיעורו של כזית כדי שנבוא לדייק מדבריהם את שיעורו המדויק.

12. אדרבא אותו חכם שבירושלים ראה שהוא קטן משתות ביצה כמו שכתב "שאפילו שישה אינם כביצה"

13. שם כתב שביצה "בלי קליפתה" זה חמישים ואחד גרם. ומה שנוהגים לחשב כזית 27 גרם, הוא כלפי ביצה "עם" קליפתה שהיא 54 גרם (לפי חשבון שמתבאר מהרמב"ם ששיעור ביצה היא 18 דרהם ובהנחה שכל דרהם הוא 3 גרם) ובאמת זה פשוט שגם אם נאמר כתוס' שכזית הוא חצי ביצה, יש לנו לחשב זאת כלפי ביצה "בלי קליפתה" שהרי אותה גמרא ביומא פ. שממנה הביאו התוס' את הראיה שכזית הוא חצי ביצה, מדברת על ביצה בלי קליפתה. וכמבואר באורך לעיל במאמר ב' שכתבנו. ושם העלנו בס"ד שגם אם נקבץ את "כל החומרות האפשריות" לא יעלה שיעור כזית יותר מ 23 סמ"ק בלבד (חוץ מדעות שהם בגדר טעות גמורה מחוסר ידיעה במציאות),

עכשיו אני אומר, שאם אדם אכל חמשה עשר גרם לחם, ולא יכול להוסיף עוד או שאין לו עוד לחם, יכול לברך ברכת המזון. והסיבה לזה, כי לפי האמת הכזית הרבה פחות ממה שכתבו התוספות (חולין ק"ג ע"ב בד"ה חלקו) שזה חצי ביצה, וזה כשליש ביצה, ויתכן אפילו פחות מזה.

[אות יא] נפקא מינה לעוד הלכה בזה. יש מחלוקת בין הרב משה לרב עובדיה שזכותם יגן עלינו, אם אדם אכל פחות מכזית וא"כ אין לו שיעור ברכת המזון, ואח"כ אוכל עוד דברים אחרים שבאים מחמת הסעודה, האם זה נחשב סעודת פת ופטור מלברך על כל מה שאוכל או שלא נחשבה סעודה? הרב משה ע"ה (ברכת ה' ח"ב פ"י סב"ב) כותב שזה יכול להיחשב לסעודה פת, ולא צריך לברך על שאר הדברים הבאים מחמת הסעודה. ואילו הרב עובדיה ע"ה (חזו"ע - ברכות עמוד פ"א) כותב שזו טעות, כי דוקא אם אוכל שיעור סעודה זה פוטר הכל, אבל אם אוכל כמות שאין בה שיעור סעודה, איך יפטור אחרים? קודם כל שיפטור עצמו. וכתב באריכות שהרב משה טעה בלשון של המגן אברהם. ואפשר לדון לכאן ולכאן (וע"ע בחוברת אור תורה אלול תשע"ח סימן קכ"ו אותיות כ"ד - כ"ט). אבל אפשר לעשות אופן שגם הרב מודה לזה, אם אדם לוקח חמשה עשר גרם לחם שקרוב לודאי שיש בזה כזית, יכול לפטור את שאר הדברים האחרים. וזו העצה לאדם שלא רוצה לאכול לחם, שיאכלו חצי כזית שלנו¹⁴ שזה חמשה עשר גרם, ויוכל לפטור בזה את הכל וככה ייצאו מכל ספק בזה¹⁵.

כל מה שכתב הרב חיים נאה בספרו שיעורי תורה, בימים האחרונים הוכח שזה אמת. רק מה שכתב שהדרהם של הרמב"ם זה שלושה גרם נקודה שתיים, נמצא שזה פחות מזה רק שלשה גרם. אמנם החזון איש ע"ה כותב שהדרהם של פעם נשכח היום, וחכמי הספרדים אומרים שהדרהם שלשה גרם וקצת יותר היו בטלנים, כי עסקו בקבלה יותר מדי ושכחו את הפשט, ובינתיים מלכי הערבים החליפו את הדרהם שלהם, כי פעם הוא היה חמשה גרם וחצי (לדעת החזו"א) ועכשיו אמרו שלושה גרם נקודה שתיים, והספרדים האמינו להם כי הם תמימים ומאמינים לכל דבר.... אבל זה לא נכון, והספר

עיי"ש כל החשבון.

14. פשוט שכוונת הרב שליט"א באומרו "כזית שלנו" - היינו כזית כדעתינו הנ"ל. אבל אין הכוונה לומר שבמציאות כזית שלנו היום הוא 15 גרם. כי באמת הזית הבינוני שלנו היום במציאות הוא 5-7 סמ"ק בלבד והזית הגדול ביותר שישנו בעולם הוא 15 סמ"ק. ובוודאי לא משערים בו.

15. יש להעיר שלענ"ד גם אם אכל פת 5 סמ"ק בלבד כבר לא יוכל לברך על שאר המאכלים שאוכל אחר כך כיוון שיש לחוש לסב"ל שמא נחשב זה לכזית ופוטר שאר המאכלים. וכפי המבואר אצלנו במאמר א' באורך שנראה שכן הוא שיעור כזית באמת.

הזה כולו בא להוכיח שהעיקר כמו הספרדים. הוא הביא שם כמה רבנים אשכנזים מירושלים, רבי דוד בהר"ן ואחרים, שהעיקר כמו הספרדים שהדרהם של הרמב"ם שלשה גרם נקודה שתיים. אבל בסוף התברר שגם זה קצת יותר מדי, כי הדרהם לא יותר משלשה גרם. האשכנזים שיהיו בריאים בדקו בכל המכמנים והאוצרות וגנזי המלך, וביקשו דרהם לפני אלף שנה ואלף מאתיים שנה, וראו שזה לא יותר משלשה גרם. ויש שנים נקודה תשע, שנים נקודה שמונה, שנים נקודה שבע (ואולי זה רק מעט מהדרהמים), אבל לא יותר משלושה גרם. ולכן בעל שיעורי תורה צודק בזה.¹⁶

לכן אם אדם רוצה להחמיר שיקח עשרים ושבעה גרם¹⁷, אבל אם הוא לא יכול או שיש לו רק שלושה עשר או חמשה עשר גרם, יכול לברך על זה ברכת המזון בשופי. ומי שרוצה לזכור את זה, "זית" במספר קטן זה שתיים עשרה, ו"כזית" זה בערך קצת יותר משנים עשר גרם, אז תוסיף עוד קצת.

16. כבר נתבאר במחקר שעשו (והובא לקמן נספח ג) שהדרהם שמדד בו הרמב"ם היה 2.8333 ולא 3 גרם. וזאת ע"פ חישוב מטבע דינר הזהב ששקל בו הרמב"ם (עי' הל' עירובין פ"א ה"ב) שמשקלו כמו דרהם וחצי. ומצאו שמשקלו החוקי היה 4.25 ולא היה בו שינוי מזמן בה"ג עד זמן הרשב"ץ (ולא כמו מטבע הדרה"ם שחלו בו שינויים חוקתיים הרבה מאוד) וממילא הדרהם שמדד בו הרמב"ם הוא 2.8333. ובזה מובן עוד, למה בבדיקות שעשו הגר"ח פלאג'י והגר"ח נאה והרב כ"ח החיים יצא להם שמשקל הביצה הבינונית היא 15.5 דרהם ולא כהרמב"ם 18 דרהם. וכן העירו שהרמב"ם כתב שמשקל 64 גרעיני שעורה הוא דרהם והם כתבו שבדקו והוצרכו ל 72 גרעינים כדי להגיע לדרהם אחד. אולם התשובה היא שהיה להם דרהם כבד יותר מזה שהיה לרמב"ם.

17. לפי המבואר אצלינו במאמר ב' אין שום מקום להחמיר יותר מ 23 גרם כי הוא הכזית הגדול ביותר שיכול להיות לדעת הסוברים שכזית הוא חצי ביצה. וזאת אחרי שאנו מחמירים חמישה חומרות שאינן מעיקר הדין, עיי"ש מילתא בטעמא.

נספח ד

משא ומתן עם ידי"נ הרה"ג ר' יעקב ששון שליט"א על דבריו בעניין שיעור כזית שכתב בספרו אביר הרועים

אמר המחבר: הנה סמוך ונראה להדפסת ספרי, יצא לאור עולם הספר הנפלא המאיר ומחכים "אביר הרועים" חלק ג' ע"י ידי"נ הרה"ג ר' יעקב ששון שליט"א, והוא קורות חייו והליכותיו בקודש של סבו הגדול מרן מלכא הגר"ע יוסף זצוק"ל, אשר לאורו אנו הולכים ומימיו אנו שותים בכל עת.

וראיתי לו שם (בעמוד 352) שדיבר מעניין המחלוקת הגדולה שהייתה בין הגאון חזון איש זצ"ל להגר"ח נאה זצ"ל בעניין השיעורים. ובהערה שם (הערה רפ"ח) דיבר אגב גררא בעניין שיעור כזית והעיר על דברי שם. ואני הקטן כתבתי לו להשיב על דבריו, ושוב חזר וכתב אלי. והנני להביא כאן המשא ומתן שהיה בינינו בעניין הלכה.

ויבוא כסדר הזה: שדבריו למעלה, ודברי הינם למטה בהערה.

וזה לשונו שם: אחר הדברים האלה, בשנת התש"ז, קם הגאון רבי אברהם חיים נאה זצ"ל, שהיה רבה של שכונת הבוכרים בעיר הקודש ירושלים, וליקט מכל ספרי הפוסקים דור אחר דור עד דורו של הרמב"ם, את שיעורי המצות הנכונים, והעלה על פי מדידות מסורות ואמתיות, כי שיעורי המצוות על פי מסורתנו כדברי הרמב"ם, הם השיעורים הצודקים. ובתוך דבריו האריך לסתור מדידת הגאון נודע ביהודה, וכתב לשער המשקלות והמידות כולם על פי משקל הדרהם כמו שכתבתי, והוכיח בראיות מופתיות כי העיקר להלכה כמסורת הספרדים אשר קבלו דור אחר דור איש מפי איש את מדידת השיעורים הנכונה, על פי מטבע הדרהם שהיה בידם תמיד. גם הרב א"ז (אדוני זקני. הוא מרן הגר"ע יוסף זצ"ל) היה אז בסוד הענינים, והוא שהלך עם הגרא"ח נאה אל הצורך ר' אבא נקי שהיה מתלמידי הותיקים של הרב א"ז, ויחדיו ראו כי לא נתקטנו המידות, שהרי בשלחן ערוך (יו"ד סי' רצד) מבואר כי משקל הדרהם כמשקל ששים וארבע שיעורים, והגאון רא"ח נאה והגאון הרב א"ז הניחו במאזנים בצד אחד ששים וארבעה שיעורים, ונתנו כנגדם דרהם אחד, עין בעין ראו כל יושבי ציון כי שוים הם בדקדוק.

ועל זה הוסיף וכתב בהערה (רפ"ח) וז"ל: מלבד הזית שנתקטן טובא, גם הגפן חדלה לתת כוחה, הואיל ובשמן וביין רוב התענוגים, כדכתיב (במשלי כא), אוהב יין ושמן לא יעשיר, לכן עם התגברות הגשמיות לטמא את הארץ, נתמעטה ברכתם, כדתנן בסוטה (מח.), מיום שנחרב המקדש ניטל טעם הפירות, והיינו בפרט בגפן. וניטל שומן הפירות, והיינו בפרט בזית. והדורות הלכו הלוך וחסור, [כמה דורות אחר חורבן הבית, עי' בפירש"י ב"מ (קה:). ובודאי, גם אחר החורבן עוד נמצאו פירות גדולים בשיעוריהם, כדאיתא בכתובות (קיא:). ובירושלמי (בפ"ז דפאה ה"ז) איתא, דבימוי דרבי יוחנן אשתני עלמא, וכה"ג בבבא בתרא (צא:)]. לכן היין בזמן רבותינו היה חזק, והיו מוזגים אותו במים רבים להחלישו, כדאמרו בשבת (עז.), כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא, לאו חמרא הוא. משא"כ בזה"ז, כדכתבו הפוסקים. וכשנחלש כח היין, לא נתמעט גודל הענבה, שאין איכותה וחוזקה תלויים בגודלה. רק הזיתים, מחמת מיעוט שמנם, נתמעטו בגודלם, דהא בהא תליא¹.

ועל כן לא תמצא זית בשיעור גדול כנהוג עפ"י דברי כל הפוסקים, וכאשר קבלנו

1. וזה אשר כתבתי אני הק' להשיב על סדר דבריו: אולם האמת, דע, שלא נשתנו אחוזי השמן שמפיקים בזמנינו מהזיתים, ממה שהיו מפיקים בזמן חז"ל, והא לך ראיה מפורשת ממתניתין שביעית (פ"ד מ"ט ונפסק ברמב"ם מעשרות פ"ב ה"ה) שלא נתמעט כמות השמן בזיתים מזמן התנאים לזמנינו, שהרי מפורש יוצא שם ע"פ פירוש הרמב"ם, שמכל סאה זיתים גמורים הראויין לשמן, ראוי לצאת ג' לוגין. דהיינו שמכל 144 ביצים ראוי לצאת 18 ביצים, והיינו 12.5% שמן בלבד, עיי"ש. וגם היום שיעור השמן היוצא מהזיתים אינו פחות מכך בכל סוגי זיתי השמן, צא וראה. (ויש זיתים ששיעור השמן יכול להגיע אפילו ל 25%)

ועוד, שהרי "שומן הפירות" בוודאי הכוונה גם לדבש הגרוגרות ודבש התמרים וכדומה, וכמבואר להדיא בירושלמי פאה שציין (אלא שציין בספרו בטעות. וצ"ל פ"ז ה"ג) שדובר משבח התאנים שהיו מזילים דבש הרבה וכן החרובים והאפרסקים שהיה בהם דבש הרבה ונשתנו ונאבד דובשן. וא"כ מדוע לא נאבד גודלן באיבוד דובשן? ועינינו הרואות גודל הגרוגרת היא כשליש ביצה כדברי הרמב"ם (עירובים א, ט) אף הכא נמי נימא דלא נאבד גודלו של הזית באיבוד שמנו. (ודרך אגב לדברי כת"ר קשיא למה לא זכרו חז"ל בדבריהם ממיעוט שמן הזית? הלא לדבריו הוא נלקה בעיקר יותר מכולם)

זאת ועוד אחרת, שאף אם נאמר שנתמעט כמות השמן בזית מזמן חז"ל לזמנינו, מ"מ פשיטא שאינו מוכרח שמחמת כן יתמעט גודלו, כי אפשר שבמקום שמן יבוא בו בשר הפרי, כמו שאמרו בירושלמי (ביכורים פ"א ה"ג) ששאר הזיתים (חוץ מזית האגורי) מאבדים את שמנן כאשר באים עליהם גשמים, עיי"ש. (וכן הוא המציאות היום שבכל זני הזיתים צריך למסוק בזמן מסויים כדי שלא יאבד השמן מחמת הגשמים, מלבד הזן הסורי, שהוא הבינוני, שמוסקים מתי שירצו ואינו מאבד שמנו) ובוודאי שאינם "מתקטנים" מחמת הגשמים, אלא שנהפך השמן לבשר הפרי כמו שכתבו חוקרי הטבע שהבאתי בקונטרסי. וא"כ כשנאבד השמן אינו הכרח לאיבוד גודלו.

אלא שכאמור אין אנו צריכים לטענות ומענות כלל, כי באמת לא נאבד שמנו כלל, וכמבואר מהמשנה שביעית שם. ורק איכותו וחוזקו ירדה, כמו בשאר שומן כל הפירות, ולא כמות השמן וגודלו.

מבעלי התוספות (בעירובין פ' חלון דף פ:), ובש"ע (סי' תפו), דהוא כחצי ביצה, (או שיעור שליש ביצה, ע"ש), והוא זית האגורי שנזכר בברכות (לט.), שהיה שמנו אגור בתוכו כענבים, (כמו שפירש"י שם). ובזה"ז תמצא בכל ביצה שיעור כמה זיתים, ואין השמן אגור בזיתים, אלא כתותים ותפוחים. וכבר נתעוררו בזה מהרש"ל (חולין פ"ג סוף סי' פח), והט"ז (יו"ד סי' מד) ועוד. (עיין בשיעורי תורה שער השני).

ועתה בא לידי קונטרס, והוא תמצית מדברי הרה"ג מה"ר ינון בר כוכבא שליט"א, שהאריך לבאר דא"א לומר דהזיתים נתקטנו בזמן ששאר הבריות לא נתקטנו, וכתב שהתוספות לא שיערו הזית נכונה, מאחר ולא היה פרי הזית במחנה קדשם. ולפי"ז יצא שיעור כזית לכל היותר כשבעה גרם, (והבינוני לכל היותר חמשה גרם). ואף שכ' דאינו כותב כן למעשה, מ"מ שמעתי שכמה ת"ח סמכו ע"ז להורות לרבים.

ותמהני, דכל המחקרים בזה, ינשאו על כנפי רוח הקודש דהרמב"ם, ששיער אף הוא את הזית, גדול מן המצוי בזה"ז, (והרמב"ם היה בספרד ומרוקו וא"י ומצרים)².

2. במחילה, כאן נמצאת הטעות המפורסמת ביותר, המשיבה חכמים אחור ודעתם מסכלת. כי הנה יואיל נא ידידי להאיר את עיני, היכן הוא הרמב"ם הלזה ששיער את שיעור הכזית יותר גדול מהזית שלנו?

כי זה לי שנתיים ימים שאני עוסק בסוגיא זו, ולא מצאתי שום מקום ברמב"ם, שכתב וגילה לנו כמה שיעור כזית, ואפילו לא ברמז, לא כלפי ביצה ולא במשקל דרהם ולא באצבעות וכדו'. רק כתב מילה אחת בלבד בכל מקום: "כזית". וביאר בריש פ"ד ממאכלות אסורות שבכל התורה הכוונה "לזית בינוני". ואפילו לא הזכיר "אגורי" כי אגורי הוא רק "סימן" לידע מי הוא הבינוני (כמו שכתב בתפארת ישראל על המשנה בכלים יז, ח. יכן נז) ועיקר השיעור הוא "בינוני" כמו בכל התורה ביצה "בינונית" גרוגרת "בינונית" עדשה "בינונית" כמבואר במשנה כלים שם.

ומה שמפורסם באחרונים ששיטת הרמב"ם "כזית שליש ביצה". הרי מתבאר למעין בדבריהם שכוונתם לשער כשליש ביצה לחומרא מחוסר ידיעה, כי בשליש ביצה כבר אין ספק, ובוודאי יש כזית להרמב"ם, ובאמת כולם מודים ששיעור כזית לשיטתו הוא "קטן" משליש ביצה, רק שאינו ידוע בכמה קטן משליש.

שהרי מקור דבריהם הוא ממה שכתב הרמב"ם (עירובין א, ט) שגרוגרת היא שליש ביצה שמזה מוכח שהזית "קטן" משליש ביצה, היות ומבואר בגמ' שבת צא. שהגרוגרת יותר גדולה מהזית. וא"כ לכו"ע אפשר להישבע שאלבא דהרמב"ם "זית קטן משליש ביצה". אלא שכתבו הפוסקים (ורע אמת והגר"ח נאה והגר"י קנייבסקי וכן מוכח בגר"ז ומשנ"ב וכף החיים) "שיש לנו חוסר ידיעה בכמה פחות משליש", כי לא יודעים את היחס שיש בין הזית והגרוגרת, ולכן כתבו שאי אפשר "להקל" לחולה וזקן בפחות משליש, כדי שיצא הספק מלב ובוודאי יאכל כזית. ולא אני ממציא שיש להם חוסר ידיעה, אלא הם כתבו. ועוד דע שהם לא כתבו שום ראיה והכרח לומר שהזית קרוב בגודלו לגרוגרת, רק כתבו כן לחומרא לצאת ידי ספק כזית לדעת הרמב"ם (ואני הקטן הבאתי בספרי ב' ראיות חזקות שהזית רחוק מהגרוגרת ולא קרוב אליה כלל)

ומחמת חוסר ידיעה זו שלא ידעו בכמה הזית קטן מהגרוגרת, ומחמתה הוצרכו להחמיר להרמב"ם לשער כשליש ביצה, דין גרמא אחר כך שנשתרש הטעות במושלם, כאילו הרמב"ם כתב וסובר שכזית שליש ביצה. ואינו כן וכאמור.

וכאן באה הטענה הניצחת מכולם, בדעת הרמב"ם, שראוי לנו לומר שהשיעור לשיטתו הוא כמו הזית הבינוני שלנו בזמנינו, כי אין שום סיבה והכרח לומר אחרת. וכבר טען זאת הגר"י קנייבסקי זצ"ל בספרו שיעורין של תורה (סי' יא ד"ה והנה לשיטת ונדפס גם בקהילות יעקב פסחים סי' מג) שכתב וז"ל והנה לשיטת הרמב"ם ז"ל ודעימיה, אין לנו שום הוכחה מן הגמרא על שיעור הכזית, רק שזה מוכח דבכשליש ביצה פחות משהו ודאי איכא כזית, מכיון דכשליש ביצה הוא כגרוגרת שהוא יותר מכזית וכו"ל. אלא דבכדי שיצא הספק מלב צריכים לקחת כשליש ביצה. ולפ"ז יש מקום לדון דאחרי שאין לנו שום ראיה על שיעור הכזית, יכולים לשער בכזית בינוני של זמנינו, מכיון שאין לנו ראיה שנתקטנו הזיתים מבזמן חז"ל, כדרך שמשערים באגודל של זמנינו ולא חיישינן שנתקטנו, עכ"ל. והרי לנו טענה פשוטה וברורה והיא דאזלינן בתר חזקה דהשתא שהזית קטן ואין שום הכרח שנתקטן, ומי יוציא הזית מחזקתו?

וא"כ היום שאנו מכירים את כל סוגי הזיתים שבעולם (מה שלא היה יכולת ביד הפוסקים לחקור כלל וכלל במציאות, ולא ידעו מי הוא הבינוני) ולנו אין לנו חוסר ידיעה שהזית הבינוני הוא לכל היותר 7 סמ"ק, והזית הגדול בעולם כ 15 סמ"ק בממוצע, (ובזית ארץ ישראל הבינוני הוא 5 סמ"ק) א"כ למה לנו לומר שלפי הרמב"ם ודעימיה הזית פעם היה גדול יותר ונתקטן (כדברי מהרש"ל והב"ח והט"ז ועוד, שנדחקו בזה אליבא דהתוספות) או שהיה מינים של זיתים גדולים "ונעלמו הגרעינים שלהם" (כמו שרצה לטעון הגר"ח נאה שמיאן במציאות ההתקטנות של הזית). הלוא אין שום ראיה "שמכריחה" אותנו לשנות מהחזקה דהשתא, ואין שום סיבה לומר זאת סתם כך שנתקטנו או נכחדו. ובשלמא לחומרא החרשנו, אבל לקולא בלי שום ראיה מוכרחת כיצד יתכן לומר כן?

דרך אגב אמור לי חביבי, היאך חשב הרמב"ם שביין הקורא את ספרו כאשר כתב רק מילה אחת "כזית" ולא ביאר בשום מקום כמה הוא שיעורו. ולמה לא גילה לנו סוד כמוס זה שנתקטנו הזיתים ושיעור כזית האמיתי הוא לא כמו הזית הבינוני שלפנינו? הלוא הרמב"ם כתב בהקדמתו ליד החזקה שאחר שיקרא האדם תורה שבכתב יוכל לדעת את כל תורה שבעל פה ע"י ספרו "ולא יצטרך ספר אחר זולתו". וא"כ איך יסמוך הרמב"ם על "רוח הקודש" של האנשים לדעת שנתקטן הזית? נקודה למחשבה! אלא פשוט כביעתא בכוחתא שכוונת הרמב"ם הוא כפי הזית הבינוני הנמצא לפנינו בשוק ותו לא מיד.

וכן מפורש בשתי תשובות הגאונים, המורים לשואליהם הלכה למעשה להדיא, לשער שיעור כזית כמו הזית הבינוני הנמצא לפנינו:

האחת תשובת הגאונים (הרכבי רס"ח) וז"ל וששאלתם, כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית "וכן זית גדול וזית קטן וזית בינוני". [תשובה:] הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל, לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל. וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר דתנן וכו' הכל לפי דעתו של רואה, עכ"ל. ועתה אמור לי היאך לא העירו את אזני שואליהם שנתקטן הזית?

ועוד אחרת יקח לו, לשון תשובת הגאונים מספר האשכול (אלבק, הלכות חלה דף קכה עמוד ב) ובשאלה לרב שרירא בהאי לישנא. וששאלתם לפרש לכם אם יש משקל לגרוגרת "ולזית" ולכותבת ושאר שיעורים: הוו יודעים שאין לאלו שעורים משקל כסף, לא במשנה ולא בתלמוד שלנו כל עקר, ואלו בקשו לתת שיעור משקל מן הדינרים היו עושין מעקרא, אלא שנתנו השיעור מקטנית ופירות שמצויין תמיד ואין לומר שנשתנו, עכ"ל. וא"כ מכח מה יש לנו לחלוק על קבלת הגאונים שאומרים שהזית לא השתנה?

וא"כ הנך רואה, שאני לא באתי מכח "מחקרים" לדחות את "הרמב"ם". אלא בדיוק להיפך, כל דברי הם בעיקר מכח דברי הרמב"ם (והגאונים ורוב הראשונים שסוברים כהרמב"ם, וכן השו"ע שפסק כהרמב"ם אף לקולא כמו שיתבאר להלן),

וגם התוספות כתבו כן על פי קבלתם בלי ספק³, וגם מרן קבע דבריהם על

שכולם סוברים שהגורגרת היא שליש ביצה וממילא הזית קטן משליש ביצה. וכיון שאנו יודעים במציאות שהוא קטן הרבה משליש ביצה, ואין לנו שום הכרח לומר שהוא קרוב לשליש, ממילא נעמידנו על חזקתו, וכמו בכל התורה שהולכים אחר "חזקה דהשתא" לומר כאן נמצא כאן היה, ובלי הכרח גמור מי יכול לשנות את החזקה, ובפרט לא לקולא.

זו עיקר טענתי. ולא "מחקרים" אשר ישאם הרוח...

ורק אחרי שטענתי הטענה הנ"ל, שיש "חזקה דהשתא" שאין שום הכרח לומר שנשתנה הזית, רק אז הוספתי את הטענה שהביא כת"ר בשמי, שאם לא נתקטן שום דבר בשאר שיעורי התורה, לא הביצה ולא האצבע, לא הגורגרת ולא התמר, לא הרימון ולא הענבה, לא השעורה ולא העדשה, למה לנו להמציא קללה חדשה, ולומר שהזית נשתנה.

ונמצא שמלבד "חזקה דהשתא" יש לנו גם טענת "יגיד עליו ריעו", שמלבד שהמוציא מחבירו עליו הראיה, עוד יבאר לנו מדוע דבר שהיה בכלל יצא מן הכלל, כי צריך דרישה וחקירה מי מכריחנו להוציאו מחזקתו ומכללו. ומה שרצה כת"ר לרפאות שבר על נקלה מדברי המשנה דבטל שומן הפירות, כבר הראיתי לעיל מהמשנה שביעית (פ"ד מ"ט) שאין שום שינוי באחוזי השמן בין זמנינו לזמן חז"ל במשנה, ושעכ"פ בוודאי אין זה "מכריחנו" לומר שנתקטן מחמת מיעוט השמן. ואם באמת נתקטן, מדוע לא גילה לנו הרמב"ם סוד זה בדבריו.

3. הנה גם כאן במחילה ממנו, טעה בתרתי. כי מה שכתב שבלי ספק היה לתוס' קבלה ומסורת על שיעור כזית. טעות בדבר משנה היא זו. כי המעיין בדבריהם, יראה דפשיטא להיפך, כי "בלי ספק" שלא הייתה ביד בעלי התוס' שום קבלה ומסורת על שיעור וגודל פרי הזית בזמן חז"ל ומתן תורה. והבאנו לכך בקונטרס כמה הכרחים ברורים. ואקבצם כאן בקצרה:

ראשית, הנה במקור הדברים בתוס' עירובין (פ) וביומא (פ) שם תראה שהממציא של שיטת "כזית חצי ביצה" הוא ר"ת שהוכיח כן מסתירת סוגיות הגמ' מיומא לכריתות. (ולא הקשה ממסורת וממעשים שבכל יום). ומכאן זה נתקשה בסוגיא בעירובין שם. וראה זה פלא שר"ת בתרוצו שם (שהובא רק בתוס' יומא בלבד) חזר בו וחילק בין הסוגיות, והסיק שהזית קטן משליש ביצה (וכשיטת הרמב"ם. ולא מבואר בכמה קטן משליש) ורק ר"י שדחה את תירוצו של ר"ת, נאחז בדברי ר"ת בקושי וטען ואמר שהזית חצי ביצה.

אמור מעתה, כיצד יתכן לומר ששיטת התוס' מיוסדת על "קבלה ומסורת" בשיעור הזית, בעוד שהוא מחלוקת ר"ת (ממציא השיטה וביטולה) ור"י, שהן הם בעלי התוספות ונחלקו בשיעורו.

זאת ועוד שגם בתוס' ישנים כריתות (יד. כפי ביאור כל האחרונים) ובתוס' רי"ד (ביומא שם), שהבאתי בקונטרסי הארוך (עמוד 10 - 10) שחילקו בין הסוגיות של כריתות ויומא, מבואר דלא כר"י, וסוברים שהזית אינו חצי ביצה. וא"כ הוא ויכוה בין בעלי התוס' ולא הייתה בידם שום מסורת וקבלה כלל.

זאת ועוד מפורש בדברי הראב"ה (ברכות סימן קז) שהאוכל דבר הצריך שיעור כזית, יאכל בהרווחה "כי אין אנו בקיאים בשיעור כזית", ע"כ. אע"פ שהראב"ה עצמו (פסחים סי' תקכה) כתב שזית חצי ביצה מכא הראיה שהביאו התוס'. הרי לך להדיא שחוסר בקיאות שנו כאן, ואין להם אלא ראיות תלמודיות בלבד, ולא מסורת וקבלה.

זאת ועוד שכבר הבאתי בקונטרסי לשני תלמידי בעלי התוס' (תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ורבינו שמשון. הבאתי דבריהם בקונט' הארוך עמוד צג - צד) שכאשר זכו ועלו לארץ ישראל, ושם ראו לראשונה פרי הזית שנשתבחה בו א"י,

שלחנו⁴. לכן יש לנו ללכת אחר המסורת בשיעור הזית, ואין צריך לזה ראייה.

ועיין כריתות (יד.), דכותבת אית בה שני זיתים, (ועיין יומא עט:), ושיעור כותבת כארבעים גרם, (כמו שמודה הרב המחבר הנז', שכן הוא שיעורה), וא"כ אין זה שיעור זית הנמצא בזה"ז⁵.

חזרו בהם והודו שהזית קטן מאוד "אפילו שישה אינס כביצה". הרי לנו שלא חשבו מעולם שנתקטנו הזיתים, אלא חוסר ידיעה שנו כאן ותו לא מיד. (וזאת מלבד הראיות מכמה מקומות בתוס' (פסחים לו. ומנחות פו.) המראות בעליל שהתוס' לא ראו זיתים, וגם אם ראו אי אלו זיתים שהביאו למקומם, מ"מ בוודאי לא ראו זיתים של ארץ ישראל ולא היה סיפק בידם לידע מי הוא הבינוני האגורי שנשתבחה בו א"י. וחשבו שגם בימיהם הזית האגורי שנשתבחה בו א"י גדול הוא כחצי ביצה, אבל מעולם לא עלתה על ליבם סברא שנתקטנו הזיתים)

4. יאמר לי חביבי, האם דברי השו"ע בהלכות עירובין (סי' שס"ח ס"ג וסי' ט"ז) אינם חלק מהשו"ע? אדרבא מן קבע שם כהרמב"ם, שגורגרת שליש ביצה, שכתב שח"י גורגרות הם ו' ביצים. וא"כ הזית בוודאי קטן משליש ביצה (ואין שום הכרח לומר שהוא קרוב לגורגרת, ושהוא יותר גדול מהבינוני שלנו, וכנ"ל) וא"כ הלוא שם קבע השו"ע כהרמב"ם ולא הביא דברי התוס' כלל אפילו לא בשם י"א. שהרי התוס' שסוברים שהגורגרת יותר מחצי ביצה והזית חצי ביצה, ולפי"ז בעבור ח"י גורגרות צריך להניח יותר מט' ביצים (כמבואר בדברי התוס' להדיא שהוכיחו משבת צא. שהגורגרת גדולה מהזית)

והתבונן נא בפסק השו"ע הנ"ל, שהרי לשיטת התוס' מי שמניח ו' ביצים כפסק השו"ע מברך ברכת העירוב לבטלה, כי לא הניח כשיעור, ואעפ"כ לא חש השו"ע לשיטתם ופסק כהרמב"ם. ועל סתירת השו"ע הזו, כבר כתב הרב זרע אמת והרב כסא אליהו ועוד, שדברי השו"ע בהל' פסח שכתב בשם "יש אומרים" שהזית חצי ביצה כוונתו "לחומרא בעלמא לכתחילה" (כלשונם) כי בוודאי פוסק מעיקר הדין כהרי"ף הרא"ש והרמב"ם והרשב"א ועוד שחולקים על התוס'. ולכן כתב זאת רק בהלכות פסח, וגם שם כתבו בלשון "יש אומרים". או כלך לדרך זו, שמן השו"ע ספוקי מספקא ליה ספק השקול כמאן הלכתא, אם כהתוס' או הרמב"ם, והחמיר בדאורייתא והיקל בדרבנן (וכ"כ בספר נהר שלום סי' תפו והגר"ז ועוד) ואע"פ שיש ברכה בעירוב (כמבואר בסי' שסו"ד) מ"מ הברכה נגזרת אחר המצוה כמו בספירת העומר ביהש"מ. ועכ"פ נלמד מכאן להקל לכתחילה בשיעור כזית מרור דרבנן, לדעת השו"ע, כשם שהקיל בשיעור עירוב אע"פ שיש שם ברכה. וגם לדרך זו פשיטא וק"ו וכ"ש, שלדעת השו"ע צריך להחמיר לאידך גיסא לחשוש לשיעור כזית של הרמב"ם מספק. כי אין שום הכרעה בשו"ע במחלוקת זו. וצריך לשרש טעות זו שחושבים שהשו"ע פסק לעיקר הדין כהתוס', כי כאמור, לא פסק כן במוחלט מעולם.

וגם פשיטא שראוי לומר שמעיקר הדין יסבור מן השו"ע כדברי רוב הראשונים שבכללם הרי"ף הרא"ש והרמב"ם (והגאונים והרשב"א והריטב"א והא"ז ורי"ו), שהזית פחות משליש ביצה (ואין שום הכרח לומר שהיה יותר גדול מזה שלפנינו) ודלא כחידוש התוס' שהמציאו "מכח ראייה" שזית חצי ביצה. (וראייתם אינה מוכרחת ונידחית בלי דוחק ע"פ ד' חילוקי הראשונים וכמבואר בקונטרסי באורך מאמר א' ענף ה)

ומה שמקשים העולם, שאם כן למה לא הביא בשו"ע בהלכות פסח גם את סברת הרמב"ם. הנה כבר השבנו ע"ז תשובה פשוטה מאוד, עי' בקונטרסי במאמר "בעקבות הזית" עמוד ח"י ובזית רענן הארוך עמוד נה, קחנו משם.

5. הנה ראייה זו כבר נדחת בקל, למי שילמד סוגיא דכריתות בפנים, והבאתי בספרי (מאמר א' ענף ז' עמו' קל) שכבר העיר ממנה הרב פר"ח (סי' תפו) על שיטת הרמב"ם, שהרי להרמב"ם בוודאי יש בככותבת ג' זיתים

עוד יש להביא ראיה, דסתם קרבן מנחה נעשה מעשרון סולת, (כקילו ושש מאות גרם), וכל עשרון היה נחלק לעשר חלות, (כל חלה כמאה וששים גרם), ואותן היו פותתין. ומבואר במתני' (מנחות עה:), כיצד פותתן, קופל החלה לשנים, [דמאחר וכל המנחות באות מצה (שם נב:), כשקופלה היא נשברת ונחלקת], ואחר כך קופלה לארבעה חלקים, (כל חלק כארבעים גרם), ובכל חלק לא פחות מכזית, (כן מפורש במתני', וכן פסק הרמב"ם בפ"י מהל' מעה"ק). ומשמע דאילו קופלה שוב לח' חלקים, ליכא שיעור כזית בכל חלק. וכן פירש"י (שם עה: בסוף המשנה). וכן משמע עוד בגמרא (שם דף יח:), דאילו היה פותתן, כלומר, קופלן, יותר מב' פעמים, ליכא תוריתא דנהמא על כל חלק, משום דאין בו כזית. ומטעם זה, מנחת כהן משיח לא היה קופלה אלא פעם אחת, שתחילת עשייתה חצי עשרון. ומוכח דשיעור כזית אינו פחות מעשרים גרם. (וכד מעיינת שפיר, איכא במנחה נמי שמן, וכשקופלה יצאו פירורין וסרח העודף לכאן ולכאן, ותמצא שיעור כזית כ"ז גרם בקירוב).⁶

שהרי בביצה יש ג' גרוגרות שהן גדולות מזית וא"כ בככותבת שהיא קרובה לביצה יש ג' זיתים. וא"כ כיצד אמרה הגמ' שככותבת אית בה ב' זיתים, הלוא בוודאי יש בה ג' זיתים לרמב"ם. וע"ז דחה הפר"ח בפשיטות, שכוונת הגמ' רק להקשות על מי דפירש במשנה שאמרה "אכילה אחת" דהיינו "כזית אחד" וע"ז הקשה המקשן שהרי בוודאי אכל ב' זיתים כיון שאכל ככותבת. וכוונת המקשן "שלפחות" יש בה בוודאי ב' זיתים כיון שאכל ככותבת שיש בה יותר מב' זיתים ובכלל מאתים מנה. ולא היה צריך המקשן לומר כמה זיתים יש בה בדיוק, כי אינו נצרך לא בשביל הקושיא כלל.

ודרך אגב תמהני על כת"ר, היאך לא נרגש שגמרא זו היא סתירה מפורשת להסוברים שהזית חצי ביצה בדיוק, דהיינו ט' דרהם, שהרי כיצד יתכן שבככותבת, שהיא קטנה מביצה, יש כבר ב' זיתים, הלוא להסוברים שהזית חצי ביצה, רק בביצה יש ב' זיתים וככותבת קטנה מביצה כמבואר ביומא (עט:). עוד בדרך אגב ידע כת"ר, שלא יתכן שכזית ט' דרהם, כי התוס' דיברו על ביצה "בלי קליפתה" ובה אמרו שיש ב' זיתים אבל בביצה שעם קליפתה (שהיא ח"י דרה"ם שדיבר הרמב"ם) יש יותר מב' זיתים. ובאמת "כזית ט' דרהם" הוא לא מדויק גם אליבא דהתוס', ולא יתכן שיטה כזו אליבא דאמת כלל (וזאת אחר המחילה כראוי מכל גאוני ספרד שכתבו כן במושגם. אבל מצוה לתקן הטעות או לפחות לדעת את האמת). ובקונטרסי הארוך במאמר ב' הארכתי בכל זה, וביארתי שלא יתכן כזית יותר גדול מ 23 סמ"ק גם לשיטת התוס', עיי"ש באורך.

6. תמהני על כת"ר טובא, ראשית מה ראה לפרש המשנה דוקא כפירוש השלישי שהובא בפירוש המיוחס לרש"י במשנה שם, ולא כשני הפירושים הראשונים? הלוא לב' הפירושים הראשונים אין שום ראיה כלל שהזית גדול יותר מזה שלפנינו. ואדרבא לפירוש הראשון שם (ושכן פירוש רבינו גרשום שם) יש ראיה שהזית קטן משליש ביצה, שהרי היו חולקים את החלה לט"ז חלקים. (ועישרון הוא מ"ג ביצים ועוד לוג שמן שהוא כו' ביצים. ואם כל חלה היה בה כה' ביצים, ואפילו אם כל ביצה 54 סמ"ק, והייתה החלה 270 סמ"ק, הרי כשמחלקה לט"ז היה כל חלק 16.8 סמ"ק. ודע, שאין מדברי רש"י ור' גרשום ראיה שהזית היה גדול מזה שלנו. כי אין כוונתם "דווקא" לט"ז ותו לא, אלא תנא ושייר, ויכול גם לקפלה לל"ב חלקים ויותר רק קיצרו במובן, דאטו כי וכלא ליחשיב וליזיל. וכן מבואר בתפארת ישראל שהביא פירוש זה וכתב ח' לט"ז וכו'. וכן בגר"א כתב קופל וכו' "וכן לעולם" עד כזית.

וכן לפירוש שני במיוחס לרש"י שאע"פ שחייב לקפול לפחות לד' חלקים, מ"מ הרשות בידו להמשיך לפחות

גם יש להביא ראיה, דבברכות (מו.) איתא, דבעל הבית בוצע כדי שיתן לכל אחד מן המסובים בעין יפה, ופירש הרב רבינו יונה (ה"ד הפרישה סי' קסז), דהיינו כזית. ומהר"ם

עד כזית. הרי שלפירוש זה אין שום ראיה מכאן כמה הוא שיעור כזית.

ואילו הפירוש האחרון שהביא רש"י שם, שקופל רק לד' חלקים בלבד, שכת"ר בנה עליו ראייתו, איהו גופא צריך ביאור, כי תמוה הוא מאוד וצריך נגר דיפרקינה, וכמו שכבר הקשה הגר"א בפירושו על המשנה שם (מנחות ו, ד) שהרי לדבריו שהיו חולקים החלה לד' חלקים בלבד, וזה לא יתכן כלל, שהרי אם כן היה בכל חלק יותר מכביצה (שהרי העישרון הוא מ"ג ביצה וחומש. ונחלק לעשרה חלות וא"כ כל חלה היא ד' ביצים ושליש. וכשתחלק החלה לד' יש בכל חלק ביצה וששית. וזה גם בלי להוסיף בחשבון את לוג השמן שהוא ו' ביצים הנוסף על כל עישרון) והיו יכולים לחלק לשמונה ועדיין היה יותר מחצי ביצה בכל חלק.

ומה שחישב כת"ר את חשבון הפתיתים ע"פ "המשקל" של החלה ולכן יצא לו כל חלה 160 גרם וכשקופלה לד' חלקים אזי כל חלק הוא 40 גרם וכו', ע"כ. במחילה חשבון זה אינו נכון כלל, כי השיעור כביצה וכזית הוא שיעור בנפח ולא במשקל, וכיון שבנפח כל חלה הייתה ד' ביצים ושליש כמו שביארנו לעיל, שהוא עשירית מעישרון שהוא מ"ג ביצים, ממילא כשקופלה לד' יהיה יותר מכביצה בכל חלק, ואע"פ שהמשקל אולי יהיה פחות מארבעים גרם, אין זה מעלה ומוריד כלל. וקושיית הגר"א קשה מאוד כאמור.

עוד קשה טובא על פירוש זה, שאם כל פתית לבדו היה 40 גרם, וא"כ צע"ג היאך היה עושה קמיצה בג' אצבעותיו שכוּפף על פס ידו, הרי גם אם היה קומץ רק פתית אחד בלבד, עדיין לא יתכן במקום קטן זה שיוכל להחזיק 40 גרם בשום אופן (לפי נסיונות שעשו בימינו עלה להם 26 סמ"ק בלבד, בקמיצה ביד גדולה) אלא ע"כ לומר שהיה ממשיך לפתות עוד חוץ מהד' קפלים שהיה עושה בתחילה.

דרך אגב, בפירוש רש"י האמיתי מכת"י, פירש במשנה שסוף דברי המשנה שכולן פותתן לכזית הוא דברי ר' שמעון, וזה חולק על ת"ק שסובר שיש לפותתן רק לד' חלקים בלבד. ור"ש סובר שיש לחלקה עוד ועוד עד כזית, עיי"ש. וא"כ גם לפירוש זה אין ריח ראיה משם שהכזית גדול יותר משלנו.

גם לפירוש הרמב"ם במשנה שם, אין ראיה לשיעור הכזית, שפירש שאחר שחילק ופתת החלה לפתיתין קטנים כזיתים, שוב מקפל את הפתית הקטן הזה לארבעה חלקים ואינו מבדיל, פירוש אינו מפריד הקיפולים של הבצק, אלא משאירו כך שלם כדי שיהיה בו כזית (וגרס במשנה "אינו" מבדיל. ולא כהגרסא שלפנינו דגרסין "ומבדיל" כמש"כ במלאכת שלמה). וא"כ גם לפירוש זה אין שום ראיה לשיעור כזית כמה הוא.

אלא שכתבו המפרשים (עין מלאכת שלמה) שהרמב"ם בידו החזקה חזר בו, וגרס כמו שהוא לפנינו "ומבדיל". אלא שאחרי הקיפול חוזר ופותת פתיתין כזיתים. וז"ל הרמב"ם (מעשה הקרבנות פרק יג ה"י) וכיצד פותתין אותן כופל החלה לשנים והשנים לארבעה ומבדיל, ואם היתה המנחה של זכרי כהונה אינו מבדיל. ופותת, וכולן פתיתין כזיתים, ואם הגדיל הפתיתין או הקטין אותן כשרים, עכ"ל. וכוונתו שאחר שמבדיל (מפריד) ד' הכפלים במנחת ישראל, או במנחת זכרי כהונה שכופל ואינו מבדיל הכפלים, מ"מ אחר כך שוב חוזר ופותת עוד עד שיהיו הפתיתים כזיתים. ואם חילקה לארבעה בלבד והיו הפתיתין גדולים או אם פתתן לפחות מכזית כשרה. וכן מתבאר מלשונו שם (פרק יג הלכה ד) לגבי מנחת חביתין של כהן גדול שנאמר בה "תופיני מנחת פיתים": שכתב וכופל כל אחד מהן לשנים, ופותת עד שתמצא כל פתיתה כפולה לשנים, עכ"ל. דהיינו שבתחילה כופלה כקיפול חולצה לד' או לב' כל חד כדינו, ושוב אחר כך פותת לפתיתין דקין כגודל זיתים.

סוף דבר, אין אפילו ריח ראיה ממשנה זו, לומר שהזית בזמן חז"ל היה גדול מזית הבינוני שלנו. אלא להיפך מפירוש ר' גרשום והפירוש הראשון במיוחס לרש"י יש ראיה שהזית עכ"פ פחות משליש ביצה.

(סי' יב) כ' בשם הירושלמי (ריש פ"ו דברכות), דלחד מ"ד בוצע פחות משיעור כזית. ואם איתא דכזית היינו כשיעור זית המצוי בזה"ז, א"כ לא חשיב עין יפה, אלא עין צרה, דהוי קרוב לשיעור פול דהוה מלעיגים עליו, כדמוכח בפסחים (ג: ובכ"ד), דאינו דרך כבוד כדע"ש. [עין פתח עיניים יומא (לט), ובשבת של מי (שבת קמח:). ודו"ק]. אלא ודאי נתקטנו הזיתים.⁷

7. ראשית מה שהביא מקור לפרש ש"עין יפה" היינו "כזית" מהפרישה בשם ר' יונה. הנה לא נמצא כן בדברי רבינו יונה כלל, והיא רק הוספת הפרישה בתוך דבריו. וז"ל רבינו יונה ברכות (לג: ברי"ף) בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה. נראה מכאן שמנהגם היה שהבוצע היה נותן לכולם ממה שהיה בוצע, עכ"ל ר' יונה. ורק הפרישה הוסיף שהיה נותן כזית. וכן הוא בב"ח (קסז, טו) שכ' וז"ל בוצע מן הפת פרוסה גדולה כדי לחלק ממנה לכל המסובין ולכל אחד לפחות כזית שהוא שיעור חצי ביצה שזה ודאי עין יפה וכן נראה ממה שכתב הר"א מפראג, עכ"ל. וא"כ למדנו שאין שום ראיה מרבינו יונה לכאן, שלא זכר כזית כלל. רק הפרישה והב"ח שסברו שזית חצי ביצה (כמו כל האחרונים) לא חשו מלפרש כן, כיון שיש בכזית עין יפה לדבריהם. אבל לדין ששיעור כזית 5-7 סמ"ק אזי מי מכריחנו לומר שהכוונה "עין יפה" הוא כזית. שפיר י"ל דהכוונה שיבצע יותר מכזית.

ומה שהביא ממחר"ם (סי' יב) שהביא פלוגתא בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) אם בציעה בכזית או אפילו פחות מכזית. הנה אין מכאן ראיה כלל, כי לא מיירי הירושלמי הזה מהלכות דרך ארץ של עין יפה או רעה כלל, אלא מיירי משיעור בציעה לברכה, וכאשר פירשו כל הראשונים שנחתו לבאר דברי הירושלמי כמו שנראה להלן בס"ד. שזה לשון הירושלמי ברכות (פ"ו ה"א) עד כמה יפרוס (ויש גורסים "יברך"), רבי חננא ורבי מנא חד אמר עד כזית וחרניה אמר עד פחות מכזית. מאן דמר כזית כיי דתנינן תמן (במשנה מנחות לגבי מצות פתיתת החלה) וכולן פתיתין כזית. מאן דמר עד פחות מכזית תני רבי ישמעאל אפילו מחזירה לסולתה, עכ"ל. והנה לא הוזכר כלל בירושלמי בכל העניין שם את עניין בציעת "עין יפה" כדי שלא יהיה צר עין. וגם מהראיות שהביאו החולקים לדבריהם מפתיתת המנחות האם מותר לפתות פחות מכזית לפוררו לסולת או שצריך דוקא פתיתה כזית, מוכח דפליגי בפתיתה הראויה לברכה ולא בדין פתיתה בעין יפה, כי מה עניין "עין יפה" לההיא דמנחות, הרי דבר זה תלוי בדעת בני אדם ולא בראיות תלמודיות מפתיתת המנחות. ועוד למ"ד מחזירה לסולתה היכן היא העין יפה? א"ו לאו בעין יפה איירי.

ובאמת אנכי הרואה, בכל הראשונים שנחתו לפרש הפלוגא שבירושלמי הנ"ל, שכולם פירשו דברי הירושלמי לעניין בציעת המוציא "הראויה לברכה" ולא פירשו זאת לעניין בציעת בעל הבית שיתן "בעין יפה". ולא מבעיא לפי הגורסים בירושלמי "עד כמה יברך" אלא אפילו לגורסים "עד כמה יפרוס" פרשו כן. וז"ל הרב אור זרוע (ח"א הלכות ברכת המוציא סימן קמב) ותו אמר בירושלמי עד כמה (יפרוס) [יברך] ר' חנינא ור' מני חד אמר עד כזית וח"א עד פחות מכזית מאן דאמר כזית כדתנן תמן וכולן פותתן בכזית מ"ד עד פחות מכזית תני ר' ישמעאל אפי' מחזירה לסולתה. נראה למורי רבינו יהודה ב"ר יצחק דפליגי בפלוגתא דאמוראי דלעיל גבי חביצא דלמר הוה תוריתא דנהמא בכזית ולמר אפי' בפחות מכזית וגבי חביצא קיי"ל כרב ששת דאפי' פירורין שאין בהם כזית מברך עליהן המוציא, עכ"ל. וכן הוא בפ' תוס' ר' יהודה (ברכות לט.) וכן פירש הראב"ה (מסכת ברכות סימן קג. וכפי שביאר הגר"ש דבלצקי זצ"ל, עיי"ש) הרי שלעניין ברכת המוציא אתמר ולא לעניין עין יפה. וכן הוא באורחות חיים (ח"א הלכות סעודה אות כא) ובכל בו (סימן כד) ירושלמי עד כמה יפרוס פי' כמה ירצה לאכול, ר' חמא ור' מונא חד אמר עד כזית וח"א עד פחות מכזית. הילכך משמע דברכת המוציא כשאר ברכות

ואמרין אסור לאדם שיהנה מן הע"ה בלא ברכה ומברך על פחות מכזית המוציא וכו', עכ"ל. גם הרב פני משה בביאורו לירושלמי שם פירשו לענין ברכת המוציא עיי"ש. ועיין עוד בפירוש הר"ש סיריליאו שגם הוא פירש הירושלמי לענין הלכות ברכות ולא לענין הלכות דרך ארץ כלל. גם בספר עלי תמר על הירושלמי שם, אחר שהביא דברי הראשונים שפירשו דברי הירושלמי לענין הברכה, כתב וז"ל ובמאה"פ וגה"ש פירשו עפ"י דברי הרמב"ם בפ"ז מהלכות ברכות שכתב לא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כצר עין וכו'. ואינו נכון שדברי הרמב"ם אין עניינם לכאן, שהוא מדבר שם מהלכות דרך ארץ עיין שם ובכסף משנה, עכ"ל.

גם בדברי הרשב"א (ברכות מז.) מוכח שבעל הבית הבוצע לאחרים (שעליו אמרו שיבצע בעין יפה) היינו כאשר אין כיכר אחר ליד האורחים, וכולם זקוקים לכיכרו של בעל הבית שיתן להם כל צרכם לסעודה, והוכיח כן מהירושלמי, עיי"ש. ולפי זה פשיטא שאין השיעור שם רק בזית, שהרי צריך לתת להם פת לכל הסעודה שהוא יותר מכביצה, שהרי אין להם כיכר אחר. וא"כ גם הרשב"א בוודאי שאינו מפרש דברי הירושלמי הנ"ל שאמרו "כמה יפרוס" לענין עין יפה בכמה הוא. וכ"כ בס' דברי חמודות שעל הרא"ש (ברכות פ"ז ס"י יא ס"ק כב) והובא במגן אברהם (קסז, לב) שבעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, הוא דוקא בזמנם שהיו נותנים למסובים מכיכר בעל הבית והיה נותן להם פת לכל הסעודה, עיי"ש. וא"כ לדבריהם פשיטא שדברי הירושלמי הנ"ל שנחלקו בשיעור בציעה אם עד כזית או פחות מכזית אינו ענין לעין יפה כלל, כי עין יפה היינו פת לכל הסעודה.

והאמת לא ידעתי למה הביא כת"ר ממרחק לחמו, מהדרישה ומהר"ם, ויותר היה לו להביא דברי הבית יוסף על אתר (בס"י קסז) שמשם אולי משמע שעין יפה היינו כזית. דז"ל הב"י ושיעור הפרוסה כתב הרמב"ם (ברכות פ"ז ה"ג) לא יבצע פרוסה קטנה, מפני שהוא נראה כצר עין. ונראה שלמד כן מדאמרין בפרק שלשה שאכלו (ברכות מז.) בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, אלמא שאם פורס פרוסה קטנה לאו עין יפה הוא. וברוקח (ס"י שט"ז ד"ה הלכות) ירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) שיעור בציעה אית דאמרי כזית ואית דאמרי פחות מכזית, עכ"ל. ובפשטות מבואר בב"י שהרמב"ם למד מדין בעל הבית שבוצע לאחרים שאמרו שיש לבצוע בעין יפה, שמזה נלמד גם למי שבוצע בשביל עצמו צריך שיבצע בעין יפה שלא יהא נראה כצר עין. ועדיין לא מבואר כאן כמה שיעור נתון הרמב"ם שיש לו לבצוע, ועל זה דרשין סימוכין ממה שהביא הב"י דברי הרוקח בשם הירושלמי ששיעור בציעה י"א כזית וי"א פחות מכזית. וא"כ חזין שיש בזה עין יפה. ומכאן תימה על שיעור הזית הקטן שלפנינו שאין בו עין יפה, וכ"ש פחות מכזית.

אולם בוודאי שאינו מוכרח לומר שכוונת הב"י בירושלמי מדין עין יפה שהביא קודם לכן, ולא דרשין סמוכין, אלא שפיר יש לחלק שמהלכות דרך ארץ יבצע יותר מכזית בעין יפה, ואח"כ הביא הפלוגתא דהירושלמי לענין שיעור הבציעה המינימלי לצאת ידי חובת הברכה או כבוד הברכה וכדברי הראשונים שפירשו להדיא דברי הירושלמי לענין הברכה ותורתא דנהמא.

ושו"ר שכן הבין הרב מגן אברהם (קסז סק"ז) בב"י שמדבר מדין חיוב אכילה ולא מדין בציעה עין יפה כלל, עיי"ש. והרי זה כמבואר לעיל. וכן מתבאר בפירוש שדה יהושוע על הירושלמי וז"ל עד כמה יפרוס עד כזית: פירוש ואי הוי יותר מכזית שפיר טפי דצריך לבצוע בעין יפה, אלא דאינו יכול פחות מכזית. וחרינא אמר דאפילו פחות מכזית יצא, עכ"ל. הרי דבציעה בעין יפה היא יותר מכזית ומחלוקת הירושלמי היא לענין אם יצא ידי חובת הברכה בבציעה פחות מכזית, וכפירוש הראשונים הנ"ל. וכן נפרש בב"י. ובזה גם נרויח שלא יקשה עלינו ביאור דברי הירושלמי, שאם בענין הלכות דרך ארץ ועין יפה נחלקו, מה להם להביא ראייה משיעור פתיתת המנחה, ומה ענין דרך ארץ שתלוי במנהג בני אדם להלכות פתיתת המנחה. ועוד נרויח שלא יקשה עלינו מאן דאמר בירושלמי שבציעה אפילו פחות מכזית ולמד כן ממנחות שמחזירה לסולתה,

והכי מוכח עוד ממה שאמרו (בשבת עז. ובמנחות קז.), דרביעית דם יכול לקרוש ולעמוד על כזית, וא"א ליישב הדברים עפ"י שיעור זית הנמצא בזה"ז⁸. ואכמ"ל. ולעתיד לבוא ישוב זית רענן יפה פרי תואר בשיעורו האמיתי, ויתכן לרמוז כן במאמר רבותינו (מנחות נג:), מה זית אחריתו בסופו, אף ישראל אחריתן בסופן.

ואחר ששלחתי לו הערותי הנ"ל, חזר והשיב עליהם. וגם כאן כתבתי תגובתי בהערה למטה על סדר דבריו.

וזה לשונו: א. בראש דבריו כתב, שלא נשתנתה כמות השמן היוצא מגידולי הזיתים כדאי' בשביעית פ"ד. הוא דבר פשוט שנשתנו ונתמעט שמנן, דמפורש כן במשנה סוף סוטה. ואין להביא ראיות מן הנעשה היום, דהקדמונים לא היו עוצרים שמן מן הזיתים כאשר יוכלו לעשות בזה"ז. ועוד דבמתני' דשביעית מיירי בכל מיני זיתים, אף אותם שהיה שמנן מועט, דהא איכא כמה מיני זיתים (בפ"ז דפאה), זית הנטופה ושפכוני וכו', הנבדלים זמ"ז במידת שמנן כדפי' המפרשים וכדפי' הרמב"ם (בפ"ב דתרומות משנה ו). גם בדורות הקודמים היו מבדילים בין מוחל לשמן, כדאי' במתני' מכשירין (פ"ו), וכדפי' רש"י ורבינו גרשום (חולין קיד). והאידנא קרו לכל משקה הזיתים, שמן.

שהרי מחזירה לסולתה בוודאי אינו עין יפה (וגם אם נפרש בדוחק שהכוונה מעט פחות מכזית ולא דוקא מחזירה לסולתה, מ"מ הרי לשיטת הרמב"ם שהזית בוודאי פחות משליש ביצה וא"כ גם אם הוא קרוב לגרוגרת שהיא 18 סמ"ק הרי כזית יהיה כ 15 סמ"ק (בערך כגודל פקק בקבוק ספרינג ותפוזינה) ולמ"ד שבוצע פחות מזה א"כ בוודאי הוי עין רעה נמי ומה נענה ע"ז. א"ו אין עניין הירושלמי לההיא דהלכות ד"א כלל)

והארכתי במקום שהיה אפשר לקצר. ועכ"פ למדנו שאין שום ראיה והכרח מכאן לשיעור כזית כלל, ולכן לפי האמת שביררנו ששיעור כזית 7-5 סמ"ק, ממילא יהיה שיעור הבציעה לעין יפה גדול יותר, ואין שום הכרח או אחד מהראשונים שמבאר ששיעור בציעת עין יפה הוא בכזית, ורק האחרונים פירשו כן לשיטתם ששיעור כזית חצי ביצה, ותו לא מדי.

8. עי' מה שכתבתי בספרי (עמוד קטז) באורך בעניין זה. חדא כי ד"ר מרדכי כסלו כתב שקרישת רביעית דם תעמוד על 7 סמ"ק. ועוד מה יענה על המבואר באותה סוגיא שם שרביעית יין שתקרוש תעמוד על כזית. וע"פ הנסיון שעשו היום, רביעית יין לכשתקרוש תעמוד על 4 סמ"ק בלבד. (וכפי שכבר העיר אב"י בסוגיא שם שקרישת דם סמך ויין הצלול אינו דבר אחד) וא"כ אדרבא מכאן ראיה ששיעור כזית אינו עולה על 7 סמ"ק כאשר כתבתי אני הקטן. ודיינו שמכאן יש סתירה גמורה לדעת התוס' הסוברים שהזית חצי ביצה כי דם הקורש לא עומד כלל על חצי ביצה. וא"כ מה לנו לומר שהתקטן הזית בלי ראיה מוכרחת לכך.

ועיין עוד בקונטרסי (מאמר א ענף ז) עוד כמה וכמה ראיות ברורות ויפות מדברי חז"ל ששיעור כזית קטן משליש ביצה ומסתבר מאוד שהיה כמו שהוא היום לפנינו ולא נתקטן כלל.

והרמב"ם בפ' המשנה בסוף סוטה פי', שומן הפירות, אלדסאם, שהוא שומן ממש כשומן בהמה (אלדהאם בלשון ערב בזה"ז). ומ"ש כת"ר דשומן הכוונה עסיס הפירות, יותר תיכון ע"ז לישנא דנתמעט דובשן, אף דיש לפרש ג"כ דעל ריבוי עסיס הפירות תבוא לשון שומן, מ"מ אין כן פי' הרמב"ם⁹. ומה שתמה כת"ר לדברי אמאי לא נתמעט

9. לענ"ד הרמב"ם רק תרגם את המילה תרגום מילולי, אבל גם הוא יודה שהוא מושאל לחזק עסיס ודבש הפירות. וכמו שמצינו באותה משנה בסוטה שם שאמרו "המעשרות נטלו את שומן הדגן", ובודאי יודה הרמב"ם אין שמן בדגן, אלא עסיס דגן קאמר, וה"נ דכוותה. ועוד שמזה גם תיובתא לדברי כת"ר שאמר שמיעוט השומן ממעט הגודל, שהרי מודה שהחיסה והשעורה לא נתקטנו אע"פ שניטל מהם שומן הדגן. ועוד שמאוד תמוה לומר שמדובר על השמן שבפירות שהרי כמעט בשום פרי מלבד הזית אין שמן כלל, וא"כ על מה אמרו בלשון רבים שבטל שומן "הפירות", הרי בשום פרי (מלבד קוקוס ושקדים) אין שמן כלל. וגם כל הדוגמאות בירושלמי הם על ביטול העסיס ולא הזכירו שמן כלל. א"ו ביטול עסיס קאמר, וא"צ לדוחק שדחק לדחות הראיה הפשוטה ממתניתין דשביעית שלא השתנה כמות השמן מזמן ח"ל לזמנינו. והבוחר יבחר.

עכ"פ איך שיהיה, כיון שגם כת"ר מודה שאין "הכרח" למעט גודל הפרי מחמת מיעוט שמנו, ממילא חזרנו לטענה העיקרית, שבלי הכרח לומר שנתמעט גודלו, אין שום סיבה להוציא את הזית מחזקתו "אליבא דהרמב"ם ודעימיה" וכמו שהבאתי מהגר"י קנייבסקי זצ"ל במכתבי הקודם. ואילו לשיטת התוס' אין צריך להידחק ולומר שרק הזית נתקטן, כי לשיטתם הרי גם הגרוגרת נתקטנה, שהרי סוברים שהגרוגרת גדולה מהזית ויתרה על חצי ביצה, מה שאינו כן בזמנינו. ורק לשיטת הרמב"ם שאנו הולכים בעקבותיו בכל השיעורין, ע"ז תלונתי כיצד יתכן שכל השיעורים נותרו בעינם בגודלם וצביונם מלבד הזית שחלה בו קללת אלקים (כביכול).

אחר שכתבתי כל הנ"ל, ראיתי שהויכוח בביאור המשנה בסוטה הוא אך למותר, כי מפורש בירושלמי על המשנה שם (פ"ט ה"ד) שלאחר שבטל שומן הפירות והדגן נתמעט גודלן. וכן איתא התם וממי ניטל יותר (פי' מי לקה יותר הדגן או הפירות?). א"ר לוי בר חיתא נישמעניה מן הדא (חגי ב טז) "מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה. בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים". עשרים וחמשה אין כתיב כאן אלא והיתה עשרים (פי' חגי הנביא היה מוכיח את ישראל שמעשיהם גרמו להם קללה במעשה ידיהם, שהדגן שהיה בא אל מדת ערימת עשרים עכשיו הוא רק עשרה, כלומר שלקו בחיטים בחצי. ואילו גבי הענבים לקו יותר ממחצה שמחמישים נעשו עשרים ולא עשרים וחמש. זאת אומרת פירות לקו יותר מהדגן).

אמור מעתה, פירוש "שומן" הפירות והדגן, ביאורו על דרך "השמנה היא אם רזה" ומדובר על שינוי הגודל שנתקטן כמבואר בפסוק. ולקו כל סוגי הפירות והדגן ולא רק הזית (ואדרבא, דוקא הזית לא הוזכר בשום מקום בפסוקים או בחז"ל שנשתנה). ולכן אם אנו סוברים שאין מאן הוכחה לשיטת החזון איש שנתקטנו המידות במחצה, ואנו אווזים בשיטת הרמב"ם שמידות הדגן והגרוגרת והתמר והענבה וכן כל שאר המידות שגילה הרמב"ם את שיעורן לא נשתנו (כמו שהארכתי בענף א עמוד כא, להראות כן בעליל אחת לאחת) א"כ אין שום סיבה לומר שאך רק הזית שונה מהם, וזה ברור.

ולעיקר הטענה מהירושלמי הנ"ל דחזינו שנתקטנו השיעורים, כבר דחה זאת הגר"ח נאה (שער ב' עמוד ט"ו) על הרבה ראיות כיוצ"ב מהתורה במרגלים ומהגמרות סוף כתובות ותענית כג. ועוד מקומות דחזינו שהיו פירות גדולים שאין כדוגמתן היום, וכתב לתרץ שבאמת רוב היבול ברוב המקומות והזמנים, היה

שיעור הגרורות, הלא פירשתי דעבור מיעוט דובשן א"צ שיתמעט שיעורן¹⁰, משא"כ למיעוט שומנן, מבעיא ליה טפי למעט שיעורן ג"כ.

ב. מ"ש דאין הכרח שיתמעט שיעור הזית אם יתמעט שמנו. הוא נכון דאין הכרח גמור בזה, דהא אף בזמנם היה חילוק בין מיני הזיתים בזה, דהוה להו זית אגורי שהיה שמנו כנוס בתוכו כענבים, כדפירש"י ברכות (לט.), ובזה"ז אינו כן¹¹. ומ"מ בהכי ניחא טפי לפרש מדוע נתמעט שיעורו. ואין זה אלא לתת טעם אמאי נתמעט שיעורו, ולא להכריח מכח הסברא דנתמעט, דמה תועיל הסברא בענין גדול כזה. ולשיטתיה דמר, דלא נשתנו הזיתים ולא נעדר מין ממניהם, המה נדחים מפני ד' רש"י הנזכר.

ג. מ"ש כת"ר להעיר עמש"כ דהרמב"ם קבע שיעור הזית כשליש ביצה. היא תפיסה נכונה. וצ"ל: רוח הקודש דכל הפוסקים ועל צבאם מרן השלחן ערוך¹², היא תשא כל

כמו שלנו היום, ורק לפעמים ובמקומות מסוימים הייתה הברכה שורה בדרך ניסית שלא כדרך הטבע הרגיל בעולם. אבל השיעורים הם כפי מה שבדרך הטבע ההווה והרגיל וזה לא נשתנה מעולם. (וגם בעניין הזית לא קיבל הגר"ח נאה תירוץ האחרונים לומר שנתקטן, אלא תירץ (שער ב' אות ה) שנאבדו הגרעינים של מיני הזיתים שהיו מגדלים פירות גדולים, עיין מה שהבאנו לשונו בענף א עמוד כח, ומה שכתבנו לתמוה טובא על השערה זו)

10. ומדוע לא? גזרה גזרתי וחוקה חקקתי אי אתה רשאי להרהר אחריה... דובשן לא שומנן כן, אתמהה. (ובאלו הכי מפורש בירושלמי הנ"ל בהערה הקודמת שהענבים לקו)

11. גם בזמן הזה כן הוא בית הסורי שהוא הזית האגורי שבלחיצה קטנה יוצא שמנו כענבים, ושאינו מאבד שמנו בירידת הגשמים וכפירוש הירושלמי, והוא גם הבינוני שבזני ארץ ישראל מאז ומעולם, וכאשר ביארנו בקונטרס עמוד י'. ונמצא שכאשר יודעים את המציאות נהפך רש"י ז"ל לסיוע לדברינו ולא תיובתא.

12. במחילה, רוח הקודש של כל הפוסקים ומרן השו"ע בהלכות פסח, היא אליבא דהתוס' שהוכיחו מהגמ' שהזית חצי ביצה. ולשיטתם כתבו האחרונים שכנראה נתמעט הזית, כדי שישתווה עם הראיה מהגמרא. אבל אנחנו דנים על שיטת הרמב"ם ורוב הראשונים והשו"ע בהלכות עירובין (שגם להם היה רוח הקודש...) ולשיטתם כתבו הפוסקים שהזית בוודאי קטן משליש ביצה ואין ידוע בכמה פחות הוא, ומעולם לא נתנו בו שום שיעור ברוח קדשם כדי שישא את המחקרים על כנפי רוח קדשם. ועל זה כתב הגר"י קנייבסקי זצ"ל שכיון שאין ראיה מהגמ' כלל כמה הוא שיעור הזית אליבא דהרמב"ם, מימלא אין שום צורך ושום הכרח לומר שנתמעט הזית. והנידון להלכה הוא אינו מחקר נגד דברי הראשונים, כי אז באמת ישארו הרוח, אלא הנידון הוא: ראשית כמי ההלכה, האם כרוב הראשונים שסוברים שאין הכרח שהזית התקטן או כתוס' שלדבריו יש הכרח מהגמ' שהיה גדול בזמן חז"ל כחצי ביצה, ולכן צריך לומר שנתקטן. ועוד נידון יש, והוא הנידון העיקרי כאן, האם לרמב"ם והשו"ע בהל' עירובין ודעימיהו יש הכרח שהזית קרוב לשליש ביצה שהיא כגורגרת, או דילמא רחוק הזית מהגורגרת כהזית הבינוני שלנו. וזה נתון להכרעת מחקר ולטענות וראיות, שהרי הפוסקים הודו בפה מלא שיש להם חוסר ידיעה כמה הוא שיעור הזית להרמב"ם, וחוסר ידיעה אינו רוח הקודש שישא מחקרים.

המחקרים וכו'.

ד. מ"ש עוד, דמי יוציא הזית מחזקתו. אדרבה, מי יוציאו משיעורו המוחזק אצל כל הפוסקים ונהגו בו ישראל בקירוב, אטו מחמת מראה עינינו נדחה דבריהם? הלא יודעת נפש מר, כמה חרדו הפוסקים בעניני טרפות דאין הנראה לעינינו כלום, אף בדבר הברור, כל שמתנגד או מוסיף על מסורת רבותינו, כדאי' בחולין (נד. ובכ"ד)¹³.

ה. מ"ש לתמוה, מאיזה טעם לא כתב הרמב"ם שיעור הזית. הלא היא קושיא אף על מרן הש"ע והפוסקים, איך לא הרגישו בקושית כת"ר, ובפרט שכבר הרגישו בה הקדמונים כדהביא כת"ר במכתבו וקונטרסו. וע"כ דס"ל דנשתנה שיעור הזיתים¹⁴. ואפי' לא היו ד' התוספות והר"מ בעולם, אחר שכתב כן מרן בש"ע, ונהגו כל ישראל על פיו, ואף גם גדולי הדורות הסמוכים אלינו, שהיו מעניקים חמה בקומתם, ונתעסקו הרבה בעניני השיעורים, וידעו טבע הזית בדורותינו, ולא הסכימו למעט שיעורו, אם כן גם לנו לכופ ראשנו בהכנעה אפי' יאמרו על יום שהוא לילה, גם אם לא יצדק שום

13. עיין בהערה הקודמת, ופשוט. ומה שאין לזוז מהמסורת הוא בדבר שגילו לנו חז"ל מפורש, ולא בדבר שנחלקו בו הפוסקים כיצד היא המסורה. ואנו באים להכריע כמי ההלכה מכח המציאות. וכמו שמצינו שהוכיחו הפוסקים מהמציאות בענין התפילין אם כרש"י או כר"ת, וכן הרמב"ן הכריע כרש"י ולא כהגאונים בשיעור השקל בגלל מטבע אחד שראה כשהגיע לעכו שהיה משקלו כרש"י, כמבואר בהקדמה אצלנו, וכן בכמה דוכתי טובא, וזה דבר פשוט. ומלבד זאת, הרי אנו מביאים ראיות "מדברי חז"ל" שהזית קטן כמו היום (כמבואר באורך בענף ז') ובאים רק להכריע כדעת הרמב"ם ודעימיה לעיקר הדין. וכמו בכל התורה שמכריעים בין הפוסקים מה להלכה ומה לחומרא.

14. לא זכיתי להבין טענתו. הלוא ההולכים בשיטת התוס' שנתנו שיעור קצוב לזית שהוא חצי ביצה, כבר פירשו האחרונים בדעתם שצריך לומר שנתקטן. ומאידך, החולקים על התוס' שלא פירש כלום בשיעור הזית, כגון הרמב"ם וכן הראשונים שחיו בארצות שבהם גדלו זיתים, שמעולם לא כתבו שיעור קצוב לשיעור זית, רק כתבו בסתם "זית", הרי שבוודאי סברו כהגאונים שכתבו מפורש לשואליהם הלכה למעשה: שהשיעור הוא כמו הזית הבינוני שצומח על העץ ואין לומר שנשתנו וכל אחד כפי דעתו שרואה יוצא ידי חובתו, ואין צריך ללמוד שיעור מאחר. ולכן לא פירשו בו שום שיעור קצוב. וא"כ על מי יש כאן קושיא?

ואם כוונתך להקשות על האחרונים שכתבו שלהרמב"ם זית פחות משליש ביצה (ששליש היא הגרוגרת) רק אין ידוע כמה הוא קטן מהגרוגרת, ועליהם מקשה למה לא ידעו, ולמה לא שיערו כפי הבינוני הקטן שלנו. אין זו קושיא כלל, כי הם לא היה סיפק בידם לבדוק מי הוא הזית הבינוני מבין כל סוגי הזיתים, ותמיד היה להם לחשוש שמא לא זהו הבינוני האמיתי (כמו שטוענים לי הרבה ת"ח בתחילת הדיבור "שיש הרבה זיתים גדולים בשוק) ולכן הכניסו הכל בכלל הספק, אבל אנו יודעים היום את כל סוגי הזיתים בארץ ובעולם עם גודלם המדויק, ואין לנו ספק. והמחקר בזה הוא לבירור אי הידיעה שהודו עליה הפוסקים, וכך ראוי לעשות. ועכ"פ הרי לקולא בוודאי שאי אפשר לתפוס במושג שיעור שלישי ביצה אליבא דהרמב"ם ודעימיה, אלא כבר משיעור זית הבינוני שלנו שהוא כ 5 סמ"ק עד קרוב לשליש ביצה יש ספק בדעתו.

תירוץ על קושיות כת"ר, ואפי' ידחה כל הראיות בזה, וכאשר כתבתי בפתח דברי, דא"צ לזה ראיות כלל¹⁵.

גם לא נפלאות ולא רחוקה היא לאמר, דבזמן הרמב"ם היה שיעור הזית גדול מן הזה¹⁶, אעפ"י שלא עברו אלא מאות בשנים, הלא ידעת דבריו (בפ"ד מהל' אי' ביאה) שפי' צורת הלול והעליה וכו', ואינן בזמנינו כדבריו, וע"כ דנשתנו טובא (וידעתי פירושים שכתבו בזה, ואת הכל ישא הרוח). גם (בפ"ד מהל' תפילין) כתב דאין מי רגלים כלין אלא מיושב, ובזה¹⁷ הוא דבר ידוע גם עפ"י הרופאים דאינם כלין אלא מעומד. א"ו נשתנו הטבעים טובא מזמן הרמב"ם לזה¹⁸. והבאתי בספרי כמה ראיות דשינוי הטבע בעולם הוא מזמן לזמן, וכן הוא גם בדורות האחרונים, וגם זה מבו' בחולין (פ"ו), דבזמן שעלו חסידי בבל לא"י אשתני עלמא לטיבותא, ושוב אח"כ חזרה חנה לשחרוריתה בהרבה סימני קללה. ומפני כן מצויים התולעים בירקות בזה¹⁹ מה שודאי לא היה בדורות קודמים וכדמפורש שם בגמרא. ועוד יתכן דהר"מ גופיה ראה כמה מיני זית, ולכן סתם דבריו בזה. ואין צריך להאריך.

ו. עוד כתב כת"ר דלא על סמך מחקרים אמר דברו, אלא מכח דברי הגאונים כו'. וכוונתי דאיך ידחה דברי כל הפוסקים ומרן הש"ע ויכתוב דהתוס' ח"ו שגו לגמרי¹⁷, וכ"ז מכח

¹⁵. ואנא אמינא דכל זה נכון בינתיים לחומרא שלא לשנות מהמנהג המקובל שלא יבוא לידי חורבא (וביד גדולי הדור להחליט ולשנות גם לקולא). אבל לכבוש נבואתינו ודעתינו וטענותינו וראיותינו וידיעתנו, ולהמשיך לילך אחרי השיעורים הנהוגים לקולא, לזה אין שום היתר כלל. וכמו שביארתי היטב בהקדמה לספרי שאפילו בזמן הכרעת הסנהדרין, אין רשות לתלמיד לילך לקולא אחר דעת הסנהדרין כשסובר שהם טועים, ואם עשה מעשה על פיהם ונתברר שטעו מביא חטאת, כמבואר בריש הוריות.

¹⁶. לא הבנתי מה יועיל לומר שהיה הזית גדול בזמן הרמב"ם יותר מזה שלנו. הרי עכ"פ חייב אתה להודות שמזמן החורבן שהיה בשנת ג'תתכט, עד הרמב"ם שנולד בשנת ד'תתצח, נתמעט הזית בגודלו (לטעמך כמובן) וא"כ גם אם לא נתמעט מאוד כמו בימינו, מ"מ הדרא קושיא לדוכתא מה חשב הרמב"ם שיבין הקורא דבריו שסתם ולא פירש שיעורו? ולמה לא גילה לקורא סוד זה שאין כוונתו כפשוטו כגודל הזית שלנו, אלא כגודל גדול יותר שהיה בזמן חז"ל ומתן תורה. וכבר כתבתי על זה בספרי (מאמר א ענף ג עמוד נג ד"ה ורק אם) בסתירת טענה זו מכמה פנים.

¹⁷. אינו מובן כלל מה תלונה מצא עלינו. ועל איזה "מחקר" מתכוון כת"ר שעל פיו "דחיתי את התוספות וכל הפוסקים והשו"ע". הלוא אני רק אמרתי שראוי לענ"ד שצריך להכריע כהרמב"ם ודעימיה כנגד התוס'. ומה עוול מצא בזה, וכי זה הוא המקום היחיד שאנו מכריעים לגמרי כדעת הרמב"ם ודלא כהתוספות, ומאן דכר שמיה מחקרים כאן, הלוא כולם מודים שהזית היום קטן הוא ואין בנמצא כחצי ביצה, רק שלפי התוס' צ"ל שנתקטן ולפי הרמב"ם אפשר להעמידו על חזקתו. ואנו באים להכריח כהרמב"ם כי כן סוברים הגאונים ורוב הראשונים ומרן השו"ע מעיקר הדין שפסק כהרמב"ם בהלכות עירובין אף לקולא (ורק החמיר באכילת מצה לחומרא בעלמא לכתחילה שיאכל כחצי ביצה, וכלשון הרב זרע אמת והר" כסא אליהו ועוד). ועל זה אנו מוסיפים חיזוק

מציאות הזית בזה"ז. ולא היו דברי הגאונים לו אלא לעזור לסמוך על המחקר. ואלמלא המחקר לא היה נסמך ע"ד הגאונים. (ואפשר בזמן הגאונים הוו זיתים בשיעור האמיתי כדכ' גבי הרמב"ם). ושוב כתב כת"ר דמי מכריחנו לומר דהזית נתקטן. הלא דברי הפוסקים ומרן הם המכריחים אותנו, דאם הם כבני אדם אנו כלא היינו. ואם נדחה דברי הקדמונים מפני ראיות כאלה, נוכל להרס כל דבריהם הנוגעים לטבע, ויתבטלו כמה דינים מדיני תורה"ק, (ביסוד הל' נדה וכתמים, בהל' טרפות, בהל' שבת ובהל' תולעים ועוד), הנוהגים בכל הדורות, היה לא תהיה. (ותמוה שבחיבורו ששלח אלי עתה, רוצה להעמיד בשי' מרן דשיעור הזית הוא כשיטתיה, וא"א לומר כן, אחר דלא חש מרן הש"ע לבאר כן בשום דוכתא והביא רק ב' הדעות כנ"ל).

ז. מ"ש להעיר עמש"כ דלהתוספות היתה בזה קבלה, וכ' דאין זה אלא שמחמת הסוגיות הכריעו כן. הנה הדבר מורם מעל כל ספק, שגם קודם לימוד סוגיא זו, היו נוהגים בשיעור כזית בקירוב בבתייהם של הקדושים בעלי התוספות, דרוב שיעורים בכזית, וא"א שהיו כסומין בארובא עד שעיינו הסוגיא וכתבו אשר כתבו, אלא דלא היו בקיאים בשיעור הזית בצמצום, וכדברי ראבי"ה ששלח אלי כת"ר במכתבו. ובתוס' כתבו השיעור המדויק לדעתם מתוך הסוגיות, אשר אף אם ידחה מי שיהיה דבריהם, מ"מ אי אפשר שיפריזו על המידות להגדיל הזית ה' פעמים מערך שיעורו האמיתי. וא"א שתתגלגל שגיאה גדולה כזו לבעלי התוספות. והאומר שטעו התוספות כ"כ, דומה לאומר שיטעו מלאכי השרת.

ח. ומה שהביא מדברי ב' תלמידי בעלי התוס', הרי לא נתקבלו דבריהם, ולכאנ' דברי תימה אמרו, דבזמן שא"י חרבה ושוממה, יביאו ראיה מא' ממניי הזיתים שמצאו בתוכה. ועכ"פ עצם הערתם ברורה ופשוטה, וא"א שלא עלתה בדעת שאר הקדמונים ועל צבאם מרן הב"י. לכן דבריהם לענין הלכה כמו שאינם, דהם הקשו מה שהקשה כת"ר, ולא ידעו התי' שידעו כל הפוסקים¹⁸.

לדעת הרמב"ם מיותר מעשר ראיות מהש"ס, ואילו את ראיית התוס' יש לדחות בלא דוחק, כמו שדחאוה הראשונים ז"ל (ולא מסברת הכרס שלנו). ועוד מראים שאף בבעלי התוס' יש פלוגתא בשיעורו, ושלא היה להם מסורת ברורה בשיעורו, ושלא ידעו באמת שהזית הבינוני של ארץ ישראל היה קטן, ועוד טענה אחרת על פי הרבה פוסקים (והרב זרע אמת ופתח הדביר מכללם) שסוברים שכל שיעורי הלכה למשה מסיני, נמסרו לשער כפי גודל הבינוני שבכל דור ודור, ולא אכפת לן כלל שהיה גדול יותר בזמן חז"ל. ומה קשר למחקר כאן נגד התוס'. הלוא אם היו כולם מודים לראיה שהביאו התוס' מהגמ' שהזית היה חצי ביצה, וכי המחקר היה מעלה ומוריד? הרי ודאי שלא.

18. עיקר ההוכחה מדברי תלמידי התוס' הללו בא לומר, דחזינן בבירור שמעולם לא חשבו התוס' שהתקטנו הזיתים (כמו שחשבו האחרונים הבאים אחריהם שרצו לתרץ את התוס' עם המציאות הסותרת) אלא חשבו שכן הוא באמת. גודל הזית גם בזמנם כחצי ביצה. ולכן כשעלו תלמידיהם לארץ ישראל תמיהו כשראו רק זיתים קטנים מאוד.

ט. מה שהק' מדברי מרן (בסי' שסח), בענין שי' כזית כד' הרמב"ם. הנה אחר שקבע מרן דברי התוס' על שלחנו, היא ראייה ליקרת דבריהם בעיניו¹⁹, אף שהיה במזרח, וראה הזיתים, ובודאי ידע מה שידענו אנו, ומה טענה היא שבהל' עירובין הביא ד' הרמב"ם, וכי באנו להכריע כאן בשיעור הזית, לא כתבתי אלא דשיעור חמישה או אפי' תשעה גרם הוא מופרז במיעוטו. ובלא"ה בסתירת דברי מרן כבר דנו הפוס', ואין לכפול הדברים. (והרי אילו היו כת"ר וההולכים בשיטתו כותבים הש"ע, ודאי לא היו קובעים ד' התוס' על שלחנו. א"ו דלא ס"ל למרן כוותיכו).

י. מה שדחה ראייתי מכריתות (יד). הנה כל העוסקים בשיעורים דיברו בזה²⁰, ואף אם נאמר כהפר"ח, אין לומר²¹ דאיכא נמי עשרה או שמונה זיתים והש"ס נקט שנים, משא"כ אי איכא ג' זיתים, דכה"ג אשכחן טובא, ב' וה"ה ג'. ועכ"פ ראייה מכרעת לדברי, ליתא.

יא. ובדין המנחות. הנה קושיית הגר"א יש ליישבה. ואף לשאר פי' ברש"י, האיכא שמן במנחה, ואפי' יקפלנה כדכ' כבודו, לא יגיע לעולם לשיעור זית הקטן שכבודו חפץ לשער, והלא זהו עיקר המכוון בדברי, לדחות דברי מע"כ הרוצה לשנות לגמרי שיעור הזית. ומ"ש דיכול לפותתה עוד ועוד עד שיעור כזית, אין כן לפירש"י²², וגם הרמב"ם בפ' המשניות²³ פי' כפירש"י הנז', שלא היה פותתה אלא ב' פעמים, ומנחת

ואף תלמידי מהרי"ל באו ושאלו את פיו ואמרו לו שר' שמשון כתב להם שהיה בארץ ישראל וראה שהזיתים קטנים מאוד. והוא השיב לעומתם שראה זית גדול כביצה וכנראה שהזיתים שראה ר' שמשון הם זיתי כבש ולא שמן, ע"כ. הרי להדיא שחשבו בעלי התוס' ותלמידיהם שהזית הבינוני הוא באמת חצי ביצה גם בזמנם, ומעולם לא חשבו כמו שתירצו האחרונים (מהרש"ל ודעימיה) שהזית נתקטן. וממילא כבר אין אנו מחוייבים לתרץ דברי התוס' בתירוצו שהם עצמם לא סברו כן, והבן.

19. עיין במתן ובעיון, מה שכתבנו באריכות במאמר א ענף ד בדעת השו"ע ותבין.

20. אני הקטן לא מצאתי שום ראשון או אחרון קדמון (מלבד קצת אחרוני זמננו) שהביא ראייה מדברי הגמ' בכריתות שם בעניין הככותבת. וכולם רק הביאו את ראיית התוס' בלבד מבית הבליעה הנזכר בכריתות שם וביומא. וזהו עד לדברינו, שהבינו כהפר"ח שבאמת אין משם ראייה כלל ולכן לא העלוה על שולחנו, אע"פ שחטרו להביא ראייה מהסוגיא בכריתות שם.

21. ואנא אמינא, הלואי וכל התירוצים והדחיות שיש בדברי הראשונים והפוסקים לאלפים ולרבבות, היו דחוקים רק כמו הדוחק הזה שיש בדחיית ראייה זו שלפנינו.

22. למה החליט שאין כן לפירש"י, אתמהא. הרי הגר"א והתפארת ישראל כתבו כן על פירש"י, שימשיך לפתות עד שיעור כזית.

23. במחילה, אינו נכון, וכמו שכתבתי במכתבי הקודם שהרמב"ם בפירוש המשנה היתה לו גרסא אחרת במשנה ופירוש אחר. ובדבריו במשנה תורה ג"כ הפירוש אחר מהבנת כת"ר, כמו שכתבתי לעיל במכתבי

כהן משיח לא היה פותתה אלא פעם אחת, וכמו שכתב (בפי"ג מהל' מעה"ק) בדבריו שגם כת"ר ציין אליהם, ואם איתא כדברי כת"ר, שלד' הר"מ חוזר וכופל לעולם עד שיהיה בו שיעור כזית, א"כ לא היה לו לחלק ולומר דבמנחת כהן אינו כופל אלא פ"א, אלא הול"ל דבין במנחת כהן בין במנחת ישראל, כופל לעולם עד שישאר כזית בכל חלק, ואיזה חילוק נמצא בין מנחת ישראל למנחת כהן שבזה כופל פ"א ובזה ב"פ.

ומ"ש דמחשבים עפ"י נפח, הוא פשוט, אבל בקירוב הן דומין זל"ז²⁴, ולכן כתבתי בכ"ף הדמיון. כמאה וס' גרם.

יא. ולענין הראיה מברכות (מו.). מ"ש דאין זה מרבינו יונה, הוא נכון ושגיתי בזה. ומ"ש דיש לחלק דמה שאמרו בירו' כזית אינו נוגע לאורחים²⁵ אלא אין בבציעת הפת לעצמו, הרי לענין דינא חד טעמא הוא, דבין לדידיה ובין לאורחים יש לבצוע בעין יפה, וע"ז אמרו בירו' דצריך כזית. ואם לגביה דידיה ודאי צריך עין יפה כמו שהיא הלכה פסוקה בש"ע דיבצע בעין יפה, כל שכן שכן יעשה לאורחים, וא"כ אחר שכבודו הודה דשיעור זית דיליה ודאי אינו עין יפה, אימתי יבצע בשיעור כזית, אתמהא.

יב. בענין שיעור דם קרוש²⁶. הנה עיננו הרואות שאין הדם היבש מועט כ"כ מן הלח. וכן ראיתי מזמן בירחון אור תורה, שכתבו דשיעור חלק היבש בדם הוא כעשרים אחוז, ועשו כן עפ"י חשבונות ומדידות. וכ"ש דדם שנקרש אין הכוונה שנתייבש, אלא דנקרש מעט כשאר דברים הקרושים הבאים בש"ס.

הקודם, עיין היטב שם.

24. אינן קרובים בנידונינו זה לזה, שהרי שיעור נפח קמח היבש הוא יתר שליש מנפח הלח, וא"כ אין זה 160 סמ"ק כשיעור המשקל, אלא 240 סמ"ק. וזה באמת מה שגורם לקושיית הגר"א להיות קושיית ברזל, שאם יעשה ל 240 סמ"ק פתיתה לד' חלקים בלבד בוודאי יצא כל פתית יותר מכביצה בנפח, כי כל חלה היא ד' ביצים ושלש וכשתחלקה לד' חלקים בלבד הרי כל חלק יותר מכביצה (60 סמ"ק) ולא פתיתין כזית כלל. ומה יש ליישב? אנכי לא ידעתי.

25. במחילה אני לא חילקתי בין בציעה לאורחים לבציעה לעצמו, אלא כתבתי שאין דברי הירושלמי מדברים על שיעור בציעת "עין יפה" שהוא הלכות דרך ארץ, אלא מיירי משיעור בציעה הראוי לברכה מדינא וכן פירשו הראשונים שהבאתי לעיל, ולכן אין שום ראיה מהירושלמי הלזה ששיעור כזית יש בו עין יפה, דלעולם שיעור כזית קטן כמות שהוא היום ואין בו עין יפה, אלא שהוא שיעור בציעה מעיקר הדין הראוי לברכה" ורק מהלכות ד"א יש לו לבצוע יותר מכזית בעין יפה.

26. עיין מה שכתבתי במאמר א ענף ז עמוד קטז.

קיצור הדברים, דעלינו ללכת בדרכי הפוסקים בין להחמיר בין להקל, דבלי ספק לא נעלם מעיניהם שינוי גודל הזיתים שהכל רואים בעיניהם, וכל הראיות בזה לא נאמרו אלא לחזק הדבר, ובאמת דיש עוד ראיות בזה מן הש"ס, אך די במש"כ, ואין צריך להאריך עוד.

עד כאן באו דברינו, ויבואו החכמים ויכריעו בין שנינו, כי לא אמרתי קבלו דעתי. והי"ת יאיר עינינו בתורתו אמן.

אגרת הזית - מאמר סיכום

דו שיח בין פרי הזית לר' ישראל

הזית: ר' ישראל, כמה הוא שיעור כזית?

ר' ישראל: ידוע ששיעור כחצי ביצה, ולפי הגר"ח נאה זה כעשרים ושבע גרם ולפי הצל"ח והחזו"א כחמישים גרם. ולדעת הרמב"ם כשליש ביצה דהיינו כ-18 גרם (עי' כל השיטות במשנ"ב תפז סק"א).

אבל אני, הזית הבינוני, כזה קטן, רק כחמשה גרם, ולכל היותר כשבעה גרם. ומסופר בגמ' (ברכות לח סוף ע"ב) שר' יוחנן אכל 'זית מליח אחד' ובירך ברכה אחרונה. והגמ' מביאה שם משנה מפורשת שאומרת ששיעור כזית הוא כמו גודל של זית בינוני שנקרא "זית אגורי". והיום ברור¹ שגודלי כחמשה סמ"ק² ולכל היותר שבעה סמ"ק בלבד.

1. ארבעה סימנים נתנו לנו חז"ל כדי שנדע מיהו הזית שיש לשער בו: (א) בינוני. במשנה כלים (יז, ח) (ב) שמו האמיתי הוא "סמרוסי". כמבואר בגמ' ברכות (לט, ג) מכונה בשם "זית אגורי" על שם ששמנו אגור בתוכו ופי' הירושלמי ביכורים (פ"א ה"ג) שכל הזיתים שיוורדים עליהם גשמים מאבדים שמנם ואילו הזית הזה לא מאבד את שמנו. (ד) הוא הזית שמן המובחר ורק ממנו מביאים ביכורים עי' במשנה מסכת ביכורים (פ"א מ"ג) ע"פ המפרשים שם בשם הירושלמי.

והנה ע"פ נתוני משרד החקלאות בארץ ובעולם יודעים אנו בבירור שכל הסימנים הנ"ל מתאימים בדיוק לזית מזון הסורי שמצוי מאוד בארץ ישראל. (א) הוא באמת הזית הבינוני מכלל הזנים ("בשדה בעל" בלי השקית אדם גודלו 3-5 סמ"ק ובשדה השלחין המטופלת בהשקיה מגיע גודלו ל 7.5 סמ"ק. אם נתייחס רק לזנים הגדלים בארץ ישראל אזי הבינוני יהיה 5 סמ"ק שהוא גם הבינוני בון הסורי עצמו. ואם נתייחס לזיתים שבכל העולם יהיה הבינוני 7 סמ"ק). (ב) שמו בחז"ל "סמרוסי" או בירושלמי "אוורוסי" דומה מאוד לשמו היום "סורי". (ג) הסימן המובהק שנתן לנו הירושלמי תואם במדויק רק לזית הסורי. כי כל הזנים האחרים צריכים למסוק אותם בזמן מסוים כדי להוציא מהם שמן, ואם משהים אותם על העץ הם מאבדים את שמנם, אבל הזן הסורי חביב על מייצרי השמן כי הוא "לא מאבד את שמנו" ומתי שנוח להם לעסוק במסיק עוסקים בו. (ד) הזית הסורי מכיל את כמות השמן הגדולה ביותר משאר הזנים האחרים ויש בו 40% שמן מבשר הפרי משא"כ בזני השמן האחרים שיש לכל היותר 33% שמן. וא"כ הוא הזית שנשתבחה בו א"י וקראתו "ארץ זית שמן".

2. סמ"ק היא מידת נפח (גודל) ולא מידת משקל (כובד) לדוגמא אבן אחת ממשחק הילדים "חמש אבנים" וגודל 1 סמ"ק. אבל במשקל הדבר יהיה תלוי אם היא אבן מברזל או מעץ. פקק בקבוק קוקה קולה נפחו 9.4 סמ"ק. פקק בקבוק משקה ספרינג ותפוזינה הוא כ-14 סמ"ק. קופסת גפרורים בימינו (קטנה מעט מפעם) היא 23 סמ"ק. וכל המידות ושיעורי חכמים אינם במשקל אלא בנפח. ורק הפוסקים מדדו ובדקו את היחס

כן, פעם היית גדול, היום אתה כזה קטן!

באמת?! מי אמר שפעם הייתי גדול?

כן כתוב בשולחן ערוך סי' תפו שיש אומרים שהיית בגודל חצי ביצה. וכתבו מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ג סוף סי' פח) והט"ז יו"ד (מד, יב) שהתקטנת.

מעניין, כל הפירות בעולם נשארו גדולים כמו פעם³ (ולחזו"א התקטנו רק בחצי) ורק אני

בין הנפח והמשקל בכל מיני סוגי אוכלין ומשקין ותרגמו לעם את השיעור במשקל כיון שיותר קל לשער במשקל מאשר בנפח וכמו שכ' הרב המגיד עירובין (א, יב).

3. הנה הארכנו במאמר א' ענף א' להראות בעליל שכל השיעורים שנתן הרמב"ם שאנו הולכים בעקבותיו, הכל מתאים עם המציאות היום: ביצה בינונית 18 דרהם שהם 51 מס"ק מתאים עם הביצים הבנוניות היום בפרט בביצים אורגניות. ג' גרוגרות (תאנים יבשות) כגודל ביצה (גודל של תאנה מיובשת בינונית היא מעט יותר מגודל פקק של בקבוק משקה 'ספרינג ותפוזינה' שהנפח שלהם כ-14 סמ"ק שהיא שליש ביצה) 64 גרעיני שעורה בינוניות משקלם כמטבע דרהם אחד שהוא 2.83 גרם. ככותבת הגסה שהיא מעט פחות מכביצה ללא קליפתה מתאים עם התמר הגדול בארץ שהוא כעשר ס"מ כארבעים סמ"ק. שלשה גרעיני תמר העומדים זה בצד זה שוים לקוטר מטבע "סלע נירונית" שמצוי בידינו לרוב בהרבה מוזיאונים בארץ ובעולם, כמו כן הראנו ששאר המינים לא השתנו כגון הרימון, הענב והפול והעדשה. וכן האמה והאצבע, אע"פ שיש מחלוקת בשיעורם מ"מ לכו"ע לא התקטנו. וא"כ למה לנו לומר שדוקא הזית יוצא דופן מכל המינים שהיה לרמב"ם, ולומר שהיה יותר גדול ממה שיש לנו? הרי כל המינים שהרמב"ם מזכיר תואמים למידות שלנו בדיוק, וכבר כתבו כן בתשובות הגאונים "שיש לכל אחד לשער לפי ראות עיניו מהו הזית והגרוגרת והביצה הבינונית ולא לומר שנשתנו" כמבואר בתשובות הגאונים הרכבי (זכרון לראשונים סי' רסח) וכן בתשובות הגאונים בספר האשכול (אלבק, הלכות חלה דף קכה עמוד ב) בשאלה לרב שרירא והובאה תשובה זו בקצרה גם באורחות חיים (הל' מאכלות אסורות סי' כה אות ו' ד"ה הארבעה עשר) ובעוד תשובה אחרת שהובאה בס' האשכול (אלבק הלכות חלה דף קכח עמוד א) ונמצאת גם בתשובות הגאונים (מוסאפיה (ליק) סימן צה) וכן בתשובות הגאונים "שערי תשובה" (סימן מז) בתשובה מרב האי גאון. כולם פה אחד מורים שיש לשער את כל השיעורים לפי הביצים והפירות המצויים ביד כל אדם ואדם וישער בהם לפי דעתו מי היא הבינונית ואין לומר שנשתנו. וכן עינינו הראות היום שלא נשתנו וכנ"ל.

ואם ישאלך אדם חכם לאמר: שהרי בוודאי השתנו גודלם של הפירות וגודלם של האנשים מזמן מתן תורה ומזמן חז"ל לזמנינו היום. שהרי התורה מעידה (במדבר יג כג) על פירות המרגלים שהיו גדולים ביותר וכן מהגמ' בסוף כתובות (קיא: וק"ב). מהחרדל והכרוב והאפרסק והענבים שהיו גדולים מאוד. ומגמ' תענית (כג). שבזמן שמעון בן שטח נעשו חטין ככליות ושעורים כגרעיני זיתים (ובר"ח גרס: כזיתים) ועדשים כדינרי זהב. ומירושלמי (פאה פ"ז ה"ג) שמסופר שם על פירות גדולים ביותר. וכן מגודל האנשים שמוזכר בחז"ל שהיו פעם גדולים מאוד כמבואר בב"ב (עג:). גבי מתי מדבר וכן בשבת (צב). לגבי גובהם של משה והלויים. וכן בכורות (מד). וא"כ מוכח להדיא שנתקטנו האנשים והפירות, וא"כ מה תמיהתנו על הזית?

אף אתה אמור לו, שאם נמסר למשה מסיני לדון על פי גודלם של הפירות והאנשים הגדולים הנ"ל, ויש לשער את שיעורי התורה כמו הפירות והאנשים המוזכרים במרגלים ובדברי חז"ל הנ"ל, הרי שא"כ גם גודל

התקטנתי פי חמש מגודלי? כנראה יש לשו"ע מקור מוכרח מאוד לזה. מה הוא?
המקור הוא מהתוס' (חולין קג: עירובין פ: וביומא פ.) שהביאו ראיה חזקה מהגמ' לכך⁴.

ויש עוד ראיות מהגמרא שפעם הייתי גדול?

לא. אין אפילו רמז ראיה לכך בשום מקום.

ושאר הראשונים הסכימו עם הראיה היחידה של התוס'?

האמת, שלפי ר"ת בתוס' ביומא פ: ותוס' רי"ד שם וכן לפי תוס' ישנים בכריתות יד. והמרדכי בסוף פסחים, אין שום ראיה מהגמ' שפעם הייתי גדול. אלא אפשר בהחלט לומר שגם פעם הייתי קטן⁵.

זית כחצי ביצה אינו נכון כי בוודאי היה יותר גדול בזמן המרגלים שהוא זמן מתן תורה מסיני, וגודל השעורה שבה מדדו כל הגאונים והרמב"ם אינו נכון וגודל הגרוגרת והביצים שמדדו בהם כל הראשונים אינו נכון, שהרי מתבאר בדברי חז"ל הנ"ל שהיו גדולים הרבה יותר. וכן יש לתמוה על הגמ' בברכות (לח:) במעשה של ר' יוחנן שאכל זית אחד ובירך עליו ברכה אחרונה ודנו בזה ר' ירמיה ור' זירא, הרי בזמנם בוודאי כבר התקטנו הזיתים שהיה הרבה אחרי חורבן הבית. וכן שיעור עצם כשעורה ושרץ כעדשה שנכתב בש"ס וברמב"ם בסתם, אם היה ידוע להם שהיה בו שינוי, א"כ חז"ל והגאונים והרמב"ם היו צריכים לתת לנו בקבלה את שיעורם המדויק של כל המינים שהיו בזמן מתן תורה כדי שנדע לשער שיעורי תורה בכל הדורות. והיאך יתכן שחז"ל והראשונים שידעו על התקטנות המינים שמוזכרת בחז"ל במפורש, ואעפ"כ לא רמזו לנו בשום מקום שיש שינוי בשיעורים אלא המשיכו וכתבו בסתמא: כזית כביצה כשעורה וכעדשה וכגורגרת וכו' הרי היו צריכים למסור לנו בקבלה את המידה המדויקת שהייתה בזמן מתן תורה?

וכבר כתבו האחרונים שחייבים לומר אחד משני אופנים. (א) הגר"ח נאה זצ"ל כתב ליישב שרוב הפירות היו באותו גודל כמו בימינו ולא התקטנו, וכל הסיפורים על פירות ואנשים גדולים היה זה רק במקצת מן הפירות והאנשים ובמקומות מסויימים ולכן גם עוררו התפעלות, כי רוב היבול היה גודלו קטן כגודל פירות בזמנינו ולא היה שום שינוי כמו שכתבו הגאונים להדיא, וכמו שכתבנו לעיל שכל שיעורי הרמב"ם מתאימים לשיעורים שלנו בדיוק. (ב) או שנאמר (וכ"כ הרבה מגדולי האחרונים) שאע"פ שיש התקטנות בכל דור ודור מ"מ י"ל שכך נמסר מסיני: שיש לשער בכל דור ודור לפי הגודל הבינוני של הזית המצוי והגרוגרת המצויה והאגודל המצוי והשעורה והעדשה שלנו בלי להתחשב כלל מה היה גודלם פעם.

4. הראיה שבכריתות יד. אמרו שבית הבליעה לא מחזיק יותר מב' זיתים. ואילו הגמ' ביומא פ. אומרת שבית הבליעה לא מחזיק יותר מביצת תרנגולת. הרי לך ששיעור ב' זיתים שווים לביצה אחת.

5. לפני שאביא את חילוקי הראשונים הנ"ל כדי לדחות את ראיית התוס', חובה לדעת שני דברים חשובים: (א) שהביצה המוזכרת בגמ' יומא פ. היא ביצה "בלי קליפתה" כמבואר להדיא בעירובין פג. וברמב"ם (פ"ד ה"א מטומאת אוכלין) ולרוב ככל הפוסקים מורידים רבע מהביצה (במקום 51 סמ"ק 38 סמ"ק) ולפי המציאות בימינו מורידים עשירית (כי חוץ מהקליפה ישנו גם אויר בצד הרחב של הביצה כידוע. וא"כ ביצה בלי קליפתה היא לכל היותר 46 סמ"ק בלבד) (ב) צריך לדעת שאפשר לבאר בגמ' בכריתות שאמרה "שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים" שאין הכוונה

אם כן, אז אין הכרח שהתקטנת? ולמה לא חל עלי הכלל ההלכתי שישנו בכל התורה - שהולכים אחרי "חזקה דהשתא" לומר שלא נשתנו סדרי בראשית, בלי שיהיה הכרח גמור ומוחלט לכך? והחזקה אומרת שכגודלי עתה - כן היה מעולם! כיון שהראיה היחידה לכך נדחתה בלי דוחק. וזאת עוד מלבד הטענה שכל השיעורים האחרים לא התקטנו ולמה לומר שאני שונה מהם?

לכא' אתה צודק.

לב' זיתים דוקא ולא יותר, כי כתבו הראשונים (מאירי ותוס' ישנים ותוס' רי"ד ובמג"א סי' תפו ועוד) שהכוונה רק שאין יכול להחזיק ג' זיתים, אבל באמת יכול להחזיק קרוב לג' זיתים ולא רק ב' זיתים מצומצמים.

וממילא אם כזית הוא 5 סמ"ק הרי שלפי הגמ' בכריתות בית הבליעה יכול להחזיק כ 14 סמ"ק (ואם הוא 7 סמ"ק אזי יחזיק 20 סמ"ק). ואילו בגמ' יומא מבואר שיכול להחזיק 38 או לכל היותר 46 סמ"ק דהיינו הבדל של פי 3.3 בערך (ואם כזית 7 סמ"ק אז הוא הבדל של פי 2.3 לכל היותר). וזו הסתירה שעומדת כנגדנו מלומר שהזית בזמן חז"ל היה קטן כמו שלנו 5-7 סמ"ק.

ועתה נעבור לחילוקי הראשונים בין הסוגיות: ר"ת בקושייתו על הגמ' בעירובין, הוא זה שחידש את הראיה שהזית היה כחצי ביצה. אבל בתירוצו הוא חוזר בו ומחלק בין הסוגיות כמה חילוקים. אחד מהם הוא שיש הבדל בין דבר רך וקל לבליעה כי יותר נוח לו להיכנס בבית הבליעה, לבין מאכל עגול וקשה, שאינו נוח לבליעה. וכבר כ' הכנה ג' יו"ד (סי' סד הגה"ט אות כט) שלמסקנת ר"ת ע"כ הזית פחות משליש ביצה. ובמדרכי ובתוס' רי"ד מחלקים בין מי שינסה לבלוע כמה סוגי מאכלים שהם: א) שלמים ולא מרוסקים, ב) שהם ג' כזייתות מפורדים כל אחד לעצמו, ולא מאוחדים למאכל אחד שלם. שבוודאי יותר קל לבלוע מאכל מרוסק מאשר מאכל שלם, ובוודאי יותר נוח לבלוע מאכל מרוסק ומאוחד יחד מאשר כמה מינים מופרדין כל אחד לעצמו. ובתוס' ישנים (ע"פ ביאור האחרונים) חילקו שיש הבדל בין אדם שאוכל כדרך אכילה רגילה שלועס מעט ובולע מאכלו כדרך הבולעים שאינם דוחקים עצמם לבלוע הרבה, מאשר אדם שיאכל בצורה כזו שילעס הרבה וידחוק עצמו לבלוע הרבה כמה שיכול.

ומעתה דעת לנבון נקל, שאם נקבץ את כל חילוקי הראשונים הנ"ל, שהרי כולם נכונים במציאות, נוכל לומר שהביצה (בלי קליפתה) היא 46 סמ"ק והזית 5 סמ"ק. ואין ראייה מהגמ' כריתות ויומא. כי הגמ' בכריתות שאמרה שבית הבליעה לא מחזיק ג' זיתים אלא רק ב' זיתים (וא"כ אפשר שמחזיק קרוב לג' זיתים דהיינו 14 סמ"ק וכנ"ל), מדברת לגבי חיוב חטאת באדם שאוכל ובולע בבת אחת - בשר וחלב (בניקוד ציריה) ודם ובולעם שלמים ומפורדים זה מזה (שאם לא כן הרי איסורין מבטלים זה את זה ולא יתחייב חטאת כלל) או עם לעיסה מועטת כדרך האוכלים ובולע מעט כדרך הבולעים וגם לא דוחק עצמו לבלוע הרבה. ועל זה שיערו חכמים שבאכילת בשר וחלב ודם שאוכל בדרך אכילה רגילה שאינו מרוסק היטב ואינו מקובץ לאוכל אחיד וממילא אינו נוח כ"כ לבליעה וגם אינו דוחק עצמו לבלוע הרבה, לכן אינו יכול לבלוע ג' זיתים אלא רק 14 סמ"ק. אבל הגמ' יומא מדברת על סוג אוכל רך ביותר כגון ביצה רכה והאוכל מקובץ יחד ולא חלקים נפרדים ואדם לועסו היטב וגם דוחק את עצמו לבלוע כמה שיותר, ולכן יכול לבלוע נפח של כביצה בלי קליפתה שהיא לכל היותר 46 סמ"ק.

תגיד, יש ראיות אחרות מהש"ס כמה היה הגודל שלי בזמן חז"ל?

כן, יש יותר מעשר ראיות מחז"ל שגם פעם היית קטן בוודאי לא 27 גרם וגם לא 18 גרם, ויותר נראה שהיית קטן כמו היום.

נו, ודחו את הראיות?

חלקם אפשר לדחות בדוחק, וחלקם עדיין לא מצאו להם דחיה אפילו בדוחק, אבל בטח יש דחיות...

תגיד, חוץ מתוס' הרי היו עוד הרבה גאונים וראשונים, מה הם כתבו בענייני?

רוב ככל רבותינו הגאונים והראשונים (מלבד מקצת תלמידי בעלי התוס') לא כתבו עליך כלל, רק כתבו כל הזמן בפשטות "כזית" כאילו השיעור שלך ברור ופשוט "כמו הזית שגדל אצלם על העץ בגינה".

והם לא ידעו שפעם הייתי גדול? איך הם לא לימדו את זה את עם ישראל?

כנראה שהם חשבו שהיית תמיד קטן כמו היום. או שהם סברו שגם אם פעם היית גדול, מכל מקום השיעור של כזית הוא כמו גודל הזית הבינוני שבכל דור ודור ולא מתחשבים במה שהיה פעם.

זו באמת חקירה מעניינת. תגיד, האם יש פוסקים שדנו בחקירה זו: האם השיעורים שנמסרו הלכה למשה מסיני הם כפי גודלם בשעת מתן תורה דוקא, או שמא כוונת ההלכה לשער כפי הגודל שנמצא בכל דור ודור מבלי להתחשב מה היה פעם

כן, יש הרבה מגדולי האחרונים⁶ שכתבו שפשוט וברור מסברא שיש לשער כמו

6. ואמנם רובם לא דיברו על שיעור כזית, אלא על שיעורים אחרים כגון אצבע וכביצה וכדו', אבל היסוד הוא אחד כמובן. ואלו שמותם: יד יהודה (מא בקצר סק"ב), חתם סופר (או"ח סי' קכז ד"ה לכן נ"ל ועוד שם בסי' קפא) בית שלמה (דרימר, מסקאלא, ח"ב או"ח סי' קז). יד אליהו מלובלין (סי' כו ד"ה אך דס"ל), חסד לאברהם (תאומים קמא סי' יח ד"ה ולפענ"ד והלאה). משנת אברהם (פרייס. על הסמ"ג ל"ת קפא אות ד) מהר"ם שיק (חיו"ד סי' נז ד"ה אמנם אפילו והלאה). הגהות אמרי ברוך (תאומים, על הש"ך יו"ד סי' מד ס"ק יב), בית יצחק (שמעלקים, ח"ב חיו"ד סי' קלג), זרע אמת (יו"ד סי' צ) וכ' שם בחריפות רבה שכל מי שיש לו מוח בקדקדו יודה לזה, פתח הדביר (סס"י קצ קונט' כסא דחיי, ששנה ושילש וריבע יסוד זה בדף קצא ע"ג ובדף קצט ע"א ובדף רג ריש ע"א ובדף רז ע"ג וכן בתחילת דף רט ד"ה ומכאן תשובה - בשם ר' משה הכהן). וכן נראה בדעת כנסת הגדולה (יו"ד סי' מד ס"ק כט הגה"ט שיטה נו), מהרש"ם בדעת תורה (יו"ד מד סוף ס"ק יח), הגר"ח מוולוז'ין כפי שכ' בשמו בספר שערי רחמים (אות קסה בהגה) ובס' מנהגי הגר"ח (אות נא), אגרות משה (יו"ד חלק ג סימן סו), חזון איש (או"ח סי' לט סק"ו) ובאגרות החזו"א (ח"א מכתב קצד), הסטייפלר בס' שיעורין של תורה בסי' ט שכולו עוסק בחקירה זו. הגרש"ז אויירבך כפי שכתב בס' הידורי המדות (מרגולין בהסכמות עמו' 48 ובסוף פ"א עמו' 91), דברות יעקב (דהאן, ח"ב קונ' השיעורים פ"ו).

הגודל שבכל דור ולא להתחשב במה שהיה פעם, וגם הביאו ראיות לכך.

ומי חולק עליהם?

תראה, לא מצאתי מישוהו שחולק עליהם מפורש בטענות וראיות, חוץ מהגר"ח נאה זצ"ל שהביא כמה ראיות כנגד - שאפשר לדחותם. אבל מסתימת ושתיקת האחרונים וכן מדברי השולחן ערוך שהביא דעה זו ששיעור כזית הוא כחצי ביצה והרי הם בוודאי ראו זיתים, וא"כ זה סימן שהם סוברים שצריך ללכת לפי מה שהיה פעם ושהתקטנת כמו שכ' מהרש"ל.

טוב, מעניין אם הם היו דנים 'במפורש' בחקירה הזו, מה הם היו כותבים.

דרך אגב, התוס' ותלמידיהם, שכתבו שאני גדול כחצי ביצה, האם הם ידעו שאני במציאות כזה קטן? והאם הם כתבו את דבריהם על פי מסורת וקבלה שהייתה בידם מאבותיהם ורבותיהם שאני הייתי גדול כחצי ביצה?

ברור בלי ספק שלא הייתה להם מסורת וקבלה על גודלך, שהרי בתוס' יומא (פ.) נחלקו בזה ר"ת ור"י. ואדרבא ר"ת שהוא הראשון שהמציא את הראיה מהגמ' שהיית גדול כחצי ביצה, לבסוף חזר בו וסובר שאתה קטן משליש ביצה, ורק ר"י נשאר לסבור שאתה כחצי ביצה מכח הראיה. כמו כן תוס' רי"ד (יומא פ.) היה פשוט לו שאינך כחצי ביצה, ולכן הקשה סתירה בין הסוגיא בכריתות לסוגיא ביומא ולא אמר כמו ר"י שאתה חצי ביצה ואין סתירה. ועוד שהרי הראבי"ה אע"פ שבפסחים (סי' תקכה) כתב שאתה כחצי ביצה מכח הראיה של תוס', מ"מ הוא עצמו כותב במקום אחר (ברכות סימן קז) "שאיננו בקיאים בשיעור כזית".

ולעניין השאלה האם ידעו שהזיתים של ארץ ישראל קטנים הם, הנה ברור בלי ספק שגם אם בעלי התוס' ראו זיתים שהובאו לפניהם מארצות אחרות (כגון מדרום צרפת מהעיר פרובנס, כי במקום מושבם בצפון צרפת לא יכולים במציאות לגדול זיתים בגלל האקלים), וראו שהם קטנים, מ"מ תמיד היה להם לחשוש שמא אין זה הזית הבינוני האגורי שנשתבחה בו ארץ ישראל, ועדיין היה להם לחוש שמא אותו זית בינוני גדול הוא, מחמת הראיה שהביאו מהגמרא.

ובאמת היו שני חכמים מבעלי התוספות (רבינו שמשון ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג) שכאשר עלו לארץ ישראל וראו שם שהזיתים קטנים מאוד, חזרו בהם ואמרו שהזית אינו חצי ביצה. וכשספרו למהרי"ל שר' שמשון כתב שראה זיתים בא"י קטנים מאוד, טען להם שכנראה מה שראה ר' שמשון הם זיתים המיועדים

לכבישה שהם קטנים ולא זיתי שמן שהם גדולים (אולם אנו יודעים שבוודאי צדק ר' שמשון, כי רק הזיתים הקטנים מוציאים שמן ואילו הגדולים הולכים לכבישה בלבד). ומזה אנו לומדים: א) שלא היה להם מסורת וקבלה על שיעור כזית. ב) שלא היו מצויים זיתים ביניהם כלל ובוודאי לא זיתים מארץ ישראל. ג) שתמיד חששו שמא עדיין לא ראו את הזית האגורי של ארץ ישראל, והיו בטוחים בו שהוא גדול כמו שהוכיחו מהגמ'. ד) בוודאי לא סברו "שהתקטנו הזיתים" כמו שתירץ מהרש"ל אלא חשבו שגם בזמנם יש זיתים גדולים. (וממילא מסתבר שאילו היו יודעים את המציאות היו חוזרים בהם)

חוץ מזה יש גם ראיות מתוך דברי התוס' שהם לא ראו זיתים כלל, כי הם כתבו בפסחים (לו.) שאתה מתוק ולא מר, ורק העץ שלך מר, וגם את זה דייקו מלשון הפסוק ולא מהמציאות. ואנו יודעים שבמציאות אתה מר יותר מכל הפירות. ומהמכילתא במנחות (פו.) כתבו לפרש במשנה שמוסקים אותך ג' פעמים בשנה. ובמציאות מוסקים אותך רק פעם אחת בשנה ולא שלש. ולפעמים מוסקים אותך רק "פעם אחת בשנתיים" כי רק פעם בשנתיים אתה מוציא הרבה פירות ששווה לעסוק במסיק.

אבל באמת בוא לא נחרוג מהנושא עצמו, שהרי גם אם תוס' לא ראו זיתים, מ"מ הרי מהרש"ל והאחרונים כן ידעו שאתה קטן ואעפ"כ כתבו שהתקטנת מכח הראיה מהגמרא. וא"כ עיקר הנידון צריך להיות "האם יש הכרח מחז"ל לומר שהתקטנת" ואם יש הכרח כזה, ממילא כל הנידון "האם ידעו או לא ידעו לא רלוונטי".

תגיד, עד שהגיע השו"ע לסימן תפו, וכי הוא לא דן וכתב כמה הוא שיעור כזית? הרי עד סי' תפו שעוסק בהלכות פסח, היו הרבה פעמים שהשו"ע הזכיר "כזית" בפרט בהלכות ברכות, למשל בסוף סי' קפד (סעיף ו), ששם כתב עלי סעיף שלם ללמד "ששיעור חיוב ברכת המזון הוא למי שאוכל כזית פת". האם לא האריך שם בב"י לברר כמה הוא שיעורי, ולמה לא כתב בשו"ע שם שאני כחצי ביצה או שלישי? הרי זה הרבה יותר חשוב לדעת כמה שיעורי בהלכות ברכות המצויות יום יום מאשר במצוות אכילת מצה שהיא פעם בשנה.

באמת תמוה מאוד שהשו"ע בכל המקומות הזכיר אותך בפשטות "כזית" כאילו ברור וידוע כמה אתה. וגם בהלכות פסח הוא כתב רק "שיש אומרים" שכזית הוא כחצי ביצה ולא כתב זאת בסתם כדבר פשוט. וגם בב"י שם קיצר וכתב "שמשמע מהתוס' בחולין קג: שכזית כחצי ביצה ואפילו לא הזכיר את דברי

התוס' בעירובין וביומא שדבריהם מפורשים וברורים יותר. ויתרה מכך אף לא הזכיר שיש חולקים.

ובאמת שכחתי לומר לך שבשו"ע בהל' עירובין (בסי' שסח ס"ג וסי' תט ס"ז) ששם פסק כדעת הרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט), ושם מוכח במפורש שהוא לא סובר כדעת התוס', אלא סובר שהזית "יותר קטן משליש ביצה".

במילים אחרות אתה אומר שהשו"ע בעצמו סותר את דבריו מהלכות עירובין להלכות פסח.

כן, והפוסקים תירצו⁸ שבאמת מעיקר הדין השו"ע סובר כהרמב"ם שכזית "קטן יותר משליש ביצה". ורק לחומרא ציין לשיטת התוס' לחשוש לדבריהם. ולכן גם הביא את שיטתם בלשון "יש אומרים". (ישנו עוד תירוץ באחרונים⁹ לסתירה בשו"ע שלפיו שיעור כזית לכו"ע הוא 15 סמ"ק בלבד)

רגע רגע, אינני מבין דבר אחד: למה אמרת כמה פעמים שהרמב"ם סובר שאני "קטן" משליש ביצה. הרי כולם אומרים שלפי הרמב"ם כזית שליש ביצה. מה הרמב"ם לא כתב במפורש שאני שליש ביצה?

לא, הרמב"ם שם לא דיבר עליך בכלל, הוא דיבר רק על גרוגרות וביצים, אלא שמשם הוכיחו שאתה יותר קטן משליש ביצה¹⁰, ויש לנו חוסר ידיעה בדעת הרמב"ם והשו"ע בכמה בדיוק "יותר קטן". כי הרמב"ם לא ביאר כמה הוא שיעור

7. שם כתב הרמב"ם שגרוגרת (תאנה מיובשת) גדולה כשליש ביצה. ומזה הוכיחו הפוסקים שבוודאי זית קטן משליש ביצה שהרי הזית קטן מהגרוגרת כדמוכח בגמ' שבת צא. אלא שלא ידוע לנו בכמה קטן הזית מהגרוגרת.

8. כן כ' ר' ישמעאל הכהן בעל שו"ת זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) וז"ל ואפשר דהיינו טעמא דכ' מרן (בסי' תפו לענין אכילת כזית מצה) דין זה בשם י"א לפי שליבו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים כנ"ל. ולא כתב דעת זה אלא להודיע דטוב לחוש גם לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה, עכ"ל. והובאו דבריו בהסכמה בשו"ת ויאמר יצחק (ואליד, או"ח סי' ח) וכ"כ בשו"ת יד אליהו (לובלין סי' כו ד"ה היוצא לנו). והובאו בשו"ת חזו"ע סס"י כח בהערה. וכ"כ בספר כסא אליהו (ישראל, סי' תפו) ועוד.

9. הגר"א (סי' תפו) ותוספת שבת (סי' שסח סק"ו) ונוב"י (קמא או"ח סי' לח ד"ה ועוד נ"ל דלדינא) ועוד. והוא מבוסס על ג' הנחות שצריך להסכים עימם. ובאמת נראה שהשו"ע לא סבר כן. ולכן נראה יותר נכון בדעת השו"ע עצמו כהתירוץ של הרב זרע אמת.

10. כי זה ברור בגמ' שבת צא. שגרוגרת יותר גדולה מזית. וממילא כיון שכותבים הרמב"ם והשו"ע שג' גרוגרות גודלם כביצה, וא"כ גרוגרת היא שליש ביצה, הרי שעל כורחך שכזית הוא פחות משליש ביצה. אבל מעולם לא התייחס הרמב"ם לשיעור כזית לגלות לנו כמה הוא, ואפילו לא ברמז.

כזית בשום מקום בספריו רק כתב מילה אחת בלבד: "כזית" כאילו שיעורו ידוע ומפורסם ואינו צריך לימוד לבאר כמה שיעורו.

נו, אז כנראה שכוונתו כמו הזית שצמח אצלם בגינה, וכמו היום - קטן הרבה יותר משליש ביצה, כעשירית ביצה בלבד.

כן כנראה, אבל הפוסקים כתבו שלפי הרמב"ם כזית הוא קרוב לשליש ביצה.

נו, ולמה באמת הם כתבו כך? הרי הרמב"ם לא נתן עלי שום שיעור 'מפורש' בשום מקום, אלא רק כתב כל הזמן "כזית" ובוודאי כוונתו לזית שצמח אצלם בגינה, כי אם היה לו שיעור אחר היה צריך לכותבו לכלל ישראל.

האחרונים כתבו במפורש שזהו "מחוסר ידיעה"¹¹ כמה בדיוק הזית קטן משליש ביצה ולכן הם כתבו את השיעור הכי גדול שיכול להיות לך לדעת הרמב"ם

מה? לפי דבריו אני מבין שלא הביאו שום ראיה מהו ההפרש בין הזית לגרוגרת?

נכון! הפוסקים לא הביאו שום ראיה על כך ולכן החמירו לשיטת הרמב"ם עד שליש ביצה, כדי להיות בטוחים להגיע לשיעור כזית, אע"פ שכולם מודים שלפי הרמב"ם הזית קטן משליש ביצה.

נו, ואולי תחפש ראיה לכך, מה ההפרש בין הזית לגרוגרת?

ישנה באמת ראיה אחת חזקה שמוכיחה שהזית בוודאי קטן מחצי גרוגרת. וזאת מהגמרא שבת (צא.) ששם הגמ' אומרת שיתכן לטעות ולפרש מה שכתוב

11. וכמבואר בדברי הרב זרע אמת בספרו שבח פסח (מוציא מצה סוף אות ח דף ז ע"א) שאחר שכתב שמעיקר הדין יש לתפוס כדעת הרמב"ם ושכן הוא דעת השו"ע, הוסיף וכו' וז"ל וא"כ נפק"מ לע"ד דבמקום צער כגון מי שחולה קצת או דחליש ליביה יש לסמוך על דברי כל הפוסקים הנ"ל דסגי בשליש ביצה. אבל לפחות מהאי שיעורא אי אפשר, דאע"ג דלפי שיטה זו הזית הוא פחות מעט משליש ביצה, דהא י"ח גרוגרות הוו ו' ביצים והגרוגרת הוא גדול מכזית, מכל מקום החילוק שבין שיעור גרוגרת לשיעור כזית לא ידעינן כמה הוא על כן אי אפשר לפחות משיעור שליש ביצה, עכ"ל. (אלא שדבריו צע"ג מאוד על פי מה שכתב בחריפות בשו"ת שלו סי' צ שבכל השיעורים יש ללכת רק לפי הגדול הבינוני שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה פעם. א"כ למה כאן בשיעור כזית לא נאמר כן, הרי באטליה גדלו זיתים. ואולי חשש שבא"י הזיתים גדולים יותר, וצ"ע) גם הגר"ח נאה בס' שיעורי תורה (סי' ב אות ד עמ' קכט) כ' וז"ל דעת הרמב"ם דזית פחות משליש ביצה, וכמה שיעורו בצמצום בלתי ידוע, ואין זה מפורש ברמב"ם וכו', עכ"ל. (וגם עליו יש לתמוה מאחר שהוא סובר שלא נתקטנו שום שיעורים שנתן הרמב"ם מזמנו לזמנינו א"כ מאי שנא הזית, לומר שהוא כן נתקטן והיה לרמב"ם זית גדול יותר משלנו?) וכן מדויק היטב בדברי שו"ע הרב רבינו זלמן סי' תפו שכתב שיש להחמיר ולהקפיד שמי שלא אוכל כחצי ביצה אזי יאכל "הרבה פחות" משליש ביצה לחשוש לשיטת הרמב"ם. וזאת משום חוסר הידיעה כמה פחות הוא משליש ביצה, וזה פשוט.

במשנה "כל שהוא" שהכוונה לשיעור כזית כי כלפי שיעור גרוגרת יש מקום לקרוא לזית בגדר "כל שהוא". והרי כל בר דעת מבין שלא שייך לקרוא לזית "כל שהוא" כלפי הגרוגרת אם הוא קרוב אליה, שהרי זה דומה לאדם שיאמר לחבירו: אל תשים מאה גרם סוכר בעיסה, תשים רק כל שהוא. האם יתכן שיטעה חבירו לבאר שכוונתו לתת תשעים גרם באומרו "כל שהוא ולא מאה", היתכן כדבר הזה? וא"כ בוודאי חייב להיות שהזית אינו קרוב לגרוגרת כלל, אלא קטן לפחות בחצי מהגרוגרת, וכן מבואר כיוצא בזה בביאור הלכה בתחילת סי' יב לגבי שיעור כדי עניבה בחוטי הציצית, עיי"ש.

אם כן היום אין חוסר ידיעה כזו, וכולם יודעים שאני -הזית הבינוני - קטן כעשירית ביצה ויותר (7-5 סמ"ק) וא"כ זוהי דעת הרמב"ם וכל הראשונים. וזה גם מסתדר נפלא עם הראיה שהבאת מהגמרא שהזית הוא פחות מחצי גרוגרת, כי אם הגרוגרת היא שליש ביצה (17 סמ"ק) והזית הוא עשירית או שביעית ביצה (7-5 סמ"ק), אז מובן שאפשר לטעות ולקרוא לזית בגדר כל שהוא כלפי השיעור הגדול של הגרוגרת.

נכון, כך נראה באמת לומר בדעת הרמב"ם וכל הראשונים שסתמו דבריהם והשו"ע מעיקר הדין.

האם יש עוד ראשונים שפסקו כמו הרמב"ם והשו"ע שהגרוגרת היא שליש ביצה, וממילא מוכח שאני קטן משליש ולא כתוס' שסברו שאני כחצי ביצה?

כן, כך פסקו גם הגאונים והרי"ף והרא"ש והרשב"א והריטב"א ורבינו ירוחם והרב המגיד והאו"ז, וכולם יסברו שאתה קטן משליש ביצה.

תגיד, לא בדקו אם יש עוד ראיות "מפורשות" מתוך דברי שאר הגאונים והראשונים כמה הוא שיעור כזית?

האמת ששאלו את הגאונים (הרכבי סי' רסח) כמה זה שיעור כזית, והם השיבו בתמיה "וכי צריך לתת שיעור לשיעור? שהרי השיעור הוא "כמו זית" ולא צריך לתת לו שיעור אחר במשקל, וגם לא צריך ללמוד שיעור ממישהו אחר, אלא כל אחד יראה בעצמו מהו הזית הבינוני שמכיר וישער על פיו. וכך מתבאר מפורש בעוד כמה מתשובות הגאונים¹² ששיעור כזית הוא כפשוטו ממש כגודל הזית הבינוני המצוי לאדם וכתבו "שאין לומר שהשתנו הפירות והביצים". וכבר אמרתי לך שגם שאר הראשונים לא נתנו שום שיעור מדויק. אבל באמת

12. ציינו את מקומם לעיל בהערה 3

מדברי הראשונים "בדרך אגב" מוכח שסוברים שכזית אינו חצי ביצה. למשל מהרשב"א מוכח שאתה קטן מרבע ביצה (ולא מבואר במפורש בכמה קטן). ומהריטב"א משמע שאתה קטן משישית ביצה. ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג כ' שראה בארץ ישראל ובירושלים שאפילו שישה זיתים אינם מגיעים לביצה אחת, ותי' עפ"ז את קושית המרדכי. ומרבינו גרשום מוכח שאתה פחות משליש ביצה. וכן מוכח מרש"י (פסחים לב: ד"ה דאית בה. ע"פ הגמ' עירובין פב: במשנה).

א"כ אמור לי בבקשה מי הם הראשונים שכתבו כהתוס' שכזית הוא כחצי ביצה? ומהם הראיות שהביאו לכך?

הם מועטים מאוד וכולם מבעלי התוס' ותלמידיהם (מלבד המאירי). ואלו הם: הראב"ה (פסחים סי' תקכה) אבל הוא עצמו כותב במקום אחר (ברכות סימן קז) "שאין אנו בקיאים בשיעור כזית". האגודה (סי' פו) בשם ר"י¹³. ומהר"י וויל (סי' קצג) בשם האגודה בשם ר"י. ומהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות לג בהוספה שבשינויי נוסחאות בהוצאת מכון ירושלים), שחשב (בטעות) שהזית בזמנו באמת גדול הוא, וכמו שהשיב לתלמידיו במפורש כשהעירו לו שר' שמשון ראה זיתים קטנים בארץ ישראל, ואמר להם שר' שמשון טעה וכנראה שראה זיתי כבש ולא זיתי שמן (השערה הפוכה מהמציאות כי זיתים קטנים בלבד יש להם שמן, ואילו הגדולים הולכים רק לכבישה מחוסר שמן. ובוודאי שר' שמשון צדק). המאירי כ' קרוב לדברי התוס': שאין ג' זיתים בביצה. וכ"כ תוס' ר"פ ותוס' ישנים בשם ריב"א. וכולם הביאו "רק ראה אחת בלבד לכך" והיא אותה הראיה ממש שהביאו התוס'. ומה שציינו האחרונים שגם המרדכי ותרומת הדשן והרא"ה סוברים כתוס' - באמת המעיין יראה שאינו מוכרח, כי מהמרדכי שם ע"פ תירוצו נדחית ראיית התוס'. ומתרומת הדשן והרא"ה אין שום הכרח כלל מה סוברים בנידון. נמצא ששיטת התוס' נאמרה מפני הראשונים מבעלי התוס' ותלמידיהם בלבד, שכנראה שלא ראו זיתים של ארץ ישראל כלל (גם המאירי היה בדרום צרפת, וכנראה שחשב שבארץ ישראל ישנם זיתים גדולים יותר שנשתבחה בהם א"י ולכן לא התייחס למה שראה) ואילו כל הראשונים האחרים שהיה מצוי במקומם זיתים, לא פירשו כלל מהו שיעור כזית כיוון שהבינו שהשיעור כפשוטו ממש כגודל זית בינוני הצומח בגינה של כל אחד ואחד.

13. כי באמת רק לפי תירוץ ר"י שבתוס' בעירובין פ. וביומא פ: יוצא שכזית חצי ביצה אבל לפי תי' ר"ת ביומא שם בוודאי כזית פחות משליש ביצה. ולכן דקדקו לכתוב כן בשם ר"י בלבד.

תגיד, מה אומרים חוקרי הטבע וההיסטוריה, אין להם ממצאים ארכיאולוגיים או עדויות מה היה גודל הזית פעם בזמן חז"ל?

כן, דוקא יש להם. הם מצאו בחפירות בעיר מצדה ובמערות מפלט במדבר יהודה מימי מרד בר כוכבא "כאלפיים גרעיני זיתים" וכולם כמו הגודל של הגרעינים בימינו. כמו כן ישנם עצי זית ישנים מאוד וגדולים מאוד עם נוף ענק ושהיקף הגזע שלהם הוא בין 5 ל 10 מטר ויותר, שהחוקרים אומרים שלפי הטבע הם בני 1500 שנה לכל הפחות, ומניבים פירות בגודל שווה לזית שלנו. ואומרים שעץ הזית בטבעו הוא אחד העצים הכי חזקים בעולם, וכמו כן נתגלו בערים הרומיות "פומפיי והרקולנאום" שבאיטליה שנחרבו כליל תחת לבה של הר געש בשנת 79 למניינם קרוב לחורבן בית שני, ונשתמרו שם אפילו פירות כבושים שלמים תודות לשכבת האפר שכיסתה את ההרים. ומצאו שם זיתים ממש בגודל הזיתים שלנו ומוצגים במוזיאון בנאפולי. ומאידיך אין שום תיעוד היסטורי אחר שמראה להיפך.

מסקנה

לפי דברך אני מבין ששיטת התוס' שחידשו שכזית הוא כחצי ביצה, הרי היא "כשיטה יחידאה", כי הגאונים בוודאי סוברים שיש לשער לפי גודל הזית היום וכתבו מפורש שאין לומר שנשתנה. וידוע דדבריהם דברי קבלה ומכריעים מאוד בהלכה. והראשונים חולקים על ראיית התוס' בפירוש, והתוס' עצמם כנראה שכלל לא ידעו את המציאות שאני קטן, ושאר הראשונים תלמידיהם שהלכו בעקבותיהם רק סמכו על הראיה האחת והיחידה שלהם מהגמ'. וראיה זו נידחת כבר מפי הראשונים בדחיה פשוטה בלי דוחק. ומאידיך ישנם יותר מעשר ראיות מהש"ס שהייתי קטן גם בזמנם כמו היום, והם ראיות חזקות שלחלקם עדיין לא מצאו שום דחיה אפילו בדוחק. וגם ראוי לחול עלי הכלל ההלכתי הפשוט "שהולכים בתר החזקה לומר שלא השתנה הטבע בלי הכרח גמור לכך". וגם ההסתברות אומרת שאם לא חל שינוי בפירות ודברים אחרים ועכ"פ בוודאי לא בעשרות ומאות אחוזים, א"כ למה לומר שדווקא אותי קילל כביכול הי"ת להקטיני ולהמעטני פי חמש מגודלי שהיה פעם? וגם החוקרים אומרים שמאז ומעולם הייתי קטן כמו היום. וגם אם ח"ו הי"ת הקטין דוקא אותי הרי אמרת שהרבה מגדולי האחרונים סוברים להלכה שיש לשער רק לפי הגודל הבינוני שבכל דור ודור ולא להתחשב במה שהיה פעם.

וא"כ למה אמרת לי בהתחלה ששיעור כזית הוא או 27 גרם אם חמישים או שמונה עשרה. הרי האמת שמעיקר הדין אני 5-7 סמ"ק, ורק לחוש לחומרא יש לאכול כחצי ביצה במצוות דאו' או כדי לברך ברכה אחרונה. אבל מי שלא יכול להדר, יכול גם לברך על השיעור הקטן הנ"ל כי אין כאן חשש ברכה לבטלה כלל לפי הנ"ל.

תשמע ידידי, זה המנהג בכל תפוצות ישראל כבר רבות בשנים, ועד שלא ישבו גדולי הדור על מדוכה זו ויאמרו את דעתם מי ישמע לך בכלל. כי עם ישראל נשמעים רק לגדולי הדור שיכולים לשנות את המנהג בזה. וכבר ידוע שאיסור חמור הוא להורות הוראה בפני רבו, רק כל הדבר הקשה יביאון אל השופט אשר יהיה בימים ההם, "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך" כתיב, אפילו על שמאל שהוא ימין. ולכן עניתי לך בהתחלה שכך הוא שיעור כזית. אבל באמת לענ"ד על פי כל הנ"ל אתה צודק, וצריך רק לקבל את ההסכמה מגדולי הדור לכך. ועל כל פנים בוודאי שלחומרא נתחיל לנהוג כן.

ומכאן קריאת חיבה לכם הת"ח די בכל אתר ואתר, הקטנים עם הגדולים: אנא ואנא עסקו בסוגיא זו והעלו בה דברים לבירור אמיתה של תורה. וכמו שאנו אומרים בכל יום - ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו... ונתן לנו "תורת אמת".

"תפארת בנים אבותם"

ברכות עד בלי די, ובלי גבול ושיעור

להורי היקרים והאהובים

אבי מורי הר"ר **משה ציון** שליט"א

ואימי מורתי **מזל** הי"ו

על כל הטוב אשר גמלוני מאז ועד עתה ברוחניות ובגשמיות

וגידלוני בין ברכי ת"ח בעידוד ואהבה גדולה

ובפרט על השתתפותם בתרומה נכבדה ביותר להוצאת הספר

"שלי ושלכם, שלהם היא"

הי"ת יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, מתוך בריאות איתנה,
ונחת ושלוח מכל יוצאי חלציהם, ויבורכו בכל הברכות הכתובות
בתורה, אמן.

לעילוי נשמת

סבי ר' גאולה נקי בן ג'והר ז"ל

וסבי ר' יחזקאל חזן בן נעימה ז"ל

וסבתי מלכה סלטנת בת דוולת ז"ל

ולהבדיל, לרפואת סבתי היקרה מרת יפה חזן בת מוזלי שתחי'

ברכות עד בלי די, ובלי גבול ושיעור

לחמי וחמותי היקרים והאהובים

הר"ר **אהרון אלרוב** שליט"א

וחמותי מרת **נינה** הי"ו

על כל הטוב אשר גמלוני מאז ועד עתה

ועל העידוד והתמיכה במאור פנים ובשפע רב

ובפרט על השתתפותם בתרומה נכבדה להוצאת הספר

הי"ת יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, מתוך בריאות איתנה, ונחת
ושלוח מכל יוצאי חלציהם, ויבורכו בכל הברכות הכתובות בתורה אמן.

ובכלל הברכה יבורך

האיש היקר והנעלה אוהב התורה ולומדיה

ר' **יוסף אלרוב** שליט"א

על תרומתו הנכבדה והחשובה להוצאת ספר זה

יהי רצון שיבורך בכל מילי דמיטב, ובבריאות איתנה לו ולכל ב"ב, וירוח
נחת מכל יוצאי חלציו, אמן.

הספר יוצא לעילוי נשמת

סבא ר' **חנניה בן מלכה** ז"ל

וסבתא **ברטה ביתיה בת חנה** ז"ל

והאח ר' **דוד בן ברטה ביתיה** ז"ל

וסבא ר' **אברהם אברהם בן אוג'ול** ז"ל

וסבתא **שושנה שורה בת ברכה** ז"ל

תנצב"ה

ברכה גדולה ונאמנה

לכל התורמים הנכבדים והחשובים שסייעו בהוצאת הספר,
איש איש בשמו יבורך בכל מילי דמיטב

לדודי היקר מוקיר רחים רבנן
הר"ר **אברהם בר כוכבא** הי"ו

לאחי היקרים והאהובים
על תרומתם הנכבדה והעידוד והתמיכה
ר' **יוסף חיים**. ר' **יוחאי מאיר**. ר' **שלמה נריה**.
ר' **נועם אלחנן**. ר' **נתנאל חי**.
גיסי היקר ר' **יהונתן נקי** הי"ו
יה"ר שיבורכו בכל הברכות שבתורה

חברי היקרים והחשובים
ר' **יעקב קייקוב** הי"ו
ר' **שלמה טנז'י** הי"ו

הבחורים היקרים והחשובים
ר' **שמעון גילקרוב** הי"ו
ר' **תומר חכם** הי"ו

ברכות בלי גבול ושיעור

למשפחת **כהן** היקרה

על תרומתם הנכבדה והחשובה להוצאת ספר זה

יהי רצון שיבורכו בכל מילי דמיטב, ובבריאות איתנה להם ולכל ב"ב,
וירוו נחת מכל יוצאי חלציהם, נחת יהודית אמיתית, בדרך ישראל סבא, אמן.

הספר יוצא לעילוי נשמת ראש המשפחה רחים ומוקיר רבן

ר' **דוד בן חנה ז"ל**

שנתבקש לישיבה של מעלה ביום ח"י שבט תשפ"א. תנצב"ה

ולהבדיל, לחיים טובים ולרפואת **מרגלית בת שרה** הי"ו

ברכה נאמנה בלי גבול ושיעור

לידיד נפשי, אוהב התורה ולומדיה, איש חיל רב פעלים

הר"ר **אליהו כהן סבן** שליט"א

שסייע בהוצאת ספר זה בתרומה נכבדה בשמחה ובמאור פנים.

יהי רצון שיאיר ה' פניו אליו בברכה והצלחה, שובע שמחות וכל טוב,
ויהי כזית הודו, דשן ורענן בבית אלקים לעולם ועד, אמן.